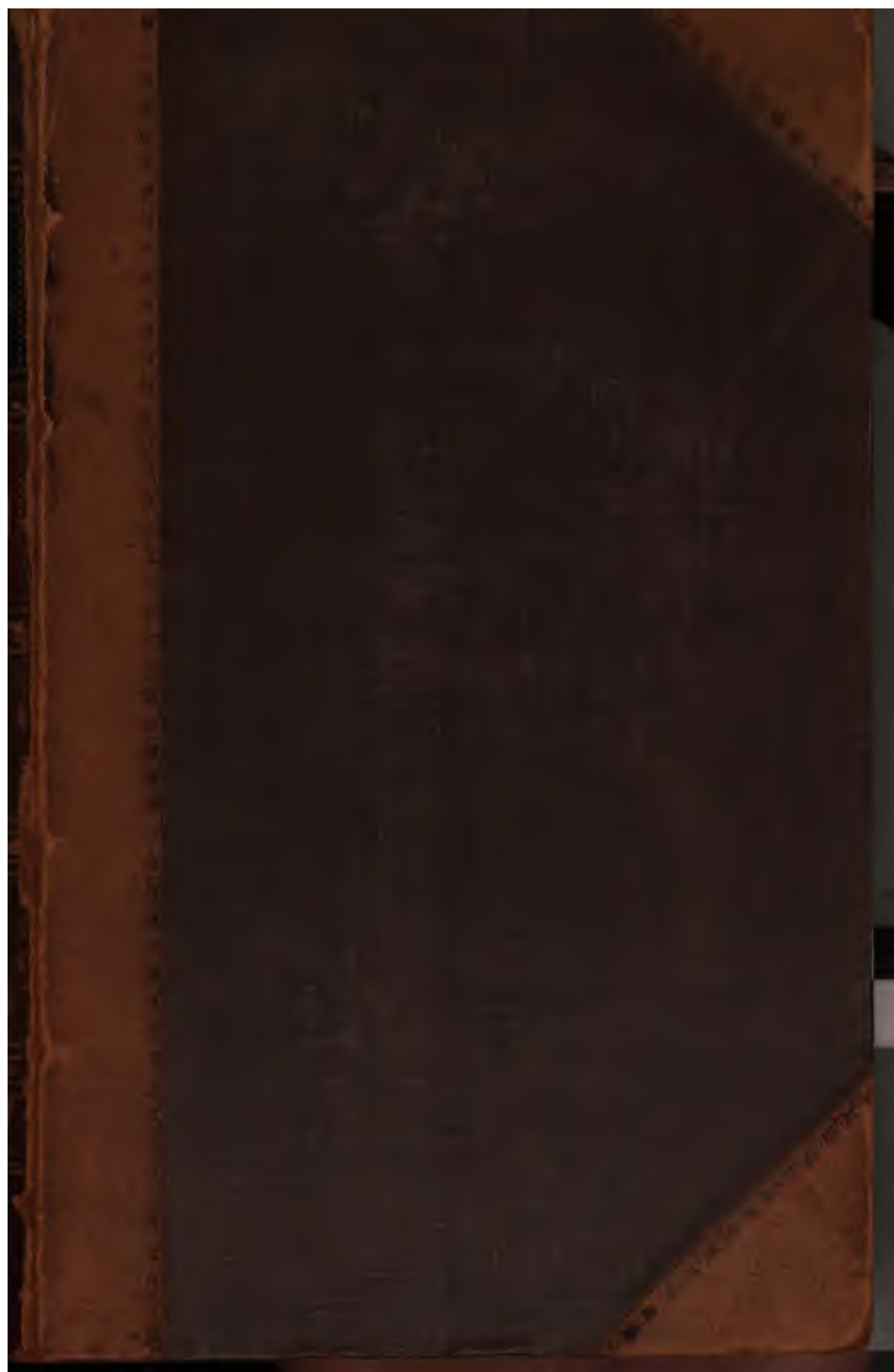

600034930P

HANDBOEK

DER

LAND- EN VOLKENKUNDE,

GESCHIED-, TAAL-, AARDRIJKS-

EN

STAATKUNDE

VAN

Nederlandsch Indië.

HANDBOEK

DER

LAND- EN VOLKENKUNDE,

GESCHIED-, TAAL-, AARDRIJKS-

EN

STAATKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH INDIË,

DOOR

P. P. Roorda van Eysinga,

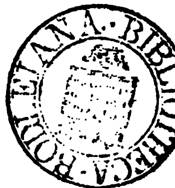
Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw,

Phil. Theor. Mag. et Lit. Hum. Doctor, Hoogleeraar in de Taal-, Land- en Volkenkunde der O.-I. Bezittingen, aan de Koninklijke Militaire Akademie,

Oud Kapitein Adjudant, Lid van Binnen- en Buitenlandsche Geleerde Genootschappen.

Nederlandsch Indië *wordt te weinig gekend en gewaardeerd, maar is onze belangstelling en onze aandacht overwaardig.*

MR. VAN ALPHEN.

III. BOEK.

2. DEEL.

AMSTERDAM,

BIJ L. VAN BAKKENES.

1841.

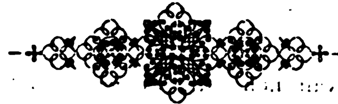
Gedrukt bij de Gebr. NYS,
te *Breda*.

De Naamlijst van hen, die dit werk met hunne Inteekening vereerd hebben, moest volgens belofte reeds vroeger medegedeeld zijn; doch de nalatigheid van sommige Boekhandelaren, welke de inzending der namen hunner Inschrijvers vertraagden, is oorzaak van deze latere plaatsing geweest.

NAAMLIJST

DER INTEEKENAREN.

	Exempl.
Z. M. DE KONING	Een.
Z. K. H. De Erfprins van *Oranje*	Twee.
Z. K. H. Prins FREDERIK der *Nederlanden*	Twee.

Het Ministerie van Koloniën	Drie.
» » » Binnenlandsche Zaken	Vijf.
De Koninklijke Militaire Akademie	Honderd.
Het Nederlandsche Handelmaatschappij	Drie.
De Bibliotheek van het Departement van Oorlog	Zes.
Het Genootschap *Doctrina* en *Amicitia*, te *Amsterdam*	Een.
Bibliotheek van het 8e Regiment Infanterie, te *Nymegen*	Een.
» » » 1e Reg. Zware Dragonders, te *Leyden*	Een.
» » » Reg. Grenadiers, te *'s Gravenhage*	Een.
Leesgezelschap: *Lust tot Onderzoek*, te *Amsterdam*	Een.
» *Tot Nut en Uitspanning*, te *Batavia*	Een.
» *Leerzaam Vermaak*, te *Amsterdam*	Een.

Exempl.

Ackersdyck, (J.) Hoogleeraar, te *Utrecht*............. Een.

Arntzenius, (B.) Lid van de Factory der Nederlandsche Handelmaatschappij, te *Batavia*............. Een.

Baarle, (C, Van) Kapitein, te *Maastricht*............. Een.

Baedeker, (A.) Boekhandelaar, te *Rotterdam*.......... Een.

Bakkenes, (L. Van) Boekhandelaar, te *Amsterdam*... Twaalf.

Beekman, (J.) 1e Luitenant Adjudant, 5e Regiment, te *Middelburg*.............................. Een.

Blanckenhagen, (H. P.) Directeur der West Indische Maatschappij, te *Amsterdam*...................... Een.

Blankenburg, Officier van Gezondheid............... Een.

Bosch, (J. Grave Van den) Luit. Gen. Minister van Staat.. Een.

Brest van Kempen, (Mr J. J.) Directeur van 's Lands Drukkerij, te *Batavia*...................... Een.

Buchler, (D. D) te *Amsterdam*........................ Een.

Buchner, (E. C.) Kapitein, te *Maastricht*............. Een.

Burgerhoudt, (M. A. G.) Substituut Griffier bij den hoogen Raad.................................... Een.

Buteux. (J.P.).. Een.

Canneman, (E.) Staatsraad in buitengewonen dienst..... Een.

Capellen van Berkenwoude, (Baron G. A. G. P. Van der) Minister van Staat, oud Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië, te *Utrecht*......... Een.

Castel, (Van) Luitenant Kolonel van het Indische Leger, Gepensioneerd, te *Groningen*............... Een.

Chevalier, (Rod. Le) Koopman, te *Amsterdam*......... Een.

Cleef, (De Gebroeders Van) Boekhandelaren, te *'s Gravenhage* en *Amsterdam*.................... Dertien.

Cleef, (Gebroeders Van) Boekhandelaars, te *Amsterdam* Drie.

Constant Rebecque, (Baron C. T. J. De) Referendaris 1e klasse bij de Raad van State..................... Een.

Derfelden van Hinderstein, (Baron Van) Buitengewoon Kamerheer des Konings, te *Utrecht*......... Een.

Donker Curtius, (Mr J. B.) Advocaat, te *Amsterdam*.... Een.

Dupuy, (J.) Majoor, te *Maastricht*..................... Een.

Filet, (G.) Onder Intendant 1e klasse bij het Indische Leger....................................... Een.

Gennep, (Mr H. J. Van) Agent van het Domein, te *Arnhem*. Een.

Goossens, (G.) Boekhandelaar, te *Amsterdam*.......... Een.

Exempl.

Grebber, (S. De) Boekhandelaar, te *Amsterdam*...... Twee.

Grecp, (W. F. H.) Burgemeester en Secretaris der Gemeente *Ouden Rhijn*, te *Utrecht*............ Een.

Groening van Zoelen. (Mr. L.J. Jonkh.).................. Een.

Gunne (A. Ter) Boekhandelaar, te *Deventer*........... Een.

Gussenk Lo, Kapitein bij het 2e Reg. Inf., te *Maastricht*. Een.

Guykens, (J.) Boekhandelaar, *Amsterdam*.............. Een.

Haak en Compagnie, Boekhandelaars te *Leyden*....... Een.

Haan, (De) Luitenant Kolonel, te *'s Hertogenbosch*..... Een.

Haze Bomme, (Jonkheer De) Majoor, Adjudant van Z. K. H. de Erfprins............................. Een.

Hendriks, 1e Luitenant te *Vlissingen*................. Een.

Herr, (D. G.) Luitenant Kolonel, te *Maastricht*....... Een.

Hoëvell, (W. R. Van) Theolog. Doctor en Predikant, te *Batavia*.. Een.

Hoffmann, (N. J. A. C.) Koopman, te *Amsterdam*....... Een.

Hoffman, (Mr. F. G.) te *Doesborgh*..................... Een.

Hönig, (C.) Kapitein te *Vlissingen*..................... Een.

Hoorn van Burgh, (Jonkh. Van) Lid van de 2e Kamer der Staten Generaal...................... Een.

Hubar, Luitenant Kolonel. Chef van het 8e Regiment Infanterie, te *Nymegen*.................... Een.

Hugo Gevers, (M.) Raadsheer in den hoogen Raad....... Een.

Jäger, (C.) Koopvaardij-Kapitein, te *Amsterdam*...... Een.

Jonge van Campens Nieuwland, (Mr. M. W. Jonkh. De) Lid van den Raad van State.................... Een.

Jonge, (Mr. J. C. Jonkh. De) Archivarius van het Rijk.... Een.

Kerr, (Otto) te *Amsterdam*........................ Een.

Kesteren, (J. C. Van) Boekhandelaar, te *Amsterdam*.... Een.

Kock, (Baron De) Luiten. Generaal, Minister van Staat. Een.

Koster, (J. C.) Boekhandelaar, te *Amsterdam*......... Een.

Lankhorst, (L. H.) te *Amsterdam*..................... Een.

Lindman, Officier van Gezondheid.................... Een.

Lingen, (H. F. Van) Makelaar, te *Amsterdam*.......... Een.

Loosjes, (de Wed. A.) Boekhandelaarster, te *Haarlem*. Een.

Menso, Luitenant Kolonel, 5e Regiment, te *Middelburg*. Een.

Merkus, (Mr. P.) Vice-President, uitoefenende de functiën van Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië, te *Batavia*....................... Een.

Exempl.

Meurs en Compagnie, (Van) Boekhandelaars, te *Amsterdam*. Een.

Meyer, (Mr P.) Lid van het Hoog Geregtshof van Nederlandsch Indië, te *Batavia*.................. Een.

Meyr, Luitenant Kolonel, te *Vlissingen*............ Een.

Molder, (H.) Adjunct Commies bij het Departement van Koloniën................................ Een.

Mungter en Zoon, (Erve H. Van) te *Amsterdam*......... Een.

Nahuys van Burgst, Generaal Majoor en Oud Raad van Indië, Kommandeur van de Orde van den Nederlandschen Leeuw en Ridder der Militaire Willems Orde, te *Burgst* bij *Breda*........... Een.

Nathan, (Robert) Boekhandelaar, te *Utrecht*......... Twee.

Nieuwenhuysen, (J. T.) Med. Art. Obstr. Doct., te *Leyden*. Een.

Nieuwenhuyzen, (Frederik Nicolaas) Commies ter Staats-Secretarij, te *Weltevreden* op *Java*............. Een.

Nooteboom, (C. J. Q.) te *Amsterdam*.................... Een.

Nouhuys, (Van) 1e Luitenant Adjudant, 3e Regiment Zware Dragonders, te *Deventer*..................... Een.

Olden, (F. Van) Luitenant Kolonel bij het 1e Regiment Zware Dragonders, te *Leyden*.............. Een.

Olber, (P.) 2e Luitenant, te *Maastricht*.............. Een.

Petit, (G. W. L. De) Kapitein, 5e Regim., te *Middelburg*. Een.

Poll, (Jonkh. W. G. Van de) Lid van den Raad van State.. Een.

Pompe van Meerdervoort, 1e Luitenant Adjudant, 3e Reg. Infanterie, te *Nymegen*.................... Een.

Poortman, (Mr K. A.) Advocaat en Notaris, te *Schiedam*. Een.

Potgieter van Laer, 2e Luitenant, 3e Regiment Infanterie te *Nymegen*................................ Een.

Prévot, 2e Luitenant, 5e Regiment, te *Middelburg*.... Een.

Prins, (S. J.) Boekhandelaar, te *Amsterdam*.......... Een.

Rappold, (J. C.) te *Amsterdam*...................... Een.

Rinia van Nauta, (M. A. G.) te *Batavia*................ Een.

Roorda, (T.) Hoogleeraar, te *Amsterdam*............ Een.

Rüdolph, (H.) te *Batavia*............................ Een.

Santhagens, (A. E.) Commissionaris in Assurantiën, te *Amsterdam*.................................. Een.

Scharten, (J. F.) Luit. Kolon. en Adj. van den Gouv. Gen. te *Batavia*................................ Een.

Scherping, (L. H. L.) 1e Luitenant, te *Maastricht*...... Een.

Exempl.

Schoalten van Oud-Haarlem, President van de hooge Geregtshoven van Nederlandsch Indië.......... Een.

Selby, (Baron De) Envoyé extraordinaire van Z. M. den Koning van *Denemarken*.................... Een.

Sevensteen, (Mr P. G.) Prokureur Generaal bij het Provinciaal Geregtshof, te *Groningen*.......... Een.

Slee, (A. Van der) Boekhandelaar, te *'s Gravenhage*... Een.

Smissen, (Van der) Kolonel-Inspecteur bij het Departement van Koloniën.............................. Een.

Spuy (Van der).. Een.

Steede, (T. Van) Boekhandelaar, te *Amsterdam*....... Twee.

Teding van Berkhout, (Mr J. J.) Advocaat, te *Amsterdam*. Een.

Terveen en Zoon, (J. G. Van) Boekhandelaar, te *Utrecht*. Een.

Tormyn, (D.) Boekhandelaar, te *Amsterdam*......... Twee.

Vinkhuyzen, Officier van Gezondheid 2e klasse, te *Maastricht*. Een.

Vollenhoven, (J. J. Van) Predikant, te *Zwammerdam* .. Een.

Welt, (Van) 1e Luitenant Kwartierm. der Grenadiers, te *'s Gravenhage*............................ Een.

Weytinga en Van der Haart, Boekhandelaars, te *Amsterdam*. Een.

Wilde, (Andries De) Grondeigenaar op *Pynenburg*..... Een.

Winkler Vieweg, (A. G.) Boekhandelaar, te *Gorinchem*. Twee.

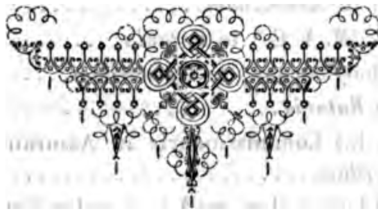
Wit, (W. C. De) Boekhandelaar, te *Tholen*........... Een.

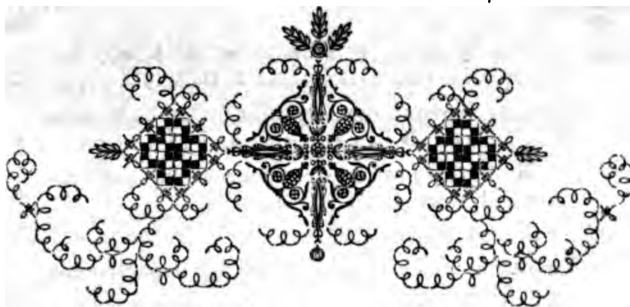
Witte van Citters, (L. Jonkh. De) Lid van den hoogen Raad van Adel............................ Een.

Woestenberg, (A. J. Van) Boekhandelaar, te *Utrecht*... Een.

Wynands, (A.) Boekhandelaar, te *Rotterdam*.......... Een.

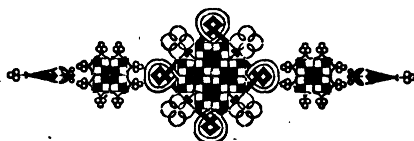
Wytvliet, (D.) Gepens. Schrijver en Victualimeester te *Amsterdam*................................ Een.

III. BOEK.

1. Deel.

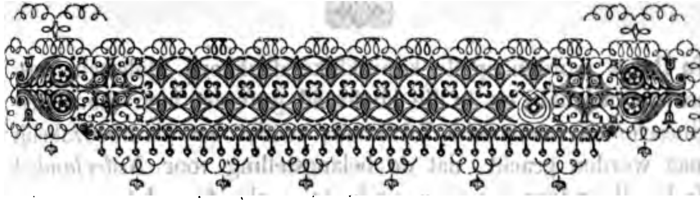

JAVA.

AARDRIJKSKUNDE.
STAATKUNDE.
KRIJGSWEZEN.
OUDHEIDKUNDE.
GODSDIENSTEN.
KRONIJKEN.
GESCHIEDENIS.

INLEIDING.

JAVA, het belangrijkste eiland, niet alleen van *Nederlandsch Indië*, maar van geheel de wereld, biedt, naar den aard van deszelfs belangrijkheid, oudheden en geschiedenis, eenen rijkdom van bouwstoffen aan, die niet gevoegelijk in een Boekdeel, zonder het onhandelbaar te maken, konden vervat worden; daarenboven spoorden mij eenige inteekenaren aan, om de beschrijving van dat eiland weldra te laten volgen, en door de Uitgave van dit Deel, wordt aan hunnen, voor mij vereerenden wensch, gereedelijk voldaan.

De plaat van den afgod op bladzijde 276 is eene getrouwe navolging van de oorspronkelijke, bij mij berustende teekening; ik heb vermeend hier geen regt tot verfraaijing te hebben, dewijl de lezer daardoor een te gunstig denkbeeld van den trap van kunsten op *Java*, zou vormen. De kaart van *Java* was nog niet voltooid, doch zal zoo spoedig mogelijk volgen.

In het tweede Deel van het derde Boek zal de geschiedenis afgehandeld en eene beschrijving gegeven worden van de tegenwoordige maatschappelijke inrigting en huishouding der *Javanen*, hunne taal- en letterkunde, kunsten en wetenschappen; van de Residentiën, stelsels van landbouw en verscheidene punten van algemeen belang.

Meer dan ooit vestigt zich thans de aandacht der vreemden op het geen den Indischen Archipel betreft; in *Duitschland* vertaalt men Javaansche handschriften, en in *Frankrijk* is een Hoogleeraar voor de Javaansche en Maleische taal aangesteld.

Te *Parys* worden op de koninklijke drukkerij Maleische wetboeken gedrukt, en in die hoofdstad graveert men thans Boeginesche en Javaansche karakters, zoodat het als noodzakelijk mag worden geacht, dat de belangstelling voor *Nederlandsch Indië* alhier toeneme, ten einde te verhoeden, dat de vreemdeling ons in de kennis van onze overzeesche bezittingen, overtreffe.

Het is aangenaam te vermelden, dat in *Nederlandsch Indië* de stoffelijke belangen, niet uitsluitend behartigd worden, maar dat nabij *Batavia*, te *Cheribon* en te *Soerakarta* Protestantsche kerken gebouwd zijn, terwijl te *Padang* op *Sumatra's* westkust eene Roomsche kerk is verrezen; waaruit niet alleen de belangstelling voor het Christendom, maar ook voor de naleving van deszelfs beginselen, namelijk de onderlinge verdraagzaamheid, duidelijk kenbaar wordt.

Op dien voet van gemagtigden vooruitgang in het staatkundige en zedelijke, zal *Java* in de toekomst de schoonste verwachting niet beschamen.

Register der Hoofdstukken

van het Eerste Deel des Derden Boeks.

I.

HOOFDSTUK.

Aardrijksbeschrijving van Java.

INHOUD.

Naam. — Plaatsbepaling. — Hoeken, punten en kapen. — Baaijen en havens. — Het getij van *Batavia* en *Samarang*. — Gevaarlijke droogten. — Eilanden nabij *Java*. — Bergen en Vulkanen. — Vuurbergen van den eersten rang. — Vuurbergen van den tweeden rang. — Heuvelen van kalkachtigen aard. — Heuvelen van gemengden aard. — Aangeslijkte gronden. — Inlandsche overleveringen over het ontstaan der bergen en plaatsen. — Meren en bronnen. — Stroomen, rivieren, beken en watervallen. — Uiterlijk voorkomen van *Java*; de kusten, het binnenland. — Vlakke streken. — Bergstreken. — Delfstoffelijke gesteldheid. — Tafel van den op- en ondergang der Zon en van het begin en einde der schemering. — De schittering der Zon. — Luchtgesteldheid en saizoenen. — Land- en zeewinden. — Warmtegraad. — Tafel van den stand des Thermometers en Barometers, en van verschillende hoogten van gronden. — Invloed van het klimaat op het menschelijk ligchaam.

HET EILAND JAVA.

Java, een der groote Sundaëilanden, heette vroeger in de inlandsche taal *Noesa Kendang*, dat is: het eiland van de groote bergketen. Thans draagt het in de volkstaal den naam van *Tannah Djowo* of *Tannah Djawa*, dat is: het land *Djawa*; en ook *Poelo Djowo* of het eiland *Djawa*; en in de hoftaal *Noesa djawi*, het eiland *Djawa*. Over den oorsprong van dezen naam is veel geschreven, zonder tot eene beslissing te leiden. Werndly heeft er achttien bladzijden druks over geleverd en voornamelijk aangetoond, dat *Djawa* of *Djau* in het Perzisch gerst betee-

kenende, *Java*, ter zake van eene, op dat eiland groeijende gerstsoort, deszelfs naam zou ontleend hebben; doch dan zouden de *Javanen* hunnen naam van vreemdelingen ontvangen hebben. Robbisson beweert in zijne *Malayan Orthography*, dat *Djawi* eene Arabische uitdrukking voor *Barbaren* zou zijn, en dat de *Javanen*, die alles gaarne van de *Arabieren* overnemen, met dien scheldnaam zeer vereerd zouden zijn; hij heeft echter, geestig willende schijnen, niets bewezen.

Raffles en Marsden hebben dit woord breedvoerig behandeld, maar de onzekerheid over hetzelve niet opgeheven. *Djawioen*, en bij verkorting *Djawi* beteekent in het Arabisch: *Een land, dat voor iemand niet geschikt is*, hetwelk echter op *Java*, alwaar zoo vele *Arabieren* sinds eeuwen zeer genoegelijk wonen, moeijelijk kan toegepast worden.

Waarschijnlijker is het echter, dat zij, die het eerst van de vaste kust van *Indië* op *Java* gekomen zijn, aan dat eiland den naam van *Buitenland* gegeven hebben, en dat zij den naam van *Buitenlanders* als op het *Buitenland* wonende, aangenomen of dien, als vreemdelingen van de *Wester–Javanen*, die de *Sundadistricten* bewonen en zich zelve *Djelma boemi* of inboorlingen noemen, ontvangen hebben. *Djawi* beteekent toch in de hoftaal, even als *Djobo* of *Djowo* in de volkstaal der *Javanen*: buiten; zoodat *Tannah djawi* het buitenland, en *Tyang djawi* buitenlanders beteekent. Wilhelm von Humboldt betuigde den Schrijver niet ongenegen te zijn, deze zijne uitlegging als de beste te beschouwen.

Wat hier nog in het bijzonder voor pleit, is, dat *Sumatra* en *Bali* vroeger ook den naam van *Djawi* of *Java'* gevoerd hebben, waaruit blijkt, dat ieder eiland, hetwelk door volken van de vaste kust bewoond werd, in den beginne *Buitenland* genaamd werd.

PLAATSBEPALING.

Java, een langwerpig vlak met eenige hoeken, die inhammen of baaijen vormen, heeft eenen vlakken inhoud van 2326 geographische mijlen, strekt zich van 105°11' tot 114°33' O. L. en van 5°52' tot 8°46' Z. Br. uit. Van *Anjer* tot aan *Indramajoe* heeft het eene gelijke breedte, is van daar tot *Samarang* veel smaller, van waar het zich tot aan de straat van *Madura* veel breeder en vervolgens tot aan den oosthoek weder smaller ver-

toont. Van *Japaras* uithoek tot aan de baai van *Patjitan* bedraagt de grootste breedte van het eiland 2° of 40 uren gaans, terwijl tusschen *Pasaroewang* en *Probolingo* deszelfs smalste gedeelte —° 36' of 12 uren gaans beloopt. De grenzen van *Java* zijn ten N. de zee van *Java;* ten N. O. de straat van *Madura.* Ten O. de straat *Bali* of *Balembang'an;* ten Z. en W. de *Indische* zee en ten N. W. de straat *Sunda.*

HOEKEN, PUNTEN EN KAPEN.

De voornaamste punten van *Java* zijn aan de noordkust, en bijzonder in de Residentie *Bantam;* aldaar zijn van den westhoek af, de volgende hoeken en punten: Javaas westhoek of *Hoedjong Koelon*, doch bij verbastering: *Djongkoelon* en ook *Jankolan*, aan den Z. W. hoek; *Tandjong Alang* of riethoek, *Tandjong Lesong* of rijstblokhoek, *Tandjong bangkoewan, Tandjong lineng Tandjong Kaik, Tandjong boerong* of vogelenhoek, *Sint Nicolaaspunt* en de *Hoek van Ponthang*, allen aan de noordkust dier Residentie. Verder oostwaarts zijn *Ontong Djawa* of Javaas heil, *Tandong Pryokh* of rijstketelhoek, *Tandjong Karang* of kliphoek, de hoek van *Indramaija* of hoek van den God der begoochelingen, *Tandjong Bantoeman, Tandjong Boewang* of werphoek, *Tandjong Lérang, Tandjong awir–awir* of dik riethoek, *Tandjong Pangka*, de hoek van *Sidajoe* ook *Tandjong Pegat* genaamd. *Tandjong Tjina* of Chinesche hoek, *Tandjong Djangker* of ankerhoek, en kaap *Sidano.* Aan de zuidkust zijn de *Karang Pedang* of zwaardklip en *Tandjong Sang jang Sira* of de hoek des Gods *Sira*, de voornaamsten.

BAAIJEN EN HAVENS.

Aan de noordkust van *Java* zijn de *Meeuwenbaai*, tusschen Javaas westhoek en *Tandjong Alang;* de *Welkomstbaai* tusschen *Tandjong Alang* en *Tandjong Lesong;* de *Peperbaai* tusschen *Tandjong Lesong* en *Tandjong Bangkoewang;* de ree van *Anjer* in de straat *Sunda;* de baai van *Bantam* tusschen *Sint Nicolaaspunt* of *Tandjong Poedjoed* en de rivier van *Pontang;* de ree van *Batavia, Tegal, Samarang, Japara, Rembang, Toeban Grissee, Soerabaya, Passaroewan* en *Bezoeki.* Aan de oostkust zijn de baai van *Banjoewangi* en de *Papangbaai.*

Aan de zuidkust van het O. naar W. De *Gregiageng–, Plolot–, Gemak–, Segara wedi–* of zandbaai, de *Sembreng–, Pangol–, Patjitan, Tjelatjap–, Segara Anakan–,* O. *Penandjong–,* W. *Penandjong* en *Wijnkoopsbaai* of *Legon Palaboewan Ratoe.*

Aan de N. kust, zijn nog zeer vele goede ankerplaatsen, en de zee is aldaar gewoonlijk kalm genoeg om er te ankeren; terwijl de zeeman bij storm ligtelijk onder een der menigvuldige eilanden, die in de nabijheid gevonden worden, eene schuilplaats kan vinden. De zuidkust, geheel aan den aanslag van den Oceaan blootgesteld, is zeer gevaarlijk door de vreesselijke branding, die op de klippen woedt. De *Patjitan–, Tjelatjap–*, en *Wijnkoopsbaai* kunnen echter, ten zij bij onstuimig weder, veilig bezocht worden. De verbeterde policie, ook op de zuidkust van *Java*, heeft aldaar reeds schipbreukelingen doen redden, die zich zelven als verloren beschouwden. De voornaamste en geheel veilige ree is die van *Soerabaja;* zij wordt zoo wel door hare ligging als door de bescherming van het fort *Oranje*, voor onverwinbaar gehouden.

HET GETIJ VAN BATAVIA EN SAMARANG.

In Maart is te *Batavia* en te *Samarang* des morgens te 6 uren het hoogste, en des avonds te 6 uren het laagste water.

In April, Mei en Junij bereikt de zee den hoogsten stand en is het verschil tusschen eb en vloed het grootst.

In Junij is te *Batavia* des middernachts het hoogste, en op den middag het laagste water, en te *Samarang* voor den middag hoog, en des namiddags laag water en soms den ganschen dag hoog water.

In Julij en Augustus is de stand des waters te *Batavia* het hoogst, en in December, Januarij en Februarij het laagst.

Te *Samarang* is van Julij tot aan October des namiddags het hoogste, en voor den middag het laagste water; echter zijn deze getijen ongeregeld. Bij kwartiermaan rijst en daalt het water tweemaal in een etmaal half zoo veel als bij springtij of bij nieuwe en volle maan. De inlanders noemen dit *Ajer Konda*, of ongeregeld getij.

In September is te *Batavia* des avonds te 9 uren hoog en des morgens te 9 uren laag water.

In December is te *Batavia* bij nieuwe en volle maan, op den middag het hoogste en des middernachts het laagste water, en te *Samarang* des morgens te 2 of 3 uren het hoogste, en na den middag het laagste water. In deze maand is de waterstand in laatstgenoemde plaats het laagst.

Tusschen de eb en de vloed bedraagt te *Batavia* het verschil niet meer dan 3 en te *Samarang* 2 à 2½ voet.

GEVAARLIJKE DROOGTEN.

Op en in de nabijheid van de ree van *Batavia*, zijn verscheidene banken en droogten, op last van den Gouverneur Generaal zoodanig afgebakend als hier vermeld wordt.

N°.	AFGEBAAKTE DROOGTEN.	INLANDSCHE NAAM.	PLAATS DER BAKENS.	DIEPTE, waarop de Baken geplaatst zijn, bij den laagsten waterstand	OPHELDERINGEN.
1.	Vader Smiths droogte.	*Poeloe Poetrie.*	N. O. hoek.	9 voet.	De 10 eerste en 7 laatste zijn van een wit kruis voorzien, steken 12 voeten boven gemiddeld hoog water uit.
2.	Neptunus droogte.	*Karang Pasir.*	N. W.	9 „	
3.	De Pas-op.	*Karang tinggelam.*	Op het midden.	12 „	
4.	Rhijnlandsche droogte.	*Karang tahan.*	N. O. hoek.	10 „	
5.	Reigers daalbank.	*Karang kamal.*	Oostkant.	9 „	
6.	Wapen van Purmerend.	*Karang djalan.*	Oostkant.	13 „	Nabij eene droogte van 3 voeten.
7.	De klip bewesten Hoorn.	*Karang poeloe ajer.*	N. W. hoek.	13 „	Nabij een koraalsteen slechts 9 voeten diep, op eenigen afstand van het eiland Hoorn.
8.	Het rif van Rotterdam.	*Karang poeloe obie.*	N. O. hoek.	9 „	
9.	Het rif van Purmerend.	*Karang poeloe sakit.*	Z. W.	9 „	
10.	De steen van Onrust.	*Poeloe koloe.*	Westkant.	9 „	
11.	Het rif van Onrust.	*Karang poeloe kapal.*	W kant van het eiland	9 „	
12.	Op de twee uithoeken van het rif benoorden het eiland Kuiper.	*Poeloe karang Kuiper.*	Op den N. W. hoek van ieder punt.	9 „	Wit geschilderde palen zonder kruisen.
13.	Het rif van Ontong Java.	*Tandjong ondjong Djawa*	N. kant.	13 „	
14.	Het rif van Middelburg.	*Karang poeloe rambot.*	Z. O. hoek.	15 „	
15.	Idem	Idem	Z. W. hoek.	15 „	
15.	De klip.	*Karang raramba.*	Op het midden.	13 „	Bewesten het eiland Middelburg.
17.	De Meynderts droogte.	*Karang gosong.*	N. W. kant.	12 „	Z. O. van de kleine Kombuis.
18.	De klip.	*Karang lombong.*	Op het midden.	12 „	Bewesten de kleine Kombuis.
19.	Rif van de groote Kombuis.	*Karang papedji.*	W. kant.	14 „	Deze baak staat bij eene klip 3 voeten onder water.
20.	De Zuidoostklip.	*Karang tonggara.*	Op het midden.	13 „	Deze baak N. W. van N. 19 peilt den Menscheneter of Poeloe Laki Z. $^{3}/_{4}$ W. De groote Kombuis heet Poeloe Lantjak.

EILANDEN NABIJ JAVA.

Vooral aan de noordkust van *Java* worden vele eilandjes gevonden, die schier allen met een heerlijk groen bekleed, zich voor den schepeling als vlottende lusthoven van *Java* vertoonen. Aan den ingang van de straat *Sunda* ligt het *Prinseneiland;* of *Poeloe panttan; Poeloe Pandjang* ligt voor de baai van *Bantam*. In den omtrek van de ree van *Batavia* liggen *Onrust* en de duizend eilanden. Nabij *Japara* liggen *Karimon Djawa* en *Mandalique;* noordwaarts van *Soerabaya* het eiland *Madura;* bij de kust van *Pasaroewang* het eiland *Katapang;* ten O. van *Java* het eiland *Bali*, en ten Z. van *Java* eenige kleine eilanden; zullende van de voornaamste bij de beschrijving der Residentiën melding gemaakt worden.

ALGEMEENE GESTELDHEID VAN DEN BODEM.

Onder de algemeene gesteldheid van den bodem wordt hier melding gemaakt van de *Vuurbergen van den eersten* en *van den tweeden rang*, van de *Heuvelen van kalkachtigen* en van *gemengden aard*, mitsgaders van de *aangeslijkte gronden;* terwijl bij de behandeling der *delfstoffelijke gesteldheid*, de ligging der verschillende gronden aangewezen, en bij de beschrijving der Residentiën, in plaatselijke bijzonderheden getreden wordt.

BERGEN EN VULKANEN.

De vaste bergketen van *Azië*, die zuidwaarts gaat, heeft eenen tak, die *Arakan*, *Pegu* en het schiereiland van *Malakka* doorloopt en zich tot *Sumatra*, *Banka* en *Billiton* uitstrekt. *Java*, dat eene geheel andere klasse van bergen heeft, kan als het eerste der vuurbergeilanden beschouwd worden, die van de straat *Sunda* tot ongeveer 25° in eene oostelijke, en van daar tot aan de *Philippynsche eilanden* in eene noordelijke rigting voortloopen. Voornamelijk door het westelijke en oostelijke gedeelte van *Java*, loopt eene bergketen, die de *Goenong Kendang* heet, welke naam het *Insluitende gebergte* beteekent, omdat het verscheidene bergruggen heeft, die valleijen en vlakten omgeven; wordende door *Kendang* of *Kandang* afsluiting, hok of kraal verstaan.

VUURBERGEN VAN DEN EERSTEN RANG.

Ongeveer door het midden van het eiland wordt eene rij vuurbergen van den eersten rang aangetroffen, die door hunnen meestal afzonderlijken stand, geene bergketen kunnen genaamd worden; derzelver getal bedraagt ruim veertig, en zij zijn van vulkanischen aard; sommigen rooken nog en rigten door hunne uitbarstingen van tijd tot tijd groote verwoestingen aan. Deze voorname bergen staan op de kaart vermeld. De voet dezer bergen neemt aanvang van eene vlakte, die niet ver boven den waterspiegel der zee verheven is; zij hebben bijna allen eene kegelvormige gedaante, die, met hunne kraters in verband beschouwd, bewijzen, dat zij door de uitbarsting van onderaardsch vuur ontstaan zijn.

Op de kaart van Raffles zijn de namen van sommige bergen verkeerdelijk opgegeven; op dezelve staat de *Patoeha* als *Badoewa* vermeld, moetende dit *Toembak roedjong* zijn, terwijl de zuidwaarts gelegene berg de *Patoeha* is. Insgelijks is de ligging van den *Malabar* en *Soemboeng* niet juist. Op de kaart van *Java*, welke bij dit werk gevoegd is, zijn die misstellingen verbeterd. In het werk van Raffles over *Java* en in de verhandelingen van het Bataviaasch genootschap wordt melding gemaakt van de beklimming van de *Tangkoeban prahoe* door Dr Horsfield; doch hier heeft mede eene onjuistheid plaats, want die berg is geenszins, zoo als opgegeven wordt een tak van de *Gedé*, maar een op zich zelven staande berg nabij *Bandong*, dien ik zelf beklommen heb, en, die volgens getuigenis der *Bergjavanen* niet door Horsfield bezocht is, welke zich in zijne aanteekening moet vergist hebben. Onder deze voorname bergen worden er van 10 tot 11,000 voeten hoogte gevonden, die echter geene sneeuwlinie hebben, maar somtijds ijs opleveren. De *Javaan* noemt het ijs *Tojo hatos*, H, of *Baanjoe Katos*, L, dat *Hard water* beteekent, terwijl de *Maleyer* dit zeldzaam verschijnsel met den naam van *Ajer bekoe*, dat is: *Gestold water*, bestempelt, en het Arabische *Dsjemad*, dat even als *Tzaldsjoe*, ook sneeuw beteekent, alleen bij de geletterden bekend is.

VUURBERGEN VAN DEN TWEEDEN RANG.

De vuurbergen van den tweeden rang zijn die rijen kleinere bergen, welke zich in verschillende rigtingen uitstrekken en onderling bijna dezelfde hoogte hebben, doch zich op verre

na zoo hoog niet verheffen als die van den eersten rang, waarmede sommigen verbonden zijn; terwijl anderen er van afgezonderd, doch onderling vereenigd, lange smalle ruggen hebben. De helling dezer bergen is onregelmatig en golvend. Zij bestaan uit verscheidene beddingen of aardlagen en zijn met zware basaltrotsen bedekt.

HEUVELEN VAN KALKACHTIGEN AARD.

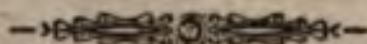
De kalkachtige heuvelen, die voornamelijk nabij het noorder- en zuiderstrand en ook in het midden van *Java* worden aangetroffen, hebben eene middelmatige hoogte, vormen dikwerf verscheidene rijen met vlakke kruinen of somtijds met steile punten. Zij worden voornamelijk in de nabijheid van het zuider- en noorderstrand, doch hier en daar, zoo als vooral in de *Preanger Regentschappen*, van zee verwijderd, aangetroffen. De grond van velen dezer heuvelen wordt voor het branden van kalk gebezigd.

HEUVELEN VAN GEMENGDEN AARD.

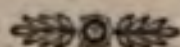
De heuvelen van gemengden aard zijn gedeeltelijk kalkaardig en gedeeltelijk vulkanisch. Sommigen zijn zeer vruchtbaar. Aan hunne grondslagen of in de bedden der rivieren, worden jaspis, porfier, agaat, hoornblende, kornalijn en groene agaat gevonden.

AANGESLIJKTE GRONDEN.

De aangeslijkte gronden, welke voornamelijk de noordkust vormen, bestaan eensdeels uit het slijk, dat een bezinksel van de afstroomende en overstroomende rivieren is, en anderdeels uit modder en zand, dat door de golven van de zee van *Java* op de lage kust is geworpen. In het binnenland worden ook vele gronden aangetroffen, die door het bezinksel van het water gevormd zijn en nog gevormd worden, hetwelk van de nabij gelegene bergen en heuvelen bij hevige en aanhoudende stortregens wordt afgevoerd.

INLANDSCHE OVERLEVERINGEN OVER HET ONTSTAAN DER BERGEN EN PLAATSEN.

Onder mijne Javaansche handschriften is eene kronijk, die met vele Kawiwoorden vermengd, in eene opvolgende orde, het ontstaan van verscheidene bergen en voorname plaatsen op *Java*

mededeelt. Uit de beddingen van lava blijkt op dat eiland duidelijk, dat de eene vuurberg veel vroeger dan de andere bestond. Deze aanteekeningen kunnen alzoo bij een vergelijkend onderzoek der verschillende beddingen van lava geraadpleegd en bewaarheid of tegensproken worden. Hoe dit nu ook zij, is die kronijk als oud handschrift altijd belangrijk, 1° omdat zij ten bewijze strekt, hoe de *Javanen* reeds in vroegere eeuwen belangrijke gebeurtenissen boekten; 2° dewijl daaruit wel de eenvoudigheid van den stijl blijkt, doch er tevens, hetgeen men zeker niet vermoeden zal, eenige bijzonderheden bij vermeld zijn, die door schertsende of geschiedkundige zinspelingen op gebeurtenissen doelen, welke nog niet ontsluijerd zijn, doch als eene bijdrage strekken, om met den geest der *Javanen* bekend te worden. Deze kronijk is met Javaansch karakter geschreven, hetwelk hier met onze letter benevens de vertaling wordt voorgesteld. Tot opheldering aangaande dit stuk, is het voor vele lezers noodig te weten, dat de *Javanen* eene gewigtige gebeurtenis dikwerf door een *Chronogramma* of tijdschrift uitdrukken, waarvan de woorden als getalmerken, volgens de *Tjondro Sengkolo*, het jaartal, waarin zij voorviel, aanduiden, terwijl daarbij gewoonlijk eene omgekeerde volgorde plaats heeft, als:

Roso pandito woelan,
6 7 1,

hetwelk het jaar 176 en de bijzonderheid tevens bevat, dat de maanpriesters destijds magtig waren.

Sengkolo goenong hingkang winarni. Hing ngétang hingkang marnêng gito, Noeso Djowo sengkalaané. Sirno roepaannêng doewoer. Tjandi séwoe sengkalanéki, nogo hingkang rinoesak djalmi, toenggillipoen. Tjandi kali bennīng hikoe boedjogéko hanambah hing boemi singgih. Retjo boedo mrênéki. Tan pangroso goenaning wong. Singgih lambangngiro Goenong Kendang hiko; koenir woek tanpo djaloené. Lambangngiro Goenong wajoejang hikoe, sengkalanéki Goenong gedè poe-	*De kronijk der bergen wordt medegedeeld. Te rekenen naar den aard van het verhaal, betreft dit het eiland* Java. *Deszelfs oppervlakte veranderde van gelaat. Ten tijde der duizend tempels, was er eene groote draak die door één mensch werd omgebragt. In de tempels Van* Kali Bening *was eene slang, die het aardrijk sloeg, De beelden van* Boedho *kwamen herwaarts. Er bestond nog geene waardering van 's menschen voortreffelijkheid. Het gebergte* Kendang *ontstond; de kurkema ver-*

niko pan toeloep koemoekoes, Goenong Bromono poenniko, hanalandhri; Moho Méroe lambangngéki; weloet haannêng boentolo. Goenoeng Patjitan lambangéki; kojo gapoero rinoepo djalmo. Goenoeng Tambang tolambangngé, sangngang tjondhro poenikoe. Goenoeng Pandem sengkalanéki: roso Pandito woelan hing Merrapi hikoe. Bromono leboe pawoko. Goenoeng Srengngat limang tjondhro nroessing boemi; nenggih hardhi hing Moerjo bahning pawoko; sengkalanéki, goenoeng Banjoek wahoe lambangngiro; koeroengan hisi peksiné. Goenoeng hing Ngolo Hoeloe lambangngiro kalaanné dingngin loro hingkang habodjo; goenoeng hannjar hikoe, pan genni, hawarno mégo. Goenoeng Wilis lambangngé, kalané hoenni, kojo rono sinempal. Goenoeng kidhoel goennaningwongsinggih. Lambangngiro goenong Panangggoenggan.

Tjandi maling kalaning ngoenni. Maling kennjo hikoe soerêng Pati hikoe; Masdjid watoe solotigo; sirno hilang bektining wong. Lambangnéki hanoelijo tannah sabrang, wahoe hingkang rinoe paken Kawi. Noeso Barong pring padapoer hiko. Noeso Tembi dhi lambangngé; nir djalmaanné poenniko. Hing Bawijan sengkalanéki tjêlêng mati poenniko; nenggih lambangngipoen noeso Berrambang poennikoe. Sengkalaanné sikoro djalmo hing ngoenni.

Tembang hasmoro dhono.

dween en er waren geene mannen. De berg Wajoejang *ontstond, tijdens de berg Gedé eenen rookenden krater had. De berg* Bromono *vlamde: de* Maha Méroe *ontstond; de palingen waren op het land. De berg van* Patjitan *ontstond; zoo groot als paleispoorten waren de menschen gevormd. De berg* Tambang *ontstond in negen maanden. Van den berg* Pandem *was de chronogramma: de maanpriesters waren magtig op den berg* Marapi. *De* Bromono *wierp asch en lava uit. De berg* Srengngat *drong in vijf maanden door den grond; de berg Moerjo wierp vuur en vulkanische stoffen uit; destijds ontstond de berg* Banjoek; *de kooijen waren gevuld met vogelen. Te* Holo Hoelo *bestonden reeds vroeger twee voorname bergen; die nieuwe bergen wierpen vuur uit in den vorm van wolken. De berg* Wilis *ontstond, toen dezelve bulderde, scheen het een uitgebroken strijd. Het zuider gebergte was ten dienste der menschen. De berg* Pananggoengngan *ontstond.*

De Tjandhi maling (dieventempels) bestonden reeds vroeger. Maagdenschakers trotseerden den dood; er bestond een steenen tempel te Salatiga; *de deugd der menschen verdween. Vervolgens ontstond de overwal, waardoor de Kawitaal gevormd werd. Het eiland* Barong *ontstond, benevens soorten van bamboes.* Noesa Tembi *ontstond; de menschen kwamen om. Te* Bawijan *stierven de wilde zwijnen; destijds ontstond het eiland* Berrambang. *Toen bestond er onderdrukking van menschen in den ouden tijd.*

Zangwijs Hasmoro Dhono.

Pratjékan nendhi poen kenni semoenné. Kang wong hoetomo, lambang negoro semoenné; hodjo namoengngaken motjo, dhênkenno hing rasannjo, kang dhadhijo poerwo roemoehoen hing nagri Banten winarno. Koetho Banten lambangnéki. Nagasari djinembang'ngan. Djakarta nenggih lambangngé; bedil moenni hing lahoetan; hing Kerrawang poenniko, toenggak roejoeng djroning baannjoe poennik. Lambangngéki kienno Negari Tjijasem; nenggih tojo benno ngoro horo. Hingdhermajoe to lambangngé, henggonné hanggalang palwo. Pandito dhonoroso; hing Tjarebon lambangngipoen. Negoro Gebbang winarno, lambangngé kalaanné dingin; glathik moenni sakoeroengan.

Losari tjiennatoer. Mangko babon nangngrem kinoeroengan. Hing Barebes poeniko watang poetoeng tengngah hikoe; tanbiso ngehtassi karjo. Watang poetoeng hing Tagal hanêng haloen naloen hikò. Pamalang hiko lambangngé. Bantêng warêng ginosongan; nenggih hing wiro Dhêso, sarah kêntir dhèné. Haloen poenniko lambangngé kienno. Pàkalongngan lambangngéki; Rarajoe pedjah habrongto; gedeng dhaloe hing Pangngimbon; lambangngé nagoro Bathang, hiko pan lajon tigas sing geloeng. Hangngarsò tembang pan goelo dhrowo.

Koewoek moenni djro ngalangngalang hiki: Kali woengoe nenggih lambangngiro; hing Semmarang pralambangné.

Opheldering, waar zij ook raakt. Er vertoonden zich uitmuntende menschen, de landen ontstonden; men sla niets over bij het lezen, er worde opgemerkt, dat van het ontstaan van Bantam *in de vroegste tijden gewag gemaakt wordt. De stad* Bantam *ontstond. De bloem nagasari bloeide in vazen.* Djakatra *ontstond; het geschut bulderde op zee; de boomstammen (Roejoeng) stonden te* Krawang *in het water.* Tjiasem *bestond reeds vroeger; het water eener overstrooming bedekte de opene velden.* Indramajoe *ontstond, eene plaats om schepen te bouwen. De geestelijke leeraars werden magtig;* Cheribon *ontstond. Van de stad* Gebbang *wordt gemeld, dat dezelve reeds vroeger bestond; de rijstvogeltjes zongen in de kooi.*

Losari *wordt vermeld. De hoenders broeiden in het hok. Te* Brebes *braken de lansen in tweeën; men kon geen werk voltooijen. Te* Tagal *werd het tornooispel gestaakt op het tornooiveld.* Pamalang *ontstond. De wilde stieren werden door het water verslonden; te* Wiro Dhéso *dreef het stroo weg.* Haloen *bestond reeds vroeger.* Pakalong'an *ontstond.* Rarajoe *stierf van drift. De pisang werd rijp te* Pangngimbon; *de Negorij* Batang (*beteekenende een lijk*) *ontstond, want er was een lijk gehouwen bij den haarwrong. Men verlangt de zangwijs* Goelo dhrowo (*het zoet des rijkdoms*).

De wilde katten maauwden in het hooge riet. Kali woengoe *ontstond;* Samarang *ontstond.*

Genti katjiennarito Dhemmak lambangngipoen; berras woetah podho ringan. Kadhilangoe hing kienno. Pandhelek mati sadjronning soemoerriko. Watang kéli djronné raannoe singgih, pan sinampir dhêné wong ngatopo: Nagri Djapara lambangngné, hing Koedoes lambangngannipoen. Dhodot bedah paséban, kaki. Hing Pati pan winarno, kêthêk mati roentoek. Hing Tjengkal Séwoe lambangnjo.

Pan satrijo patiné hangngamoek singgih, hing nagri Djoewono. Djaran mati hing pandhengan nenggih. Padjangkoengan laré tanpo bijang. Hing Rembang kalambangngé. Bodan hadharbé Ratoe. Pan ning Lasem hingkang winarni. Pandito sirno hiko hing patapannipoen. Pan ning Toeban lambangngiro.

Hing Garessik winarno. Satrijo bedah kampoehhé nenggih. Hing Sidhajoe ratoe pedjah hiko. Hing Sétro nenggih lambangngné. Koedho mati katoekoek. Hing Lamoengngan lambangngéki. Dhênê hing Soerobojo gadjah metoe hikoe.

Pasoeroewan kali jang tibo hing panti. Hing Gemboeng lambanngiro. Lawang kembar djro gapoero hadhri.

Probolinggo banthêng mati wono. Kajoe mati sekar wohhé. Hing Bangil lambangngipoen. Hing Madhoero kalané dhimin. Matjan galak lambangnjo. Hing koetho gerrah hikoe, pan djalmo mati hakéh. Pamekkasan lambangniro dhoek king ngoenni. Hing Samunep lambangnjo.

Bij afwisseling wordt er vermeld, dat Damak *ontstond; de rijst viel af, al te ligt zijnde.* Kadilangoe *bestond reeds vroeger. Een die zich schuil hield, stierf in eenen put. De kleederstokken door de kluizenaars opgehangen, dreven in het regenwater. De Negorij* Japara *ontstond,* Koedoes *ontstond tevens. Het kleed scheurde in de gehoorzaal, vriendje! Van* Pati *wordt vermeld, dat de apen dood vielen.* Tjengkal Séwoe *ontstond.*

Een edelman kwam om te Joana *in eene vreesselijke slagting. De paarden stierven voor het oog. Verscheidene kinderen hadden geene moeder.* Rembang *ontstond.* Bodan *had eenen Vorst. Van* Lassem *wordt ook melding gemaakt. De leeraars verdwenen in hunne grotten.* Toeban *ontstond.*

Van Grissé *wordt melding gemaakt. Een edelman scheurde zijn kleedje. Te* Sidhojo *stierf een Vorst.* Sétro *ontstond. De paarden stierven gekromd.* Lamongan *ontstond. Wijders waren te* Soerabaja *olifanten.*

De rivier Pasaroewan *stortte zich aan het zeestrand uit.* Gembong *ontstond. Men had twee deuren in de voornaamste poorten.*

Te Probolinggo *stierven de wilde stieren in het woud. Aan de boomen stierven de bloesems en vruchten.* Bang'il *ontstond.* Madura *bestond reeds vroeger. Er waren zeer verslindende tijgers. In de steden heerschten ziekten, vele menschen stierven.* Pamekasan *bestond reeds vroeger.* Sumanap *ontstond.*

Boeto loro mongso djalmo hiko.

Poeloe Bali kalambangngné. Kalambangngan poeniko gandjoer kandek hing watang nenggih. Satrijo pedjah hiko, hasoesoemping hikoe. Nagri Kadiri lam bangjo. Pronorogo lambangngé kalaanné ngoenni.

Koedho ngarap hing pandhengngan. Sekar tibo katijop hing ngangin. Lambangngiro Padjarakan hiko. Mino pedjah hing soemberré.

Gèrrobokkan poennikoe hing Balora hikoe winarni. Dhoekoet sirno hing tawang. Hing Tjaroeban raré pedjah tanpo bijang.

Sapi wono handjeroem pedjah hing kali; nagri Patjé lambangnjo.

Tojo tasik moenggah kaannêng ngardhi. Lambangniro nagri Karta sono. Hing bellek hikoe toenggallé pan rondo kembar hikoe, hanakhiro namoeng sawidji. Wero Sobo lanbangngiro.

Nagari Djipang lambangngiro; banthêng galak nenggih pedjah dhênê laré badjang hiko. Hing Medhion tolambangngé.

Hing Kadhoewang poenniko blarak tibo hikoe. Hing Waroe hiko winarno. Soemoer kembar haannêng palataran Nênggih hing Sésé lambangnjo. Widji toewoeh siniram hing warih.

Hing Djogorogo hikoe kerris hilang rongkanéki. Hing Kalangbrêt lambangnjo, kebbo goepak hikoe, haannêng padjro kandang ngiro. Nagri Ngrowo lambangngékolo dingin. Toendjoeng toewoeh djembang'an.

Twee monsters verslonden de menschen.

Het eiland Bali *ontstond. Destijds had men korte lansen aan de stokken. Er stierf een edelman met bloemen in het haar.* Kadiri *ontstond.* Pronorogo *bestond reeds vroeger.*

De Arabische paarden werden gezien. De bloesems vielen af door den wind verwaaid. Padjarakan *ontstond. De visschen stierven in de bronnen.*

Gerobogan *bij* Blora *wordt vermeld. Het gras verdween in den dampkring. Te* Tjaroeban *stierven de kleine kinderen moederloos.*

De woudossen nederhurkende, stierven in de rivieren; Patjé *ontstond.*

Het meerwater steeg op het gebergte. Kartasono *ontstond. Onder de vrouwen was eene weduwe, die tweelingen had, deze hare kinderen maakten slechts een uit.* Wiro Sobo *ontstond.*

Djipang *ontstond; verwoede wilde stieren stierven door de kinderen der dwergen.* Madhion *ontstond.*

Te Kadhoewang *vielen de kokosbladen af. Van* Waroe *wordt gewag gemaakt. Er waren twee bronnen op het voorplein.* Sésé *ontstond. Het graan groeide besproeid door het bergwater.*

Te Djogorogo *gingen van de krissen de scheeden verloren.* Kalangbrêt *ontstond; de buffels plasten in de hokken.* Ngrowo *bestond reeds langer. De waterleliën groeiden in bloemvazen.*

Nagri Djapan lambangngé; winarni kidhang woeloeng hasoekoe kentjono. Hing Modjo Lengko lambangngé; watoe moengal poenniko; mapan katon toegal poenniko. Hing Padjang winarno.

Karto Soero ratoe roesak dhêning hestri nenggih; nagri Mataran dhoek king kienno lambangngiro nenggih.

Praboe Jakso gempal werrangkannjo; pan noedjoem hilang hitoengngé. Hing kedoekang tjinatoer, lambangngiro kalaanné ngoenni.

Sempal kang kajoe goerdho. sirnaanning pandhoeloe. Hing Bagellèn lambangngiro. Goenoeng gempal hanerroes hing pitoeng boemi. Hing Roban saboek djinggo hilang haannêng djro simpennan hiki. Panning growong landak pedjah hiko. Hakoekoetho hing Ngelongngé. Hing Ledok winoewoes; woban wono tibo hing panti. Woro-wari lambangnjo. Loetoeng mati ngantoek. Pamarennan kolo koenno. Ki djoeragan hadhagang katjemploeng kali. Bajem gatel toewoeh hing tategil.

Loeroeng tengngah to lambangngné. Kebo goepak hing taloen. Panning Pasir lambangngiréki.

Pandan rangkang hing pasêban. Hing Soemedang lambangngé; kolo hing ngoenni, goenoeng djadjar pasêban. Hing Silêngsi lambangngné winarni; djalmo lessoe satengngah hing pasar; hing Blandoeng hiko lambangngné; widji woetoeh poennikoe, ha-

Djapan *ontstond; er wordt vermeld, dat er zwarte herten waren met gouden pooten.* Modjo Lengko *ontstond, de steenen gaven geluid; want er werd rijst op de hooge gronden gezien. Van* Padjang *wordt melding gemaakt.*

Te Karta Soera *werd de Vorst door eene vrouw in het verderf gestort. Mataram bestond reeds vroeger. Van den Praboe Jakso spleet de krisschede; de sterrewigchelarij verloor hare berekening Van* Kedoekang *wordt vermeld, dat het reeds vroeger bestond.*

Het zwaar geboomte spleet verdwijnende voor het oog. Baglen *ontstond. Het gebergte scheurde door de zeven verdiepingen der aarde. Te* Roban *verdwenen de gele buikbanden in de bewaarplaatsen. In de holen kwamen de stekelvarkens om. Er werd eene stad gebouwd te* Ngelongné. *Van* Ledok *wordt gewag gemaakt. De wilde vruchten vielen op den zeeoever.* Woro-wari *ontstond. Sluimerende zwarte apen stierven.* Pamarennan *bestond vroeger. De handeldrijvende schippers verzonken in de rivier. Wilde spinazie groeide op de akkers.*

Loeroeng Teng'ah *ontstond. De buffels plasten in het open veld.* Pasir *ontstond.*

De aloë breidde zich uit in de gehoorzaal. Sumadang *ontstond; in vroegeren tijd stonden de bergen in de rigting van de opene gehoorzaal. Van het ontstaan van* Silengsi *wordt gewaagd; de menschen waren gedeeltelijk verzwakt op de marktplaatsen;* Blandoeng

nêng tawang; lambangngiréki nenggih Parakan Moetjang. Dhodhot bedah hikoe, haannêng sadjronné simpennan. Nagri Bandoeng djaran pedjah, tatoe kalih satengngah wono woso. Réjal tibo nêng poetjakking woekir. Lambangniro Tji–jandjoer semmono.

ontstond; ongeschondene graankorrels stoven door de lucht; Parakan Moetjang *ontstond. De Sarongs scheurden op de bewaarplaatsen. Te* Bandoeng *stierf een paard aan twee wonden te midden der wildernis. Spaansche matten stortten op de bergkruinen neder.* Tjanjor *ontstond desgelijks.*

Hing Noeso Djowo sakéhé haannenggih lambangngipoen; djalmo badhi tikêng negari; toer sarwi Hawirogo koenno lambangngipoen.

Over geheel Java *was aldus het ontstaan; goede menschen vestigden zich in de plaatsen; wijders bestond* Hawirogo *reeds vroeger.*

Lah, samijo dhên pardhikoho; kang hoetomo sadjroné manoeso Djawi sampoen namoeng koewoso.

Zie, allen waren vrij gemaakt; de uitmuntenden onder de Javanen *waren alleen met magt bekleed.*

MEREN EN BRONNEN.

Door latere ontdekkingen is het gebleken, dat er op *Java* meer meren zijn dan weleer vermoed werd. Het grootste wordt in de Residentie *Bantam*, in het 11e District (*Anjer*) aangetroffen; het meer in het binnenland van *Japara* is bekend onder den naam van *Binnenzee;* in de Residentie *Baglen* is een zeer vischrijk meer; in de Residentie *Passaroewang* wordt *Ranoe kalindoeng'an*, en in de Residentie *Bezoeki* worden verscheidene meren aangetroffen, waarvan er reeds zeven bekend zijn. De naam voor meer is in het Javaansch: *Danoe*, *Ranoe*, *Telagi*, *Telogo* of *Diktasik*. Er zijn vele moerassen of *Rawaas* op *Java*, vooral in het zuidelijke gedeelte der *Preanger Regentschappen*. Velen derzelve leveren zeer goed gras voor paarden en rundvee op. In de nabijheid der vuurbergen worden heete mineraal– en zwavelbronnen, en in de Residentie *Samarang* kokende modderbronnen aangetroffen.

STROOMEN.

Java, dat zoo vele bergen heeft, is met rivieren rijk bedeeld, die als hoofdstroomen den naam van *Beng'awan* en als mindere rivieren dien van *Kali* of *Tjy* dragen. Aan de noordkust zijn zij talrijk, en in den regentijd voor den afvoer der voortbrengselen zeer dienstig, doch aan de zuidkust minder bevaarbaar en niet zoo menigvuldig. Bij onweders, vergezeld van hevige regens, die

den gevreesden en gevaarlijken *Banjir* of stortvloed veroorzaken, wiens verderfelijke aannadering door een inderdaad donderend geluid wordt aangekondigd en den schrik voor zich uitzendt, rijzen de smaller rivieren in de nabijheid der bergen tusschen hare hooge steile oevers eensklaps van tien tot twintig voeten. Menig *Javaan*, hoe goed een zwemmer hij zij, wordt er plotselings door overstelpt; vlotten, dammen, houten en steenen bruggen bezwijken; stukken gronds, huizen en zware boomen worden weggespoeld en toonen in de benedenlanden, die insgelijks overstroomd worden, wat de Natuur in hare woede vermag.

De rivieren op *Java* verdeelt men gevoegelijk in drie soorten, 1° stroomen of *Beng'awan*, 2° rivieren of *Kali*, 3° beken of *Laren*, H. *Anak kali* of *wangngan*, L. Onder de eersten kan men aan de noordzijde alleen de *Solorivier* of *Beng'awan* en de *Kediri* of de rivier van *Soerabaja* tellen. Onder de rivieren komen vooral aan de noordkust van het westen naar het oosten in aanmerking: de rivier van *Tjikandi* of *Tjidoerian* en de rivier van *Ponthang* of *Tjioedjoeng* in de Residentie *Bantam*: de *Tjidani* ook de rivier van *Tangeran* genaamd; de *Tjiliwong*, die te *Batavia* de groote rivier heet; de *Anjol* en de *Tjitarum* in de Residentie *Batavia*: de *Tjitarum*, *Tjimelajoe*, *Tjiasam* en *Tjimanok* in het Krawangsche. De *Lasari* op de oostelijke grens van *Cheribon*. De *Sawoedjodjar* en *Pamalang* in *Tagal*; de *Oeloedjami* in *Pekalong'an*. De *Kendal*, *Kali woengngoe*, de rivier van *Samarang* en die van *Demak* in het Samarangsche: de *Tidoenan*, de *Japara* en de *Djawana* of *Jawana* in *Japara*: de *Rembang* en *Lassem* in *Rembang*: de *Panaroekan* in de Residentie *Bezoeki*, en de *Balamboang* aan de oostkust van *Java*. De ontelbare riviertjes of beken worden hier niet vermeld; de voornaamsten derzelve staan op de kaart aangeteekend.

Aan de zuidkust zijn de *Progo* en *Bogowonto* de voornaamste rivieren. De stroomen, rivieren en beken, die zoo bijzonder de vruchtbaarheid van *Java* bevorderen, zijn voor den *Javaan* schier even onontbeerlijk als de lucht. Langs dezelve liggen zijne steden, dorpen en gehuchten; op derzelver vlakte voert hij op bamboezen vlotten of in praauwen de voortbrengselen des lands af. Zonder die wateren zou hij van zijn zoo zeer geliefkoosd bad beroofd zijn, dat dagelijks eene voorname plaats onder zijne verrigtingen, die schier alle stoffelijk zijn, bekleedt.

WATERVALLEN.

De voornaamste watervallen zijn : een op het landgoed *Sading* in het *Buitenzorgsche*, een nabij *Bandong*, een bij *Sumadang*, de twee laatsten in de *Preanger Regentschappen*, en drie in de Residentie *Pasaroewang*.

UITERLIJK VOORKOMEN VAN JAVA.

Bij de beschrijving van het uitwendig voorkomen van *Java*, komen eerst de kusten en daarna de binnenlanden in aanmerking. Alvorens men van de zijde der Indische zee straat *Sunda* inzeilt, vertoonen zich aan den zuidwesthoek of *Tandjong Sangjang Sira*, eenige groote klippen, die van den wal afgescheiden zijn, en in wier nabijheid ten zuiden 15 tot 30 vademen water staat; op de westkust liggen eenige heuvelen, doch die kust is in het algemeen laag, boschrijk en tot op eenen aanzienlijken afstand in het binnenland moerassig. De noordkust is insgelijks laag, moerassig, doorgaans met boomen en struiken bedekt en door krokodillen bewoond. Deze eentoonige en weinig belangwekkende kust wordt van tijd tot tijd door den aanblik op het, in de binnenlanden blaauwende gebergte, aangenaam afgewisseld. Aan de oostkust verheffen zich de bergen *Talaga waroeng* en *Tasem*, terwijl de zuidoostpunt des eilands bergachtig is en laag afloopt.

De zuidkust is in tegenstelling van de noordkust over het algemeen steil, rots- en bergachtig, doch op enkele plaatsen nu eens modder- en dan weder zandachtig, opwaarts loopende. Op dit klippig en rotsig strand verspilt de bruisende zee hare magtelooze woede, werpt hare, in schuim verstuivende golven bij een vreesselijk bulderend geweld ten hemel, en schijnt bij het woeden van stormen de grondzuilen van *Java* te doen beven.

De aanblik van den top der rotsen op het sombere, het ernstig verhevene, is geschikt de ziel in den toon van OSSIAN te stemmen, en het sombere zijner zangen vindt hier voorzeker weerklank in het hart van hem, die gelukkig genoeg is, er de waarde van te beseffen.

Zoo ergens, verstaat men hier het eigenaardige van CALMARS taal, als hij zwaar gewond in FINGALS derde boek zegt: «*My soul brightens in danger; in the noise of arms. My fathers never*

feared. CORMAR *was the first of my race. He sported through the storms of waves. His black skiff bounded on ocean; he travelled on the wings of the wind. A spirit once embroiled the night. Seas swell and rocks resound. Winds drive along the clouds. The lightning flies on wings of fire. He feared, and came to land, then blushed that he feared at all. He rushed again among the waves, to find the son of the wind,»* of: «Mijne ziel verheldert in het gevaar; in den klank der wapenen. Mijne vaders vreesden noöit. CORMAR was de eerste van mijnen stam. Hij dartelde door de stormen der golven. Zijne zwarte boot stampte op den oceaan; hij toog op de vleugelen des winds. Een geest beroerde eens den nacht. Zeeën zwellen op en rotsen weergalmen. Winden drijven langs de wolken. De bliksem vliegt op vleugelen van vuur. Hij vreesde, en kwam aan land, destijds beschaamd dat hij ganschelijk vreesde. Hij stoof weder tusschen de golven voort om den zoon des winds te vinden.»

In tegenstelling van het binnenland heeft de zuiderkust van *Java* overeenkomst met de kusten van *Schotland;* er bestaan veel hoofdstoffelijke beweging, kracht en toon. Loeijende stormen, bruisende wateren en stortende vloeden steken sterk af bij de natuurtafereelen van zoo vele oorden van *Java*, die aan *Zuid-Amerika* en *Italië* herinneren. En even zoo als men op *Java* bij het bestijgen der bergen, uit eene verzengde luchtstreek komende, spoedig eene gematigde bereikt, kan men zich in weinige uren zoodanig verplaatsen, als of er een overgang van *Griekenland* naar de kusten van *Noorwegen*, voor zoo ver het uiterlijke betreft, had plaats gehad.

HET BINNENLAND.

Het binnenland van *Java* biedt twee, zeer afwisselende tafereelen aan: 1° de vlakke streken, die voornamelijk aan de noordzijde des eilands tusschen de zee en de bergen, en 2° de bergstreken, die op verschillende punten des eilands op eenige uren afstands van de noorderstranden, in het binnenland, en ook langs de zuiderkust gelegen zijn.

VLAKKE STREKEN.

De vlakke streken hebben, behalve in de nabijheid van *Anjer, Samarang* en *Japara,* waar zij spoedig steil oploopen, eene zachte helling, zoodat bij het naderen der bergen het terrein

gedurende eenige uren weinig merkbaar hooger wordt, doch in de nabijheid van dezelve van gedaante verandert, heuvelachtiger en spoedig steiler wordt. Wanneer men alzoo in het binnenland het oog rond laat weiden, vertoonen zich in het zuiden de bergen, die zich hier en daar west- en oostwaarts aaneenschakelen en tot aan de kruinen door hun zwaar geboomte eene statige vertooning maken; het gebladerte dier boomen is donker- en aan het einde van het drooge jaargetijde zwartachtig groen. Tegen deze donkere tinten, die door sommige kale en zich blaauw vertoonende bergtoppen worden afgewisseld, steken de lagere landen bekoorlijk af. Het grootste gedeelte van den afhellenden grond bestaat uit rijstvelden, die soms cirkelvormig trapswijze van het gebergte afdalende, door afgeleide bronnen bevochtigd worden. In den waterspiegel dezer velden worden de omliggende wouden, heuvelen en bergen teruggekaatst. Het jeugdig groen van de rijst is zoo licht en zacht van kleur, dat het oog er door gestreeld wordt. Te midden dier rijstvelden loopen zeer smalle waterkeeringen, die tot afperkingen van de verschillende gronden, en tot voetpaden voor den inlander dienen, welke er blootsvoets en met het grootste gemak gebruik van maakt, terwijl de ongeoefende *Europeaan* er ligtelijk afglijdt en in het moerassige rijstveld zakt, waar hij, tot aan den middel beklonterd, uitklautert, en met zijn, nu nat en glibberig schoeisel schoorvoetend en angstvallig voortreedt. In de nabijheid dier velden liggen de dorpen en gehuchten onder het geboomte bij een riviertje of beek verscholen. Het gewone kenmerk van nabij zijnde woningen, is de slanke kokosboom, die met zijnen geribden stam en gewaaijerde kruin, welke de zware vruchten draagt, zich hoog verheft, en zoo geheel inheemsch, vooral op de *Sundaëilanden* te huis behoort. In de lagere streken worden er geheele bosschen, doch rondom de hooger liggende dorpen slechts enkelen van aangetroffen.

Naast dien zoo nuttigen boom prijkt de banaan met zijnen dikken sponsachtigen, groenen stam, lange en breede bladen, benevens eenen zwaren bloesemknop, die bloedrood, den vorm van een hart vertoont, en vervolgens groene vruchten draagt, welke weldra goudgeel worden: tusschen deze en andere vruchtboomen staan de eenvoudige bamboezen woningen, zonder eenig geregeld plan met de rijstschuren en buffelkralen door elkander,

terwijl hier en daar groepen van dartelende, naakte kinderen den natuurstaat schetsen. Buiten die dorpen is de bevolking aan den landbouw bezig; de mannen besturen den ploeg, die door eenen sterken, breedgehoornden buffel of een paar ossen getrokken wordt; vrouwen en kinderen planten rijst in de bereide velden of houden zich met ander akkerwerk bezig. Koffijtuinen, velden met suikerriet, indigo, katoen, tabak, katjang en thans hier en daar theeplantaadjen, wisselen die tafereelen door een liefelijk schakeersel af. De murmelende beken, waarin zich de bevolking baadt, ruischen in de bovenlanden over glad geschuurde keijen, die eenmaal door de vuurbergen zijn uitgeworpen, en het geheele landschap heeft een zoo bekoorlijk en kalm voorkomen, dat het als een beeld van beminnelijke rust, en kalme opgeruimdheid, geschokte gemoederen bevredigt.

BERGSTREKEN.

Bij het bestijgen der bergen, dat eerst met het rijtuig, daarna te paard en eindelijk slechts te voet geschiedt, wordt de dampkring ieder oogenblik zuiverder, en de levenslucht frisscher, terwijl de schoonheid der natuur zich ontsluijert en de gezigteinder voor het oog al grooter en grooter wordt. Aan de verzengde luchtstreek onttogen, ontwaart men, dat de tropische vruchten en gewassen door anderen, die in koeler oorden tieren, vervangen worden; dorpen en gehuchten even als het gewone gevogelte, begeven allengskens den reiziger. Het groen tapijt van planten wordt door zware en schier ondoordringbare wouden vervangen, waarvan menig boom door den bliksem verzengd of door den stormwind nedergeworpen is. De rivieren, die eerst breed en statig stroomden, worden smaller, vlieten sneller, en vormen hier en daar watervallen, wier bruisend geluid op verren afstand hoorbaar is. Al hooger en hooger klimmende, dat zoo wel door de steilte als door het ongebaande van den grond moeijelijker en gevaarlijker wordt, ontwaart men in de wouden eene kilheid of vochtigheid, die voor het, aan groote hitte gewone ligchaam, een onaangenaam gevoel oplevert.

De stilte neemt toe, de eenzaamheid doet zich gevoelen. Verscheurend gedierte vindt hier tot prooi geen grazend vee en houdt zich even als het gevogelte in lagere streken op. De Rhinoceros alleen, maakt onder de viervoetige dieren eene uitzondering, daar hij het hoogste gebergte beklimt, en langs den

rand der kraters statig voortwandelt. Hoe eenzaam nu het oord ook zijn moge, kan het gezellige zijner gevaarlijke nabijheid niets dan huivering wekken. Onder de vogelen, die de doolende reiziger nog lang hoort, telt hij de spechten, wier geklop uit holle boomstammen wordt teruggekaatst, benevens de kleine *Muscicapa cantatrix,* en nu en dan nog eene duif of lijster, door de bessen der *Vaccinia* gelokt, welke somtijds tot aan de kruinen der bergen groeijen.

Sommige bergtoppen zijn een eind wegs geheel kaal, en anderen voeden naauwelijks eenig kreupelhout, dat van koude schijnt in een te krimpen. De doodsche stilte wordt treffend en heeft iets sombers, iets akeligs; maar, staat de reiziger eindelijk op de kruin eens bergs, acht of tien duizend voeten boven zijne natuurgenooten, die aan de stranden wonen, verheven, en slaat hij dan het oog naar beneden, dan voorzeker staart hij in stillen eerbied en stomme verbazing het panorama van het paradijs der schepping aan, dat nimmer naar waarde geschat, maar uithoofde van deszelfs schoonheid, ook door den gebrekkigsten schrijver als iets heerlijks geschetst wordt.

Hier zijn het bazaltrotsen, kokende zwavelmeren en werkende kraters, die het beeld der verdelging voorstellen; *dáár* loeit de stormwind om de kruin der bergen ; *ginds* staat de aanschouwer door nevelwolken, even als door schaduwen des doods omgeven; maar zoodra de zon de dampen wegvaagt, heeft hij den helderen oosterhemel tot dak bij het staren op lagere bergen en heuvelen, die in de heldere zonnestralen zich golvend schijnen te bewegen. Boven het onweder verheven, hoort hij aan zijne voeten den donder ratelen, en ziet hij in de diepte den bliksem flikkeren. De ver afgelegene voorwerpen vormen door den afstand een gemengd geheel, en aan den gezigteinder verliest zich het oog in den oceaan, wiens tuimelende baren bij het zinken der zon, verzilverd zijn. Aan de oostzijde des bergs ligt reeds het nachtfloers over de diepten uitgespreid, en het standpunt tusschen licht en duisternis plaatst den aanschouwer als tusschen leven en dood, tusschen tijd en eeuwigheid. Het verhevene van het schouwspel stelt het beuzelachtige, het nietige van zoo vele tooneelvertooningen der menschen in de schaduw, en vervult de ziel met denkbeelden en het hart met gewaarwordingen, die met de grootschheid van het geheel overeenstemmen.

Volgens overleveringen is *Java* door geweldige natuurverschijnselen in het 1114° Javaansche jaar van *Sumatra*, en in het 1204° van *Bali* gescheiden geworden. Op Javaas west- en noordkust tot aan *Probolingo* bestaat de bodem uit koraalriffen, die met aangespoelde en aangeslijkte aarde, welke gedeeltelijk uit zee en gedeeltelijk door het afstroomend water aangevoerd is, bedekt zijn.

Door die aanslijking is de hoek van *Japara*, die vroeger van *Java* gescheiden was, vereenigd. Oostwaarts van *Probolingo* is de grond aan de kust zandachtig, zwavelachtig en moerassig. De oostkust heeft bazalt tot grondslag en de zuidoostelijke uithoek bestaat uit eene keten van kalkaarde.

Aan de zuidkust is de bodem van het westen oostwaarts gaande, tot op den 107° O. L. berg- en rostachtig. Van den 107° tot den 109° is eene uitgestrekte streek van vulkanen van den tweeden rang en van kalkbergen in de nabijheid der zee, alwaar de kalkrotsen tot eene aanzienlijke hoogte opgetast zijn. De grondslag is bazalt, de bedding der rivieren bevat vele uitgeworpene steenen, als: jaspis, porfier, kornalijn, agaat en lavasteen. Op sommige plaatsen wordt kwarts in kristalrotsen, en enkele malen ametist in versteeningen, die uit kalkaarde en mineraalzuur ontstaan zijn, aangetroffen. Van 109° tot 110° 25' is nabij de zee eene verbazende menigte kalkrotsen, met zeer groote holen. Verder oostwaarts zijn heete bronnen, en van 110° 30' tot 113° bestaat de kust uit rotsen van versteende kalkaarde. Tusschen den 113° en 114° is een gedeelte der kust laag en zandachtig en verder tot aan den uithoek bergachtig.

In het binnenland worden aardolie-, zwavel-, modder- en mineraalbronnen en in het Bantamsche steenkolen aangetroffen. Tot dus verre zijn er weinig metalen op *Java* gevonden, echter is bij eene graving op den berg *Parang* in 1723, eenig goud en zilver gedolven, doch door het instorten van de mijn, waardoor eenige inlanders omkwamen, werd die arbeid gestaakt. Bij het openen eener mijn op den *Megamendong* in 1744, is een goudäder ontdekt, die te weinig voordeel opleverde om den arbeid voort te zetten. De ijzererts, die op *Java* voortkomt, levert te weinig op om er voordeel van te trekken, en de okeraarde is er van eene slechte hoedanigheid. Er zijn twee soorten van

zwavel; eene, die geel en bijna geheel zuiver, en eene mindere soort, die wit is en veel salpeterzout bevat. Kwikmijnen zijn er nog niet ontdekt, doch in de lage landen van *Demak* wordt kwik in geringe hoeveelheid aangetroffen. Diamanten en edelgesteenten schijnen niet aanwezig te zijn.

Java bezit eenen rijken, vasten en zeer diepen grond; de plantenaarde in het oostelijke gedeelte van het eiland is zwartachtig of donkerbruin en heeft veel overeenkomst met de mestaarde der tuinen in *Europa*. De beste grond wordt aan de hellingen der bergen en nabij de bedding der rivieren gevonden. In de westelijke streken van *Java* is de grond ligter van kleur en niet zoo goed als die der oostelijke.

Nabij de kalkheuvelen is de grond het schraalst. In het algemeen is de vruchtbaarheid van den bodem zonder voorbeeld, en schoon niet bemest wordende, onuitputtelijk; de rijstvelden kunnen, wanneer zij bewaterd worden, 's jaars eenen zwaren en eenen ligten oogst voortbrengen. De brandige geur van den grond is, vooral na zware regens, zeer merkbaar; iets dat de schrijver in *Zuid-Amerika* ook heeft waargenomen.

TAFEL.

Van den *Op-* en *Ondergang* der zon op *Java* en van het begin en einde der schemering.

KOMST DER ZON in elk teeken.	BEGIN der Schemering	OPKOMST der Zon.	ONDERGANG der Zon.	EINDE der Schemering
20. Januarij......	4 u. 31 m.	5 u. 50 m.	6 u. 10 m.	7 u. 29 m.
19. Februarij.....	4 » 40 »	5 » 54 »	6 » 6 »	7 » 20 »
20. Maart........	4 » 48 »	6 » 0 »	6 » 0 »	7 » 12 »
20. April.........	4 » 52 »	6 » 6 »	5 » 54 »	7 » 8 »
21. Mei..........	4 » 54 »	6 » 10 »	5 » 50 »	7 » 6 »
22. Junij.........	4 » 56 »	6 » 12 »	5 » 48 »	7 » 4 »
23. Julij.........	4 » 54 »	6 » 10 »	5 » 50 »	7 » 6 »
23. Augustus.....	4 » 52 »	6 » 6 »	5 » 54 »	7 » 8 »
23. September....	4 » 48 »	6 » 0 »	6 » 0 »	7 » 12 »
23. October.......	4 » 40 »	5 » 54 »	6 » 6 »	7 » 20 »
22. November.....	4 » 32 »	5 » 50 »	6 » 10 »	7 » 28 »
22. December.....	4 » 28 »	5 » 48 »	6 » 12 »	7 » 32 »

De vereffening wegens de dampheffing bij zons op- en ondergang, bedraagt op *Java* twee minuten, die men van den tijd van hare opkomst moet aftrekken, en bij den tijd haars ondergangs optellen, om den tijd van haren schijnbaren op- en ondergang te hebben, dat is, wanneer zij zich half aan de kim vertoont.

Het grootste verschil in den op- en ondergang der zon bedraagt 24 minuten in tijd.

De op- en ondergang der maan verschilt dagelijks 12 graden of 48 minuten in tijd.

De schittering der zon is in *Indië* zeer fel en bij stilte verderfelijk, zoodat het gezigt daardoor hevig wordt aangedaan, terwijl eene enkele zonnestraal, die door niets gestoord wordt op één punt te branden, dikwerf den onvoorzigtige, die eenigen tijd op dezelfde plaats blijft staan, zoodanig steekt, dat hij ten gevolge van hersenontsteking plotseling sterft.

LUCHTGESTELDHEID EN SAIZOENEN.

De zon, wier invloed de saisoenen bepaalt, gaat tweemaal 's jaars, namelijk in de maanden Februarij en October over *Java,* en na die beide overgangen hebben de groote veranderingen in de luchtgesteldheid plaats. Er zijn twee hoofdsaizoenen en twee overgangssaizoenen. Het langdurigste is de oostmoeson, ook de drooge of goede moeson geheeten, die van Februarij of Maart tot October heerscht, en bij eenen helderen hemel zelden regen aanbrengt. In Julij en Augustus wordt echter de lucht nu en dan door verfrisschende regenvlagen afgekoeld, hetwelk echter geenszins alle jaren plaats heeft, zoo als zulks den schrijver in 1821, tijdens de felste woede van de Cholera Morbus op *Java* bleek, daar het destijds te *Batavia* in geene acht maanden regende, zoodat planten en wouden door den blakerenden zonnegloed bij eenen stijven oostewind verschroeiden. De grootste hitte over dag heerscht in de maanden Julij en Augustus, terwijl de nachten dan het koelste zijn.

In het tweede hoofdsaizoen, de westmoeson, ook de kwade of natte moeson genaamd, waait er een westelijke wind, die wel eens eene noordwestelijke rigting aanneemt en van zware regens vergezeld gaat, die in December en Januarij hunnen hoogsten graad van hevigheid bereiken. Gedurende dit saizoen is des morgens de lucht dikwerf helder en koel, maar, wanneer

de zware regenwolken laag hangen en dreigen los te barsten, wordt de hitte benaauwend en drukkend, zoodat zij afmattend is en vele *Europeanen* lusteloos maakt. Somtijds regent het verscheidene etmalen, ja zelfs eenige weken achtereen, waardoor groote overstroomingen in het gebergte plaats hebben en de benedenlanden onder water gezet worden. Deze zware regens gaan gedurig van hevige onweders vergezeld, die gedurende den droogen moeson in de benedenlanden zeldzaam, doch in de nabijheid der bergen en heuvelen, op wier toppen zich de opgetrokkene dampen verzamelen, alledaagsch zijn en menig slagtoffer maken. Zelden heerschen op *Java* of in deszelfs omtrek, stormen of orkanen, zoodat niet alleen schepen, maar zelfs ligtere vaartuigen schier altijd benoorden dat eiland zee kunnen bouwen. De overgangssaizoenen, in *Indië* onder den naam van *Kenteringen* bekend, volgen op de beide hoofdsaizoenen en kenmerken zich door veranderlijke winden en stilte, waarvan de zeeroovers gebruik maken om met hunne talrijke, snelle roeischepen de koopvaarders in den Archipel aan te vallen en dikwerf te overmeesteren.

LAND- EN ZEEWINDEN.

Behalve de voormelde ooste- en westewind, bestaan op *Java* land- en zeewinden. Ongeveer des avonds te acht uren stroomt de landlucht, die reeds kouder is dan de zeelucht, zeewaarts, omdat de warmtestof, die niet zoo diep in het aardrijk als in het water dringt, spoediger boven het eerste verkoelt, en de koudere lucht door hare meerdere zwaarte dan de warmere, naar het laatste toestroomt, waardoor op *Java* de zoo verfrisschende en geliefdkoosde landwind ontstaat. Des morgens, wanneer de bodem twee of drie uren door de zon verwarmd en de dampkring alzoo verfijnd en verligt is, heeft het omgekeerde plaats; want de zeelucht, die door de langzamere ontwikkeling der warmtestof van het water, kouder en zwaarder is dan de landlucht, stroomt dan landwaarts en wordt zeewind geheeten. In het hevigste van de ooste- en westewinden, worden de land- en zeewinden zeldzamer en somtijds in het geheel niet waargenomen.

WARMTEGRAAD, THERMOMETER, BAROMETER, HOOGT VAN VERSCHILLENDE PUNTEN, KOMPAS.

Java, waar zoo vele bergen, heuvelen en lage streken worde aangetroffen, biedt zeer verschillende warmtegraden aan. Nabi de zee en in de zandige vlakten is de hitte het hevigst, di naarmate het terrein zich verheft, gestadig minder wordt, zood op sommige bergtoppen de thermometer beneden het vriespun daalt. Naar naauwkeurige waarnemingen op *Java* gedaan, volg hier eene tafel van den stand des thermometers en barometer op verschillende plaatsen van dat eiland.

PLAATSEN.	THERMOMETER.			BAROMETER.		HOOGTE.	
	's Morgens.	's Middags.	's Avonds.	Strepen of Millimeters.	Engelsche Duimen 1000ste deelen.	Ellen. Meters.	Engelsche Voeten.
Ceram	80.	88.	85.	756.	29,797.	42.	137.
Batavia.	78.	84.	80.	760.5.	29,922.	00	00
Buitenzorg......	72.	81.	78.	737.5.	29,034.	265.	865.
Megamendong:...	58.	66.	61.	640.5.	25,216.	1477.	4848.
Salak..........	48.	54.	51.	589.5.	23.208.	2186.	7172.
Gedé...........	50.	56.	50.	551.	21,710.	2766.	9075.
Patoeha	44.	50.	48.	584.	22,922.	2257.	7405.
Samarang.......	81.	87.	83.	757.	29,800.		
Djokjokarta.....	74.	80.	78.	737.5.	29,034.	265.	865.
Dolok..........	54.	60	56.	630.	24,690.	1653.	5425.
Sindoro........	28.	48.	36.	386.	11.	4437.	14,484.

Het kompas heeft te *Batavia* 1° 45" noordwestering en te *Samarang* 15 minuten.

De kompasnaald heeft te *Batavia* 61 en te *Samarang* 2 graden zuider-inclinatie.

In het drooge jaargetijde ondergaat het kwik in den baromete de voornaamste rijzing, terwijl de barometer immer des mor-

gens en des avonds een weinig rijst, en des middags en des nachts een weinig daalt; het grootste verschil tusschen die dagelijksche veranderingen bedraagt 2,70 strepen.

De berg *Sindoro*, Z. W. van *Samarang* heeft op *Java* tot dus verre het grootste verschil in den stand van den thermometer opgeleverd. De Luitenant HEYLAND, die denzelven in de maand Mei 1813 beklom, bevond, dat in den voornacht de thermometer 36°, des nachts tusschen 36° en 44° en bij den dageraad 26° Fahrenheit teekende, terwijl een tweede thermometer 30° aanwees. Hij vond op een aldaar gelegen meer des morgens ijs ter dikte van 1/4 en zelfs van 1/2 Rijnlandschen duim; hij vermoedde, dat het laatste den vorigen dag niet ontdooid was. Het water in een bord, was des nachts geheel bevroren en het ijs een duim dik.

Het is noodig, dat de natuuronderzoeker eenige goede barometers en thermometers in *Indië* bezitte, en dat zij goed tegen schudden en stooten bestand zijn, daar de dragers of koelies er niet altijd de noodige zorg voor dragen en het herstellen of vervangen van die voorwerpen veelal niet mogelijk is.

INVLOED VAN HET KLIMAAT OP HET MENSCHELIJK LIGCHAAM.

Bij de beschrijving der bevolking van *Java*, zal over den invloed van het klimaat op de *Javanen*, en thans alleen van dien invloed op de *Europeanen*, die pas op *Java* komen, gehandeld worden.

Java, nabij den evenaar gelegen, biedt ten aanzien van den dampkring dezelfde verschijnselen aan als de overige verzengde luchtstreken. De stand van den Thermometer bedraagt nabij de zee, alwaar de Europeanen, aanvankelijk wonen, gemiddeld 80° Fahr. Door dezen aanhoudenden en soms nog hoogeren warmtegraad ontstaat er eene groote verandering in het gestel; de blos der wangen verdwijnt, de frissche vleeschkleur wordt geelachtig en de ademhaling onvolmaakter; koudvochtigheid en traagheid vervangen dikwerf voortvarendheid en opgewektheid. De uitzetting en verdunning der lucht veroorzaken, in tegenstelling van de vastere en zwaardere lucht van *Europa*, vermeerdering van koolstof en vermindering van zuurstof in het bloed, zoodat het zoo noodzakelijke evenwigt tusschen die beide stoffen verbroken wordt. De natuur, die als middelaarster het verbroken evenwigt tracht te herstellen,

versterkt de werking van huid en lever om de overvloedige koolstof te verteren. Door deze verhoogde werking verslapt echter de huid, en door de veelvuldige uitwaseming ontstaat verzwakking, terwijl de lever door krachtigere werking meer gal dan gewoonlijk afscheidt, waardoor vermeerderde toevoer van vochten vereischt wordt, die dikwerf eene zoodanige overtolligheid van sappen daarstellen, dat de vloeibare en vaste deelen zich uitzetten en het gansche ligchaam zich paf of opgeblazen vertoont. In den beginne geeft echter de hitte eenen buitengewonen prikkel en opwekking, waardoor de omloop des bloeds versnelt en eene ziekelijkheid ontstaat, die dikwerf van ontsteking vergezeld gaat. De hierop volgende vermeerderde afscheiding van stoffen, herstelt gedeeltelijk het verbroken evenwigt; doch het eerste tijdperk voorbij zijnde, wordt de overprikkeling door verzwakking vervangen, terwijl het gansche gestel daarbij in eenen staat van afgematheid verkeert. Het is natuurlijk, dat het gemoed in deze ziekelijkheid deelt, en neerslagtigheid dikwerf den geest overmeestert, zoodat de onverstandige lijder in plaats van zich aan den loop der natuur over te geven, ten einde het ligchaam aan de zoo groote verandering te gewennen, die als ziekteoorzaak weldra hare kracht en invloed verliest, verkeerdelijk heul in datgene zoekt, wat hem aanvankelijk schijnbaar baat geeft, maar van lieverlede voor ongeneesbaarheid voorbereidt. Hij neemt zijne toevlugt tot sterke dranken, krachtige wijnen en prikkelende specerijen, die tijdelijk opwekkend van aard, den geest vervrolijken, der maag de verloren werking hergeven, de spijsvertering en den omloop der vochten bevorderen, doch door de te groote opwekking, die zij veroorzaken, ontzenuwing ten gevolge hebben.

De overprikkeling, die fellen dorst wekt, welke dikwerf teugelloos gelescht wordt, ondermijnt door de daaraan verbondene sterke uitwaseming, het geheele gestel; weldra ontstaat er eene kwijning, die, daar de maag voor den prikkel der geneesmiddelen ongevoelig is, een langdurig lijden en eindelijk de vernietiging van alle levenskrachten voortbrengt.

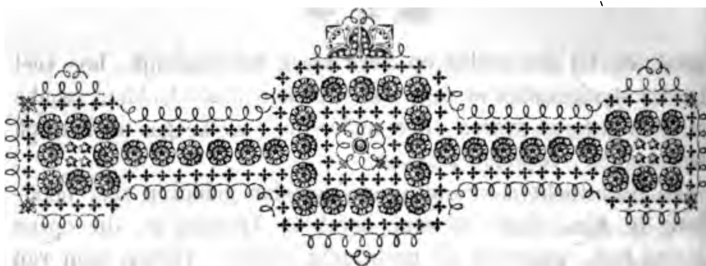
Dat de *Europeaan* aan het Indische klimaat kan gewennen, is te menigvuldig bewezen, om er bij stil te staan; de Schrijver van dit werk, die naar ligchaam en geest in Indië vele vermoeijenissen ondergaan heeft, is er nimmer ongezond ge-

weest, en bij den oorlog op *Java* bleek het duidelijk, hoe veel minder sterfgevallen er onder de troepen plaats hadden, welke er jaren geweest waren, dan onder die, welke pas uit Europa aangekomen, te velde trokken.

De nachtlucht is vooral voor slapenden gebleken zeer noodlottig te zijn, daar, in eene barak te *Tjimang'is*, die opene horden had, waardoor de nachtlucht speelde, vijftien man van een gedeelte van een Engelsch regiment, dat daarin lag, na eenen nacht in September 1814, met het hoofd naar die horden gekeerd, geslapen te hebben, door hevige ontstekingskoortsen werden aangetast, die door ijlhoofdigheid, als ziekteverschijnsel, werden voorafgegaan.

Het ongezonde van het klimaat bestaat echter schier alleen in de heete oorden en nabij de verderfelijke uitwaseming van moerassen, en is hoofdzakelijk voor hen nadeelig, die hunne gezondheid ook buiten *Indië* ondermijnen en verwoesten; doch hij, die de werking der natuur gadeslaat en zich als redelijk wezen, dien overeenkomstig gedraagt, kan op *Java* gezond leven en eenen aanzienlijken ouderdom bereiken. De middelen, die hiertoe kunnen leiden, worden nader vermeld.

II. HOOFDSTUK.

Plantenrijk.

INHOUD.

Verscheidenheid. — Boomen, Heesters, Wortels, Veldvruchten en Bloemen. — Alphabetische opgave met aantooning van het nut van dezelve en de aanplanting en behandeling van sommigen.

VERSCHEIDENHEID.

Dat er in het plantenrijk op *Java* de grootste verscheidenheid heerscht, is een gevolg der rijzing en daling van den bodem, waardoor ten minste zes verschillende klimaten op dat eiland bestaan, die ieder een overvloedig getal inheemsche planten opleveren. Voor vreemde of uitheemsche gewassen is de grond der bergstreken zeer geschikt, zoo als de plantentuin te *Buitenzorg*, waarin uit alle oorden der wereld, planten, heesters en boomen zijn overgebragt, duidelijk aantoont. Bij het bestijgen der bergen, biedt de rijke natuur dan ook zoo vele afwisselingen en eenen zoo rijken voorraad van voortbrengselen aan, als nimmer op eene vlakte worden aangetroffen.

Het schijnt, dat *Java* door de natuur, als hare geliefde plek, in alle opzigten tot een waar paradijs is gekozen. Het oog aanschouwt er de schoonste afwisselingen van lagchende landschappen, van tooverachtige bergstreken; het oor wordt er gestreeld door het gezang der vogelen, het gebruis der zee,

het geruisch der beken en stroomen; de balsemgeuren der liefelijkste en welriekendste bloemen streelen er den reuk, terwijl de smaak door den kwistigen overvloed en verscheidenheid van heerlijke, verfrisschende vruchten er schier nimmer verzadigd wordt. Het gevoel kan daardoor tot bewondering en dankbaarheid gestemd worden.

BOOMEN, HEESTERS, WORTELS, VELDVRUCHTEN EN BLOEMEN.

Bij de beschrijving der boomen, heesters, wortels, veldvruchten en bloemen, komen hier vooral diegene in aanmerking, welke gebruikt worden en van algemeen nut zijn. De, onder *Amboina* voorkomende boomen, die, behalve de *Muskaat-, Nagel-* en *Sagoboomen,* op *Java* ook inheemsch zijn, worden hier, ter voorkoming van herhaling, niet beschreven. Om bij de behandeling dezer stoffe, dorheid te vermijden, zal het nut en gebruik der voortbrengselen van het plantenrijk, en voor zoo verre noodig, de wijze van bebouwing, aanplanting en inoogsting worden medegedeeld. Ten einde nu het naslaan van eenig voorwerp gemakkelijk te maken, zal deze mededeeling alphabetisch geschieden. Aangaande soort, geslacht, vorm en bestanddeelen kan de lezer de uitvoerigere beschrijvingen van Linneus, Rumphuis, Van Rheede, Houttuyn, Burman, Bontius, Clusius, Horsfield, Reynwardt en vooral van Blume naslaan.

Alphabetische Opgave van

BOOMEN, PLANTEN, HEESTERS, WORTELS, VELDVRUCHTEN, EN BLOEMEN,

MET AANTOONING VAN HAAR NUT EN DE AANPLANTING EN BEHANDELING VAN SOMMIGEN.

Aardappel, *Solanum Tuberosum.* Deze bekende en thans algemeene aardvrucht, welke in 1565 door den Engelschen Admiraal Drake uit *Zuid-Amerika* naar *Ierland* overgebragt en eerst in 1590 in Nederland bekend werd, is door de *Spanjaarden* in *Indië* ingevoerd en aangeplant. Van daar

heeft men ook nog op sommige plaatsen den naam van *Oebi kastèjla* of Spaansche aardvrucht. Op *Batavia* en op de meeste plaatsen van *Java* is die vrucht bekend onder den naam van *Kentang-* of *Kumbelie wolanda*. De beste soort komt uit de bovenlanden, en die van *Soerabaja* zijn beroemd. Hoe goed nu de beste soort ook zijn moge, moet zij in meelachtigheid en smakelijkheid voor de gewone soorten van *Nederland* wijken. De inlandsche aardappelen komen onder het woord *Jamjam* voor. De *Obie gadong* is vergiftig.

AARDBEZIE, *Fraga*. Deze vrucht wordt in de hoogere streken met goed gevolg voortgeplant, doch is thans nog op de meeste plaatsen eene zeldzaamheid.

ADAL-ADAL, *Croton*, is eene plant, wier wortel eene buikzuiverende kracht heeft en door Europesche geneesmeesters aangewend is.

ADJUH. Een wilde vruchtboom, die in de Sundadistricten *Ki Adjuh* genaamd wordt, wiens bladeren gebruikt worden om de geelziekte te temperen.

AKAR BINASA. Deze wortel dient, aan schijfjes gesneden, tegen hoofdpijn en wordt ook door den inlander gebruikt om blaren te trekken.

ALKANNABLAD, *Cyprus*. Dit bij den inlander ook onder den naam van *dawon laka* bekend gewas, dient om de nagels, in navolging der voorname *Arabische, Turksche* en *Egyptische* vrouwen, rood te verwen.

AMPOELAT. Eene soort van kliskruid, wiens versche bladeren met gekaauwde gember tot genezing van ligte wonden dienen.

AMPOET. De bast heeft eene zamentrekkende kracht.

ANANAS, *Bromelia ananas*, L. Deze bekende, aangename vrucht is van eenen afdrijvenden aard, en wordt ook tegen de wormen gebezigd. Op sommige plaatsen van *Java* zijn de ananassen schier te geef; doch men moet er niet veel van gebruiken, omdat zij te zeer verhitten, ofschoon velen wanen, dat zij verkoelen. Van de ananasbladeren wordt zonder spinnen naaigaren gemaakt, nadat de taaije buitenbast er afgedaan is. Dit garen is zeer fijn en kan gesponnen zijnde, tot het vervaardigen eener stoffe dienen, die naar mate van de bewerking, op gaas of zijde gelijkt. Met kundige werklieden en goede werktuigen kon van dit garen partij getrokken worden

Andiwali. Soort van *Menispermum*, van eenen bitteren aard, dienstig in buikziekten en koortsen; door den inlander ook *Poetro Wali* genaamd.

Andjang-andjang, *Eloeocarpus Redjoso.* De vrucht is afdrijvend en de bast zeer bitter.

Anggrek, *Epidendrum.* Deze plant groeit op de *Kanari*- en andere boomen; er zijn verschillende soorten van, waaronder de *Anggrek boenga poetri* of Prinsessenbloem de meest geachte is. De bloem dezer plant is geel met eene groene tint en wordt door aanzienlijke vrouwen in het hoofdhaar gedragen. Op deze bloem (*Epidendrum scriptum*) zijn verscheidene karakters, die op de Hebreeuwsche letters gelijken. Er is eene soort *Boeng'a Kastoeri* of muskaatbloem, naar haren geur, en door de *Europeanen* schorpioenbloem genaamd.

Anggroeng. Zamentrekkend. (*Adstringens.*)

Angriet. Een wilde vruchtboom, die goed timmerhout oplevert.

Angsana. Idem.

Arak. Id.

Anonaboom. Deze niet hooge boom draagt den inlandschen naam van *Pohon nona* of *Srîkâja*, is krom van stam, broos van hout, en digt van gebladert; de bloesem is ligtgroen; de vrucht *Annona Squamosa*, en in het Maleisch *Boewah nona* of *Srîkâja* genaamd, heeft den vorm van een hart en is geruit. Rijp zijnde, is zij rood of bruin en zeer week, haar smaak is zoet en eenigzins walgelijk, hetwelk echter door eene aangenaam rijnschheid vergoed wordt. Er zijn vele pitten in, die zwart zijn en niet gegeten worden. Deze vrucht komt op de tafel der *Europeanen* en wordt om hare weekheid niet geschild, maar met de hand geopend.

Arêng. De Arêngboom, *Pohon Arêng*, in Europa bekend onder den naam van *Saguerus* of Sagueerpalm, wordt ook *Gomoeti* en *Gamoetoe* (Borassus gomutus) genaamd, en behoort tot de gevinde palmsoorten. Hij is zeer dik van stam, maar niet zoo hoog als een *Pinangboom*, met zwarte Gamoetoedraden (*idjoe*) begroeid, waarvan touw geslagen en zakken vervaardigd worden. De bloesem is in een' zak besloten, zijnde een dikke tros met groote stelen, *Majang* genaamd. Om hier drank van te tijfferen, wordt de tak van den bloesemtros

eerst gebeukt en daarna afgekapt, en eene uitgeholde bamboes er onder geplaatst om het afvloeijend vocht op den grond in een vat, *Tahang* of *Goeroerong* te verzamelen, die weldra vol zijpelt, zoodat er in een etmaal eene hoeveelheid van vier flesschen drank, die *leggen, nira, toewak* en *Saguweer* genaamd wordt, uit dien afgehouwen bloesemtak aflekt. Dit tijfferen van éénen bloesemtak kan vier maanden duren, waarna men weder anderen kan nemen; somtijds vergadert men de saguweer van verschillende takken, echter kan dit niet geschieden voor dat de boom negen jaren oud is. Twee jaren kan dit duren, zoodat één boom 2920 flesschen saguweer zou kunnen leveren. Deze drank is helder doch dikker dan de *Toewak*, die van den kokosbloesem vergaderd wordt, zeer lekker en zoetachtig van smaak; vervolgens wordt dezelve wrang, zerp en dik. Ter bewaring van dezen drank, wordt er de wortel van den wilden *Sesoet* ingedaan, waardoor een alsemsmaak ontstaat, die door de liefhebbers van den saguweer als aangenaam beschouwd wordt. Matig gebruikt, schaadt deze drank niet, doch de *Europeanen*, die daar veel van drinken, verliezen hunne gezondheid, worden bleek en geel.

Op *Java* wordt van de saguweer als drank weinig gebruik gemaakt, terwijl die op *Amboina* veel gedronken wordt. Er wordt op *Java* van dat vocht, ook *Tari* genaamd, door eenvoudige koking een bruine suiker gekregen, die onder den naam van *Goela Djawa* of Javaansche suiker bekend, een artikel van binnenlandschen handel uitmaakt, Deze suiker is zeer zoet, en eenigzins walgelijk van smaak en wordt even als de drank, bij het arakbranden gebezigd. Een der zware trossen van de arengvrucht kan naauwelijks door één man gedragen worden. Het buitenste vleezige gedeelte der vrucht is eenigzins vergiftig en van eenen prikkelenden en invretenden of bijtenden aard. Het binnenste gedeelte wordt in suikergebak en ook gekonfijt gegeten; oud en hard geworden, dient zij als toetssteen om goud te toetsen. Aan de takken van den Arengboom groeijen zeer dunne ribbetjes, die voor stalbezems kunnen dienen, terwijl de zwarte, dunne takjes, die afzonderlijk langs dezen boom groeijen, den Maleijer tot *Kalam* of schrijfpen dienen, om het Arabisch karakter te schrijven. Aan dezen boom groeit eene soort van zwam

(*Kawoel*), dat voor tintel kan dienen. Deze boom is alzoo zeer nuttig en brengt den bezitter zeer veel voordeel aan.

ARROWROOT. Deze wortel behoort tot het geslacht *Maranta*, L. en is uit de West-Indiën op *Java* overgebragt. De *Javanen* verwarren denzelven met den *Kaladej* of *Talas* en met den *Angkrek*. De Commissaris Generaal DU BUS DE GHISIGNIES heeft de aanplanting en het gebruik van dien wortel sterk bevorderd. De schrijver heeft in zijnen tuin te *Ceram* in *Bantam* in 1829 arrowroot gepoot, waarvan hij het meel op de, in dat jaar te *Batavia* gehoudene tentoonstelling der voorwerpen van inlandschen landbouw en nijverheid, gezonden heeft. Het muntte door witheid bijzonder uit. De grond, waarin deze wortel groeit, moet vochtig zijn, of dagelijks rijkelijk besproeid worden. Om het meel te bereiden, raspt men den wortel met een *Paroedan* en doet men het geraspte in eene mand, waaronder men verscheidene anderen plaatst; vervolgens wordt er zuiver water opgegoten, waardoor de fijne deelen naar beneden met het water wegvloeijen, en in de laatste mand, die schier waterdigt moet zijn, liggen blijven. Het meel in de onderste mand is het beste en kan als de bloem beschouwd worden. Door de invoering van dit belangrijk fabrikaat wordt een voedend en gezond voedsel verkregen, dat voor kinderen en zieken zeer dienstig is. Te *Batavia* werd kort voor den invoer dezer culture *f* 8 – voor een klein fleschje arrowroot betaald, thans zal die prijs niet het honderdste daarvan bedragen, daar de wortel welig groeit en veel meel geeft.

ARTICHOK, *Cinara*. Deze, in zuidelijk *Europa* zeer algemeene plant, is uitheemsch en tiert op *Java* zeer goed.

ASPERSIE, *Asparagus*. Deze aardvrucht is uitheemsch, doch wil vooral in de hooge streken zeer goed voorkomen.

AWAR-AWAR. Deze plant (*Ticus septica*) wordt door den inlander als braakmiddel gebruikt. Wanneer men de bladen eenen nacht op azijn laat trekken, zal het vocht daarvan ingenomen, eene braking veroorzaken, die de zuivering der maag ten gevolge heeft.

BAGOE, *Gnetum gnenom*. Van den dradigen bast dezes booms worden touwen voor vischnetten en soms ook grove zakken gemaakt.

Bamboes, Dit zware heestergewas, (*Arundo bambos*) heet bij den *Javaan: Rosan* of *Pring* en eene kleine soort: *Woeloeh;* in de Sunda-taal: *Awi* en *Tamiang* bij den *Ambonees: Bamboe* en *Oeti;* bij den *Ternataan: Tambatiko* en bij den *Maleyer: Bamboe* en *Boeloh*. In *Amerika* groeit het ook, doch niet zoo menigvuldig als in *Azië*. Op *Java* is het zwaarder en sterker dan in de *Molukkos*. In het algemeen bereikt het bamboes eene hoogte van veertig tot vijftig, doch de *Samet bamboes* negentig en meer voeten. Van binnen is het hol, doch met leden, die van buiten geribd zijn, voorzien. Onder aan den voet schieten weder nieuwe bamboezen uit den stam of stoel, die dikwerf te vroeg worden gekapt, waardoor hier en daar gebrek aan zwaar en stevig bamboes ontstaat. De toppen der nieuwe loten worden ter lengte van eenen voet afgekapt, in schijven gesneden, vervolgens een weinig geweekt en opgekookt, en daarna ingelegd om als keukenzuur (*atjar*), dat een aangenaam en maagversterkend middel is, gebruikt en ook naar *Europa* verzonden te worden, waar het reeds op voorname tafels als toespijs wordt opgedischt. Zonder bamboes zou de *Javaan* zich moeijelijk kunnen behelpen, daar hij er woningen, vlotten, bruggen, masten, banken, tafels, ledekanten, kisten, wateremmers, muzijkinstrumenten, mandjes en andere meubelen en gereedschappen van vervaardigt. Op vochtige plaatsen gaat het spoedig tot verrotting en bij felle hitte tot vermolming over. Van de jonge loten wordt, na dat zij geweekt zijn, stevig papier gemaakt. Van de bladen, die voor mat– en vlechtwerk dienen, kan garen gemaakt worden. De zwaarste soort is de *Bamboe betong*, die voor stijlen en masten dient. De afperkingen (*Séroos*) aan zeestrand om visch te vangen, worden van *Bamboe hauer goelis, hauer doerie* en *ater* gemaakt; voor zijwanden en heiningen gebruikt men *Bamboe apoet* en *andung*. Op de verschillende soorten en haar gebruik moet vooral gelet worden, daar de ondervinding hierbij geraadpleegd is.

In *Europa* kan het bamboes ook groeijen, want in 1833 is in eenen tuin te *Hyéres*, departement *Var* in *Frankrijk*, een bamboesstek geplant, die verscheidene stengels van 20 tot 26 voeten lengte heeft gemaakt.

Bananen, zie *Pisang*.

BANGKA, (*Hernandia Sonora*). De bladeren en schors dezer plant met water vermalen, of als een aftreksel gebruikt, zijn buikzuiverend, en worden in buikzwelling (*Physconia*) aanbevolen.

BANGKOEDOE. Deze boom (*Morinda umbellata*) ook *Mangkoedoe* en *Wangkoedoe* genaamd, is van middelbare hoogte. Deszelfs wortel wordt voor roode verfstof gebezigd. Er zijn twee soorten, de reedsgenoemde en de *Citrifolia*. Beide zijn even als de *Dadap* dienstig tot beschutting bij koffijboomen of tot steun voor peperranken, en worden overal op *Java* aangetroffen.

BANGYAN LAKI-LAKI. Dit heestergewas heeft lange doornen en stevige bladeren, en wordt voor heiningen gebruikt.

BANTELLI, Deze boom levert goed timmerhout, dat wormwerend is.

BEDARA. De *Pohon bidara* of Bidaraboom geeft vruchten, die eenen zerpen smaak hebben, ligtgroen van kleur en zoo groot als eene pruim zijn, met eene kleine pit.

BETEL. Onder de klimmende heesters behoort de *Betel*, welke naam uit de Talingasche taal is ontleend; in het Maleisch heet zij *Sirih*, in het Javaansch *Sedah*, H. en *Soeroeh*, L. in het Amboneesch *Amo*, in het Ternataansch *Bido* en in het Balineesch *Base*.

In den *Hindostan* groeit dezelve niet zoo welig als op *Java*, alwaar zij in afzonderlijke tuinen, liefst op waterachtige gronden tiert. Zij wordt door loten voortgeplant, groeit tegen stokken op, geeft in het tweede jaar bruikbare bladen en blijft zulks dertig jaren volhouden. De *Sirih* of betel is eene onmisbare behoefte voor den *Javaan;* het blad is brandend op de tong en wordt door kalk getemperd; over het gebruik zal nader worden gehandeld.

BINTANG'OR. Het Bintangerhout is bijzonder hard, voor timmer- en brandhout zeer geschikt en lang vuur of kool houdende.

BINTARO. Het sap hiervan is eenigzins vergiftig en verwekt ijlhoofdigheid. De vrucht wordt uiterlijk als eene pap in huidziekten door den *Javaan* gebruikt.

BITANG'OR of BINTANG'OR. Het hout dezes booms is voor huishoudelijk gebruik zeer geschikt.

BLIMBING. Van dezen boom, die niet hoog is, zijn twee soorten, de *Blimbing besi* (*Averrhoa carambola*) en de *Blimbing boeloe* (*Averrhoa billimbi*), eene die zoete, en eene die zure vruchten draagt; de eerste is aangenaam van smaak en zeer gezond; de tweede soort wordt gekonfijt en is zeer verkwikkend door hare rijnschheid; zij dient ook om te versterken en te zuiveren.

BOENG'A BALIK TJAJA. Deze bloem ook *Boeng'a wakhtoe* of *tijdbloem* genaamd, groeijende aan eenen stengel van ongeveer drie voet, heeft vijf wijd geopende bladen en is wit, zonder geur. Wanneer zij des morgens ontluikt, is zij sneeuwwit, op den middag lichtrood en des avonds rozerood. Tegen den nacht sluit zij zich voor altijd.

BOENG'A GAMBIR. Deze bloem gelijkende op eene witte jasmijn, wordt door de vrouw tot sieraad in het haar gedragen.

BOENG'A GOELONG TJOETJOE. Deze bloem groeit aan eenen krommen struik, zij gelijkt wel op eene Narcis en heeft eenen sterken, liefelijken reuk, bijna als de rozegeur en behoudt die verscheidene dagen.

BOENG'A MALAM. Deze avondbloem groeit aan eenen struik, heeft eene gele kleur en vijf ronde bladeren; zij gaat des namiddags ten twee ure open, en na ongeveer een uur sluit zij zich voor altijd. Zij wordt in pijnstillende pleisters gebruikt.

BOENG'A MANOER. De *manoerbloem* heeft in gedaante en geur veel van den *Oranjebloesem*, opent zich des avonds en blijft dan een etmaal geopend. De vrouwen en meisjes dragen die in het haar en maken er hare slaapsteden en kleederen welriekend mede.

BOENGNGOER. Deze boom, die in de wouden wordt aangetroffen, is zeer geschikt voor balken en planken.

BOLONTAS. (*Baccharis Indica*). Deze specerijachtige plant is prikkelend en wordt uitwendig in warme pappen gebruikt. Zij verdient opmerking en verder onderzoek, daar zij overal op *Java* groeit, en kan, wanneer werkelijk hare goede uitwerking voldoende blijkt, der geringe klasse worden aanbevolen, omdat zij kosteloos te verkrijgen is.

BONGOL GÈDANG. (*Musa paradisiaca*). De bolachtige wortel dezer plant is pijnstillend en verzachtend, en verdient nader onderzoek.

BOONEN. Op *Java* worden zeer vele boonen verbouwd, die onder den naam van *Katjang* bekend zijn. Deze boontjes of peulvruchten hebben veel overeenkomst met prinsessenboonen; zij hebben breede bladen en worden in twee voorname hoofdsoorten, *Katjang hidjoe*, (*Phaseolus radiatus*) en *Katjang kèdèlé* (*Phaseolus wax*) onderscheiden. De eerstgenoemde is aangenamer van smaak dan de laatste. Zij dragen zeven– en soms tienvoudig. Uit deze boonen wordt olie geslagen, die eenen walgelijken geur heeft, doch door Inlanders en *Chinezen* als boter in hunne spijzen gebruikt wordt. De drap dier olie dient tevens tot bemesting van groentetuinen en bouwlanden, en verspreidt insgelijks eene onaangename lucht.

CACAO. De Cacaoboom (*Theobroma cacao*) wordt veel in *Midden-* en *Zuid-Amerika* in het wild gevonden, alwaar hij 50 voeten hoogte bereikt en eene middellijn van eenen halven voet heeft. De bast is ruw, het hout zacht en wit, het blad gelijk aan een kersenblad en de bloesem roodachtig. In de vrucht, die langwerpig is, zijn vijf rijen pitten, welke in de zon gedroogd, tot Chocolade bereid worden. De zeepachtige olie, die uit de boonen geperst wordt, heet Cacaoboter. De *Spanjaarden* hebben dezen boom uit *Amerika* naar *Manilha* overgebragt, vanwaar zij naar *Java* verplant is, alwaar de vruchtbare grond en vochtige dampkring voor deszelfs groei geschikt zijn. De naam *Cacao* is eene verbastering van den Amerikaanschen naam *Cacahualt.* Daar deze boom veel zorg vereischt en langzaam groeit, wordt hij door den *Javaan* niet geacht, doch verdient door den *Europeaan* op *Java* aangeplant en behartigd te worden. In enkele tuinen van *Nederlanders* treft men denzelven op dat eiland aan, en de Chocolade, die zij er van trekken, is zeer goed.

CARDAMOM, *Armomum cardamomum.* De Javaansche naam *Kapoelàga* is niet, zoo als *Crawfurd* meent, een bewijs, dat die plant alleen op *Java* te huis behoort, want in het Maleisch heet zij *Poewar;* het zaad is in *Europa* reeds bekend en wordt in *Indië* vooral door de vrouwen als iets aangenaams en als maagversterkend gebruikt. De *Javanen* maken van deze plant niet zooveel werk als de *Malabaren*, zoodat de Javaansche *Cardamom* niet zoo goed is als op de kust van

Malabar. De breede bladen dienen voor dekriet en heeten *Atap poewar*. Er is nog eene soort, die *Poewar lâkoe* (*amomum minus*) heet.

CEDER, *Cedrus*, in het Arabisch *Arzoen*, behoorende tot het geslacht der pijnboomen, schijnt niet inheemsch, maar op *Java* overgebragt te zijn, daar er weinigen worden aangetroffen; dezelve zijn nog niet hoog, en alzoo vermoedelijk nog jong, daar de oude ceders 100 en meer voeten hoogte, en 30 voeten in omtrek kunnen bereiken. Het hout is hard, duurzaam, roodachtig en geurig. De cederhars werd door de ouden tot het balsemen van lijken gebezigd, en de olie wordt als geneesmiddel aangewend. Men vindt Ceders op de landen *Pondok Gedé*, en *Soeka Boemi*.

CITROEN, *Citrus medica*. De vrucht van den Citroenboom wordt op *Java*, *Limau karbau*, *Limau kasumba* en *Djerokh kasumba* genaamd; *Limau* is een Perzisch woord, en daar *Djerokh* in het algemeen voor bolvormige vruchten gebezigd wordt, kan men aannemen, dat deze boom uitheemsch is, vooral omdat hij op *Java* weinig geacht is en slechts zeer middelmatige vruchten voortbrengt. Oorspronkelijk behoort hij in *Medië* te huis. De *Chinezen* brengen zeer schoone en welriekende citroenen uit *China* te *Batavia* aan; ook voeren zij den boom in houten bakken derwaarts.

DALIMA. Zie Granaat.

DAMAR. De *Damar* is een harsboom, die in menigte op *Sumatra* in het wild groeit, doch op *Java* schaars voorkomt en in twee soorten, de *Damar Sélo* of steenachtige hars en *Damar Poetih* of witte hars onderscheiden wordt. De hars, die naar verhard pek gelijkt, vloeit op *Borneo* zoo overvloediglijk uit den boom, dat dezelve dikwerf met groote klompen gevonden, en soms bij zware afwatering wegspoelt en op verren afstand, drijvende opgevischt wordt. Deze hars vervangt het pek, dient om vaartuigen te bepekken en te harpuizen, en is ook een artikel van uitvoer naar *Bengalen*.

DJAMOR BATOE. De lijmige wortel van deze plant wordt als een verzachtend middel gebruikt.

DJANGKANG, *Sterculia Foetida*. Het loof dezer plant geeft, afgekookt, eenen lijvigen en zamentrekkenden drank en wordt in schandelijke kwalen gebruikt.

DJARAKH, *Ricinus* of *Palma Christi*. Het is eene sterke plant, die zoowel op het koude gebergte als op de heete vlakte tiert. De *Javaan* plant dezelve tusschen andere veldgewassen in, en bereidt er de Castorolie van, die hij voor huisselijk gebruik en vooral in de lamp bezigt. Deze plant, die tot de heesters behoort, dient den inlander tot omheining van zijn erf of tuin. De vrucht is rond en groen van kleur.

DJOLAWÉ. Deze nog weinig bekende plant geeft eene vrucht, die als een zamentrekkend middel gebruikt wordt; hare schors dient in het looijen.

DOEKOE. Deze boom behoort in den Indischen Archipel en vooral op *Java* te huis. De vrucht is eenigzins langwerpig rond, en heeft eene dunne, taaije, vuilgele schel; het eetbare gedeelte is eenigzins zuur en in verscheidene stukjes verdeeld, die om eene groene kern zitten. Zoowel de *Europeanen* als inlanders beschouwen deze vrucht als gezond en lekker, en bij eerstgenoemden komt zij dikwerf op tafel.

DJEROEDJO, *Acanthus illicifolios*. Deze plant wordt als heilzaam in borstkwalen aanbevolen.

EIK, *Quercus*. Het is aan den onvermoeiden ijver van den Hoogleeraar BLUME te danken, dat verscheidene eiksoorten, die op *Java* voorkomen, bekend zijn geworden. In het VIIIe deel der verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap heeft hij van tien, door hem ontdekte soorten, eene beschrijving gegeven. LATOUR heeft daarvan afbeeldingen naar het leven vervaardigd, waarvan zes door den kunstteekenaar A. J. BIK in koper geëtst, achter die beschrijving gevoegd zijn. De eik heet in de Sundasche taal *Passan*, wordt in de hoogere streken, zelfs tot op 8000 voeten boven de zee aangetroffen, en geeft uitmuntend timmerhout voor den scheepsbouw. Somtijds bereikt hij hier meer dan 100 doch op de hoogste bergen naauwelijks veertig voeten.

EIK (Indische). Zie *Jatie*.

EPIDENDRUM. Zie *Anggrek*.

GADJAM, *Inocarpus Edulis*. Een afkooksel van den bast bezit eene zamentrekkende kracht en wordt tegen den buikloop gebezigd. HORSFIELD heeft dezen boom in het VIIIe deel van het Bataviaasch Genootschap beschreven. Deze boom heet ook *Gatip*, en *Gati* en op de zuidzeeëilanden *Ratta*.

GALOEGOE. *Morus Papyrifera.* De bast dient den *Javaan* tot het maken van papier, hetwelk eene morsig bruine kleur heeft en door insecten bijzonder gezocht wordt. Ook kan van den bast touw vervaardigd worden.

GANDAPOERA, *Andromeda.* Een heester, groeijende in hooge streken. De olie, die er van getrokken wordt, is zeer verhittend en vlugtig en wordt tegen verstrammingen gebruikt.

GANDAROESA, *Justicia gandarussa.* Braking veroorzakende en ook tegen koortsen dienstig.

GANDA SOELI, *Hedychium coronarium.* De bloem dezer plant wordt in het haar gedragen en soms door eene vrouw of meisje aan haren minnaar gezonden, wanneer zij hem als ontrouw beschouwt.

GANDJA, *Canabis sativa.* Deze hennipplant, die door *Mooren* en *Maleyers* in de nabijheid van *Batavia* verbouwd wordt, is van de vaste kust van *Indië* afkomstig, en dient niet om er touwwerk of iets anders van te vervaardigen, maar als een middel van bedwelming. Daartoe wordt het, uit hare bladeren uitgeperste vocht gebezigd; ook ademt men den rook van hare drooge bladeren in. De gevolgen daarvan zijn vrolijkheid, dronkenschap, opgewondenheid en naderhand slaperigheid, zoodat het in uitwerking met de opium veel overeenkomst heeft.

GEBBANG, *Corypha.* Een palmboom, ook de wilde *Lontar* genaamd, heeft eene vrucht, die eene meelstof bevat, welke naar de echte Sago gelijkt, doch zoo goed niet is. Van de takken wordt eene goede touwsoort vervaardigd.

GEMBER, *Amomum zinziber,* in het Javaansch *Djahi* of *Djaai* in het Maleisch *Holtja, Halia pedas* of *Se-pedas,* in het Amboneesch *Siwe,* in het Ternataansch *Worokka,* in het Makassaarsch *Leija,* in het Tidoreesch *Gora,* in Bandaneesch *Sohi.* Alom is deze plant in den Archipel verspreid, doch er wordt weinig zorg aan besteed, zoodat deze wortel voor den Chineschen, Bengaalschen en Malabarschen onderdoet.

GIRMOT, *Serratula amara.* Deze plant, die zeer bitter is, geneest de tusschenpoozende koortsen.

GODOMOLO, *Artemisia.* Eene soort van alsem, afdrijvend en dienstig om in pappen gebezigd te worden.

GRANAATAPPEL. *Punica granicum.* Deze ook in *Europa* groeijende boom, die in het oostelijke gedeelte van *Perzië* en in *Afrika* welig tiert en uitmuntende vruchten voortbrengt, draagt op *Java* eene mindere soort van vruchten, die flaauw en schier smakeloos zijn. Deze boom wordt aldaar alleen in tuinen aangetroffen. De bloesem is zeer hoog rood en in de poëzij als een beeld van hevige hartstogt gekozen. De appel heet *Dalima* L. en *Gangsalan* H., vermoedelijk naar de vijf cellen, waarin hij verdeeld is.

GRAFBOOM. Zie *Kembodjo.*

INDIGO, *Indigofera tinctoria.* Deze plant wordt schier overal in den Archipel aangetroffen; bij de *Maleyers* heet zij *Tarom*, op Menado *Endoe* en de *Javanen* noemen haar *Tom.* De bereide verfstoffe heeft daarentegen overal den Hindoeschen naam *Nila*, waaruit vermoed wordt, dat de plant inheemsch, maar de indigobereiding door de *Hindoes* op *Java* is ingevoerd. De inlanders bereiden voor eigen gebruik natte indigo, door de stengels en bladen eenige dagen te weeken, daarna te koken en voorts met varenkruid en ongebluschte kalk te mengen.

Vóór de vaart op *Indië*, kwam de Indigo door middel van den karavaanhandel in *Europa*, zonder dat de plant, waaruit die verfstof voortkomt, bekend was. In het begin der vijftiende eeuw werd zulks opgehelderd, en in 1631 dreef de Oostindische Compagnie eenen, voor dien tijd aanzienlijken handel in dezelve en bragt in dat jaar 333,425 ponden indigo van *Batavia* over, die op een half millioen geschat werden. Sedert 1831 is de handel in indigo, die op *Java* vervaardigd wordt, zeer belangrijk geworden. Jaarlijks worden er van 13 tot 14000 kisten van dit voortbrengsel vervaardigd. De aanplanting en bereiding van indigo vereischen veel oplettendheid, weshalve hier algemeene regels dienaangaande worden opgegeven, die op ondervinding gegrond, doch voor verbetering vatbaar zijn.

Grond. De indigogronden moeten tegen overstrooming beveiligd, echter zoodanig gelegen zijn, dat zij besproeid kunnen worden. Velden, die men naar verkiezing door aftapping bevochtigen en droog maken kan, verdienen de voorkeur. De vruchtbare bovenkorst moet, wanneer dezelve daartoe dik genoeg is, omgeploegd worden.

Zaad. Het zaad moet versch zijn en nu en dan verwisseld worden. Op *Isle de France* en in *Bengalen* worden de beste soorten gevonden. Daar de planten, die aan de uiteinden der akkers groeijen de meeste lucht ontvangen, worden zij als het beste geacht om er zaad van te winnen. Men plukt de zaadhuisjes wanneer zij bruin zijn, en kan het daarin het best bewaren, doch zulks vereischt te veel plaats en arbeid, daar het in dezelve alle weken moet gelucht worden. Ontbolsterd, wordt het in zakken bewaard, goed droog gehouden en nu en dan eens gelucht.

Poten of *Zaaijen.* Met 25 ponden zaad kan een *Djoeng* (jonk) van 2000 Rhijnl. vierkante roeden bepoot worden. De zaaitijd verschilt naar den aard van de luchtstreek; wanneer het veel regent, is het tijdstip ongunstig. Rondom *Batavia* wordt met goed gevolg in het begin van het natte jaargetijde gezaaid. Twee of drie korrels worden bij elkander in een kuiltje gepoot; ook kan de voortplanting door stekken geschieden.

Wieden. Het is noodig, dat de indigovelden van tijd tot tijd gewied worden.

Snijden. Wanneer de planten beginnen te bloeijen, worden zij op eenen halven voet boven den grond afgesneden, hetwelk ongeveer om de twee maanden zoo lang herhaald wordt als de aard van de plant dit gedoogt, dat soms twee jaren kan voortduren. Het is verkieslijk dat het snijden plaats hebbe nadat het in eenige dagen niet geregend heeft.

Gisting. Takken en bladeren worden in eene steenen kuip onder water gezet en door latten of eenen rooster, waarop eenige zwaarte drukt, onder hetzelve gehouden. De gisting duurt naarmate van de hitte, van 4 tot 7 uren. Na 5 uren gisting neemt men eene kom gegist vocht onder uit de kuip, en stort dat gedurende 5 minuten gedurig over, en wanneer daarna blijkt, dat in hetzelve de verfdeeltjes zich verbinden en reeds verzinken, hetwelk, door het op eenen witten schotel te gieten, spoedig kan waargenomen worden, moet het vocht uit de gistkuip in de klopkuip vloeijen. Het vocht moet groenachtig en goudkleurig wezen. Het wordt ook geacht lang genoeg gegist te hebben, wanneer het eene warmte van 75° Fahrenheit bereikt.

Klopping. Het kloppen geschiedt met eene soort van roeispanen en ook door een rad; het duurt van ½ tot 1½ uur. Zoodra het water onder het kloppen zwartachtig wordt, neemt men nog eenige proeven, en wanneer die voldoen, wordt de bezinking bewerkstelligd.

Eerste Bezinking. Het geklopte vocht wordt in eene derde kuip overgegoten, waarin het eenige uren bezinkt; sommigen doen er kalkwater bij om de verbinding der korrels te bevorderen; doch dit wordt niet als noodzakelijk beschouwd, terwijl hierdoor tevens de zuivere onvermengde hoedanigheid van de indigo verloren gaat.

Koken. Nadat het bezinksel van het overtollige water ontlast is, wordt het in den kookketel overgebragt, en nadat het van ½ tot 1 uur gekookt heeft, moet het bezinken.

Tweede Bezinking. Na het koken loopt het vocht door eene zeef over eenen doek in eenen bak, waarin het tot eene pap, zijnde de ware verfstoffe, bezinkt.

Persen. De pap wordt in eenen sterken doek onder eene pers met gaatjes, waardoor het water wegvloeit, zoo lang geperst, tot dat zij zoo dik wordt als pas gemaakte kaas.

Snijden. Bij het snijden van den indigo in stukjes, moet hij zoodanig gelegd worden, dat hij van onderen geen stof of vuiligheid kan aannemen.

Droogen. Het droogen buiten de zon wordt door kenners als verkieslijk beschouwd, omdat zij meenen, dat de zon dien fluweelgloed wegneemt, welke als een voornaam kenmerk van deugdzaamheid beschouwd wordt.

Borstelen. De indigo, die onder het droogen beschimmelt, wordt afgeborsteld en daarna als geschikt voor den handel verzonden.

Bij de geheele behandeling van den indigo wordt veel opmerkzaamheid vereischt, terwijl de ondervinding in het hier vermelde, zoodanige wijzigingen aanbrengt, als noodig is.

JAMJAM. (*Dios-corea alata*). Deze vrucht schijnt in den Archipel inheemsch te zijn, omdat zij op de meeste eilanden wordt aangetroffen. Zij heeft den vorm van aardakers, eene witachtige schel en bevat een flaauw, zoetachtig meel, dat weinig voedende kracht bezit. Er worden somtijds *Jamjams* (*Jams*) van 40 en meer ponden gevonden. Voornamelijk daar, waar

rijstgebrek bestaat en de bevolking onbemiddeld is, wordt deze vrucht meest gegeten, die echter door den inlander ver beneden de rijst gesteld wordt. De inlandsche naam is op *Java* en bij de *Maleijers: Obi* of *Oebi*, op *Makassar: Lami*, in *Banda: Loetoe*, op *Ternate: Ima;* het loof heet op *Java: Loemboe*. Er is eene soort, die een aangenaam zoet en goed voedsel aanbiedt; deze heet *Obi gedang* of *bananen aardappel* en is de *Convolvulus batatus*. Nadat de rijst is ingeoogst, worden sommige drooge rijstvelden met *Jamjams* bepoot.

Jatieboom, (*Tectona grandis*). Deze boom is de Indische eik en heet eigenlijk *Kajoe djati* in de lage, en *Kadjeng djatie* in de hooge taal, dat *de ware boom* of het *ware hout* beteekent. Hij wordt zoowel in de vlakte als op het gebergte, doch gewoonlijk niet boven de 4000 voeten boven de zee in vruchtbare gronden gevonden. Het hout, dat op de vlakte groeit, is zwaarder, maar niet zoo hard als dat van den bergjatieboom, welke echter lager blijft. De Jatieboom bereikt tusschen de tachtig en honderd jaren zijnen besten wasdom, en levert op dien ouderdom het beste hout. Op *Java* wordt deze boom alleen in overvloed aangetroffen en is er inheemsch, terwijl hij op bijna al de overige eilanden van den Archipel zelden voortkomt en uitheemsch is. Op het eiland *Sumbawa* echter werd veel *Jatiehout*, vooral in het Koningrijk *Bima* aangetroffen. In *Dompo*, op datzelfde eiland bragten de wouden overvloediglijk *Jatiehout* voort, dat echter op de steile heuvelen moeijelijk kon vervoerd worden. Bij het woeden van den *Tambora* zijn die wouden grootendeels verbrand of bedolven. In het drooge saizoen bloeit hij en draagt in November vruchten, waarna zijne bladen afvallen, hetwelk bij de overige boomen, die hier hunne bladeren behouden, eene zeldzame en kale vertooning maakt. Hij bereikt de hoogte van zeventig tot negentig voeten, in doorsnede eene dikte van vijf tot acht voeten, en wordt voornamelijk in de Residentie *Rembang* in menigte aangetroffen. Op *Madura* komt hij ook voort, doch wordt er niet zoo hoog als op *Java*. De Javasche Jatieboom levert beter hout dan die van *Pegu*, terwijl dat van *Malabar* als het beste beschouwd wordt. Het schijnt dat de Jatieboom alleen tusschen de keerkringen groeit, terwijl de eik in *Europa*, *Azië* en *Amerika*, zoowel in de koude als in

de verzengde landen welig tiert. Het Jatiehout is van zoo veel belang voor werktuigen, scheepsbouw en gereedschappen, dat het de bijzondere aandacht ook in *Europa* ten hoogste verdient, daar het beter en deugdzamer is dan het eikenhout, dat bij afwisseling van klimaat, vooral tusschen de keerkringen, door den fellen zonnegloed splijt en vergaat, terwijl het eene zuurstof bevat, die het ijzer wegvreet en verteert. Het Jatiehout heeft die zuurstof niet, maar bezit daarentegen eene olie, die dienstig geacht wordt om het ijzer tegen roest te beveiligen. In sommige opzigten is echter het eikenhout beter om vochten te bewaren, daar het Jatiehout zijnen sterken oliegeur aan wijnen en sterke dranken mededeelt. Voor water- en arakvaten wordt het echter gebruikt, en aan den arak geeft het eenen aangenamen smaak. Het beheer der Jatiebosschen is van veel gewigt, en aan de bijzondere zorg der Residenten onder het oppertoezigt van den Directeur van 's Lands Producten en civiele Magazijnen, toevertrouwd. Voor dat beheer, het aanplanten, voortkweeken, vellen en vervoeren van het Jatiehout, zijn verscheidene Besluiten door de Regering van *Indië* uitgevaardigd en Reglementen gearresteerd, wier heilzame strekking is, om de geschiktste boomen te doen kappen, de aanplanting door gezaaide of gestrooide pitten ruimschoots te bevorderen en van de verrigtingen en bevindingen dienaangaande, rapporten in te dienen. Bij het aanleggen van nieuwe bosschen wordt aan de aanplanting van jonge planten, die in de Jatiebosschen gevonden worden, de voorkeur gegeven boven de aanplanting van pitten. Bij gebrek aan planten neemt men bij voorkeur de pitten van *Jatie Soengoe* en *Jatie Minjak*, doch niet van *Jati Kapoer*, daar dit te veel kalkdeelen bevat. Er is ook eene soort *Jati Gembol* genaamd, dat groote uitwassen of knoestgewassen heeft, die hout voor Schrijnwerkers opleveren. De pitten moeten in water geweekt worden, om uit te dijen; ook kan men die in heete asch een weinig schroeijen en in den regentijd planten. Tot bemesting van den grond, worden in September en October het lange riet en gras, dat in de wouden groeit, verbrand. Bij het aanleggen van bosschen, moet zooveel mogelijk een terrein in de nabijheid eener rivier gekozen worden, om het vervoer van het hout gemakkelijk en onkostbaar te maken.

De bosschen zijn naar ouderdom in klassen verdeeld, volgens welke zij geveld worden. Alvorens den boom te vellen, wordt hij in het najaar aan den wortel gedeeltelijk gekapt of van den bast ontbloot, ten einde door versterving een deugdzamer hout te geven dan dat, hetwelk groen gekapt wordt. Omtrent de stapelplaatsen en de middelen van vervoer moet op de plaatselijke gesteldheid, de bevolking en het getal buffels gelet worden.

KAJOE OERIP, of *Kadjeng gesang*, ook *Patah toelang* (*Euphorbia*). De wortel wordt als zuiverend beschouwd en in dranken, tot stilling van pijn in de ingewanden aangewend.

KALEBAS, *Cucurbita lagenaria*. Onder den algemeenen inlandschen naam *Laboe*, komt de kalebas voor, die zeer dienstig is, om, gedroogd zijnde, tot waterkruiken te dienen, alsmede eene soort, die veel overeenkomst met de *Pompoen* heeft en even als hare bladeren tot spijs dient. De Watermeloen (*Cucurbitia citrullus*) door den inlander *Semangka* en ook *Mandîki*, (welligt naar eene plaats aan de straat *Sunda*) genaamd, is zeer waterachtig, laf en voor den Europeaan smakeloos; doch de *Javaan* vindt deze vrucht aangenaam van smaak. In de Maleische geschriften worden de oogen der spoken of kwelduivels gezegd, zoo groot te zijn als watermeloenen.

KAMIRI, *Camirium cordifolium*, ook *juglans camirium*. Deze boom wordt op *Java* overvloedig aangetroffen; hij is niet hoog, maar tamelijk dik en geeft eene groote noot, die eenen zeer harden dop heeft, waarin eene pit is, die uitgeperst, olie geeft, welke versch zijnde, in spijzen, en oud geworden, in lampen gebruikt wordt: zij kan, fijn gestampt, en met kokosbolster of katoen vermengd, om dunne stokjes gehecht, als eene kaars gebruikt worden. De *Javaan* bezigt ook den dop om te spelen en op deszelfs hardheid en sterkte weddingschappen aan te gaan.

KAMOENING, *Chalcas paniculata*, L. ook *Astronia* genaamd; een bloemdragende boom, wiens hout fraai geaderd en zeer geschikt is om gepolijst te worden; het wordt veel voor krisheften gebruikt.

KANANGA, *Uvaria cananga*. Een boom, die zeer hoog groeit en geurige bloemen geeft, welke in het haar gedragen worden.

KANARIEBOOM, *Canarium* L. *Canarium deosum* R. Een hooge zware boom, wiens vruchten zoo groot als pruimen, de gedaante en smaak van den amandel hebben en tot brood kunnen bereid worden. Haar bast is zeer hard en uit de vrucht wordt eene aangename olie geperst, die beter dan kokosolie, als boter in spijzen gebruikt wordt. Het veel eten van de jonge vrucht veroorzaakt loslijvigheid. Wanneer de boom oud wordt, geeft hij veel hars, doch hij is niet voor timmerhout, maar alleen voor brandstof geschikt.

KANEEL, *Cinnamum* en *Cinnamomum*, in het Maleisch: *Kâjoe manis* en *Tidja*. Deze boom is uitheemsch en behoort op *Ceylon* te huis; doch de verschillende gronden van *Java* bieden, zoo als bewezen is, gelegenheid aan, denzelven met goed gevolg aan te planten, daar er bereids vrij goede kaneelsoorten op dit eiland zijn voortgebragt. Ondervinding en zorgvuldige behandeling zullen vermoedelijk nog betere uitkomsten opleveren.

KARETBOOM. Deze boom geeft na insnijding in den bast eene gom, die zeer veel overeenkomst met de elastieke gom heeft, welke wij gebruiken: er worden fakkels van gemaakt, waarvan men in de holen, welke vogelnestjes opleveren, gebruik maakt.

KASOEMBA, *Carthamus tinctorius*. Inheemsche plant, die eene saffraankleurige verfstof oplevert. Op *Celebes*, vooral te *Makassar* en in *Torotea*, op *Bali* en *Sumbawa* is zij overvloedig.

KATAPING, *Ternunalia catappa*. Een hooge boom, die eene soort van amandel draagt, welke niet zoo olieachtig is als de kanarie, en met zout uit de hand gegeten, eenen goeden smaak heeft.

KATOEN. Hiervan zijn verscheidene soorten, waarvan de algemeene naam *Kapas* is. Het lage struikkatoen (*Gossypium herbaceum*) groeit slechts van een tot twee voeten hoogte; het boomkatoen, (*Gossypium arboreum*) wordt *Kapas besaar* genaamd en enkele malen tien voeten hoog. *Java* heeft tot dusverre voor den buitenhandel weinig katoen geleverd, maar hoofdzakelijk gedeeltelijk in eigene behoefte voorzien. De lage landen worden er als ongeschikt voor beschouwd, omdat zij bij de hitte opensplijten; op de helling der heuvelen wordt het beste katoen gewonnen; het katoen, dat op de rijstvelden als tweede oogst gewonnen wordt, draagt eenmaal vrucht, omdat het door de regens onder water gezet, sterft, of door den rijstbouw vervangen wordt; het katoen op de

droogc landen, draagt drie of vier jaren vrucht, doch won ieder jaar onvruchtbaarder. In het algemeen staat het Javaar sche katoen achter bij dat, hetwelk op *Bali* en andere eilande groeit. De *Javaan* heeft uit zich zelven nimmer veel wer van den katoenbouw gemaakt, maar was door een ou gebruik, *Panjoempleng*, verpligt eene bepaalde hoeveelhei katoenen garen aan den Vorst of zijnen vertegenwoordige te leveren. De Residentie *Kadoe* heeft sedert lang veel katoe verbouwd en daaraan een groot gedeelte harer welvaart t danken. Het Gouvernement heeft in de laatste jaren d katoenteelt bevorderd, en zaden uit *Amerika* doen komen In 1829 waren op de tentoonstelling te *Batavia* vier uit muntende kleedjes, in de *Preanger-Regentschappen* van Fer nambucsche katoen geweven, mitsgaders Bengaalsche, Bour bonsche, Malabaarsche, Lampongsche en Chinesche katoenen Bij aanmoediging zal het katoen op *Java* in hoedanighei verbeteren en een belangrijk artikel van handel kunnen worden

KEDOEJOE, *Sandoricum*. De bast is zamentrekkend, doch zee walgelijk van smaak; het uitgeperste sap doet braking ontstaan

KÉLOR en KELLOR, *Guilindina Moringa*. De wortel deze plant veroorzaakt, uiterlijk aangewend, eene roodheid, bran en blaren. De smaak komt met dien van het lepelblad over een; deze wortel kan als mirikwortel gebruikt worden e is afdrijvend en verzachtend.

KEMBODJA en KAMBODJA. *Plumeria Obtusa*. Deze boom word ook de grafboom genaamd, omdat hij op de begraafplaatsen der inlanders geplant wordt. Hij blijft laag, heeft eenen donkerbruinen stam, draagt witte bloemen, die van binnen geel zijn, en heeft een treurig, statig voorkomen.

KÈMMADOA, *Urtica Urens*. Het blad van dezen boom heeft de vreesselijke uitwerking, dat de aanraking van hetzelve de he vigste prikkeling, stekende pijn en koorts veroorzaakt. De inlander noemt het ook wel *Dâwon gâtal* en gebruikt het om den buffel aan te hitsen en tegen den tijger op de kamp plaats te vertoornen.

KENDAL, *Coraia Myxa*. De vrucht bevat eene lijmachtige sto en heeft eene oplossende en buikzuiverende kracht, zij word als verzachtend in borstziekten gebruikt en aanbevolen. D *Javanen* wenden den bast als koortsverdrijvend aan.

KETOEL GOENONG, *Valeriana*. Eene soort van Valeriaan (*Valeriana officinalis*), waarmede zij veel overeenkomst heeft. Zij bezit eene prikkelende kracht.

KIARA. Deze reusachtige boom wordt op en in de nabijheid van *Noesa kambang'an* gevonden. Nabij den uithoek van *Titapat*, op de zuidkust van *Java*, is een Kiara gemeten, waarbij gebleken is, dat de stam, die voornamelijk door het neder- en weder opwaarts schieten der wortels, die denzelven als slangen omwinden, gevormd is, eenen omvang van 180 voeten heeft. De hoogte van dezen boom wordt opgegeven 180 voeten te bedragen. De takken, die tot 8 voeten doormede hebben, beslaan te zamen eenen omtrek van bijna 2000 voeten. De Javaan noemt dezen boom *Kiara lawang* of de Kiara met poorten. Het geen aangaande dezen boom is opgegeven, komt mij als fabelachtig voor en verdient nader een naauwkeurig onderzoek.

KIMOR DJENJEN eene soort van *Brucea*. De wortel, bast, bladen en vruchten zijn sterk bitter. Op water getrokken, wordt de bitterheid daaraan medegedeeld, en in verband met den bast van den *Soerenboom*, zeer zamentrekkend, toongevend en in de laatste tijdperken van den rooden loop, zeer heilzaam. In maagkwalen en buikloop wordt dit geneesmiddel ook met vrucht aangewend.

KLITJI. *Guilandina Bondao*. Het zaad hiervan wordt gestampt en aan kinderen ingegeven als een opwekkend middel. De wortel is toongevend en in ongesteldheden van de maag nuttig.

KLOEWI, *Artocarpus*. De wortel wordt door den inlander als buikzuiverend bij verstopping gebruikt, doch schijnt daartoe weinig kracht te bezitten.

KOENJIT, *Curcuma*. Eene plant, wier zamentrekkende gele wortel veel in inlandsche spijzen en vooral in *Kerri* gekookt wordt, om eenen sterken smaak te doen ontstaan. Als verfstof is zij zeer onvast.

KOETJOEBONG KASSIAN, *Datura Fastuosa*. Deze plant wordt in aamborstigheid als zeer voortreffelijk beschouwd, en strekt tot een sieraad in de tuinen. Aan het zaad wordt eene bedwelmende kracht toegekend.

KOFFIJ. *Coffea Arabica, Jasminum Arabicum*. In het Arabisch draagt de koffij als drank den naam van *Khahwatoen* en *Khah-*

wah, welke naam wijn beteekent, en voor den, uit den *bonnoen, bonnoe* of koffijboon gekookten drank, gebezigd wordt, en door de *Maleyers* is overgenomen. In sommige oorden van *Arabië* wordt dit woord als *Khihwatoen* en *Khohwah* uitgesproken; de tweede naamval kan dus *Khohwatin* zijn, waarvan ons woord *Koffij* eene verbastering schijnt te zijn, dat door de *Javanen*, uithoofde zij *f* noch *ij* hebben in *koppi* veranderd is.

De koffijboom behoort tot de boomachtige heesters en is van 12 tot 20 voeten hoog, hebbende éénen regten stam; met onverdeelde, eenigzins naar beneden hellende takken. De bladen zitten aan korte steeltjes, aan weerskanten tegenoverstaande; zij zijn langwerpig eivormig, glad, onverdeeld, gelijken naar het laurierblad en zijn overblijvende. De witte bloesem heeft eenen aangenamen geur, gelijkt naar den Jasmijn en zit in de hoeken der bladen op korte stelen. Eerst vertoont zich de vrucht, die langwerpig rond is, en de gedaante van eene bes heeft, geheel groen, daarna rood en tot rijpheid gekomen, violetkleurig; zij bevat twee boonen, die door een middelschot gescheiden, en ieder door eenen kraakbeenigen zaadrok, binnen hetwelk een dun vlies is, omhuld zijn; de zaadrok wordt door een zoet kleverig vleesch, en dit eindelijk door eene roode, dunne, zachte opperhuid omsloten.

De bloesemtijd duurt slechts een paar dagen en levert in eenen koffijtuin door de millioenen witte bloesems, die als sneeuwvlokken tusschen de volwassen bladeren zitten, een vreemd en fraai gezigt op. Bij het aanleggen van koffijtuinen op *Java*, moet men zoo veel mogelijk gronden op de afhelling der heuvelen kiezen, het zij op zijde van, of op het gebergte, alwaar eene frissche lucht, meer daauw en regens zijn dan op de vlakke en lage landen, dewijl die gronden zoo geschikt niet zijn en de hitte daar te fel is; want ofschoon de vrucht in de benedenlanden spoedig rijpt, is zij groot, sponsachtig en smakeloos. Tot op drie, ja vier duizend voeten boven het vlak der zee kan de koffij geplant worden; doch de warmte moet er niet beneden 56° Fahrenheit zijn. Men kieze geene akkers of tuinen om koffij te planten, maar wouden en wildernissen. Te steile gronden zijn ondienstig, omdat de grond van de wortels in den regentijd wegspoelt. Zwarte, met

zand vermengde aarde wordt als de beste beschouwd; donker bruine kleiaarde is ook dienstig, doch zeer kleverige klei en roode met zand vermengde aarde, even als kleiaarde met zwavel vermengd en moerassige gronden kunnen volstrekt niet gebruikt worden. De uitgestrektheid gronds bepaald zijnde, wordt dezelve afgeperkt en daarna worden de hoofd- en dwarspaden ruw afgebakend. Het is vooral noodig op te letten, dat de tuin niet zoodanig gelegen zij, dat het vervoer der vruchten aan groote moeijelijkheden en kosten onderworpen zij. Tot de ontginning van den grond overgaande, worden het kreupelhout en het riet en soms de boomen, na geveld en op de plaats gedroogd te zijn, verbrand; de boomwortels worden uitgegraven en insgelijks verbrand; de grond moet herhaaldelijk bewerkt worden en eene rulheid bekomen zoo als de bouwlanden. Er moet echter gezorgd worden, dat de grond niet te diep omgegraven of gepatjold worde, daar hierdoor te veel vruchtaarde bij regens wegspoelt. In het midden van den tuin wordt in de geheele lengte een hoofdpad, en op de zijde daarvan de dwarspaden gemaakt op eenen onderlingen afstand van anderhalve roede. Daarna wordt de bewerkte grond met levende boomen omheind, waartoe *Dadap, Kapokh, Djaran, Randau, Kedongdong, Babasaran* of *Endelin* moeten genomen worden. De jonge boomen der heiningen moeten met bamboes op twaalf voeten afstands van elkander en op acht voeten van de koffijboomen bevestigd worden; de boomen, die tot beschutting der nieuwe koffijplanten dienen, moeten met den aanvang van den westmoeson, en de koffijboomen een weinig later geplant worden. Aan het voor- en achtereinde der Gouvernements tuinen worden schuttingen met deuren gemaakt om de tuinen tegen wilde dieren te beveiligen, en palen geplaatst met een bordje, waarop in het Nederduitsch en Javaansch de naam van den tuin en de hoeveelheid boomen vermeld worden, die in ieder jaar geplant zijn. Rondom den koffijtuin wordt eene gracht of sloot gegraven, die vier voeten breed en zes voeten diep is, om het water te doen afvloeijen. Op plaatsen, waar vele Rhinocerossen zijn, moeten die slooten breeder en dieper zijn. Buiten den tuin mag op twaalf voeten in den omtrek geen riet of gras groeijen, om voor te komen dat de koffijtuin door het in brand ge-

raken van hetzelve, door het vuur verteerd worde. Op schrale gronden is de onderlinge afstand der koffijboomen acht en op vette gronden tien voeten. Zij worden in rijen geplant: op lage, goede gronden wordt om de twee rijen koffijboomen eene rij dadapboomen geplant; op lage, schrale gronden bij iedere rij koffijboomen, eene rij dadapboomen, en op de hooge, vruchtbare gronden om de twee rijen koffijboomen eene rij dadap. De afstand der dadapboomen zal van 14 tot 24 voet zijn, naar gelang van omstandigheden. Aanvankelijk plant men ook *Djarak* tusschen de *Dadap* om de koffijboomen reeds spoedig te beschutten. Men kan in de nieuwe koffijtuinen aardappelen, tabak, meloenen en andere groenten planten, mits zulks niet nabij de vruchtboomen geschiede. Het planten van rijst, turksche tarwe en hoog opschietende groenten is nadeelig, en het beste voor de koffijboomen is, dat er niets tusschen geplant worde. Tot de voortplanting moet men boompjes bezigen, die onder de oude boomen uit afgevallene vruchten ontstaan zijn, en men kiest die, welke regt van stam zijn, twee takjes hebben en er groen en frisch uitzien; zoodanige planten moeten ten minste een voet hoog en niet hooger dan 16 duimen zijn. De tuin, die tot kweekerij dient, moet in de nabijheid van den grooten tuin zijn, en wanneer de grond tot bedden aangehoogd is, worden de vruchten, die zuiver en gaaf moeten zijn, op eenen onderlingen afstand van acht of tien duimen geplant; daarna worden zij met aarde gedekt en tegen hevige hitte en zware regens beschut. Om kleine boomen te planten, zal men tegen den avond gaten van anderhalf voet breed en op eene behoorlijke diepte graven, en de boompjes des avonds of des morgens vroeg verplanten. Bij het uitgraven der boompjes, die verplant worden, zij men omzigtig, de wortels en vooral den hoofdwortel niet te kwetsen, de aarde met de wortels vereenigd uit te graven, die men met vochtige bladen of pisangbast ombult, en de naar boven omgebogene uiteinden rondom het plantje vast te maken. Aldus geplant zijnde, wordt de aarde rondom het boompje tot op een vierde voet opgehoogd, doch die aarde moet niet te zeer aangestampt worden. Wanneer de dadapboomen schaduwrijk worden, zal men de djarakboomen uitroeijen, na hunne vruchten afgeplukt te hebben. Een der oude kof-

fijboomen stervende, zal men er geen' jongen boom voor in plaats zetten; doch in de eerste jaren, dat een tuin is aangelegd, kan zulks met goed gevolg geschieden. In den aanvang van den droogen moeson, en telkens wanneer zulks noodig mogt zijn, worden de tuinen van onkruid gezuiverd, terwijl er gedurig moet gezorgd worden, dat de heiningen, grachten en hekken in goeden staat blijven, en tegen den pluk worden de gronden weder gewied en gezuiverd. Gedurende den bloeitijd is het verkieslijk, dat de tuinen gesloten blijven. Bij het wieden en zuiveren van den grond moet men met geene scherpe werktuigen in de nabijheid der wortels in den grond werken, daar het beschadigen van dezelve zeer nadeelig voor den boom is. Het onkruid nabij de boomen moet alzoo met de hand losgemaakt en uitgetrokken worden. Het aftoppen der boomen belet hunnen hoogen en slanken groei en is voor het plukken der vrucht voordeelig, dewijl anders de boomen, die hoog zijn, ligtelijk beschadigd worden; en om het laatste voor te komen, moeten in de tuinen op zich zelven staande ladders aanwezig zijn, ten einde op de geschiktste wijze de vruchten te plukken. Indien men de koffij niet in huis droogt, worden de vruchten op bamboezen rakken van 15 tot 20 voeten breed gelegd; deze rakken hebben randen, zijn vier voeten van den grond en van dekriet voorzien, dat verschoven kan worden, ten einde de koffij bij droogte gedroogd, en bij nat weder toegedekt kan worden. Dagelijks wordt de koffij op die rakken omgekeerd en omgeroerd, doch mag niet opgestapeld liggen, omdat zij spoedig broeit en beschadigd wordt. Gedurende den nacht en ook bij vochtig en regenachtig weder moet er smeulend vuur onder die rakken zijn, om het droogen te bespoedigen. Het stampen in vijzels of rijstblokken en het malen der gedroogde vrucht worden als onvoordeelig beschouwd, en sommigen achten het beter haar door wrijving tusschen buffelshuiden te ontbolsteren; hiertoe worden die huiden in den vorm van eenen koker in den grond gezet, die losgemaakt is, daarna wordt de koffij door wrijving of stamping ontbolsterd. Van de tuinen naar de dorpen moeten wegen zijn, of gemaakt en in goeden staat gehouden worden, en nabij de tuinen, loodsen of hutten, waarin de Opziener kan vertoeven. De Regenten, Adsistent-Residenten

e Opzieners der landelijke inkomsten behartigen de belangen der koffijteelt.

Arabië wordt in het algemeen als het vaderland der koffij aangemerkt, doch in *Perzië* was zij reeds vroeger bekend, vanwaar zij naar *Gelukkig Arabië*, en het eerst in de stad *Aden* door de Priesters zou gebruikt zijn om wakker te blijven: echter zou volgens ELLIO's *Historical account of Coffee*, in *Etiophië* het koffijdrinken sedert de vroegste tijden in zwang geweest zijn. Van *Aden* ging het naar *Kairo*, en in 1554 naar *Konstantinopel*, en van daar naar *Europa*, en voornamelijk naar *Frankrijk* over. In 1671 werd het eerste koffijhuis te *Marseille* opgerigt, en reeds in 1663 werd er eene belasting op de koffijhuizen gelegd. Onder de Mahomedanen, die geen wijn mogen drinken, was de koffij zeer welkom; weldra werd zij in *Konstantinopel* zoo gezocht, dat ieder naar de koffijhuizen stroomde, hetwelk de opkomst in de moskeën zeer benadeelde en er verbodschriften tegen het koffijdrinken, doch vruchteloos werden uitgevaardigd; en het is als waarheid aan te nemen, dat de getrouwe naleving van het Islamismus door het koffijdrinken evenzeer geleden heeft als de betrachting van het Christendom door bedwelmende dranken. In 1690 moet reeds de koffijplant als eene zeldzaamheid naar *Batavia*, en vandaar in 1710 door VAN HOORN, eerste Voorzitter der O. I. Compagnie te *Batavia*, naar *Amsterdam* aan WITSEN, Burgemeester van *Amsterdam* en Voorzitter der Compagnie, overgebragt zijn, en zulks nadat WITSEN hem had verzocht, koffijzaden uit *Gelukkig Arabië* op *Java* te planten. WITSEN had het genoegen van die boomen in den Amsterdamschen Plantentuin vruchten te plukken en in 1713 een koffijboompje aan LODEWYK XIV. te zenden, waaruit nader al de koffijplantaadjen van *St. Domingo*, *Guadaloupe* en *Martinique* en alzoo rijke bronnen voor den handel, maar ook van vreesselijke ellende en wreedheid, door den daardoor gevoerden slavenhandel, ontstaan zijn. In 1723 heeft de Gouverneur Generaal ZWAARDEKROON den invoer der koffijboomen uit *Arabië* op *Java* bevorderd, en thans worden er jaarlijks vijf en zestig millioen Nederlandsche ponden koffij op *Java* voortgebragt, terwijl die vrucht reeds met goed gevolg op *Sumatra* aangekweekt wordt. Over de levering van de koffij zal nader gesproken worden. Hier wordt nog

opgemerkt, dat de koffij in het algemeen veel te sterk gebrand en daardoor brandig wordt en haren bijzonderen, aangenamen smaak verliest. Juist van pas gebrand, moet zij terstond gemalen of liever gestampt en dan dadelijk in kokend water afgetrokken worden. Om koffij te keuren, wordt de ongebrande boon gekookt, en zij, indien het water daardoor eene schoone groene kleur aanneemt, als goed van soort beschouwd. De groote, donkergele *Mocca-koffij* en de koffij van *Cayenne* worden als de uitmuntendste geacht; doch de *Java-koffij* is door de verbetering harer teelt thans zeer voortreffelijk en gezocht. De koffij van *Bourbon* is niet geurig, die van *Domingo* niet *lekker* en die van *Martinique* bitter van smaak. De koffij uit de Levant is zeer fijn, en de Surinaamsche is de grootste soort.

BESCHRIJVING VAN DEN KOKOSBOOM.

De Kokosboom of Notenpalm (*Cocos nucifera*) heet in het Javaansch (H) *Wit krambil* en (L) *wit klopo;* in het Maleisch *Pohon njior*, *Pohon nyor* en *Pohon Kalâpa* in het Arabisch *Nârdsjiloen* en *Nârdsjilatoen*, in het Amboneesch *Niwel;* in het Tarnataansch *Igo*, in het Bandaneesch *Niwer*, in het Makassaarsch *Kaloekoe* en in het Sundaasch *Klapa*. Deze nuttige boom wordt in den geheelen Archipel aangetroffen; vooral op *Java* groeit hij door de vruchtbaarheid van den bodem zeer weelderig en schiet nabij de zee op lage, vochtige gronden veel spoediger op dan in de hooge streken, zoodat de Inlander denzelven in de bovenlanden dikwerf voor zijne kinderen plant. Zandachtige gronden met een gedeelte kleiaarde zijn het geschiktst voor den *Kokosboom*. De gewone soort, *Calappa vulgaris* bereikt eene hoogte van vijftig tot zeventig voeten, en is regtstandig; hij heeft vele, fijne, digt bijeen gevoegde wortels en staat in de tuinen vrij vast, doch aan den zeekant helt hij over en waait aldaar bij harden wind somtijds omver. Een afkooksel van den wortel, die witachtig en aan de punten paarsachtig, is wordt met *Poelasari* vermengd, als geneesmiddel tegen den buikloop gebruikt. De stam kan gemakkelijk door een volwassen man omvademd worden, en daar er beneden de kruin geene vruchten of bladen groeijen, moet de inlander dezen hoogen boom beklimmen (*Pandjat pohon kalâpa*), waartoe hij met zijn *Kapak* of hakmes, dat hij op zijde draagt, keepjes, die hem bij het

opklauteren, terwijl hij den stam omvademt, tot trappen dienen, in den bast hakt; boven gekomen, hakt hij de vruchten af, die hij op den grond laat vallen. De stam is broos, naauwelijks goed voor brandhout, en dient onbearbeid, voor inlandsche bruggen en buffelhokken, doch verteert spoedig. Touw wordt met dezen bast gewreven, om beter tegen verrotting in water bestand te zijn.

Boven uit den boom schieten houtachtige schachten (*pâpak*) van tien tot twaalf voeten, die afvallen en vervangen worden; aan dezelve groeijen tegenover elkander staande ribben (*Ildie*) die voor bezems dienen, terwijl de schacht tot brandhout en in ruwe heiningen gebruikt wordt. De bladeren, in het Javaansch *Balarak* en *Djanoer* en in het Maleïsch *Dâwon kalâpa* of *–nijor* genaamd, dienen tot *Atap* of dekriet. Van de droog zijnde (*Belârakh*), worden fakkels (*Obor*), van de gespleten schacht, mandjes (*Krondjô*), van de jonge bladeren gevlochten rijstmandjes (*Ketoepat*), en van de groene bladeren eerepoorten of zegebogen (*Pepplengkôngngan* of *Powadé–wadé*) vervaardigd. Op de kust van Malabar worden de jonge bladeren tot schrijfpapier gebruikt. Het bloemhulsel is eene soort van zak, *kaloeping* genaamd, waarin de bloesems (*Mâjang*) zitten; het dient voor hoosvaten (*Soedoe*) en kleine fakkels (*Oepad* of *Tjolok*). De bladstelen komen uit eene schede of koker (*Mantjong*, *Tapis* of *Saloedong*) voort, die stekelachtig, dienstig is, boomvruchten tegen inkhorens en vledermuizen te beschermen. Wanneer de bloesems het hulsel doorboord hebben, maar nog gesloten zijn, kan men die afsnijden en de stengels beuken om het daaruit lekkende vocht op dezelfde wijs af te tappen als van den Arengboom. Dit sap heet *Toewak mânis*, *Toewakh kalâpa* en *Nira;* het is verfrisschend en aangenaam, doch, wanneer men er veel van drinkt, bedwelmend; met ongebolsterde rijst (*Pâdie*), in het Javaansch *Panton*, H. *Pari* L. genaamd, vermengd en aan de zon blootgesteld, wordt er azijn (*Tjoeka kalâpa*), in het Javaansch *Werrak krambil*, H. *Tjoeko klopo*, L. van gemaakt, die zoo bijtend is, dat hij den kalk der muren ontbindt. In arak en brood wordt de *Toewak* als gest, en in inlandschen inkt of *Dâwat* en in keukenzuren de *Tjoeka* of azijn gebezigd. Aan paarden, die den droes hebben of kugchen, wordt een aftreksel van den geopenden bloesem met *Langkoewas* en *Dâwon kentot-kentot*, arengsuiker en

water vermengd, na doorgezegen te zijn, ingegeven. Naarmate de noot ouder wordt, draagt zij eenen anderen naam; eerst heet zij *Boengsil*, daarna *Roedjakh*, die eetbaar is, vervolgens *Bebantjie*, en halfrijp zijnde, *pemalam;* de rijpe vrucht heet *Boewah kalâpa jang mâtang*. Het uitgeperste sap van de *Boengsil* wordt tegen den bloedloop gebruikt: daartoe worden drie jonge vruchten geraspt en uitgeperst, het vocht daarvan wordt met *Poelasarie* en anijszaad aangemengd; en des morgens en avond drinkt men daar een klein theekopje van. Van deze vrucht wordt een smeersel gemaakt, dat met fijn gestampte muskaatnoot, kruidnagelen, *Sentokh* (een zekere bast) en *Djâmor mejrah* (roode paddenstoelen) vermengd, op gezwollen beenen gelegd en driemaal daags door versch vervangen wordt. De kokosnoten, welke hier uit *Amerika* aangebragt worden, zijn klein in vergelijking van de Javasche, die dikwerf eene flesch water inhouden, dat eenen zoeten doch frisschen metaalsmaak heeft; het is goed tegen verstoppingen, wordt met wijn ook gebruikt, doch verzwakt bij overmatig gebruik. Het water der jonge noten is met suiker gemengd, heilzaam in borstkwalen en verdrijft den brand uit het ligchaam; ook wordt het ter bevordering der waterloozing aangewend. De volwassen noot is zeer zwaar en heeft eenen groenen bolster, die een duim dik is, met een kapmes open gemaakt wordt en tot touw kan gedraaid worden; dit touw wordt *Tali âpi* vuurtouw of lont genaamd en door de *Europeanen* dikwerf gebruikt om hunne cigaren op te steken, daar het lang aanblijft; er worden ook zware touwen van gemaakt, die als ankertouwen niet te vertrouwen zijn; de bolster wordt in het laag Maleisch *Sambôkh* en *Moebang* en in het zuiver Maleisch *Moembang* en *Saboet* genaamd, en omsluit den harden notendop, die *Tampoerong nijor* of in het laag Maleisch *Bâtokh kalâpa* heet; van denzelven worden trechters, (*Tjerong*) waterscheppers (*Gâjong*) en groentelepels (*Sidoe*) gesneden. Alleen op de eilandjes worden er door de behoeftigen bordjes en nappen van gemaakt; sommigen weten dien te polijsten, waardoor dezelve bruin wordt; enkele malen vindt men er onder de gepolijsten, welke fraai besneden zijn en met zilver of goud beslagen, tot pinangdoozen dienen. De kokosnoten van de *Maldivische eilanden*, westwaarts van *Ceylon*, worden op *Celebes* zeer duur betaald, omdat zij als geneesmiddel tegen

vergift eene uitmuntende kracht bezitten. Binnen den harden notendop zit het eetbare gedeelte, dat nog jong zijnde, *Kelambir* heet, wit en lilachtig is en gegeten wordt; dit gedeelte *Isis kalâpa*, dat de noot is, wordt vervolgens hard en kan uit de hand gegeten worden. Men raspt het ook om het raauw te gebruiken. Uit het geraspte wordt door persing de kokosmelk (*Santan*) verkregen, die versch zijnde, als eene lekkere, gezonde drank, ook in koffij gebruikt wordt. Wanneer de fijn geraspte noot uitgeperst is, heet zij *Oesam* en kan nog als mest dienen. Er wordt van de noot ook suiker (*Goela kalâpa*) bereid, die een zuurachtig zoet heeft. De bekende kokosolie (*Minjakk kalâpa*) wordt door koking en schuiming van de melk verkregen; boven op drijvende, wordt zij er afgeschept en door herkoking van de waterdeelen gezuiverd, waarna men haar laat doorzijgen; deze olie vervangt den boter, dien de inlander niet gebruikt; dezelve is versch zeer goed tot het bakken van zoetigheden en visch. In deze olie, die uitmuntend voor de lampen is, wordt een aanzienlijke handel vooral door *Chinezen* gedreven.

De kokosnoten, die men planten wil, moeten rijp en gaaf zijn, en op eene belommerde plaats gelegd worden; regen kan haar niet schaden, doch zij mogen niet in het water liggen. De loot, die na veertig dagen uit de kern (*Tambong kalâpa*) voortschiet, moet ongeveer drie voeten lang zijn alvorens de noot te planten, die daarna in eenen kuil zoo diep geplaatst wordt, dat de noot ter lengte van eenen voet, beneden de oppervlakte van den grond staat. Eerst wanneer de noot alzoo eene maand gestaan heeft, wordt zij met aarde losjes bedekt en haar loot of stam een voet boven den grond aangeaard. De inlander plant de noten gewoonlijk zonder orde rondom zijne woningen; doch in geregelde wel aangelegde tuinen of bosschen, moeten de boomen in rijen op eenen afstand van zestien voeten van elkander staan. Het is nuttig bij droogte de jonge boomen te besproeijen. Om den groei der wortels te bevorderen, moet de grond, nadat de boomen drie maanden oud zijn, beploegd worden, zonder de wortels te beschadigen. In de lage landen, alwaar de boom spoedig opschiet, draagt hij in zes of zeven jaren vruchten, doch in de bergstreken kan dit meer dan eens zoo lang duren, hetwelk van de hoogte der bergen en van de luchtgesteldheid afhangt. De kokosbosschen bieden met hunne waaijervormige kruinen eene

koele schaduw aan en maken, wanneer de, door hunne kruinen ruischende koelte de bladeren doet wiegelen, eene statige vertooning. In den top van den kruin groeit een palmiet *Ombot* genaamd, die eenen koolsmaak heeft en als toespijs gebruikt wordt. Zoodra deze palmiet wordt afgekapt, sterft de boom.

Van de kokosboomen bestaan verscheidene soorten,

1. *Calappa Vulgaris* of de gewone kokos, die in drie klassen, als *A*. met rosse, *B*. met gele en *C*. met groene noten, onderscheiden wordt; deze soort is algemeen.
2. *Calappa Rutila*, in het Maleisch *Kalâpa kâsomba*. De versche bolster is van binnen ligt rood en geeft een suikerachtig sap.
3. *Calappa Canaria*, in het Maleisch *Kalâpa kanâri*, gelijkende veel op den gewonen kokosboom. De noot smaakt als versche *Kanâri*, doch geeft geene olie.
4. *Calappa Machæroides*, in het Maleisch *Kalâpa pârang* of hakmes–kokos, omdat de noot in gedaante veel overeenkomst met een hakmes of halve maan heeft.
5. *Calappa Pultaria*, in het Maleisch *Kalâpa boebor* of brijkokos, omdat de zachte pit zich bij harde schudding, met het water tot eene pap vermengd.
6. *Calappa Sacharina* of *Kalâpa Toeba*. De bolster wordt als suikerriet gegeten.
7. *Calappa Capuliformis*, in het Maleisch *Kalâpa boeloe* of harige kokos, met eenen harigen bolster, en een klein langwerpig nootje, niet langer en dikker dan een vinger.
8. *Calappa Cistiformis*, in het Maleisch *Kalâpa kâté* of dwergkokos. De notendop kan fraai gepolijst worden.
9. *Calappa Pumilis*, in het Maleisch *Kalâpa Bâbi* of varkenskokos, met eenen lagen stam, van tien tot twaalf voeten.
10. *Calappa Regia*, in het Maleisch *Kalâpa Râdja* of Koningskokos, met kleinere vruchten dan de gewone, hoog geel, oranjeverwig of soms roodkleurig.
11. *Calappa Lansiformis*, in het Maleisch *Kalâpa Lansa* of *Lansek*, naar de vrucht van den Lansaboom aldus genaamd. Deze kokos is laag van stam, en heeft kleine langwerpige vruchten, die in trossen bij malkander hangen.
12. *Calappa terri*, met kleine, oneetbare vruchten.
13. *Calappa Maldiva*, met kleine langwerpige noten, wier dop zich laat polijsten.

14. *Calappa Oleracea*, in het Maleisch *Kalâpa Sâjor* of groente-kokos; eene kleine boom met scherpe bladen. Dezelve wordt door de *Chinezen* aangeplant

KOMBSSOE, *Elæocarpus avata*. Afdrijvend met eenen zeer bitteren bast.

KOMKOMMER, *Cucumis momordica*, in het Maleisch en Javaansch *Timon*, *Hantimon* en *Katimon*. Deze vrucht wordt veel aangekweekt, en door inlander en *Europeaan* gegeten. De kleine soort *Katimon atjar* wordt als agurkjes ingelegd, en eene zeer groote soort, *Krâki*, met zout gebruikt.

KOOL, *Brassica*. Hiervoor gebruikt de inlander het woord *Kobis*, dat vermoedelijk eene verbastering van het Engelsch *Cabbage* is. Bloemkool wordt, behalve op enkele hooge plaatsen, op *Java* niet aangekweekt.

KONTJOR, *Kæmpferia galanga*. Een wortel, die zamentrekkend is, en als geneesmiddel gebruikt wordt.

KRAS TOELANG, *Chloranthus Spicatuc*. De wortel is vesterkend, koortsstillend en heilzaam in schandelijke kwalen.

KRODOE KRAS, *Ophioxylum Serpentinum*. Bitter en versterkend.

LAGONDI, *Vitex trifolia*. Deze heester bezit eene prikkelende specerijachtige hoedanigheid. De bladeren worden gestampt, tegen tusschenpoozende koortsen, en eene pap van den wortel en bladeren uitwendig als heilzaam tegen verstrammingen en plaatselijke pijnen aangewend. In ongesteldheden van de nieren en de blaas wordt de *Lagondi* inwendig gebruikt.

LANSEH, *Lansa*. Deze hooge boom is bleek en hard van hout, en draagt eene ovale ligtbruine vrucht. De schel bevat een kleverig, zeer bitter vocht en de vrucht, die uit vijf langwerpige stukjes bestaat, is eenigzins zuur, doch aangenaam van smaak. De pit is onaangenaam bitter en moet niet doorgebeten worden. Gestoofd, smaken de *Lanseh* ook zeer goed en zijn verfrisschend. Er zijn tamme en wilde soorten; de pitten van de tamme *Lanseh* worden fijn gewreven en tegen de buikwormen gebruikt. De vruchten groeijen aan trossen bijeen, en het hout van den boom, dat voor timmerhout niet geschikt is, dient voor hechten en stelen. De wilde *Lanseh* is eene ronde vrucht, groeit afzonderlijk, niet aan trossen, en wordt alleen door sommige dieren gegeten.

Lelie, *Crinum asiaticum*. Deze bloem *Kumbang bâkong*, heeft veel overeenkomst in vorm met onze lelie, doch schijnt eene wilde soort te zijn, die eenen goeden, doch niet zoo aangenamen reuk als dezelve heeft.

Limoen, *Citrus limon*. Op *Java* heet deze kleine Oranjeappel *Djerok pettjel, L., Djeram pettjel, H.* Sommige soorten zijn inheemsch, waaronder de Bantamsche, *Djerok Bantam* behoort, die klein, doch zeer lekker is. De Perzische naam *Limau* en *Limoen* wordt op *Celebes* en andere eilanden gebruikt en zal er met den limoenboom door de *Portugezen* ingevoerd zijn. Eene zoete soort heet *Lîmau mânis* of *Djerok mânis*; de Japansche of Mandarijn oranjeappel wordt *Lîmau Djepoen* en eene andere, langwerpige soort *Lîmau kâpas pandjang* genaamd. De *Lîmau poerut* en de *Lîmau ratej* worden als geneesmiddelen gebruikt.

Lingoa. Deze boom *Petrocarpus draco* L., *Lingoa*, R. *Nephrea Bat. Gen.*, heet in het Maleisch *Angsana*, te Amboina *Nala*, te Ternate *Lingoe*, te Bima *Nala*, te Timor *Sana* en *Na* en te Makassar *Patine*. Er worden vier hoofdsoorten van gevonden, die door de kleur en vlammen van het hout onderscheiden worden. Vooral op de oostelijke, doch weinig op de westelijke eilanden wordt de *Lingoa* aangetroffen; deszelfs welriekende bloesem wordt zeer hoog geschat, en het hout is niet zoo duurzaam als het Jatiehout, doch gemakkelijker te bewerken. Het is aan dezen boom, dat die groote uitwassen of knoesten groeijen, waarvan de prachtige meubelen gemaakt worden, welke door vlammen, bloemen en aderen alle andere houtsoorten overtreffen.

Lelowan. Deze plant is specerijachtig en zamentrekkend.

Lomba, *Piper pellatum*. Deze prikkelend opwekkende plant, is dienstig in waterzucht en zwellingen. In het Javaansch heet zij *Geboembo*, in het Maleisch *Lomba*.

Lontar, *Borassus flabellifer*. Van den Lontarboom ook wel Jagersboom genaamd, worden tamme en wilde soorten aangetroffen. De stam is donker, hard, taai, dikker dan, doch niet zoo hoog als de gewone Kokosboom. Bloesem en vrucht gelijken naar die van den Kokos, doch de vruchten zijn kleiner en bevatten weinig water, dat zoet en verkoelend is. De noot heeft eenen goeden smaak. De drank, die van dezen

boom getijfferd wordt is lijviger en bruiner dan die van den Kokos en levert suiker, die niet zoo donker als die van den Arengboom, doch wel zoo droog is. Het hout wordt door Timmerlieden gebruikt. Van de bladeren kunnen inlandsche doozen, hoeden en mandjes gemaakt worden. Toen de inlanders het papier nog niet kenden, schreven zij op het Lontarblad, hetwelk door middel van eene ijzeren stift, waarmede zij er hunne figuren inkerfden, geschiedde. Wanneer zij boeken maakten, sneden zij de bladeren op gelijke lengte en breedte af en regen die bij elkander. De naam van *Lontar* is eene zamenstelling van de Kawiwoorden *Ron*, een blad, en *Tal* of *Tala*, de boom van deze soort; hebbende hier eene verwisseling van de eerste en laatste letter plaats even als in *Léjar* (een Spaansche mat), in plaats van *Réjal*. Op *Celebes* heeft deze boom den Hindoeschen naam *Tala* behouden. Op sommige eilanden heet hij *Koli* en op Java *Soewalen*.

LOTUS. Aan den onvermoeiden ijver van Dr. BLUME, Hoogleeraar te *Leyden*, is men de beschrijving van deze reusachtige bloem verschuldigd. Op eene zijner reizen op *Java* in 1824 vertoonde de Heer BAUMHAUER, Resident van *Cheribon* aan hem eenige drooge bloemknoppen, die hij onder de benaming van *Patma* van *Noesa Kambang'an* had medegebragt. In November van dat jaar begaf BLUME zich met eenige inlanders naar dat eiland en vond er na veel moeite de zoo vurig begeerde bloem. Dubbel werd die moeite beloond toen hij er verscheidene magtig werd, waaronder er eene was, die geheel geopend, twee voeten in doorsnede had, in wier binnenste de prachtige, met uitstekende punten bezette schijf zich in het levendigste karmijnrood vertoonde. Deze bloem heeft geene wortels, maar trekt haar voedsel uit den wortel van de *Cissus*, (door de Javanen *Waliran* genaamd,) waarmede zij één ligchaam schijnt uit te maken. Zij heeft ook geenen stengel of bladeren. Eerst vertoont zij zich als een gesloten kool, en bij de ontluiking wordt zij door schalen ingesloten, die purperkleurig, lederachtig en meer dan ½ duim dik zijn. De bloemschalen hebben eene zelfstandigheid als die der paddestoelen en vooral, wanneer zij oud worden, eene lucht als bedorven vleesch. De bloem vertoont zich vrij vlak en is door vijf van de gezegde schalen omsloten, waar binnen een

zware ring zit aan eene taaije hoedanigheid. In het hart zitten kiemkorrels, waardoor zij zich, en alzoo niet door eigenlijke zaden of stuifmeel vermenigvuldigt. In de *Flora Java* van den Hoogleeraar BLUME is deze bloem naauwkeurig beschreven en afgebeeld, die aan deze bloem den naam van *Rafflesia Patma* heeft gegeven, in de vooronderstelling, dat zij van de *Rafflesia Arnoldi,* die door Dr. ARNOLD in 1818 op zijne reis met Sir STAMFORD RAFFLES te *Poeloe Leban* bij de *Manna* rivier op *Sumatra* ontdekte, verschilde; daar zij veel grooter dan dezelve is. BLUME heeft ook op eene hoogte van 1200 tot 1500 voeten boven het vlak der zee, in de Residentie *Buitenzorg* eene andere soort van deze reusachtige bloem gevonden, die hij naar BRUGMANS, *Brugmansia Zippelii* genoemd heeft. De Javaansche naam dezer bloem is opgegeven *Patma* te zijn, doch de ware spelling is *Padhma*, ook staat zij vermeld als *Padhma raga* of *Padkmo rogo; Rogo* beteekent ligchaam, hetwelk vermoedelijk in verband staat met de overlevering, die zegt, dat toen VISHNOE op de slang AMINTA, het beeld der eeuwigheid, sliep, (op het vlak der wateren) een Lotus uit zijnen navel sprong, waaruit het ligchaam van *Brahma,* de scheppende kracht, voortkwam. De *Lotus* was reeds in de vroegste tijden eene geheiligde bloem, en de *Nymphea Lotus* bij de Egyptenaren aan ISIS toegewijd, terwijl de PADHMA of *Nelumbium Speciosum* aldaar niet in de natuur, maar alleen in de overleveringen schijnt te bestaan. Op *Java,* in den *Hindostan, China, Japan* en *Siam* komt zij op de standbeelden van BRAHMA, VISHNOE en zelfs van SIWA, hetzij als de scheppende, onderhoudende, of na de verdelging, weder voortbrengende kracht, voor. Ik bezit een steenen beeld, VISHNOE voorstellende, houdende de Lotus tusschen de twee voorste handen op den buik. Vooral in den *Hindostan* is de Lotus de lievelingsbloem der Dichters, die haar dikwerf als zinnebeeld van schoonheid en kracht bezigen. In de oude Sanskritische poëzy komt zij gedurig voor; de Dichter BHARTRIHARIS, die honderd jaren voor CHRISTUS leefde, en zich, behalve door zijn heldendicht *Bhattikavya,* ook door zijne spreuken beroemd gemaakt heeft, maakt er veel gebruik van. De Koningsbergsche Hoogleeraar P. VON BOHLEN, heeft die spreu-

[illegible] uit het Sanskrit metrisch overgezet. Bij hem vindt m[illegible]
[illegible] *Lotusoogen* en

Anziehungskraft.

Des Weibes Schönheit zieht
Der Thoren Herz und Sinn:
Denn wo der Lotus blüht,
Da fliegt die Biene hin.

M[illegible]NGKOEDOE, zie BANGKOEDOE.

M[illegible]LATIE of MALATIE, *Nyctantes Sambac*. Deze heester, di[illegible] in de tuinen groeit, draagt eene kleine welriekende bloem die in vorm en geur veel overeenkomst met de jasmijn hee[illegible] en door de vrouwen aan snoeren geregen, als een hoofdsie[illegible] raad gedragen wordt. In de groote steden wordt er hande[illegible] in gedreven. In de Poëzy wordt de *Melati* dikwerf als een[illegible] geliefkoosde bloem gebezigd.

MODJO. Deze boom draagt zerpe vruchten, die eene zamentrek-kende kracht hebben. Van den boom worden verfstoffen ge-trokken.

MELOEN, zie KALEBAS.

MOERBEZIE, *Morus foliis profunde incisis*. Deze boom heet bi[illegible] de Maleijers *Kratau* en zijne bladeren geven hier ook voed-sel voor zijwormen. Hij groeit regt op, doch is niet dik va[illegible] stam. De vrucht is korrelig, hobbelig, vertoonende zich eers[illegible] wit, vervolgens rood eñ eindelijk zwart. Zij wordt zoo gro[illegible] als eene hazelnoot, is sappig en lekker. De bladeren kunne[illegible] tot moes dienen en worden als versterkend beschouwd.

MOSTAARDPLANT, *Sinapis communis*, in het Maleisch en Ja-vaansch *Sasâwie*, waaruit mostaard bereid wordt. Er is oo[illegible] eene Chinesche soort, de *Sasawi Tjîna*, eene schoone, zwa[illegible] plant met bladeren van een' voet lang en eene handbree[illegible] met gele bloemen en zaden. De bladeren kunnen als groen[illegible] gegeten worden.

NAGASARIE, *Calophyllum Nagassari* ook *Acacia Aurea*, in d[illegible] Hindoesche taal *Nagakehsier*. Een schaduwrijke boom, m[illegible] een blad, van gedaante als de wilgenbladeren en eene geuri[illegible] bloem. Deze boom wordt om zijn lommer en welriekend[illegible] bloemen in de nabijheid der woningen geplant. De vruc[illegible] heeft de gedaante van eenen eikel. De bloemen en vruchte[illegible]

worden in de inlandsche geneesmiddelen en ook in de *Bobori* een zeker smeersel gedaan, waarmede de inlanders zich somtijds inwrijven.

NAMNAM, *Cynometra Cauliflora.* Deze boom is laag van stam, bruin en gespleten van bast. De bladeren staan twee aan twee, digt bij elkander en zijn ligtgroen, glad en stijf. Bloesems en vruchten groeijen aan den stam; de vrucht is schrompelig, plat, bijna eene handbreed, geelachtig en ruig. Zij is rijnsch, eenigzins zerp, met weinig vleesch en eene groote pit; gestoofd is zij zeer lekker.

NANGKA, *Artocarpus integrifolia* en *Artocarpus nanca.* Deze hooge boom draagt eene zeer groote, langwerpige vrucht, ter grootte en in den vorm van eene kalfsblaas; deze vrucht is somtijds zoo zwaar, dat eene vrouw, die ter markt gaat, er eene dragt aan heeft; zij groeit boven aan den stam en aan de dikke takken. De bolster is geelachtig en vol korrels. Door het midden van de vrucht loopt een steel met korrels waaraan een sappig, glibberig merg zit, dat voor den Europeaan eenen te sterken smaak heeft, doch door den inlander met graagte en in groote hoeveelheid genuttigd wordt. Deze vrucht, bevat vele suikerdeelen en is zeer voedzaam; haar geur is onaangenaam. Door de vruchtbaarheid van den boom is zij zeer goedkoop.

NIBONG. Deze boom, zoowel als de *Nipah* wordt onder *Sumatra* vermeld, alwaar zij menigvuldig voorkomen. De *Nibong* schijnt op *Java* niet dan zeldzaam te bestaan.

NOPALPLANT. Eene soort van *Cactus*, waarop de Cochenille (*Coccus cacti*) aast. De Cochenille behoort in *Amerika* te huis en geeft de bekende schoone purperroode verfstof; het is een klein insect, dat innerlijk rood en uiterlijk wit is, doch rood schijnt. 70,000 dezer insecten leveren een pond Cochenille, en 's jaarlijks worden er een millioen ponden dezer verfstoffe in *Europa* ingevoerd. Op *Java* is de Cochenille overgebragt en kan er vermoedelijk voordeelige uitkomsten opleveren. De Nopalplant wordt er ook aangekweekt en in 1840 is zij op *Tjelitan* bij *Batavia* aangeplant en met de Cochenille bevolkt. De Cochenille wordt gewoonlijk driemaal 's jaars in eene mand ingezameld, en daarmede in kokend water gedaan; vervolgens worden de insecten op blikken pla-

ten in de zon of bij het vuur gedroogd. Wanneer het droogen niet goed geschiedt, is de verfstof aan bederf onderhevig.

Obi en *Oebi* zie **Jamjam.**

Oedani, *Quisquolis Indica.* De zaden dezer plant heeten *Tjiagoe* en zijn een uitmuntend middel tot verdrijving van buikwormen.

Oepas of **Pohon Oepas**, vergiftboom, waarvan de eigenlijke naam **Antjar** op *Java* bijzonder bekend is. Over dezen boom zijn de wonderlijkste en fabelachtigste verhalen medegedeeld en in het licht verschenen. **Valentyn** en **Foersch** hebben *Europa* er door verbaasd doen staan; de beschrijving van **Rumphius** bevat veel waarheid, maar ook vele verdichtselen, die hij ter goeder trouw medegedeeld heeft. **Leschenault de la Tour**, een Fransch Natuurkundige is de eerste geweest, die den *Antjar* zelf heeft gadegeslagen, en D[r] **Horsfield** heeft kort na hem, dien boom naauwkeurig onderzocht en beschreven. De vroegere berigten meldden, dat de *Antjar* op vele mijlen afstands eene zoo verschrikkelijke pestlucht rondom zich verspreidde, dat mensch, dier, noch plant in zijnen omtrek leven kon, en dat het vergiftig sap alleen door ter dood veroordeelden uit den bast werd gehaald, hetwelk zij dikwerf op staanden voet onder den boom met hun leven boetten. De vogelen, die over dezen boom vlogen, zouden dood uit de lucht gevallen zijn, en wat dies meer zij.

Door het onderzoek van **Horsfield** en anderen is het volgende gebleken. De *Antjar* wordt voornamelijk op *Javaas* oosthoek in de wouden gevonden, te midden van andere boomen, planten en heesters, zoodat hij soms moeijelijk te genaken is. Het is een zware boom van zestig tot tachtig voeten hoog en van zes tot tien voeten bij den grond in doorsnede, vanwaar dezelve eenigzins kegelvormig opschiet. De bast is witachtig, gebarsten en van de zware boomen een halve duim dik. De kruin des booms bestaat uit takken, die bijna waterpas uit den stam schieten en met de bladeren een gewelf vormen. Door inprikking of insnijding vloeit er een geel- en schuimachtig vocht uit den bast, dat kleverig en dikker dan melk is. Dit vocht wordt op zich zelven voor onschadelijk gehouden, doch doodelijk door vermenging met het vocht van prikkelende planten; echter is dit ongegrond, want het Antjarsap doodt ook zeer spoedig

zonder die vermenging. Onder de *Javanen* zijn maar enkele vergiftmengers, die voornamelijk in den oosthoek worden aangetroffen. Om van den *Antjar* een verdelgend gift te maken, doet de *Javaan* acht oncen van het sap in eene kom, neemt een half drachma van ieder der volgende gewassen, als: Arum (in het Javaansch *Nampo* of *Sente*), Kæmpferia Galanga (*Kontjor*), Amomum (*Benglé*), uijen en knoflook, stampt en maalt die fijn, en het daarvan uitgeperste vocht wordt bij het Antjarsap gedaan; hierbij voegt hij een half drachma gestampte zwarte peper en roert het mengsel om. Een korrel Guinea peper, *Capsicum fructicosum* op de oppervlakte van dit vocht geplaatst, begint dadelijk rond te draaijen; vormt nu eens eenen cirkel en schiet dan weder naar den rand der kom. Dit wordt met nog twee korrels van die pepersoort herhaald en wanneer de laatste korrel zich niet beweegt, wordt de giftmenging als voltooid beschouwd. Het verdelgende vocht wordt in eene goed geslotene flesch bewaard. D[r]. HORSFIELD heeft zijne menigte proeven, die hij met Antjargift genomen heeft, beschreven; de beschrijving van eene dier proeven, is als volgt: » De proef werd genomen op eenen buffel of karbau, hij was volwassen en in volmaakte kracht en gezondheid. Goed vast gemaakt zijnde, werd hij met een' pijl, die 24 uren te voren in het gift gedoopt was, in de inwendige spieren van de dij in eene schuinsche rigting gewond; de huid was vooraf verwijderd ten einde het wapen vrijen ingang te verleenen. Het dier kon zich, hoewel gebonden, bewegen: na eene minuut werd de pijl er uitgetrokken. Ik vermoed dat er 6 greinen van het vergift in de wond bleven. Na 10 minuten werd de ademhaling sneller er zwaar. Na 20 minuten had hij eene overvloedige ontlasting uit zijne ingewanden; een waterig vocht vloeide uit zijnen neus en hij toonde eenige kenmerken van slaperigheid. In 30 minuten vloeide er een overvloedig speeksel uit zijnen bek, hij stak de tong uit en likte zijne kaken; zijne ademhaling werd bezwaarlijker. Zijne borstspieren werkten met hevigheid, en de buikspieren waren sterk zamengetrokken boven den onderbuik; zijne bewegingen waren traag en moeijelijk. De werking zijner spieren werd minder en hij toonde groote vermoeidheid bij rusteloosheid;

al deze kenteekenen namen trapswijs toe. Nadat het vergift een uur gewerkt had, rees het haar hem te berge; onmagtig zich zelven te schragen, lag hij neder. Hij had opkrimping van de uiterlijke deelen: de buik– en borstspieren trokken heviger te zamen en de ademhaling werd afmattend. De rusteloosheid nam schielijk toe; met moeite opgestaan, viel hij spoedig uitgeput en hijgend neder; de vloed van speeksel hield aan. Met de 75e minuut stak hij de tong uit en deed eene poging om te braken, zijne uiterlijke deelen beefden; hij rees op en wierp zich zelven weder neder, eensklaps den kop uitstrekkende. Met de 80e minuut vloeide het speeksel met stroomen uit zijnen bek, gemengd met schuim. Hij rekte zich uit met buitengewone krampachtige werking van de borstspieren, maar onmagtig om te braken, scheen hij in groote doodsbenaauwdheid te verkeeren. Met de 90e minuut strekte hij den kop met hevige kramptrekkingen uit en beefde; het haar stond overeind, hij ontlastte zijne darmen; de ademhaling werd bezwaarlijker, en de spieren van borst en buik werkten heviglijk. Het zieltoogen nam toe, hij stond eenige seconden op, maar viel onmagtig neder. Met de 110 minuten eene poging doende om op te rijzen, viel hij met den kop voorover onder kramptrekkingen; hij steende heviglijk; de ademhaling was zeer belemmerd en had om de 15 seconden plaats; met de 120 minuten, lag hij in groote doodsbenaauwdheid, steende, bulkte en stak zijne tong uit onder zware zamenkrimpingen. Met 125 minuten was hij geheel uitgeput, de ademhaling keerde na lange tusschenpoozen terug. Met de 130 minuten stierf hij in stuiptrekkingen.»

Dus in twee uren en tien minuten was een zoo sterke buffel door een weinig vergift gedood; voorwaar een korte tijd; maar eene eeuw van foltering voor het zoo nuttige als onschuldige dier, en dat kon Horsfield twee uren en tien minuten aanzien en bedaard beschrijven; ééne proef zou men welligt laten gelden, omdat er voor de geneeskunst of voor den lijder, die door vergiftige pijlen gewond wordt, nut uit kon ontstaan: doch wie zal het gelooven, dat Horsfield zes en twintig zulke folterende proeven met dieren genomen heeft, en dat hij daarvan zeer juiste, uitvoerige en keurige beschrijvingen gegeven heeft. Het huilen, janken

en blaffen der, aan pijnlijke krampen lijdende honden, die hij zeer koelbloedig en met overleg gewond had, teekent hij minuut voōr minuut, zeer zorgvuldig op: van den zwaren buffel tot de kleine muis doorloopt bij verschillende dierensoorten. Het openen van eenen hartader geeft hem zelfs aanleiding, fraaije woorden te bezigen, als: *The blood bounded out in a stream of a beautiful crimson colour.* Moge hij dan ook het eerst de werking van dat vergift naauwkeurig onderzocht hebben, menigeen zal hem den roem, der door hem gedane proeven, niet benijden. Prof. Blume heeft van den Oepasboom eene afbeelding in de *Rhumpia,* en G. J. Mulder eene hoogst belangrijke beschrijving van de scheikundige ontleding van het Antjarsap en deszelfs werking gegeven in het Natuur- en Scheikundig Archief uitgegeven door G.J.Mulder en W. Wenckebach. Jaargang 1837, 2e stuk.

Oranjeappel, zie Limoen.

Olijfboom, *Oliva.* Deze olijfboom groeit in *Indië,* aan de kaap *de Goede Hoop,* in *Spanje, Sicilië, Italië* en vooral in het zuiden van *Frankrijk.* De inlanders kennen dezen boom alleen bij den Arabischen naam *Zaytoenoen* of *Zaytoen.* De vruchten worden in water, dat met sodazout en olijfpittenasch vermengd is, ingelegd.

Het voorname nut van dezen boom is de olijfolie, die door persing van de nog niet geheel rijpe vrucht verkregen wordt; deze is de beste soort; door eene sterkere persing, waardoor de pit gebroken wordt, verkrijgt men eene mindere soort, en door uitpersing van het overschot, eene slechte olijfolie, die voor lampen gebruikt wordt. Op *Java* is de olijfboom van *Marseille* overgebragt en aangeplant. Door pitten zoowel als door afzetsels plant de boom zich voort. De pitten moeten twaalf uren in zuiver water weeken en daarna opdroogen, dit wordt nog tweemaal herhaald; daarna worden zij ter diepte van drie duimen in eene vette, met koude vruchtbare mest vermengde aarde geplant, die met stroo bedekt en zoodanig begoten wordt, dat zij immer vochtig blijft. Na drie maanden neemt men het stroo weg, en nadat de jonge planten een jaar gestaan hebben, worden zij op eenen onderlingen afstand van twee voeten verplant. Zoodra zij de dikte van eenen rotting hebben, moeten zij ingeënt worden.

Een jaar later verplant men de boompjes op rotsachtige of zandige gronden, die echter tevens eene vruchtbare aarde bevatten. Men moet bij het verplanten de aarde, die uit de gaten komt, waarin de boomen te staan komen, met goed verteerde runder- en varkensmest en asch vermengen, om daarmede de wortels der boomen te bedekken. Het water, dat nederstort, moet niet bij de boomen kunnen staan blijven; afhellende gronden zijn alzoo verkieslijk. Om het tweede of derde jaar moet de grond rondom de wortels, zonder die te beschadigen, losgemaakt en met goed verteerde mest vermengd worden, hetwelk kort voor den bloeitijd moet geschieden. De onderlinge afstand der boomen is van zestien tot twintig voeten. De voortplanting door afzetsels geschiedt volgens de manier der *Javanen*, door middel van *Tjangkokan*, zijnde een afzetsel, dat met de aarde uitgegraven, met pisangblad of pisangstam omwoeld en alzoo verplant wordt.

PADDESTOEL, *Fungus*. Dit gewas, dat in het Javaansch *Djâmor* en in het Maleisch *Tjendâwan* en *Koelat* heet, wordt op vochtige gronden en in digte bosschen gevonden. Onder de gezegde inlandsche namen worden ook mos en uitwassen op boomen verstaan.

PAPAJA, *Carica Papaja*. *Papaja* is de Javaansche, en *Kalikie* de Maleische naam. Deze boom schijnt niet inheemsch, maar door de *Portugezen* of *Spanjaarden*, die hem *Papaya* noemen, uit *Amerika* overgebragt te zijn. Het is geen hooge boom, hij heeft eenen dunnen, broozen stam, die ligt afbreekt en leden heeft; hij wordt eigenlijk onder de plantgewassen geteld. Boven aan den stam zijn dwars uitstekende ronde, holle stelen, van drie tot vier voeten lang, met zeer lange bladen. De bloesem gelijkt op die van den Limoenboom. De vrucht heeft den vorm van een komkommer, doch is vooraan breeder, geelachtig groen, met eene schel, die een meelachtig vocht bevat, dat den kinderen soms tegen de wormen wordt ingegeven, maar zeer gevaarlijk, ja, doodelijk is, zoo als zulks op *Isle de France* aan de tweejarige dochter van den heer PILOT is bewezen. Op denzelfden dag, dat zij dit middel had gebruikt, stierf zij daaraan. De vrucht is van binnen oranjekleurig, malsch, sappig, met pitten, die een tuinkerssmaak hebben; zij is door hare suikerdeelen zeer voedzaam, gezond en zacht

ontlastend. De wortel wordt met onrijpe kokosvrucht (*Kalongkong*), Dawon Kitji (*Ruellia*), en *Teboe hitam* of zwart suikerriet, van ieder een gelijk gedeelte gestampt en met water gekookt, om daarvan den drank tegen krampachtige opstopping van het water te gebruiken.

PARI, *Momordia charantia*. Deze plant wordt als heilzaam in verstoppingen, graveel en slechte ziekten beschouwd.

PATJI, *Morinda sitrifolia*. De bladeren van dezen boom zijn verzachtend; zij worden in cholera en buikloop gebruikt.

PEPER. Deze plant wordt bij de beschrijving van *Sumatra* vermeld.

PETEJ, *Anagyris*. Eene soort van zeer lange boonen, in den vorm van snijboonen, met eenen voor den Europeaan zeer walgelijken geur, waaraan de inlander, die dezelve gaarne eet, gewoon is.

PETERSELIE, *Petroselinum*. De inlander noemt dit gewas *Dâwon Ketoembar*.

PEULEN. Deze tuinvrucht, die hier uitheemsch is, wordt bij verbastering *Polong* genaamd; zij is niet zoo malsch als in *Europa*.

PINANG, *Areca catechu*. Deze boom wordt zoowel op al de Indische eilanden als in *Voor-Indië* gevonden. In het Maleisch heet hij *Pinang*, in de Kawitaal *Babangngan*, in het Javaansch *Wohkan* H., *Djambe* en *Poetjang* L., in het Amboineesch *Boewah*, in het Balineesch *Banda*, in het Ternataansch *Hena*, in het Makassaarsch *Rapo*, in het Sundaasch *Djambi*. De naam van *Areca* is van *Telinga* afkomstig. Deze boom is slank, zuiver van bast, niet zeer hoog en de bekoorlijkste der palmsoorten. De vrucht is eerst groen en daarna geelachtig bruin, zij heeft de gedaante van een ei, eenen harden bolster en eene noot, die van binnen op eene muskaatnoot-gelijkt. Van vijf of zes tot vijf en twintig jaren, draagt de boom vruchten, die voor den inlander van hoog gewigt zijn; de betel, zijn geliefkoosd blad, wordt om een stukje Pinangnoot, die met een *Kâtjip* of Pinangschaar aan brokken geknipt wordt, gewikkeld en met nog andere prikkelende middelen vermengd, gekaauwd. De Pinang heeft eenen sterken smaak en zamentrekkende kracht, zuivert den mond, geeft roode lippen en eenen liefelijken

adem. De inlander is er zoodanig aan verslaafd, dat het gemis aan die vrucht, hem in den oorlog verwijfd maakt. Er wordt een aanzienlijke handel in gedreven. RUMPHIUS heeft zeven Pinangsoorten vermeld, die wel verdubbeld kunnnen worden, als daar zijn: de *Pinang Ambon* en de *Pinang Wang'i'*, die geurig en gezocht zijn; de *Awak, Bâloe, Bimbien, Gendal, Hoetan, Ilad, Kalâpa, Koeti, Mabokh, Nengri, Pitara, Ranti* en *Sinagar*. Onder deze soorten zijn er bedwelmende, doch door het drinken van water, gaat de bedwelming over. De Pikol Pinangnoten wordt ongeveer tegen *f*1–25 verkocht.

PISANG, *Musa Paradisica*. In het Javaansch *Pisang* en *Geddang*, in het Sundaasch *Tjawoek*, in Ternate *Kojo*, in de Lampongs *Oenti*, in het Balineesch *Byoe*, in het Arabisch *Mauzoen*, van waar de Latijnsche naam zou zijn ontstaan, terwijl sommigen meenen, dat de Pisang in het Paradijs aanwezig was; in de Molukkos *Kojo*, bij de Boeginezen *Oenti*, op Banda *Koela* en *Oeri* en op Madagaskar *Oentjie*. Deze boom, die veelal onder den naam van Bananenboom bekend is, wordt van twaalf tot veertien voeten hoog en heeft eenen waterachtigen voozen stam, die wat de zelfstandige hardheid en schilferachtigheid betreft, veel overeenkomst met uijen heeft en ligtelijk in eenen slag kan dborgehouwen worden; deze stam is in doorsnede ruim een halve voet en levert draden voor garens en een goed voedsel voor olifanten en ossen op. Uit den stam schieten de prachtige bladeren zonder takken, die tot tien voeten lang en soms twee voeten breed zijn, en gezamenlijk een loofwelfsel vormen. Deze bladeren dienen den inlander voor regen- en zonneschermen en ook in plaats van tafelborden; zij zijn zoo zacht als zijde en zuiver, zoodat de rijst er zeer goed van smaakt; op zeere beenen zijn zij zeer verfrisschend en verkoelend, en kunnen telkens kosteloos ververscht worden. Aan éénen dikken steel, die nederwaarts buigt en verscheidene pisangbossen of trossen draagt, groeijen de langwerpige, komkommervormige, vijf of zeshoekige vruchten, die eerst groen en naderhand geel worden, schoon enkele soorten zooals de *Pisang Ambon*, groen blijven. Aan het ondereinde van den steel groeit een hartvormige geslotene roode bloem, die de inlander *Djantong Pisang* of Pisanghart noemt, dat ook tot voedsel kan dienen. De vrucht is zacht en kan door

tandelooze personen gegeten worden; zij is voedzaam, ligt verteerbaar en wordt aan jonge kinderen gegeven; heeft eenen vijgensmaak en soms iets van eenen suikerpeer; doch de juiste smaak is moeijelijk te bepalen, omdat er zoo vele soorten van zijn, als: *Pisang Alang, Amas, Ambon, Bamban, Bâtoe, Bâtoe djâwa, Bidji, Brangan, Ding'in, Djantan, Djâri, Gâba-gaba, Gadang, Gamboer, Goerah, Hoetan, Kâpa, Karbau, Kilik. Kotong, Mânis, Masakh hidjau, Monjet, Obi Pâhang, Panggang, Poetjokh pau, Râdja, Râdja serej*, de beide laatste soorten zijn zeer gezocht; *Ramang, Roko, Rôtan, Seram, Soewanggi, Tâlie, Tandokh, Tejlor, Tongkat lângit, Tjoetjot.* De Pisang wordt raauw, gestoofd en gebakken gegeten, en kan ook tot meel bereid worden.

Er is ook een *Pisang âjer* of waterpisang, uit wiens bast, wanneer die met een mes of priem gestoken wordt, drinkwater vloeit, dat van de wijsheid getuigt, die zulke boomen in de verzengde luchtstreken doet voorkomen. Sommige Schrijvers, die beweren, dat in den Indischen Archipel, de Pisang een hoofdspijs zou uitmaken, hebben zich vergist en gemeend, dat dit voedsel hier even als in sommige oorden van *Amerika* in de levensbehoefte voorzag. Als vrucht, wordt de Pisang wel veel gebruikt, doch vervangt geenszins de rijst, turksche tarwe, sago en obi. De inlander trekt uit de Pisang een vocht, waarmede hij zijnen lijmachtigen inkt (*dâwat*) bereidt, die beter dan de onze geschikt is, om met het kalam of schrijfstift van den Arengboom het Arabisch karakter te schrijven. Eenige aan elkander verbondene pisangstammen, kunnen des noods dienen om rivieren over te steken. Wanneer de pisangboom eenmaal vruchten heeft gedragen, sterft hij weldra, doch onder bij zijnen stam schieten zijne telgen of loten *Anakh pisang* op, om hem te vervangen. De pisangboom is zoo weldadig, dat hij algemeen bemind wordt; zijn aangenaam lommer en menigvuldig nut, door spijs en drank, kleeding en andere gerijfelijkheden aan te bieden, worden te regt gewaardeerd door een iegelijk, die niet ongevoelig is voor de zegeningen, die in het geschenk van dien boom liggen opgesloten.

PITJESAN, *Cotyledon laciniata.* Deze plant is verfrisschend en wordt in koortsen aangewend.

Poele, *Tabernæ montana.* De bast van dezen boom is zeer bitter en wordt als koorts- en wormverdrijvend en ook als heilzaam in zwellingen van het ligchaam gebruikt. Er wordt veel kracht en werkdadigheid aan toegekend.

Poeli Pandak, *Ophioxylum serpentinum.* De stam is heesterachtig en laag, de wortel in het algemeen zes of acht duimen lang, houtachtig, rond, regt of een weinig slangvormig, ter dikte van eenen vinger, wit van binnen, met eenen graauwen of donkeren sponsachtigen bast. Deze plant wordt door deskundigen als tegengift bij venijnige slangenbeten geprezen; van het daarvan gemaakte poeder wordt een half drachma en meer toegediend. De inlanders beschouwen dit middel als onfeilbaar om de koorts te verdrijven.

Pollo Kojo, *Dais octandra.* De zaden van deze plant worden door de *Javanen* als buikzuiverend gebruikt.

Pompelmoes, *Citrus decumanus.* Deze tamelijk hooge en dikke vruchtboom, met een donkergroen, glad, langwerpig blad bloeit in October en draagt in April of Mei de zoo algemeen geliefkoosde pompelmoes, bij den Maleyer *Djerokh besaar* en *Limon besaar* en bij den Javaan *Djeram matjan* H. en *Djeroek matjan*, dat is: tijgerappel genaamd. Deze vrucht bereikt de grootte van een' meloen en is eenigzins plat, dik van schil, die van buiten groen en van binnen wit, droog en wolachtig is. De vrucht bestaat uit vijf of zes langwerpige stukken, die men scheiden kan en eene soort van lange korrels bevatten, welke roodachtig en soms wit zijn. De roodachtige vruchten zijn eenigzins rijnsch, de andere zoeter en mede frisch, lekker en saprijk, zoodat het vocht eenen heerlijken wijnsmaak heeft. Deze vrucht, die behalve enkele pitten, geheel kan genuttigd worden en zeer gezond is, wordt door Europeaan en inlander gaarne gegeten.

Porono Djiwo. Deze plant komt schaars voor en wordt in hooge streken op de vruchtbare hellingen der groote bergen gevonden. Hare zaden worden tegen vergift, dat men in de maag heeft gekregen, door den *Javaan* met vertrouwen gebruikt. Een zaadkorrel met water vermalen, wordt daartoe ingenomen. De stam is zeer bitter, heesterachtig en heeft eenige weinige takken, die nederwaarts buigen.

PORSELEIN, *Portulaca.* Deze groente, in de inlandsche taal *Gîlang* genaamd, is van eene goede hoedanigheid en zuiverend; zij wordt aangekweekt en ook in het wild gevonden.

RABASSA, *Hydroatill Asiatica.* Deze plant bezit eene afdrijvende kracht.

RADYS, *Raphanus.* Deze aardvrucht *Lobakh* genaamd, is dikwerf goed van smaak, doch wordt spoedig zeer groot en kan gestoofd worden.

RAMBOETAN, *Nephelium lapaceum.* Deze inheemsche vrucht ter grootte van een duivenei heeft eene lederachtige, roode schel, welke zachte stekels heeft. De vrucht is wit, doorschijnend en eenigzins zuur, zij wordt raauw en ook gestoofd gegeten; de kern is zeer wrang. De *Ramboetan atjih* wordt voor de beste gehouden.

RARAK, *Sapindus Saponaria.* Deze zeepvrucht heeft tusschen het buitenste en binnenste bekleedsel, een slijmachtig netwerk, waarin zich de zeepstof bevindt, die kleverig, doorschijnend, donkergeel zoet en suikerachtig van reuk, sterk, bitter en brandend van smaak is. Zij verbindt zich met loogzout, zuren, olie, wijngeest en water, en staat door de gemakkelijkheid harer verbinding aan de beste zeep gelijk. Zij bevat veel vaste lucht en doet, zich spoedig ontbindende, het water dermate schuimen, dat het even als het gewone zeepsop kan worden gebruikt.

RASAMALA. Deze boom, de koning der Javasche wouden, bereikt eene hoogte van twee honderd en meer voeten; hij wordt in de bergstreken op eene hoogte van vier tot vijf duizend voeten boven het oppervlak der zee aangetroffen. De wortelen boren diep in den grond, zijn met eenen rooden styraxgeurigen bast omkleed, en bevatten inwendig eenen Narcissengeur met eene soort van Benzoin vermengd. De stam heeft bij den grond eene dikte van tien tot twaalf voeten doorsnede en van onderen verscheidene holten, doch schiet vervolgens rond, fraai, witachtig en regt opwaarts; de gladde, doch gedeeltelijk wrattige bast is aschgraauw, van binnen donkerrood, bitter van smaak, geurig en harsachtig. Het harde roodachtige hout is met eene specerij- en harsachtige olie doortrokken, welke door den bast dringt, naar honig, en verdikt zijnde, naar witte gom gelijkt, die door de inlanders

als reukwerk gebruikt wordt. Een afkooksel der bladeren van den Rasmala wordt als heilzaam beschouwd in rotaardige ziekten, kneuzingen en wonden.

Rijst, *Oriza sativa*. De rijst is een graangewas, dat aan stengels en aren groeit. In het Javaansch heet de ongebolsterde rijst: *Pantoen*, H. en *Pari*, L. de gebolsterde *Hoewos* en *Wos*, H. *Beras* en *Bras* L., en de gekookte *Sekoel*, H. en *Sego*, L. In het Maleisch bestaan voor de drie onderscheidingen de woorden *Padi*, *Bras*, en *Nasi*. De rijstvelden worden in natte en drooge verdeeld, en met hetgeen op den rijstbouw betrekking heeft, bij de behandeling van den landbouw medegedeeld.

Roos, *Rosa*. Deze bloem is op *Java* niet zoo welriekend en slechts half zoo groot als in *Europa* of als in sommige oorden van *Azië*; op de bergen is zij echter geuriger dan in de benedenlanden. Haar naam is in het Javaansch *Sekar regoelo*, H. en *Kembang regoelo*, L. en ook even als in het laag Maleisch *Kùmbang ajer mawar*, dat in het zuiver Maleisch *Boeng'a ajer mâwar* is.

Rotting, *Calamus Rotan*. Deze plant, die de Maleyers *Rotan*, de Javanen *Pendjatos*, H. en *Pendjalin*, L., de Bergjavanen *Hooi*, de Ternatanen *Oeri* en de Boegenezen *Raokang* noemen, groeit overvloedig en weelderig in de wouden van *Sumatra*, *Borneo* en *Celebes*; doch op *Java* wordt zij minder en in eene mindere hoedanigheid aangetroffen. Voor den inlander is de rotting, welke honderde voeten voortkruipt, van het zelfde belang als touw en koord; in elkander gevlochten, is de bindrotting zeer sterk en kan eenen geruimen tijd den invloed van het water wederstaan. De rottingen hebben verschillende dikten; er zijn er zelfs van eenige duimen in doorsnede. Er is eene soort *Sâlakh* genaamd, met eene vrucht, die eene geschikte, harde, glimmende bruine schil en een melig, rijnsch vleesch heeft. Aan den rotting groeijen prikkels, die afgesneden worden; de gewone rotting, draagt eene smakelooze vrucht, die gekonfijt wordt. Van *Sumatra* en *Borneo* worden op *Java* zeer fraaije rottingsoorten ingebragt.

Salade, *Acetarium*. De inlanders geven aan salade den naam van *Lalap*, waaronder ook andere soortgelijke kruiden, evenals onder *Acetaria*, verstaan worden. De koudere streken leveren de beste salade op. Deze groente wordt ook *Slada* genaamd.

SEREJ, *Juncus odoratus*. Deze soort van snijgras, soms vier voeten lang en een vinger breed, levert eene uitmuntende olie, die tegen buikpijnen en graveel gebruikt wordt: de bladeren worden ook bij visch gekookt.

SIDOGORI LANANG, eene soort van *Poly-gala*. Deze specerijachtige plant heeft eenen scherpen, wrangen, bitteren smaak en wordt door de inlanders als versterkend gebruikt.

SIRIH. Zie *Betel*. De SIRIH BOEWAH, zijnde eene mindere soort, wordt bij gebrek van *Sirih* genuttigd.

SOELASI, *Ocymum*. Deze plant, eene soort van basilik of balsemkruid, wordt op de graven der voorouders gestrooid.

SOESOEROE, *Euphorbia Neriifolia*. De bast van den stam dezer plant wordt in rijstwater en arak gekookt, tegen waterzucht gebezigd; het melkachtige sap met boter gekookt, is buikzuiverend. De bladeren worden gewarmd en op den buik gelegd om de waterloozing te bevorderen; gekookt, worden zij uiterlijk als stoving tot verdrijving van ligchaamspijnen aangewend.

SOEREN of SUREN, *Cedrela Febrefiga*. Aan den Hoogleeraar BLUME hebben wij eene naauwkeurige beschrijving van dien boom en aan RUMPHIUS en HORSFIELD het nut van denzelven te danken.

De SOEREN bereikt eene hoogte van honderd zestig voeten en van veertien tot zestien voeten in omtrek. De bast is dik, taai, donkerrood en met eene dikke, groezige afschilferende korst bedekt. Het hout heeft eene roode, bruinachtige kleur en overeenkomst met het maghoniehout, doch het is ruwer, weeker en ligter dan hetzelve. De bast werkt krachtig, is een der beste inlandsche geneesmiddelen en vereenigt bij eene toniek zamentrekkende eigenschap eene geëvenredigden graad van bitterheid en eenen aangenamen specerijsmaak. Een afkooksel van denzelven heeft eene schoone ligtbruine kleur en is zeer helder. Eene oplossing van ijzer–sulfate geeft er onmiddelijk eene zwarte kleur aan. De bast is bevonden zeer dienstig te zijn in de laatste tijdperken van den bloedloop, terwijl dezelve in den aanvang dier ziekte te prikkelend is. Zoowel van de bladeren als van den bast wordt bij koortsen gebruik gemaakt.

SOMBOONG, *Coniza Balzamifera*. Deze plant heeft eenen aangenamen geur en eenen scherpen smaak; zij heeft eene op-

wekkende kracht en veel lijmachtige stof. Een warm aftreksel is een krachtig zweetmiddel en wordt zoowel door *Chinezen* en *Javanen* als door geneeskundigen, in borstkwalen en verkoudheden gebruikt.

SOMDJOWO of SOM JOWO, zie TELOS KEPOLO,

SONO. Het hout van dezen boom wordt verkeerdelijk zonnehout genaamd; het laat zich uitmuntend polijsten, is zeer hard, kastanjebruin met ligtere fraaije vlammen, en voortreffelijk voor meubelen, die de Javaansche schrijnwerkers er keurig van vervaardigen.

SRIKAJA, zie ANONABOOM.

SPINAZIE, *Spinacium.* Deze groente is niet zoo malsch als in *Europa,* zij wordt *Bàjam* en *Sajor bàjam* genaamd.

SROENEN, *Spilanthus Acmella,* ook *Verbesina acmella.* Deze plant is zeer dienstig bevonden tot ontbinding van den graveelsteen en in daaraan verbondene ziekten; ook is zij nuttig in waterzucht. Zoo wel een afkooksel als een poeder van de bladeren kan toegediend worden.

SUIKERRIET, *Arundo saccharina.* In het Javaansch *Roosan* en *Rosan,* H. *Tebboe,* L. De naam *Tebboe* is in den Archipel algemeen, alhoewel die in de *Sundadistrikten* als *Tewoe* en *Towoe* wordt uitgesproken. Hieruit besluit men dat dit riet inheemsch is, terwijl *Goela,* dat suiker beteekent en uit het Sanskrit ontleend is, zou aantoonen, dat de inlander geenen eigennaam voor suiker gehad hebbende, geene suiker wist te vervaardigen en die bereiding van de *Hindoes* met dien naam heeft leeren kennen. De voortplanting van het riet geschiedt door stekken of loten, ter lengte van ongeveer anderhalf voet lang; deze stekken worden regtop en ook wel schuins geplant, welke laatste manier door sommigen als de beste beschouwd wordt.

Het suikerriet moet niet in de beste, maar kan in droege, eenigzins verhevene gronden geplant worden; zandige gronden leveren de witste suiker, en de donkere kleigronden brengen het saprijkste riet voort. Na negen of tien maanden wordt het gekapt en naar den molen gebragt. Vroeger waren de molens algemeen gebrekkig, doch thans worden door vele planters metalen pletrollen in plaats van houten gebruikt, waardoor het riet zoodanig droog geperst wordt, dat

het voor brandhout kan dienen, waardoor meer suikerwater verkregen en veel moeite en kosten voor brandstof gespaard worden. Het uitgeperste water wordt gekookt, geschuimd, gezuiverd en alzoo tot suiker bereid. Door de tegenwoordige fornuizen, die door één vuur de hitte door geleidende buizen aan alle kookketels mededeelen, is het stoken thans eenvoudig en onkostelijk.

In sommige suikermolens heeft men bevonden, dat de aangewende kracht om dezelve te doen werken, op den duur moest vermeerderd worden, en ontdekt, dat de onderhalzen van de spillen der cylinders, door het afvloeijend en verzurend suikerwater verroest en dermate ingevreten waren, dat zij niet meer konden gebruikt worden. Er bestaat eene nieuwere soort van cylinders, waarbij dit gebrek verholpen is.

De Javaan, die zonder Europeschen invloed handelt, plant het suikerriet alleen om het raauw te gebruiken, en als hij gehuikt en schier naakt onder eenen boom, het uitkaauwt en alzoo een krakend geluid doet ontstaan, maakt hij eene zonderlinge vertooning.

Er zijn verscheidene soorten van dit riet; de slechtste soort om suiker te bereiden, is die met een' purperkleurigen stam, omdat die tint aan denzelven eene onvoordeelige kleur mededeelt. De uitheemsche soort, die door *Nederlanders* uit *Amerika* is ingevoerd, wordt als de beste, het meest aangeplant. De kleur van het riet is ligtgeel, soms ook groenachtig geel, en het schiet tot eene hoogte van tien en in sommige landen tot twintig voeten op. De wortel breidt zich in allerlei rigtingen uit en is dik en knobbelig. De stam heeft verscheidene leden even als het riet, en de bladeren zijn lang, smal, fijn getand, en in het midden van eene rib voorzien.

TABAK, *Nicotiana*. In den Archipel is de algemeene naam dezer plant: *Tambâkoe* en *Tamakoe*, die van HAYTI afkomstig is: doch CRAWFURD heeft ongelijk, als hij zegt: *It is, indeed, the only word which is the same in all the dialects of the old world*, want de *Javanen* hebben er *Soto* voor, hetwelk *Sanskrit* is, zoodat de tabak of uit den *Hindostan* op *Java* ingevoerd is, of aldaar bestaande, zonder bekend te zijn, van de *Hindoes* dien naam ontvangen heeft; en, daar de kundige *Javanen* zeggen, dat de tabak voor de komst der *Portugezen*

reeds op *Java* bestond, vervalt de redenering van CRAWFURD, die alleen op het enkele woord *Tambâkoe* gegrond was; iets, dat zeker bevreemdend is, daar hij als Resident aan het hof van den Sultan van *Djokjokarta* en als schrijver, zulks had dienen te weten.

In de hoogere streken worden de jonge tabaksplanten verplant en daartoe ook bij de honderd stuks verkocht, waardoor in sommige oorden een belangrijke handel bestaat. De verplanting geschiedt in de lagere vruchtbare vlakten, hetwelk dienstig bevonden is, om de plant niet te doen ontaarden. Na den oogst der rijst, worden de rijstvelden, die naar verkiezing kunnen bewaterd worden, in Junij met tabak beplant, die in October den vollen wasdom bereikt. Daar de plant door den weelderigen groei spoedig van zes tot tien voeten hoog wordt, bevordert men door aftopping den groei der bladeren. Van de plant verkrijgt men drie tabaksoorten, door de onderste, middelste en bovenste bladeren afzonderlijk te vergaderen; bovenaan groeijen de fijnste en onderaan de grofste soorten. Nadat de bladeren van den middelstengel ontdaan zijn, worden zij groen zijnde, gekorven en daarna gedroogd. In het sausen zijn de *Javanen* en *Chinezen* nog niet ten volle bedreven, doch hebben daarin reeds die vorderingen gemaakt, dat zij vrij goede cigaren leveren, die op sommige marktplaatsen tegen een cent het stuk verkocht worden. De Javaansche cigaren bestaan uit zeer fijn gekorven tabak, die in eene soort van riet is opgerold, hetwelk den Spaanschen cigaren nabijkomt. Er zijn thans op *Java* verschillende tabaksoorten, waarvan er zeer goede op de tentoonstelling in 1829, zoo als Havanah, Varinas, Japaansche en Javasche geweest zijn. Manilha- en Havanah-cigaren worden reeds vrij goed nagebootst. In de tabaksteelt zijn reeds groote vorderingen op *Java* gemaakt, en de tabak kan vermoedelijk voor dat eiland een belangrijk handelsartikel worden.

In 1496 werd de tabak den Spaanschen Monnik ROMAN PANE het eerst in *St. Domingo* bekend, van waar die plant naar *Europa* overgebragt werd. Tegen 1560 leerde JEAN NICOT, Fransch gezant aan het hof van *Portugal*, haar kennen en overhandigde haar bij zijne terugkomst te *Parys* aan de Koningin weduwe MARIA DE MEDICIS, waardoor zij den naam

van *Nicotiane* en *Koninginkruid* ontving. In 1500 hebben de *Europeanen* in *Amerika* het rooken van de wilden geleerd, dat naar *Europa* overgebragt en aldaar thans zeer algemeen is.

TALKBOOM, *Bassia*. Deze boom, die bij de Javanen *Nyatoe* en bij de Maleijers *Kawan* heet, heeft eene vrucht gelijk aan de kanarienoot, doch eene zachtere schel. Deze vrucht geeft door koking eene harde talk of soort van kaarsvet, dat geel van kleur is.

TAMARINDE, *Tamarindus*. Dit woord is eene verbastering van het onjuiste Arabische *Tamaroe Hindoe*, dat Indische dadelboom beteekent, terwijl de Tamarindeboom geenszins tot dat geslacht behoort. Deze boom heet in het Javaansch *Kemmal*, in het Maleisch *Pohon asam Djâwa* of Javasche zuurboom en in het Sundaasch *Tjampakoe* en *Hasem*. Het is een groote, zware, schoone boom; zijne bladeren zijn ligtgroen, levendig en helder van kleur, klein maar talrijk. Hun lommer is door de zuurstof zeer frisch en aangenaam. De bloesem groeit aan de takken, en de vrucht is eene peul van een half voet lang met drie of vier pitten, die door een vleesch omhuld zijn, dat den bekenden aangenamen, gezonden en verfrisschenden smaak heeft, waardoor die vrucht zoo gezocht en zelfs in *Europa* geliefkoosd wordt. Zij wordt gebruikt om er drank en ingelegde Tamarinde van te maken. Op *Java* groeit de beste soort, die bekend is, en eenen vruchtbaren grond vereischt. In *Amerika* wordt deze boom ook tusschen de keerkringen aangetroffen, doch zijne vruchten zijn slechts half zoo groot als die van *Java*. In koude luchtstreken tiert hij niet, doch is er een sieraad der broeikassen.

TANDJONG, *Mimusops elengi*. Een aftreksel van den bast dezes booms is bitter, zamentrekkend, toongevend, koortsverdrijvend en versterkend. De welriekende stervormige bloem wordt veel door de vrouwen gedragen.

TARWE. In de binnenlanden van *Java* wordt tarwe op dezelfde wijs als de bergrijst verbouwd, en levert tamelijk goed meel op. Indien er in de hooge streken door kundige en de zaak behartigende personen werk van gemaakt werd, zou de invoer van tarwemeel spoedig kunnen gemist worden. Naar het Perzisch wordt dit graan *Gendom* genaamd, de *Javanen* heeten het *Trigoe*.

TELOS KEPOLO. De kleverige wortel van deze plant, die ook *Som Djowo* heet, wordt als een verzachtend middel gebezigd.

TENGGILING MENTIK, *Jacca pinnatifolia.* Deze bittere plant wordt inwendig als versterkend, en uitwendig bij kneuzingen en gezwellen aangewend.

THEE, *Thea.* De theestruik is in *China, Japan, Assam* en *Siam* inheemsch. In *China* is hij lang bekend geweest, doch eerst sedert vier eeuwen schijnt het theedrinken er in zwang geraakt te zijn, daar de Chinesche schrijvers der vroegere en der middeleeuwen er geen gewag van maken. De Chinesche naam *The,* ook *Tsja* is in den Archipel met de wijziging van *Theh* en *Téh* gelijk in de Europesche talen behouden. Het Engelsche *Tea,* het Fransche *Thé,* het Duitsche *Thee,* het Spaansche *Té* en het Italiaansche *Te* vertoonen dezelfde afkomst, en moeijelijk zal er een woord gevonden worden, dat over den aardbol zoo algemeen is. In *China* groeit de thee het weligst tusschen 30° en 33° in het landschap *Nangking* nabij de stad *Luchen,* tusschen de rivieren *Kiang* en *Hoai;* in het noorden van *China* groeit zij zelfs, zonder veel door de sneeuw benadeeld te worden, terwijl zij op 6° van de linie ook met goed gevolg wordt aangekweekt. Er bestaat grond te gelooven, dat zij in *Europa* ook zou kunnen voortkomen. De beste Thee wordt van landen verkregen, die des morgens eene warmte van 58° en des middags van 74° Fahrenheit hebben. De theeheester houdt men gewoonlijk door jaarlijksche snoeijing zoo laag als een aalbeziënboom, doch zoo zulks alleen door aftopping geschiedt, moet de snoeijing toch om de drie of vier jaren plaats hebben. De takken zitten van onderen tot boven aan de kruin. De bloesem is wit, van binnen geel en gelijkt naar eene wilde roos, die bij het afvallen door een' knop gevolgd wordt, welke de theepitten bevat. De voortplanting geschiedt door verscheidene pitten in een kuiltje te doen, omdat sommigen niet opkomen; de jonge boompjes worden op vier of vijf voeten van elkander geplant, terwijl de voortplanting ook door middel van stekken kan geschieden. In *China* wordt de stam bij den wortel aangeaard, waardoor een theetuin een heuvelachtig aanzien heeft; dit geschiedt om den wortel, die niet diep groeit, te dekken en het ontblooten van denzelven bij zware regens

voor te komen. Op *Java* heeft de ondervinding reeds vele verbeteringen in de theeteelt aangebragt, en de fijnste soorten worden in de koelere streken, die 2600 en meer voeten boven de oppervlakte der zee liggen, verkregen; terwijl de warme landstreken middelsoorten opleveren. Vele zwarte theeën, die bij de bereiding veel zon behoeven, worden in roode kleiachtige gronden, en fijne groene en Souchon theeën, die bij de bereiding weinig zon kunnen verdragen, in vochtige streken geplant, alwaar onder de zwarte opperkorst eene bruine aarde gevonden wordt. De hoedanigheid der theesoorten hangt veel van de manier van plukken en van de verdere behandeling af, daar de planter slechts vier soorten levert, namelijk top–, fijne–, middel– en grove bladeren. Op *Java* is de theeteelt aan eenen Ambtenaar toevertrouwd, die het bestuur der theetuinen en de werkzaamheden daaraan verbonden, op eenen gelijken voet ingerigt heeft, waardoor orde en snelheid bevorderd worden. Iedere plantaadje is verdeeld in hoofdafdeelingen, elk derzelve wordt door eenen *Mandoor* bestuurd, en in onderafdeelingen gesplitst. Elke hoofdafdeeling bevat nagenoeg honderd duizend heesters, waartoe vier en twintig huisgezinnen voor het land–, pluk– en fabriekwerk vereischt worden. Bij *Batavia* bestaat eene inrigting om de thee verder te behandelen en te sorteren; de verzending derwaarts geschiedt niet meer in *Krandjangs* of manden, omdat zij vochtigheid doorlicten, maar in kisten. Het uitzoeken, ziften en wannen geschiedt in afzonderlijke schuren door *Javanen*, die, door hun alles voor te doen, en door hun alles luid te verklaren, de noodige kennis verkrijgen. Tot het bereiden en sorteren behooren veel ondervinding en oplettendheid; de zwarte theefabriek is van de groene afgescheiden; de zwarte thee wordt in ijzeren pannen (*Koewàlies*) en van deze in wijde, ondiepe korven gedroogd, waarvan de tijd door Heungs of tijdwijzers, zijnde Chinesche zandloopers van vijf minuten, bepaald wordt. Vooraf heeft de thee reeds vele behandelingen ondergaan; want, daar ieder land vele soorten oplevert, en de thee van ieder land afzonderlijk behandeld wordt, moet zij vooraf door ziften en wannen tot een groot getal soorten gebragt, en deze wederom tot hoofdsoorten vereenigd worden, en daarna vermengd

wordende, eene eensoortigheid daarstellen. Dit wordt verkregen door elke bladersoort korter of langer te doen droogen, en de tijd daarvan wordt insgelijks door zandloopers bepaald. De theeën worden uit die korven in een groot, hoog vierkant hok geworpen, aldaar met harken uitgespreid, en er een à twee etmalen in gelaten, om naar gelang der soorten, te verkoelen. Vervolgens wordt de voorzijde weggenomen, de thee afgebroken en op éénen hoop geworpen; van dien hoop wordt de thee in kisten gepakt, terwijl zij nog laauw is.

Het ziften der bladen van dezelfde boomen doet de groene thee ontstaan; het is bewezen, dat het algemeen gevoelen der geleerden, alsof de groene thee door het droogen op koperen platen, verkregen werd, ongegrond was. De bijzondere manier van ziften levert de verschillende soorten op; men heeft gewone–, slinger–, schok–, schuinsche–, hangende–, snelle– en trage zifting, die ieder eene afzonderlijke uitkomst opleveren, als: Thunksy, Schin, Hysant, Uxim, Joosjes enz. Het slingeren in de ijzeren pannen vordert veel oplettendheid om de groene, glansrijke kleur te doen ontstaan, die door lang te slingeren dof wordt. In *China* worden schadelijke stoffen ter bevordering der fraaije kleur gebezigd. De *Java–Boeij* daarentegen, al is zij ligter van aard dan de *Canton–Boeij*, is geheel zuiver, en ouder wordende, aangenamer van smaak. Het ziften en warmen der thee wordt met den vereischten spoed even als het inpakken, met veel zorg en oplettendheid, opdat de geur niet vervliege, verrigt. Van het goed of kwalijk inpakken hangt het verbeteren of verslechten der theesoorten af. Bij *Batavia* is de inrigting zeer voortreffelijk, en aldaar worden modellen en leggers aangehouden om de kennis in het bereiden der thee uit te breiden. Zonder die kennis zou de thee onverkoopbaar zijn, terwijl zij thans aan de schatkist veertig à vijftig pCt. winst aanbrengt. Van jaar tot jaar worden, door de verbetering in het sorteren, de uitkomsten dezer nieuwe inrigting belangrijker.

Ten gevolge van ontbiedingen uit *Japan* onder de regering van den Baron VAN DER CAPELLEN naar de opgave van den Natuurkundige, P. DIARD gedaan, werden de eerste theepitten in 1826 op *Java* verkregen en door hem in 's Lands plantentuin te *Buitenzorg* geplant en verzorgd. Tijdens het

Bestuur van den Commissaris-Generaal DU BUS DE GISIGNIES, die den landbouw zeer behartigde, werden in het begin van 1829 de eerste theeheesters uit *China* naar *Java* door J. J. L. L. JACOBSON overgebragt, die herhaalde malen naar *China* gereisd is en telkens heesters en zaden met de vereischte kennis heeft weten te verkrijgen om op *Java* de theeteelt in te voeren en aldaar op dien voet te brengen, dat de hulp van *Chinezen* er schier kan worden gemist, daar hij zijne verkregene kunde aan de *Javaansche* theeplanters en bereiders heeft medegedeeld. De Heer JACOBSON staat als Inspecteur der theeteelt aan het hoofd van zijn eigen werk, dat hij met veel moeiten en gevaren heeft daargesteld, en heeft de schoonste en voordeeligste aanbiedingen der *Engelschen* uit *Bengalen*, om zijne kennis van de aanplanting, inzameling en bereiding der thee, in *Assam* aan te wenden, van de hand gewezen; weshalve hij dubbele aanspraak heeft op de erkentelijkheid en achting van allen, die prijs stellen op de welvaart van landbouw en koophandel en op getrouwheid aan het Vaderland. De Gouverneurs Generaal Graaf VAN DEN BOSCH, BAUD en DE EERENS hebben den Heer JACOBSON aangemoedigd en de theeteelt op *Java* bijzonder bevorderd. In 1840 zijn in de *Preanger Regentschappen* 200 bouws, ieder van 500 vierkante roeden, voor nieuwe aanplantingen ontgonnen,

Gedurende de overheersching der *Portugezen* in *Indië*, schijnt *Europa* niet met de thee bekend geworden te zijn. De *Nederlanders*, hebben haar in *Europa* ingevoerd, en eerst in 1661 schijnt zij in *Engeland* gebruikt te zijn. De O. I. Compagnie knoopte met *China* reeds vroeg handelsbetrekkingen aan, die voornamelijk door een gezantschap, bestaande in de Opperkooplieden DE GOYER en DE KEIZER, in 1655 met het hof van *China* op eenen goeden voet kwamen. De theehandel is later algemeener geworden; echter bedroeg voor eene eeuw de uitvoer der thee naauwelijks een half millioen ponden, terwijl dezelve thans vijftig millioenen ponden beloopt, waarvan *Engeland* $^{11}/_{16}$ verbruikt. *Java* belooft veel, ook ten opzigte van de thee, en kan eenmaal den handel op het hemelsche rijk noodeloos maken, hetwelk de verwijdering van *Europeanen* aldaar kan ten gevolge hebben, daar de Keizer

van *China*, wanneer zijne onderdanen hunne thee niet kunnen slijten, minder dan ooit genegen zal bevonden worden den opiumhandel toe te staan, die zijn volk verarmt en ontzedelijkt. Hieruit kunnen tusschen *Nederland* en *Engeland* botsingen ontstaan, die, als in de toekomst verborgen, nog geene bezorgdheid verwekken, doch der aandacht dier Staatsmannen, wie ook het toekomstig lot huns Vaderlands ter harte gaat, zeker niet zullen ontglippen.

TIGOENONG, *Eupatorium*. De bladeren van deze plant, die alleen in de hoogere streken van *Java* groeit, geven een afkooksel, dat eene vervrolijkende uitwerking heeft, scherp en specerijachtig smaakt en door den inlander als een gewone drank in koortsen en verkoudheden gebruikt wordt.

TJAMPADAKH, eene soort van *Artocarpus integrifolia*, met eene kleinere en aangenamere vrucht dan de *Nangka*. Zie NANGKA.

TJAMPAKA, *Michelia champakà*. Deze boom draagt gele, langwerpige, tulpvormige bloemen, die veel door de vrouwen en ook door verwijfde mannen gedragen worden; de Tjampaka-olie is zeer gezocht.

TJERÀKEN, *Croton tiglium*. Deze plant wordt als heilzaam tegen de waterzucht beschouwd, doch verdient omzigtigheid in het gebruik, en indien hare krachten nog niet ten volle bekend zijn, wordt zij der oplettendheid van geneesheeren aanbevolen.

TJERMEJ, *Cicca disticha*. Deze boom draagt eene kleine, ronde, zuurachtige vrucht, die gekonfijt wordt. De wortel kan als braakmiddel toegediend worden; doch schijnt al te hevig te te werken om er goede gevolgen van te verwachten.

TJOENGGOEL, *Betonica*. Eene geurige, specerijachtige plant, van wier bladen een zweetdrank gekookt wordt, die eenigzins bitter en aangenaam is.

TOEBA. De wortel dezer plant heeft eene bedwelmende eigenschap, en wordt in het water geworpen om visch te vangen.

TOENGOELOENG, *Amyris proticim*. De schellen van de vrucht geven eene specerijachtige olie, die de terpentijnolie vervangt.

TURKSCHE TARWE, *Zea maiz*. De algemeene inlandsche naam is *Djágong*, en daaruit zou men vermoeden, dat zij inheemsch was; de Baron VON HUMBOLDT beschouwt echter dit graan als een Amerikaansch voortbrengsel, dat naar de oude wereld

is overgebragt. Het wordt in den Archipel algemeen verbouwd en dient voor eigen gebruik, hetzij geroosterd of gekookt; het vereischt weinig zorg, groeit alom, ten zij in koude streken, waar de thermometer van FAHRENHEIT beneden 46° daalt. Het draagt op de vruchtbaarste akkers vier à vijfhonderdvoud; doch op schrale gronden zestig à zeventigvoud. Als mindere graansoort wordt de *Djâgong* beneden de rijst gesteld en voornamelijk door de lagere volksklasse gegeten.

UI, *Cepa*. De inlandsche naam is *Bâwang* en voor de roode soort *Brambang* en in het Maleisch *Bâwang mejrah*. De hoogere streken leveren zeer vele uijen op, die als een handelsartikel naar de vlakten vervoerd worden. Op schorpioenbeten legt de *Javaan* dezelve.

VAREN, *Filix*. Van dit kruid, dat de Javanen *Pâkis* en de Maleijers *Dâwon pâkoe* noemen, bestaan verschillende soorten. De asch van hetzelve is, in vermenging met zand, dienstig tot het maken van glas.

VLAS, eene soort van *Urtica* of brandnetel. Deze plant, *Râmi* genaamd, wordt in den Archipel alom aangetroffen; haar bast verschaft eene soort van vlas, dat voor touwwerk uitmuntend geschikt is en onze hennep vervangt.

WADOERI, *Asclepias gigantea*. De wortel dezer plant wordt als een geneesmiddel tegen slangebeten aangeprezen.

WALLAS, *Aristolochea Indica*. Van deze plant wordt een afkooksel in koortsen en ongesteldheden in de ingewanden toegediend. De wortel behoudt verscheidene jaren zijne bitterheid en wordt op de kust van *Malabar* en op *Ceylon* tegen den beet van de koperkapel gebruikt.

WARINGIN, *Ficus indica*, ook *Baniana* en wonderboom genaamd, omdat deze boom uit zijne takken loten naar beneden schiet, die in den grond wortelen en weder opwaarts groeijende, verscheidene stammen vormen, welke, wanneer de boom zeer oud wordt, het voorkomen van een woud hebben. Deze boom wordt als heilig beschouwd en algemeen op de pleinen (*Alon–alon*) der voorname steden en dorpen op *Java* aangetroffen. De vruchten gelijken op olijven, groeijen in trossen van vijf of zes bij elkander, en zijn blaauwachtig. Het hout is voos en voor timmerwerk ongeschikt. Bij zeer plegtige gelegenheden plant de Javaansche Groote, Waringinboomen.

Warok, *Hibiscus tiliaceus.* De bast van dezen boom wordt gebeukt, geweekt en tot touw bereid voor vischnetten en grove zakken.

Waterkers, *Nasturtium.* Dit, door de *Engelschen* op *Java* ingevoerde scheurbuikwerend kruid, groeit zeer welig, zoowel in de boven- als in de benedenlanden.

Waterlelie, *Nymphea nelumbo.* Deze bloem wordt op *Java* in de moerassige streken menigvuldig aangetroffen; zij draagt den Japanschen naam *Tarraté* en den Hindoeschen naam *Serrodjo* of *Sirrodja.* Des avonds verspreidt zij eenen walgelijken geur.

Weloeling. De bast is ruw, en scherp specerijachtig; de smaak is heet, en als geneesmiddel wordt dezelve tegen tandpijn aangewend; het tandvleesch wordt er door versterkt.

Widjen, *Siamim indicum.* Het zaad wordt als verzachtend, en eene pap van de bladeren uitwendig gebruikt.

Widoro, *Rhamnus jujuba.* De bast bezit eene zacht versterkende kracht in maag- en ingewandziekten.

Widoro pahit, *Strychnos colubrina.* Dit geneesmiddel is inbitter, het wordt in derdendaagsche koortsen, en ook als maagversterkend, wormverdrijvend en tegen slangebeten aangewend. Uitwendig gebruiken de *Javanen* het ook in huidziekten en tot verligting van de pijn en ontsteking der kinderpokken.

Wijnstok, *Vitis.* De wijnstok heet in het Javaansch *Wit hanggoer* en in het Maleisch *Pohon anggor;* dezelve is uitheemsch en heeft den Perzischen naam behouden. In de nabijheid der vuurbergen, alwaar de grond met asch vermengd en het klimaat gematigd is, wil de wijnstok vooral in het oostelijk gedeelte van *Java,* welig tieren, alwaar hij vroeger op vele plaatsen werd aangeplant, hetwelk later, toen daaruit nadeelen voor den wijnhandel met de *Kaap de Goede Hoop* voorzien, en het wijnpersen tegengegaan werden, heeft opgehouden. Sommige druiven hebben eenen goeden smaak en het is zeker, dat *Java* goeden wijn kan leveren.

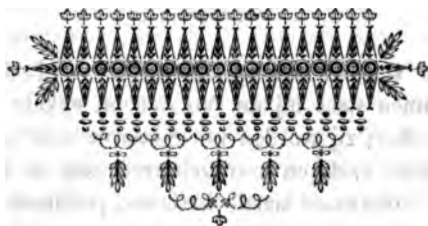
Wolboom, *Bombax pentrandum.* Deze boom *Wit Kápok* en *Pohon Kapokh* genaamd, wordt veel op *Java* gevonden, heeft eenen hoogen, zwaren stam met eenen graauwen bast, vol knobbels en doornen, horizontale takken, die zeer weinig

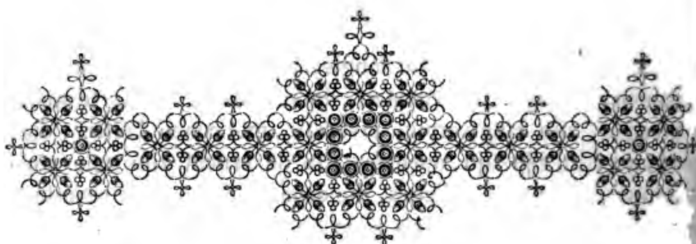
bladeren dragen en witte langwerpige bloesems, welke van binnen geel zijn. De vruchten, die in trossen aan korte stelen groeijen, zijn langwerpig, eivormig, met eenen bolster, die, wanneer zij rijp zijn, openberst; in de vrucht zijn vele wolachtige, klonterige bolletjes, die eene soort van wol bevatten, welke schier zoo zacht als zijde en fijner dan *Kapas* of katoen is. Uit iedere vrucht wordt alzoo eene handvol *Kâpokh* of boomwol verkregen, die zoo kort is, dat zij niet kan gesponnen worden. Binnen in de bolletjes is eene zwarte pit, die door de ratten gezocht wordt. Deze *Kapokh* is zeer dienstig om er matrassen en kussens van te maken, hoewel zij warmer dan paardenhaar is, doch veel goedkooper zijnde, is zij in de huishouding onontbeerlijk.

WORTELS of PENEN, *Pastinaca*. Deze uitheemsche aardvrucht heeft den Hollandschen naam, in *Bortel* gewijzigd, behouden, doch is ontaard en op verre na zoo malsch niet als in *Holland*.

ZEEPBOOM, *Sapindus*. De vrucht of noot van dit boompje wordt als zeep gebruikt en heeft eene zeer reinigende eigenschap.

ZURING, *Oxalis*. Deze verfrisschende groente wordt *Sájor mâsam* en ook bij verbastering van den Nederduitschen naam, *Soering* genaamd.

III. HOOFDSTUK.

Dierenrijk.

INHOUD.

Huisdieren. — Paarden. — Koeijen. — Buffels en hunne ziekte. — Schapen. — Geiten. — Varkens. — Honden. — Gevogelte. — Wilde Dieren. — Rhinoceros. — Hoe hij gevangen wordt. — Tygers. — Voorbeelden van bedaardheid en moed van Javanen, door tygers aangevallen. — Heldhaftigheid eener Maduresche Vrouw. — Wilde Stieren. — Kidjang. — Kantjil. — Beschrijving van den Wauwau. — Konijnen. — Hazen. — Wilde Zwijnen, middel om dezelve af te weren. — Vogelen. — Boerong Béja. — Paauw. — Kâlong, Zwaluw, *Hirundo esculenta,* vogelnestklippen, vogelnestjes, het uithalen derzelve, de Verkoop, Gouvernements bepalingen dienaangaande. — Visschen.

HUISDIEREN.

Olifanten worden niet op *Java* in het wild, doch somtijds in eenen tammen staat bij de Vorsten en enkele andere personen aangetroffen; zij worden van *Sumatra* naar *Java* overgebragt. Kameelen, ezels en muilezels treft men er niet aan. Er worden thans, volgens de laatste berigten, pogingen aangewend, den kameel op *Java* in te voeren en als lastdier te gebruiken om de voortbrengselen van den grond te vervoeren, daar dit dier zeer sober is en groote vermoeijenissen kan uitstaan. De paarden, die in de hoftaal *Kapal* en *Koedho*, in de lage taal *Djaran* en *Hoendakkan* en in de Kawitaal *Toeronggo*, *Wasyo* en *Wadji* heeten, zijn op *Java* goed gebouwd, sterk, vlug en klein; doch

t Kadoesche ras is grooter. Door eene Gouvernements stoerij te *Tjanjor* en door verscheidene inlandsche stoeterijen, aarin Arabische, Perzische, Makassaarsche en Bimanesche ssen gehouden worden, is in het algemeen eene verbetering i de rassen ontstaan. De koeijen, *Lemboe* H, *Sampi* L, die ier tot het Bengaalsche ras behooren, hebben even als die an *Madagaskar*, eenen bult voor op den rug, die een zeer malsch leesch oplevert. Op het midden en oostelijke gedeelte van *Java* worden meer koeijen dan in de *Sundadistrikten* aangetroffen. In de benedenlanden zijn de koeijen, door de hitte en het slechte, verdorde gras, mager en dor, en leveren zeer weinig melk, terwijl de boter even wit als onze hooiboter is. In de bovenlanden zijn de koeijen, zoo wel door het voedzamer gras als door de mildere luchtstreek zwaarder, geven meer melk en leveren goed vleesch op, echter kunnen zij niet met de gladde vette Hollandsche koeijen vergeleken worden. Van de koeijen, die van tijd tot tijd uit *Engeland* en *Holland* aangevoerd worden, sterven er velen kort na hare aankomst. Het nuttigste en meest geliefdkoosde dier is de buffel, *Makesso* H, *Kebbo* L, *Handhoenno* K, die zwaarder en grooter dan een zware os en zeer breedgehoornd is. Eene soort met nederhangende hoornen wordt *Kebbo doengkoel* genaamd. De buffel wordt schier alleen voor den ploeg gebruikt en bemint het plassen en baden in buffelwedden of modderpoelen, (*Kobak*). De buffels zijn van tijd tot tijd, vooral bij plotselinge veranderingen van de luchtgesteldheid aan longziekte onderhevig. De ziekteverschijnselen zijn loomheid, mindere eetlust, duizeligheid, het strak staren van het oog en een hevige aandrang van het bloed naar de hersenen; de daaropvolgende verschijnselen zijn: moeijelijke ademhaling, uitpuiling der oogen, en overtollige slijmloozing uit neus en mond waarna het dier spoedig sterft. Bij de opening is de ziekte kenbaar aan uiteenzetting der bloedvaten in de hersenen, het hart en in de longen, ontsteking van het longvlies en soms van het hart en de longen. De afzondering der zieke buffels van de gezonde, wordt aanbevolen. Deze ziekte wordt door den *Javaan* in het Bantamsche *Paragan* genaamd, en den zieken buffel smeert hij met *Minjakh tânah* (aard- of bergolie) in, terwijl hij denzelven als inwendig geneesmiddel *Koenjit* (*Curcuma longa*) met Sirih-kalk en water vermengd toedient.

Het buffelvleesch is zoetachtig en laf van smaak; de Javaan eet het op feestmalen, doch verkiest dat van den zwarten buffel boven het vleesch van den witten, hetwelk als schadelijk beschouwd wordt. Schapen zijn hier schaars, doch geiten worden op vele plaatsen gevonden en ook gegeten. *Mindho* H, *Wedoes* L, is de naam voor schapen en geiten; doch de Maleische naam *Kambing*, die geit beteekent, wordt ook met bijvoeging van *Wellondho* voor schaap gebruikt, waaronder eene Hollandsche geit, dat is: een schaap of vreemde geit wordt aangeduid. De schapen zijn hier ontaard en leveren slechte wol, die dikwerf te haarachtig is om voor iets anders dan voor zadels en matrassen te dienen. Bonte varkens van eene kleine soort, *Handappan* H. en *Babi* L. genaamd, worden door de *Chinezen* in menigte gehouden en leveren een malsch smakelijk vleesch schier zonder spek op, dat zelfs door zieken kan genuttigd worden en aan best kalfsvleesch gelijk is. Raffles zegt: *The tjélèng is reared principally among the Chinèse;* doch vergist zich ook hier weder, daar de *Chinezen* geene wilde maar tamme varkens hoeden. De *Tjëllëng* worden in de wildernissen gevonden. Honden worden zelden door *Mahomedanen*, doch dikwerf door *Chinezen* gehouden. Op *Java* schijnt hondsdolheid niet te bestaan; echter zijn er enkele voorbeelden, dat de beet van eenen kwaadaardigen hond er de watervrees en eindelijk den dood heeft veroorzaakt; iets, hetwelk door den beet van de meeste kwaadaardige dieren, en zelfs door den beet van een hevig vertoornd mensch ook kan ontstaan. Een hond heet in het Javaansch *Seggawan*, H, *Hasoe*, L, in de Kawitaal *Srenggolo*. Hoenders, ganzen, eenden, bergeenden, kalkoenen en duiven zijn op *Java* zeer talrijk en in de binnenlanden zeer goedkoop.

WILDE DIEREN.

De Rhinoceros of het neushoorndier, *Warah*, H, *Badak*, L, heeft op *Java* éénen hoorn en wordt in de bergstreken, vooral in de *Sundadistricten* aangetroffen. Om denzelven te vangen, zoekt de *Javaan* deszelfs drinkplaats op en graaft op het pad derwaarts eenen kuil in den vorm van een graf, doch van

onderen spits toeloopende, legt er bamboes over heen, en dekt dat met aarde en riet of met gewassen, die langs dat pad groeijen, zoodanig, dat de slecht ziende Rhinoceros zulks niet bemerkt en, zijnen gewonen weg gaande, door het bamboes henen, in eenen kuil voorover stort, waarin hij door zijne zwaarte dermate tusschen de spits toeloopende zijwanden beklemd wordt, dat hij zich niet kan verroeren, en in dien toestand van honger en woede sterft, ten zij men hem spoedig vastbinde, en de aarde op zijde van den kuil losgrave, om hem alzoo levend te vervoeren. In 1821 woonde de Schrijver eene diergelijke uitgraving van eenen Rhinoceros, in de nabijheid van *Radja Mandala* in de *Preanger Regentschappen* bij. Het dier was reeds aan verrotting onderhevig en zeer zwaar; de pooten hadden den omtrek van een tafelbord; de huid bewoog zich door de menigte zwarte wormen, die uit en in dezelve kropen en de lengte van een' duim en de dikte van eenen pijpsteel hadden. De hoorn van den Rhinoceros wordt door den inlander als een onheilwerende talisman of *Moesthiko*, en door de *Chinezen* als versterkend beschouwd.

Er zijn Javaansche scherpschutters, die den Rhinoceros tot op acht schreden laten naderen en hem, daar hij zijwaarts ziet, eenen kogel door den kop jagen. Voor tuinen en velden is dit logge veelvretende dier, dat dagelijks twee honderd ponden voedsel noodig heeft, zeer verderfelijk; doch door greppels wordt zijne toenadering belet. In zware strikken kan de Rhinoceros ook gevangen worden, en de verhalen, dat hij zich nimmer laat temmen, zijn door de ondervinding gelogenstraft. Onder de Javaansche jagers zijn er, die zeggen, dat zij dikwerf gezien hebben, dat er op den rug van den Rhinoceros, dien zij niet konden vangen, eene schoone vrouw zat, die zij voor den Satan houden, en die hen zoodanig verzwakte, dat zij zich niet konden bewegen, terwijl sommige hunner makkers door zoodanigen Rhinoceros waren verscheurd geworden. De natuuronderzoeker G. Van Raalten, (zie blz. 65, II. Boek) is op *Java* in de wildernis door eenen Rhinoceros plotseling aangevallen en met den hoorn dermate gewond, dat hij daaraan zwaar geleden heeft.

De tijger wordt overal in de minst bevolkte streken op *Java* aangetroffen; zeldzaam vertoont er zich een in de Residentie *Batavia*; maar wordt in *Bantam*, *Krawang*, *de Preanger Regent-*

schappen en *Banjoewangie* veel dikwerf gezien. In het Maleisch heet de tijger *Rimau* en *Harimau*, in het Javaansch *Simo*, *Matjan* L., in het Sundaasch *Meejong* en in de Kawitaal *Wogra* en *Singsing*. De gewone naam is *Matjan*. De verschillende tijgersoorten op *Java* zijn de gestreepte tijger *Matjan loreng*, die groot, sterk en verslindend is; eene kleinere soort *Matjan gogor;* de gevlekte tijger of luipaard *Matjan toetol;* de tijgerkat *Mâtjan Kombang* of *Koewoek*.

Vele *Javanen* worden het slagtoffer van den verslindenden tijger, en het is schier ongeloofelijk, hoe bedaard en gelaten de *Javaan* zich bij den aanval van dat dier gedraagt. Op Java's oostkust zag de Schrijver een *Javaan*, die door eenig volk eenen, door hem gedooden tijger bij den Resident van *Bezoeki* liet brengen om de premie, die daar op staat, te ontvangen. Hij verhaalde met de grootste eenvoudigheid, als of er niets buitengewoons gebeurd was, dat hij naar de rivier gaande, door den tijger in de lendenen was aangevallen, hetwelk door de bloedige teekenen nog duidelijk zigtbaar was, en dierhalve denzelven met zijnen kris zoodanig gestoken had, dat dit dier hem had losgelaten en door bloedverlies bezweken was.

Eén buffelwachter der posterijen in de *Preanger Regentschappen*, op de station *Tjibeurum*, 70 palen van *Batavia*, des avonds (in September 1824) zijne buffels naar de weide brengende, werd door eenen tijger, nabij den grooten weg besprongen en met de vreesselijke nagels in de lendenen geslagen. Zonder te vallen, wendde de inlander zich om, waarop de tijger hem met den anderen klaauw onder aan den hals pakte en ter aarde wierp. De ongelukkige zou nu levend verscheurd zijn geworden, indien niet een zijner buffels hem gered had. Dit nuttige en moedige dier viel den tijger aan, die zijne prooi niet losliet, maar door zijsprongen den buffel trachtte te ontwijken, welke echter door zijn herhaaldelijk stooten den tijger belette zijne prooi te verslinden. Dit duurde eenen geruimen tijd tot dat door het gebrul des tijgers en het gekerm van den *Javaan* verscheidene personen kwamen toeschieten, die den getrouwen buffel bijstonden, en den tijger de vlugt deden nemen, doch hem later levend wisten magtig te worden. Naar *Sumadang* gevoerd, werd hij tegen eenen buffel losgelaten en door denzelven met de hoornen doodgestooten. De buffelwachter wien

het vleesch tot op de ribben opengescheurd en de hals tot op de spieren doorgeslagen was, herstelde weldra onder de behandeling eens heelmeesters.

Van der jeugd af aan hoort de *Bergjavaan* dagelijks van den tijger en van de moedige en bedaarde verdediging zijner landslieden tegen denzelven, spreken, zoodat hij zich met het denkbeeld om er door aangevallen te worden, gemeenzaam maakt; iets, hetwelk het volgende voorval duidelijk bevestigt. Een tijger vertoonde zich op het land *Tjipoetrie* in de *Preanger Regentschappen* op den vollen middag; een jongeling van veertien jaren dit hoorende, spoorde vier zijner kameraden aan, op het dier jagt te maken: met hunne krissen en hakmessen gingen zij naar het drooge rijstveld, waar de tijger zat en maaiden de hooge rijst af; eensklaps springt het dier brullend toe en werpt den aanvoerder op den grond, die echter zijne tegenwoordigheid van geest niet verliest, maar hem met het hakmes, dat ongelukkiglijk stomp was, in den kop hakt zonder hem doodelijk te kunnen wonden. In dezen verschrikkelijken toestand roept hij bedaardelijk aan zijne gevlugte makkers, hem een kris toe te werpen, ten einde den tijger af te maken; hieraan werd niet voldaan, doch eenige goed gewapende inlanders benevens een Ambonesche policiedienaar van het land *Tjipoetrie* kwamen met geladene geweren aan. De tijger liet den jongeling niet los, die zoodanig worstelde, dat hij zich niet liet wegslepen en den Ambonees gelegenheid gaf, den tijger door een schot te wonden, waardoor het ondier verwoed en pijnlijk brullende, zijne prooi losliet, terwijl een tweede schot hetzelve deed nederstorten, waarna het verder werd afgemaakt. De zwaar gekwetste jongeling genas binnen twee maanden in het hospitaal te *Tjanjor* en ontving behalve de belooning van tien Spaansche matten, een pak kleederen van den Resident ten geschenke.

Het Gouvernement heeft op het dooden van tijgers premiën gezet, die naarmate der mindere of meerdere talrijkheid dier dieren, kleiner of grooter zijn. De *Javaan* maakt er echter zelden jagt op, tenzij eenig vee van hem er door aangevallen of gedood wordt. De eigenlijke tijgerjagt geschiedt door inlandsche *Hoofden* en een talrijk gevolg, dat met pieken gewapend, het kreupelhout omsingelt, waarin zich een tijger bevindt, die door het werpen met hout of steenen, onder het geschreeuw der

Javanen en het slaan der inlandsche trommen uit zijnen schuil
gejaagd en op de punten der pieken afgeweerd of gevan
wordt. Enkele malen is zijn sprong bij een vervaarlijk brul
zoo geweldig, dat de piekeniers terugdeinzen en hem door
verleenen. Wanneer de kring verengd en de tijger alzoo
de piek afgemaakt wordt, heet zulks *Rampog*. Onder de vrou
worden er aangetroffen, die zich als echte heldinnen tegen
tijger gedragen. In 1820 zat in de Residentie *Bezoekie* tuss
de rivieren *Kali Tikoes* en *Panaroekan* eene Manduresche vr
in den namiddag aan den kant eener rivier, haren ma
wachten, terwijl haar zoontje, die een' vlieger opliet, zich
een nabij liggend woud verwijderde. Eensklaps hoort de m
het kind gillen, zij springt op, ziet haar zoontje door e
tijger ter aarde geworpen, snelt toe, valt het ondier aa
brult het in de vertwijfeling harer wanhoop toe, haar
los te laten; het monster vliegt verschrikt henen. Maar
verhevene liefde werd niet beloond; want haar zoontje
door den tijger gewurgd. — De *Javaan* beweert, dat er g
tijgers zijn, die sedert jaren in den omtrek zich vertoo
zonder immer te rooven. Geiten, kalven en zelfs paarden wo
door den koningstijger van de stallen weggehaald. Naar
de landbouw zich uitbreidt, vermindert het getal tijger
bij den tegenwoordigen vooruitgang van denzelven zullen
meer en meer zeldzaam worden.

De wilde of woudstier (*Bantèng*) is niet grooter dan de bu
tamme stier op *Java*, doch zeer gevaarlijk, en heeft een v
voorkomen. Met *Kléwangs* of hartsvangers gewapend, make
Javanen te paard gezeten, er jagt op, en kappen hem i
pooten, tot dat hij nedervalt; somtijds werpen zij hem
touw om den kop en vervoeren hem levend, om hem n
te slagten.

De dieren, reeds onder *Amboina* vermeld, komen behalv
Koeskoes en het hertzwijn (*Babi roesa*) op *Java* voor, en wo
hier niet beschreven. Jakhalzen en wilde honden worden
als de herten, waaronder eene soort (*Kidjang* of *Kidang*
ongetakte hoornen), niet groot doch fraai gevormd is, op
gevonden.

De *Kantjil* is eene hertensoort zonder hoornen, naauw
ter grootte van een' haas; het is een aardig diertje en kan

gemaakt worden. Onder verschillende apensoorten, treft men hier den *Wauwau* aan, zijnde grijsachtig van huid, stil en treurig van aard; echter vindt men er enkelen, die in eenen tammen staat opgeruimd en vrolijk zijn. Er zijn op *Java* drie soorten van wauwauwen, als: witte met zwarte koppen, grijze met zwarte, en bruinachtige met roode aangezigten. Zij zijn *zaszigtig*, en wanneer een hunner in het woud, waar zij zich op de boomen ophouden, gevaar ducht, roept hij *Hoewau* of *Wauwau*, zoo als ik zulks zelf dikwerf in de bovenlanden gehoord heb. Door dat geroep van een hunner des morgens gewekt, dalen zij af en zoeken hun voedsel, dat in vruchten en ook in visch bestaat. De wauwauwen, die in de benedenlanden verkocht worden, zijn dikwerf oud of ziekelijk, kwijnen weg n sterven spoedig; doch onder de gezonde en jeugdige worden vrolijke en snaaksche dieren aangetroffen, die langs een bamboes lopen, heen- en wederslingeren, op twee en op vier handen lopen, uit de holte der hand drinken, allerlei sprongen doen n met kleine apen spelen, die zij beschermen. Wanneer zij p hunne achterste handen gaan, geschiedt zulks niet in eene egte maar gebogene houding, bij wijze van nederhuiken. Sommige *Javanen* hebben medelijden met de wauwauwen, daar zij heimelijk gelooven, dat dezelve afstammelingen van menschen zijn, die zwaar gezondigd hebbende, tot den staat van aap verlaagd zijn. Wanneer de boomvruchten rijp zijn, worden in de binnenlanden de vruchtboomen somtijds door heirlegers van apen bestormd en geplunderd. Onder de zoogdieren, waarvan op *Java* vijftig soorten bestaan, worden konijnen en hazen gevonden. In de binnenlanden zijn vele wilde zwijnen, eene zeer groote soort met lange slagtanden en eene kleine soort, welke laatste vooral op den oosthoek van *Java* menigvuldig is. Voor e tuinen en bouwlanden zijn zij verderfelijk, zoodat de *Javaan* en door vergiftigden spijs of drank tracht te verdelgen; ook maakt hij gebruik van, in urine gedoopte lappen, die hij rondom e tuinen of velden ophangt, om de varkens, die daarvan eenen ewigen afkeer hebben, af te weren.

Adelaars, kazuarissen, papegaaijen en kakatoewas worden op *Java* niet in den wilden staat gevonden; daarentegen zijn er valken, eene soort van wouwen of kiekendieven (*Hálang*), igers, sawahvogels, kraaijen, wachtels, kraanvogels, rhino-

cerosvogels, gieren, ijsvogels, musschen, waterhoenders, snip
vele soorten van duiven; rijstdiefjes, timmermansvogels, *bo*
béja, die op eene merle gelijkt en praten leert, groot
kleine uilen, twee soorten van parrekieten (de *Selendit* en *B*
De paauw bewoont de wouden en wordt in de nabijheid
tijgers aangetroffen. Onder de vledermuizen is de *Kálon*
grootste, hebbende tot ruim vijf voeten vlugt; hij
haken aan de vleugels, waarmede hij zich aan de vruchtboo
die hij berooft, vasthoudt. In menigte komen de *Kálong*
avonds, vooral bij maanlicht op de boomen aanvallen, z
men er dikwerf met één geweerschot verscheidene raakt.
na zonsondergang komen er van deze vogels zulke ta
zwermen aangevlogen, dat zij de avondschemering inder
verdonkeren. Onder de *Portugezen* zijn er, die den *Kálong*

De *Hirundo esculenta* is eene soort van zwaluw, di
Javanen *Lawit* en de bergjavanen *Waled* of *Manoek Daja* noe
zij vervaardigt, die nestjes, welke door de *Chinezen* zeer ge
en duur betaald worden; hare kleur is grijsachtig zwart
eene groenachtige tint zonder stippen of spikkels. (Er zijn
spikkelde soorten, wier nestjes zoo goed niet zijn.) Zij l
een' platten kop met veel veeren; breeden, wijden bek
eene kleine nederwaarts gebogene punt; zwarte oogen, s
tong, platte ooren, die onder de veeren liggen, en ko
hals; de lengte van den bek tot den staart is 4½ duim,
die van den staart 4 duimen. De vlugt bedraagt ongeveer
duimen. De pooten hebben vier nagels, waarvan drie vo
waarts en een achterwaarts staan, hebbende geene vlie
De verblijfplaatsen dezer zwaluwen noemt men vogelberge
vogelklippen; de Javaan noemt dezelve *Goewo Goewa* en
of bergholen, spelonken, hetwelk eigenaardig is, daar de
gelbergen van binnen hol en sommige zoo wijd zijn, dat
daarin kan afdalen; eenige zijn kaal van buiten, andere
entegen met zware boomen begroeid; van binnen besta
uit graauwen kalksteen en marmer. In deze holen, di
drie honderd en meer voeten diep zijn, bouwen zij hunne n
aan de wanden, waarmede zij twee maanden bezig zijn.
vermoeden, dat die nestjes uit zeeschuim vervaardigd wo
is ongegrond, daar sommige bergen zeer ver van zee ge
zijn, en de zwaluwen, zich in den regentijd zoo ver niet ve

ı kunnen; ook bevat de zee, noch aan de zuid–, noch aan ›ordkust de stof dier nestjes; de vooronderstelling, dat de ıwen de nestjes van hunne uitwerpselen vervaardigen, is onaannemelijk, 1° omdat zij 's morgens vroeg uitvliegen, namiddags tegen vier uren terugkeeren, zoodat hen, daar nachts rusten, geen tijd genoeg in de holen overschiet, noodigde bouwstof uit te werpen; 2° omdat de nestjes kenmerk dragen, uit zoodanige stof vervaardigd te zijn, omdat haar bek voor eene andere wijze van vervaarpleit. Aan beide zijden toch van den bek is eene huid, wanneer dezelve gesloten en ledig is, te zamen gevouwt, doch geopend, eenen aanzienlijken voorraad van voedsel vatten, dat bij het sluiten van den bek daarin blijft. Zij zich met kleine insecten en zullen vermoedelijk daarvan ijholten des beks eenen voorraad verzamelen, die, door ıging van haar speeksel tot eene geleiachtige zelfstandigheid overgaan, en nader door haar met de spitse tong of or eene spierkrachtige beweging van het buitenvlies naar gebragt worden, om er de nestjes van te vervaardigen, e zij twee maanden noodig hebben en waarin zij twee s leggen, die zij in eene halve maand uitbroeijen. Het n der nestjes geschiedt driemaal 's jaars, telkens wanneer gen beginnen uit te vliegen; het gaat met groot gevaar d en kost aan menigeen het leven. Eer dit werk aanwordt er een buffel geslagt en een feestmaal gegeven. mmige plaatsen wordt *Njahi laut kidoel* dat is: de Vorstin uidzee, als beschermgodin der vogelnestholen geëerbievoor wie eene bijzondere hut bestaat met eene slapen fraaije kleederen; terwijl een priester des vrijdags, n tijd tot tijd wanneer de nesten uitgehaald worden, werk voor haar brandt. Ieder, die in de holen afdaalt, eerst door hem aangeraakt en gezegend worden, gebeden den, zich met welriekende olie besmeren en de holen met of ander reukwerk bewierooken. Ofschoon deze pleglen onder de bijgeloovigheden gerangschikt worden en het Hindoesche geloof hier het Islamismus overschaduwt, kan ı een zeker godsdienstig gevoel niet miskend worden, ij gevoel van onmagt en afhankelijkheid, een hoogere, de magt erkent. Het afdalen in de holen geschiedt langs

een' rottingladder met bamboezen treden, en het afnemen der nesten met de hand of met een bamboes. Om deze holen te verlichten, dienen fakkels van den hars- of karetboom. De nestjes worden gedroogd, gezuiverd, in manden gepakt en aan de Chinezen verkocht. De prijs is naarmate van de graauwe of heldere kleur zeer verschillend, daar die van *f* 2000 tot *f* 3500 de pikol of 125 oude ponden, bedraagt. De smaak van deze nestjes is flaauw en de stof is gomachtig zonder die kracht te bezitten, welke er aan wordt toegeschreven. Het opdisschen van vogelnestjes wordt in *China* als een blijk van weelde en rijkdom beschouwd; terwijl het eenige nut dat die spijs aanbrengt in verzachting van keelontsteking zou bestaan. De waarde der nestjes lokt de hebzuchtige *Chinezen* uit, de holen te berooven, of de priesters en wachters om te koopen, om in stilte nestjes te leveren. De moeijelijkheid om het berooven der holen of het ontvreemden der nestjes tegen te gaan, gaf aanleiding dat de Hooge Regering in 1778 de landen *Sampia* en *Kalâpa noenggal* met de vogelnestholen verkocht. Thans bezit het Gouvernement de vogelnestholen in de Residentien *Soerakarta*, *Djokjokarta*, *Kadoe*, *Bagelen*, *Bajoemaas*, *Madion*, *Kediris* en in de Adsistent Residentie *Patjitan* en heeft bij besluit van 14 December 1832, tegen het uit- en invoeren van vogelnestjes uit of in die Residentiën, de straf van verbeurdverklaring der achterhaalde nestjes gesteld, onverminderd de vervolging van hen, die op eene onwettige wijs in het bezit daarvan gevonden worden, daar het alleen veroorloofd is, na bekomene toestemming, eene geringe hoeveelheid van die nestjes voor eigen gebruik te bezitten.

Aangaande de krokodillen en leguanen, reeds onder *Amboina* beschreven, wordt hier nog mededeeld, dat de inlanders derzelver eijeren eten. De zeeschildpadden *Piennjoe* en *Pennjoe*, worden rondom *Java* gevonden, doch zijn zoo zwaar niet als in de *Molukkos;* zij worden vooral aan de straat *Sunda* des avonds gevangen door vuren, op welke zij aanloopen, aan den wal van *Java* of op de eilanden te stoken, of, door hen bij maanlicht te verrassen en op den rug te werpen, zoodat zij zich niet verroeren kunnen, terwijl de landschildpadden zich meestal weder kunnen omkeeren. Het schildpad is hier niet zoo goed als in de *Molukkos*, doch het vleesch voortreffelijk.

De wijfjes leggen hare eijeren voornamelijk des nachts in het zand, alwaar die door de zon uitgebroeid worden; deze eijeren hebben eene soort van parkementen huid, en worden door mensch en dier gegeten. Ofschoon de schildpad geene tanden heeft, kan zij met hare harde kaken bij sterke spierkracht, hevig bijten; zij kan den kop tusschen hare schilden terugtrekken en dan door geen dier beschadigd worden, ten ware zij in zee eene prooi der haaijen wordt; zij kan honderd en meer jaren bereiken en voedt zich aan wal met gras en kruiden, en in zee met zeewier, slakken en visch. Een schildpad van 170 tot 200 ponden wordt in straat *Sunda* somtijds voor f 2 – 10 verkocht, terwijl te *Londen* eene enkele portie schildpadden-soep niets minder kost. De landschildpadden heeten *Koero-Koero* en de kleine landschildpadden *Boeloes*.

De grootste slang op *Java* is de *Oelar Sawah* of rijstveldslang; zij wordt onder de adders gerangschikt, omdat haar staart alleen geschubd en haar buik met schilden gedekt is. Op de rijstvelden in de benedenlanden schijnt zij zich slechts in hare jeugd, wanneer zij zich nog vlug bewegen kan, op te houden, ten minste wordt zij daar zelden in hare volle grootte en gewoonlijk op eenen leeftijd aangetroffen, dat zij van acht tot tien voeten lengte heeft, terwijl zij in de wildernissen en wouden der bovenlanden twintig en meer voeten bereikt. Zij heeft eenen platten, breeden, geschubden kop. Haar neus is dik en heeft langwerpige neusgaten, die achterwaarts liggen; aan het voorste gedeelte van den neus zijn ook twee gaten. De *Oelar Sawah* is niet de *Boa Constrictor* of reuzenslang, zoo als velen thans meenen. Het is nog niet gebleken, dat de reuzenslang, die in den *Hindostan* en in *Amerika* gevonden wordt, op *Java* bestaat. De *Oelar Sawah* schijnt niet vergiftig te zijn, doch hare wringkracht is zoo groot, dat zij geiten, schapen en herten kan doodwringen en hun gebeente verbrijzelen. Er zijn verscheidene soorten van de *Oelar Sawah*, van welke de *Oelar Sawah matjan* het schitterendst van glans en kleuren is. De echte *Oelar Sawah* is, wanneer zij haren vollen wasdom bereikt, log, dik en traag. De *Javanen* dooden ongaarne eene slang, hetwelk nog een gevolg der vroegere vereering aan dezelve is, daar er voorheen aan geofferd werd onder den naam van *Nogo*, waardoor twee groote slangen, die in elkander gekronkeld waren, en

monsterachtige koppen hadden, verstaan werden. De Javaansche naam voor slang is *Sawer*, H. *Hoelo*, L. in het Sundaasch *Orai*. De naam *Oelar Sawah* is Maleisch en in het Javaansch *Sawer Sabin*, H, *Hoelo Sawah* L. De *Oelar Lanang* wordt als vergiftig beschouwd en even als de *Oelar Lampé*, welke zich nabij de monding der rivieren bevindt, door den inlander zeer gevreesd. De *Oelar lanang* en sommige soorten der *Oelar Sawah* zijn snel, bestijgen de boomen, hangen zich bij den staart aan de takken, beloeren hare prooi en vallen die aan. Het is niet lang geleden, dat een jager onder eenen boom uitrustende, in slaap viel en door eene slang omkronkeld en doodgewrongen werd.

De groene eetbare kikvorsch, *Rana esculenta*, wordt door *Javanen* en *Chinezen* in de rijstvelden gevangen, vervolgens toebereid en als iets lekkers gegeten. De *Javanen* noemen hem *Kodok idjoe*. Er zijn nog andere soorten als, *Bangkong*, *Bantjet* en *Dhindang*. Op *Java* zijn ook padden, die *Kientel* en *Kintil* heeten.

Honig, (*Madoe* L, dat Sanskritsch is, en *Maben* H,) en was *Malam* in het Javaansch, en *Lilin* in het Maleisch, worden door drie soorten van bijën (*Tawon*,) in het Maleisch *Lebah* en in het Sundaasch *Odeeng* genaamd, voortgebragt. Onder de *Arabieren* op *Java* vindt men enkele bijënhouders, doch de *Javanen* houden er zich niet mede bezig.

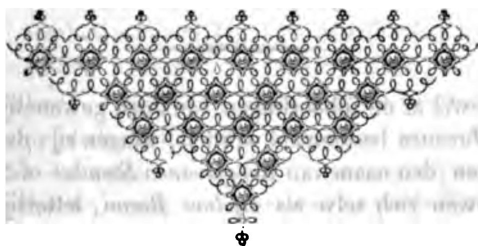
De *Nederlanders* hebben de zijdewormen *Hoeler Soetro*, (in het Maleisch *Oelar Soetro*) uit *Bengalen* naar *Java* overgebragt, alwaar zij door het blad van den *Babasaran* of moerbezieboom gevoed worden. Door den Commissaris Generaal Du Bus de Gisignies is de zijdewormteelt en het vervaardigen van zijden stoffen zeer bevorderd, zoodat op de tentoonstelling te *Batavia* in 1829 reeds verscheidene geweven, zijden stoffen van goede hoedanigheid, op *Java* gewonnen en vervaardigd, de goedkeuring van kenners wegdroegen.

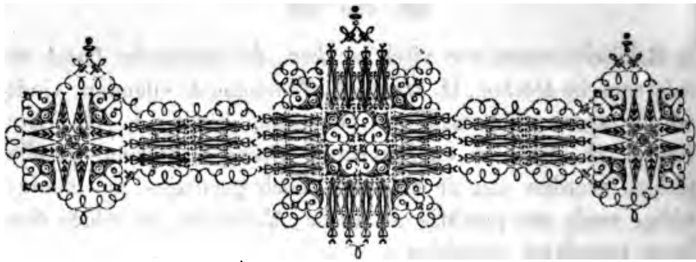
Van de, bij ons aanwezige visschen vindt men in de zee en gedeeltelijk in de rivieren van *Java*: Aal, garnaal, goerami, karper, krab, kreeft, mossel, oester, rog, snoek, spiering, eene soort van tarbot of *Ikan bâwal*; wijders levert het zoetwater de lekkere *Goeramie* en *Ikan tambra*, en de zee verscheidene vischsoorten op, waaronder de haai de verslindendste is.

De Maleische naam van visch is *Ikan*, de Sundasche *Laoek* en de Javaansche *Hoelam*, H. *Hiwak* L. Rondomd de eilanden, vindt men de spons of koraalbloem (*Kembang kârang* L. of *Sekar Karang*, H. Maleisch en Sundaasch *Boeng'a Kârang*) Fraaije schelpen worden aan de zuidkust, doch geenszins zoo menigvuldig, noch zoo prachtig als in de *Molukkos*, en zelden aan Javaas noordkust gevonden.

Onder de koraalgewassen heb ik slechts enkele in straat *Sunda* verkregen, die ongeschonden en fraai waren, daar de meeste door den golfslag en schuring veel te lijden hebben.

Fraaije kapellen en insecten worden op *Java* in menigte aangetroffen. Een der vernielendste insecten is de *Walang sangngit*, eene soort van groene sprinkhanen, die het koorn door hunnen stank bederven en den oogst door hun groot aantal vernietigen kunnen.

III. HOOFDSTUK.

Bevolking en Indeeling van Java.

BESTUUR VAN NEDERLANDSCH INDIE.

INHOUD.

Verdeeling der bevolking in twee stammen. — Oorsprong der *Javanen.* — Inlandsche kronijk in het Javaansch; vertaling van dezelve. — Vermoedelijke afstamming der bewoners. — Woonplaats. — Ligchaamsbouw. — Toeneming der bevolking. — Raffles aantijgingen tegen de *Nederlanders* wederlegd. — *Chinezen* en andere bewoners van *Java.* — Levensduur. — Kinderpokken. — Inenting. — Verdienstelijke mannen. — Hoofdafdeelingen van *Java.* — Bestuur van Nederlandsch *Indië.* — Civiele Ambtenaren, Officieren der Land- en Zeemagt. — Ridderorden. — Bijzondere instellingen.

Alhoewel al de inboorlingen van *Java* gewoonlijk met den naam van *Javanen* bestempeld worden, dragen zij, die bewesten *Tugal* wonen, den naam van *Bergjavanen Soenda-* of *Sundavolk*, en beschouwen zich zelve als *Djelma Boemi*, letterlijk: Grondmenschen, of oorspronkelijke bewoners, terwijl de oostelijke bewoners door hen *Javanen* genaamd worden; wanneer zij naar *Cheribon* of oostelijker gaan, zeggen zij: «Wij gaan naar *Java.*» Hieruit en uit het groot verschil van taal tusschen hen en de *Oosterjavanen* besluit men tot twee volksstammen, hetwelk, daar er geene tempelen of groote gedenkteekenen der oudheid in het westelijke gedeelte des eilands bestaan, nader bevestigd wordt; terwijl de naam van *Noesa kendang* naar het Kendangsche gebergte, dat zich door *Bantam* en een gedeelte van *Buitenzorg* uitstrekt, weleer voornamelijk voor de

Sundadistricten gebezigd werd; eindelijk pleiten de zwaardere ligchaamsbouw en de breedere aangezigten van de *Westerjavanen* tevens voor de stelling, dat zij van eenen anderen stam dan de *Oosterjavanen* hunnen oorsprong hebben. Op *Java* bestaan verschillende kronijken over het bevolken van *Java* op tweederlei wijzen. Eene derzelve begint met eenige zekerheid van *Adi Saka*, vijf en zeventig jaren na CHRISTUS, en eene andere kronijk stelt het bevolken van dat eiland, vroeger voor, op een tijdstip, dat het nog geheel onbewoond was. Tot staving van het laatste en als proeve van denkbeelden, taal en stijl, deel ik die kronijk in het Javaansch met mijne vertaling van dezelve, hier mede; waarbij men wel lette op het onderscheid der hooge en lage taal tusschen de sprekende personen.

Poenniki wonten tjerijos dhoek maksih soewong *Tannah Djowo*, dhoeroeng ngono manoengsaanné, moeng hisi kang lelemboet, brakasakkan, wéwé, dhoeroeng ngono wedhdhi sasmitaanning Jiwang Soekmo.

Doemawoeh Soeltan Roem kinên ngisênni manoeso sekathahhé poelo hingkang maksih seppi. Soeltan Roem hangngandhiko mring ngapathi: «Ngendi hono hiki hijo poelo hingkang maksi padang doeroeng ngono manoengsaanné:» Kijo Patih nembah matoer: Pan kawoelo dhérêng ngoedaanni.» Praboe hing Roem ngandhiko: «Takonno dhen goepoeh marang sakéhé nakodo, hingkang podo leppas karjaanné warih; Kijo Patih nembah medhdhal, tinimbalan pro nakodo sammipiennarikso: katoerré nakodo sami hoenningngo hatoerré poelo kang maksih soewoeng pan winastan hing poelo Djawi, dhérêng hisi manoengso, dhéné wijarripoen, hantawis jêu liennajaran kawan dhoso dhienno hoebengnipoen, singgih wijarré poelo Djowo. Woekirripoen kawoelo wettawis kalih dhoso kang ngageng kéwolo; kang halit hakéh wartiné. Kijo Patih dhijan loemeboe, prapto ngabijantoro Narpati, manembah hing soekoe sang mangngoesappi leboe; handhang ngatoerré nakodho: Poelo Djawi poenniko kang maksih seppi. Hangngandhiko Sri Noto: » Hé Patih siro sahosno wong rong lekso somah haglis, samektaanné pisan. «Sapenggawéhaanné sami tan dhangngoe Kijo Patih rong lekso somah sampoen. Radjèng Roem hang-

ngandhiko: «Tandhoeren hing poelo Djawi.» Liennajarken, woes prapto hing poelo Djowo; hantoro ming kalih woelan wong rong lekso somah nenggih toempes, binòdok lelemboet, rong poeloeh somah kang kari, kang kantoen samijo giris. Mantoek sapraptaanning Roem; woes katoer Sri Noto Nalêndhro jên toempes sakéh kang djalmi, Sri Moho Rodjo nimbaalli poro pandito. Woes pepak kang pro pandito, sang Noto ngandhiko haris: «Kabéh kang poro pandito, lah kadhi poendhi kapikir hing poelo tannah Djawi, hisi noepikso lelemboet, djalmo rong lekso sowah pedjah, moeng rong poeloeh somah kari.» Samyoe matoer sang pandito mring sang Noto: «Jén soewawilan sang Noto piennasangngan toembal kadhi toembal kang loewih koewoso.» Radjêng Roem ngandhiko haris: «Pened sami kinardi toembal hingkang loewih loehoeng.» Sadhojo sami karjo toembal hingkang loewih hadhi; sigro kiennên hamasang hing poelo Djowo. Dhijan piennasang hamadjoepat hing têngngah pinendem boemi; noeljo kang boemi dobowo, pan kadhyo gerrah roepaanné, lir kotjak kang djeladhri, kadhyo woekir mêh roeroeboeh; sétan kagégêran, berkasakkan podo weddi, hiloe-hiloe loemajoe, salang toendjang. Tjitjir pating to litjik bahong lan banggaspati loemajoe kabentoes-bentoes, wedhdhi ngoensing djeladhri.— Sampoen katoer, Natêng Roem paparintah: «Moendoet wong rong lekso somah.» Kyo Patih woes hannjahossi pepek lan sapakarjannjo, liennajarraken; toemoeli prapto poelo tannah Djawi wong rong lekso somah wahoe. Hababadh wan pringgo, hatoto pomahhan sami; pan woes lomo datan wonten lorolopo.— Sampoen tangkar tiennangkar, hatoto hasabin. Kotjappo pasisir samiwo hangngambah bahito grami; sangsojo lamilami, katawis hing ngardjannipoen. Pan kotjap hing tjarrito: tigangngatoes tahoen nenggih, dhoeroengngono ratoenné hing noeso Djowo, teksih haroesoe kéwolo, hapan kirdhaanné Jiwang Widhi. Pan sampoen dhên wangkidhdhi. Winangngennan satoes warso kitap Moesaral nenggih. Dhoek semmono sampoen tigang hatoes warso, noeljo Jiwang kang moho moeljo karjo ratoe noeso Djawi; pannagoeng karatoniro. Sabolo salir koemelip, nangnging dhérêng pandjing nging himaanné, pan

maksi soewoeng. Hatoes tahoen sirno kaki, noeljo Allah hakarjo ratoe Wirotho. Hantoek tigangngatoes warso, noeljo tiennimbangngan malih, karjo ratoe hing Ngastienno lawan hing Madhoero nenggih, lawan hing Dhoeworowati. Kajatoer toenggil djaman lawan ngawoe hawoe langit. Satoes tahoen lawassé kang djaman poerwo, noeljo Jiwang kang moho moeljo hakarjo nalêndhro malih sangking Toelen midjilliro. Noeli hono Brahmono sangking sabrang hanêng Djawi pan nakarjo hing ngaksoro kalih dhoso.

VERTALING.

Dit is een verhaal van den tijd, dat *Java* nog woest was, toen er nog geene menschen waren, behalve eene bevolking van reuzen, monsters en duivelen, toen er nog geene geopenbaarde dienst van God bestond.

Een Sultan van *Roem* gelastte alle eilanden te bevolken, die nog onbevolkt waren. Deze Sultan sprak tegen den Rijksbestuurder: «Waar zijn thans nog eilanden, die klaarblijkelijk nog geene bevolking hebben?» De heer Rijksbestuurder sprak eerbiediglijk: «Voorwaar ik weet het nog niet.» De Vorst van *Roem* sprak:» Vraag het dan spoedig aan al de koopvaarders, die allen van hun zeewerk rusten.» De heer Rijksbestuurder ging eerbiediglijk heen; alle koopvaarders werden geroepen, allen ondervraagd: het antwoord van hen was, dat zij allen, gelijk zij zeiden, wisten, dat het eiland nog woest was, dat *Java* genaamd werd, dat het nog onbevolkt was, wijders uitgestrekt, verloopende er, indien het omgezeild werd, veertig dagen voor den omtrek, zoo uitgestrekt was *Java*. «De bergen gissen wij wel op veertig groote; kleine zouden er velen zijn.» De heer Rijksbestuurder ging daarna binnen, verschijnende in de tegenwoordigheid van den Vorst, wiens bevel onherroepelijk was, buigende zich tot aan de voeten, die het stof afschudden; bezigende de woorden van de koopvaarders: «Het eiland *Java* is nog ledig.» De Vorst van Orde beval: «He Patih, rust spoedig twintig duizend paar menschen uit met eene geheele uitrusting.» De geheele taak duurde niet lang, dat de heer Patih twintig duizend paren verzameld had. De Vorst van *Roem* gelastte: «Plant (plaats) hen op het eiland *Java*.» Overgevoerd wordende, kwamen zij op het eiland *Java*; na twee maanden

werden de twintig duizend paren verdelgd, door de reuzen met melaatschheid getroffen: twintig paren bleven over, de overigen kwamen vreesselijk om. (De twintig paren) terugkeerend, kwamen te *Roem;* toen het den doorluchtigen Vorst van Orde medegedeeld was, dat al die menschen verdelgd waren, riep de doorluchtige Groote Koning alle geestelijke leeraren. Toen zij allen vergaderd waren, sprak de Vorst vertrouwelijk: «Al de geestelijke leeraren, wat denken zij toch van het eiland *Java,* waar volgens onderzoek reuzen wonen, zijnde de twintig duizend paar menschen omgekomen, blijvende er slechts twintig paren van over.» Al de leeraren zeiden tegen den Vorst. «Indien het den Vorst behaagt om toovermiddelen aan te wenden, bij voorbeeld de magtigste toovermiddelen.» De Koning van *Roem* zeide minzaam. «Het is goed dat de voortreffelijkste toovermiddelen worden vervaardigd.» Alle bereidden de beste toovermiddelen; spoedig werd er bevolen dezelve op het eiland *Java* aan te wenden. Daarop werden zij aangewend, omringende van alle zijden het midden, in den grond geplaatst zijnde; terstond daverde de aarde, zij scheen verwoed, als schudde de zee, als of het gebergte schier nederstortte; de satans raasden, de monsters vreesden allen, in wanorde vliedende, de schouderen tegen elkander stootende. De duivelen waren mismoedig, huilende door de bergkloven, vlugtend struikelende; vreezende, zochten zij den oceaan. — Dit medegedeeld zijnde, beval de Vorst van *Roem:* «Neem menschen, twintig duizend paar.» De Heer Patih hen met al het benoodigde bijeengebragt hebbende, werden zij over zee gevoerd; vervolgens kwamen zij op het eiland *Java* aan. Het verhaal meldt het verhevene, het edele; zij regelden al de woonplaatsen, en in langen tijd bestond er geene ellende. — Na onderlingen twist regelden zij de rijstvelden. Er wordt gemeld dat de strandbewoners koopvaardijschepen bevoeren: allengskens werd bij voortduring de voorspoed kenbaar. Het verhaal zegt: in drie honderd jaren was er nog geen Koning op het eiland *Java,* er bestonden nog oproeren door den toorn Gods. Wijders werden de grensscheidingen bepaald. Er werden nog honderd jaren geteld eer het boek Moesaral kwam. Toen alzoo drie honderd jaren verloopen waren, stelde God de Allerhoogste eenen Koning over het eiland *Java;* groot was deszelfs heerschappij. Het volk was als de dieren, nog niet ingelijfd

ı de godsdienst, die nog eenzaam was. Honderd jaren vervlogen, ervolgens stelde God eenen Koning over *Wirotho.* Toen er rie honderd jaren verstreken waren, werd er overwogen, een' Koning te *Astino* op *Madura*, en een' te *Dhoeworowati* te stellen. Er wordt van eenen tijd gewaagd, dat er asch van den hemel viel. Na honderd jaren van dien ouden tijd stelde God de Allerhoogste nog eenen Koning van *Toelen* afkomstig. Daarna kwamen de *Brahmanen* van den overwal op *Java* en vervaardigden de twintig letters.»

RAFFLES spreekt van een vermoeden, dat de eerste bevolking van *Java* uit *Egypte* verbannen was; doch *Egypte* wordt in het Javaansch *Messir* en in het Maleisch *Mitsir* genaamd. Daarentegen vind ik in de geschiedenis van ALEXANDER *den Grooten*, in het Maleisch, het Perzische rijk ten tijde van DARIUS met den naam van *Roem en Roemi* bestempeld. De oude *Perzen* hadden de Hindoesche godsdienst, terwijl hunne taal veel Sanskritische woorden bevat, en in de Maleische geschriften vele woorden voorkomen, die thans nog Perzisch zijn. *Perzië* ligt vier honderd uren nader bij *Java* dan *Egypte*, en ik acht het alzoo verkieslijker, de eerste bewoners van *Java* eerder van de *Perzen* dan van de *Egyptenaren* te doen afstammen, te meer omdat tijdens het bevolken van *Java*, dat ongeveer duizend jaren voor CHRISTUS plaats had, de *Egyptenaren* onder CHEOPS en latere Koningen, honderd duizende menschen voor het bouwen der Pyramiden noodig hadden, en alzoo het zenden van twintig duizend familiën naar vreemde landen niet wel vermoed kan worden. *Bantam* wordt in de kronijken vermeld, reeds vroeg bestaan te hebben, en indien er eene bevolking uit *Perzië* op *Java* gekomen is, zal dezelve de Sundadistrikten bewoond en bevolkt hebben; daar de *Ooster-Javanen* van de vaste kust van *Indië* op *Java* gekomen zijn.

WOONPLAATS.

Langs de noordkust van de *Welkomstbaai* tot aan den oosthoek, is *Java* op verschillende punten goed bevolkt, hetwelk aan het zuiderstrand veel schaarscher is. De meest bevolkte Residentiën zijn *Bantam, Batavia, de Preanger Regentschappen, Cheribon, Samarang, Soerakarta* en *Djokjokarta*, en de minst bevolkte zijn *Buitenzorg* en *Banjoewangie.*

LIGCHAAMSBOUW.

De *Javaan* is kort van gestalte, eene handbreed korter dan de gemiddelde lengte der *Europeanen*, koffijkleurig, stevig gebouwd, goed gespierd, eenigzins vleezig; zijne oogen, haren en tanden zijn zwart, de laatsten echter door kunstmiddelen; hij heeft in het algemeen breede, vooruitstekende, hooge kaken, en geen rond gelaat, zoo als CRAWFURD zegt, maar in het algemeen eene, in verhouding tot de kaken, spitstoeloopende kin. Het voorhoofd is hoog. Zijne oogen zijn smal, eenigzins schuins in het hoofd staande, met de buitenhoeken opwaarts, echter niet zoo merkbaar als bij de *Japanners* en sommige *Chinezen*. De wenkbraauwen zijn dun, terwijl het hoofdhaar, lang, zwaar en dik is. De neus is kort en klein, breed, van onder zeer weinig vooruitstekende, aan het boveneinde naauwelijks merkbaar. De mond is goed gevormd, doch de lippen zijn zeer breed. De tanden niet zwart gemaakt, noch gevijld zijnde, zijn parelwit en fraai. Hij heeft schier geen baard en rukt de haartjes met een nijptangetje uit. De priesters onderscheiden zich op eene belagchelijke wijze door aan den kin een vlokje of strengeltje van enkelen haren te dragen. Het gelaat der mannen is leelijk, en dat der vrouwen in het algemeen nog leelijker en van velen op gevorderden leeftijd afschuwelijk. Hierop zijn uitzonderingen, vooral in de bergstreken, waar enkele schoonheden worden aangetroffen, wier blankheid zeer bij die der overige vrouwen afsteekt. In het algemeen zijn de handgewrichten, enkels en lendenen dun; de laatsten worden zulks bijzonder door het sterk aanhalen der buikgordels, waarmede het onderkleed (*Sarong*) gedragen wordt. Er worden zelden mismaakten onder de *Javanen* aangetroffen. De *Wester-Javanen* in de *Sundadistrikten* zijn korter van gestalte, zwaarder, stouter, koener, werkzamer en eenvoudiger dan de *Ooster-Javanen*, In het algemeen gelijken de *Javanen* veel op de *Siammezen*, die ik op *Java* heb leeren kennen, doch die, hoewel eenen hoogen rang bezittende, ruwer en onbeschaafder waren dan de *Javanen*. Onder de Javaansche Hoofden worden er velen aangetroffen, wier gelaatstrekken en ledematen fijner zijn dan van de lagere volksklasse, hetwelk, daar zij sedert eene reeks van eeuwen tot geslachten hebben behoord, die aanzienlijke betrekkingen bekleedden, aan de gemakkelijke levenswijze, die zij leiden, wordt toegeschreven. Nimmer verrigten zij handenarbeid en stellen

zich weinig aan den onmiddelijken invloed der zon bloot, zoodat het ligchaam minder gehard wordende, ook niet die ruwheid verkrijgt, welke het deel van de lastdragers en landlieden in alle oorden der wereld is. In sommige bergdistricten is de bevolking aan kropgezwellen onderhevig, die bij eenige familien erfelijk zijn; er bestaat dus geen grond om die uitwassen aan den invloed van het drinkwater toe te schrijven, dewijl gansche familien en bewoners van digt bij elkander gelegene dorpen, die uit dezelfde bronnen of rivieren drinken, het voorbeeld opleveren, dat er in de eene familie veel en in de andere geene kropgezwellen worden aangetroffen.

TOENEMING DER BEVOLKING.

Het verkrijgen van eene juiste volkstelling was vooral in vroegeren tijd zeer moeijelijk op *Java,* toen het Gouvernement nog niet dien algemeenen invloed op dat eiland had, welken het er thans bezit. Raffles, die zoo vele blijken van partijdigheid gegeven heeft, schreef de geringe toeneming der bevolking aan de onderdrukking en overheersching der *Nederlanders* toe en leidde daaruit af, dat de bevolking van *Banjoewangie* van 1750 tot 1811 daardoor van 80,000 tot op 8000 zielen verminderd was! Daar het Nederlandsch Gouvernement nimmer van die bevolking zware diensten gevergd heeft, maar het bekend is, dat die Residentie als ongezond heeft vermeld gestaan, was het natuurlijk, dat de bevolking naar betere oorden van *Java* trok, dat slechts 1/5 bebouwd is. Door de maatregelen te *Banjoewangie* genomen, is die plaats thans zoo ongezond niet meer en neemt er de bevolking toe. Volgens Raffles bedroeg in 1815 de bevolking van *Java* en *Madura,* 4,615,270 en in 1840 reeds 7,500,000 zielen, zoodat sedert het tijdstip, dat het Nederlandsche Gouvernement het volkomene bewind over de *Javanen* met uitzondering van de Vorstenlanden gehad heeft, de bevolking van *Java* met 2,884,730 zielen vermeerderd is. Deze uitkomst in vijf en twintig jaren, niettegenstaande de verschrikkelijke verwoestingen, door de pokken in 1820 en 1821, en door de Cholera Morbus in 1822 en volgende jaren op *Java* aangerigt, verkregen, is de schoonste wederlegging van Raffles aantijging, dat de ontvolking van *Java*, aan *the desolating system of suppression of*

the Dutch moest toegeschreven worden. Had RAFFLES zijne blikken naar *Bengalen* gewend, en de pen gescherpt, om naar waarheid al dat gene te boeken, wat aldaar der menschheid oneer aangedaan heeft, voorwaar hij zou welligt geenen tijd gevonden hebben om de *Nederlanders* dermate te beleedigen. Het koningrijk *Bantam* levert een sprekend bewijs op, welk eenen weldadigen invloed het Gouvernement er uitoefent, daar bevolking en landbouw er sedert deszelfs bestuur aanmerkelijk zijn toegenomen. Dat het tegenwoordige bewind van *Indië* mildere beginselen heeft, dan die, welke de O. I. Compagnie aankleefde, is waar; doch de Compagnie had vele trouwelooze Hoofden en Vorsten tegen zich, die telkens beproefden de aangegane verbindtenissen te verbreken en hare magt te fnuiken; terwijl de Hoofden door ondervinding geleerd, thans de mildere beginselen uit eigenbelang bevorderen. Hoe dat RAFFLES dus de onbeschaamdheid gehad heeft, het Nederlandsch bestuur te noemen: *A bad government with a system of policy which secured neither person nor property, selfish, jealous vexatious, and tijrannical,* is alleen daardoor begrijpelijk, dat hij zich zelven eene gloriezuil ten koste van den roem zijner voorgangers dacht te stichten; echter is het zeker, dat hij daardoor het tegendeel bewerkt én de geloofwaardigheid van, én de belangstelling in zijn werk, veel meer dan het karakter der *Nederlanders* geschaad heeft.

Onder de bevolking van *Java* telt men ongeveer 200,000 *Chinezen*, wier getal jaarlijks toenam; doch thans is de aanvoer van *Chinezen* op *Java* verboden, omdat zij te talrijk en bij de vordering van den *Javaan* in handwerken, minder noodzakelijk werden. In de Residentie *Batavia* alleen woont bijna de helft van al de, op *Java* aanwezige *Chinezen*. Aan het westelijke gedeelte der noordkust wonen eenige Lampongsche familien. Wijders zijn er op Java *Ambonezen*, *Arabieren*, *Mooren*, *Balinezen*, *Boeginezen*, *Makassaren* en *Maleyers*, die meestal in afzonderlijke wijken of buurten wonen, welke naar hen den naam dragen van *Kampong Bali*, *Kampong Chodja* enz. De *Europeanen* en hunne afstammelingen bedragen op *Java* ongeveer 4000, terwijl op het oostelijke gedeelte der noordkust vele *Madurezen* wonen. Eindelijk zijn er op *Java* ongeveer 30,000 slaven waarover nader gehandeld wordt.

ɜt algemeen kan, op grond van den aanwas der bevolking, aangenomen, dat de invloed van het klimaat in het ɜn niet nadeelig op den *Javaan* werkt; enkele moerassige komen hier niet dadelijk in aanmerking, daar de lucht ɜzelve ontaardt en dus niet als oorspronkelijke maatstaf den, want zoodra die moerassen gedempt worden, houdt ɜzondheid in hunne nabijheid op. De lucht is in de binen zuiver en zelfs bij eenen hoogen warmtegraad, niet kkend als in *Europa*. De vruchtbaarheid van den bodem angdurigen en afmattenden arbeid onnoodig, zoodat het n niet in krachten ondermijnd wordt, en de nog zoo meige, onbebouwde landen, lokken de toeneming van beuit of doen ten minste alle vrees verdwijnen, dat die ·dering schaarschheid of hongersnood zou doen ontstaan. le landlieden is de levensduur niet korter dan onder die n *Europa;* velen hunner bereiken zeventig en tachtig en ;en honderd en meer jaren, zoo als ik er in de Residentie *zorg* en elders heb aangetroffen. De huisgezinnen schijnen o vele leden te tellen als in *Europa*, doch daar de zoons n veertiende of zestiende, en de dochters met haar twaalfde ɜeds trouwen, worden de ouders er vroeg van ontlast. ɪken hebben de toeneming der bevolking dikwerf verl, daar er gewoonlijk vele kinderen door werden weg; van de honderd personen, die door deze vreesselijke werden aangetast, stierven er twintig aan, terwijl nog loor verlammingen of kwalen, die uit die ziekten ont-, voor geheel hun leven kwijnden. In 1778 heeft het asch Genootschap van kunsten en wetenschappen eene ag uitgeschreven, betreffende de inënting der kinderin Nederlandsch Indië, terwijl de M^ed. D^r. Jacobus van ɪeeg, zich inmiddels zeer verdienstelijk maakte, door inënting te bevorderen en de uitkomst daarvan mede ɜn. M^r. W. van Hogendorp heeft in persoon de inënting binnenlanden van *Java* en op *Batavia* bevorderd, en ne geschriften het nut daarvan aangeprezen. Eene prijsloor hem over het vermoedelijk slagen der inënting in met belofte van een honderd gouden ducaten voorgesteld, Lambertus Bicker, Med. Doctor te *Rotterdam* beanten door het gezegde Genootschap bekroond.

Behalve de gewone voorschriften is in dat antwoord bepaald, dat de ingeënte personen alleen voedsel uit het plantenrijk mogen gebruiken. Van al deze loffelijke pogingen maakt **Raffles** geene melding, maar wel van die, welke onder zijn bestuur zijn aangewend, hetwelk als niet edel te beschouwen is. De Gouverneur Generaal Baron **Van der Capellen** heeft bij Resolutie in Rade dd. 11. April 1820, de koepokinënting over geheel *Java* door het aanstellen en beloonen van Vaccinateurs, krachtdadig bevorderd. Priesters en mannen van eenigen rang tot Vaccinateurs benoemd en als zoodanig bezoldigd, lieten uit eigenbelang hunne leer van het noodlot, gedeeltelijk varen, en bevorderden de inënting, die zij hadden tegengewerkt. De Inspecteur der Vaccine Dr. C. M. L. **Blume**, wien ik op eene zijner inspectiereizen over *Java* vergezelde, heeft door zijnen ijver, onvermoeide zorgen en voorbeeld, regtmatige aanspraak op de dankbaarheid van tijdgenoot en nakomelingschap, daar hij zoo bijzonder veel heeft verrigt om de koepokinënting op *Java* algemeen te maken, waardoor de bevolking zoo aanmerkelijk in de laatste twintig jaren is toegenomen, en waardoor zij thans zoo weinig pokdalige en verminkte personen telt. In de jaren 1821 en 1822 werden op het eiland *Java* 253,621 personen ingeënt.

HOOFDAFDEELINGEN VAN JAVA.

Ten opzigte der bevolking wordt *Java* in twee hoofddeelen gesplitst, namelijk in de *Sundadistrikten* of het *Westelijke Java*, dat zich van Javaas westhoek tot aan de rivier *Losari*, de oostelijke grens van *Cheribon* uitstrekt, en in het *Oostelijke* of *Eigenlijke Java*, dat van die rivier af het oostwaarts gelegene gedeelte van dat eiland bevat. Ten aanzien van het bewind over geheel *Java*, wordt het insgelijks in twee hoofddeelen gescheiden, te weten: de *Gouvernementslanden* en de *Vorstenlanden*. De *Gouvernementslanden* zijn verdeeld in drie en twintig Landschappen, die den naam dragen van Residentien. Dezelve zijn bij opvolgende orde van de west- tot de oostkust, met aanduiding der door het Indische Bestuur aangenomene spelling en van den inlandschen naam:

1. **Bantam** (*Bantan*).
2. **Batavia** (*Batawtjah*).
3. **Buitenzorg** (*Bogor*).
4. **Krawang**.
5. **Preanger Regentschappen** (*Tanah Prahiang*).
6. **Cheribon** (*Tjeribon*).
7. **Tagal**.

8. PEKALONG'AN.
9. SAMARANG (*Semawis* H).
10. KADOE (*Kedoe*).
11. BAGLEN.
12. BANJOEMAAS.
13. SOERAKARTA (*Soerakarto Hadiningngrat*).
14. DJOCJOKARTA (*Hajoegjo Karto Hadiningngrat*).
15. MADION.
16. PATJITAN.
17. KEDIRI.
18. JAPARA (*Djapara*).
19. REMBANG.
20. SOERABAJA (*Soerobojo, Soerobanggi, Soerohesthi en Soeropringgo*).
21. PESOEROEWAN.
22. BEZOEKI, (*Basoeki*).
23. BANJOEWANGI.

De onderdeelen der Residentien worden Afdeelingen en ook Adsistent-Residentiën genaamd en komen onder de beschrijving der Residentiën voor.

BESTUUR VAN NEDERLANDSCH INDIE.

In *Oost-Indië* zijn soms Commissarissen Generaal en soms Gouverneurs Generaals geweest.

De eerstgenoemden waren gewoonlijk voor zekeren tijd in commissie en met bijzondere bedoelingen afgezonden.

De Gouverneur Generaal is alleen verantwoording aan Z. M. den Koning verschuldigd en regeert in hoogstdeszelfs naam met de Raden van *Indië*, die somtijds eene raadgevende en soms eene beslissende stem hebben, naar gelang zulks door Z. M. wordt bepaald. Het Bestuur is te *Batavia* gezeteld.

COMMISSARISSEN GENERAAL.

Mr. Sebastiaan Cornelis Nederburg...... 1791.
Simon Hendrik Frykenius.................... 1791.
Mr. Willem Arnold Alting.............. 1791.
Johannes Sieberg............................. 1793.
Mr. Pieter Gerardus van Overstraten...... 1796.
Mr. Cornelis Theodorus Elout............ 1816.

Godert Alexander Gerard Philip **Baron** Van der Capellen .... 1816.

Arnold Adriaan Buyskes .... 1816.

Leonard **Burggraaf** Du Bus de Gisignies. 1826.

Johannes van den Bosch .... 1830.

GOUVERNEURS GENERAAL.

1.	Pieter Both	van	1610	tot	1614.
2.	Gerrit Reynst	»	1614	»	1615.
3.	Laurens Reaal	»	1615	»	1619.
4.	Jan Pietersz. Koen	»	1619	»	1623.
5.	Pieter Carpentier	»	1623	»	1627.
6.	Jan Pietersz. Koen	»	1627	»	1629.
7.	Jacques Specx	»	1629	»	1632.
8.	Hendrik Brouwer	»	1632	»	1636.
9.	Anthony van Diemen	»	1636	»	1645.
10.	Cornelis van der Lyn	»	1645	»	1650.
11.	Carel Reyniersz	»	1650	»	1653.
12.	Joan Maatsuiker	»	1653	»	1678.
13.	Ryklof van Goens	»	1678	»	1681.
14.	Cornelis Jansz. Speelman	»	1681	»	1684.
15.	Johannes Camphuis	»	1684	»	1691.
16.	Willem van Outshoorn	»	1691	»	1704.

17. Joan van Hoorn .... van 1704 tot 1709.
18. Abraham van Riebeek .... » 1709 » 1713.
19. Christoffel van Swol .... » 1713 » 1718.
20. Henri Zwaardecroon .... » 1718 » 1725.
21. Mattheus de Haan .... » 1725 » 1729.
22. Diederik Durven .... » 1729 » 1730.
23. Dirk van Cloon .... » 1730 » 1735.
24. Abraham Patras .... » 1735 » 1737.
25. Adriaan Valckenier .... » 1737 » 1741.
26. Johannes Thedens .... » 1741 » 1743.
27. Gustaaf Willem *Baron* Van Imhof .... » 1743 » 1750.
28. Jacob Mossel .... » 1750 » 1761.
29. Petrus Albertus van der Parra » 1761 » 1775.
30. Jeremias van Riemsdyk .... » 1775 » 1777.
31. Reynier de Klerk .... » 1777 » 1780.
32. Willem Arnold Alting ...... » 1780 » 1796.
33. Pieter Gerardus van Overstraten » 1796 » 1801.
34. Johannes Sieberg .... » 1801 » 1804.
35. Albertus Henricus van Wiese. » 1804 » 1808.
36. Herman Willem Daendels.. » 1808 » 1811.
37. Jan Willem Janssens......... » 1811 » 1811.

38. *Sir* Thomas Stamford Raffles (Eng. Tusschenbestuur)......... van 1811 tot 1816.

39. Godert Alexander Gerard Philip *Baron* Van der Capellen... » 1816 » 1826.

40. Hendrik Merkus de Kock (Luit. Gouverneur-Generaal)........... » 1826 » 1830.

41. Johannes van den Bosch...... » 1830 » 1833.

42. Jean Chretien Baud (*ad interim*) » 1833 » 1836.

43. D. J. de Eerens............... » 1836 » 1840.

44. *De Graaf* C. S. W. van Hogendorp (waarnemend)............ » 1840 » 1841.

45. Mr. Pieter Merkus (waarnemend) » 1841 »

MINISTERIE VAN MARINE EN KOLONIËN.

Het Ministerie van Marine en Koloniën gevestigd te *'s Gravenhage*, is namens Z. M. belast met het toezigt over de Koloniën. Het is zamengesteld uit: een Minister, een Secretaris Generaal, 1 Referendaris, 3 Inspecteurs, 1 Hoofdkommies, 1 Boekhouder en 9 Kommiezen.

Te *Amsterdam* is het Magazijn voor de Koloniën met een Magazijnmeester te zamen . . . . . 18 Ambt.

AMBTENAREN IN INDIE.

Het Bestuur van N. O. I. berust bij den Gouverneur-Generaal en den Raad van Nederlandsch Indië, die gewoonlijk uit 4 Raden van *Indië* bestaat, bijgestaan door den algemeenen Secretaris. . . . . 6 »

ALGEMEENE SECRETARIE.

Dezelve bestaat uit den genoemden Alg. Secr., 2 Adj. Secretarissen, 2 Referendarissen, 5 Hoofdkommiezen, 2 eerste en 6 tweede Kommiezen, terwijl op het bureau van inlandsche zaken 1 eerste en 1 tweede Kommies zijn . . . . 19 »

HOOG GEREGTSHOF.

1 President, 5 Leden, 1 Griffier, 1 Procureur-Generaal, gezworen Klerken, 2 Deurwaarders. . . . 12 Amb^t^.

HOOG MILITAIR GEREGTSHOF.

1 President (dezelfde van het Hoog Geregtshof) 5 eden, waarvan drie Officieren en twee civielen, 1 dvocaat Fiskaal 1 Klerk, 1 Deurwaarder . . 8 »

RADEN VAN JUSTITIE.

BATAVIA.

1 President, 4 Leden, 1 Fiskaal, 1 Griffier, 2 Klerken, Secretaris, 2 Deurwaarders, 1 Cipier . . . . 13 »

SOERABAYA.

Het personeel gelijk aan dat van den Raad van ustitie te *Samarang* . . . . 11 »

SAMARANG.

1 President, 3 Leden, 1 Fiskaal, 1 Griffier, 1 gezworen lerk, 2 Deurwaarders, 1 Cipier . . . . 10 »

Advokaten, Prokureurs en Notarissen op *Java* . 11 »

FINANCIEWEZEN.

Het Financiewezen staat onder den Raad der Generale Di-ectie van Financiën, welke is zamengesteld uit den Directeur-eneraal van Financiën, den Directeur der producten en civiele agazijnen en den Directeur der Cultures.

De Secretarie van Financie bestaat uit		. . . .	8 Amb^t^.
De Algemeene Boekhouding	»	»	11 »
De Sectie van Ordonnancering	»	»	4 »
De Algemeene Kas te *Batavia*	»	»	6 »
» » » » *Samarang*	»	»	2 »
» » » » *Soerabaya*	»	»	2 »
De Munt te *Soerabaya*	»	»	5 »

DIRECTIE DER MIDDELEN EN DOMEINEN.

Deze Directie is belast met

Het beheer der inkomende en uitgaande Regten in geheel *lerlandsch Indië.*

Den handel en scheepvaart.

De Verpachtingen.

De Belastingen.

De Vendu-Departementen.

f. Het klein Zegel.
g. Het Regt van Successie en Overgang.
h. Het beheer der tinmijnen, de vogelnestjes en het zout tot de aflevering in de Hoofddepôts.
i. De verkoop van Gouvernementsgronden in het algemeen.
k. Het Loodswezen.

De inkomende en uitgaande Regten zijn in 3 financiële afdeelingen verdeeld.

De 1e Afdeeling bevat Javaas westelijk gedeelte tot en met *Cheribon.*

De 2e Afdeeling van en met *Tagal* tot en met *Toeban.*

De 3e Afdeeling van en met *Rembang* tot en met *Banjoewangie.*

Op de buiten-etablissementen zijn ook Ontvangers en de gezamenlijke Ambtenaren bedragen . . . 69 Ambt

Bij de Vendu-Departementen te *Batavia*, *Samarang* en *Soerabaya* zijn. . . . . 26 »

Voor het klein Zegel op de hoofdplaatsen . . 3 »

» » » Regt van Successie. . . . . 2 »

» de Tinmijnen. . . . . 7 »

DIRECTIE DER PRODUCTEN EN CIVIELE MAGAZIJNEN.

Onder deze Directie behoort. .
a. 's Lands Pakhuizen.
b. Verstrekkingen, leverenciën, aanbestedingen.
c. De inname en verkoop van goederen en producten.
d. Het inhuren en beladen van Vaartuigen.
e. De verkoop van het in de Hoofddepots geleverd zout.
f. De Waterstaat, civiele Gebouwen, Houtstapelplaatsen en Zaagmolens.

Aan het Hoofdbureau dezer directie zijn . . . 10 Ambt

Bij de Pakhuis Administratie zijn . . . . . 17 »

» » Zout-Administratiën . . . . 52 »

» den Waterstaat en 's Lands Gebouwen . . 20 »

» de Houtstapelplaatsen en Zaagmolens . . . 5 »

» » Constructiewinkel te *Soerabaya* . . . 11 »

» » Posterijen te *Batavia*, *Samarang* en *Soerabaya* 4 »

» » 's Lands Drukkerij te *Batavia* . . . . 4 »

DIRECTIE OVER DE CULTURES.

a. Landelijke Inkomsten.
b. De teelt van koffij, specerijen, peper, katoen, cochenille, suiker, indigo, zijde, thee, tabak en wat voor de Europesche markt geschikt is.
c. Bosschen.
d. Verkoop en uitgifte van gronden, voor zoo ver de afstand daarvan met de Cultures in aanraking komt.
e. Veefokkerij en verbetering van het paardenras.

Bij de directie zijn.	5	Amb^t^.
» » Inspectie der Cultures	5	»
» » Landelijke Inkomsten.	90	»
Elèves voor de Javaansche taal om Controleur te worden	9	»
Bij de Thee–Cultuur	6	»
» » Nopal en Cochenille–Cultuur	4	»
» » Zijdeteelt	4	»
» » Kaneel–Cultuur	1	»
» » Gouvern. Suikerinrigtingen (*Madion*)	3	»
» » Indigo–Cultuur.	53	»
» » Bosschen	2	»
Bij Algemeene Rekenkamer telt	31	»
De Wees- en Boedelkamers op de 3 Hoofdplaatsen.	29	»

PLAATSELIJKE BESTUREN.

Het Bestuur in de Residentie bestaat gewoonlijk uit een Resident, Secretaris, eenige Adsistent-Residenten, Regenten, Kommiezen, Jaksa's, Pangheoelees, Havenmeesters, Vendumeesters, Notarissen, Hoofden der *Chinezen.*

JAVA.

In *Bantam* zijn alzoo.	22	Amb^t^.
» *Batavia*	90	»
» *Buitenzorg*	9	»
» *Krawang*	8	»
» *De Preanger Regentschappen*	23	»
» *Cheribon*	25	»
» *Tagal*	18	»
» *Pekalong'an*	14	»
» *Samarang*	39	»

In *Kadoe*	12	Amb.[illegible]
» *Baglen*	27	»
» *Banjoemas*	22	»
» *Soerakarta*	29	»
» *Djocjokarta*	21	»
» *Madion*	21	»
» *Patjitan*	6	»
» *Kedirie*	17	»
» *Japara*	24	»
» *Rembang*	28	»
» *Soerabaya*	75	»
» *Pesoeroewan*	14	»
» *Bezoekie*	12	»

MOLUKSCHE EILANDEN.

AMBOINA.

Een Gouverneur en elf Ambtenaren	12	»
Een Raad van Justitie	7	»
Eene Wees- en Boedelkamer	8	»
Te *Saparoea* en *Haroeko*	3	»
» *Hila* en *Larieke*	4	»

BANDA.

Personeel ter Hoofdplaats

Een Resident en zes Ambtenaren	7	»
Specerijperken	2	»
Raad van Justitie	7	»
Wees- en Boedelkamer	4	»

TERNATE.

Een Resident en drie Ambtenaren	4	»
» Raad van Justitie	5	»
» Wees- en Boedelkamer	4	»

MENADO.

Een Resident en 5 Ambtenaren	6	»
» Landraad	4	»
» Wees- en Boedelkamer	2	»
Opzieners te *Gorontalo, Kema, Amoerang* en *Belang*	4	»

CELEBES.

Makassar

Een Gouverneur en 12 Ambtenaren	13	»
» Raad van Justitie	7	»

:roote Landraad . . . . 18 Amb[t].
ıe Landraad . . . . 11 »
· en Boedelkamer . . . . 7 »
N. en Z. distrikten, te *Boelecomba* en *Bonthain*,
ıleyer . . . . 9 »
ma . . . . 1 »
mor . . . . , ... 3 »

RIOUW.

.esident en 8 Ambtenaren . . . . . . 9 »

SUMATRA'S WESTKUST.

viele en Militaire Gouverneur en 14 Ambt. 15 »
aad van Justitie . . . . 9 »
'ees– en Boedelkamer . . . . 6 »

PADANGSCHE BOVENLANDEN.

Tanah datar, 1 *Lintou Ampat* en *Toedjoh Kotta*, 1 te
'oeloh Kotta en *Alaban*, 1 te *Agam*, 1 te *Matoea* en
noedistrikten, 1 aan den regter oever der *Massang*,
ıng Pandjang, benevens nog 1 Ontvanger en 1 Kas-
te zamen . . . . 9 »
iaman 1 Adsistent Resistent, 1 Regent en
smeester . . . . 3 »
.houder te *Tikoe* en 1 te *Kajoetanam* . 2 »
:uidelijke Afdeeling (*Indrapoera*) . . . 2 »
noordelijke » . . . . . 3 »
ndheling en *Ankolo* 1 Adsistent–Resident 1 »
r Bangis 1 Resident en Secretaris . . 1 »
u . . . . 1 »
ppanoelie . . . . 1 »
loe Batoe . , ... 1 »
:schikking van den Gouverneur . . . 12 »

BENKOELEN.

dent en 6 Ambtenaren . . . . 7 »

OMMELANDEN EN BUITENPOSTEN.

istent . . . . 1 »
aghebber van *Moco–Moco* . . . . . . 1 »
» » *Croë* . . . . 1 »
ndsch Gezaghebber van *Manna* en *Cawer* . 1 »

1 Regent van *Soengi Lamauw* . . . . . . 1 Ambt.
1 » » *Soengei Itam* . . . . 1 »
Een Divisie Hoofd van *Tapie Ajer* . . . . 1 »
» » » » *Lamba Salapan* . . . 1 »
» » » » *Doewablas Darat* . . 1 »
» » » » *Laye* . . . . 1 »
» » » » *Andalas Soengi Croë* . 1 »
» Gezaghebber » *Seloemah* . . . . . 1 »
» Divisiehoofd » *Soengei Lamauw* . . . 1 »
» Posthouder » *Cawer* . . . . 1 »
» Pangerangs Raad . . . . 12 »

PALEMBANG.

1 Resident en 11 Ambtenaren . . . . . . 12 »

BOVENLANDEN.

Te *Moara Kompeh, Lahat, Ogan, Komering Ilir, Komering Oeloe, Rawas; Lamatang Ilir, Lamatang Oeloe, Moesie Ilir, Moesie Oeloe* . . . . 10 Ambt.

Regtbank van Burgerlijke en Lijfstraffelijke Regtspleging . . . . 12 »

LAMPONGSCHE DISTRIKTEN.

Te *Toelang Bawang* 1 Civiel en Militair Gezaghebber en 12 Ambtenaren . . . . 13 »
Een Ambtenaar te *Telok Betong* . . . . . . 1 »
» » » *Sepoeti* . . . . 1 »
» » » *Semangka* . . . . 1 »
» » » *Boemi Agong* . . . . . . 1 »

BANKA.

1 Resident en 22 Ambtenaren zonder de reeds vermelde 7 Ambtenaren bij de tinmijnen . . . . 23 »

WESTKUST VAN BORNEO.

Te *Pontianak* 1 Resident en 8 Ambtenaren . 9 »

BINNENLANDEN.

Gezaghebber te Nieuw-Brussel (*Succadana*). . 1 »
» » *Landak* . . . . 1 »
» » *Mampawa* . . . . 1 »
» » *Tayan* . . . . 1 »
Te *Sambas*. . . . . 2 »

ZUID- EN OOSTKUST VAN BORNEO.

1	Resident en 2 Ambtenaren	. . . .	3	Amb^t.
1	Posthouder te *Tuyl*	. . . .	1	»
1	» » *Marabahan*	. . . .	1	»
1	» » *Tabanio*	. . . .	1	»
1	» » *de Kween*	. . . .	1	»

IN CHINA.

1	Consul	. . . .	1	»

FACTORY IN JAPAN.

1	Opperhoofd en 5 Ambtenaren	. . . . . .	6	»
		Totaal	1543	Amb^t.

Het zal schier ongeloofbaar schijnen, dat met een zoo gering ersoneel eene bevolking van vijf en twintig millioenen zielen, estuurd wordt; maar het is tevens zeker, dat zulks aan de enheid, orde en kracht van het Gouvernement te danken is.

SCHUTTERIJEN.

In de voornaamste Residentiën zijn Schutterijen.

Te *Batavia* zijn 2 Bataljons Infanterie en 1 Bataljon *Papangers* en 1 Escadron Kavallerie.

Te	*Samarang*	zijn	vier	Komp.	Inf.	en 1	Komp.	Artillerie.
»	*Soerabaya*	»	»	»	»	» 1	»	»
»	*Amboina*	»	zes	»	»	» 1	»	»
»	*Banda*	»	drie	»	»	» 1	»	»

De *Kadoe*, *Soeroekarta*, *Djocjokarta*, *Grissé*, *Pesoeroewan*, *Hila* en *Larieke*, *Ternate*, *Menado*, *Makassar* en te *Timor Koepang*, hebben ieder eene Kompagnie Infanterie.

NEDERLANDSCH O.-I. LEGER.

De Gouverneur Generaal is Opperbevelhebber der Land- en Zeemagt, Z. Exe. heeft Adjudanten . . . . 7.

Een Generaal-Majoor is Kommandant van het leger hebbende een Kapitein-Adjudant . . . . 2.

De Generale Staf telt 1 Kol., 2 Maj., 5 Kap. en 2 Luit. 10.

Te *Batavia*, *Samarang* en *Soerabaya* is een Hoofd-Officier, Militaire Kommandant en 1 Adjudant . . . . 6.

Godert Alexander Gerard Philip Baron Van der Capellen........................ 1816.

Arnold Adriaan Buyskes.................... 1816.

Leonard Burggraaf Du Bus de Gisignies. 1826.

Johannes van den Bosch..... .... 1833.

GOUVERNEURS GENERAAL.

1.	Pieter Both....................	van 1610	tot	1614.
2.	Gerrit Reynst..............	» 1614	»	1615.
3.	Laurens Reaal..................	» 1615	»	1619.
4.	Jan Pietersz. Koen............	» 1619	»	1623.
5.	Pieter Carpentier..............	» 1623	»	1627.
6.	Jan Pietersz. Koen............	» 1627	»	1629.
7.	Jacques Specx..................	» 1629	»	1632.
8.	Hendrik Brouwer..............	» 1632	»	1636.
9.	Anthony van Diemen..... ...	» 1636	»	1645.
10.	Cornelis van der Lyn.........	» 1645	»	1650.
11.	Carel Reyniersz.............	» 1650	»	1653.
12.	Joan Maatsuiker..............	» 1653	»	1678.
13.	Ryklof van Goens............	» 1678	»	1681.
14.	Cornelis Jansz. Speelman....	» 1681	»	1684.
15.	Johannes Camphuis...........	» 1684	»	1691.
16.	Willem van Outshoorn.......	» 1691	»	1704.

17.	Joan van Hoorn...............	van 1704	tot 1709.
18.	Abraham van Riebeek........	» 1709	» 1713.
19.	Christoffel van Swol..........	» 1713	» 1718.
20.	Henri Zwaardecroon...........	» 1718	» 1725.
21.	Mattheus de Haan.............	» 1725	» 1729.
22.	Diederik Durven..............	» 1729	» 1730.
23.	Dirk van Cloon................	» 1730	» 1735.
24.	Abraham Patras..............	» 1735	» 1737.
25.	Adriaan Valckenier...........	» 1737	» 1741.
26.	Johannes Thedens.............	» 1741	» 1743.
27.	Gustaaf Willem Baron Van Imhof......................	» 1743	» 1750.
28.	Jacob Mossel..................	» 1750	» 1761.
29.	Petrus Albertus van der Parra	» 1761	» 1775.
30.	Jeremias van Riemsdyk.......	» 1775	» 1777.
31.	Reynier de Klerk.............	» 1777	» 1780.
32.	Willem Arnold Alting.......	» 1780	» 1796.
33.	Pieter Gerardus van Overstraten	» 1796	» 1801.
34.	Johannes Sieberg..............	» 1801	» 1804.
35.	Albertus Henricus van Wiese.	» 1804	» 1808.
36.	Herman Willem Daendels..	» 1808	» 1811.
37.	Jan Willem Janssens.........	» 1811	» 1811.

HOOFD-ADMINISTRATIE.

1 Hoofdadministrateur en 6 Ambtenaren. . . . . . 7.

HAVEN- EN EQUIPAGE DEPARTEMENTEN.

Batavia 1 Divisie-Komm. Haven en Equipagemeester 1.
Adjudant . . . . 1.
Onderhavenmeester . . . . 1.
Samarang, Havenmeester. . . . . 1.
Onderhavenmeester . . . . 1.
Adjudant . . . . 1.
Ambtenaren. . . . . 3.

MARINE PAKHUIZEN.

Batavia 1 Pakhuismeester en 1 Boekhouder . . . 2.
Soerabaya » » 1 » . . . 2.

TIMMERWERVEN.

Op het eiland *Onrust* 1 Directeur en 5 Ambtenaren . 6.
Te *Soerabaya* 1 Constructeur en 5 Ambtenaren . . 6.

STOOMVAARTDIENST.

1 Directeur en 3 Officieren . . . . 4.
Geëmploijeerden . . . . 7.
De Kommissie tot verbetering der Zeekaarten bestaat uit
1 President en 4 Officieren . . . . 5.

KORPS DER KOLONIALE MARINE.

Kapiteins-Luitenant . . . . 4.
Majoors . . . . 2.
Luitenant der 1e klasse (Kapit.) . . . . 18.
» » 2e » (1e Luit.) . . . . 18.
Kadetten . . . . 11.
Opperstuurman. . . . . 1.
3e Stuurman . . . . 1.
Stuurmansleerlingen . . . . 10.

OFFICIEREN VAN GEZONDHEID.

Chirurgijn Majoor. . . . . 1.
» der 2e klasse . . . . 1.
» » 3e » . . . . 9.
Offic. der N. Marine gedet. bij de Kolon. Marine . 5.
Adelborst » » » » » » » . 1.
Chirurgijn » » » » » » » . 1.

CIVIELE MARINE.

Kommandant over 's Lands civiele Vaartuigen . . .	1.
1e Gezaghebbers	5.
2e »	7.
Totaal	147.

RIDDERORDEN.

NEDERLANDSCHE LEEUW (1839).

Kommandeurs	5.
Ridders	54.

MILITAIRE WILLEMSORDE (1839).

Kommandeur	1.
Ridders van de 3e klasse.	13.
» » » 4e »	199.

KONINKLIJKE FRANSCHE ORDE VAN HET LEGIOEN VAN EER.

Ridders	9.
Russische orde van *St. Anna*	1.
» » » » *Wladimir*	1.
Totaal	283.

In *Indië* bestaan nog de volgende Instellingen.

A. Weduwen en Weezenfonds voor civiele Ambtenaren.

B. » » » » de Officieren der Landmagt.

C. Fonds der verhoogde pensioenen » » » »

D. Het schoolwezen met eene Hoofdkommissie van Onderwijs met verschillende Subkommissiën; in de voornaamste Residentiën zijn Scholen.

E. Burgerlijke Geneeskundige dienst.

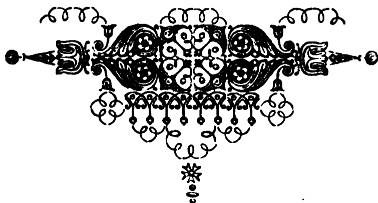
F. Eeredienst, 12 Gereformeerde Predikanten en 11 Zendelingen.

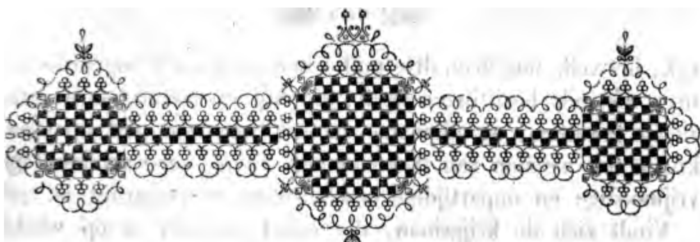
Bij de Roomsch-Katholieke Gemeente 1 Apostolisch Prefect en 1 Onderpastoor te *Batavia*. 1 Pastoor te *Samarang* en 1 te *Soerabaya*, 1 Kapellaan te *Padang*.

G. Fonds ter Aanmoediging en Ondersteuning van de gewapende dienst der *Nederlanders* te *Amsterdam*.

H. Vaderlandsch Fonds ter Aanmoediging van 's Lands zeelieden en ter Ondersteuning van verminkten en van nagelatene Weduwen van, in 's Lands dienst gesneuvelde zeelieden.

I. Instituut van Doofstommen te *Groningen*.
J. » » Blinden te *Amsterdam*.
K. Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.
L. Hoofdkommissie van Weldadigheid, zijnde een tak van de Maatschappij van Weldadigheid in *Nederland*, benevens verscheidene Subkommissiën.
M. Kommissie tot Ondersteuning van behoeftige Christenen.
N. Nederlandsch O. I. Bijbelgenootschap.
O. Javaasch medewerkend Zendeling-Genootschap.
P. Javasche bank.
Q. » Assurantie Maatschappij.
R. Oost-Indische zee- en Brand-Assurantie Maatschappij.
S. Calcutta Insurance Companij.
T. Asiatic Marine Insurance Office.
U. Factorij der Nederlandsche Handel-Maatschappij.
V. Huizen van Negotie, te *Batavia* 39, te *Samarang* 17, te *Soerabaya* 16.
W. Schouwburg 1 te *Batavia*, 1 te *Samarang*, 1 te *Soerabaya* en 1 te *Amboina*.
X. Vrijmetselaars Loges 2 te *Batavia*, 1 te *Samarang* en 1 te *Soerabaya*.
Y. Koopvaardijvloot, Schepen 29, Brikken 33, Schooners 42, Barken 61, Stoomboot 1, Stoomjagt 1, te zamen 167 vaartuigen.
Z. De groote Societeit de Harmonie te *Batavia*.

V. HOOFDSTUK.

Staatkunde.

INHOUD.

Inleiding. -- Verantwoordelijkheid van den Gouverneur Generaal. -- Zijne magt en eed.— Vereischten in zijn persoon.— Ambtenaren en Officieren.-- Beschouwing over de Oppermagt van den Gouverneur Generaal, naar aanleiding van de denkbeelden der Inlanders, Hoofden en Priesters.— Het nadeel der dagbladen, die den Gouverneur Generaal laken. — De Gouverneur Generaal moet niet in regten vervolgd kunnen worden en onschendbaar blijven. — Over de regtvaardigheid, naar aanleiding van inlandsche handschriften. — Statie van den Gouverneur Generaal. -- Justitie.— Hoog Militair Geregtshof.— Auditeurs Militair.— Raden van Justitie op *Java*. -- Landraden op *Java*. -- Regtbanken van Ommegang. -- Het vonnissen van *Europeanen* in *Indië*.— Binnenlandsch Bestuur.-- Over de Financien.-- Algemeene bepalingen.-- Krijgswezen en Verdedigingsmiddelen der Oostindische Bezittingen.-- Tractaat met Groot-Brittanje.

Nederlandsch Indië, dat thans op eene buitengewone wijze oor deszelfs talrijke bevolking de krachten van den staat verterkt, en de zedelijke waarde er van verhoogt, bij het mildelijk oen vloeijen van bronnen, die eene welvaart aan *Nederland* chenken, waarvan te vergeefs een voorbeeld gezocht wordt; *Vederlandsch Indië,* dat onder een wijs bestuur de schoonste oekomst voor *Nederland* belooft, is voorzeker van groot belang oor ieder, wien het heil des Lands verheugt, en die met oordeel e ontwikkeling van landen en volken gadeslaat. Het is voorwaar ts streelends, iets verhevens, iets zeldzaams, dat een Koning-

rijk, hetwelk nog geen drie millioenen zielen telt, op duizende uren afstands bezittingen heeft, die vijf en twintig millioenen zielen bevatten; en niemand zal het betwisten, dat de staatkunde ten aanzien van *Nederlandsch Indië*, eene aandachtige, vrijmoedige en onpartijdige beschouwing overwaardig is.

Vindt zich de krijgsman, die enkel gewoon is op vlakke slagvelden tegen geregelde Europesche troepen te strijden, op een geheel vreemd terrein verplaatst, wanneer hij in *Indië* tegen ongeregelde krijgsbenden in bergachtige streken moet handelen; voorwaar de man, die voor het eerst in *Indië* op het veld der Staatkunde als Hoofdpersoon verschijnt, ontwaart terstond, dat zijn werkkring vreemd, uitgebreid en gewigtig is, en in den aanvang kan hij, bij gebrek aan kennis van *Nederlandsch Indië* noch de uitgestrektheid er van overzien, noch de verschillende punten, welke zich op dat veld vertoonen, beoordeelen, waardoor aanvankelijk verkeerde maatregelen kunnen genomen worden en botsingen ontstaan, die nadeelig werken op al de raderen van staat. De Gouverneur Generaal staat als des Konings vertegenwoordiger op een zoodanig hoog standpunt, dat hij alleen gehouden is, de bevelen hem door of van wege den Koning toegezonden, na te komen, en in *Indië* aan niemand en in *Nederland* alleen aan zijne Majesteit den Koning, verantwoordelijk is; hij kan in geen geval, in *Indië* geregtelijk aangesproken of eenige procedure, van wat aard ook, aldaar tegen hem aangevangen worden, ter zake van misdaad in of buiten zijn ambt gepleegd. Het hoogste gezag over al de onderdanen berust bij den Gouverneur Generaal, die zelfs wanneer de Raad van *Indië* met hem in gevoelens verschilt, eene bepalende stem en eene uitvoerende magt heeft. Alle openbare stukken, worden door den Gouverneur-Generaal onderteekend, en derzelver aanhef is, na het opschrift « VAN WEGE EN IN NAAM DES KONINGS. »*De Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië, den Raad* »*van Nederlandsch Indië gehoord; allen, die dezen zullen zien,* »*of hooren lezen, Salut! doet te weten.*»

De Gouverneur Generaal stelt wetten en verordeningen vast, doch kan in het, op koninklijk gezag ingevoerde muntstelsel geene verandering maken, noch papieren munt uitgeven zonder vooraf verkregene koninklijke toestemming. Hij regelt de inkomsten der Ambtenaren, doch kan die, welke door den Koning

zijn vastgesteld, niet vermeerderen. Aan den Gouverneur Generaal is opgedragen het in- en buiten dienst stellen van Ambtenaren, behoudens de bijzondere bepalingen omtrent den Vice-President en de Leden van den Raad van *Indië* vastgesteld; het regt van gratie en mitigatie van straf, en dat van amnestie en abolitie van den Regts-ingang; — het verleenen van brieven van *Venia ætatis* en *legitimatie*; — het sluiten van verbonden met Indische Vorsten en Volken; — het verklaren van oorlog aan, en het sluiten van vrede met dezelve; — het in verzekerde bewaring doen nemen en het verwijderen van gevaarlijke personen; — het aangaan van overeenkomsten met de Regeringen van Europesche Bezittingen in *Indië*, onder nadere goedkeuring des Konings; — het Opperbevelvoeren over de Land- en Zeemagt en het doen van Militaire benoemingen volgens de bepalingen des Konings; — het verleenen van Commissiën ter kaapvaart of *Lettres de marque*; — het afbreuk doen aan den openbaren vijand en het verdedigen van algemeene en bijzondere belangen.

Vóór de aanvaarding zijner waardigheid legt de Gouverneur Generaal in handen des Konings, of zoo zulks niet geschieden kan, in handen van den Raad van *Indië* den eed af, van in de uitoefening derzelve, gehouw en getrouw te zullen zijn aan zijne Majesteit den Koning, en hoogstdeszelfs hooge Souvereine regten en de waardigheid van het Koningrijk te zullen bewaren en bevestigen, en den bloei en welvaart van *Nederlandsch Indië* te zullen voorstaan en behartigen, zonder aanzien van persoon; zwerende vooraf, niemand geschenken of beloften gegeven te hebben om de hooge waardigheid van Gouverneur Generaal te bekomen.

Wanneer aan één' persoon, de verantwoordelijkheid over de gewigtigste belangen wordt toevertrouwd, wordt uit den aard der zaak in denzelven de meeste kennis van zaken, het helderste doorzigt, de grootste regtschapenheid en de onkreukbaarste getrouwheid verondersteld, en op grond van dien, is de benoeming tot Gouverneur Generaal even vereerend als belangrijk; maar zijne verantwoordelijkheid tevens zeer zwaar. Zal hij toch beslissen, na verschillende en somtijds tegen elkander inloopende gevoelens gehoord te hebben, dan moet hij voorwaar bij onpartijdigheid eenen helderen blik, veel schranderheid en grondige kennis van die belangen paren, welke door zijn besluit zullen

bevorderd of benadeeld worden, en waarvoor hij aan zich zelven en aan den Koning verantwoordelijk is. Wordt een staatsman tot Gouverneur Generaal gekozen, die nimmer in *Indië* geweest is, dan kent hij gewoonlijk die personen niet, welke zich bij hem op den voorgrond stellen, noch die, welke afwachten, dat zij geraadpleegd worden; terwijl hij, die nimmer persoonlijk met *Indië* bekend werd, mannen noodig heeft, welke door ondervinding en door kennis zoowel van de bestaande wetten en verbondschriften, als van de inlandsche huishouding, het karakter en den aard van de verschillende volkeren, hunne zeden en gebruiken, het krijgswezen, den landbouw en den koophandel, inlichtingen kunnen geven, die met den aard van gezonde staatkunde strooken. Hij zal alzoo bij diepe menschenkennis, eene onzijdigheid dienen te bezitten, die noch door de voorkomendheid van den een' noch door de stroefheid van den ander' bewogen wordt. De ervaring heeft verscheidene voorbeelden opgeleverd, dat Gouverneurs Generaal hebben betuigd, zich gedurende hun bewind in de keus der personen, die zij vertrouwen schonken, vergist en daardoor niet die uitkomsten verkregen te hebben, welke zij bij nadere inzage, door eene andere keus hadden kunnen verwerven. Daar echter op dezen bol aan niemand volmaaktheid ten deel valt, zou het onverstandig zijn, haar in den Gouverneur Generaal te eischen; doch te regt wordt in hem een edel en vast grondbeginsel verondersteld, waarvan hij in al zijne handelingen, gesprekken en besluiten uitgaat, en waardoor hij aantoont, op eene kalme, waardige en gelijkmatige wijze te regeren.

De wijste der Koningen heeft gezegd: «De vreeze des Heeren is het beginsel der wijsheid,» en het is gewis, dat, waar die vreeze ontbreekt, elk beginsel, zelfs bij de schitterendste hoedanigheden, geen' vasten wortel heeft en wankelbaar is. De wijsheid dezer eeuw heeft die vreeze, bij wijze van *Surrogatie* of *Transactie,* met de zoogenaamde *Moraliteit* verwisseld en verward; doch het is vreemd, dat bij zooveel vooruitgang in kennis van de stof, de ware kennis van het onstoffelijke zoo zeer verachterd is, dat die moraliteit, welke alleen in het uiterlijke en in het fatsoen bestaat, de deugdelijkheid van den mensch en het waarachtige edele in hem verdringt, hetwelk zonder die vreeze niet denkbaar is. In *Europa* ziet men daarvan de

heillooze gevolgen, daar in die Rijken, waar die vreeze ontbreekt, noch troonen, noch Souvereinen, noch verbonden, veilig noch heilig zijn. Hoe de valsche wijsbegeerte nu alles ook wil bewimpelen en zich in bogten wringen om de waarheid, de eeuwig zegevierende waarheid geweld aan te doen en tot logen te maken, en in hare plaats den schijn voor het wezen, de schaduw voor het beeld te kiezen, was, en is en blijft het eeuwig waar, dat die vreeze de alleen hechte, onverwrikbare grondslag van ieder staatsgebouw zijn moet. In *Indië*, waar die vreeze het beginsel der Hindoesche en Mahomedaansche godsdienst is, heeft de ervaring doen zien, dat het geene bespiegelende kennis, maar daadwerkelijke waarheid is, dat het aanzien en de zedelijke krachten van den staat, dáár toenamen, wáár die vreeze openlijk door het bestuur getoond en door gepaste middelen bevorderd werd. Indien het mogelijk was, dat een Gouverneur Generaal die vreeze niet bezat, zou echter de welbegrepen staatkunde vorderen, zulks niet te laten blijken, en haar in schijn voor te staan, dewijl hij als voorganger den grootsten invloed heeft; terwijl de inlandsche Hoofden zelve op verschillende plaatsen hebben betuigd, zich te verwonderen, dat de Christenen geene openbare godsdienstoefening hadden, of indien dezelve bestond, er weinig gebruik van maakten, hetwelk de achting voor de *Nederlanders* in *Indië* benadeelt.

Daar het bij ervaring duidelijk blijkt, dat de onderdanigheid van zoo vele millioenen inlanders aan ons bestuur, op het vertrouwen gegrondvest is, hetwelk zij van onze meerderheid in kunde, wijsheid en zedelijke waarde koesteren, is het belangrijk dat vertrouwen door het gezegde beginsel te schragen en te versterken.

Het kiezen en bevorderen van Ambtenaren en Officieren naar den aard hunner bekwaamheid en verdiensten, is een der gewigtigste punten en een zekere waarborg voor het wel doen slagen van welmeenende pogingen.

Het stelsel om de minder geschikte Ambtenaren of Officieren op verwijderde posten te plaatsen, benadeelt de belangen van het Gouvernement stoffelijk en zedelijk; want het geeft daar, waar zelden een bekwaam en verlicht persoon het bewind voert, een ongunstig denkbeeld van de *Nederlanders* en veroorzaakt eene pijnelijke gewaarwording voor de regtschapene en kundige.

mannen, welke zich aldaar bevinden en als het ware met hen vergeleken worden; terwijl de minder bruikbare personen, in de nabijheid der hoofdplaats beter kunnen gadeslagen worden. Het kennen alzoo van de Ambtenaren en Officieren kan alleen leiden tot het regtmatig beloonen en bevorderen van dezelve; en het is gewis moeijelijk te bepalen, of er bij het doen van voordragten daartoe, bescherming en gunst of algeheele onpartijdigheid en warme behartiging voor 's Lands belangen tot rigtsnoer gediend hebben. *Nederlandsch Indië* kan thans op vele uitmuntende, kundige en regtschapene mannen bogen, zoo dat thans minder dan weleer onregtmatigheid in dit opzigt bestaat, maar het blijft immer gewigtig, verdienstelijke personen boven lievelingen, die mindere verdiensten bezitten, te beschermen en te beloonen. Het lot van den Officier en Ambtenaar, die in *Indië* door pligtverzuim buiten betrekking geraken, is, ver van het Moederland, zeer betreurenswaardig en hoogst noodlottig, zoodat ieder middel, dat beproefd wordt, hen voor schande, armoede en wanhoop te beveiligen, een' lauwer vlecht in den eerekrans van den Opperbewindhebber.

Het lot van den Ambtenaar is in het algemeen gunstig, doch dat der minderen, die zelden of nimmer opklimmen, in vergelijking van dat der hoogeren, voor verbetering vatbaar. Er zijn toch menschen, die slechts voor eene ondergeschikte betrekking geboren schijnen te zijn en daarin door niemand, die spoedig naar iets hoogers haakt, overtroffen worden, terwijl zij in langdurige en getrouwe diensten schaars eene lotverbetering ondergaan.

De Officieren der Land- en Zeemagt verdienen vooral de hooge belangstelling van den Gouverneur Generaal, en hebben die gedurende eene reeks van jaren ook wel mogen ondervinden en van tijd tot tijd hebben die der Landmagt vermeerdering van inkomsten genoten. Er wordt door sommigen betoogd, dat de Officieren, gemerkt de rust en vrede, die thans *Indië* ten deel vallen, in verhouding tot hunne werkzaamheden, goed beloond worden: doch aan wie heeft men die rust en vrede te danken? Wie heeft zijn leven voor het heil der kolonie veil gehad? Wie er wonden voor bekomen? Wie er onnoembare vermoeijenissen voor ondergaan, die dikwerf het gezondste gestel voor altoos ondermijnen? Wie hebben de *Molukkos* zoo dikwerf

beteugeld, wie *Malakka*, *Celebes*, *Sumatra* en *Java* overwonnen? Wie zijn het, die de zeeroovers zoo herhaaldelijk hebben getuchtigd? Met een woord, wie hebben den ouden roem en glorie van *Nederland* in *Indië* onbesmet bewaard? Zijn het niet de brave dapperen der Land- en Zeemagt, die den Indischen bodem door hun bloed, zoo mogelijk, noch vruchtbaarder gemaakt, of door hunnen zegerijken dood hunne getrouwheid en vaderlandsliefde bezegeld hebben? Ja, zij zijn het, en zij verdienen de hoogachting en bescherming van hen, die weten te beseffen, welke ontberingen en opofferingen de Officieren zich zoo dikwerf in *Indië* geduldig getroosten. Het is waarheid, dat de Ambtenaren, thans vele, voortdurende en dikwerf moeijelijke bezigheden hebben, en door het uitgebreide nut en onmiddellijk geldelijk voordeel, dat zij in de schatkist doen vloeijen, ruime bezoldiging verdienen; doch het is tevens waar, dat zij meestal plaatselijke betrekkingen bekleeden, niet behoeven rond te zwerven, en alzoo, in vergelijking van vele Officieren, vooral die der zeemagt, welke immer omzwalken en aan al de nadeelige gevolgen van het brandend klimaat, aan hevige stortregens en aan de dikwerf gevaarlijke kruistogten tegen zeeroovers zijn blootgesteld, een gerust leven leiden, dat nu en dan, en somtijds dikwerf de genoegens der zamenleving aanbiedt.

Om te beoordeelen, of het al of niet wenschelijk zij, dat de Gouverneur Generaal met een onbepaald gezag bekleed en alleen aan den Koning of als andere Hooge Staatsmannen, aan andere Staatsligchamen verantwoordelijk zal zijn, moeten de denkbeelden der Indische volken omtrent Koningen en Grooten, mitsgaders de bestaande gebruiken geraadpleegd worden, ten einde niet, door te veel te willen, en daardoor die volkeren te emanciperen, eene onafzienbare reeks van jammeren te berokkenen. Onderdanigheid en gehoorzaamheid houden weldra op, zoodra er twijfel bestaat of hij, die beveelt, wel geregtigd is, zulks te doen. De *Indiaan* van de geringe volksklasse is zoo zeker van de heiligheid des gezags zijner Opperhoofden overtuigd, als de *Europeaan* van die des Opperwezens, en in het algemeen nog zekerder. Onder de titels der Javaansche Vorsten komen voor: « De verhemelde, de aangebedene, de spil des aardrijks, de schrik des doods op het slagveld, de barmhartige dienaar, de bevestiger, de handhaver der godsdienst, de

stedehouder Gods.» Hoe wijders over de vorstelijke waardigheid onder het *verlichte* gedeelte des volks gedacht wordt, blijkt uit Hoofdstuk V, van het werk *De Kroon aller Koningen*, waarin het volgende geschreven staat: *Vraag*. «Indien het betamelijk is, dat wij de daden van hen wraken, die misdadig in hunne Regering handelen, hoe kunnen wij dan hunne bevelen nakomen?» *Antwoord*. «Dat wij hunne bevelen nakomen, is door onzen benarden toestand en niet om de achtbaarheid dier Vorsten; en de benardheid van dezen toestand bestaat hierin, dat indien wij hunne woorden niet nakomen, wij het bestaan der *Vorstelijke waardigheid* niet vereeren en slecht worden in het Rijk; en het is daardoor dat geloovigen en ongeloovigen ongelukkig worden. Wij volgen hunne wetten op, om het misdrijf en het kwaad van ons af te weren, doch geenszins om hunne achtbaarheid; en indien het niet om die moeijelijkheid was, zouden wij hunne bevelen evenmin opvolgen, als hunne daden, en het zou niet geoorloofd zijn hunne aangezigten te aanschouwen omdat zij misdadig en vijandig zijn jegens God en jegens zijnen Profeet.»

De Onderdanen gehoorzamen in *Indië* gewoonlijk blindelings, zonder er aan te denken, of hij, die beveelt, al of niet verantwoordelijk is, zoodat het gemakkelijk valt, over hen te gebieden; maar geheel anders is zulks met de Grooten en Priesters, vooral met die Grooten, welke door den invloed van Priesters gevormd en onderwezen of zelve Priesters zijn; want ofschoon zij zich door de bevolking schier laten vergoden, daar ieder voor hen buigt en knielt, zien zij met leede oogen en dikwerf met wrevelmoed de heerschappij der *Nederlanders* aan, waardoor de zon van hunnen luister taant of reeds ter kimme helt. De lagere klasse ziet van de vroegste jeugd de onbeperkte gehoorzaamheid aan de inlandsche Hoofden, en deze weten zich daardoor bij voortduring te doen eerbiedigen; doch die Hoofden, zoowel als de Vorsten maken zich meer en meer bekend met de staatsinrigting van *Europa* en vernemen weldra of een Gouverneur Generaal, die naar het Moederland terugkeert, goed- of afkeuring over zijn gevoerd bewind ontvangt. De dagbladen worden zelfs door enkelen gelezen en verstaan, en wanneer over het bewind van den Gouverneur Generaal ongunstig in dezelve gesproken wordt, houdt hun geloof aan zijne onfeil-

baarheid op; en wanneer hetgeen hij opgebouwd heeft, door zijnen Opvolger wordt afgebroken, beseffen zij dat hetzelfde met den nieuwen Gouverneur Generaal kan plaats hebben. Hierdoor ontstaat onzekerheid, schudding en wantrouwen, en het ware in het belang des Vaderlands te wenschen, dat de dagbladschrijvers zooveel vaderlandsliefde bezaten, geene artikelen in hunne kolommen te plaatsen, welke de strekking hebben om de daden van Gouverneurs Generaal te laken of te gispen, terwijl daardoor in *Indië* zoowel onder de Europesche als Inlandsche Hoofden en Staatsdienaren, zaden van bedilzucht en wederstreving gestrooid worden, zoodra zij zich verbeelden, dat hetgeen de Gouverneur Generaal beveelt, kan afgekeurd worden. Maar indien de Gouverneur Generaal ooit crimineel kon vervolgd worden, dan zou de glans zijner waardigheid verduisterd, de invloed van den Opperbewindhebber van *Indië* vernietigd, en zijne kracht aldaar verbroken worden. Verscheidene Gouverneurs Generaal, die in deze bespiegelende eeuw in *Indië* geregeerd hebben, moesten, niettegenstaande hunne onschendbaarheid reeds tegenkantingen ondervinden, die hunne bedoelingen dwarsboomden; maar wat zou het zijn, indien ieder ingezetene over vermeend onregt, den Vertegenwoordiger des Konings in regten kon betrekken; dan zou het veerkrachtig Indisch staatsligchaam weldra ontzenuwd en uitgeput worden. Allerlei zamenspanningen, kuiperijen en listweefsels zouden er ontstaan; tweespalt zou zich als een *Hydra* vertoonen, en een tweede DIPO NEGORO zou ruim voldoende zijn om het schoone staatsgebouw, waaraan nu derdehalve eeuw gebouwd is, te sloopen. Neen! de Gouverneur Generaal, een man, door de wijsheid des Konings gekozen zij, en blijve alleen aan den Koning en aan niemand anders verantwoordelijk; zijn bevel hebbe kracht van wet en zij onomstootelijk; zijn eed, zijn eer, zijn geweten schrijven hem zijne pligten voor, en indien hij dan nog dwalen mogt, zal daaruit betrekkelijk slechts weinig nadeel ontstaan, in vergelijking van het onberekenbare, dat er uit eene andere verantwoordelijkheid kan geboren worden. Indien het den Koning behaagt, hem terug te roepen, zou zelfs de Koninklijke ongenade, indien zij zijn deel werd, in *Indië* nadeelig kunnen werken. — Dit alles wordt wel door de hedendaagsche bespiegelende kennis tegengesproken, en bevat, afgetrokken be-

schouwd, op zich zelven onbillijkheid in den algemeenen zin, dit is waarheid; maar wat in *Europa* in Maatschappijen geldt, waar de bevolking niet door de waardigheid, maar door de waarde van het Koningschap in rust wordt gehouden, is niet van toepassing op *Indië*, alwaar het voldoende is, te zeggen *Toewan Besaar poenja parintah!* (De Groote Heer beveelt!) Neemt men dit magtwoord weg, dan ontruime men de goudmijn van *Nederland*, en geve haar ten prooi aan loerende vrienden. De stelling, dat in *Indië* eenmaal de Europesche zoogenaamde verlichting zal doordringen, is niet ongegrond; maar wat er dan met de komst van hare lieve trawanten aldaar geschieden zal, is voorloopig moeijelijk te bepalen, doch zal nader beschouwd worden; maar, dat de bevolking daardoor minder geluk dan thans zal genieten, staat vast. En het is op grond van de bestaande staatkunde onder de Indische volkeren, behalve enkele uitzonderingen, die van geen overwegend belang zijn, dat de Gouverneur Generaal onschendbaar moet blijven.

OVER DE REGTVAARDIGHEID.

Alwie uit het bovenstaande zou afleiden, dat de Gouverneur Generaal als onschendbaar persoon, in zijne onschendbaarheid aanleiding zou kunnen vinden, der regtvaardigheid te kort te doen, zou den Schrijver niet begrepen en verkeerd geoordeeld hebben; en wie vermeenen mogt, dat de verstandige en onderwezene *Indianen* geen begrip van regt hebben, maar zich als dieren laten leiden, kent hen, noch hunne geschiedenis, daar zij bij onderdrukking en overheersching, hetzij van *Europeanen*, hetzij van Inlandsche Vorsten, te dikwerf het tegendeel bewezen hebben. De aanhef van het VI. Hoofdstuk van den kroon aller Koningen is: «*Inna 'llaha jamoeroe bi 'l-ådli wa 'l-ihhsåni*,» hetwelk voor hen, die het Arabisch niet verstaan, onmiddellijk door de Maleische vertaling gevolgd wordt: «*Bahoewa Allah menttakhan akan ådil dan ihhsan*,» dat is: God beveelt de regtvaardigheid en de voortreffelijkheid; wijders: «*El ådloe azzoe 'd-dîni wa qowwatoe 's solthåni wa fîhi tsalåkhoe 'l chadla'i wa'l-oelwi*» en in het Maleisch: *Kabetoelan itoe ada*

kamoelia'an agama itoe dan kategohan Rádja itoe, karna ada dàlamnja kasoetjian karindàhan dan katinggian djoega» of «De regtvaardigheid is de voortreffelijkheid van de godsdienst en de sterkte des Vorsten, en daarin is de ongeschondenheid van het nederige en het verhevene.»

Essolthanoe 'l-àdiloe fi'd-doenja jauma 'l-qyamáti dsjálisoen fi 'l dsjannati àla manábiri'l-loeloewin of *Rádja jang àdil dálam doenja pada hárie khijámat doedokh dálam sjorga di átas poetrána deri pada moetijára* dat is: De regtvaardige Koningen zullen op den dag des oordeels zitten in den hemel op troonen van paarlen.

Somtijds vindt men bij de *Indianen* eene juistere bepaling van de pligten eens gebieders, dan men onder hen verwacht, zoo als die, welke op blz. 70 van het genoemde Maleische werk voorkomt: *Sedang Allah Tá'àla átas prie dsjoellál dan djoemál itoe mendjadikan segala manoesija deng'an bágej-bágej prinja dan pekerti jang berlajinan samoewánja deri pada orang bájik dan djáhat dan islam dan kafir; maka tijáda dápat tijáda deri pada segala Rádja-Rádja dan hhákim menghhoekomkan pada antára marika itoe deng'an àdil dan intsáf demekièn memeliharákan faèjdat karadjá'an dan djáng'an takhtsirkan pada pekirdjá'an jang háros dikirdjákan itoe, karna pada tampat dan koetika jang pátut di sijásatkan, háros ija sijásatkan, dan pada tampat dan koetika jang pátut di kasejhankan, háros ija kasejhankan djoega, dan dálam segala hhál hendakh ija djáng'an láloe deri pada àdil dan intsaf, sopája orang jang berkoewása djáng'an meng'anijája átas orang jang tijáda berkoewása, dan orang jang kája djáng'an átas orang jang kasejhan, dan orang jang besaar djáng'an átas orang jang ketjil, dan Rádja itoe sendiri djáng'an melebeh dan mengorang s'orang manoesija dálam bárang pekirdjá'an deri pada hinggánja, sopája segala manoesija meng'ing'atkan dirinja dan membajiki prinja sahingga dápat segala hamba Allah deng'an sentausa dan tetap hatinja mengardjákan kardjá agama dan mentjahárie kahidopannja. Maka karna motslehhat inilah di brikan Allah Tá'ala pangkat karadjá-an dan kabesáran ákan sa-orang hambánja pada antára masoewátoe khaum khaum, sopája ija dápat menghhoekomkan deng'an krasnja dan lembotnja dan tákot deri padánja segala orang jang djáhat dan hárap padánja segala orang jang bájik,*

dan hâroslah Râdja itoe korang mâkan dan korang mînom dan korang tîdor dan djâng'an menoerotkan hewa nafsoenja; sopâja dâpat ija meng'ardjâkan pekardjâ'an karadjâ-an jang maka soekar meng'ardjâkan itoe deng'an sebenarnja; waarvan de Vertaling is: Nademaal God de Allerhoogste op eene luisterrijke en verhevene wijze alle menschen met verschillende hoedanigheden en verscheiden geaardheden geschapen heeft, zoowel de braven als de slechten, de geloovigen en de ongeloovigen; zoo moeten alle Koningen en Regters onder hen regtvaardig en billijk oordeelen, en alzoo de welvaart van het Rijk behartigen zonder in eenige verrigting, die verrigt moet worden, nalatig te zijn; want ter plaatse en ten tijde, dat er streng moet gehandeld worden, moeten zij gestreng zijn, en ter plaatse en ten tijde, waar mededoogend moet gehandeld worden, moeten zij mededoogend zijn; doch in geene zaken mogen zij van de regtvaardigheid en billijkheid afwijken, opdat de Gezaghebber geene magteloozen onderdrukke, en de rijken niet boven de armen, en de aanzienlijken niet boven de geringen staan; ook moet de Vorst zelf niemand boven of beneden zijn' werkkring stellen, opdat alle menschen over zich zelve nadenken en hunne geaardheden verbeteren; in dier voege, dat alle dienaren Gods rustig en welgemoed de godsdienst uitoefenen en hun levensonderhoud zoeken: want het is om deze reden, dat God de Allerhoogste de koninklijke waardigheid en grootheid aan een' zijner dienaren onder eenig volk schenkt, ten einde hij gestreng en zachtmoedig oordeele, alle boosdoeners hem vreezen en alle brave hunne hoop op hem vestigen; ook betaamt het een' Koning zich in spijs en drank en slaap te matigen en zijne driften niet op te volgen, ten einde de rijksaangelegenheden getrouw waar te nemen.»

Alhoewel de *Javanen* zeer onderdanig zijn, is in hunne geschriften echter het begrip van het pligtmatige der regtvaardigheid in Vorsten, duidelijk uitgedrukt. In het Javaansche werk *Lajang Sewoko*, waarin hoofdzakelijk over de pligten van Staatsdienaren gehandeld wordt, staat op bladzijde 15 van het handschrift bij mij berustende, het volgende geboekt. «*Wong ngagoeng koerang parikso hadhil, hoepamané harah-harah hombo, hangnging nora nono soeketté, poenopo karjiwanipoen, boeronnakoe lén hasepi pan soéketté tannono: lir talogo hagoeng, nangnging baannjoenné*

annono; jekti hoelam kageng, loeloemoet ting sepi, poenopo kang ikèn mangsa; » dat is: De grooten, nalatig in het regtvaardig onderzoek, zijn schier gelijk aan eene uitgestrekte vlakte, maar die geen gras heeft; waartoe zoude zij mijn wild gedierte strekken? wijders is zij verlaten en zonder gras. De grooten zijn even als een groot meer, maar dat geen water bevat; de groote visschen, daar er geen kroos is, wat zullen zij eten?

Uit deze aanhalingen blijkt duidelijk, dat in den Indischen Archipel, regtvaardigheid als een noodwendig vereischte, vooral in den Gebieder gevorderd wordt; maar geenszins, dat een Vorst verantwoordelijk zal zijn of dat zijne stem van die van anderen afhankelijk gemaakt wordt. Alleen op *Celebes* vindt men het zeldzame voorbeeld, dat de Rijksgrooten den Vorst kunnen onttroonen; maar ook op dat eiland zijn die Grooten zeer onafhankelijk en de bevolking ondervindt daardoor, dat het veel verkieslijker is, onder éénen heerschzuchtigen Vorst dan onder vele dwingelanden te staan.

STATIE VAN DEN GOUVERNEUR GENERAAL.

Bij eene Aziatische bevolking is het eigenaardig, dat elke Gebieder door pracht en praal of door uiterlijke vertooning zich doet kennen. De Keizer, zoowel als de Sultan; de Radja en Hoofden van allerlei rang hebben eenen stoet bij zich, die naar den aard van hun aanzien, min of meer talrijk is. Dat derhalve de Gouverneur Generaal, welke alom met den titel van *Toewan besaar* of Groote Heer bestempeld en begroet wordt, op zijne reizen een aanzienlijk gevolg bij zich heeft, is met zijne hooge waardigheid van Vertegenwoordiger des Konings en als Oppergebieder van *Nederlandsch Indië*, niet alleen bestaanbaar, maar het is zelfs noodzakelijk, dat hij zich op eene bijzondere wijze onderscheidt. Dagelijks gaan twee huzaren zijn rijtuig vooraf; op zijne reizen wordt zijne koets door zes paarden getrokken en heeft hij een zeer groot gevolg bij zich, dat, voor zoo veel de Inlanders betreft, onder weg gedurig afgelost wordt.

Door dezen maatregel ziet de bevolking, dat de Hoofden onderdanig aan en afhankelijk van den Gouverneur Generaal zijn, en dit is van groot gewigt voor zijnen invloed. Volgens het gevoelen van den inlander moet zich de Gouverneur Ge-

neraal niet dikwerf aan het publiek vertoonen, ten einde zijne verschijning geene gewone zaak voor hem worde.

JUSTITIE.

In *Nederlandsch Indië* wordt regt gesproken in naam en van wege den Koning; de burgerlijke en lijfstraffelijke wetten zijn er gedeeltelijk op het Romeinsche Regt en gedeeltelijk op verschillende Reglementen van het Gouvernement gegrond, vooral op die, welke door Commissarissen Generaal over *Nederlandsch Indië* zijn gearresteerd op den 23e en den 30e October en den 22e December 1818, den 9e, 10e en 15e Januarij 1819, voor zoo ver zij niet gewijzigd zijn bij koninklijk besluit van den 20e Februarij 1836, nº 91. De behoefte aan een wetboek, overeenkomstig de veranderingen, die zoo wel in het bestuur, door uitbreiding van grondgebied, als in de zedelijke wereld door de afschaffing van den slavenhandel, van de verminkende en de menschheid onteerende straffen, en door het beter leeren kennen van den aard van den inlander en van zijne gebruiken, ontstaan zijn, werd sedert lang gevoeld en openlijk erkend. Er werd zelfs in *Indië* eene Commissie benoemd om een ontwerp van wetboek te vervaardigen; doch vele onvoorziene omstandigheden hebben hare werkzaamheden belemmerd; zoodat bij Koninklijk besluit een nieuwe Commissie is benoemd, bestaande uit mannen, die in *Nederlandsch Indië* gedurende verscheidene jaren in hooge betrekking in het Regtswezen zijn werkzaam geweest, zoo als Mr J. H. SCHOLTEN VAN OUD HAARLEM, President van het Hoog Geregtshof van *Nederlandsch Indië*, Mr B. G. RINIA VAN NAUTA, ommegaande Regter op *Java*, Mr J. SCHNEITHER, oud Raad van het Hoog Geregtshof in *Nederlandsch Indië* en Mr F. DE KOCB, amanuensis, zijnde de eerstgenoemde Voorzitter der Commissie.

De opperste Regtbank is het Hoog Geregtshof, dat het toevoorzigt houdt op eene goede onvertogen bedeeling van regt; het bekrachtigt, vernietigt of wijzigt de vonnissen van de Raden van Justitie, Regtbanken van ommegang en Landraden. Het personeel van het Hooge Geregtshof en van de Raden van Justitie bestaat uit Christenen.

De misdaden van Militairen tot de Zee- en Landmagt behoorende, worden beoordeeld door de Militaire Regtbanken waarvan het hooger beroep aan het Hoog Militair Geregtshof plaats heeft. Alleen uit kracht der wetten kan iemand in regten betrokken worden. Geen doodvonnis mag ten uitvoer worden gebragt dan na het daartoe verleende verlof van den Gouverneur Generaal. De hoofdambtenaren op de buitenbezittingen zijn echter in dringende omstandigheden bevoegd, het verlof daartoe te verleenen, mits vooraf de consideratiën en het advies te vragen van de Regtbank, welke het doodvonnis heeft geveld. De Gouverneur Generaal kan, indien hij daartoe door den veroordeelde is verzocht of om andere gewigtige redenen, de schorsing der uitvoering van het doodvonnis bevelen. De bedenkingen welke de Hoven, Regtbanken of krijgsraden tegen zoodanige bevolen schorsing ter kennis van den Gouverneur Generaal brengen, zendt hij aan het Ministerie van Marine en Koloniën, ten einde de zaak ter beslissing van den Koning te brengen.

HOOG MILITAIR GEREGTSHOF.

Dit Geregtshof heeft het regtsgebied over geheel *Nederlandsch Indië*, over alle Militairen en andere personen, welke tot de Koloniale Land- en Zeemagt behooren, voor zoo ver hunne overtredingen niet 's Lands lasten en middelen betreffen.

AUDITEURS MILITAIR.

Te *Batavia*, *Samarang*, *Soerabaya* en *Padang* worden de werkzaamheden van Auditeur militair door de Fiskaals bij de Raden van Justitie uitgeoefend, terwijl in de bovenlanden van *Sumatras westkust* daarvoor een afzonderlijk ambtenaar bestaat.

RADEN VAN JUSTITIE OP JAVA.

In den eersten aanleg is de burgerlijke regtsoefening aan de Raden van Justitie opgedragen, ieder over de uitgestrektheid van deszelfs afdeeling, behalve in zaken, waarvan de kennisneming ter eerster instantie aan het Hoog Geregtshof is toegekend. Van de vonnissen van den Landraad kan bij de Raden van Justitie geappelleerd worden. In het Criminele staan alle Europeanen, behalve in de gezegde uitzondering, voor dezelve te regt.

De inlandsche bevolking van de hoofdplaatsen *Batavia*, *Samarang* en *Soerabaya*, die vroeger aan de regtspraak der Raden van Justitie onderworpen was, is aan die Jurisdictie onttrokken

en gebragt onder die der Landraden en Regtbanken van ommegang, even als de bevolking van de overige Residentiën op *Java*. Het staat den aanlegger nogtans, onder zekere bepalingen vrij, in civiele zaken, het geschil terstond te brengen voor den Raad van Justitie, met voorbijgang der Landraden.

De Jurisdictie van de Raden van Justitie op *Java*, is bepaald als volgt:

Van den Raad der Justitie te *Batavia*, over de Residentiën *Bantam* en *Batavia*, de Afdeelingen *Buitenzorg* en *Krawang* en de Residentie der *Preanger Regentschappen* en *Cheribon*.

Van den Raad van Justitie te *Samarang* over de Residentien *Tagal*, *Pekalong'an*, *Samarang*, *Baglen*, *Banjoemas*, *Kadoe*, *Djocjokarte*, *Soerakarta*, *Madion*, *Japara* en *Rembang*.

Van den Raad van Justitie te *Soerabaya*, over de Residentie *Kediri*, de afdeeling *Patjitan*, en de Residentiën *Soerabaya*, *Pesoeroewan* en *Bezoeki*.

LANDRADEN.

In elke Residentie is wekelijks een zitdag voor den Landraad, welke zamengesteld is uit den Resident, Adsistent-Resident of Secretaris als Voorzitter en eenige inlandsche Hoofden als Assessoren, benevens eenen Djaksa of inlandschen Fiskaal en eenen Panghoeloe of Priester, bijgestaan door den Secretaris der Residentien of eenen anderen daartoe aangewezen Ambtenaar; zijnde in de Residentie *Batavia* twee Europesche Assessoren aan den Landraad toegevoegd.

De Landraden nemen kennis van alle misdaden door inlanders, *Chinezen* en personen tot de Indische bevolking behoorende, gepleegd, met uitzondering van moord, manslag, verraad, oproer, valsche munterij, roof met geweld, brandstichting en andere misdrijven, welke met den dood kunnen gestraft worden; van knevelarijen en misbruik van gezag, aanmatiging van gezag en het verzetten of plegen van dadelijkheden tegen hetzelve.

REGTBANKEN VAN OMMEGANG.

De Regtbanken van ommegang worden voorgezeten door een Lid van den Raad van Justitie, onder wiens regtsgebied het misdrijf gepleegd is. Hij heeft den titel van *Ommegaande Regter* en wordt bijgestaan door eenen Europeschen Secretaris; benevens vier Assessoren welke uit de inlandsche Hoofden of aanzienlijke inlanders gekozen worden, mitsgaders door eenen

inlandschen Fiskaal en Penghoeloe. De misdrijven, welke aan de regtsmagt der Landraden onttrokken zijn, worden voor de Regtbanken van ommegang vervolgd. In sommige Residentiën geschiedt dit voor eenen grooten Landraad, en te *Soerakarta* en *Djocjokarta* voor eenen Residentieraad. De Landraden oordeelen voorts in alle civiele geschillen onder inlanders, en, mits geene *f* 500 te bovengaande, in civiele geschillen, waarin een der partijen een inlander is. Wanneer de zaak meer dan *f* 500 bedraagt, moeten de vreemdelingen, als gedaagden, voor de Raden van Justitie worden aangesproken. De Landraden in de Residentiën *Baglen, Banjoemaas, Madion* en *Kediri* en in de Afdeeling *Patjitan*, nemen daarenboven kennis van misdaden, welke elders onderworpen zijn aan de uitspraak van de ommegaande Regtbank.

HET VONNISSEN VAN EUROPEANEN IN INDIË.

Er zijn voor- en tegenstanders van het beginsel om *Europeanen* in *Indië* in het openbaar te vonnissen. Daar de wet het beveelt, is het zonder tegenspraak, dat dezelve gehandhaafd moet worden; doch daar er een nieuw wetboek vervaardigd wordt, is het niet overbodig er iets van te zeggen. Velen zeggen: «Allen zijn gelijk voor de wet;» doch de wetgever wil ook, dat de straf overeenkomstig de misdaad zij, en thans is zij zulks niet in gelijke mate. Dat een inlander voor het oog van inlanders gevonnisd wordt, staat gelijk aan een *Europeaan*, die in *Europa* voor het oog van *Europeanen* gevonnisd wordt; maar dat een *Europeaan*, een Christen, in *Indië* voor het oog van *Indianen*, die Mahomedanen, en van *Chinezen*, die Heidenen zijn, gevonnisd wordt, staat daaraan geenszins gelijk, want die straf is meer verlagend en onteerender. In *Bengalen* wordt die straf aan het oog der *Hindoes* onttrokken. Aangezien nu de straf op moord en andere misdrijven voor Inlander en *Europeaan* woordelijk dezelfde is, is zij zulks geenszins ten aanzien van het verachtelijke in de toepassing, en alzoo is zij geenszins gelijk, en het is te hopen, dat bij de daarstelling van het nieuwe wetboek, hierop zal gelet worden, dewijl eene ongelijkmatigheid, het denkbeeld van billijkheid verdringt. Uit een staatkundig oogpunt beschouwd, is het nadeelig, dat de *Europeaan* zijn vonnis voor het oog van overwonnen Mahomedanen en Heidenen ondergaat; het verzwakt

bij de Indische volken het geloof aan de zedelijke meerderheid van de Europesche gebieders, en verstandige Inlanders verklaren zelfs, dat zij zoodanige strafoefening wel als uiterst gestreng en, als overeenkomstig met de wet, regtvaardig beschouwen, maar haar ongaarne zien, daar zij haar in den algemeenen zin als vernederend achten voor het aanzien van het Indische Gouvernement en voor den invloed der Europesche Ambtenaren in het algemeen.

BINNENLANDSCH BESTUUR.

Het Gouvernement heeft ten opzigte van het Binnenlandsch Bestuur verordeningen voorgeschreven, die van deszelfs edele bedoelingen omtrent de inlandsche bevolking getuigen, en op wijsheid, liefde en regtvaardigheid gegrond zijn. Sedert de herstelling van het Nederlandsch bewind in *Indië*, hebben al de Commissarissen Generaal en Gouverneurs Generaal gepoogd in den geest en naar de behoefte van den inlander, in overeenstemming met de belangen van *Indië* en *Nederland* te handelen.

Onder het toevoorzigt van den Gouverneur Generaal wordt het Binnenlandsch Bestuur in de onderscheidene Afdeelingen van *Java* en *Madura*, door Residenten en op de buitenbezittingen door Gouverneurs of Residenten waargenomen, met het beginsel, de inlandsche bevolking zooveel mogelijk te laten onder de leiding en het onmiddellijk bestuur van hare eigen hoofden. Op de bezittingen buiten *Java* en *Madura* gelegen, zijn alle Autoriteiten, burgerlijke en militaire, ondergeschikt aan den Ambtenaar met hoogst burgerlijk gezag bekleed.

Hetgeen ten aanzien van den Gouverneur der Molukkos in het I. Boek, blz. 60 en 61 is gezegd, is van toepassing op al de Gouverneurs en Residenten der buitenbezittingen, doch, tot herstelling van eene aldaar medegedeelde onnaauwkeurigheid, wordt hier aangemerkt, dat geene doodvonnissen door eenige Hoven of Regtbanken geveld, daaronder mede begrepen de vonnissen door de krijgsraden der Zee- en Landmagt geslagen, mogen ten uitvoer worden gebragt, dan nadat daartoe zal zijn verlof bekomen van den Gouverneur Generaal.

FINANCIËN.

De algemeene financiële inrigtingen, alsmede de algemeene bepalingen op het stuk der inkomende en uitgaande regten, des handels en der scheepvaart, eenmaal door den Koning bekrachtigd zijnde, kunnen niet anders, dan ten gevolge van Koninklijke bevelen of autorisatiën worden veranderd.

Geene belastingen mogen voortaan in *Nederlandsch Indië* geheven worden, dan op eene publicatie van den Gouverneur Generaal, na daartoe vooraf, onder gewone omstandigheden verkregen te hebben de toestemming des Konings.

Belastingen, welker werking schadelijk of nadeelig wordt bevonden, kunnen, wanneer eene voorziening dringend gevorderd wordt, onder nadere goedkeuring des Konings, door den Gouverneur Generaal worden ingetrokken of gewijzigd.

Alle belastingen worden gebragt, onder vaste en duidelijke bepalingen, de strekking hebbende om dezelve overal, in verhouding te doen staan, tot de plaatselijke omstandigheden, en dezelve zoo min mogelijk, drukkend te maken voor landbouw en nijverheid, en vooral voor den smallen handel der inlanders.

De gronden op het eiland *Java*, welke nog de eigendom van den lande zijn, zullen, voor zoo ver dezelve door de *Javanen* bebouwd worden, bij voortduring dessa's gewijze, aan de inlandsche bevolking worden verhuurd door middel van overeenkomsten met de Hoofden en oudsten en onder zoodanige bepalingen, als telkens in de huurcedels of *Piagems* zullen worden uitgedrukt.

De vorm en de inhoud der *Piagems*, de tijd van derzelver duur, de hoegrootheid der te betalen landrente, de wijze waarop dezelve zal kunnen gekweten worden, in geld, producten of anderzins en al wat verder strekken kan, om de verhuringen der gronden te doen bevorderlijk zijn aan de meest mogelijke uitbreiding van landbouw en nijverheid, dit alles, is het onderwerp van bijzondere bepalingen, door den Gouverneur Generaal te beramen en vast te stellen.

De twee voorgaande artikelen zijn niet toepasselijk op de streken, begrepen onder de benaming van *Preanger Regentschappen*, alwaar de thans bestaande inrigtingen, ongeschonden zullen worden bewaard, zoo lang daaromtrent niet anders door den Koning zal zijn bevolen. — Mitsdien zal aldaar, de aan den

lande verschuldigde grondhuur, bij voortduring worden voldaan, door middel eener verpligte teelt en levering van producten, en niet anders.

Op alle plaatsen, waar het aanleggen van markten of *Passers* aan handel en landbouw bevorderlijk kan zijn, worden zoodanige inrigtingen door den Gouverneur Generaal daargesteld.

Op deze markten, mitsgaders op die, welke de wettige eigendom van bijzondere personen zijn, mogen geene andere heffingen geschieden, dan die, welke door den Gouverneur Generaal bij algemeene en bijzondere verordeningen vastgesteld, en aan den volke bekend gemaakt zijn.

De bijzondere eigendommen, zoo gebouwde als ongebouwde, zijn in het algemeen onderhevig aan het middel der verponding.

De bepalingen deswege worden steeds zooveel mogelijk in overeenstemming gebragt met de voortzetting van den landbouw, in verband tot de belangen der schatkist.

De bosschen van *Jattiehout*, (niet bij verkoop of anderzins aan bijzondere personen afgestaan) zijn, over geheel *Java*, de eigendom van den lande.

Niemand mag in dezelve eenig hout vellen, dan uit krachte van bijzondere of algemeene vergunningen en op de wijze daarbij vastgesteld.

De Gouverneur Generaal is bevoegd, om het werk in die bosschen, welke voor rekening van het Rijk worden bearbeid, op te dragen, aan de daartoe best gelegen dessa's, hetzij in dagloon, hetzij door middel van geheele of gedeeltelijke kwijtschelding der landrente.

Bepalingen van dezen aard kunnen ook gemaakt worden ter bevordering van andere werkzaamheden, ter dienste van het Rijk en van bijzondere takken van cultuur, welker uitbreiding belangrijk is voor het algemeen.

De uitsluitende aanmaak van het zout wordt gehandhaafd, zoo lang daaromtrent niet anders door den Koning is beschikt.

De Gouverneur Generaal zorgt voor de instandhouding der verpligte teelt van specerijën, voor 's Lands rekening, op de zoodanige van de Molluksche eilanden, als voor die teelt zijn aangewezen, en houdt de hand aan de bepalingen, die in verband daarmede, omtrent de vaart en den handel zijn gemaakt.

In die bepalingen vermag zonder de uitdrukkelijke autorisatie des Konings, geene verandering worden gemaakt.

De uitsluitende handel in opium, wordt als eene der bronnen van het openbaar inkomen gehandhaafd, tot zoo lang daaromtrent anders door den Koning zal zijn bevolen. — Geen opium mag in eene der Aziatische bezittingen van den staat geteeld of vervaardigd worden, anders dan met de uitdrukkelijke toestemming van den Gouverneur Generaal, en onder zoodanige bepalingen, als telkens zullen worden noodig geacht.

De Gouverneur Generaal zal daartoe evenwel vooraf 's Konings autorisatie moeten hebben ontvangen.

Het Algemeen Bestuur over de domeinen, goederen, inkomsten en uitgaven van *Nederlandsch Indië*, is onder het Oppergezag van den Gouverneur Generaal, opgedragen, aan een' Directeur Generaal van Financiën, bijgestaan door Directeuren van Financiën.

De meer bepaalde werkzaamheden van den Directeur Generaal van Financiën en van de Hoofdambtenaren, hem ter hulpe toegevoegd, mitsgaders de wijze waarop, en de gevallen waarin hij, met dezen in eenen Raad van Financiën vereenigd, over 's Lands belangen raadpleegt, worden bepaald bij afzonderlijke instructiën, die aan de Koninklijke bekrachtiging onderworpen zijn.

Het meer onmiddellijk beheer over 's lands domeinen, goederen, inkomsten en uitgaven is, in de onderscheiden afdeelingen van Neerlandsch Indië toebetrouwd aan de ambtenaren, met het hoogst plaatselijk gezag bekleed, behoudens de uitzonderingen of wijzigingen voor enkele plaatsen, bij bijzondere bepalingen vastgesteld. Al de voormelde Ambtenaren zijn gehouden, de aanschrijvingen hun, door den Directeur Generaal of een der Directeuren van Financiën gegeven, na te komen.

De verantwoordingen van alle rekenpligtigen, zijn onderhevig aan eene herziening van wege den Gouverneur Generaal, door zoodanig kollegie of hoogen Ambtenaar, als door den Koning, op voordragt van den Gouverneur Generaal zal worden bepaald.

De rekenpligtigen zijn gehouden zich te onderwerpen aan alle vergoedingen en beboetingen, welke hun door of van wege de Regering worden opgelegd, in zoodanigen vorm en na zoodanig voorafgaand onderzoek, als bij de daartoe betrekkelijke reglementen wordt bepaald. Die reglementen zijn onderhevig aan de Koninklijke bekrachtiging.

Bijzondere bepalingen, almede aan de koninklijke bekrachtiging onderhevig, regelen de wijze, waarop tegen het overschrijden der gemaakte begrootingen wordt gewaakt.

BIJZONDERE BEPALINGEN.

Niemand, wie hij ook zij, mag zich in *Nederlandsch Indië*, met der woon nederzetten, dan na daartoe het noodige verlof te hebben bekomen.

Geene permissiën tot vestiging of tijdelijk verblijf in *Nederlandsch Indië* zullen worden gegeven, anders dan door den Gouverneur Generaal, ingevolge de reeds bestaande of nader door den Koning te geven voorschriften. Bijzondere Reglementen bepalen de voorregten, aan het *vaste* burgerschap verbonden.

Elk vreemdeling, die zich voor een' tijd in *Nederlandsch Indië* ophoudt, is onderworpen aan al de wetten en verordeningen aldaar bestaande.

Elk dien het toegestaan is, zich met der woon in *Nederlandsch Indië* te vestigen, moet den eed van getrouwheid aan den Koning en van gehoorzaamheid aan den Gouverneur Generaal afleggen.

Hij geniet als ingezeten de bescherming der wetten, voor zoo ver hij zich als een goed en rustig burger gedraagt.

Chinezen, Mooren, Arabieren en andere vreemden, niet tot de Europezen behoorende, welke zich in *Nederlandsch Indië*, met der woon vestigen, worden zoo veel mogelijk, onder Hoofden van hunne natiën gesteld, als naar luid der daaromtrent gemaakte of nog te maken bepalingen.

De uitoefening van Godsdienst, door de onderscheiden gezindten, geniet in *Nederlandsch Indië*, de bescherming des bestuurs, voor zoo ver die uitoefening voor de openbare rust niet gevaarlijk is.

De leeraren van de onderscheidene thans bestaande Christelijke gemeenten in Nederlandsch Indië, worden uit de koloniale kassen bezoldigd; — gelijke bezoldiging zal kunnen worden toegestaan aan de Leeraren van zoodanige gemeenten, als naderhand op hoog gezag, zouden mogen worden daargesteld.

De Gouverneur Generaal beraamt de geschiktste maatregelen tot uitbreiding van de kennis der Javaansche, Maleische en andere oostersche talen, onder de Ambtenaren.

ouverneur Generaal beraamt de geschiktste middelen, oorzaken van ongezondheid, waar die mogten bestaan, nemen of te verminderen.

rgt voor de instandhouding en verbetering der bestaande en op het houden van de geboorte-, trouw- en sterflijsten ropeanen en derzelver afstammelingen.

ezoldigen der Ambtenaren geschiedt naar het beginsel, alve de toeteleggen jaarwede, geene andere geldelijke len, van wat aard ook, uit de posten mogen getrokken , zoo dezelve niet uitdrukkelijk zijn toegestaan.

oorkoming van alle misvatting hieromtrent, zal, bij noeming tot eenen post, aan welken behalve de vaste ing, andere voordeelen verknocht zijn, het genot daar- j eene resolutie van den Gouverneur Generaal, aan oemde worden vergund.

giën of overwigten, wanneer die in sommige gevallen toegestaan, zullen nimmer kunnen beschouwd worden rdeelen aan de ambten verbonden, maar slechts als n, om verliezen, buiten de schuld der Ambtenaren , te dekken.

Ambtenaar, die zich in zijne ambtsbetrekking of door vloed van dezelve, inkomsten of voordeelen bezorgt, drukkelijk aan dezelve toegekend, zal door den Gou- Generaal zonder vorm van proces, van zijne betrekking en uit Nederlandsch Indië verwijderd kunnen worden. lien de Gouverneur Generaal het noodig oordeelt, hem Regter over te leveren, zal hij schuldig bevonden wor- behalve de teruggave van het genotene en eene geldboete dubbelde waarde daarvan, verklaard worden eerloos en aam om den lande, immer in eenige betrekking te kunnen alles onverminderd de andere straffen, welke de regter van verzwarende omstandigheden, hem mogt opleggen. r de vorenstaande bepalingen wordt uitdrukkelijk be- het aannemen van geschenken door de nabestaanden genooten der ambtenaren.

mbtenaar, die onafgebroken gedurende ten minste twaalf met trouw en ijver in Nederlandsch Indië gediend heeft, t naar gelang van zijne dienstjaren, een regt op pensioen, der koloniale geldmiddelen.

Bijzondere reglementen regelen meer bepaaldelijk de voorwaarden, waarop het pensioen kan verleend worden en de hoegrootheid, mitsgaders de evenredige opklimming van hetzelve.

Het onderhoud der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, komt niet ten laste van de koloniale kas, maar wordt bekostigd uit een fonds, zamengesteld uit de contributiën der ambtenaren, en waartoe allen, zonder onderscheid, gehouden zijn bij te dragen; — afzonderlijke reglementen regelen de wijze van beheer van dat fonds, en al wat verder daartoe betrekking heeft.

De Gouverneur Generaal is bevoegd, om aan de ambtenaren op te leggen het bijeenbrengen van een fonds, bestemd om aan de zoodanige hunner, welke in de termen vallen, om pensioen van wege de koloniale kas te bekomen, eene evenredige verhooging van dat pensioen te verzekeren.

De Gouverneur Generaal zorgt voor de beheering der insolvente boedels, mitsgaders voor die der nalatenschappen, welke aan weezen vervallen of onbeheerd zijn.

Bijzondere reglementen, aan de bekrachtiging des Konings onderworpen, bepalen den aard der bemoeijngen van de kollegiën of ambtenaren, welke ten voormelden einde zullen worden aangesteld.

Het staat aan alle ingezetenen van Nederlandsch Indië vrij, zich zoodanig middel van bestaan uit te kiezen, of zoodanigen handel te drijven, als zij goedvinden, voor zoo verre, ten aanzien van eenige punten, geene bepalingen ter algemeene belangen wille, noodig worden geacht.

De Gouverneur Generaal moedigt door alle middelen, binnen deszelfs bereik, den landbouw aan, en bevordert zooveel doenlijk, de teelt van voortbrengselen, voor den handel met *Europa* geschikt.

Over het algemeen en voor zoo ver daaromtrent geene uitzonderingen bestaan, staat het aan alle ingezetenen van Nederlandsch Indië vrij, om op de gronden, door hen in eigendom, huur, pacht of gebruik bezeten, zoodanige, voortbrengselen te teelen, als zij verkiezen en om daarover naar goedvinden te beschikken, nadat de verschuldigde belasting gekweten en aan de voorwaarde der uitgifte van den grond voldaan zal zijn.

Al de bijzondere landeigendommen op de eilanden *Java en Madura*, op welke de gehoudenis rust, van eene verpligte teelt en levering van koffij, zullen bij voortduring en tot zoo lang daaromtrent anders door den Koning zal zijn bevolen, aan die verpligting onderhevig zijn.

De zoodanigen daarentegen, op welke de koffijteelt aan de keuze der eigenaren was overgelaten, onder gehoudenis evenwel, om koffij teelende, dezelve te moeten leveren, zijn later uitdrukkelijk, van die verpligte levering ontslagen.

De Gouverneur Generaal is bevoegd om, voor zoover de laatstgemelde landen, gelegen zijn in de nabijheid van districten, alwaar de verpligte teelt en levering bestaan, zoodanige maatregelen te nemen, ter wering van sluikerij, als de belangen van de Indische Regering zullen vorderen.

De Gouverneur Generaal moedigt op de meest geschikte wijze, den scheepsbouw en de zeevaart aan.

Bezondere bepalingen, aan de Koninklijke goedkeuring onderworpen, regelen de voorwaarden, waarop de koloniale zeebrieven kunnen worden verkregen.

De Inlandsche bevolking geniet de bijzondere bescherming der Regering.

Alle geldafpersingen, knevelarijen en willekeurige beschikkingen over der Inlanders personen, goederen en arbeid, zijn ongeoorloofd.

Alle Europesche en Inlandsche ambtenaren, die zich aan deze misdaden schuldig maken, zullen strengelijk gestraft worden.

De Residenten en andere civiele Gezagvoerders zijn verpligt daartegen te waken, en aan de Inlanders de gelegenheid te geven, om vrijelijk hunne klagten in te brengen.

De Gouverneur Generaal zorgt voor de goede behandeling der Inlanders op de landen, aan Europeanen of anderen afgestaan, alsmede dat deze laatsten zich, met opzigt tot het afvorderen van diensten en opbrengsten, stiptelijk houden aan de algemeene of bijzondere verordeningen. Hij waakt aan den anderen kant, dat de Inlandsche opgezetenen der bijzondere landen, de op hen rustende verpligtingen behoorlijk nakomen.

De Inlandsche bevolking is verpligt, op de aanwijzing van 's lands ambtenaren, de openbare wegen en bruggen te onderhouden, alsmede om, tegen de, op hoog gezag, geregelde

betaling, de personen en goederen van reizigers, over land te vervoeren.

Aan de ambtenaren is het vergen van andere diensten, dan door de bestaande bepalingen gewettigd worden, stiptelijk verboden.

Bijzondere reglementen, naar de aloude landsgebruiken geschoeid, bepalen de diensten, welke de bevolking verpligt is, aan hare Hoofden te bewijzen.

De bijzondere landeigenaren en landbouwers zullen geene diensten van de opgezetenen hunner landen mogen vorderen, welke niet uitdrukkelijk bij de reeds bestaande of nader te maken bepalingen gewettigd zijn.

Het is aan geene ambtenaren, Europesche of Inlandsche, noch aan iemand anders geoorloofd, aan anderen de beschikking over de gronden en inwoners der dessa's af te staan.

Echter zal aan de ingezetenen gelegenheid worden gegeven, om tot voortzetting van nuttige ondernemingen, overeenkomsten aan te gaan met de oudsten en voornaamsten der dessa's, zoowel tot het bebouwen van gronden, en het leveren van bijzondere voortbrengselen, als tot het verleenen van persoonlijke diensten. De wijze, waarop dit een en ander kan geschieden, wordt van tijd tot tijd, door den Gouverneur Generaal bepaald, volgens het beginsel, om de inlandsche bevolking tegen alle willekeur te beschermen, doch tevens, om in het algemeen belang, aan nuttige bedrijven, de noodige handen te verschaffen, tegen een matig loon.

Het nemen of geven van verpandelingen, ter verzekering van geldelijke schulden of aangegane verbindtenissen, wordt op de eilanden *Java* en *Madura* verboden; bijzondere verordeningen bepalen de straffen der overtreders en wat verder noodig is, ter betere werking van dit verbod.

Op de overige bezittingen, alwaar de maatschappelijke instellingen en gebruiken het toepassen van gelijke bepalingen, voor alsnog verbieden, wordt de wijze, waarop vrije menschen zich voor schulden zullen mogen verpanden, door den Gouverneur Generaal, onder vaste regelen gebragt, ten doel hebbende, de trapswijze afschaffing van dat gebruik.

De slavenhandel en de invoer van slaven in Nederlandsch Indië, zijn verboden.

De wetten bepalen de straffen des overtreders, en de Gouverneur Generaal beraamt de meest geschikte maatregelen, tot verzorging der alzoo aangebragte menschen.

Omtrent de behandeling der thans aanwezige slaven, zoowel als omtrent hun lot en dat hunner kinderen en alles, wat tot de slavernij betrekking heeft, worden de meest redelijke voorzieningen, na verkregen magtiging des Konings vastgesteld.

Al de havens van Nederlandsch Indië, welke van tijd tot tijd, bij bijzondere reglementen of besluiten, voor den *grooten handel* worden opengesteld, zijn toegankelijk voor alle volken, met welke het koningrijk der Nederlanden in vriendschap leeft, en zulks in tegenoverstelling van de havens, slechts voor den *kleinen handel* opengesteld, waarin geene dan kustvaarders en inlandsche vaartuigen kunnen worden toegelaten. De *Moluksche eilanden* blijven uitdrukkelijk onder de laatstgemelde begrepen, tot zoolang daaromtrent anders door den Koning zal zijn bevolen.

Met de schepen, die alzoo toegelaten worden, mogen alle soorten van goederen en handelwaren worden aangevoerd, voor zoo ver zij niet bij bijzondere wetten of verordeningen zijn verboden.

Omtrent de wijze van invoer der goederen, moeten de schippers, eigenaren of geconsigneerden zich aan de bestaande of nader vast te stellen bepalingen, onderwerpen.

De Gouverneur Generaal draagt zorg, dat daardoor zoo min mogelijk belemmering aan den handel worde toegebragt.

De handel op het Rijk van *Japan* wordt bij uitsluiting, voor rekening van den lande gedreven, tot zoo lang daaromtrent door den Koning andere bepalingen zullen worden gemaakt.

KRIJGSWEZEN EN VERDEDIGINGSMIDDELEN DER OOSTINDISCHE BEZITTINGEN.

Het leger in Nederlandsch Indië heeft zich, vooral in de laatste tijden zoo roemrijk gekweten, dat het de bewondering van *Europa* te regt heeft weggedragen; en, daar deszelfs schitterende daden in de geschiedkundige punten voorkomen, worden zij thans niet aangeroerd. Een Luitenant Generaal of

Generaal Majoor voert onder den Gouverneur Generaal het commando over hetzelve; en even als in het Regtswezen is het militaire bewind in drie groote Afdeelingen of commando's verdeeld, die zich over dezelfde Residentiën als de Raden van Justitie, uitstrekken; te weten:

1°. BATAVIA, waaronder tevens *Banka, Palembang, Padang* en *Riouw* behooren; 2°. SAMARANG mitsgaders *Celebes zuidkust;* en 3°. SOERABAYA benevens de oostwaarts gelegene eilanden en de *Molukkos.* De staat van het leger waaronder, de Inlandsche troepen in tijd van vrede niet begrepen zijn, wordt nader vermeld. Overal bestaan thans zeer goede Schutterijen, die met den besten geest bezield zijn. In tijd van oorlog, hetzij met Europesche of Inlandsche Vorsten, kan de krijgsmagt bij de bestaande bepalingen door den tweeden ban der Schutterij of landstorm spoedig op honderd duizend man gebragt worden. Door de milde bepalingen, die het Gouvernement genomen en door de welvaart, die zich alom verspreid heeft, is de bevolking thans zeer aan hetzelve gehecht; de trouw van den SOESOEHOEAN van *Soerakarta;* van TJAKRA ADININGRAT, Sultan van *Madura;* van PAKOE NATA NINGRAT, Sultan van *Sumanap* is onwankelbaar, en zij dragen fier de orde als commandeur van den Nederlandschen Leeuw. Vele Javaansche Prinsen hebben zich in den laatsten oorlog ook uitmuntend gedragen en zijn met de Militaire Willemsorde versierd. Noch onder het Fransch, noch onder het Engelsch tusschenbestuur hebben de *Javanen* die welvaart gekend noch genoten, welke hun thans ten deel valt. De Opperhoofden erkennen dit en zijn er dankbaar voor. Meer dan eens hebben zij mij verklaard, dat zij de weldadige bedoelingen van het Gouvernement erkenden en waardeerden, en in den laatsten oorlog op *Java,* hebben velen hunner, onder de leiding van Generaals, Residenten en Hoofdofficieren zoo vele blijken van trouw, achting en gehechtheid aan het Gouvernement gegeven, dat er bij binnenlandschen opstand zoo wel, als bij aanval van Europesche strijdmagten, op hunne medewerking om *Java* te behouden, zoo zeer kan gerekend worden, dat er, indien hunne gehechtheid bij voortduring door het handhaven der bestaande wijze bepalingen, levendig gehouden en versterkt wordt, geen gevaar bestaat, dat *Java* den *Nederlanders* zal

kunnen ontweldigd worden. De Constructiewinkel te *Soerabaya* zal, bij de toenemende verbeteringen, die in dezelve plaats hebben, weldra in vele krijgsbehoeften kunnen voorzien; buskruid wordt op *Java* zeer goed vervaardigd, de kleedingstukken kunnen er geweven en geverwd worden, en bij gebrek aan Europesche soldaten, kunnen, bij het sluiten of onveilig maken der zee, de *Madurezen*, *Sumanappers* en *Javanen*, door middel hunner Hoofden, te wapen geroepen worden; en, indien er kundige en getrouwe Officieren en Ambtenaren ten voordeele en volgens de bedoelingen van het Gouvernement, op die Hoofden weten te werken, en vreemden invloed en verderfelijke aanblazingen verijdelen, bestaat er geen gevaar, dat *Java* zal verloren gaan. Gewigtig echter is het, bij opstand of oorlog, van welken aard ook op *Java*, strengelijk te waken, dat de onafhankelijke Vorsten, en die, welke als eerzuchtig bekend staan, niet met den vijand in aanraking komen, noch in het geheim de bevolking opruijen, ten einde zich zelven te verheffen. De *Javaan* wordt èn door zijne Vorsten èn door zijne Priesters zoo gemakkelijk en zoo spoedig in beweging gebragt, dat soms het scherpst ziende oog te kort schiet, om den draad van geheime ontwerpen en aanslagen na te gaan. Het verwijderen van schadelijke en zelfs van wankelmoedige Hoofden, is in tijden van gevaar, op *Java* bijzonder dienstig, omdat de *Javanen*, bij gemis van aanvoerders, spoedig naar hunne woningen terugkeeren, en de overige Hoofden, die aarzelen mogten, deze of gene partij te omhelzen, door het voorbeeld van het verbannen der schadelijke Opperhoofden, en uit gehechtheid aan hunnen geboortegrond, zoodanig van hunne aarzeling terugkomen, dat zij de zijde van het Gouvernement kiezen en hetzelve, zoo als meermalen bewezen is, even getrouw dienen, als zij zulks de tegenpartij zouden gedaan hebben.

Het landen van eenen Europeschen vijand, is op de uitgestrekte kusten van het eiland *Java* moeijelijk, en indien het met stoombooten geschiedt, onmogelijk te beletten; doch het kan als nuttiger beschouwd worden, denzelven de landing te laten volbrengen, dan de troepen aan de vernieling van het vuur der oorlogschepen bloot te stellen. Door middel der bestaande forten, die meer en meer versterkt worden en wier getal toeneemt, wordt het bemagtigen van *Java* onmogelijk. Mogt nu eenmaal

een vijand eene landing doen, dan zal het verbranden der vijandelijke vloot door middel van stoomslepers met branders of brandvlotten, welke laatsten door den inlander zeer spoedig en zelfs in voorraad kunnen gemaakt worden, bij den ondernemenden aard onzer zeelieden, gewis niet onder de onmogelijkheden behooren. De vijand, die de landing doet, heeft op *Java* terstond met de moeraskoortsen en de vernielende hitte der stranden te worstelen, en bij het afsnijden van levensmiddelen, zal het verstrekken van arak door de *Chinezen*, een doodelijk wapen voor denzelven worden. Mogt de vijand groote strijdkrachten ontwikkelen, dan zullen die, door eenen beslissenden slag te ontwijken, spoedig verlammen; daar gebrek aan vleesch, rijst en groenten, weldra zijne gelederen zal dunnen, terwijl de Nederlandsche troepen immer kunnen gevoed worden. Gebieden echter de omstandigheden een hoofdtreffen, dan zal, bij den uitmuntenden geest, die het Indische leger bezielt, en bij de smartelijke herinnering aan de nederlaag te *Meester Cornelis* geleden, de Nederlandsche krijgsman zich in zijne kracht vertoonen en eerder vergaan, dan zijne schande overleven.

TRACTAAT MET GROOT BRITTANJE.

In den naam der allerheiligste en onverdeelbare Drieëenigheid.

In the name of the most holy and undivided Trinity.

Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden en zijne Majesteit de Koning van het Vereenigde Koningrijk van Groot-Brittanje en Ierland, verlangende hunne respective bezittingen en den handel hunner Onderdanen in Oostindië op eenen wederkeerig voordeeligen voet te brengen, zoodat de welvaart en voorspoed der beide Natiën, voortaan, ten alle tijde bevorderd kunnen worden, zonder die oneenigheden en naijver, welke in vroeger dagen, de goede verstandhouding gestoord hebben, die steeds tusschen dezelve behoort te bestaan, en, willende, zoo veel mogelijk, alle aanleiding tot misverstand tusschen hunne respective Agenten voorkomen, alsmede, ten einde zekere punten van verschil te regelen, welke zich hebben opgedaan bij het ten uitvoer leggen van de conventie, den 13[den] Augustus 1814,

te Londen gesloten, voor zoo ver dezelve betrekking heeft tot de bezittingen van zijne Majesteit den Koning der Nederlanden in Oostindië.

His Majesty the King of the Netherlands, and His Majesty the King of the United Kingdom of Great-Britain and Ireland desiring to place, upon a footing, mutually beneficial, their respective possessions and the commerce of their subjects in the East-Indies, so that the welfare and prosperity of both Nations may be promoted in all time to come, without those differences and jealousies which have, in former times, interrupted the harmony which ougt always to subsist between them; and being anxious that all occasions of misunderstanding between their respective Agents may be, as much as possible, prevented, and in order to dertermine certain questions which have occured in the execution of the convention, made at London on the 13th. *August* 1814, *in so far as it respects the possessions of His Netherland Majesty in the East.*

Hebben tot Gevolmagtigden benoemd, te weten:

Have nominated their Plenipotentiaries, that is to say:

Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden,

His Majesty the King of the Netherlands.

Den Baron HENDRIK FAGEL, Lid der Ridderschap van de provincie Holland, Staatsraad, Groot Kruis der Koninklijke Orden van den Nederlandschen Leeuw en der Guelfen; mitsgaders Hoogstdeszelfs Extraordinaris Ambassadeur en Plenipotentiaris aan het Hof van Londen.

Baron HENRY FAGEL, *Member of the Equestrian Corps of the Province of Holland, Counsellor of State, knight Grand Cross of the Royal Order of the Belgic Lion, and of the Royal Guelphic Order, and Ambassador Extraordinary of His said Majesty, to His Majesty the King of Great-Britain.*

En den Heer ANTON REINHARD FALCK, Kommandeur der Koninklijke Orde van den Nederlandschen Leeuw en Minister voor het publiek onderwijs, de nationale nijverheid en de kolonien.

And ANTON REINHARD FALCK, *Commander of the Royal Order of the Belgic Lion, and His said Majesty's Minister of the Departement of Public Instruction, National Industry and Colonies.*

En zijne Majesteit den Koning van Groot-Brittanje, den Heer GEORGE CANNING, Lid van zijner Majesteits Geheimen Raad en van het Parlement, mitsgaders Hoogstdeszelfs eersten Secretaris van Staat voor de Buitenlandsche zaken.

And His Majesty the King of the united Kingdom of Great-Britain and Ireland, the Right Honorable GEORGE CANNING, *a Member of His said Majesty's, most Honorable Privy Council, a Member of Parliament, and His said Majesty's Principal Secretary of State for foreign affairs.*

En den Heer CHARLES WATKIN WILLIAMS WYNN, Lid van zijner Majesteits Geheimen Raad van het Parlement, Luitenant Kolonel kommanderende het Regement Vrijwilligers te paard, van het Graafschap Montgomery, mitsgaders President van het collegie van Commissarissen voor de Indische zaken.

And the Right Honorable CHARLES WATKIN WILLIAMS WYNN, *a Member of His said Majesty's most Honorable Privy Council, a Member of Parliament, Lieutenant Colonel Commandant of the Montgomeryshire regiment of Yeomanry Cavalery, and President of His said Majesty's board of Commissioners for the affairs of India.*

Dewelke na wederzijdsche mededeeling van hunne volmagten, die in goeden en behoorlijken vorm bevonden zijn, de volgende artikelen hebben vastgesteld:

Who, after having mutually communicated their full powers, found in good and due form, have agreed on the following articles:

ARTIKEL. I.

De Hooge contracterende partijen verbinden zich om in hunne respective bezittingen in den Oosterschen Archipel en op het vaste land van Indië en op Ceylon, elkanders onderdanen ten handel toetelaten, op den voet der meest begunstigde Natie; wel verstaande, dat de wederzijdsche onderdanen zich zullen gedragen overeenkomstig de plaatselijke verordeningen van elke bezitting.

The High Contracting Parties engage to admit the subjects of each other, to trade with their respective possessions in the Eastern Archipelago, and on the continent of India, and in Ceylon upon the footing of the most favoured Nation; their respective subjects conforming themselves to the local regulations of each settlement.

ART. 2.

De onderdanen en schepen van de eene Natie zullen, bij den in- en uitvoer, in en van de havens der andere in de Oostersche zeeën, geene regten betalen hooger dan ten bedrage van het dubbelde van die, waarmede de onderdanen en schepen der Natie, aan welke de haven toebehoort, belast zijn.

De regten voor den in- of uitvoer met Nederlandsche bodems in eene Britsche haven op het vaste land van Indië of op Ceylon, betaald wordende, zullen in dezer voege worden gewijzigd, dat deswege, in geen geval, meer berekend worde dan het dubbelde der Regten, door Britsche onderdanen en voor Britsche bodems te betalen.

Met betrekking tot die artikelen, op welke geen regt gesteld is, wanneer zij worden in- of uitgevoerd door de onderdanen, of in de schepen der Natie, aan welke de haven toebehoort, zullen de regten, aan de onderdanen der andere op te leggen, in geen geval meer bedragen dan zes ten honderd.

The subjects and vessels of one Nation shall not pay, upon importation or exportation, at the ports of the other, in the Eastern seas, any duty at a rate beyond the double of that at which the subjects and vessels of the Nation to which the port belongs, are charged.

The duties paid on exports or imports, at a British port on the continent of India or in Ceylon, on Dutch bottoms, shall be arranged so as in no case to be charged at more than double the amount of the duties paid by British subjects and on British bottoms.

In regard to any article, upon which no duty is imposed, when imported or exported by the subjects, or on the vessels of the Nation to which the port belongs, the duty charged upon the subjects or vessels of the other, shall, in no case, exceed six per cent.

ART. 3.

De Hooge contracterende partijen beloven, dat geen tractaat voortaan, door een derzelve met eenigen Staat in de Oostersche zeeën te maken, eenig artikel behelzen zal, strekkende, het zij regtstreeks, hetzij door oplegging van ongelijke regten, om den koophandel der andere partij van de havens van zoodanigen

inlandschen staat uit te sluiten, en dat, bijaldien in eene der thans aan weerskanten bestaande overeenkomsten, eenig artikel met die bedoeling is opgenomen geworden, zoodanig artikel, bij het sluiten des tegenwoordigen tractaats, buiten effect gesteld worden zal.

Over en weder is verstaan, dat, vóór het sluiten van dit tractaat, door elke der contracterende partijen, aan de andere mededeeling is gedaan van alle tractaten of verbindtenissen tusschen dezelve respectivelijk en eenige inlandsche Regering in de Oostersche zeeën bestaande, en dat gelijke mededeeling geschieden zal van alle zoodanige verbindtenissen, in het vervolg, door dezelve respectivelijk aantegaan.

The High Contracting Parties, engage, that no treaty here after made by either with any native power in the Eastern seas, shall contain any article tending, either expressly, or by the imposition of unequal duties, to exclude the trade of the other party from the ports of such native power; and that, if in any treaty now existing on either part, any article, to that effect, has been admitted, such article shall be abrogated upon the conclusion of the present treaty.

It is understood that, before the conclusion of the present treaty, communication has been made by each of the contracting parties to the other, of all treaties or engagements subsisting between each of them respectively and any native power in the Eastern seas, and that the like communication shall be made of all such treaties concluded by them respectively hereafter.

ART. 4.

Hunne Nederlandsche en Groot-Britannische Majesteiten beloven stellige bevelen te geven, zoowel aan hunne burgerlijke en militaire beambten, als aan hunne oorlogschepen, om de vrijheid van handel; bij Artikel 1, 2 en 3, vastgesteld, te eerbiedigen, en, in geen geval, hinder toe te brengen, aan de gemeenschap der inboorlingen van den Oosterschen Archipel met de havens der twee Gouvernementen respectivelijk, noch aan die der wederzijdsche onderdanen met de havens toebehoorende aan inlandsche regeringen.

Their Netherland and Britannic Majesties engage to give strict orders, as well to their civil and military authorities,

as to their ships of war, to respect the freedom of trade established by Art. 1, 2 and 3, and, in no case, to impede a free communication of the natives in the Eastern Archipelago, with the ports of the two Governments respectively, or on the subjects of the two Governments with the ports belonging to native powers.

Art. 5.

Hunne Nederlandsche en Groot-Britannische Majesteiten verbinden zich, in gelijker voege, om krachtdadig bij te dragen tot het beteugelen der zeerooverij in die zeeën. Zij zullen geene schuilplaats of bescherming verleenen aan vaartuigen met welke zeeroof bedreven wordt, en zullen, in geen geval, veroorloven dat schepen of goederen, door zulke vaartuigen buit gemaakt, in eenige van hunne bezittingen ingevoerd, bewaard of verkocht worden.

Their Netherland and Britannic Majesties, in like manner, engage to concur effectually in repressing piracy in those seas. They will not grant either asylum or protection to vessels engaged in piracy and they will, in no case, permit the ships or merchandizes, captured by such vessels, to be introduced, deposited or sold in any of their possessions.

Art. 6.

Er is overeengekomen, dat door de beide Gouvernementen aan hunne Officieren en Agenten in Oostindië bevel zal worden gegeven, om geen nieuw kantoor op een der Oostersche eilanden op te rigten, zonder voorafgaande magtiging van hunne respective Gouvernementen in Europa.

It is agreed that orders shall be given by the two Governments to their Officers and Agents in the East, not to form any new settlement on any of the Islands in the Eastern seas, without previous authority from their respective Governments in Europe.

Art. 7.

Van de toepassing der Art. 1, 2, 3 en 4, worden de Moluksche eilanden, en speciaal, Ambon, Banda en Ternate, met derzelver onmiddellijke onderhoorigheden uitgezonderd, tot tijd en wijle het Nederlandsch Gouvernement raadzaam oordeelen zal, van den alleenhandel in specerijën af te zien; maar zoo dit Gouvernement immer voor zoodanige afschaffing van den alleenhandel, aan de onderdanen van eenige Mogend-

heid, anders dan een' inlandschen Aziatischen staat, veroorloven mogt eenig handelverkeer met die eilanden te onderhouden, zullen de onderdanen van Zijne Britsche Majesteit, op een' volstrek gelijken voet, tot zoodanig verkeer, worden toegelaten.

The Molucca Islands, and especially, Amboyna, Banda, Ternate and their immediate dependencies, are excepted from the operation of the 1, 2, 3 *and* 4 *Art. until the Netherland Government shall think fit to abandon the monopoly of spices: but if the said Government shall, at any time, previous to such abandonment of the monopoly, allow the subjects of any power, other than a native Asiatic power, to carry on any commercial intercourse with the said Islands, the subjects of His Britannic Majesty shall be admitted to such intercouse, upon a footing precisely similar.*

Art. 8.

Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden staat aan zijne Groot-Britannische Majesteit af al zijne etablissementen op het vaste land van Indië, en ziet van alle voorregten en vrijstelligen af, welke, ter zake van deze etablissementen, genoten of gereclameerd geworden zijn.

His Netherland Majesty cedes to His Britannic Majesty all His establishments on the continent of India, and renounces all privileges and exemptions enjoyed or claimed, in virtue of those establishments.

Art. 9.

De factorij van fort Marlborough en al de bezittingen van Groot-Brittanje, op het eiland Sumatra, worden, bij dezen, afgestaan aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, en Zijne Groot-Britannische Majesteit belooft, dat op dat eiland geen Britsch kantoor zal worden opgerigt, nog eenig tractaat, onder Britsch gezag gesloten met eenige der inlandsche Vorsten, Opperhoofden of Staten, op hetzelve gevestigd.

The factory of fort Marlborough and all the English possessions on the Island of Sumatra, are hereby ceded to His Netherland Majesty, and His Britannic Majesty further engages, that no British settlement shall be formed on that Island, nor any Treaty concluded, by British Autority, with any native Prince, chief or State therein.

ART. 10.

De stad en vesting van Malakka, met derzelver onderhoorigheden, worden, bij dezen afgestaan aan Zijne Groot-Britannische Majesteit, en Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden belooft, voor zich en voor Zijne onderdanen, nimmer op eenig gedeelte van het schiereiland van Malakka, een kantoor te zullen oprigten, of tractaten te zullen sluiten met eenige der inlandsche Vorsten of Staten, op dat Schiereiland gevestigd.

The town and fort of Malacca and its dependencies, are hereby ceded to His Britannic Majesty; and His Netherland Majesty engages fort Himself and His subjects, never to form any establishment on any part of the Peninsula of Malacca, or to conclude any Treaty with any native Prince, Chief, or State therein.

ART. 11.

Zijne Groot-Britannische Majesteit ziet af van alle vertoogen tegen het bezetten van het eiland Billiton en deszelfs onderhoorigheden, door de Agenten van het Nederlandsche Gouvernement.

His Britannic Majesty withdraws the objections which have been made to the occupation of the Island of Billiton and its dependencies, by the Agents of the Netherland Government.

ART. 12.

Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden ziet af van alle vertoogen tegen het bezetten van het eiland Sinkapoer door de onderdanen van Zijne Groot-Britannische Majesteit.

Daarentegen belooft Zijne Groot-Britannische Majesteit, dat geen Britsch kantoor zal worden opgerigt op de Carimons-eilanden, of op de eilanden Battam, Bintang, Lingin, of eenig der andere eilanden, liggende ten zuiden van straat Sinkapoer, en dat met derzelver Opperhoofden geene tractaten, onder Britsch gezag, gesloten zullen worden.

His Netherland Majesty withdraws the objections which have been made to the occupation of the Island of Singapore by the subjects of His Britannic Majesty.

His Britannic Majesty, however, engages that no British establishment shall be made on the Carimon Isles, or on the Islands, of Battam, Bintang, Lingin, or on any of the other Islands, south of the Straight of Singapore, nor any treaty concluded, by British Authority, with the Chiefs of those Islands.

ART. 13.

Al de kolonien, bezittingen en etablissementen, die, bij de vorenstaande artikelen, worden afgestaan, zullen aan de Officieren der respective Souvereinen overgegeven worden op den 1sten maart 1825. De vestingen zullen blijven in den toestand, in welken zij zich zullen bevinden, ten tijde van het bekend worden des tegenwoordigen traktaats in Indië, doch geene vordering zal, noch aan de eene noch aan de andere zijde, geschieden, ter zake, hetzij van geschut, of behoeften van eenigen aard, door de afstaande Mogendheid of achtergelaten of medegenomen, het zij van achterstallige inkomsten of van lasten van het bestuur, hoe ook genaamd.

All the colonies, possessions and establishments, which are ceded by the preceding articles, shall be delivered up to the Officers of the respective Sovereigns, on the 1th of March 1825. The fortifications shall remain in the state, in which they shall be at the period of the notifications of this Treaty in India; but no claims shal be made, on either side, for ordnance, or stores of any description, either left or removed by the ceding power, nor for any arrears of revenue, or any charge of administration whatever.

ART. 14.

Al de ingezetenen van de landen, bij dezen afgestaan, zullen, gedurende den tijd van zes jaren, te rekenen van de ratificatie van het tegenwoordig traktaat, de vrijheid hebben, om, naar welgevallen, over hun eigendom te beschikken, en zich, zonder hinder of belet, te begeven werwaarts zij zullen goedvinden.

All the inhabitants of the territories, hereby ceded, shall enjoy, for a period of six years, from the date of the ratification of the present treaty, the liberty of disposing, as they please, of their property and of transporting themselves without let or hindrance, to any country to which they may wish to remove.

ART. 15.

De Hooge Contracterende Partijen komen overeen, dat geen der landen of etablissementen, bij art. 8, 9, 10, 11 en 12 vermeld, immer aan eenige andere Mogendheid zal mogen overgedragen worden. Ingeval dat eenige dier bezittingen door

ene der thans Contracterende Partijen, verlaten worden, ullen hare regten tot dezelve onmiddellijk op de andere partij vergaan.

The High Contracting Parties agree that none of the territories or establishments mentioned in articles, 8, 9, 10, 11 *and* 12, *shall be, at any time, transferred to any other power. In case of any of the said possessions being abandoned by one of the present contracting parties, the right of occupation thereof shall immediately pas to the other.*

ART. 16.

Er is overeengekomen, dat alle rekeningen of vorderingen, voortgesproten uit de teruggave van Java en andere etablissementen aan de Officieren van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden in Oost-Indië, zoo wel die, welke het onderwerp hebben uitgemaakt eener conventie op Java, den 24sten Juny, 1817, tusschen de Commissarissen der beide Natien gesloten, als alle andere, ook hoegenaamd, finaal en ten volle afgedaan zullen zijn, behoudens de betaling eener som van honderd duizend ponden sterling, van den kant der Nederlanden; te bewerkstelligen, in Londen vóór het einde van het jaar 1825.

It is agreed that all accounts and reclamations, arising out of the restoration of Java, and other possessions, to the Officers of His Netherland Majesty in the East Indies, as well those, which were the subject of a convention, made at Java, on the 24th *of June* 1817, *between the Commissioners of the two nations, as all others, shall be finally and completely closed and satisfied on the payment of the sum of one hundred thousand pounds sterling money, to be made in London, on the part of the Netherlands, before the expiration of the year* 1825.

ART. 17.

Het tegenwoordig tractaat zal worden geratificeerd en de ratificatien zullen worden uitgewisseld te Londen, drie maanden na dato dezes, of eerder, indien mogelijk.

The present treaty shall be ratified and the ratifications exchanged, at London, within three months from the date hereof, or sooner if possible.

In oorkonde van het vorenstaande, hebben de respective Plenipotentiarissen deze geteekend en met het zegel hunner wapenen bekrachtigd.

Aldus gedaan te Londen, den zeventienden Maart, in het jaar onzes Heeren, een duizend acht honderd vier en twintig.

(*Was Get.*) H. FAGEL. A. R. FALCK.
(L.S) (L.S)

In witness whereof, the respective Plenipotentiaries have signed the same, and affixed thereunto the seals of their arms.

Done at London, the seventeenth day of March, in the year of our Lord, one thousand eight hundred and twenty four.

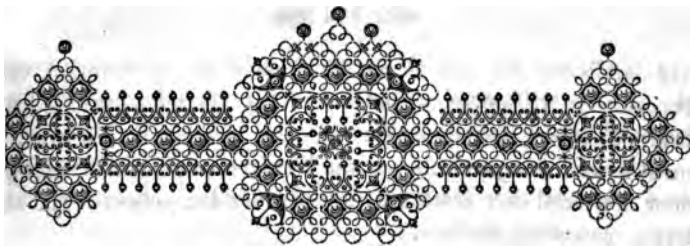
(*Signed.*)
(L.S) GEORGE CANNING,
(L.S) CHARLES WATKIN WILLIAMS WYNN.

VOOR EENSLUIDEND AFSCHRIFT:
De Minister van Buitenlandsche Zaken,
(*Was Get.*) W. F. VAN REEDE.

De Minister van Buitenlandsche Zaken verklaart, dat het bovenstaande Tractaat is bekrachtigd, door Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, den 2den Juny 1824, en door Zijne Majesteit den Koning van Groot-Brittanje, den 30sten April, deszelfden jaars.

(*Was Get.*) W. F. VAN REEDE.

Uit art. 15 van dit tractaat blijkt duidelijk, van hoeveel belang het is, geene der Oostindische bezittingen ten gevolge van al te groote spaarzaamheid zwak bezet te laten; want, verondersteld, dat bij voorbeeld *Sumatra* bij gebrek aan krijgsmagt, slechts *tijdelijk* moest worden verlaten, dan zouden onmiddellijk de regten op dat belangrijk eiland, aan Groot-Brittanje overgaan en de groote opofferingen van menschen en geld voor den laatsten oorlog met de *Padries* en andere volken, die zoo ligt weder oproerig kunnen worden, ijdel en te betreuren zijn; ja, zelfs gevaarlijk voor het behoud van *Java* kunnen worden.

VI.

HOOFDSTUK.

Vervolg en Slot der Staatkunde.

KRIJGSWEZEN IN INDIË.

INHOUD.

Tractaten en Betrekkingen van het Gouvernement met Indische Vorsten. — Vorsten, waarmede Briefwisseling gehouden wordt, met vermelding hunner Namen (1828), woonplaats, Titels en Hulde. — Inlandsche Gezanten te *Batavia*, het verleenen van audiëntie aan Gezanten, Afdeeling van Inlandsche zaken. — Formering en Standplaats van het O. I. Leger. — Tafel van den grooten Militairen weg op *Java*. — Wenken voor Officieren, die naar Nederlandsch Indië vertrekken. — Het medenemen van goederen. — Dienstbetrekking van den Officier en Soldaat, zoowel op reis naar, als in Oostindië zelve. — Het oorlogvoeren. — Inlandsche briefwisseling. — Ziekte-oorzaken. — Behoedzaamheid en algemeene opmerkingen. — Publicatien. — Het oorlogvoeren der inlanders. — Traotementen der Officieren in Indië. — Schadeloosstelling voor huishuur. — Daggelden en transportmiddelen. — Transportmiddelen voor marcherende troepen. - Fourrages. — Verhoogde pensioenen voor de Officieren der Landmagt in Nederlandsch Indië. — Tarief der verhoogde pensioenen, voor Officieren der Landmagt in Nederlandsch Indië.

TRACTATEN EN BETREKKINGEN VAN HET GOUVERNEMENT MET INDISCHE VORSTEN.

In *Nederlandsch Indië* heeft het Gouvernement contracten gesloten met verscheidene Inlandsche Vorsten; die contracten verzekeren de wederzijdsche pligten en belangen, en hebben het geluk der bevolking, de afschaffing zoo wel van den slavenhandel als van verminkende en onteerende straffen, mitsgaders het tegengaan en fnuiken van zeerooverijen, de bevordering

van landbouw en handel, en hier en daar, de levering van bepaalde voortbrengselen, benevens het verrigten van billijke heerendiensten, ten doel. Daarentegen verleent het Gouvernement bescherming en hulp aan die bondgenooten, welke daarop, door den aard dier tractaten, mits zij dezelve getrouwelijk naleven, aanspraak hebben.

Als hoofd van het Departement van inlandsche zaken in *Indië*, heb ik de eer gehad met de briefwisseling tusschen het Gouvernement en die Vorsten belast te zijn geweest. Volgens de oude gebruiken of *Adat*, wordt bij ieders titel eene zekere omschrijving gevoegd, die als eene bloote hulde te beschouwen is. De brieven, die aan hen worden afgezonden, zijn op een geheel vel schrijfpapier geschreven, dat, naar mate van ieders rang met eenen breeden of smallen gouden rand en bloemen prijkt; elke brief wordt boven aan de regterzijde met het, in rood lak afgedrukte grootzegel van den Gouverneur Generaal voorzien, en door Zijne Excellentie onder dat zegel geteekend, en daarna in een langwerpig geel zijden zakje, dat toegehecht wordt, en waarop de titel en de hulde van den belanghebbende vermeld staan, verzonden.

VORSTEN, WAARMEDE BRIEFWISSELING GEHOUDEN WORDT, MET VERMELDING HUNNER NAMEN (1828), WOONPLAATS, TITELS EN HULDE.

ABOESJAHIR. *Srie Padoeka* SJECH ABDOER RASOEL, *Râdja jang memarintahkan negrie* ABOESJAHIR, of: Z. H. (Doorluchtige beminde) SJECH ABDOER RASOEL, Koning, die het land *Aboesjahir* beheerscht.

Aboesjahir, zoo als het door den Vorst geschreven, doch ook *Abuschar* genaamd wordt, is eene stad in *Perzië* bezuiden *Sjiras* (*Schiras*) en de stapelplaats van Perzische en Indische waren. De uitvoer bestaat er in rozenolie, rozewater, ruwe en gewerkte zijde, kemelshaar, fijne wol, dadels enz. 28° 50' N. B.

BALI BADONG. *Srie Padoeka* GOESTI NGOERAH MADEJ PAMATJOETAN *Râdja moeda di* BALI BADONG, dat is: Z. H. GOESTI NGOERA MADEJ PAMATJOETAN, de jongere Koning te *Bali Badong*.

BALI BADONG. *Srie Padoeka* GOESTI NGOERA PAMATJOETAN, *Râdja Toewah di* BALI BADONG, of: Z. H. GOESTI NGOERA PAMATJOETAN, oud Koning te *Bali Badong*.

BANJERMASING. *Srie Padoeka jang di Pertoewan,* ADAM EL WATZIKH BASAH *Sulthan* BANDJARMASING of : Z. H. de Gebieder ADAM EL WATZIKH BASAH, Sultan van *Banjermasing.*

BANJERMASING. *Padoeka Pangeran* MANGKOE BOEMI, *jang memegang parintah di dâlam negrie* BANDJARMASING, *jang mengawâlie segala bitjâra negrie ìtoe dengan âlim dan kaàdîlan, dan yâlah beroleh tsohhbat–bertsohhbat Goefernement Nederland sabah kabadjîkannja,* of: de beminde Prins MANGKOE BOEMI, die het uitvoerend bewind heeft in het Rijk van *Banjermasing,* die alle beraadslagingen des lands met doorzigt en regtvaardigheid behartigt en door zijne deugden de vriendschap van het Gouvernement verworven heeft.

BIMA. Zie blz. 34, Boek II.

BOERNEI. *Srie Padoeka Sulthân* MOHHAMED KANZOE'L–ALAM *Ibnoe el Marhhoem Sulthan* OMAR ALIE TSAFI OEDDIN *jang bertachta karadjâ'an di dâlam negrie* BOERNEI *serta segala tàlokhnja,* of: Z. H. Sultan MOHAMED KANZOE'L–ALAM, zoon van wijlen Sultan OMAR ALIE TSAFI OEDDIN, die gezeteld is op den troon der regering in de Stad *Borneo.*

BOETON. *Srie Padoeka Sulthan* KHAJAM 'OEDDIN *jang memarintahkan negrie* BOETON, of Z. H. de Sultan, die het Rijk *Boeton* regeert.

BONI. *Srie Padoeka Toewan poetrie, Râdja jang bertachta karadjâ'an di dâlam negrie* BONI, of: H. H. de Vorstin, Koningin, die op den rijkstroon zit in de stad *Boni.*

DJOKDJOKARTA. *Hingkang sinoehoen kangdjêng Soeltan* HAMANGKOE BOEWONO, SENOPATI HINGNGALOGO, NGABDHOER RAHHMAN SAJIDINO PANOTOGOMO KALIPATOLAH *hingkang kaping gangsal, hingkang hakedaton negari hing* NGAJOGYO KARTO HADHININGNGRAT of: verhemelde, doorluchtige Sultan, die het aardrijk op den schoot houdt, bevelhebber op het slagveld, barmhartige dienaar, heer des geloofs, handhaver der godsdienst, stedehouder Gods, die het bewind des Rijks voert in de stad *Djocjokarto Hadhiningrat.*

GOEWAH. *Srie Padoeka Sulthan* ABDOEL KHADIER MOHHAMMAD IDID *di dâlam negrie* GOEWAH, of: Z. H. ABDOEL KHADIER (de magtige dienaar) MOHHAMED IDID in de stad *Goa.*

KOTARIENG'AN. *Padoeka Ratoe* IMAN OEDDIN, *Pangéran ja bertachta karadjâ'an* KOTARIENG'AN, of: de beminde Vo IMAN OEDDIN, de Prins die op den Koninklijken troon v *Kotaring'an* gezeteld is.

LANDAKH. *Padoeka Panumbâhan, jang mempoenjâie tachta k radjâ–an di dâlam negrie* LANDAKH, of de beminde Hert die de rijkstroon bezit in de stad *Landak.*

LANDAKH. *Padoeka Pangeran ....jang memegang parin negrie* LANDAKH of: de Beminde Prins .... die uitvoerend bewind heeft over *Landak.*

LINGGA. *Srie Padoeka jang di Pertoewan Sulthan* ABDOER RAH MAN SJAH *jang bertachta Karadjâ'an negrie* LINGGA *dan* RIEJ *serta daîrah tâlokhnja* of: de doorluchtige beminde Gebied Sultan ABDOER RAHHMAN SJAH, die de rijkstroon bezit v de landen *Lingga* en *Rio* en onderhoorigheden.

LINGGA. *Padoeka Dâtoe* SELIWATANG, *jang ada meng'aw segala pekirdjâ'an âtas poelau di bâwah parintah srie Padoe Sulthan* ABDOER RAHHMAN SJAH, of: de beminde Edelm SELIWATANG, die een wakend oog houdt over alle aan legenheden op de eilanden onder het gebied van Z. H. d Sultan ABDOER RAHHMAN SJAH.

LINGGA. *Padoeka Tongkoe Seid* MOHHAMED ZIN *Ibnoe 'l-ma hhoem el* HHABIB ABDOER RAHHMAN EL KHADSI, *wakil d penâroh kapertjajâ'an srie Padoeka Toewan Sulthan* ABDO RAHHMAN SJAH *dan srie Padoeka jang di Pertoewan moe Râdja* DJAFAR, of: De beminde TONGKOE SEID MAHOM ZIN, zoon van wijlen HHABIB ABDOER RAHHMAN EL KHADSI gevolmagtigde en vertrouweling van Z. H. den Heer Sult ABDOER RAHHMAN SJAH en van Z. H. den Onderkoni Vorst DJAFAR.

LOBOKH DJAMBI. *Padoeka Srie jang mahâ moelija Râdja* MOENIN *jang bertrachta karadjâ'an di dâlam negrie* LOBOKH DJAM of Z. H. de verhevene Koning MOENING, die op den rij troon zit in de stad *Lobokh Djambie.*

MADOERA. *Srie Padoeka Sulthan* TJAKRA ADININGRAT, *jang b trachta karadjâ'an dan kamoeliâ'an dan kabesâran di dâl negrie* MADOERA, of: Z. H. de Sultan TJAKRA ADININGRA die gezeteld is op den troon der heerschappij en der he lijkheid en der grootheid in de stad *Madura.*

MAMPAWA. *Srie Padoeka* MOHHAMMED ZIN EL ABIDIEN *Ibnoe 'l-marhhoem Panumbâhan* DJAGA, *jang bertachta karadjâ'an di dâlam negrie* MAMPAWA, of: Z. H. MOHAMED ZIN EL ABIDIEN, zoon van wijlen den *Panumbâhan* DJAGA, die op den rijkstroon zit in de stad *Mampawa.*

MASKAT. *Sulthanoe 'l-àzizoe* SÀIDOE *'bnoe* IMAMIMI *'bnoe* AHHMADINI *'bnoe* SÀIDIN *wa'lladzie dsjalizeen fi àthlamatiki àla arsji'l-molkihi fi'l-malkoeti* MASKATIN of: de grootmagtige Sultan SAID des zoons IMAMS, des zoons AHHMADS, des zoons SAIDS, die gezeteld is in zijne heerlijkheid op den troon zijner heerschappij in het rijk *Maskat.*

Maskat ligt in *Arabië* aan de golf van *Oman* en is een klein rijk, waarvan *Maskat* of *Mascate* de hoofdstad is, met de grootste haven aan de oostkust van *Arabië*, die zeer veilig is en door twee sterke kasteelen verdedigd wordt. De stad zoowel als de kasteelen zijn op rotsgrond gebouwd, de huizen der stad zijn er onaanzienlijk. Er heerscht hier veel levendigheid, dewijl *Maskat* de stapelplaats der handelwaren is, die uit de Perzische golf naar *Hadramau*, *Iemen* en *Indië*, of van daar naar de golf vervoerd worden. Het Opperhoofd van het Rijk *Maskat* is een onafhankelijk Arabisch Vorst, welke te *Rostak* woont, dat westwaarts ligt van de stad *Maskat*, in welke hij een' *Wali* of Gouverneur heeft, die met de zorg der veiligheid en openbare orde belast is.

PONTIANAK. *Srie Padoeka Sulthân* SAID SJARIF OTZMAN *ibno'l-marhhoem Sulthân* SAID SJARIF ABDOER RAHHMAN EL KHADRIE *jang bertachta karadja'ân di dâlam negrie* PONTIANAKH, of: Z. H. Sultan SAID SJARIF OTZMAN zoon van wijlen den Sultan SAID SJARIF ABDOER RAHHMAN EL KADRIE, die de troon der heerschappij bezit in de stad *Pontianak.*

POELOE LIPAR. RADIN ALIE, *jang doedokh di* POELAU LIPAR *di bâwah perlindong'an Goebernement Nederland* of: RADIN ALIE die gevestigd is op *Poeloe Lipar* onder de bescherming van het Nederlandsch Gouvernement.

RIO. *Srie Padoeka jang di Pertoewan moeda* RADJA DJAFAR *jang bertachta karadja'ân di dâlam negrie* RIAU, *wakil mothalakh Padoeka srie Sulthân* ABDOER RAHHMAN SJAH, of: Z. H. de Onderkoning, Vorst DJAFAR, die den troon der heerschappij

bezit in de stad *Rio*, algemeene gevolmagtigde van Z. H. Sultan ABDOER RAHMAN SJAH.

SAMBAS. *Srie Padoeka Sulthân* MOHHAMMAD ALIE TSAFIE OEDDIN *Ibnoe 'l Marhhoem, Sulthan* SAID SJARIF ABDOER RAHHMAN EL KHADRIE *jang bertachta karadja'ân di dâlam negrie* SAMBAS *serta memarintakhan negrie itoe deng'an àdil dan masjhoer, sjahdân yalah tsokhbat Goebernement, serta bernâwong di bâwah paliharânja* of: Z. H. Sultan MOHAMED ALIE TSAFIE OEDDIN zoon van wijlen den Sultan SAID SJARIF ABDOE RAHHMAN EL KHADRIE, die den troon der heerschappij bezit in *Sambas* en dat rijk met regtvaardigheid en roem bestiert, wijders is hij een vriend van het Gouvernement en zit in de schaduw van deszelfs bescherming.

SIDINRING. *Srie Padoeka jang di Pertoewan Râdja ..... jang bertachta karadjâ'an di dâlam negrie* SIDINRING, of: Z. H. die als Koning gebiedt, die op den rijkstroon zit in de stad *Sidinring*.

SOERAKARTA. *Hingkang sinoehoen kangdjeng soesoehoenan* PAKOE BOEWONO SENOPATI HINGNGALOGO NGABDOER RAHHMAM SAYIDIN CSAHIDIN PANOTOGOMO *hingkang kaping nam, hingkang kadaton negari hing* SOERAKARTA *kadiningngrat*, of: de verhemelde doorluchtige SOESOEHOENAN PAKOEBOEWONO SENOPATI HINGNGALOGO NGABDOER RAHHMAN SAYIDIN PONOTOGOMO de zesde, die hof houdt te *Soerakarta, Hadiningrat*. De woordelijke vertaling is: verhemelde, aangebedene, spil des aardrijks, Opperhoofd in den strijd, barmhartige dienaar, heer des geloofs, handhaver der godsdienst.

SOLO. *Srie Padoeka Sulthan* MOHHAMMED ALI OEDDIN *jang bertachta karadjâ'an negrie* SOLO *serta segala dairah tàlokhnja*, of: Z. H. Sultan MAHOMED ALI OEDDIN, die op den rijkstroon zit van *Solo* en al deszelfs onderhoorigheden.

SUMANAP. *Srie Padoeka Sulthan*, PAKOE NATA NINGNGRAT, *jang memarintakhan negrie* SUMANAP, of: Z. H. de Sultan PAKOE NATA NINGNGRAT, die het Rijk van *Sumanap* regeert.

SUMBAWA. *Padoeka* NEJNEJ RANGGA, MANGKOEBOEMI, *jang mempoenjâie parintah di dâlam negrie* SUMBAWA, of: De beminde NEJNEJ RANGGA, MANGKOEBOEMI, die het bewind voert in de stad *Sumbawa*.

TANETTE. *Srie Padoeka Radja* .... *jang bertachta karadjâ'an di dâlam negrie* TANETTE; of Z. H. de .... die op den rijkstroon zit in de stad *Tanette.*

TERNATI. *Srie Padoeka Sulthan* TAZOE'L-MALIKOE EMIROEDIN, *jang bertachta karadjâ'an di dâlam negrie* TERNATI, of: Z. H. de Sultan TAZOE'L-MALIKOE EMIROEDIN, die op den rijkstroon zit in de stad *Ternate.*

TERNATIE. *Srie Padoeka Sulthan* MODAFAR SJAH ALIE MOTADIEN MOHHAMMAD THAHIR MÀZZOEN OEDDIN *jang bertachta karadja'an di dalam negrie* TERNATIE. Zijne Hoogheid de Sultan MODAFAR SJAH ALIE MOTADIN MOHAMED THAHIR MÀZZOEN OEDDIN, die op den rijkstroon zit in de stad *Ternate.*

Wijders houdt het Gouvernement in den Archipel briefwisseling met de Vorsten van *Matan*, *Sukadana*, *Goa*, *Wadjoe*, *Loehoe*, *Mandhar*, *Sopeng* en *Torotea*, en buiten den Archipel, (behalve de reeds vermelde), met den koning van *Siam* en met dien van *Cochin-China.*

INLANDSCHE GEZANTEN TE BATAVIA.

De Resident van *Batavia* van wege het Gouvernement verittigd zijnde, dat er een Vorst of Gezantschap en gevolg rwacht wordt, doet door den inlandschen Ceremoniemeester datgene verrigten, wat tot hunne behoorlijke huisvesting voeding vereischt wordt, en hen, bij hunne komst ter reede n *Batavia*, waarvan hij door den Havenmeester berigt ontngt, door den Adsistent Resident en den Ceremoniemeester rwelkomen, met bepaling van den dag, op welken zij aan id zullen komen.

De Adsistent Resident legt aan den Resident eene lijst over vattende de namen, rangen en titels der Gezanten en van de rsonen van hun gevolg. De Resident zendt die lijst aan den sten Ambtenaar van Inlandsche zaken, ten einde door denven de klasse bepaald worde, tot welke ieder persoon beort; terwijl ten aanzien van alles, wat de Gezanten betreft, Resident en dien Ambtenaar onderling met gemeen overleg idelen. Op den dag, waarop de gezanten zullen landen, idt de Havenmeester op aanschrijving van den Resident de

noodige vaartuigen gereed, waarmede de Adsistent Resident hen aan wal brengt, alwaar de voor hen bestemde rijtuigen gereed staan, met welke hij hen naar het Hotel der Gezanten geleidt. Wanneer er Gezanten van *Soerakarta Djökjokarta* of andere plaatsen over land naar *Batavia* reizen, zal hij hen te *Meester Cornelis* verwelkomen, en vandaar naar het gemelde Hotel brengen. De Resident berigt den Gouverneur Generaal de aankomst der Gezanten en vraagt deszelfs bevelen. De Ceremoniemeester behandelt de Gezanten met onderscheiding en volgens hunnen rang, en zorgt dat zij goede kamers, voeding en bediening hebben. Voor iederen gezant zoowel als voor elken bediende, wordt naar hunnen rang, den Ceremoniemeester eene meerdere of mindere som volgens het bestaande reglement, te goed gedaan. De Gezanten en hunne bedienden zijn in vijf klassen verdeeld, als: 1° *Pangerans* en *Tomongongs*, 2° *Ingebeis*, *Rangas* en *Demangs*, 3° *Loerahs*, *Patinggies*, *Datoes* enz., 4° Bloedverwanten en Vrienden van de Gezanten; 5° Bedienden bij de Gezanten. Ten dienste der Gezanten worden paarden en rijtuigen van het Gouvernement beschikbaar gesteld.

HET VERLEENEN VAN AUDIËNTIE AAN GEZANTEN.

Op het bepaalde uur geleidt de Ceremoniemeester de Gezanten naar het Residentiehuis, alwaar zij door den Resident ontvangen, en de noodige bevelen gegeven worden om in behoorlijke volgorde naar den rang, dien zij bekleeden, naar het Hotel van den Gouverneur Generaal te rijden. De Resident zit, bij het rijden naar het Hotel naast den hoogsten persoon en zorgt, dat naast ieder gezant een Ambtenaar of Officier plaats neemt. Vóór het plein of buiten het hek van het Hotel stijgen de Gezanten en Ambtenaren af, en het aldaar staande detachement infanterie presenteert het geweer. De Ceremoniemeester ontvangt nu den vorstelijken brief van een der Gezanten op een zilveren blad, overdekt denzelyen met een stuk gele zijde en draagt dien vooruit, terwijl een der dienaren van de Gezanten hem eenen gouden zonnescherm (*Pâjong*) boven het hoofd houdt. Achter hem volgt het detachement; de Resident geleidt den Gezant, die naast hem gezeten heeft bij de hand, tot in de audiëntiezaal, desgelijks doen de Ambtenaren en Officieren met de gezanten, die zij vergezeld hebben. Aan wederzijden van de trappen des Hotels houdt het Detachement stil, en bij het doortrekken

an de gezanten, wordt het geweer gepresenteerd. Een der Adjudanten van den Gouverneur Generaal ontvangt den stoet aan de deur en geleidt denzelven in de audiëntiezaal; een der gezanten neemt vooraf den brief van den Ceremoniemeester over. De Resident stelt aan den Gouverneur Generaal de gezanten voor, die den brief onder de gewone *Sumbah* of eerbewijzing door woorden en buigingen aan Zijne Excellentie overhandigen; op dit oogenblik worden de salutschoten door de artillerie gelost, die achter het Hotel in batterij staat. Op een' wenk van den Gouverneur Generaal nemen de gezanten ter regter en de overige Heeren ter linkerzijde plaats van denzelven. Het gevolg blijft op eenen afstand, op de aangewezene plaatsen staan. Nadat de gezant den brief aan den Gouverneur Generaal heeft overhandigd, ontvangt de Ceremoniemeester denzelven, opent den zijden omslag, waarin de brief is, en geeft dien aan den aanwezigen Ambtenaar van Inlandsche zaken, welke denzelven zoo zulks door zijne Excellentie gelast wordt, opent, voorleest en mondeling vertolkt. Indien de brief van geschenken vergezeld gaat, worden zij door de Gezanten aan den Gouverneur Generaal aangeboden, die, na het laten overbrengen van eenige vragen en antwoorden, den Gezanten het vooruitzigt opent, dat aan de, in den brief uitgedrukte verlangen van hunnen Vorst, naar gelang der omstandigheden, zal worden voldaan. Zoodra de Gouverneur Generaal de audiëntie opheft, worden, bij het terugkeeren, voor zoo ver noodig, de eerbewijzingen in eene omgekeerde verhouding, betoond.

De brieven en geschenken van den Gouverneur Generaal, in antwoord op de ontvangene, worden op dezelfde wijs op eene afscheids-audiëntie aan de Gezanten ter hand gesteld, die kort daarna, *Batavia* onder de bepaalde eerbewijzingen verlaten, om naar hunne Hoven terug te keeren, alwaar de brieven en geschenken van den Gouverneur Generaal op eene zeer plegtige wijze ontvangen worden.

De oude Hofgebruiken der Inlandsche Vorsten eischen dergelijke plegtigheden, die, even als de huisvesting, voeding en verstrekking van rijtuigen, somtijds aan de schatkist aanzienlijke sommen kosten. De afschaffing van het zenden of van het behoorlijk verzorgen van Gezantschappen, is echter niet aan te raden, daar de Vorsten, wanneer zulks wederzijdsche belangen

geldt, zich door hunne Gezanten bij den Gouverneur Generaal, moeten doen vertegenwoordigen; anders zouden zij de opregtheid van het Gouvernement betwijfelen; en, indien aan hunne verlangens niet voldaan werd, den Gouverneur, Resident, of Gezaghebber, die in hunne nabijheid, met het gezag bekleed is, van nalatigheid of onregtvaardigheid verdenken of betichten, zoo als reeds dikwerf heeft plaats gehad. Ook zou de karigheid, die door zoodanige afschaffing zou opgemerkt worden, nadeelig voor het denkbeeld zijn, hetwelk de Vorsten van de waardigheid en middelen van het Gouvernement koesteren en weldra de overtuiging doen post vatten, dat hetzelve alleen voordeelen beoogde, zonder zich eenige nadeelen te getroosten.

AFDEELING VAN INLANDSCHE ZAKEN.

Het Departement, thans: Afdeeling van Inlandsche Zaken; onder den Gouverneur Generaal Baron VAN DER CAPELLEN opgerigt, had, tijdens ik bij hetzelve geplaatst was, den kundigen en arbeidzamen Heer ELOUT, thans Generaal en Raad van *Indië* aan het hoofd, die alles op eenen uitmuntenden voet bragt, om eene goede verstandhouding tusschen het Gouvernement en de voormelde Hoven daar te stellen en te regelen, en de belangen, zoowel van het Gouvernement in het algemeen als van den Inlander, het bijzonder te helpen regelen en bevorderen. Na het vertrek van den Heer ELOUT en na den dood van den Translateur C. VAN ANGELBEEK, werden hun beider betrekkingen aan mij opgedragen. Verscheidene jaren achtereen was ik dagelijks en dikwerf, uit hoofde van andere bezigheden, tot in den nacht door Inlandsche Grooten en minderen omgeven. Gezanten van het ver verwijderde *Siam* en *Cochin China*, van het Schiereiland van *Malakka*, van *Banjermasing* en *Pontianak*; van *Celebes*, *Palembang*, *Boeton* en andere punten van den Archipel, mitsgaders aanzienlijke hoofden uit de binnenlanden van *Java* bezochten mij gedurig of werden door mij bezocht.

De voornaamste punten van hunne gesprekken teekende ik op en deelde die aan den Gouverneur Generaal mede. Meestal ontwaarde ik bij hen eenen wantrouwenden aard met het doel

om door allerlei middelen voordeelen voor hunne Vorsten of voor zich zelve te bedingen. Bij ondervinding bleek mij, dat het onvoorzigtig is, hun de hoop op het slagen hunner pogingen te benemen. Eene ongehoorde volharding en aanhoudende toeneming van eischen of verzoeken van hunne zijde stelden mijn mai geduld dikwerf op eene zware proef, echter moest ik volgens mijn pligt hen immer met een, zoo veel mogelijk bevredigend antwoord verlaten. Geenen aanstoot te geven, was zeer moeilijk en schier niet te vermijden, daar de rang van den eenen Gezant zoowel als de aard zijner zending, mij verpligtte hem meer oplettendheid dan eenen anderen te betoonen; dit verwekte grooten naijver, die somtijds door ingebeelde vernedering sterk geprikkeld werd, en wel eenmaal tot dien hevigen graad, dat de eene Gezant van *Boeton* den anderen van dat zelfde Hof verraderlijk doodstak, zoodat mijn leven dikwerf niet veilig was, vooral in gezelschap van hen, die vroeger als zeeroovers vele menschen vermoord hadden. Een dier zeeroovers verhaalde mij zeer koelbloediglijk, dat hij meer dan veertig menschen onthoofd, en uit vrees voor straf, zich aan het Gouvernement onderworpen had. Behalve met deze lastige en dikwerf gevaarlijke bemoeijeningen, was ik met het beheer van de inlandsche drukkerij, met de uitgestrekte briefwisseling tusschen de voormelde Hoven, met het bijwonen der audiëntiën, en met het vertalen van allerlei openbare stukken des Bestuurs, die op den landbouw, handel, muntstelsel en andere belangrijke punten betrekking hadden, belast. Hoe moeijelijk mij dit alles in eene verzengde luchtstreek ook vallen mogt, droeg het goede vruchten; de inlandsche bevolking werd nu door de gedrukte vertalingen met de bedoeling van het Gouvernement bekend, de verstandhouding tusschen hetzelve en de Hoven vaster en bestendiger, terwijl ik de zeldzaamste gelegenheid had, die er bestaat, om uit alle oorden van den Archipel en van plaatsen buiten denzelven, die berigten in te winnen, welke ik ten dienste mijner Taal-, Land- en Volkenkunde opteekende, vergeleek en voor den druk gereedmaakte.

Aan mijne reis over geheel *Java*, aan mijne plaatsing te *Palembang*, aan mijn bezoek van *Banka*, aan mijne plaatsing in *Bantam*, aan het lezen van honderd inlandsche handschriften en vooral aan het Departement van inlandsche zaken heb ik

het te danken gehad, dat de inlandsche talen voor mij op het laatst, toen ik zelden in aanraking met *Europeanen* kon komen, veel gemakkelijker waren dan mijne moedertaal; hetwelk ten gevolge heeft gehad, dat ik ieder Nederduitsch werk, hetwelk in het begrip van den inlander valt, met gemak in verschillende Maleische talen en ieder Maleisch handschrift in het Nederduitsch kan voorlezen. In mijne voormelde betrekking als Chef van het Departement van inlandsche zaken, heb ik dikwerf ondervonden, hoeveel waarde sommige Afgezanten aan plegtige audiëntiën hechten. De indruk van het vaardig en forsch presenteren van het geweer, het bulderen van het kanon en de luister van de gehoorzaal, was voor sommigen zoo schokkend, dat hen eene huivering overviel en zelfs enkelen uitgestrekt voor den Gouverneur Generaal nedervielen. Eene der schitterendste audiëntiën, was die, welke de Commissaris Generaal Du Bus de Gisignies te *Buitenzorg* des avonds aan den Afgezant van *Banjermasing* gaf, die mij, bij het naar huis keeren, verklaarde, dat hij bij het binnentreden van de prachtige en heerlijk verlichte zaal, een verhevener indruk had ontwaard, dan hij immer bij het denken aan den hemel van Mahomed, gevoeld had!

KRIJGSWEZEN IN INDIË.

FORMERING EN STANDPLAATS VAN HET O.I. LEGER.

De Kommandant van het Indische leger, de Hoofdadministratie, het Hoog Militaire Geregtshof en de staven der verschillende wapens zijn te *Batavia* gevestigd. De voorloopige formering van het leger, zonder de schutterijen en behalve de hulptroepen der Vorsten, is als volgt:

INFANTERIE.

1e Bataillon gestationeerd op *Sumatra's Westkust.*
2e » » te *Samarang.*
3e » » » *Soerabaya.*
4e » » » *Bagelen.*

Bataillon	gestationeerd	te	*Soerakarta* en *Djocjokarta.*
»	»	op	*Sumatra's Westkust.*
»	»	te	*Batavia.*
»	»	te	*Madion* en *Bajoemaas.*
»	»	»	*Salatiga.*
»	»	op	*Sumatra.*
»	»	»	*Sumatra.*
»	»	»	*Sumatra.*

ARTILLERIE.

Kompagnie	gestationeerd	te	*Batavia.*
»	»	»	*Samarang.*
»	»	»	*Salatiga.*
»	»	»	*Kedong Kebo.*
»	»	»	*Djocjokarta*
»	»	»	*Batavia.*
»	»	»	*Samarang.*
»	»	»	*Soerabaya.*
»	»	»	*Batavia.*
»	»	»	*Soerabaya.*
»	»	»	*Amboina*, *Ternate*, *Banda* en *Makasser.*
»	»	»	*Banka* en *Riouw.*
»	»	»	*Batavia.*
»	»	»	*Sumatra.*
»	»	»	*Sumatra.*

KAVALLERIE.

Kompagnie	gestationeerd	te	*Djocjokarta.*
»	»	»	*Soerakarta.*
»	»	»	*Kedong Kebo.*
»	»	»	*Rijswijk.*
»	»	»	*Rijswijk.*
»	»	»	*Soerabaya.*
»	»	»	*Salatiga.*
»	»	»	*Samarang.*

TAFEL

Van de Onderlinge Afstanden

DER VOORNAME PLAATSEN, GELEGEN AAN DEN GROOTEN MILITAIREN

OP HET EILAND JAVA.

NAMEN DER PLAATSEN.	PALEN AFSTANDS (*). VAN de laatst voorgaande plaats.	ANJIR.	BATAVIA.	SAMARANG.	SOERABAYA.	BANJOEWANGIE	AANMERKIN
Residentie BANTAM.							
Dagotjarek	...	22	104	471	681	886	-Fort.
Anjir	22	...	82	449	659	864	-Fort van ANJIR, hier de poststations.
Tjiromo	5	5	77	444	654	859	
Tjilegong	5	10	72	439	649	854	
Palaboan Boelan	6	16	66	433	643	848	-Dessa of Dorp.
CERAM	7	23	59	426	636	841	-Hoofdplaats en Fort.
Kalodran	5	28	54	421	631	836	
Onderandier	7	35	47	414	624	829	
TJIKANDI	8	43	39	406	616	821	
Residentie BATAVIA.							
Tjiseré	5	48	34	401	611	816	
Tjibadak	6	54	28	395	605	810	
Betong	6	60	22	389	599	804	
Tangerang	6	66	16	383	593	798	-Groote Marktplaats.
Kedong	6	72	10	377	587	792	
Pising	6	78	4	371	581	786	
BATAVIA	4	82	...	367	577	782	-Hoofdplaats van Nede Indie.
Bidara tjiena	8	90	8	359	569	774	
Tanjongoost	6	96	14	353	563	768	-Marktplaats.
Residentie BUITENZORG.							
Tjimangis	8	104	22	345	555	760	-Marktplaats.
Tjibinong	6	110	28	339	549	754	-Marktplaats.
Tjiloear	5	115	33	334	544	749	
BUITENZORG	6	121	39	328	538	743	-Buiten verblijf van d verneur Generaal; Markt en Hoofdpl Residentie.
Wangoen	5	126	44	323	533	738	
Gadok	3	129	47	320	530	735	
Leuwie Malang	3	132	50	317	527	732	

(*) 3 palen staan gelijk aan 1 uur.

AMEN PLAATSEN.	PALEN AFSTANDS. VAN de laatst voorgaande plaats.	Anjir.	Batavia.	Samarang.	Sorrabaya.	Banjoewangie	AANMERKINGEN.
oa	3	135	53	314	524	729	
....	3	138	56	311	521	726	
Regentschappen							
ar	5	143	61	306	516	721	
as	5	148	66	301	511	716	Warm Zwavelbad.
rum......	4	152	70	297	507	712	
dil	3	155	73	294	504	709	
n.........	4	159	77	290	500	705	Groot dorp, Herberg en gewoon
Mantrie ..	4	163	81	286	496	701	nachtverblijf der reizenden; woonplaats van den Resident
r Lembe..	5	168	86	281	491	696	der Pasanesa Regentschapp.
ng.......	4	172	90	277	487	692	Groot dorp en Overvaart.
do.......	4	176	94	273	483	688	
kap......	4	180	98	269	479	684	
oes.......	3	183	101	266	476	681	
ebang.....	5	188	106	261	471	676	
aka......	3	191	109	258	468	673	
eg agong..	4	195	113	254	464	669	
ang.......	5	200	118	249	459	664	
ng.......	7	207	125	242	452	657	Groot dorp, Herberg en nacht-
nglaya....	5	212	130	237	447	652	verblijf der reizenden.
noek	6	218	136	231	441	646	
e	4	222	140	227	437	642	
ramas.....	5	227	145	222	432	637	
ngser.....	4	231	149	218	428	633	
dang	6	237	155	212	422	627	Groot dorp en gewoon nacht-
rum......	5	242	160	207	417	622	verblijf.
teng	6	248	166	201	411	516	
atjaban....	3	251	169	198	408	613	
ong.......	3	254	172	195	405	610	
lang.......	3	257	175	192	402	607	
entie Cheribon.							
ng Sambong	5	262	180	187	397	602	Fort.
Roedjoek..	7	269	187	180	390	595	
roe	4	273	191	176	386	591	
s.........	4	277	195	172	382	587	
rang.....	2	279	197	170	380	585	Gewoon verblijf van den Resi-
gan Assem.	4	283	201	166	376	581	dent.
manan....	3	286	204	163	373	578	Fort.

NAMEN DER PLAATSEN.	PALEN AFSTANDS VAN						AANMERKING
	de laatst voorgaande plaats.	ANJIR.	BATAVIA.	SAMARANG.	SOERABAYA.	BANJOEWANGIE	
Djamblang	1	287	205	162	372	577	–Voorname Markt.
Plombon	2	289	207	160	370	575	
Pleret	3	292	210	157	367	572	
CHERIBON	4	296	214	153	363	568	–Fort en Hoofdplaats dentie.
Moendoe	4	300	218	149	359	564	
Pangarangan	5	305	223	144	354	559	
Gabang	6	311	229	138	348	553	
Residentie TAGAL.							
Lasarie	6	317	235	132	342	547	
Kalie Tandjong	4	321	239	128	338	543	
Kloewat	5	326	244	123	333	538	
Bangsrie	5	331	249	118	328	533	–Fort en Hoofdplaats sidentie.
Brebes	4	335	253	114	324	529	
Krangdon	4	339	257	110	320	525	
TAGAL	4	343	261	106	316	521	
Moerabaya	7	350	268	99	309	514	
Bandoe Lawang	7	357	275	92	302	507	
Pamalang	6	363	281	86	296	501	
Tjapang	4	367	285	82	292	497	
Tjomal	6	373	291	76	286	491	
Residentie PEKALONGAN.							
Pada Wĕtan	6	379	297	70	280	485	
PEKALONGAN	6	385	303	64	274	479	–Fort en Hoofdplaats sidentie.
Batang	6	391	309	58	268	473	
Oedjong Goenong	5	396	314	53	263	468	
Roban	4	400	318	49	259	464	
Boekoh	5	405	323	44	254	459	
Passangrahan	5	410	328	39	249	454	
Karang Anjar	5	415	333	34	244	449	
Residentie SAMARANG. Ten Westen.							
Welirie	4	419	337	30	240	445	
Troeko	5	424	342	25	235	440	
Kandal	6	430	348	19	229	434	
Kalie Woengoe	5	435	353	14	224	429	
Mangkang	4	439	357	10	220	425	
Toegoe	4	443	361	6	216	421	
SAMARANG	6	449	367	...	210	415	–Stad en Hoofdplaats de dentie.

MEN .AATSEN.	de laatst voorgaande plaats.	PALEN AFSTANDS VAN Anjir.	Batavia.	Samarang.	Soerabaya.	Banjoewangie	AANMERKINGEN.
Zuiden.							
galeh...	5	454	372	5	215	420	–Op dezen weg, welke naar Soerakarta en Djokjokarta voert, zijn geene postpaarden gestationeerd; derwaarts willende reizen voorziet men zich zelf van paarden tot aan Tangan-tiga door middel van den Herbergier te Samarang, en voor het overige van den weg, tracht men dezelve van Soerakarta of Djokjokarta te bekomen.—
l,.......	3	457	375	8	218	423	
anik....	1	458	376	9	219	424	
n.......	6	464	382	15	225	430	
n.......	3	467	385	18	228	433	
g of *Tangga*......	4	471	389	22	232	437	
n naar de Resi- oe, Soerakarta karta. —							
....	6	477	395	28	238	443	–Deze plaats is de laatste aan dezen kant in de Residentie
....	5	482	400	33	343	448	–Tot hier toe is de weg voor rijtuig geschikt en voor het overige slechts een bijweg, zijnde de volgende stations tot aan Magelan, alleenlijk voor de brievenpost bestemd.
....	5	487	405	38	248	453	
....	10	497	415	48	258	463	–Hoofdplaats der Residentie Kadoe en verblijf van den Resident.
....	8	505	423	56	266	471	
....	5	510	428	61	271	476	
....	6	516	434	67	277	482	
....	4	475	393	26	236	441	–Deze plaats volgt weder op Tangan-Tiga aan den grooten weg en ligt vandaar 4 palen af
....	4	479	397	30	240	445	–Fort en Gouvernementshuis, gewoon nachtverblijf.
doe.....	6	485	403	36	246	451	
....	5	490	408	41	251	456	
lie......	7	497	415	48	258	463	–Fort en Gouvernementshuis.
....	9	506	424	57	267	472	
RTA......	9	515	433	66	276	481	–Fort en Hoofdplaats der Residentie van dien naam.
n.......	5	511	429	62	272	477	–Deze plaats op den weg naar Djokjokarta ligt van Assem 5 palen en van Soerakarta 10 palen verwijderd.
....	2	513	431	64	274	479	–Deze plaats ligt van Soerakarta 12 palen af.
....	4	517	435	68	278	483	
....	6	523	441	74	284	489	–Fort.
nan.....	9	532	450	83	293	498	–Brahminsche Oudheden.
ARTA	10	542	460	93	303	508	–Hoofdplaats der Residentie van dien naam.
ie Samarang, Oosten.							
gen......	5	454	372	5	205	410	–Deze station volgt weder op Samarang op 5 palen afstands ten oosten en is wederom eene regelmatige verspanningsplaats.
arto.....	6	460	378	11	199	404	
....	5	465	383	16	194	399	

NAMEN DER PLAATSEN.	PALEN AFSTANDS VAN: de laatst voorgaande plaats.	Anjir.	Batavia.	Samarang.	Soerabaya.	Banjoewangie	AANMERKIN[GEN]
Djebor	5	470	388	21	189	394	
Gadjah	5	475	393	26	188	389	
Tangalagin	4	479	497	30	180	385	
Residentie Japara en Joana							
Tongul	9	488	406	39	183	388	—Deze station ligt op ... naar Japara en wijl ... en noordwest van d... ten weg af. Zijnde ... Japara geene post ... gestationeerd.
Kedemangan	5	493	411	44	188	393	
Kedong Boeloe ..	6	499	417	50	194	399	
Japara	6	505	423	56	200	405	—Fort en Hoofdpl. der Re...
Rinding	5	484	402	35	175	380	—Deze station volgt we... den grooten weg, ligt ... van Japara en is de ... ning welke volgt op ... agis van waar o... palen afstands is g...
Tjikiloe	4	488	406	39	171	376	
Kalie ampo	5	493	411	44	166	371	
Patti	5	498	416	49	161	366	
Goeijangang	5	403	421	54	156	361	
Joana	5	508	426	59	151	356	—Fort en gewoon nacht...
Mahoenang	5	513	431	64	146	351	
Residentie Rembang.							
Dressin	3	516	434	67	143	348	
Rembang	5	521	439	72	138	343	—Fort en Hoofdplaats d... dentie.
Godo	5	526	444	77	133	338	
Endin	5	531	449	82	128	333	
Siloekie	5	536	454	87	123	328	
Talang	5	541	459	92	118	323	
Kragan	5	546	464	97	113	318	
Sarang	5	551	469	102	108	313	
Boeloe	5	555	474	107	103	308	
Bantjar	4	560	478	111	99	304	
Barang tawan ...	5	565	483	116	94	299	
Piring	6	571	489	122	88	293	
Boegang	5	576	494	127	83	288	
Geger Sapie	4	580	498	131	79	284	
Toeban	4	684	502	135	75	280	—Groot Dorp.
Rimbis	4	588	506	139	71	276	
Afdeeling Grissee.							
Legon	5	592	511	144	66	271	
Pambong	5	598	516	149	61	266	
Brandong	4	602	520	153	57	262	
Genting	6	608	526	159	51	256	
Sentoel	5	613	531	164	46	251	
Pantjing	4	617	535	168	42	247	

MEN. LAATSEN.	PALEN AFSTANDS VAN de laatst voorgaande plaats.	Anjir.	Batavia.	Samarang.	Soerabaya.	Banjoewangie	AANMERKINGEN.
g........	4	621	539	172	38	243	–Groot Dorp.
....	5	626	544	177	33	238	
at........	5	631	549	182	28	233	
r........	4	635	553	186	24	229	
....	5	640	558	191	19	224	
ie Soerabaya.							
....	5	645	563	196	14	219	
ang'an...	6	651	569	202	8	213	
....	4	655	573	206	4	209	
YA.......	4	659	577	210	...	205	–Drie Forten, Hoofdplaats der Residentie.
....	6	665	583	216	6	199	
ng'an ...	4	669	587	220	10	195	
ri.	5	674	592	225	15	190	
....	6	680	598	331	21	184	
Pesoeroewan.							
l........	1	681	599	232	22	183	–Ook Goewinfort.
n...... ..	7	688	606	239	29	176	
ng–Sapie .	10	698	616	249	39	166	
....	10	708	626	259	49	156	
Probolingo, Be- Panaroekan,							
....	6	714	632	665	55	150	
ingo......	9	723	641	274	64	141	
ig	9	732	650	183	73	132	
g gedè....	10	742	660	293	83	122	
on.......	9	751	669	302	92	113	
angat...	7	758	676	309	99	106	–Groot dorp en verblijfplaats van den Resident.
ie.......	6	764	682	315	105	100	
tan......	9	773	691	324	114	91	
on.......	9	782	700	333	123	82	–Groot Dorp.
oekan	7	789	707	340	130	75	
ie........	7	796	714	347	137	68	
ngan.....	7	803	721	354	144	61	
tiekoes....	7	810	728	361	151	64	–Hier eindigt met den grooten weg ook de postinrigting, zijnde de weg verder oostwaarts slechts een smal pad ongeschikt voor rijtuigen.
Banjoewangie.							
rwaro	12	822	740	373	163	42	
lmatie	18	840	758	391	181	24	
....	7	847	765	398	188	17	–Fort en Hoofdplaats der Afdeeling.
wangie..	17	864	782	415	205	...	

EENIGE WENKEN
VOOR OFFICIEREN NAAR NEDERLANDSCH INDIË VERTREKKENDE, VOOR ZOO VER ZIJ DEZELVE MOGTEN NOODIG HEBBEN.

Gezondheid des ligchaams is eene hoofdvereischte voor e
die naar *Indië* gaat; verouderde ziekten of kwalen zijn
schier ongeneeslijk en slepen den lijder kwijnende naar het gr

Het is noodig, dat een eenlóopend persoon ten minste f1
medeneme, want zonder geld is men nergens welkom;
Officier, wordt een ledig huis aangewezen, dat hij van m
belen voorzien moet, terwijl hij tevens spoedig in de ko
van een paard en rijtuig vervalt, zoodat hij aan die som
te veel heeft. Anderen moeten of in een logement hun int
nemen of een huis huren, waarvoor dadelijk veel vereis
wordt.

Het, aan boord gehouden gedrag, wordt den Gouvern
Generaal kenbaar.

Het is nuttig, zich aan boord gedurende de hitte, van tijd
tijd te baden en geen of zeer weinig zout vleesch te eten, de
bij een stilzittend leven, de vochten ligtelijk bederven; bij
aanlanden in *Indië* zal men een ligt buikzuiverend middel
eenen kundigen geneesheer vragen.

Men zal zich bij aankomst in *Indië* dadelijk onderscheid
door omgang met mannen, die achting verdienen, en door
vermijden van alle gezelschappen, die nutteloos of schadelijk z
Anders verspreidt men spoedig eenen kwaden geur van zich.

In *Indië* verschillen de gevoelens, bepalingen en orders
sommigen, die in het vaderland bestaan; niettemin zal men
ontvangene bevelen onmiddellijk gehoorzamen en uit te voere
zonder zich te vermeten dezelve af te keuren.

Men zal op eene geschikte wijze, zonder overdrijving
overijling, waar men kan, het goede bevorderen en op ee
kiesche wijze, waar het pas geeft, voorstellen tot verbeteri
mits op goede gronden, indienen.

Men zal met hoogeren in rang, al geven zij er ook aanl
ding toe, niet op eenen zeer gemeenzamen voet verkeeren;
den dienst handhaaft men zich, door, bij pligtbetrachting,
eenen zekeren afstand te blijven; anders gaat wederzijds
achting verloren.

Daar de Indiaan immer een meer ontwikkeld wezen, dan ij zelf is, in den Europeaan moet zien, is het eene vereischte, at de laatstgenoemde zich door kennis, verdienste, waardigheid n minzaamheid onderscheide. Een bijzonder gemeenzame omang is voor den officier en voor den inlander nadeelig. De erste verliest zijnen invloed, de laatste zijne gehoorzaamheid.

Men sta te 5 uren op, gebruike een enkele kop koffij, rijde n uur te paard of doe eene wandeling, zoodat men vóór de te, onverhit, kalm te huis kome. Daarna kan men zich, s niet klam zijnde, baden; en vóór het baden, moet men t het hoofd goed nat maken en hetzelve bij het baden nu en onder water houden, dewijl het anders te veel gaat gloeijen. ervolgens ontbijte men met inlandschen kost, rijst, kerri, een bakken vischje of een hoen met een kop thee.

Om een ure is het goed eenig fruit met een glas besten rooden ijn te nuttigen. Er is veel slechte wijn in *Indië*, die ziekten erwekt, dus lette men wel op de beste soort, daar anders het genovergestelde van verkwikking en versterking bereikt wordt. e tijd van het middagmaal is in de benedenlanden het best te uren.

Het is zeer verfrisschend en versterkend nu en dan het gchaam met arak te wasschen en in te wrijven.

Men moet zich vooral niet aan luiheid, ledigheid, vadzigeid, traagheid of slapen over dag gewennen; maar des avonds 10 uren naar bed gaan en nimmer met open vensters slapen; estadige bezigheid zonder overspanning is hoogst voordeelig.

Men zal aan zijne betrekkingen in het vaderland schrijven, ar het in *Indië* bij eene groote hitte noodzakelijk is die geelens, welke den mensch zoo zeer veredelen, als ouderliefde, riendschap en dankbaarheid, aan te kweeken. Het houden van n dagboek scherpt de opmerkzaamheid, dient dikwerf tot verntwoording en kan somtijds eenmaal door den druk van algeeen belang zijn.

Men drinke nimmer, tenzij bij verkleuming of buikpijn, sterke anken of madera; daar die anders eerst met veel, daarna met einig water en eindelijk zuiver gebruikt worden. Zij verteeren ligchamen, veroorzaken fellen dorst, die bij lessching en bij bruik van vruchten spoedig krampen en koortsen doet ontstaan, lke veelal met den dood eindigen. Wijn met water, en thee

met kandijsuiker zonder melk, zijn de beste dranken. Men
immer brandewijn of bitter voorhanden hebben.

Indien er een buikloop ontstaat en men van geneesku
hulp soms mogt verwijderd zijn, zal men terstond alle p
lende middelen vaarwel zeggen en zachte spijzen van rij
sago benevens rijstwater nuttigen; men moet spoedig een' g
heer roepen, daar verouderde ziekten, vooral in *Indië*, moe
te genezen zijn. Men lette dagelijks op de spijsverteeri
regele de spijzen naar de behoefte van de maag. Zoo za
bij verstopping koffij, groentesoep en eenige vruchten
gebruiken. De maag zuiver houdende, zal men zelden ziel

In *Indië* is de verleiding groot, en daar men er dikwe
zich zelven staat en van ware vrienden verstoken is, moe
op eigene beenen staan, èn, daar men zoo wel voor he
van den inlander als voor het Gouvernement, maar bijz
voor zich zelven eenen reinen levenswandel moet hebben
men zich vooral van de zwarte vrouwen onthouden; daa
ofschoon soms groote deugden bezittende, bastaardtelgen s
ken, den Europeaan verlagen, en hem soms bij zijn ve
iets ingeven, waaraan hij langzaam wegkwijnt.

Men houde God voor oogen. Het vertrouwen op Hem
troost in de eenzaamheid, gerustheid en heldenmoed in
en bij het sterven, de hoop op een beter leven.

HET MEDENEMEN VAN GOEDEREN.

Voor de uitrusting behoeft niet veel medegenomen te wo
trouwens dient ieder officier zich aan zeer weinig bagaa
gewennen, ten einde zich in den oorlog met gemak te verpla
Linnen wordt in *Indië* niet gedragen, maar katoenen st
die men desverkiezende van hier om het goedkoope meden

De goederen, die men medeneemt, moeten weinig
beslaan, ten einde dezelve in de hut of kajuit bij de ha
hebben. Als ververschingen, zijn seltserwater, framboze
en citroenen zeer nuttig. Als noodzakelijke voorwerpen,
men eenen verrekijker, kompas, schrijf- en teekengereeds
pen en vooral boeken mede. Tot vermaak en uitspanning
schaakbord aan te raden, en voor hen, die noch in het s
spel, noch in nuttige bezigheden vermaak vinden, is
heilzamer dan het kaartspel, dat niet alleen den tijd d
maar ook dikwerf de gelegenheid tot laffe beuzeltaal en ha
twisten beneemt.

Wollen of linnen goederen zijn onnoodig; weinig schoeisel is voldoende, daar het Europesche leder in *Indië* te zwaar is en te hard wordt. Epauletten, sjerpen, dragons, chakots, degens, sabels, geweren en pistolen, zijn in *Indië* duur. De lakens, die men medeneemt, mogen niet zwaar zijn. Breekbare voorwerpen, die men op reis noodig heeft, zoo als bierglazen, lampetkan, kom enz. moeten van tin of blik zijn. Goede scheer- en pennenmessen zijn in *Indië* niet altoos verkrijgbaar. Hij, die in *Indië* instrumenten moet gebruiken, kan er gerust een een dubbel stel van medenemen; daar dezelve er moeijelijk hersteld kunnen worden. De muzijkstukken en speeltuigen worden door den toonkunstenaar niet vergeten. De Jager late niets van hetgeen hij noodig heeft, achter. Om kort te gaan, een ieder neme datgene mede, wat hij niet ontberen kan en dat door het moeijelijke der zamenstelling of herstelling boven het bereik der werktuigkundigen van *Indië* gaat; weshalve sterke en uitmuntende zakuurwerken, piano's, mathematische instrumenten en wat dies meer zij, belangrijke voorwerpen zijn, om des noodig, bij zich te hebben.

Men benoeme in *Nederland* eenen gemagtigde, die op bepaalde tijden, of wel op aanvrage, dadelijk het benoodigde naar *Batavia* zendt; hierdoor wordt veel geld gespaard, terwijl men in *Indië*, gelden kan laten staan, die bij wijze van delegatiën, in Nederland kunnen geind worden.

DIENSTBETREKKING VAN DEN OFFICIER EN SOLDAAT ZOO WEL OP REIS NAAR, ALS IN DE OOSTINDIË ZELVE.

Zonder verbeelding of hoop op eene goede toekomst, heeft de mensch weinig genot en hecht zich niet aan hetgeen zijn lot betreft; maar overdrevene verbeelding of overspannen verwachting stelt hem telkens te leur, zoodat hij moedeloos en dikwerf wanhopig wordt. Hij, die zijn vaderland verlatende, naar *Indië* stevent en zich aldaar gouden bergen belooft, bouwt kasteelen in de lucht en verwenscht dikwerf het oogenblik, dat hij het besluit nam, buiten zijn Vaderland te dienen. Om nu de ellende, die daaruit ontstaat, voor te komen, moet de oorzaak weggenomen worden. Dit kan alleen geschieden, door uit *Nederland* met kennis van zaken te vertrekken, anders lijdt men schipbreuk op de klip van eigene onkunde en bereikt men nimmer dat doel, hetwelk wenschelijk en bereikbaar is.

Is hij, die naar *Indië* gaat, een onzedelijk mensch, die geene Godsdienst bezit, zoo zal hij voor zich zelven in kortstondige genietingen zijne verveling verdooven om eenen snel naderenden dood, als een onnutte ballast der maatschappij, in de armen te snellen. Aan hem verliezen het Vaderland en de kolonie niets; integendeel is het winst, dat hij plaats maakt voor een' beteren mensch.

Er wordt hier alzoo alleen op hem gedoeld, die zedelijk handelt en Godsdienst bezit. Hij zal alzoo voor zijn vertrek naar *Indiè* zoodanig leven, dat hij gezond vertrekken, en zich van *Oostindië* dit denkbeeld vormen kan.

« *Indië* is eene rijke bron voor *Nederland,* aan wier behoud alles gelegen ligt, daar zonder *Indië* ons vaderland zou wegkwijnen. Ik zal in *Indië* gaan dienen, en alzoo mede werkzaam zijn, om het bezit en den bloei van hetzelve te handhaven of te bevorderen. Een zoodanige werkkring is nuttig, eervol en streelend. Bij eene getrouwe pligtbetrachting is aan dien werkkring, behalve de eer, dat heilig kleinood van elken waren mensch, ook zoodanig voordeel verbonden, als in Nederland niet kan verworven worden. Echter gebeurt het, dat ook in *Indië* de bevordering achterwege blijft of langzaam gaat, dus moet ik mij ook niet te veel van het zoogenaamde fortuinmaken voorstellen, maar op billijke gronden verwachten, dat bij kunde en braafheid, mijne diensten zullen erkend en beloond worden. Teleurstelling heeft menigeen in *Indië* ten grave gesleept, dus wacht ik mij voor eene te fraaije voorspiegeling van de toekomst.»

Dikwerf heeft de, van Nederland vertrekkende officier troepen bij zich aan boord, zoodat het noodzakelijk is te weten met wie hij de reis zal doen, of over wie hij bevel zal voeren, hetzij aan boord, hetzij in *Indië*.

De, voor *Indië* bestemde soldaten en Onderofficieren worden bij het Algemeen Depot te *Harderwijk* verzameld; onder de soldaten vindt men over het algemeen vlugge, ondernemende mannen en ook brave menschen; echter zijn er velen onder, die al te ondernemend geweest zijn; dus ook losbollen, schuldenmakers, fortuinzoekers; maar er is ook eene klasse onder hen, die de aandacht verdient, namelijk die genen, welke gratie van gevangenisstraf bekomen hebben. Dit zijn somtijds solda-

en, die of in drift of in dronkenschap tegen de krijgstucht gezondigd hebben, maar niettemin menschen kunnen zijn, die overigens zeer goed gediend hebben, en in geenen deele geheel verachtelijk zijn. Dikwerf gevoelen zij zich diep ongelukkig door het vonnis, dat hen getroffen heeft, en het is pligt hen op te beuren en aan te moedigen, om door edele pligtvervulling het verledene uittewisschen en zich nieuwe gunsten waardig te maken. Met Nederlandsche troepen, het zij aan boord, het zij in *Indië* om te gaan, vordert veel menschenkennis; het zijn doorgaans mannen, die zelf menschenkennis en kunde bezitten, en spoedig den Officier, die hen beveelt, in hun oordeel wikken en wegen, en hem veelal zoo veel schatten als hij waard is.

Trotschheid kan de koloniale soldaat in zijnen Officier niet verdragen, daar zijn toestand door dezelve verergert en hij in een vreemd land er als door vernietigd wordt, vooral wanneer hij van fatsoenlijke afkomst is. Ernst, waardigheid en zelfs gestrengheid, gepaard met menschelijkheid en gepaste minzaamheid zijn daarentegen de zekerste waarborgen, om, vooral in den oorlog, het schier onmogelijke van den soldaat gedaan te krijgen, daar hij voor den, door hem geachten en beminden Officier alles, ja zelfs zijn leven waagt; en, hoe zal de Officier een' lauwerkrans verwerven, als de soldaat lusteloos of onwillig is, deszelfs bladeren te helpen plukken? Welsprekendheid of soms een hartelijk, kort, bemoedigend woord zal meer afdoen dan allerlei straffen of kwellingen; en de menschheid eischt het; zoo wel als het christendom, dat men den armen soldaat, vooral in zijnen toestand in *Indië*, redelijk en menschlievend behandelt.

Den soldaat zijne verbeelding, die hij van *Indië* koestert, te ontrooven, ware zeer onedel, daar hij schier zonder uitzigt op bevordering, of fortuin, te midden van een gloeijend gewest aan alle ontberingen ten prooi, de rampzaligste aller menschen zou zijn. Neen! men ontmene hem zijne hoop niet, maar vervulle die, bij zijn braaf gedrag, zoo veel mogelijk.

In *Harderwijk* hunkert de soldaat naar zijne inscheping, om het doel zijner bestemming te eerder te naderen. Op den dag van het vertrek wordt het transport in de kazerne opgesloten ten einde niemand bij den afmarsch afwezig zij. Alles wordt

nagezien, en de reis op kaagschepen naar het, voor *Batavia* bestemde schip aangevangen; op die kagen, kan de reis lang duren; en, daar er aan boord zelden gekookt wordt, is er het leven onaangenaam, zoodat de Officier, die het Transport vergezelt, niet minder verheugd is dan de soldaat, wanneer de overscheping plaats heeft.

Aan boord van de koopvaardijschepen heeft de soldaat het uitmuntend, ieder man slaapt afzonderlijk in eene hangmat, en al de hangmatten doet de kommanderende Officier, telkens wanneer het weder en het scheepswerk zulks gedoogen, luchten.

Alle spijsgereedschappen zijn aan boord, en er wordt eenen kok uit de soldaten voor de geheele reis aangesteld; dagelijks worden er volgens eenen rooster werkbeurten bevolen om de spijsgereedschappen rein te houden, den kok behulpzaam te zijn en de spijzen aan te brengen. Er worden ook schoen- en kleedermakers benevens een barbier aangesteld. De kommanderende Officier zorge, voor zoo ver noodig, te *Harderwijk*, dat er schoen- en kleêrmakersgereedschap worden aangekocht, ten einde naderhand niet verlegen te staan. Aan boord zijn kien-, dam- en dominospellen, en het ware goed, eenige geschikte boeken voor den soldaat mede te nemen.

Gewoonlijk moet een derde of vierde van het transport de wacht betrekken, die de politie handhaaft en soms manschappen afzondert om bij slecht weder sommige scheepsdiensten te ondersteunen. De Kommandant houde op vast bepaalde tijden theorie met de Onderofficieren en Korporaals. Van alles, wat de dienst betreft, is het voor zijne verantwoording hoogst nuttig in een dagboek alles, wat het transport betreft, aan te teekenen.

Indien er onder het transport zeer slechte voorwerpen zijn, waarvan een oproer te vreezen is, zoo als meermalen gebeurd is, zal de Kommandant zeer omzigtig zijn en immer een paar vertrouwden hebben, die van elkander niets weten, ten einde uit afzonderlijke rapporten juist te vernemen, welke plannen er beraamd en welke ontwerpen er gesmeed worden. In zoodanige omstandigheid is het noodig, dat behalve de Onderofficieren en Korporaals ook de Passagiers, de Scheepskapitein en de Stuurlieden goed gewapend worden, zonder dat de soldaten dit bemerken, en zoodra er gegronde reden bestaat om het uitbarsten van oproer te moeten vreezen, zal men plotseling de

oelhamels vatten en ketenen, en, zoo zulks door gepleegde gewelddadigheden dringend noodzakelijk is, hun vonnis door eenen cheepsraad opmaken en hen met den dood straffen ; echter zal ulks door den drang der omstandigheden zeer gebiedend moeten eevorderd worden. Bij soortgelijke gebeurtenissen zullen èn het agboek van den bevelvoerenden Officier èn de proces-verbalen et de verhooren van getuigen èn het vonnis, hem tot verntwoording strekken, moetende hij in alles het militaire wetboek f de hem gegevene instructiën raadplegen en getrouw opvolgen.

In *Indië* moet de Officier vooral zorgen voor de zindelijkheid, atigheid, behoorlijke beweging en vrolijkheid van den soldaat, ie weinig over zijn lot peinzen, maar er zich met verstand n gewennen moet. Van tijd tot tijd een opbeurend woord, n enkele maal eene buitengewone borrel of een glas wijn jn van die eenvoudige middelen, welke den soldaat verheugen n in eene noodzakelijk goede stemming brengen. Indien het ogelijk is, zal de krijgsman te kerk gaan, en op de buitenosten, zal de Officier des zondags zijne manschappen verzamen, iets door eenen Onderofficier uit den bijbel laten lezen, n daarna een gebed doen houden, waarna uit een nuttig boek f uit een eigen opstel iets stichtelijks wordt voorgedragen. liervoor heeft de soldaat, vooral in *Indië* veel eerbied, zoo s het mij bij ondervinding te *Palembang* en te *Ceram* is geleken; krijgsman stelt vertrouwen in den Officier, in wien hij odsdienst eerbiedigt. Tot bevordering van dit doel kan men enige zedelijke opstellen of leerredenen medenemen.

De Officier zorge vooral aan boord voor de gezondheid van en soldaat, ten einde hem voor ziekten te behoeden, hetgeen oornamelijk van goede maatregelen afhangt. In de hitte zal en slechts weinig zoutvleesch en spek eten, ten einde bij te reinig beweging, geene aanleiding tot verstopping te geven; uurkool en gort met stroop verdienen de voorkeur boven tokvisch en erwten; boter en kaas zijn nadeelig; alle keuenzuren en de bepaalde borrel zijn goed. Hij, die zich aan oord niet in acht neemt, sterft reeds onderweg, of brengt ene ziektestof in *Indië* mede, die dikwerf zijnen dood veraast. De Kommandant zal zulks den soldaat doen beseffen en em gelasten, zich, indien hij zich ongesteld gevoelt, terstond ij den scheepsdoctor te vervoegen.

De soldaat moet alvorens hij in *Indië* komt, weten, hoe hij leven moet, en de Officier zal hem het schadelijke van den arak en andere sterke dranken, van het overvloedig gebruik van vruchten en koud water, en van het baden, indien hij bezweet is, doen beseffen, daardoor zal het leven van velen verlengd en menig braaf krijgsman voor de dienst van *Indië* behouden worden.

De Officier zal den soldaat vooral waarschuwen, geene geneesmiddelen van inlandsche kwakzalvers of *doekons* te gebruiken, iets, dat helaas! maar al te veel geschiedt. Dagelijks moet het baden met omzigtigheid bevorderd en er vooral op draaikolken gelet worden, die, zoo als bij *Weltevreden*, zoo menig soldaat verzwolgen hebben.

Het is noodzakelijk, dat de Officier den soldaat de ledigheid doe schuwen en alles aanwende, om hem eenig tijdverdrijf te verschaffen, want de ledigheid doet bij nadenken dikwerf zwaarmoedigheid ontstaan, die de kiem van kwijning, heimwee en dood wordt.

Bij de aankomst op *Weltevreden* wordt de achterstallige soldij aan den soldaat uitbetaald en dan is het vooral noodzakelijk, zorg te dragen, dat hij zich in den drank niet te buiten ga; dit is inderdaad zeer moeijelijk, want bij al de ontberingen, die zich de soldaat getroosten moet, en bij het eentoonige en met vele onaangenaamheden gepaarde leven, schiet hem niets over dan wijsbegeerte of de sterke drank; het is niet moeijelijk te raden, wat hij veelal kiezen zal.

De Officier moet zich niet voorstellen, dat hij, wanneer hij de hoofdsteden van *Indië* verlaat, en de binnenlanden betrekt, Europesche voortbrengselen aantreft, en alzoo moeten zorgen, dat hij wijn en eenigen sterken drank medeneme; moet hij naar koude streken trekken, dan zal hij van een paar dekens veel dienst kunnen hebben. Zijn oppasser moet bij tijds voor witte zeep, spelden, naalden, garen, knoopen enz. zorgen, daar die voorwerpen overal niet te bekomen zijn; men zal ook van scharen, messen, scheermessen, een spiegeltje, eenige paren Chinesche laarzen en schoenen voorzien zijn; met een woord, men zal de noodzakelijkste dingen, zoo als schrijfgereedschappen enz., medenemen.

Indien de Officier de landtaal verstaat, zal hij zich dadelijk op de bijzondere tongvallen, schrijf- en spreekwijzen toeleggen, daar die in *Indië* alom verschillen.

Het is van gewigt, alvorens naar eenig binnenland te gaan, eenen braven knecht of *boedjang* in dienst te nemen; schriftelijke of mondelinge verklaringen van Officieren of Ambtenaren aangaande zijnen aard, benevens eenige menschenkennis zijn de eenige gidsen, waarop men moet vertrouwen.

Menig Officier is door zijnen vertrouwden bediende arm gestolen; dus zij men omzigtig. Men moet denzelven achting en toegenegenheid inboezemen; achting, door eene edele handelwijs; toegenegenheid, door billijkheid en menschelijkheid. De *Bergjavanen* zijn gewoonlijk de braafste bedienden. Men schenke den braven bediende onderscheiding, want hij moet den Officier overal vergezellen, hem soms waarschuwen, spijzen verschaffen, in ziekte verzorgen en hem zelfs in het stervensuur van dienst zijn; ja, na zijnen dood, zijnen uitersten wil aan boedelredders overbrengen.

Een Officier moet zich spoedig met de, in *Indië* bestaande reglementen, hem, den soldaat, de marschen en verblijfplaatsen betreffende, bekend maken.

HET OORLOGVOEREN.

Zoowel tegen over zijne bedienden als in den omgang met den inlander moet de Officier duidelijk doen gevoelen, dat hij ieders godsdienst eerbiedigt, daar anders aan de oorlogvoerende partij een scherp zwaard bij voortdurenden haat en wraak, in handen gegeven wordt.

Een der eerste pligten is het terrein te verkennen, en te trachten er kaarten van te bekomen of die er zelf van te maken, zoodat men met de geheime wegen en verborgene slingerpalen voorloopig bekend zij en vooraf bepale, welke punten dienstig zijn om aan te vallen of tot verdediging bij eenen terugtogt te strekken.

Bij tijds zal de Officier het karakter, de gezindheid, de kunde en den invloed der hem omringende inlandsche Hoofden leeren kennen, en hen vertrouwen op zijn persoon inboezemen. Al is het slechts uit staatkunde, zoo zal hij met eenen invloed hebbenden Priester op eenen goeden voet staan; hierdoor rijst zijn aanzien bij de menigte.

De Officier moet onder de Hoofden een schrander persoon, waarop hij rekenen kan, als vertrouwde hebben, zonder dat anderen dit vernemen; deze zal zich gestreeld gevoelen door de onderscheiding, die eenmaal zijn deel kan worden, en zal aangaande den stand, de sterkte en de plannen des vijands dikwerf door spionnen, die hij als getrouw heeft leeren kennen, juiste berigten mededeelen.

Indien er vernomen wordt, dat er vele Priesters het land doorkruisen, is het reeds lang tijd, uiterst waakzaam te zijn, en pligt om zich van de eerste pogingen derzelve te laten onderrigten, daar anders het smeulende vuur spoedig uitbarst.

De Hoofden zijn dikwerf vatbaar voor overtuiging en rede, daar zij meestal voor hetgeen men op eenen forschen en stelligen toon gebiedt, weinig achting hebben. Verstand en behoorlijke gestrengheid doen de beste uitwerking. Het is echter zeer moeijelijk de achting der Hoofden te verwerven; kunde, doorzigt, slimheid en menschenkennis zijn dikwerf daartoe nog onvoldoende; daar het een of ander in gebaren, manieren of in gelaatstrekken aanleiding tot afkeer geeft, die heilloos in de gevolgen kan zijn. Het lezen der inlandsche geschiedenissen, het schrijven van inlandsche brieven en het goed spreken der taal zijn toovermiddelen om den inlander te verbazen en te boeijen.

Het oorlogvoeren in *Indië* verschilt veel van dat in *Europa*; de oorlogen in *Spanje* hebben er echter veel overeenkomst mede, en de ondervinding heeft overtuigend bewezen, dat op *Java* en *Sumatra* het benteng- of fortenstelsel op den duur de beste uitkomsten oplevert; dat is: dat men, naarmate men veld wint, er telkens batterijen of fortjes worden opgeworpen, die door den inlander gevreesd worden.

Het is van belang, van de soldaten, die men zal kunnen aanvoeren, scherpschutters te maken, omdat zij dikwerf als tirailleurs moeten dienen.

Daar de hitte des daags in *Indië* hoogst verderfelijk is om groote marschen te doen, kiest men den avond of het middernachtelijk uur, daar dikwerf de vijand door overrompeling overwonnen of verstrooid wordt.

Rijst, het hoofdvoedsel, en dikwerf het eenigste levensmiddel zijnde, dat te bekomen is, zal de Officier zorgen, dat er eene

;oede voorraad van voorhanden zij, en aan iederen soldaat, ndien hij den vijand spoedig vervolgen moet, er eenige rantsoenen an medegegeven worden. Er moet vooraf juist berekend worden, oeveel dragers of koelies er benoodigd zijn, echter zal men er enige meer doen komen, omdat sommigen wegloopen of ziek vorden; dus moeten er in reserve zijn. Over die dragers moet scherp gewaakt worden, opdat zij, of niet vlugten, of den oorraad niet medenemen, of denzelven bestelen.

Dikwerf kan de soldaat niet met schoenen marcheren en het wordt hem toegestaan blootsvoets te gaan; echter moet men iiomtrent Geneesheeren, oudere Officieren en den staat der wegen raadplegen.

Marcheert men door streken, wier inwoners met ons bevriend ijn, zoo zal men niet alleen de Dorpshoofden eenige dagen vooruit waarschuwen, te zorgen, dat er op de rustplaatsen leensmiddelen voorhanden zijn, maar eenen dag te voren iemand enden, om zich te overtuigen, dat de bevelen opgevolgd zijn, nders vindt men somtijds niets. Het Hoofd verontschuldigt ich, dat hij van huis is geweest, den brief te laat ontving of ts van dien aard; men zal dus vooruit den volgenden brief chrijven:

Bahoewa ini soerat beserta tâbej dan salâmat, bârang di samejkan kapada .... jang djâdi Demang *di dâlam negrie IN. adânja.*

Wabada komediën deri pada itoe maka adâlah kita NN. Littenan Kommandan membrie tahoe kapada Demang, maka pada hârie ...... pada .... hârie boelan ini, kita nanti dâtang eng'an sarâtus orang tsoldâdoe handakh bermâlam (mondokh) i dâlam kampong (negrie, desa, doesoen) bernâma .... erta Demang nanti sedyâkan tampat kadoedoekan tsoldâdoe dan agi dija poenja rezekie sebagimâna pâtut pada hamba Râdja joe adânja.

Tersoerat di Negrie ...... pada hârie boelan ...... pada ihon ...... ja itoe pada hâri boelan ...... pada hedjerat.

Indien men het noodig acht, antwoord te ontvangen, zal nen ten slotte schrijven:

Maka kita minta kapada Demang, pembalâsan soerat ini.

Moet men 50 dragers of *koelies* hebben: zoo zal men kunnen evelen en schrijven.

Maka kîta membric parintah kapada Demang åkan berkirim koelie jang båjik, lîma poeloh orang bånjakhnja.

Is het noodig berigten aangaande den vijand in te winnen, zoo kan men schrijven:

Maka påtutlah sakårang kîta tåhoe, åkan djålannja dan makhtsoednja moesoh (brandal, pådrie) serta kîta kirim parintah pada Demang bèjar menjoeroh mata-måta åkan penjåmar jang kapertjajå-an, lågi jang di harapînja åkan pergi menjåmar dan påsang koeping boewat mendeng'ar chabar jang tsahh deri pada prie hhål, dan tampatnja, serta bånjakhnja dan nîjatnja moesoh îtoe, dan sijåpa kapalånja djoega.

Heeft een inlandsch Hoofd een gegeven bevel of verzoek, waartoe de Officier geregtigd was, niet opgevolgd, zoo kan men hem waarschuwende, met kalmte en waardigheid schrijven:

«*Maka belom kîta dåpat pembålåsan soerat kîta deri pada*
»*hårie* .... *sahingga kîta hejran djoega deri pada*
»*chilafnja* .... *serta kîta hårap bèjar djång'an lågi*
»*di loepåkan kîta poenja parintah, tetåpi djikaloe sålah ber-*
»*boedi, sehårosnja meng'iengatkan djoega dirînja di dålam*
»*doenja, sopåja ija beroleh rahhmat Allah serta di poedji*
»*manoesija, dan mendåpat nåma jang båjikh sampej di dålam*
»*khoebor djoe adånja.*»

Bestaat er eenige grond om met goed gevolg eene briefwisseling met een oproerig Opperhoofd of Priester te openen, zoo zal men kunnen beproeven, indien zulks de bedoeling van het Gouvernement zijn mogt, in den navolgenden geest te schrijven:

NA DE INLEIDING.

Maka kîta soedah meng'ieng'atkan hhål ka-adå-an .... *karna telah soedah bråpa lamånja* Pangeran *menoerot djålan jang tijåda kasalamåtan, serta menjoekarkan dan menjoe sakkan dirînja åkan meroesakhkan tånah Goebernement, serta memboenoh orang dan tijåda iengat: Oelajika 'lladzîna 'sjtarao'e 'l-hhajata 'ddoenja bi 'l-achirati falå joechaffafoe anhoemoe 'l-àdzåbo, walahoem joentsaroena.* (Zie den Arabischen tekst en de vertaling van den Koran *Soera* II, Vers 80 hier achter.

Maka karna îtoepon kîta hårap åkan Pangeran .... *îtoe åkan berhenti di djålannja jang tijåda di berkåti Allah, serta handakh membålikh pada djålan jang benar, lågi kîta mintåkan*

ᴅᴀ di *khadlirat Toehan jang khadiron sopâja ija di hentarkan* ada: «*Tsiratha, l-ladzîna anànta àlayhim, ghrayri'l-maghrdloebi layhim wala dldlâlîna.*» (Zie *Soera* I, van den Koran Vers en 7 benevens de vertaling hier achter.)

Adapon Pangeran *boleh hârap âtas ampon dan màâf Srie doeka Toewan besar; dan djikalau* Pangeran *handakh dâtang ndâpatkan kîta, maka songgoh–songgoh kîta berdjandji, maka yat* Pangeran *îtoe tijâda âkan bilâhi, serta kîta handakh memarâkan sopâja* Pangeran *boleh dâpat bârang khâdjatnja djoega.*

Wil het Gouvernement hem in betrekking plaatsen, dan gt men er bij: *Maka djikalau* Pangeran *menàlokhkan dirînja pada Goebernement, serta mau berdjandji âkan mendjâlankan ang tîtanhja pada kabadjîkan orang negrie, maka* Pangeran *ȝh pegang pekirdjâ–an Goebernement sopâja di hâpuskan ang sâlahnja oleh kabakhtîannja dan satyâwannja serta ija ndâpat nâma jang bâjikh dan jang di poedji sekalian orang g berboedie djoe adânja.*

Door eene soortgelijke briefwisseling heeft de schrijver den ᴍᴍᴏɴɢɢᴏɴɢ Mᴀʜᴏᴍᴇᴅ in de Residentie *Bantam* in onderrping gebragt, waardoor de veeljarige oorlog aldaar een einde n. Deze brieven moeten met Arabisch karakter geschreven de titels naar dan rang der personen, aan welke men schrijft, wijzigd worden.

Bij het oorlogvoeren in *Indië*, hangt de kans veelal van lissende maatregelen, overrompelingen, versnelde marschen volharding af. De officier moet alzoo behalve zijne Militaire ndigheden, vooral kracht naar ligchaam en ziel hebben om jg te kunnen voeren, zijne soldaten voor te gaan en aan moedigen. Een geoefend oog, heldere blik, juist oordeel en de keus van middelen, bij vastberadenheid en dapperheid nnen hem meestal in zijne plannen doen slagen. Overijling voorbarigheid zullen meestal verderflijk zijn. Hij moet reden ı zijne ontwerpen en planmaking kunnen geven, anders kan zich bij het mislukken derzelve, niet regtvaardigen.

Hoe moeijelijk ook soms alle belangen te vereenigen zijn, et de officier zooveel in zijn bereik ligt, het leven en de ondheid zijner strijders sparen, daar hij den dood van iederen laat als een groot verlies moet rekenen, dewijl dezelve soms langen tijd niet vervangen wordt.

ZIEKTE-OORZAKEN.

Als eene voorname oorzaak van de ziekte der soldaten, dikwerf den dood ten gevolge heeft, rekent men de mars langs moeijelijke, smalle, gladde paden van rijstvelden, de moerassige rijstvelden, of door het gloeijende, mulle z tegen steile, rotsachtige bergen, of door struiken, ruigt kreupelbosschen, of eindelijk, door naauwelijks waadbare r ren. Dat hierdoor de soldaat te midden eener brandende h ondermijnd wordt, behoeft geen betoog; maar bovendien i dikwerf verpligt, het geschut en de amunitie langs ongeba wegen en door den modder te slepen.

Eene tweede hoofdoorzaak der legerziekten ligt in onr matige, onvoldoende en slechte voeding. Trekt men langs gebaande wegen door onbevolkte oorden, zoo vindt men g dragers of lastdieren, of men kan die door de boss struiken en ravijnen niet medevoeren; bestaat er nu g zekerheid, dat er op de eerste rustplaats levensmiddelen z zijn, dan wordt de toestand moeijelijk; maar bestaat er ze heid, dat er in verscheidene dagen niets zal aangetroffen wo om zich te voeden, zoo zal dezelve hagchelijk worden. De p die op den Officier rust om zijne manschappen zoo veel gelijk voor den dood en voor slepende of andere ziekte beveiligen, moet hem schier het onmogelijke doen verr om levensmiddelen mede te nemen. Zijn er volstrekt g transportmiddelen te bekomen, dan ontveinze men den so het moeijelijke van den toestand niet, en doe hem gevo hoe noodzakelijk het zij, zich zelven met den last van e ponden beschuit of rijst te bezwaren, dewijl anders men onderweg zal moeten bezwijken. Neemt de soldaat in gelijke omstandigheden zijne levensmiddelen mede, zoo er misschien middel gevonden worden, hem van iets a te ontlasten.

Vertrekt men zonder toereikende levensmiddelen, dan de heillooze arak gedurig tot prikkel of opwekkingsm aangewend worden, waardoor een brandende dorst ont die noodzakelijk moet gelescht worden, waartoe zelfs het sli water van rijstvelden dikwerf gebezigd wordt. Nu wor soldaat afgemat, hij spant zich nog in om mede te k en drinkt nogmaals eenen borrel; de uitwerking wordt te

verderfelijker; de ledige maag is gevoeliger en de krachten bezwijken bij de overprikkeling. Komt nu de, van honger uitgeputte soldaat op het bivak en bemagtigt hij een' buffel, geit of ander dier, dan heeft hij geen geduld om de spijzen gaar te koken, en verslindt die dikwerf schier raauw; is er nu eene heldere bron aanwezig, zoo wordt de inwendige gloed doodelijk verkoeld. Dikwerf is de soldaat zoo vermoeid, dat hij geenen lust heeft tien passen te doen om levensmiddelen te halen; hij werpt zich overal neder, in moerassige of op vochtige gronden en onder den blooten hemel; doornat van zweet, schier ongevoelig door uitputting, slaapt hij dadelijk in en ondervindt des anderendaags het nadeelige van de nachtlucht; bij het weder op marsch gaan, valt hij spoedig neder, begint te braken en lijdt aan inwendige pijn en hitte waardoor hij nog meer verzwakt. Zijn er nu geene transportmiddelen aanwezig, en kan hij niet voort, dan schiet hem niets over dan door den vreesselijken hongerdood in de wildernis of door eenig wild dier om te komen; dit schrikkelijke denkbeeld beangstigt hem; hij drinkt nogmaals arak en overspant zijne krachten om de kolonne te volgen, en, bereikt hij een hospitaal, dan is zijne ziekte reeds zoo ver gevorderd, dat zijne herstelling op geene goede gronden kan verwacht worden.

Dikwerf baadt zich de soldaat, als hij van den marsch verhit is, dit is even nadeelig als de inwerking der luchtsveranderingen op het ligchaam. Hoe veel heeft dus de Officier te doen, om alles in het werk te stellen, dat dienen kan om zijne soldaten voor ziekte en dood zoo veel mogelijk te behoeden. Zij zijn niet alleen aan zijne zorg toevertrouwd om hen te gebieden en in het vuur te voeren, neen, hij moet ook zorgen voor voedsel, deksel, nachtrust, (des noods onder hutten) opbeuring en wat dies meer zij.

BEHOEDZAAMHEID EN ALGEMEENE OPMERKINGEN.

De *Indiaan* is sedert eene eeuw ver gevorderd in de kunst van oorlogvoeren, zoodat men thans vooral den vijand niet te ligt moet achten. Zijne Opperhoofden hebben met of tegen ons geoorloogd en houden somtijds zeer naauwkeurige aanteekeningen van eenen veldtogt, zoodat er inderdaad kennis van het land en van den inlander vereischt wordt, om met goed gevolg tegen hem op te trekken.

Daar hij van onze betere krijgskunde en wapening overtuigd is, ontwijkt hij het opene veld, en tracht ons in bosschen, wouden, bergengten of uit omheinde dorpen te belagen. De eerste zorg is alzoo, zich zoowel door eene voorhoede in het front als door zijposten aan de flanken te dekken. Bijzonder moet er acht geslagen worden op het versterken en bewaken van buitenposten, wier manschappen gewoonlijk bij eene overmagt overvallen en afgemaakt worden. Het werkelijk bestaande denkbeeld van Neêrlandsch onuitputtelijke heldenmagt moet inmiddels gevoed en bij aankomst van troepen vooral verlevendigd worden; men moet zoo nu en dan ongemerkt zeggen: *Kâlo sarâtus orang wolanda diboenoh, maka bâng'on sariboe jang baroe.* (Als er honderd Hollanders sneuvelen, staan er duizend nieuwe op.)

Het bewaken van bruggen, die men zal moeten overtrekken, is eene vereischte, daar de vijand die anders, zoo als op Java dikwerf gebeurd is, vernielt of afbrandt. Op marsch, langs ongebaande wegen, neme men vertrouwde inlandsche wegwijzers mede, en de voor- en zijhoeden letten vooral op de kanten der bergen en op de hooge schaduwrijke boomen, waaruit de vijanden onze soldaten soms belagen en ter nederschieten; met geladen geweer en soms met overgehaalden haan te marcheren, is dikmaals eene vereischte voor de voor- en zijposten.

Wordt een Officier onverwachts door eene overmagt van alle zijden overvallen, zoo zou zijn peloton, indien het zwak was, bij het vormen van een quarré weinig tegenstand bieden, en door het peloton in drie gelijke sectiën af te deelen, zal hij eenen gelijkzijdigen driehoek vormen, die sterker is dan een vierhoek, door de middelste sectie in front te laten en de eerste en derde sectie achterwaarts regts en links op eenen onderofficier te laten rigten. De manschappen, welke in het tweede gelid op de hoeken hunne plaats niet kunnen behouden, moeten als derde gelid gebezigd worden achter dat front, hetwelk het meest bedreigd of aangevallen wordt. De kommandant staat met de tamboers binnen in den driehoek en kommandeert het tweegelederen vuur, in welk geval hij veelal eene tiendubbele magt van zich afweert. Indien het bestaanbaar is, zal hij artillerie met zich voeren en daarvan ingevolge de regelen der krijgskunst gebruik maken. Kavallerie is natuurlijk van veel belang om op de vlakte

aan te vallen of te vervolgen; doch dit komt niet dikwerf voor. Het gebeurt, dat dweepzieke priesters hunne onderhebbende manschappen eerst amfioen laten schuiven en, zoodra zij in geestverrukking zijn, hen onder een donderend, verdoovend, akelig geschrei van *Lâ ilaha illâ 'llahoe, Mohammedoe rrasoeloe 'l-lahi* in woede en razernij brengen en hen dan met den tweesnijdenden dolk op de Europesche soldaten blindelings doen inrennen, zonder zich aan twee gelederen vuur te storen; in dat geval is het oogenblik dáár van *To be or not to be;* nu rukt de Officier met den stormpas en geveld geweer aan en laat zijne soldaten een woest *hoerah* aanheffen, hetwelk gewoonlijk eenen vreesselijken schrik onder den vijand veroorzaakt; hiervan make men dadelijk gebruik om hem te verslaan, en zelden zal men in zijn doelwit falen.

Er zijn echter voorbeelden, dat een peloton, ja zelfs eene kolonne geheel is verslagen en bijna vernietigd geworden. Getuige hiervan de expeditiën op *Java* en *Sumatra* in de laatste oorlogen. Te veel behoedzaamheid kan de Officier dus niet hebben; echter vertrouwe hij den vijand ook niet, wanneer hij hem verre waant te zijn. In de Bamtamsche onlusten, ten tijde van MAS ZAKARYAH en TOMMONGGONG MAHOMED, op een tijdstip, dat men de nabijheid hunner benden geenszins vermoedde, werd eene kazerne te *Tjiring'in* des nachts uitgemoord. De Officier, die op zich zelven handelt, zal natuurlijk geschikte punten kiezen, om er zich bij noodzakelijken terugtogt achter te verdedigen. Hij herinnere zich al die regelen der krijgskunst, welke hij geleerd heeft, vooral die van de vermeestering en verdediging van heggen. In *Indië* wonen de inlanders in kampongs, zijnde gehuchten of dorpen, die door bamboezen heiningen of met djarak- of andere boomen omplant en beveiligd zijn. Gewone kampongs worden spoedig in brand of plat geschoten, maar bieden echter zooveel wederstand, dat de vijand, die er zich in verschanst heeft, door het oponthoud, dat hij zijne tegenpartij veroorzaakt, gelegenheid heeft, de vlugt te nemen, en zich op eene plaats, waar men hem niet verwacht, vertoont. Is dus zijne magt toereikende, dan zal de Officier, vooral indien hij kavallerie heeft, de toegangen aan den achterkant van de kampong laten bezetten of den vlugtenden vijand achterhalen. Het gebeurt, dat eene kampong of liever een vijandelijk fort op

eenen steilen berg ligt, door ravynen of diepe afgronden van den kant der aanvallers gescheiden, zoodat hierdoor niet alleen de toenadering vooral de beklimming van die zijde schier onmogelijk wordt; maar door kokosboomen en bamboesbosschen beschut en met palissaden en aarden wallen omgeven, de kanonskogels er geen bres in kunnen schieten. Het eenigste, dat hier kan beproefd worden, is het nederlaten van eenige mineurs, langs rottingladders, van het noodige voorzien om het fort of de kampong te ondermijnen. Daar de inlander des nachts weinig en zelden naauwkeurig waakt, is de ondermijning mogelijk; wat er verder toe vereischt wordt, weet ieder onderwezen Officier. Het is hier de plaats op te geven, dat de Mahomedanen in de eerste, zevende en negende maand, genaamd: *Muhharam*, *Redsjab* en *Ramdalân* of *Boelan poewâsâ* niet mogen oorlogen; echter houden zij zich niet altijd aan de wet; doch het is belangrijk er op te letten, en, indien zij in die maanden zich aan den krijg onttrekken, hen te overvallen en tot vrede te dwingen. Indien de gezegde ondermijning niet kan bewerkstelligd worden, trachte men onverhoeds door eenen schijnbaren terugtogt de sterkte van achteren, waar zij genaakbaar is aan te tasten, of wel in te sluiten naar den aard der ligging, toegang en sterkte.

Een voorgenomen plan, waarvan de inlander kennis draagt, moet eenmaal uitgevoerd en nimmer moet er voor zwarigheid teruggedeinsd worden, of hij bespeurt onze zwakheid, en het ontzag voor onze zedelijke en stoffelijke kracht gaat verloren. Indien het gebeurt, dat een onzer posten overrompeld en genomen wordt, moet dezelve hernomen worden, anders wordt de inlander stout en ons leger moedeloos. De Officier moet alzoo bij zijne persoonlijke dapperheid, groote volharding en vastberadenheid bezitten, of hij zal, èn door zijne soldaten, èn door zijnen vijand gering geschat worden; hetwelk allerverderfelijkst is.

Verstaat de Officier de inlandsche talen, dan zal hij daartoe gemagtigd zijnde, de noodige publicatiën laten vervaardigen, om aan de vijandige of overwonnen bevolking het doel van het Gouvernement bekend te maken met de verzekering, dat personen en eigendom beveiligd, mitsgaders landbouw en handel verzekerd zullen worden.

Eene zoodanige algemeene kennisgeving kan aldus luiden:

Bahoewa kîta .... jang memarintakhan sekaliën tantâra pâprang'an di tânah .... soedah dâtang deng'an koewâsa jang mothalakh âkan menjelesejkan bârang perkâra jang belom betoel îtoe. Maka kîtapon dâtang boekan deng'an makhtsoed âkan membâkarkan roemah, dan boekan âkan membinasâkan orang kampong, dan boekan âkan meroegîkan i'-orangpon.

Maka îtoe sakali-kali tijadâlah makhtsoed srie Padoeka Toewan Besar Goernadoer Djindral jang mahâ moelija, dân mahâ bangsawan îtoe, âkan tetâpi kîta dâtang deng'an makhtsoed jang benar, dan deng'an nîjat jang betoel, karna handakh menetapkan perdjandjîan, dan menegohkan perdjandjîan, dan menghîdopkan peroesâhan tânah, dan meramejkan pernyagâ-an atau hhâl berdâgang, serta kîta handakh memelihar âkan agama orang dan ibâdat kapada Toehan jang âsa serta jang melindondongkan sekalîan hambânja di dâlam doenja dan di dâlam achirat. Maka sa-sa-orang boleh menghâdap kapada kîtat serta meng'adoekan hhâlnja, sabab kîta handakh menbenarkan bârang jang benar, dan menjonggokhan hhakhnja tijap-tijap orang, dan menentoekan mîliknja djoega. Maka karna îtoe handakhlah kâmoe sekalian berhentîkan di djâlan jang binâsa pada achirnja; serta membâlikh pada djâlan jang kabenâran, dan pertatapkan hatîmoe dan pertjâja kapada kîta sopâja kîta melimpahkan karoenja Srie Padoeka Toewan Besar âkan menjalâmatkan kâmoe dan âkan menghîlangkan kasoekâranmoe djoe adânja. Adapon di tâkot olehmoe bahoewa Allah Tâ'àla âkan berkâta padamoe:

Wâ idz achadznâ mîtzâqakom, lâ tasfikoena dimâ'a-kom wa lâ toechridsjoena anfoesakom min dijârikom, tzomma aqrartom wa antom tasjhadoena.— Tzomma antom hawoela-i taqtoeloena anfoesakom wa tochriedsjoena fariqan minkom min dijârihim; tthâharoena alaijhim bi'l-itzmi wa'l-òdwâni; wa in jatoekom oesâra, tofadoehom wahwa mohharramon alaijkom ichrâdsjoehom. Afatoeminoena bi-bàdil'l-kitâbi, wa takfoeroena bi-bà'dlin? Famâ djazâoe man jafàloe dzalika minkom, illâ chizjon fi'l-hhajati 'ddoennja; wa jauma 'l-qijâmati joeraddoena ila asjaddi l-àdzâbi; wa ma'llahoe bighrâfilin àmma tàmaloena. (Zie hier achter *Soera* II, Vers 78 en 79 en de vertaling van den Koran.

Door Priesters wordt veelal den geest tot oproer aangeblazen, en op dagen, die zij voor gelukkig houden en soms onder voorteekens, door hen als gelukkig beschouwd, trekken zij uit. Onze zwak bezette buitenposten worden door hen overrompeld en de bezetting afgemaakt. Het verbranden van openbare gebouwen, vooral van poststations en het vernielen van bruggen, behooren tot hunne eerste verrigtingen. De bevolking der dorpen wordt gedwongen hen bij te staan. Geene vaste magazijnen voor levensmiddelen hebbende, zwerven zij rond en verontrusten onze troepen dikwerf op het onverwachts uit hinderlagen. In plaats van voor- of buitenposten, plaatsen zij wel eens touwen of rottingen langs den grond, die aan een stuk hout bevestigd zijn dat tusschen een gespleten bamboes vast staat; wanneer men hen nu wil overrompelen, loopt men tegen die touwen aan, waardoor het dwarshout wegspringt en de bamboes eene harden slag geeft, die hen waarschuwt en tegen overrompeling beveiligt.

Ook spannen de vijanden over voetpaden lange lijnen, die in hoog riet zijn vast gemaakt ; in de verlenging derzelver liggen zij, door het riet onzigtbaar, met hunne geweren gereed, en wanneer onze soldaten, tegen die lijnen aanloopen, dat vooral bij duisternis gebeurt, vuren zij en treffen niet zelden eenige manschappen; ook plaatsen zij zeer veerkrachtige bamboezen of jonge boompjes naast de wegen in het riet, buigen die krom en weten die zoo te plaatsen, dat hij, die tegen de lijn aanloopt waaraan zij even zijn vastgemaakt, gevaar loopt, dat zijne beenen door de losspringende beenbreken verbrijzeld worden. Op dezelfde wijze vangen de Moluksche volkeren de wilde zwijnen en herten. Deze zelfde natiën bedienen zich van wolfskuilen, waarin zij scherpe, half gebrande bamboezen overeind plaatsen, die zij met matjes toedekken, waarover los zand, aarde of boombladeren, naar den aard van het terrein.— De Officier bedient zich van gidsen, die lange stokken met ijzeren punten hebben om den grond te onderzoeken. Alwie in eenen wolfskuil valt, loopt veel gevaar het leven te verliezen. Rondom de dorpen en huizen plaatsen de inlanders ook zulke voetangels, zoodat er dienaangaande veel behoedzaamheid vereischt wordt. In rivieren en beken heeft soms hetzelfde plaats.

Op *Sumatra* en op *Java* moet men zich hoeden, om gretig op de achtergelatene spijzen of dranken aan te vallen, daar die soms vergiftigd zijn, hetwelk ook met putten gebeurd is. Men behoort voorzigtig te zijn bij het koopen van gekookte levensmiddelen, die uit valsche gedienstigheid aangeboden worden. Er zijn voorbeelden, dat verraderlijke vrouwen verscheidene soldaten in eenen nacht door verdoovende dranken hebben omgebragt.

De Officier zij voorzigtig zijne magt niet in kleine onderdeelen te versnipperen, ten einde niet overvallen en verdelgd te worden. In 1817 kwamen de Kapitein KALLEMBERG, eenige Officieren en vijftig Europesche soldaten in de Residentie *Cheribon* noodlottig om, alleen omdat de hoofdmagt te veel verdeeld was geworden. Het zelfde lot trof den Majoor BEEKES met elf Officieren en drie honderd vijftig Onderofficieren en soldaten op het eiland *Honimoa* ook *Saparoewa* genaamd.

Men moet onverschrokken en versneld op den vijand aan marcheren en niet te vroeg vuren, vooral, wanneer hij voorvechters heeft.

Het kan soms dienstig zijn, het tweede gelid eerst te laten vuren, terwijl het eerste het geweer geveld houdt en daarna vuurt, terwijl het tweede weder geladen hebbende, insgelijks het geweer velt, terwijl het eerste vuurt. De voorvechters, Priesters en Hoofden te treffen, is van meer belang dan het afmaken van vijftig inlanders, die geenen invloed hebben. Een paar goede pistolen zijn dikwerf het behoud van den Officier geweest, en moeten alzoo zijne trouwe gezellinnen zijn.

De vijanden maken de krijgsgevangenen, die zij van ons bekomen, gewoonlijk moorddadig af, hakken het ligchaam in stukken en plaatsen de koppen, armen en beenen op pieken.

De *Indianen* hebben eenen afschrik voor vuurwapenen, en hunne geweren, die zij op ons veroverd hebben, kunnen zij wanneer er eenig gebrek aan komt, niet goed herstellen; kanonnen, donderbussen en lange metalen stukken weten zij echter zoowel als lontsnaphanen te vervaardigen. Hun buskruid, dat zij zelve maken, is zeer slecht. Daar zij bij het afvuren het hoofd afwenden, zijn hunne schoten, behalve wanneer zij hunne geweren vast leggen, niet zeer gevaarlijk.

In de Molukkos bedienen zich de inlanders van verscheidene achter elkander geplaatste muren van koraalklippen; het be-

magtigen dier sterkten is hoogst moeijelijk en dient aan Officieren die met eenen KRIEGER, MEYER en andere soortgelijke Helden kunnen wedijveren, toevertrouwd te worden.

De Infanterie–Officier moet dikwerf het toezigt over Artillerie en Kavallerie houden, en kan alzoo niet op goede gronden handelen, indien hij van die wapens geene kennis geeft.

TRAKTEMENTEN DER OFFICIEREN IN INDIE.

De Officieren worden in *Indië* maandelijks betaald; het traktement en de daaropvallende kortingen voor: 1° Contributie aan het weduwen- en weezenfonds, 2° Contributie aan het verhoogde pensioenenfonds, 3° Contributie aan het weduwenfonds voor gehuwden, mitsgaders het pensioen der weduwen, bedragen jaarlijks:

		Traktement.	Kortingen.	Weduwenpensioen.
Staf, Kav., Art., Genie, Geneesk. Dienst en Admin.	Van een' Kolonel . .	f 10200.	f 843,96..	f 1100.
	» » L^t. »	» 6900.	» 497,17.	» 1000.
	» » Majoor . .	» 5400.	» 392,17.	» 1000.
	» » Kapitein. .	» 3840.	» $257,51^5$.	» 650.
	» » 1^e Luiten^t.	» 1860.	» $115,76^5$.	» 500.
	» » 2^e » .	» 1560,	» $97,76^5$.	» 500.
Plaatselijke Staf en Infanterie.	» » Kolonel . .	» 7800.	» 556,83..	» 1100.
	» » L^t. » . .	» 6300.	» 455,17..	» 1000.
	» » Majoor . .	» 5100.	» 371,17..	» 1000.
	» » Kapitein .	» 3240.	» $218,51^5$.	» 650.
	» » 1^e Luiten^t.	» 1740.	» $108,56^5$.	» 500.
	» » 2^e »	» 1500.	» $94,16^5$.	» 500.

Thans moet een Officier in *Indië*, bij het aangaan van een huwelijk, het tienjarig fournissement in eens, en het vijfjarig fournissement, bij verhooging van rang, in vijf maanden storten, en zulks in de derde maand na de bevordering.

SCHADELOOSSTELLING VOOR HUISHUUR.

Wanneer er geene woningen van den lande beschikbaar zijn, wordt er maandelijks in *Nederlandsch Indië* eene schadeloosstelling voor huishuur verleend, als: voor een' Generaal, onbepaald; voor een' Kolonel f 90–; voor een' L^t. Kolonel f 80–;

voor een' Majoor ƒ65–; voor een' Kapitein of Directeur van een groot hospitaal en Administrateur op *Java* ƒ50–; voor Luitenants, en Ambtenaren, die meer dan ƒ150–'s maands genieten ƒ35–; Elèves voor den Geneeskundigen dienst en geëmploijeerden, die minder dan ƒ150–'s maands genieten en bij geen korps in betaling gevoerd worden, ƒ20. Van deze schadeloosstelling wordt $^1/_5$ ten voordeele van het weduwen en weezenfonds gekort.

DAGGELDEN EN TRANSPORTMIDDELEN.

Officieren, militaire beambten, kadetten enz., die te land in commissie reizen, ontvangen de daggelden en transportmiddelen, en hunne vrouwen en kinderen alleen transportmiddelen, op den voet, als volgt:

RANGEN.	REIS- EN VERBLIJFKOSTEN per dag.		VERBLIJFKOSTEN per dag, voor de dagen waarop niet gereisd wordt		TAFELGELDEN, voor over zee reizenden, per dag.		STELLEN POSTPAARDEN.	RIJPAARDEN. Heeren–	RIJPAARDEN. Bedienden–	KOELIES OF DRAGERS.	AANMERKINGEN.
Generaal-Majoor........	15	»	11	»	8	»	1	1	2	15	
Kolonel................	12	»	10	»	7	»	1	1	2	15	
Lt-Kolonel en Majoor...	10	»	8	»	5	»	1	1	1	12	
Kapitein...............	8	»	6	»	4	»	1	1	1	12	
1e en 2e Luitenant.....	7	»	5	»	4	»	1	1	1	12	
Kadet, Adjudt.-onder-officier en Élève van gezondheid............	5	»	4	»	2	50	»	»	2	6	
Directeur van een groot mil. hospitaal en Administrateur van het kleeding-magaz. te *Batavia* en *Samarang*........	8	»	6	»	4	»	1	1	1	12	
Directeur van een garn. hosp., de overige Magazijnmeesters, 1e Kommiezen en Spijsverzorgers der groote militaire hospitalen............	5	»	4	»	2	50	»	1	»	6	
Alle overige Geëmployeerden................	4	»	3	»	1	50	»	1	»	3	
De Huisvr. van eenen persoon van bovenstaande rangen.............	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	De helft van het getal Koelies als voor den man bepaald is.
Een Kind boven de 12 jaren als voren.......	»	»	»	»	»	»	»	1	»	2	
Een kind beneden de 12 jaren als voren......	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	

FOURRAGES.

Voor fourrages genieten de officieren eene schadeloosstelling, berekend tegen *f* 10 – 's maands, voor ieder ration, waarop zij volgens het onderstaand tarief aanspraak hebben.

	RANGEN.	GETAL RATIONS VOOR Trek-Paarden	GETAL RATIONS VOOR Rij-Paarden	TOTAAL.	AANMERKINGEN.
Generale Staf. Staf van het materieel der Artill. en Genie.	Luitenant-Generaal	12	6	18	
	Generaal-Majoor	8	4	12	
	Kolonel	6	2	8	
	Lt. Kolonel of Majoor	4	2	6	
	Kapitein, 1e en 2e Luitenant	2	2	4	
	Offic. bij het mat. der Art. te *Amboina*	2	2	4	
	» » » » » » » *Cheribon*	»	2	2	
	» » » » » » » *Bantam*	»	2	2	
Militaire Administratie	Inspecteur en Chef	6	2	8	
	Onder-Inspecteur	4	2	6	
	Adjunct-Inspecteur	2	2	4	
	Officieren van de Korpsen toegevoegd aan de militaire Administratie	2	2	4	Alléén op voet van oorlog.
Officieren van gezondheid.	Chirurgijn en Chef	6	2	6	
	Dirig. Officier van gez. 1e en 2e klasse	4	2	4	
	Chirurg. of Apoth. Majoor	2	2	4	
	» » » 2e klasse	2	2	4	
	» » » 3e »	»	1	1	Alléén op voet van oorlog.
Plaatselijke Staf.	Lt Kolonel of Majoor	2	2	4	
	Kapitein, 1e en 2e Luitenants	»	2	2	
	Kommandant van het *Bantamsche, Cheribonsche, fort Oranje, Boelecomba* en *Bonthain, Banjermassing, Pontianak, Sambas, Menado*, in de bovenlanden van *Padang*, in de benedenlanden van *Padang* en in het Regentschap *Priamen*	»	2	2	
	Adjudant bij den kommandant te *Amboina, Banda, Ternate, Makassar, Banka, Palembang* en *Padang*	»	2	2	
Kavallerie.	Kolonel	6	2	8	
	Lt Kolonel of Majoor	4	2	6	
	Ritm., 1e en 2e Luitenant	»	2	2	
	Kwartiermeester	2	2	4	
	Adjudant	2	2	4	
Infanterie. Artillerie. Sappeurs.	Kolonel	4	2	6	
	Lt Kolonel en Majoor	2	2	4	
	Kapitein, 1e en 2e Luitenant	»	1	1	Alléén op voet van oorlog.
	Kwartiermeester	»	2	2	
	Adjudant	»	2	2	
	Betaalmeesters bij den garnizoensraad van Administratie te *Amboina*. *Banda*, *Ternate*, *Makassar*, *Muntok*, *Palembang en Padang*	»	2	2	Alléén op magtiging van den Inspecteur en Chef der Militaire Administratie.
	Idem, bij Administratie-raden van garnizoenen op *Java*, sterk 300 man of daarboven	»	2	2	

RANGEN.	GETAL RATIONS voor Trek-Paarden	GETAL RATIONS voor Rij-Paarden	TOTAAL.	AANMERKINGEN.
Betaalmeesters, bij mobiele kolonnes en garnizoensraden bij het leger te velde.	»	2	2	Alléén op voet van oorlog.
Kapiteins, 1e of 2e Luitenants van de Infanterie Artillerie en Sappeurs, 50 jaren oud zijnde, of door wonden voor den vijand bekomen, verpligt zijnde paarden te houden........	»	2	2	Alléén op magtiging van den Inspecteur en Chef der Militaire Administratie.

TRANSPORTMIDDELEN VOOR MARCHERENDE TROEPEN.

In Geheel *Nederlandsch Indië* in het algemeen is het getal *Bators* of dragers en dat der karren bepaald, als volgt:

Voor	een'	Generaal,	een onbepaald getal.				
»	»	Kolonel,	tien	*battors*	of twee	karren.	
»	»	Lt Kolonel	acht	»	»	een	kar.
»	»	Majoor	id.	»	»	id.	»
»	»	Kapitein	id.	»	»	id.	»
»	»	1e Luiten.	id.	»	»	id.	»
»	»	2e »	id.	»	»	id.	»
»	»	Kwartierm.	id.	»	»	id.	»
»	»	Adjudant	id.	»	»	id.	»

Voor een' Hoofd-officier, te velde trekkende, vier *battors*.
» » Kapitein of subaltern Officier. . . , twee »
en voor de zoodanigen, die geen indemniteit van fourrages genieten, extra een *heerenpaard.*

Per 100 man, zestien *battors* of twee karren.
» 50 » of daar beneden, acht *battors* of eene kar, mits de detachementen niet al te klein zijn.

Afzonderlijk reizende manschappen zich naar het hospitaal begevende of uit hetzelve terugkomende, alsmede degene, die afzonderlijk gedetacheerd worden, bekomen ieder een *gladakpaard* en een *battor.*

Battors of *Bators* zijn lastdragers, een *Heerenpaard* heet *Koeda bloes*, dat is: *een fijn paard*, dat dikwerf weinig beter is dan een *Koeda gladak*, hetwelk zeer geschikt is om het geduld op de proef te stellen.

De inlandsche Officieren, hetzelfde traktement als de Europesche genietende, bekomen dezelfde transportmiddelen, doch de helft van dat traktement genietende, bekomen zij ook slechts de helft der transportmiddelen.

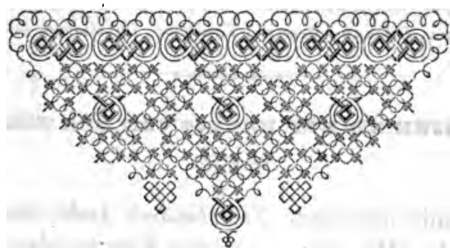
VERHOOGDE PENSIOENEN, VOOR DE OFFICIEREN DER LANDMAGT IN NEDERLANDSCH-INDIE.

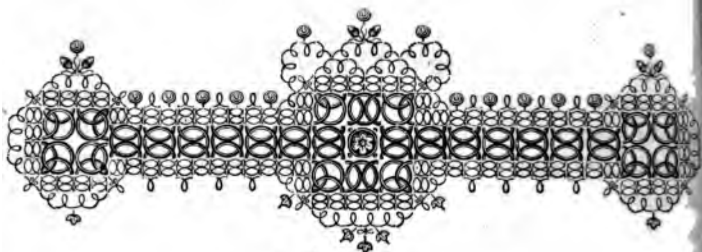
Behalve het pensioen, dat de Officieren der Landmagt uit 's Lands kas ontvangen, genieten zij een verhoogd pensioen, waartoe zij vier ten honderd van hun traktement bijdragen. Op de volle toelage uit dit fonds heeft hij aanspraak, die gedurende vijftien jaren onafgebroken aan hetzelve heeft bijgedragen, verliezende de Officieren $^{1}/_{15}$ der volle toelage, voor ieder jaar, dat daaraan ontbreekt. Het verhoogde pensioen wordt door niemand genoten, die niet in het genot is van het gewone pensioen.

TARIEF.

	VOOR OFFICIEREN DIE ZICH IN NEDERLAND VESTIGEN.												VOOR OFFICIEREN DIE IN INDIE GEVESTIGD BLIJVEN.											
	Kolonel.		Lt. Kolonel.		Majoor.		Kapitein.		1. Luiten.		2. Luiten.		Kolonel.		Lt. Kolonel.		Majoor.		Kapitein.		1. Luiten.		2. Luiten.	
Bedrag van 's Lands Pensioen, volgens besl. van 19. Nov. 1816, No. 30, Staatsbl. No. 24.	2000	»	1800	»	1400	»	1200	»	600	»	500	»	2000	»	1800	»	1400	»	1200	»	600	»	500	»
Verhooging voor 1 Jaar.	133	33	80	»	80	»	26	67	20	»	13	33	166	67	120	»	106	67	53	33	33	33	23	33
» » 2 Jaren	267	67	160	»	160	»	53	33	40	»	26	67	333	33	240	»	213	33	106	67	66	67	46	67
» » 3 »	400	»	240	»	240	»	80	»	60	»	40	»	500	»	360	»	320	»	160	»	100	»	70	»
» » 4 »	533	33	320	»	320	»	106	67	80	»	53	33	666	67	480	»	426	67	213	33	133	33	93	33
» » 5 »	666	67	400	»	400	»	133	33	100	»	66	67	833	33	600	»	533	33	266	67	166	67	116	67
» » 6 »	800	»	480	»	480	»	160	»	120	»	80	»	1000	»	720	»	640	»	320	»	200	»	140	»
» » 7 »	933	33	560	»	560	»	186	67	140	»	93	33	1166	67	840	»	746	67	373	33	233	33	163	33
» » 8 »	1066	67	640	»	640	»	213	33	160	»	106	67	1333	33	960	»	853	33	426	67	266	67	186	67
» » 9 »	1200	»	720	»	720	»	240	»	180	»	120	»	1500	»	1080	»	960	»	480	»	300	»	210	»
» » 10 »	1333	33	800	»	800	»	266	67	200	»	133	33	1666	67	1200	»	1066	67	533	33	333	33	233	33
» » 11 »	1466	67	880	»	880	»	293	33	220	»	146	67	1833	33	1320	»	1173	33	586	67	366	67	256	67
» » 12 »	1600	»	960	»	960	»	320	»	240	»	160	»	2000	»	1440	»	1280	»	640	»	400	»	280	»
» » 13 »	1733	33	1040	»	1040	»	346	67	260	»	173	33	2166	67	1560	»	1386	67	693	33	433	33	303	33
» » 14 »	1866	76	1120	»	1120	»	373	33	280	»	186	67	2333	33	1680	»	1493	33	746	67	466	67	326	67

Aan *de Handleiding tot de kennis der Militaire Administratie* *Nederlandsch Oostindië, voor de kadetten van alle wapenen,* *stemd voor de dienst in die gewesten, door* F. C. R. Boers, *Luitenant kwartiermeester bij de Koninklijke Militaire Aka-* *mie,* zijn de voormelde tafels en berekeningen ontleend, rwijl dat werk, aan ieder, welke met die uitmuntende dministratie wenscht bekend te worden, wordt aanbevolen.

VII. HOOFDSTUK.

Gedenkteekenen der Oudheid IN DEN HINDOSTAN.

INHOUD.

BELANGRIJKHEID DER KENNIS VAN DEN HINDOSTAN.

De kennis aangaande *Nederlandsch Indië* dient door de kennis van den *Hindostan* ondersteund te worden. Een groot gedeelte der bevolking van den Indischen Archipel stamt van *Hindoe's* af, en zonder het beoefenen van de gedenkteekenen der oudheid, de godsdienst, zeden en gewoonten der oudste volken van de vaste kust van *Indië*, verkrijgt men geene duidelijke begrippen van die der bevolking van den Indischen Archipel en vooral niet van die van *Java*.

Behalve de belangstelling in onze onmiddellijk stoffelijke of geldelijke belangen, die thans zoo bijzonder behartigd worden, bestaat er een ander, niet minder gewigtig doel, dat door zedelijkheid wordt voorgeschreven; het is het streven naar de kennis van alles, wat in het gebied van kunsten en wetenschappen, van Godsdienst en beschaving, een nieuw veld van bearbeiding

in *Indië* aanbiedt; het is het beschouwen en waarderen der voortbrengselen van 's menschen geest in het nog te weinig kende Oosten. In de veertiende, ja zelfs in de vijftiende eeuw, was de kennis aangaande *Griekenland* in *Nederland* zeer beperkt en welke heerlijke uitkomsten ontstonden er niet door de nasporingen en mededeelingen der *Hellenisten*, die zeer veel hebben bijgedragen om onzen smaak te zuiveren, onze kennis uit te breiden, onze poëzy op te luisteren, onze letterkunde te verrijken en onze kunsten en wetenschappen verre boven het standpunt der middeleeuwen op te voeren.

Houdt *Griekenland*, dat slechts 780,000 inwoners telt, onze aandacht en belangstelling, ook thans nog bijzonder bezig, hoe zou *Indië*, dat vier honderd millioenen inwoners, of ongeveer een derde van de geheele bevolking der aarde bevat, onze opplettendheid niet boeijen, onze navorsching niet overwaardig zijn.

DE BEOEFENING DER KENNIS VAN DEN HINDOSTAN DOOR DE BRITTEN.

De *Britten* hebben in den *Hindostan* het veld van letterkunde en wetenschap ontgonnen. Door het indringen in, en het vertalen van oude geschriften, maakten zij die bronnen voor andere volken toegankelijk. Het Sanskrit werd met vrucht beoefend, en thans in *Frankrijk*, *Engeland* en *Duitschland* gedrukt. In *Nederland* heeft men Sanskritsche drukletters, waarvan echter nog geen gebruik is gemaakt. Zoo wel vruchten van Hindoesche letterkunde als van Poëzy werden vertaald en gedrukt.

Sir William Jones, eerste voorzitter van het, in 1784 te *Calcutta* opgerigte Aziatische Genootschap, door zijne taalkennis, helderen blik, en Poëtischen geest geacht, werd de edele voorganger in het, door hem met hooge geestdrift begonnen werk; zijne werken, zoo wel als die van gezegd Genootschap *Asiatic Researches*, zijn alom beroemd.

Indien men eenmaal de geschiedenis van de *Hindoes*, vroeger het beschaafdste volk van het Oosten, zal kennen, zal er een helder licht opgaan over de geschiedenis en beschaving van het menschdom.

Het valt moeijelijk dit volk, dat geheel op zich zelven staat en zich over anderen volken niet bekommert, te beoordeelen en uit de vergelijking zijner beschaving en inrigtingen, met die van andere volken onbetwistbare gevolgtrekkingen te maken;

echter kan men in dezen eenen hoogen graad van waarschijnlijkheid bereiken; maar daartoe wordt de kennis van zijne Godsdienst, Poëzy, Kunstvakken, Staatkunde, van zijnen omgang met, en van zijnen invloed op andere volken, vereischt. Indien deze kennis uit onwraakbare bronnen geput is, kan men hopen een tafereel van deszelfs vroegeren toestand te schetsen, toen het nog onoverheerd, vrij en ongestoord, zich ontwikkelde.

Het voordeel bij het onderzoek in dezen, bestaat echter in het zelfstandige van de *Hindoes*, die zich niet met andere volken vermengd, maar het eigendommelijke, dat hen van allen onderscheidt, zuiver bewaard hebben.

Thans overheerscht, droomt zich dit volk als het ware in het geestelijk leven der langverloopene eeuwen terug. Deze eeuw is hun eene eeuw van verderf, en zij verwachten eene, nog verderfelijkere, eer de wedergeboorte der gouden eeuw hen zal doen herleven. De Brahman veracht het heden en peinst op de tijden, waarin VISHNOE het zij als RAMA den krijg met de Dæmonen voerde, of toen hij in de groote held KRISHNA de hersteller van de orde der dingen werd; als KRISHNA, die met den stralenden krans om het hoofd, op den schoot zijner moeder, wier schedel van glanzen schittert, wordt afgebeeld.

Om in die vroegere eeuwen terug te blikken moet de navorscher de pracht, den rijkdom der natuur, de trotschheid der Indische bergen en de majesteit van het Oosten verstaan en waarderen, ja, er door opgevoerd worden tot die verhevenheid, welke buiten de gewone kreits dier beschouwers is, wier denkbeelden eene veerkracht en omvang missen, welke zelden anders, dan door grootsche natuurtafereelen worden bereikt.

Hetgeen door JONES, VALENTIA, WILFORD, COOLEMAN, COLEBROOKE, SCHLEGEL, HEEREN en anderen onderzocht en geleverd is, plaatst ons op een standpunt, vanwaar wij aangaande de oudheid en de letterkunde van *Indië* veel licht ontvangen, ofschoon er nog verscheidene punten verduisterd blijven. Zoo wel voorheen, als tegenwoordig, stemde men daarin overeen, dat het Indische volk als het oudste, of als een der oudsten van alle volken beschouwd werd. Alhoewel zijne hooge tijdrekening overdreven schijnt, zal de verdere navorsching dienaangaande een meer voldoend antwoord opleveren dan thans vereischt wordt.

OUDHEID DER HINDOES.

Hoe fabelachtig de hooge oudheid der *Hindoes* ook schijnen ge, is het echter hoogst opmerkelijk en geeft het rijke stof nadenken, dat ALEXANDER *de Groote* 350 jaren voor J.C. die 'olking reeds op dien trap van beschaving zoo wel in het nbare als afzonderlijke leven aantrof, als waarop het thans uwelijks meer staat, en dat volgens ARRIANUS, in zijn *liber rebus indicis*, de Indianen destijds 6040 jaren terug rekenden, hoon toen, volgens onze tijdrekening, de wereld slechts 34 jaren bestaan had.

ALEXANDER had verscheidene legers te bevechten, waarvan nmigen 200,000 ruiters telden, ook overwon hij 5000 steden dorpen; het is alzoo niet te loochenen, schoon die getallen ook rdreven zijn, dat, zoowel uit de beschaving der toenmalige *lianen*, als uit de talrijkheid hunner bevolking, zij met regt eene hooge oudheid mogten gewagen, daar, in den eersten stand van het menschdom eene reeks van eeuwen vereischt rd om eene uitkomst op te leveren, die door gezegden overkdiger in *Indië* werd waargenomen.

De oude gedenkteekenen van Indische bouwkunst vertoonen h als reuzengestalten der oudheid. Het eiland *Salsette*, hebde eene oppervlakte van 10 □ M. liggende tegenover *Bombay*, at zulke kolossale, in harde rotsen uitgehouwene tempelen, dat verbazing en hooge belangstelling wekken en doen voortduren. De platen, die HODGES, RAFFLES, CRAUWFUD en anderen s van zulke gedenkteekenen hebben geleverd, zijn te fraai behagen meer door sierlijkheid dan zij door naauwkeurigheid juist denkbeeld van het voorgestelde geven, zoo als mij de lervinding in Indië leerde. NIBUHR's platen over den tempel het eiland *Elephanta*, nabij *Bombay* gelegen, zijn zoo uwkeurig, dat zij een juist denkbeeld aangaande dat kunstwrocht doen ontstaan.

De afbeelding echter, die NIBUHR van de Hindoesche Drieheid geeft, welke in den tempel op het eiland *Elephanta* eiteld staat, heeft te veel van de Caucasische gelaatstrekken. AMA toch, is in dat kolossale beeld meesterachtig, door de, hem ene kalmte als Schepper der wereld, voorgesteld; VISHNOE is zinnebeeld van zachtzinnigheid, als vertegenwoordigende de

Onderhouding, terwijl SIWA als de Alverdelger een grimmig, woest en afschuwelijk voorkomen heeft.

Met belangstellende verbazing verneemt men, hoe in *Indië* reeds voor duizende jaren, de bouwkunde op eenen zeer verhevenen trap stond, en wie is niet van verwondering opgetogen wanneer hij hoort, dat de tempel op het eiland *Elephanta* in de harde rots is uitgehouwen, wier kruin door eene zuilenrij geschraagd wordt, die in sierlijkheid voor de Dorische bouworde geenszins behoeft te wijken, terwijl de groote menigte standbeelden, die veel door den tijd geleden hebben, insgelijks uit de rotsmassa gebeiteld, aan den rug nog met dezelve vereenigd en dertien voeten hoog zijn. Deze tempel is 120 voeten lang, en even zoo breed.

Bij de aandachtige beschouwing van den reuzenarbeid der menschen, die zelfs in rotsen van porfier een onnoemelijk getal tempelen met zuilen en beelden hebben uitgehouwen, wordt de geest in de vroegste eeuwen teruggevoerd.

De tempel op het eiland *Salsette* is aan BOEDHA toegewijd, die de negende menschwording van VISHNOE in den heiligen wijzen TSJAKYA is, dewelke ruim duizend jaren voor CHRISTUS geleefd heeft; terwijl de tempel op *Elephanta* aan SIWA toegewijd, maar ter eere van BRAMA gesticht is, wiens eerdienst ouder dan de overlevering, in de *Veda* vervat is, die volgens het geloof der *Hindoes*, tegelijk met de stoffelijke wereld geschapen werd, om de geestelijke op te bouwen en te onderhouden. Op welk eenen trap van kennis moet alzoo reeds voor duizende jaren een volk gestaan hebben, dat zulke kunstgewrochten en geschriften daarstelde.

Hoe diep moet het niet van eerbied doordrongen geweest zijn om voor zijne Goden heiligdommen te scheppen, die de vergankelijkheid trotserende, eene stoffelijke voorstelling van magt, wijsheid en eeuwigdurendheid zijn. Wanneer men hierbij overweegt de kennis, die aangaande BRAMA, door de *Oethoervoe Veda* is medegedeeld, en wanneer op den inhoud van dat heilige boek der *Brahmanen* aandachtig gelet wordt, zal elke onpartijdige moeten verbaasd staan over de stoutheid, verhevenheid en wijsbegeerte, die het bevat. Hoe lang moet een volk niet bestaan en zich ontwikkeld hebben, alvorens een zoodanig standpunt te bereiken, als waarop de *Hindoes* bij

met daarstellen van de Vedaas stonden, die hier en daar stelsels bevatten, wier diepzinnigheid en beschrijving van één Hoogst wezen, verwondering wekken.

De overleveringen melden, dat de mindere Goden de tempelen in *Indië* gebouwd en de bergen verspreid of opgestapeld hebben; doch hoezeer wij dit als fabelachtig beschouwen, zouden wij schier geneigd worden aan het vroeger bestaan van reuzen of van een grooter menschenras geloof te hechten, hetwelk zoude overeenstemmen met Genesis VI, vers 4: *In die dagen waren Reuzen op aarde, deze zijn de geweldige, die van ouds geweest zijn mannen van name.*

Hoe dit zijn moge, het is verbazend en het doet ons schier duizelen, wanneer wij bedenken, dat werkelijk het bekende getal der reusachtige tempelen, naarmate men *Indië* meer en meer doorkruist, telkens grooter wordt.

KLASSEN DER GEDENKTEEKENEN.

De gedenkteekenen, die *Indië* oplevert, worden in drie klassen onderscheiden. 1° De onderaardsche, in rotsen uitgehouwene tempelen. 2° De tempelen, die boven den grond in rotsen gebeiteld zijn, en 3° De gebouwde tempelen. Deze volgorde is die der tijdorde. Behalve, dat men niet vermoeden kan, dat een volk, na alvorens reeds tempelen ter vereering zijner Goden boven den grond gebouwd te hebben, in grotten of onderaardsche holen, tot hetzelfde doeleinde zou afdalen, zoo toont de bouworde dier gebouwen, zoo wel als de vordering der beeldhouwkunst, die tijdorde aan. De onderaardsche gebouwen, hoe reusachtig en konstig daargesteld, getuigen echter nog van eene ruwheid, die het algemeene kenmerk der hooge oudheid is, terwijl de gebouwen boven den grond verheven, van meerdere kunstontwikkeling en nieuweren aanleg getuigen. Niet de *Hindostan* alleen, maar *Java* in het bijzonder, pleit voor die volgorde of rangschikking in klassen; en zelfs *Java* bewijst voldingend, dat die zoo zijn moet. *Java*, dat ten gevolge van den strijd, die door de *Boedhisten* en *Brahmanen* in *Indië* gevoerd werd, hoofdzakelijk met aanhangers van BOEDHA is bevolkt geworden, vertoont ons vele belangrijke tempelen, door hen gebouwd;

dezelve zijn allen boven den grond, terwijl er na derzelv
bouw geene poging is aangewend, om in de rotsen of
tempels uit te houwen; zoodat de kunst, om de heiligdo
boven den grond te bouwen, door gezegde volksverhuiz
Indië op *Java* is overgebragt, zoo als uit de vergelijkin
de tempelen op *Java* met die van de vaste kust van
duidelijk blijkt; daar zoo wel de bouworde dier gebouwen
als de vorm der, daarin voorkomende standbeelden, onc
volkomen overeenstemmen. Men zou kunnen tegenwerpe
er op *Java* heilige holen zijn, die nog heden door de J
met diepen eerbied bezocht, en als met bovennatuurlijke
bezield, beschouwd worden. Bij ondervinding bleek mij
waarheid te zijn; bewesten *Patjitan* op *Java* zijn ve
dene grotten, waaronder die van *Kala* opmerking ver
zij zou voor onheugelijke tijden, volgens overleveringe
pelgrims uitgehouwen zijn; doch haar vorm, die ruw e
geregeld is, doet vermoeden, dat zij door den aansl
Zuidzee eenmaal is uitgehoold, toen die zee een' hoogeren
had. Een diergelijke grot aan NJAHI KIDOL gewijd, ple
voor het gevoelen, dat weleer op *Java* de grotten tot pl
van afzondering gebezigd zijn. In de Residentie *Bant*
Java bezocht ik op een uur afstands van de hoofdplaats
te *Bantan girang* eene grot, die den Kluizenaar HASAN O
tot verblijf heeft gediend, toen hij als invoerder van h
lamismus zich eenen grooten aanhang verwierf, hetw
het begin van de vijftiende eeuw plaats had Deze grot
verscheidene vertrekken, is in de rots uitgehouwen en ze
van verdieping, hetwelk ten deele aan de aangespoelde sl
rivier is toeteschrijven. Volgens de overlevering bestond
grot reeds lang vóór HASAN OEDIEN en zij wordt nog
met eerbied beschouwd. Nergens echter vindt men overlever
dat de vermelde grotten na de nog aanwezige tempele
uitgehouwen, zoo dat zij als de gewrochten van vroegere
teekening te beschouwen zijn, en al werd ook eenma
tegendeel bewezen, dan zouden zij, haar gering getal en k
omvang in aanmerking genomen, slechts als wijkplaatsen vo
standvastige belijders van BOEDHA kunnen aangemerkt w
dewelke de leer van MAHOMED niet hebben willen omhelzen
zoo als zulks met de *Badouïnen* in *Bantam* en met de bev

van het *Tengersche* gebergte op *Java*, het geval is; zijnde de eersten afstammelingen der *Brahmanen*, en de laatsten navolgers van BOEDHA.

GROTTEN.

Wat de oudheid der uitgehoolde grotten aanbelangt, heeft men tot dus verre geene narigten kunnen bekomen, en, wanneer over den oorsprong van zoodanige kunstgewrochten zelfs door de overleveringen het stilzwijgen bewaard wordt, moet de tijd van derzelver stichting als zeer verwijderd beschouwd worden. In aanmerking genomen, dat de dienst van BRAMA, reeds duizend jaren vóór CHRISTUS deszelfs hoogsten luister bereikt had, daar een groot deel zijner belijders destijds de nieuwe leer en belijdenis van BOEDHA aannam, rijst de vraag van zelve op: Hoe lang had toen reeds de godsdienst der *Brahmanen* bestaan? terwijl het gezond verstand, ook door ervaring geschraagd, vaststelt, dat de bedoelde tempelen in een tijdvak moeten vervaardigd zijn, dat het Brahminsche geloof in deszelfs bloei was, terwijl er eeuwen vereischt werden, zoodanigen reuzenarbeid, met zoo oneindig veel beeldhouwwerk te voltooijen. De onmiskenbare kenteekenen van eene hooge aloudheid zijn in die grotten alom in het oog vallende; de invloed der lucht heeft zelfs het harde porfier dermate aangetast, dat het beeldwerk uit dien steen gehouwen, er van buiten als door ontbonden en onkenbaar geworden is.

De karakters van het Sanskrit, de oudst bekende taal, zijn tot heden bewaard en worden door ons gelezen, maar de karakters in de oude gedenkteekenen op *Elephanta* gevonden, kunnen door niemand ontcijferd worden en behooren tot eene taal, waarvan overigens alle sporen zijn uitgewischt.

Welk eene diepe stof van nadenken! — Hoe vele eeuwen moesten er vóór dien tempelbouw niet verloopen, alvorens een volk, dat te midden van een aardsch paradijs door de gemakkelijke vervulling zijner behoeften geenen aandrang tot buitengewone werkdadigheid had, zich tot eene hoogte in kunsten en wetenschappen ontwikkelde, dat het zoodanige gedenkteekenen daarstelde en met Goden en opschriften deed prijken.

HET NOORDEN.

Zoo wel op het eiland *Java*, als in den *Hindostan*, zijn in verscheidene tempelen de ingangen aan de noordzijde geplaatst, even zoo als het geheiligd vuur, dat nimmer uitgedoofd wordt, insgelijks in het noorden der gebouwen blijft branden.

Het Noorden is voor de *Hindoes* en voor de *Chinezen* een nog heiliger hemelstreek dan het Oosten voor de volkeren van het Westen. Ingevolge de Veda, hoofdst. 2, vers 70, moet de *Brahman* met het hoofd naar het noorden slapen; de leerling moet bij het lezen der gewijde schriften het aangezigt derwaarts wenden. Bij het offeren aan de schimmen zijner voorvaderen, keert zich de *Chinees* naar die zijde, en in het algemeen is het noorden het rigtingspunt bij plegtige gelegenheden. Dit alles heeft een doel, en vooral toonen de noordelijke ingangen der grotten aan, dat bij de stichting derzelve, het noorden bijzonder vereerd werd. Alhoewel de *Hindoes* den naam van het land niet meer kennen, dat de bakermat van het menschelijk geslacht zou geweest zijn, stellen zij echter vast, dat het aan den voet van den *Hindoe Coes* of Indischen Caucasus moet gelegen zijn, hetwelk, voor zoo ver de gelijkluidendheid betreft, met het landschap *Cus* overeenstemt, waarvan bij Genesis II, vers 13, gesproken wordt, terwijl de naam van de rivier *Gihon*, die dat land omstroomde, thans nog in die streken gevonden wordt.

SPELONKEN, REUSACHTIGE BEELDEN.

De spelonken der hooge oudheid, die veel noorderlijker liggen dan die, waarover gehandeld is, vindt men tusschen *Kabool* en *Balkh* op 36° Noorder-breedte en 65° Oosterlengte van *Greenwich*. Dezelve zijn, ten getale van twaalf duizend, in de rotsen uitgehouwen, en met snij- en pleisterwerk versierd; gezamenlijk zijn zij bekend onder den naam van de stad *Baumian*, en afzonderlijk heten zij *Soemid;* sommigen zijn zeer uitgestrekt en schijnen voor tempelen gediend te hebben; de plaats; die zij beslaan, bedraagt meer dan drie uren in omtrek. De reiziger, die deze oorden bezoekt, staat verslagen, en hij verstomt bij de beschouwing van deze reusachtige gedenkteekenen der oudste

volken, en waant zich in een fabelachtig gewest verplaatst; hier ziet hij een beeld van tweehonderd voeten, een' man voorstellende, ginds een van honderd vijftig voeten, verbeeldende eene vrouw, en wederom een ander van veertig voeten, dat de afbeelding van een kind is.

Het vroeger, als reusachtig beschouwde beeld, dat de Attische PHIDIAS ter eere van JUPITER naar HOMERUS heerlijke voorstelling in het eerste boek der Ilias, vers 528 beitelde, waar men leest:

Ἦ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπεῤῥώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον.

Dat beeld, zoo trotsch, zoo grootsch, in sierlijkheid alle Indische beeldhouwkunst verre overtreffende, wordt klein in vergelijking van het eerstgenoemde, het kolossale, het reusachtige.

Deze, naar het Oosten starende beelden, glimlagchen bij de eerste stralen der morgenzon, maar zien somber in den avondstond, overschaduwd door de donkerheid hunner verhevene kruinen.

GROTTEN VAN ELLORE.

In het midden van den *Hindostan* op 20° N. B. en 76° 19' O. L. vindt men de wereldberoemde grotten van *Ellore* in de nabijheid van *Arungabad;* het zijn twaalf tempelen, en eene menigte kleinere grotten in harde granietrotsen uitgehouwen: gezamenlijk vormen zij eenen halven cirkel wiens uiteinde bijna een uur van elkander gelegen zijn, sommigen hebben twee, en anderen drie verdiepingen; de hoofdtempel is honderd voeten hoog, 247 voeten lang en 150 voeten breed. Tusschen sommigen is eene aanzienlijke ruimte. Staat de mensch dikwerf verbaasd over de werken, die hij boven den grond beschouwt, hoe moet hij niet als in zich zelven verzonken staan, bij het staren op de onnoemelijke, reusachtige en kunstgewrochten, die hij hier onder de oppervlakte der aarde met eene eerbiedige vrees aanstaart. Alom prijken deze gebouwen met uitwendig beeldhouwwerk of relief; in den hoofdtempel zijn meer dan 40 reusachtige beelden, die allen Goden voorstellen. Het front der tempelen is trotsch; rijen van kolossale olifanten torschen de zuilen, waar zij op rusten. Pleinen, voorhoven, kolommen, trappen en bruggen, allen uit-

gebeiteld, schijnen de verbeelding af te matten. Maar, staat men in eene der grotten stil, dan vindt men geene woorden bij het aanschouwen van eenen tempel in eenen tempel; Ja! in één der tempelen, bleef eene rots staan, die als eene pagode werd uitgehouwen! Bij het dolen in deze uitgestrekte gewelven, waant zich de mensch in een' doolhof verplaatst, « Is dat de handenarbeid van sterfelijke wezens » vraagt hij, « van reuzen of van goden? »

De piramiden van *Egypte*, sedert zoovele eeuwen de bewondering der wereld, verliezen zich bij deze gedenkteekenen der vroegste tijden. Het is bekend, dat de piramiden door aangebragte steenen werden opgebouwd, terwijl de ongelijkheden harer oppervlakten in eene bepaalde rigting werden afgebeiteld; maar wat zegt dat, in vergelijking, van in granietrotsen, onmetelijke ruimten weg te kappen, en wel zoodanig, dat de wanden en zuilen fraai uitgewerkt, en beelden op de plaats, waar zij in het hart der aarde tot rotsklompen gegroeid waren, gebeiteld werden. Alleen in de achtergalerij van den genoemden hoofdtempel vormen de standbeelden eene zamenhangende groep.

De berigten aangaande de oudheid der rotstempelen van *Ellore*, zijn te ver uiteenloopende om er op te vertrouwen; de *Brahmanen* beweren, dat zij voor ongeveer 8000 jaren door Radjah Iloe gesticht zijn; volgens het gevoelen van andere geleerden zouden zij voor 900 jaren door Radja Il zijn gebouwd. De gelijkluidendheid dezer namen doet wel vermoeden, dat zij op last van een persoon van zoodanigen naam, gedeeltelijk zijn daargesteld; doch in welke eeuw, blijft tot heden volstrekt onzeker. Uit de bouworde dezer grotten of tempelen kan vastgesteld worden, dat zij van latere dagteekening zijn dan die van *Salsette* en *Elephanta*, dewijl de kunst hier op eenen veel hoogeren trap staat; het lof- en snijwerk is sierlijker en de beelden, die Langlès in zijne *Monuments de Hindostan* er in plaat van voorstelt, toonen eenen zeer hoogen bloei van Indischen bouwkunst aan.

Daar op *Salsetta* duidelijk sporen van den dienst van Boeddha in den beroemden tempel aanwezig zijn, en te *Ellore* uitsluitend de dienst van Brama en mindere Goden gehuldigd werd, moeten, het hoogere standpunt der kunst in aanmerking genomen, de tempelen van *Ellore* later tot stand zijn gekomen. Slaat men wijders het oog op al de voorstellingen van personen uit de

Indische Godenleer, in de tempelen van *Ellore* voorhanden, zoo blijkt het, dat zij die Mythologie veel zuiverder afbeelden dan de voorwerpen van dien aard, te *Salsette* of *Elephanta* aanwezig. De uitvoerigheid van den strijd tusschen RAMA en RAWANA voorkomende in de *Ramajan*, van welk hoogst zeldzaam werk, een exemplaar in mijn bezit is, en waarvan later gebruik zal worden gemaakt, getuigt van een tijdvak, waarin de *Hindoes*, na hevige oorlogen, eene rust genoten, die volstrekt tot zoodanigen bloei der kunsten vereischt werd.

De kleinere tempelen van *Ellore* dienden gedeeltelijk voor de mindere Goden, gedeeltelijk tot woningen der Priesters, en vooral voor de Pelgrims, die in de bloeijendste tijden van BRAMAAS dienst bij duizenden derwaarts trokken, even zoo als thans de bijgebouwen van den geheiligden tempel van *Mekka* dezelfde strekking voor de bedevaartgangers hebben. Bij de eenvoudigheid van de rotstempelen van *Ellore*, verwondert men zich over hunnen stouten aanleg: het voorhof door zuilen geschraagd, geleidt langs eenige trappen naar het hoofdgebouw, dat doorgaans een langwerpig vierkant beslaat, aan het eene uiteinde cirkelvormig, schragende een gewelf of plat dak. Op den achtergrond staat gewoonlijk het heiligdom met den Lingam, het Symbolum der mannelijke kracht, de Phallus der *Grieken*.

Om de gewelven dezer heiligdommen te schragen, moest de bouwmeester vele en zware zuilen laten staan, die zulke ongehoorde lasten torschen, dat de aanschouwer er door beangstigd wordt, die echter den stichter bewondert, daar hij, bij de juistheid zijner berekening, zoo veel mogelijk, kracht en sierlijkheid vereenigd heeft. Vele kolommen verbeelden boomen of zware planten, wier bladen aan de kapitelen buitenwaarts zijn omgebogen. In de hoofdgebouwen staan de kolommen gewoonlijk in de breedte, waardoor de lengte in afdeelingen verdeeld wordt. De olifanten, leeuwen, stieren en strijdwagens zijn naar evenredigheid even kolossaal als de tempels zelve.

Het vermoeden, dat deze gewrochten niet zoo oud zijn als die van *Elephanta* wordt bijzonder door derzelver opschriften ondersteund, waarvan er eenigen door WILFORD met behulp van Indische Geleerden zouden gelezen zijn, betrekking hebbende op het beeldhouwwerk, dat voorstellingen uit de *Mahabarata* bevat.

Moet men die onaardsche gewrochten bewonderen, voorzeker staat men verbaasd over de gedenkteekenen, die in rotsen zijn uitgehouwen, welke boven de oppervlakte der aarde staan. Bijzonder vestigt zich de aandacht op *Mahabalipoera* of *Mavalipoeram*, liggende op 12° 30' N. Br. aan de golf van *Bengalen*, bezuiden *Madras*, het is thans een dorp in de nabijheid der ruïnen eener stad, dewelke dien naam weleer droeg.

Deze ruïnen, gedeeltelijk door de zee verzwolgen, zijn overblijfselen eener, in de rotsen boven de aarde uitgehouwene koningsstad; van huizen, herbergen en tempelen zijn nog duidelijk sporen aanwezig. Sommigen muren zijn daarentegen uit vierkante steenklompen gebouwd, ook ziet men er van tigchelsteenen gebruik gemaakt, zoodat alhier een overgang van de onderaardsche tot de gebouwde, namelijk, tot de, door bijeenverzamelde bouwstoffen daargestelde tempelen, plaats heeft.

Deze ruïnen moeten mede van hooge oudheid zijn, zij bevatten, figuren en voorstellingen uit het heldendicht *Mahabarata;* doch over de meerdere of mindere volmaaktheid der beeldhouwkunst, in verlijking met de kunststukken te *Ellore* en elders voorhanden, valt moeijelijk te oordeelen, daar er slechts weinige en nog zeer onvolledige afteekeningen van bestaan, hetwelk gedeeltelijk der vergankelijkheid te wijten is, daar de beelden in gebouwen boven de aarde, meer door den invloed der lucht geleden hebben dan die, welke in de onderaardsche tempelen gevonden worden, en gedeeltelijk aan eene aardbeving en zeeschudding is toe te schrijven, die een gedeelte dezer zeldzame stad verwoest en een gedeelte derzelve zeer beschadigd hebben.

De voormelde grotten en tempelen zijn de voornaamsten, die in den *Hindostan* worden aangetroffen; echter wane men niet, dat het getal der overigen zeer gering is : integendeel is er geen plek op den ganschen aardbodem, die zoo vele heiligdommen en tempelen bevat als *Indië*. Alom in afgeslotene valleijen, groeven en lage rotsen worden zij gevonden. Niet zelden zijn zij door omliggende bergen en fraai tuinen aan het oog onttrokken.

Veelal is de keus van het oord gelukkig en oordeelkundig. In eene verzengde luchtstreek zijn lommer en water van onmisbaar belang, en de omtrek der heiligdommen getuigt van de aangewende zorg om alles te bevorderen, wat verkwikking

en verkoeling kan aanbrengen. De Priesters en de Danseressen of *Bajadères*, die den tempeldienst verrigten, wonen in zekere gedeelten der tempelen, en zorgen, dat in derzelver nabijheid lommerrijke boomen, vruchten en bloemen onderhouden of aangekweekt worden. De zonnegloed wordt door wouden of boschaadjen getemperd, welke laatste uit welige granaat–, vijgen–, oranje en moerbezieboomen bestaan: de, met wit marmer opgetrokkene vijvers bekooren het oog, zoo wel door veelsoortige watervogels, als door de koninginne der bloemen, de blaauwe en roode lotus, die op de oppervlakte wiegelt gelijk de waterlelie op de plassen rondom zoo vele chinesche graven in andere gewesten, dobbert.

Dikwerf zijn de tempelen, te midden der woeste natuurtafereelen gebouwd, door bergen, wouden en heilige waringinbosschen omgeven, in de nabijheid van klaterende bergstroomen of zacht ruischende beken, die den peinzenden geest in eene stemming brengen, welke onontbeerlijk voor hen is, die zich van de wereldsche woelingen afzonderen en aan eenen dienst toewijden, die oorspronkelijk, schoon ten opzigte van den staat van boetendoening, overdreven, veel edels, veel verhevens bevatte.

PAGODEN VAN
INDIË, JAPAN, SIAM, BIRMAN, DEOGUR, TANDJORE, RAMISSERAM EN CHALAMBRON.

De derde soort van gebouwen, die in *Indië* bijzonder de aandacht boeijen, vindt men boven den grond; het zijn de tempelen, die onder den naam van Pagoden bekend, in het Sanskrit *Vehar* genaamd worden; zij zijn uit aangebragte bouwstoffen daargesteld: de naam van Pogoden hebben de *Portugezen* van het woord *Pagabadi* afgeleid, dat de *Hindoes* op de kust van *Malabaar* voor de afbeeldsels hunner heiligen bezigen; ook wordt het voor eene verbastering van het Perzische *Poethgeda* gehouden, dat afgodstempel beteekent.

De *Hindoes*, die meestal in hutten van bamboes huisvesten, en aan hunne eigene woningen weinig moeite besteden, hebben alles voor hunne Goden over; niet alleen in de hoofdplaatsen, maar zelfs in de dorpen, zijn heiligdommen voor hen gesticht;

deze grondtrek in het karakter van dit merkwaardig volk, toont duidelijk aan, dat het van de vroegste tijden af van eenen heilige eerbied voor iets hoogers dan de stoffelijke wereld bevat, is doordrongen geweest. In alle landen van *Azië*, waar zich de belijders van Brama of Boedha gevestigd hebben, staat de vreemdeling verbaasd over de menigte tempelen door hen gebouwd. Niet alleen op de vaste kusten van *Indië* of van *Azië*, vindt men die, maar zelfs in het verafgelegene *Japan*. De tempels in dat keizerrijk zijn zeer menigvuldig en het getal van die der afgoden van Camis wordt alleen op acht duizend geschat. De beroemdste is in de Provincie *Jamata*, even beoosten de stad *Miaco*; op eene hoogte gebouwd; is zij door eenen muur omgeven, die uit steenen bestaat, welke ieder twaalf voeten in het vierkant hebben; eene opene galerij, wier dak aan beide zijden op vijftig pilaren rust, geleidt naar een plein, dat door twee reusachtige beelden schijnt bewaakt te worden, die vier en twintig voeten hoog zijn en op een voetstuk van zes voeten staan; tegen over het plein staat een tempel, die voor het hoogste gebouw van *Japan* gehouden wordt. De grond is met vierkante marmersteenen bevloerd; zes en zeventig zware pilaren schragen het dubbele, prachtige dak, en staan vier en twintig voeten van elkanderen verwijderd. Een verguld afgodsbeeld prijkt in dezen tempel; het zit met de beenen kruiselings op eene waterlelie, en zou in eene staande houding honderd voeten hoog zijn; de breedte der schouders bedraagt vier en twintig voeten. Het draagt eene kroon, heeft gekruld haar en lange ooren, en rust van achteren tegen eenen wand, die eene ovale gedaante heeft, en met lof- en snijwerk versierd is, waartusschen levensgroote beelden geplaatst zijn.

Het Koningrijk *Siam*, is met Pagoden als bedekt, en de reiziger treft er ieder uur ten minste eene aan. De beroemdste Pagoden zijn in de hoofdstad *Siam*, die eigenlijk *Sijothija* heet. Eene derzelven bereikt men over negen binnenpleinen; zij heeft drie daken met wit metaal overdekt. Aan den ingang staan eene koe en een groot gedrogt; van binnen is de Pagode verguld en heeft eenen altaar, waarop drie gouden beelden staan; wijders is er een afgodsbeeld, dat vijf en veertig voeten hoog is, en volgens den Pater Tachard, een Franschman, die in 1685 *Siam* bezocht, en het naauwkeurig beschreef, van louter goud en ruim zes millioenen guldens zou waardig zijn.

lat er in *Siam* gouden afgodsbeelden gevonden worden, is · verscheidene reizigers bevestigd, maar of het laatstgenoemde dit metaal bestaat, zeer twijfelachtig; *Siam* bezit over het meen eene arme bevolking, die moeijelijk zoo veel zou hebben nen opbrengen om zoodanig kostbaar stuk te vervaardigen. werf zijn de reizigers door het schoone verguldsel misleid orden. De graaf De Forbin, een beroemd Fransch zee-ier, die in 1685 *Siam* bezocht, was getuige van het instorten r kapel, waarbij een beeld, door den Pater Tachard en den De Choisy voor goud gehouden, verbrijzeld, en bevonden d., uit eene soort van gips te bestaan, dat zwaar verguld was. wel in 1733 als in 1767 werd *Siam* door de *Birmans* werd, en het is niet te vermoeden, dat dit ruwe volk zoo i eerbied voor de afgoden zou hebben gehad, dat het een ld van eene zoo groote waarde, als het genoemde, zou ontzien ben.

De Pagoden in *Japan*, *Siam* en *China* hebben meestal eenen werpig vierkanten vorm, en eindigen of spits, of met een dak, zoodat zij van de Pagoden van den *Hindostan* ver-illen, en zoo wel door hunnen nieuweren vorm als door ne meerdere fraaiheid en mindere hechtheid, eene latere teekening dan deze, aanduiden.

In het land der *Birmans*, nabij *Rangoon*, staat de Pagode e Dagoon, die prachtig verguld en drie honderd vijftig voeten og is; er zouden nog anderen gevonden worden, die vijf nderd voeten hoog zijn.

De oudste Pagoden zijn kegelvormig, bieden soms van buiten ppen aan, die opwaarts, telkens beperkter in omtrek worden dikwerf in eene spits eindigen; ook vindt men er, die nu s hol- en dan eens bolrond gevormd zijn, een koepeldak bben, en in verschillende gedaanten eindigen. Aan eenigen a rondom den top eene menigte klokjes opgehangen, die door wind in beweging gebragt, eene soort van Eolische muzijk rtbrengen.

Vooral in den stillen nacht, onder den helderen oosterhemel, dat geluid den nadenkenden reiziger, te midden der heer-ste natuur en der welriekenste geuren, bijzonder treffen, hem eene liefelijke stemming brengen, en doen peinzen over het stelijk denkbeeld, dat altijd en alom getracht heeft den on-

gekenden, maar erkenden oorsprong des Heelals reusachtige tempelen, als zoo vele gedenkteekenen toe te wijden, van dat heilig gevoel, hetwelk geen stof is.

Langwerpige gewelven zijn wel onder den grond en in de tempelen, die in de rotsen boven den grond zijn uitgehouwen, maar niet in de oude Hindoesche Pagoden gevonden; echter worden de koepeldaken, die eene meerdere volmaaktheid in de bouwkunst aanduiden, alom aangetroffen.

Pilaren of kolommen, die in de Pagoden, om hare bijzondere bouworde niet voorkomen, zijn daarentegen in de bijgebouwen, die der menigte Pelgrims en Tempelbedienden tot verblijf strekken, overvloedig voorhanden, en hoezeer zij, in schoonheid en evenredige verhouding voor de Egyptische en Grieksche wijken, overtreffen zij dezelve, door den overvloed van beeldhouwwerk en versierselen.

Zoo wel in den *Hindostan* als in *Egypte* en in *Europa*, stonden aanvankelijk de heiligdommen gansch alleen op groote pleinen, niet bezoedeld door de onreinheid van nabijstaande gebouwen, maar éénig, op zich zelven, overeenkomstig hunnen aard als toegewijd aan Hem, die eenig, die vlekkeloos is. Naarmate de Godsdienst der verschillende volkeren ontaardde en het stoffelijke belang boven het geestelijke gesteld, of het laatste aan het eerste dienstbaar werd, bouwde men woningen voor Priesters, Leeraaren of bevoorregte Tempeldienaren in de nabijheid der pagoden of tempelen; om in de behoefte dier personen te voorzien, rigtten de belanghebbenden winkels in de nabijheid dier woningen op, en naarmate het eigenbelang toenam, verminderde de ijver voor de heiligdommen, die op vele plaatsen door de aangrenzende gebouwen onzigtbaar en als vergeten werden; neen, de mensch ging veel verder; hij stichtte zoo wel in *Indië* als in de overige deelen der wereld, naast de heiligdommen, tempelen, aan de dienst van het kwaad toegewijd.

De oudste Pagoden zijn donker, ruw en van groote steenen gebouwd, zonder versierselen; die van latere dagteekening, dragen daarentegen blijken van vordering in kunst; lofwerk, beelden en dieren uit de Godenleer prijken om en in dezelve, terwijl er meer licht dan in eerstgenoemden indringt.

De Pagoden te *Deogur* of *Doelatabad* worden voor de oudsten gehouden; zij zijn uit groote vierkante steenen in den vorm

ner piramide gebouwd, prijkende op den top met den drietand n MAHADEWA. Daar de overleveringen van haren opbouw et gewagen, moeten zij zeer oud zijn, zonder dat dienaannden iets met juistheid kan worden bepaald. In de nabijheid n *Ellore* staande, versterken zij het gevoelen, dat in dien trek de Godsdienst der *Hindoes* eenmaal een hoog standpunt et hebben bereikt.

Te *Tandjore* in het distrikt van dien naam, tusschen 79° en O. L., en op 10° 48° N. B. is de prachtige Pagode, die eenen rkanten, piramidenvorm heeft en 200 voeten hoog is; vóór elve rust onder eene prachtige, van boven gedekte galerij, geheiligde Stier van eene verbazende grootte; uit één stuk ier gebouwen, is hij zestien voeten lang en twaalf voeten og; zoo wel deze stier, als de Lingam toonen aan, dat deze gode aan SIWA is toegewijd. Deze stier heet NANDI en is een ofdzinnebeeld dier godheid.

Op het eiland *Ramiseram* tusschen den vasten wal en *Ceylon*, bij den *Adamsbrug*, zijn insgelijks verscheiden Pagoden; de rkwaardigste of Hoofdpagode heeft eene poort, die honderd eten hoog is; achter deze is eene galerij, die door eene edubbelen zuilengang geschraagd wordt; het heiligdom is er muren afgesloten, en het vierkant, waarin het staat, is honderd voeten in omtrek: zoo wel de bouworde van het eel als van de afzonderlijke deelen en van het beeldhouwwerk r afgodsbeelden, munt door regelmatigheid en sierlijkheid uit; mige beelden zijn met diamanten bedekt, en sommigen van ud; de steensoort, waarvan de Pagoden gebouwd zijn, wordt de nabijgelegené rotsen gevonden.

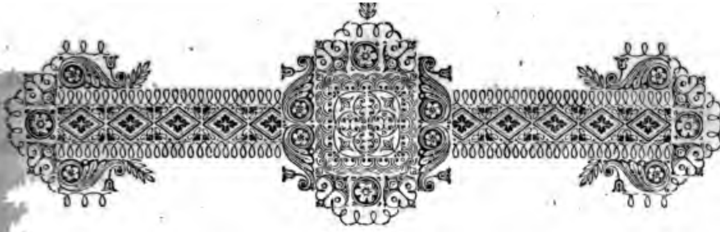
Alvorens de vaste kust van *Indië*, voor zoo ver de gebouwen reft, te verlaten, moet er nog gewag gemaakt worden van merkwaardigste Pagode, die tot heden bekend is; het is die n *Chalambron* of *Chalambaram*, een dorp nabij den mond r rivier *Koleron*, in *Karnatick*, negen mijlen bezuiden *Ponkerry;* LANGLÈS heeft haar naauwkeurig beschreven.

De buitenste muur is van baksteenen, met vierkant gehouwene enen gedekt, meer dan dertien honderd voeten lang en gen honderd zestig voeten breed, en in de rigting der vier melstreken gebouwd. Aan iedere zijde is eene prachtige hardenen poort, door pilaren omgeven, en op iedere poort rust

eene piramide van honderd vijftig voeten hoog, geheel met beeldhouwwerk van Goden, reuzen en dieren versierd. De tweede muur is uit vierkante hardsteenen gebouwd.

Binnen dezen muur zijn geheiligde gebouwen, en binnen eenen derden, langs wiens binnenzijde eene zuilenrij staat, zijn drie kapellen, waarvan de eene aan den Lingam en de andere aan VISHNOE gewijd is, terwijl de bestemming der derde niet bekend schijnt te zijn; op de binnenruimte is een groote vijver voor de wasschingen of reinigingen; rondom denzelven loopt eene zuilenrij. Ter regterzijde staat de Hoofdpagode, die aan PARVATI, de Godin der natuur is toegewijd; rondom dezen tempel is wederom een muur van binnen met zuilen; een voorhof met zes rijen zuilen geleidt naar dit heiligdom, welks binnenste of heiligste, immer door eene menigte lampen verlicht wordt. De stier NANDI staat voor den ingang, en de pilaren, welke den ingang des tempels uitmaken, zijn door eenen zeer zeldzamen steenen ketting verbonden, wiens schalmen uit een stuk steen kunstiglijk zijn gebeiteld. Bezuiden den tempel is eene zaal, wier plat dak op honderd zuilen rust, die allen gebeeldhouwd zijn. Het merkwaardigste heiligdom is eene kapel aan de linkerzijde des vijvers; zijnde eene zaal of hal van drie honderd zestig voeten lang en twee honderd zestig voeten breed. Het platte, uit gehouwene steenen bestaande dak, rust op duizend zuilen, die ieder dertig voeten hoog en in evenwijdige rigtingen geplaatst zijn, zoodat zij lanen schijnen te vormen. Voorstellingen uit de Mahabarata en uit de Indische Godenleer zijn op dezelve in beeldwerk afgemaald. De verschillende zalen dienen om bij plegtige processiën het Godenbeeld te ontvangen, dat op reusachtige wagens wordt rondgevoerd. Deze heiligdommen worden door drie duizend *Brahmanen* bediend, die alleen door de milde giften der tallooze Pelgrims onderhouden worden.

VIII. HOOFDSTUK.

Tempelen op Java.

INHOUD.

Boedhisten op *Java.* — Oudheden op *Java.* — Tempelen te *Brambanan* — Tempelen van Loro Djongran. — *Tjandi sèwoe* of de duizend tempelen. — Tempel van *Boro Boedho.* — Vertaling van een oud Opschrift. —

BOEDHISTEN OP JAVA.

Bij eenige reizigers is twijfel ontstaan, of op *Java* de godsdienst van Boedha of die van Brama gebloeid hebbe; zelfs Crawfurd aan wiens ijverige nasporingen en kunde de geleerde wereld zooveel te danken heeft, zegt, dat in de oude geschriften der *Javanen* geen gewag van Boedha gemaakt wordt, iets, dat hij echter op getuigenis van anderen, die zeker Brama toegedaan waren, voor waarheid aannam, daar hij, weinig Javaansch verstaande, zich met vertalingen heeft moeten behelpen. Het tegendeel is waar en blijkbaar uit een Javaansch handschrift, bij mij berustende, bekend onder den naam van: *Babadh Noto rat Djowo,* dat is: geschiedenis der Vorsten van gansch *Java.* Op de eerste bladzijde van dat werk, staat: *Babadhdhé noto rat Djowo hawit nagri Giling wessi dhoek maksih Boedhdho, Nalindhro Bethoro Wisnoe djennengngé,* dat is: «de geschiedenis »der Vorsten van gansch *Java* vangt aan met het Rijk *Giling Wessi,* »tijdens het nog Boedhaasch was, zijnde de Vorst: Bethoro »Wisnoe genaamd.» In de oude benaming van de dagen der

week, vindt men *Harie Boedho* voor *Woensdag*, even zoo al de oude Duitschers *Wodanstag* hadden, van *Wodan*, wiens naam met dien van BOEDHA veel overeenkomst heeft, vooral daar de verandering van B en W, zeer gebruikelijk in verscheidene talen is. Onder de Javanen bestaat niet alleen de overlevering van de *Hagomo Boedho* of Boedhasche Godsdienst, hetwelk zonder voorafgaande vereering van BOEDHA, geen plaats zou gehad hebben; maar in het westelijke gedeelte van *Java* en wel in het zuider Regentschap van de Residentie *Bantam* op vier uren afstands bezuiden *Labak*, wonen thans nog belijders van BOEDHA, die van de overige bevolking geheel afgezonderd leven.

De verdrijving der Boedhisten van de vaste kust van *Indië*, die voor de Brahminen moesten vlugten, ten einde hunne Godsdienst ongestoord te kunnen vieren, gaf aanleiding tot de uitbreiding der bevolking op *Java*. Er had eene aanzienlijke volksverhuizing plaats; en *Bali*, *Java*, *Sumatra* en andere eilanden boden eene veilige schuilplaats voor de vlugtelingen aan.

OUDHEDEN OP JAVA.

Java, als in den Nederlandsch Indischen Archipel de meeste en prachtigste oudheden bezittende, verdient thans onze aandacht. Van *Cheribon* af tot bijna aan *Javaas* oosthoek toe, maar voornamelijk op het midden van het eiland, en bijzonder in het zuidoostelijke gedeelte worden zij aangetroffen. Deze oudheden worden in vier klassen gerangschikt: 1° Tempelen, 2° Beelden, 3° Opschriften, 4° Munten. Tempelen, het zij boven of onder den grond in rotsen gehouwen, zoo als in den *Hindostan*, treft men op *Java* niet aan.

De tempelen worden wederom in vier klassen gerangschikt: 1° Afzonderlijke tempelen van grooten omvang, die ringswijs van gehouwen steen zijn gebouwd. 2° Groote groepen van kleine tempelen, van gehouwen steen, ieder afzonderlijk van één beeld voorzien. 3° Afzonderlijke tempelen van gebakken steen en leemaarde met zand vermengd. 4° Ruwe tempelen van gehouwen steen, die van latere dagteekening zijn. In het algemeen staan deze gebouwen bij die van den *Hindostan* in schoonheid ten achteren,

:rwijl enkelen dezelve in fraaiheid overtreffen. Daar er van jd tot tijd nog tempelen, beelden, steenen en penningen geonden worden, kan men vaststellen, dat al de oudheden van *ava* nog niet bekend zijn, en de, sinds lang onbezochte bergen n wildernissen er nog verscheidene bevatten, wier opsporing lle aanmoediging verdient, mits er geene tempelroof of versinking plaats hebbe, hetwelk te dikwerf oorzaak is geweest, at de oudheidkenner die belangrijke kenteekenen heeft gemist, velke een onmisbaar hoofdvereischte zijn om de orde, waartoe ij behooren, te bepalen; wordende *Indië* op die wijze van e eigenaardige en sprekende getuigen zijner vroegere gechiedenis beroofd, en de Muzeums van Europa er mede pgepropt, terwijl het weggevoerde immer eene onvergefelijke aping in *Indië* achterlaat. Wat is er toch erger dan een land an de eenige kenmerken zijner vroegere grootheid in het gebied an kunst en wetenschap te berooven en er de kenmerken van e vernietigen? Hoe veel hebben niet de *Britten* in hun tusschenbestuur van *Java* weggevoerd, en daar, zij met de andere Mogendheden ingestemd hebben, dat de *Franschen* in 1815 het geroofde moesten wedergeven, heeft men te vergeefs durven hopen, dat zij de voorwerpen, uit *Nederlandsch Indië* ontvoerd, weder terug zouden gegeven hebben.

De voornaamste gedenkteekenen en ruïnen vindt men te *Brambanan* in het rijk van *Mataram* of *Djokjokarta*, op 7° 50' Z.B. en 110° 30' Oosterlengte; te *Boro–Bodo* in de Residentie *Kedoe*; op den *Goenong Prahoe* en in deszelfs nabijheid; in de Residentie *Kediri* en te *Sing'a Sari* in het Distrikt *Malang*, Residentie *Pasaroewang*, in het oostelijke gedeelte van *Java*. Onder al de ruïnen boeijen die van *Brambanan* en *Boro–Bodo* het meest de aandacht, daar zij eene aanzienlijke plaats onder de werken van bouwkunst beslaan. Zoowel de uitgestrektheid als de uitvoerigheid van het geheel, en de juiste verhouding en de regelmatigheid der afzonderlijke deelen, mitsgaders de menigte belangrijke beelden met hun fraai lofwerk, zijn de beschouwing van den oudheidkundige, zoo wel als van den kunstenaar, overwaardig.

TEMPELEN TE BRAMBANAN.

Het dorp *Brambanan* ligt in de Provincie *Mataram*, tusschen de hoofdsteden *Soera-* en *Djokjokarta;* in deszelfs nabijheid liggen eenige heuvelen in de rigting van het westen naar het oosten, waarop verscheidene oudheden gevonden worden, die de *Tjandi kobon dalam* heeten. *Tjandi* is in dit gedeelte van *Java* de algemeene naam voor tempel, terwijl in het oostelijke gedeelte daarvoor ook *Tjoempoek* gebezigd wordt; de beelden en andere voorwerpen der oudheid zijn overal onder den naam van *Retja* of *Retjo* bekend.

De tempelen te *Brambanan* bestaan alleen uit vlak gehouwene vierkante steenen, zonder kalk, cement of eenige andere bouwstoffen; deze steenen schijnen geslepen te zijn, want zij zijn zoo effen en zuiver vierkant, dat het somtijds zeer moeijelijk is de verschillende lagen te ontdekken; de grootte dezer steenen is doorgaans van twee tot drie voeten in het vierkant, en in verscheidene muren zijn de steenen met zwaluwstaarten vereenigd, hetwelk echter van buiten niet zigtbaar is; op eenigen afstand is de tempel (Tjandi Kobon Dalam) door struik- en houtgewas voor het oog verborgen; denzelven naderende, worden de ruïnen al meer en meer zigtbaar, die eene schuilplaats aan slangen, buitengewoon groote haagdissen en andere dieren opleveren; het welige plantenrijk ontwikkelt zich op eene verbazende wijs uit de trotsche bouwvallen, en daar, waar misschien weleer Siwa en Vishnoe gehuldigd werden, ziet men de ontluikende kracht naast de vergankelijkheid ten troon verheven. De ringmuur van dezen tempel schijnt geheel afgebroken, want men ziet geene overblijfsels van denzelven, dan alleen in den omtrek, waar de akkers met steenen, zoo als de tempel bevat, zijn afgeperkt. De muren van den tempel zijn meer dan tien voeten dik, het gebouw is vierkant, met het vierkante piramidale dak slechts vijftig voeten hoog, en biedt niets bijzonders aan; maar de kolossale beelden, die westwaarts van hetzelve liggen, verdienen vermeld te worden; deze steengevaarten, hebben als wachters voor den tempel gestaan; maar zijn in den oorlog tusschen de Mahomedanen en Boedhisten omvergeworpen en verminkt; een derzelve is echter weinig geschonden, en doet

zich aldus voor. Het hoofd is twee voeten hoog, het haar er rondom gevlochten; het draagt ronde langwerpige oorversierselen, eenen halsketting en armbanden van koralen. Het hoofd is breed, voorhoofd en kin zijn kort; de oogen zijn geheel rond, groot, vooruitstekend en strak starende; de lippen zijn dik, de mond is open, die twee groote hondstanden en vier boventanden laat zien; niettemin vertoont dit gelaat eene zekere goedaardigheid, en is het geheel bij uitstek fraai gebeiteld. De zware buikgordel reikt tot aan de knieën en bevat eenen dolk met een vierkant gevest. In de regterhand houdt het eene achtkantige knods, in de linker eene opgerolde slang, die de tong langs de borst uitsteekt; om de armen vormen eenige slangetjes eenen ring, en een derzelve ligt in eene schuinsche rigting over de borst en vormt door vereeniging van kop en staart eene soort van knoop.

Moeijelijk is het te bepalen, wie door deze beelden wordt voorgesteld; het waarschijnlijkste schijnt mij toe, dat zij een voorstelling zijn van eene der menigvuldige Avatara's of gedaante verwisselingen van Vishnoe in eenen menschelijken vorm, omdat zij als wachters het zinnebeeld der onderhoudende kracht, die Godheid schijnen te vertegenwoordigen.

Deze ruïnen verlatende, is de reiziger niet zelden doordrongen van de vergankelijkheid der werken van menschenhanden, en laat hij in den morgenstond het oog naar het noorden, dan aanschouwt hij den vuurberg *Merah Api*, die zijne trotsche rookkolommen hemelwaarts zendt, als een verheven wenk tot iets hoogers dan het ondermaansche.

TEMPELEN VAN LORO DJONGRAN.

Benoorden het dorp *Brambanan*, liggen op drie honderd passen van den grooten weg de tempels of *Tjandi* van Loro Djongran in een welig plantenrijk als verscholen. De meesten dezer gebouwen zijn door den alvernielenden adem des tijds, waarschijnlijk ook door Islamiten, gedeeltelijk verwoest, en sommigen zijn dermate gehavend of ingestort, dat het bij de menigte puinhopen moeijelijk wordt den oorspronkelijken vorm te herkennen. De minst beschadigde tempels zijn tien in getal, die in drie rijen

van het zuiden naar het noorden staan. Al de gebouwen schijnen twintig in. getal te zijn geweest, doch door de menigte puin van muren, kasteelen en daken, die de tusschenruimten schier aanvullen, kan men dienaangaande met geene zekerheid oordeelen. Het karakter dezer tempels is, dat zij vierkant zijn en van twintig tot vier en twintig voeten breedte en lengte hebben; de vroegere hoogte is door de instortingen onzeker; de hoogste tempel is nog negentig voeten. De meesten dezer heiligdommen hebben kleine nissen, die zoo wel als hunne tusschenruimten, smaakvol uitgewerkt zijn, even als de pilasters, die de tusschenruimten aanvullen, en dubbele ringen torschen, die smaakvol en kunstig gebeiteld zijn, waardoor festoenen loopen, die strikken en kwasten hebben, terwijl tusschen iedere festoen een papegaai met uitgespreide wieken zeer levendig is uitgehouwen. De grond van sommige tempels is door de regens doorweekt, en in eenen derzelven zou ik in eene moeras gezakt zijn, indien mijn reisgenoot mij niet gewaarschuwd had. In den grootsten tempel staat het steenen beeld, dat de Javanen Endok Loro Djongran noemen en nog hulde bewijzen; naar het geheel te oordeelen, moet het de Godin Parvati in de gedaante en onder den naam van Doerga zijn; hare acht armen (twee ontbreken er) bevestigen dit gevoelen. Een enkel woord over deze Godin moge hier als niet ongepast beschouwd worden.

De Godin Parvati, het zinnebeeld der Natuur, verdeelde zich in drie vrouwelijke wezens om zelve hare drie zonen Brama, Vishnoe en Siwa te huwen; aan den laatsten verbond zij zich onder den naam van Parvati. Als heldin komt zij voor onder den naam van Doerga en wordt aldus voorgesteld: Zij doodt met eene speer Mahêso, den vorst der monsters, die in de gedaante van een' ontzagchelijken buffelos, de Goden vreesselijk vervolgde, en Indra den God der onsterfelijken mitsgaders zijne legioenen overwon, zoodat zij rond moesten zwerven.

Nadat Mahêso den hemel van Indra in bezit genomen en deszelfs onsterfelijken van hunnen Nektar beroofd had, vernederde hij hen dermate, dat Brahma zich hunner aantrok en hen bij Vishnoe en Siwa bragt, wier alwetendheid tijdelijk scheen gesluimerd te hebben; maar door den rampzaligen toestand van Indra en zijne overwonnen helden ontwaakt, schoten er uit hunne monden, zoo wel als uit de monden der andere

voorname Godheden, stralende vlammen, welke zich vereenigende, eene vrouwelijke DOERGA of KATYAYMI vormden van hemelsche schoonheid, met tien armen, waaraan de Goden hunne wapens toevertrouwden, die de zinnebeelden hunner magt zijn en waarmede zij het monster MAHÊSO aantastte en versloeg, herstellende de Goden in hunne hemelsche gewesten.

Ter dezer gelegenheid ontving zij van VISHNOE de werpschijf; van SIWA den drietand; van VAROENA den zeehoorn; van AGNI eene vlammende werpspies; van VAJOE eenen boog; van SOERIJA eenen koker met pijlen; van YAMA eene roede of staf; van BRAHMA eenen paternoster, of rozenkrans; van INDRA eenen dondersteen; van KOEVERA eene knods; van VISWAKARMA eene strijdbijl; van den Oceaan (SAMOEDRA) kostbare steenen en wapens van aanval; van den MELKWEG een halssieraad van parelen; van den berg HIMALA eenen leeuw; en van ANANTA eenen ring van ineengekronkelde slangen. De overige Goden schonken haar kleinodiën en oorlogstuig.

TJANDI SÉWOE OF DE DUIZEND TEMPELEN.

Noordwestwaarts van het noordelijk uiteinde van de tempelen van LORO DJONGRAN staan de TJANDI SÉWOE of duizend tempelen, die in groote mate de aandacht van den Oudheidminnaar boeijen. Het bepaalde getal duizend, is voor een onbepaald gekozen, iets, dat bij de Oostersche volken zeer gebruikelijk is. Het getal der aanwezige tempelen bedraagt twee honderd zes en negentig; zij schijnen vijf vierkante ringmuren uit te maken, waarvan ieder een vierkant beslaat. De buitenste bevat acht en tachtig, en wel aan iedere zijde twee en twintig tempeltjes; de tweede bestaat uit zes en zeventig, de derde uit vier en zestig, de vierde uit vier en veertig en de vijfde of binnenste uit acht en twintig, binnen welk laatste vierkant de hoofdtempel staat, die zeventig voeten hoog is. Al de kleine tempels hebben dezelfde gedaante, zijn vierkant en aan iedere zijde slechts twaalf voeten breed. De muren zijn drie voeten dik, zoo dat het binnenste van ieder gebouw slechts zes voeten in het vierkant heeft; de ingang is tegenover de standplaats van het tempelbeeld. Op de muren, die acht voeten hoog zijn, verheft zich het dak, dat

een piramidaal vierkant is van vijf voeten hoog, waarop een regtstandig vierkant van twee voeten hoogte rust, dat door eenen enkelen steen gedekt worden.

De nissen, die in deze tempeltjes zijn, vertoonen eenen kwistigen overvloed van beeldhouwwerk. verschillende tafereelen uit de Hindoesche Godenleer voorstellende; ieder dezer 296 tempeltjes bevat dertien zulke nissen, die door het smaakvolle konstige en kiesche van het beitelwerk van eenen hoogen trap van volkomenheid getuigen.

Men nadert van vier zijden den hoofdtempel, die in het midden staat, langs veertien steenen trappen, welke tien voeten hoog en te zamen acht voeten breed zijn; op den derden trap van beneden, staat aan iederen kant een olifant, eenen leeuw in den bek houdende; rondom den tempel zijn overblijfselen van bakken aanwezig, die waarschijnlijk voor de wasschingen of reinigingen gediend hebben. Door twee voorportalen en even zoo veel galerijen, wier dikke muren sierlijke beeldhouwwerk van bloemen en vazen bevatten, treedt men in het binnenste van den tempel, die vierkant is, en waarin geen beeld of eenig versiersel aanwezig is.

De menigte der kleine tempelen ligt genoegzaam in puin: naauwelijks dertig kunnen een flaauw denkbeeld van de ware gedaante en bouworde geven, zoo zeer zijn zij vervallen; en, behalve aan de verwoestingen van vroegere oorlogen, is het aan den weligen groei van het plantenrijk toe te schrijven, dat deze aanzienlijke gewrochten van menschenhanden, tot eene massa van ruïnen vervallen zijn; planten, heesters en boomen hebben zich overal vermenigvuldigd; de statige waringinboom overschaduwt deze ruïnen, en de voortkruipende wortels en de uitzettende stammen doen de steenen wijken en eindelijk nederstorten; buiten zulke sprekende voorbeelden als deze tempelen aanbieden, zou eene mededeeling van zoodanige groeikracht als fabelachtig beschouwd worden; maar in die bouwvallen vertoont de natuur wat zij vermag, wanneer zij in hare werking niet gestoord, schier onmerkbaar voortgaat, sloopende wat 's menschen hand zoo kunstig daarstelde, terwijl zij zelve onveranderlijk is de kracht eener eeuwige lente, zoo als zij die in *Indië* onderhoudt, blijft voortduren.

TEMPEL VAN BORO BOEDHO.

De tempel van *Boro Bodo* of *Boro Boedho* staat in het distrikt *Boro*, in de Residentie *Kadoe*, nabij de vereeniging der rivieren le *Elo* en de *Progo;* het woord *Boro* beteekend in de Kawi-taal honderd millioen, en wordt gebezigd om een ongekend getal uit te drukken; *Boedho* kan BOEDHA en tevens oude f gewijde grond te kennen geven; vermoedelijk zal *Boro Boedho* hier: *de ontelbare Boedhaas* aanduiden, waardoor de nenigte beelden, die deze tempel bevat, zouden bedoeld woren. Het gebouw heeft een indrukwekkend voorkomen, beslaat an deszelfs grondslag eene oppervlakte van ruim zes honderd oeten in het vierkant, en bestaat uit zeven muren, die trapsvijs op eenen heuvel gebouwd zijn, welke insgelijks amhitheatersgewijs is weggegraven; tusschen de, op verschillende oogten liggende muren, zijn terrassen, die men langs trappen ereikt; zoowel aan de binnen- als aan de buitenzijde zijn e muren rijk met beeldhouwwerk gestoffeerd. In de muren an de buitenzijden zijn nissen gehouwen, en in elk derzelve it een beeld meer dan levensgroot, met de beenen kruiselings nder het ligchaam; het getal dezer beelden bedraagt ongeveer ier honderd, die afbeeldsels van BOEDHA zijn. De voorstellingen p de muren zijn van verschillenden aard. Een gevecht der nindere Goden met zwaard en schild gewapend, in tegenwoordigheid van BOEDHA, die door een ovaal, omgeven is, lat in keurigheid van bewerking met het daarboven geplaatste loemwerk en de schier zwevende papegaaijen mitsgaders met le beelden, die aan het voetstuk staan, wedijvert, verdient even too zeer de aandacht, als de zegewagen van SIWA en de eeretempel der zigtbaar voorgestelde drieëenheid, benevens de statige offerande der Goden aan BOEDHA.

In dit beeldhouwwerk schijnt de kunst op *Java* haren hoogsten trap te hebben bereikt; de zachtheid en regelmatigheid, gepaard met sierlijkheid en keurigen smaak, zijn hier zoo gelukkig vereenigd, dat de tempelen van den Hindostan er bij ten achteren staan. Op de bovenste terras staat een gewelfde koepel, wiens top is ingestort; het nog staande gedeelte is twintig voeten hoog en vijftig voeten in doorsnede; zijnde het gansche

gebouw thans nog honderd en twintig voeten boven deszelfs grondslag verheven.

Van de overblijfselen van tempelen of andere aanzienlijke gebouwen te *Kali Sari* en in de Residentiën *Kediri*, *Madion*, *Pasaroewang*, etc. aanwezig, wordt hier geene bijzondere melding gemaakt, daar zij met enkele uitzonderingen over het algemeen in den trant der reeds vermelde, zijn gebouwd. Bijzondere groote beelden en vreesselijke monsters worden op verschillende plaatsen aangetroffen, terwijl hier en daar cellen of grotten, die voor bedelmonnikken of kluizenaars gediend hebben, beneden de oppervlakte der aarde gevonden worden.

Op verschillende plaatsen ziet men opschriften in den ouden vorm van het kawikarakter of van het Sanskrit, eenigen zijn vertaald geworden en bevatten over het algemeen zedelessen; sommigen heeft men niet kunnen vertolken.

VERTALING VAN EEN OUD OPSCHRIFT.

Van een oud opschrift, dat op groote steenen te *Brambanan* gevonden is, eene Javaansche vertaling, door Z.H. den Sultan van *Sumanap* naar het oorspronkelijke vervaardigd, bezittende, acht ik het, ten einde over den geest der opschriften in het algemeen eenigzins te oordeelen, alhier dienstig, de door mij daarvan gemaakte vertaling mede te deelen; zij luidt aldus:

« Aanvankelijk was het hier schriftelijk vermelde eene overlevering der voorouders, want zij is zeer nuttig indien zij geëerbiedigd wordt, maar met het onreine bezoedeld, strekt zij tot vloek.

Dit schrift werd vervaardigd in het jaar 396, in de derde maand, op vrijdag in het zesde tijdvak. (*)

Het geve kennis van het verhevenste, dat vermeld wordt, zijnde het middel tot verlichting en geluk; opdat ontwaard worden de bloei en welvaart van het land. Het bewijs daarvan is, dat bij voortduring voedsel en deksel goedkoop, en er vrede in den lande zijn; opdat zulks rust aan hen verschaffe, welke

(*) Tijdvak, waarin de weste wind waait, vergezeld van weinig regen.

Goden vereeren. Die vereering nu is een volmaakte wandel. s gij dien getrouw betracht, moet hij welgevallig zijn; want a iegelijk mensch, die de deugd beoefent, zal gewis een-aal den hemel verwerven, die zeer heerlijk is; en zoowel e Goden als de luisterrijke Godheid SIWA BOTHORO HINDRA illen hem alle hulp verleenen.

Een iegelijk, die slecht handelt, zal eindelijk de hel ver-erven, en zijn voorkomen zal zich namaals vertoonen als wan-altigen, groot als monsters, met eene hondengedaante; de odanige is onverstandig, daar hij afkeerig van de deugd, zijne riften inwilligt, die zijne vijanden zijn.

Dit moet geweten worden in het leven, ten einde deugd-aam te worden en volmaakten lof op te zenden, geloovende BOTHORO, die magt heeft over de wereld, en Hemel en arde bezit.

Ook ter oorzaak hunner eerwaardigheid, moeten de leeraars oor u, niemand uitgezonderd, vereerd worden, en gij moet an hen leeren, maar boven alles eere bewijzen aan BOTHORO en Almagtige, den Bestierder en den Onderhouder van alles; em moet gij alleen loven, om eenmaal geluk en zegen te erwerven, terwijl gij nog leeft in de wereld.

Eert ook uwe ouders mitsgaders uwe voorouders en hunne sen, die gij in hunne schriften aantreft, en welke algemeen den lande verspreid, onschendbaar zijn; even zoo als hunne uders de voorschriften van den God BOTHORO beschouwden, ie hunne harten opende voor de deugd. Weet, dat zij geurige loesems mogten dragen, waar hun invloed ook bestond: zoodanig l ook uwe magt zijn, die het gemoed herschept, gelijk aan nen Vorst, die op aarde regeert. Gedraag u op dezelfde wijs eugdzaam ingevolge de bevelen, en streef naar behoedzaamheid a verdedigingsmiddelen, even of als gij eene bron zuivert en elijk wordt aan eenen doorluchtigen Vorst, die het bewind oert tot heil zijner onderdanen. Zijt geen aannemer des persoons der boozen of goeden; zij allen worden met een klaarblijkelijk erblijf begunstigd; zoo doende, mogen de boozen deugdzaam orden. Dit alles worde door u gekend. Maak geen onderscheid ouw te bewijzen aan de dienaren, die geene opgehelderde be-rippen koesteren van BOTHORO, daar hij u de magt verleend eeft in zijne regering, en u over de geheele wereld het goede

en kwade heeft toevertrouwd. Hij is de Koning, die de heilige instellingen verordent, ten einde niet in het kwade te vervallen. Gij bekleedt denzelfden rang als een vader bij zijne kinderen.

Indien er onderdanen zijn, die zich slecht gedragen, beveel hun beterschap; indien zij het goede niet willen, leer hen door de letteren het goede en kwade verstaan, dat in hen is, zoo als in den inhoud van de Sastraas vermeld is, tot heil van de levenden.

In alle landen moeten voorts uitmuntende mannen zijn om de zaken te regelen. Wijders moeten drie zaken behartigd worden.

1°. Dat er onderwijs gegeven worde, zoo als in de Sastraas is voorgeschreven.

2°. Dat er rijkdom en geene armoede onder de onderdanen zij, en een iegelijk de plaats zijner akkers kenne.

3°. Dat gij volhardt in de vereering van Bothoro; verheerlijkt Hem en zijt verheugd.

Kleedt u zindelijk en zijt rein op uw ligchaam. Erkent zijne almagt en u zal niemand schaden, beschermd door Bothoro Giri Noto. U moge eene verhevenheid geschonken worden, die voor den mensch voortreffelijk is, opdat de boosdoeners vernietigd worden. Laat de deugd in u versterkt worden, volgens de handelwijs van den zeer verhevenen mensch. Indien gij van plaats wilt veranderen, begeeft u dan naar een afgezonderd oord om het ligchaam boete te doen ondergaan, ten einde de glans uws persoons aan Bothoro zigtbaar worde.— Niets is zoo schoon als uwe booze driften te boeijen, haar onderwerpende aan het gemoed, aan de verhevene neiging, overtreffende de bestrijders, die zich kenbaar maken: zij zullen het middel worden uwe verlichting te openbaren. Sri Moho Rodjo zal zijne glorie doen afdalen, want zijne stem wordt gehoord!

Verheerlijkt Bothoro, hij daalt om u af in zijne mogendheid; gij moet hem vragen naar den levenswandel, om dien te betrachten, zoo lang gij nog leeft.

Gij moet over u zelven ernstig nadenken; eenmaal moet gij terugkeeren bij het verdwijnen, en dit moet gij boven al wel overwegen en het aan de onkundigen in stilte mededeelen, ten einde zich daardoor in dit leven te beveiligen. Indien gij

handelt, kan u het geluk niet ontgaan. Zoo handelende, zal e gewaarwording zijn, als of gij een rijk als Vorst bestuurdet, r al uwe beden door de Goden verhoord worden, en niemand mer dienaren met u kan vergeleken worden: en zulks is teeken van de voortreffelijkheid van den mensch, aan m magt verleend wordt als aan eenen leeuw, die al het d gedierte beheerscht. Zoo handelende, wordt een Vorst estigd, die het rijk regeert, en Hij niet verwaarloosd, die n geschapen heeft; hoe veel te meer ook zij, die den Vorst lerdanig zijn of boete doen, ten einde magtig te worden, mede de handelaren om rijkdommen te verwerven. Niets is ı hen gelijk, die gehoorzaam zijn.

Want BRAHMA doet hun geen kwaad overkomen; hij kent ds eer het aanwezig is, het goede en het kwade, dat ons treffen. Zij, die op het gebergte boete doen, bestaan zoo- ıig, dat zij door al de bewoners des wouds niet verschrikt, ar door den invloed van den Bezieler om hunne geaardheid het gemoed van anderen gevreesd worden. Nimmer moet n met den lof ophouden, dien men Hem aanbiedt.

De aanzienlijken, die in den lande dienen, moeten van mid- lbaren leeftijd zijn; wanneer gij vijftig jaren bereikt hebt, et gij u afzonderen en bidden om als een kind te sterven, wijl uwe ziel en uw ligchaam veel lijden; hoort en ziet naar n toestand, daar niets aan het uiteinde des levens gelijk Wanneer gij reeds opgehelderd zijt in kennis, zult gij verhevenheid kennen van uwe ziel en van uw ligchaam, en r wensch zal niet falen, maar zachtjes zult gij de wereld rlaten.

Het teeken daarvan is kenbaar. Wanneer de ziel eene wijkplaats ekt, waar henen begeeft zij zich? Zij wordt of koninklijk of t in verachtelijke menschen, dieren of vogels over. Wanneer koninklijk wordt, is hare plaats in den hemel, komende de gelukzaligheid, die voorzeker, de bloemrijke rustplaats ge- amd wordt; veranderen de menschen in verachtelijke wezens, o is de hel hun deel, doch zij kunnen vergiffenis hopen van de den. Wanneer zij in een wild dier of vogel overgaan, wordt n geene vergiffenis geschonken; en al kwam er ook een tijd n vergiffenis, die dieren zouden door den mensch gegeten met hem vereenigd worden; dierhalve moet gij over geene

voortreffelijkheden jammeren, daar, door de verdiensten de braven al uwe zonden mogen vergeven worden.

Wanneer uw ligchaam nog rein is en gij u naar eene onrei plaatse begeeft, verliest gij de rust uwer ziele. Indien er gevra wordt, wie de rust bezit, wordt alleen diegenen gezocht gevonden, dewelke volgens de woorden van BOTHORO wa delt en alleen de deugd betracht. Alwie zich deugdzaam draagt, zal voorzeker zijnen wensch verkrijgen; maar die al in brassen en slapen vermaak vindt, en als hij verzadigd bij de vrouwen ligt, prikkelt zijnen wellust, en wil geene lofz gen opzenden aan BOTHORO. Dierhalve zult gij namaals vo zeker ontmoeten naarmate gij hier gehandeld hebt in de wereld en gewis verdriet ontwaren over uwen wandel.

Maar gij, die getrouw beantwoordt aan hetgene gij geleerd hebt, doet alle onreinheid te niet in uw gemoed omtrent uw medemenschen, en verbreekt de rust niet van uwe lotgenooten. Vreest geene rijken, veracht geene armen. Gij moet geene ri aards verheerlijken, zoo is voorzeker de wil van BOTHORO, wa het goede en het kwade, dat alles komt toch van de ma der Goden. Ieder is afzonderlijk door hen geschapen.

ô Gij, die den raad der Goden betracht, die Vorsten zijnde de Goden vervangt, gij moet den wandel van een iegel kennen in uw rijk, want dat wil BOTHORO, die over leven en dood beschikt.

ô Mensch! gij zijt een dier, begaafd met rede, magtig heerschen over alles, wat op aarde gaat, ja zelfs over de zee en zelfs de koning der visschen, hij zal in magt en kennis den mensch niet overtreffen: dusdanig is het woord van BOTHORO.

Een iegelijk man is over de vrouw gesteld, maar vele mannen worden door de woorden der vrouwen weggesleept; want de vrouwen zijn door de Goden bestemd geene juiste inzigten te hebben. Hare begeerte is, om over den man te heerschen, daar zij hare drift voor wijsheid houden, verlangende dat de man haren wil zal volgen. Acht schrandere vrouwen staan gelijk aan éénen man. Echter zijn er, die als Koninginnen onder de vrouwen vermeld staan, zoo als: SRI TJITRO WATI, SINTO DÉWI, en SAKDJREWATI DROE PADI.

Weleer is er een zware strijd gevoerd ten tijde van DHIPORO DJOGO, TIRTO DJOGO, KARTDOJOGO en SANGNGORO; destijds

rden er vele Vorsten bezworen en veranderden in draken, ook ren er, die in olifanten overgingen, omdat zij de instellingen ı BOTHORO schonden; want ook de olifanten snellen de strij- s vooruit, en welk land zij ook betreden, niemand kan hen derstaan.

Maar het was alzoó over de mannen op aarde bepaald, omdat zwak waren, door hunne brandende begeerte naar schoone uwen; niet zoo, als het ware Vorsten betaamt, om bedaard zijn, even als zij, die op het gebergte dienen en hulde be- zen aan den Regeerder van leven en dood, zoodat de Sphinx ı niet durft te verslinden, daar zij bekend staan als de stelingen der Goden. De God BRAHMA bewaakt u allen, ır gij kent uw lot en uur niet.

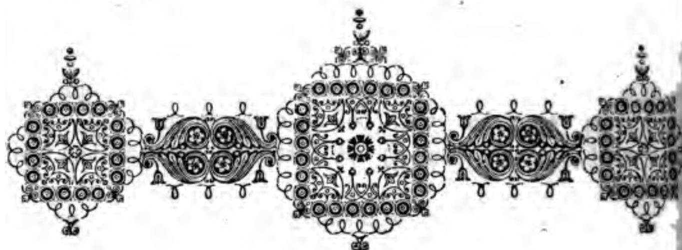
Er zijn er, die trachten naar het hoog gebergte te gaan, einde zich zelven boetedoening op te leggen, met het rnemen hunnen koning te dienen; wanneer zij nu nog niets ı dien aard verrigt hebben, matigen zij zich door hunne zoeken bij hunne gebieders reeds veel aan, en wanneer die ı hen niet worden toegestaan, worden zij wrevelig van ge- ed; niet handelende zoo als zij, die hunne taak volbrengen wier verzoek niet afgeslagen, maar dadelijk ingewilligd wordt ır den aard hunner verdiensten.

Door het peinzen van uwen geest op BOTHORO worde uw aan de Goden zoo vurig als de vlam, die uit droog hout wreven wordt.— Zoo doende zal een iegelijk mensch, naarmate het waarachtig geluk behartigt, zijne plaatse verwerven.»

Zulke en diergelijke opschriften worden op steenen gevonden zes voeten lang en vier voeten hoog zijn, en daar het karakter ırmede dezelve uitgedrukt zijn, van eenen kleinen vorm en door iedere letter dikwerf een geheel woord wordt uit- lrukt, is het begrijpelijk, dat er uitvoerige zedelessen op rgelijke steenen aangetroffen worden.

Nader wordt er over de oude godsdienst der *Javanen*, nadat der *Hindoes* vermeld is, gehandeld.

IX. HOOFDSTUK.

Godsdienst der Hindoes.

INHOUD.

INLEIDING.

De *Javanen* zijn voor het grootste gedeelte van den *Hindostan* herkomstig en beleden vóór de invoering van het Islamismus het Hindoesche geloof; het is alzoo noodig vooraf de godsdienst der *Hindoes* te kennen, om daarna over den vroegeren godsdienst der *Javanen*, over de gedenkteekenen, die op *Java* bestaan, en over den aard en het karakter der *Javanen* licht te verspreiden en verscheidene hunner zeden en gebruiken te verstaan. Zonder de godsdienst van elk volk te kennen, dat men beschrijft, zal die beschrijving immer zeer onvolledig zijn, maar bij de *Hindoes* is de godsdienst de ziel der maatschappij, alle zeden en gebruiken, geschiedenis en letterkunde, regeringsvorm, ja zelfs de gesprekken zijn er uitvloeisels van of worden er door beheerst, zoodat zonder die godsdienst te verstaan, nimmer het karakter der *Hindoes* kan gekend worden.

In Zuid- en Oost-Azië bestaan twee hoofdgodsdiensten, na-
lijk: de *Brahminsche* en de *Boedhasche*. In den Hindostan
ırscht in het algemeen de eerstgenoemde, terwijl de Boedhaïsche
Tartaryë, Thibet, China, Cochin China, Ceylon, Siam en *Japan*
heerschende is. Over de hoogere oudheid van een' dier
de godsdiensten is het gevoelen der belijders zeer verschillende,
r een iegelijk hunner aan de leer, die hij belijdt, eenen veel
ıgeren ouderdom dan aan die zijns tegenpartijders toekent.
midden der menigvuldige duisterheden, waarin deze zaak
uld is, verschijnen twee lichtende punten, die het Boedhaïsmus
le schaduw en de Brahminsche godsdienst op den voorgrond
ıtsen. Het eerste, is de algemeen erkende oudheid der heilige
ken of Vedaas, die volgens de Brahminen bij de Schepping
stoffelijke wereld ontstaan zijn, en geene melding van BOEDHA
den maken, die veel later aanzijn ontving. Indien toch
Vedaas na BOEDHA daargesteld waren, zou het ongerijmde
hare zoo hoog vereerde oudheid geenen ingang gevonden
ben en de *Brahminen* als belijders van een nieuw geloof,
nietig geweest zijn om de *Boedhisten*, die als dan de alge-
ne volksmassa zouden uitgemaakt hebben, uit den *Hindostan*
verdrijven; het tweede punt is: het aantreffen van Brah-
ısche tempelen en beelden op *Ceylon* en elders, waar thans
Boedhase godsdienst beleden wordt, hetwelk geen plaats
ı vinden indien vóór de komst der, uit den *Hindostan* der-
arts verdrevene belijders der nieuwe leer van BOEDHA, de
ahminsche godsdienst aldaar niet reeds bestaan had. Men durft
oo gerustelijk vaststellen, dat de Brahminsche godsdienst ouder
dan die van BOEDHA.

Bij een volk als de *Hindoes* moet, blijkens de voormelde ge-
ıkteekenen reeds vroeg eene hooge beschaving gebloeid hebben,
een edel beginsel ten grondslag had, en het is aannemelijk,
zoodanig beginsel uit de Vedaas ontstaan is.

DE VEDAAS.

De godsdienst der *Brahminen* is in de Vedaas vervat, die
heilige schriften der *Hindoes*, in het Sanskrit geschreven, en
moedelijk vier duizend jaren oud zijn. De vier eerste, de

ontsterfelijke Vedaas genaamd, zijn de *Rig* of *Rish Veda* de *Yadjoer Veda*, de *Sama Veda* en *Oethoervoe-* of *Athavana Veda*. Elke *Veda* heeft verscheidene onderdeelen, waarvan de *Mantras*, *Brahmanas*, *Sanhitas*, *Itahasas*, *Poeranas* en *Oepanishads* de voornaamste zijn. Van de *Mantras* of gebeden bestaan er vier, en van de *Brahmanas* of voorschriften, acht soorten. *Sanhita* beteekent eene volledige verzameling van lofzangen, gebeden en aanroepingen tot eene Veda behoorende, terwijl de *Itahasas* van geschiedkundigen aard zijn. De *Poeranas* hebben betrekking op de Schepping en de *Oepanishads* handelen over de kennis aangaande God en godgeleerdheid. De *Rishi* is de Vervaardiger van eene *Mantra* en de *Dewata* de Beschermgod tot wien de *Mantra* gerigt is.

VOORNAME INHOUD DER VEDAAS.

GOD.

«God is maar één, en hij heeft de geheele wereld onder »zijn gebied, want hij is de werkende ziel in alle voorwerpen. Hij »maakt door zijne alwetendheid zijn eenig bestaan zigtbaar in den »vorm van het Heelal. BRAHM (en niet BRAMA of BRAHMA, zoo als »vele schrijvers verkeerdelijk melden) is het almagtig, oneindig, »onbegrijpelijk, zelf bestaand wezen; Hij, die alles ziet, schoon »nimmer gezien; Hij, die niet bepaald kan worden door om»schrijving en die buiten de grenzen der menschelijke bevatting »bestaat; die de Heer van het Heelal is, en wiens werk het Heelal »is; Hij, die het licht aller lichten is, wiens naam te heilig »is om uitgesproken te worden, en wiens magt te oneindig »is, om haar met de verbeelding te bereiken, is BRAHM. Hij »strekt zich over al het geschapene uit; is enkel geest, zonder »vorm van eenig klein of uitgebreid ligchaam, dat vatbaar is »voor den invloed van bewerktuiging. Hij is zuiver, volmaakt, »alwetend, de Bestierder des verstands, alomtegenwoordig en »de zelf bestaande. Hij heeft van eeuwigheid aan alle schepselen »hunne bestemming aangewezen.»

DE SCHEPPING EN DE DRIEËENHEID.

«Het Heelal wordt beschouwd als het ligchaam van BRAHM, »en alzoo even als Hij, zonder grenzen te zijn, bezielende Hij

hetzelve bij voortduring. Het Heelal, door BRAHM geschapen, bevat ontelbare millioenen ligchamen of werelden in de oneindigheid der ruimte. Zij bewegen zich, onderling hunne geregelde afstanden bewarende, terwijl zij elkander door het voortbrengen van verschillende uitwerkselen onderschragen, zoo als de leden des ligchaams elkander ondersteunen. Er wordt beweerd, dat stof zoo oneindig als ruimte is, en dat de ziel, die de stof regeert, inwendig is en niet uitwendig kan zijn, omdat er geen bestaan zijn kan, zelfs niet in de gedachte, zonder het denkbeeld van plaats.»

Voor duizende jaren, waarschijnlijk kort na de verspreiding van ɜt menschelijk geslacht, bestond het geloof aan één eenig God den *Hindostan*, zonder Goden of andere Wezens, die thans ɜvens Hem gesteld worden. Ter eere van dat eenig Opperwezen jn voor onheugelijke tijden tempelen gebouwd, die thans echter haars worden aangetroffen. De Engelsche Kolonel TOD heeft er nen in het gebergte van *Comulmere* in *Radjastan* bezocht, en vonden dat dezelve overeenkomstig het doel, eenvoudig, deftig zonder sieraden gebouwd was. Dit heiligdom heeft eenen welfden koepel benevens eene overdekte buitengalerij, welke kolommen rust, die zeer dun zijn en spits toeloopen, terwijl tempelen aan BRAHMA en andere Goden toegewijd, van ne zwaardere bouworde en vol versierselen zijn, die van n zinnelijken aard hunner vereerders getuigen. De bouworde n dezen tempel doet vooronderstellen, dat dezelve tot dat dvak behoort, waarin SOEMPRITI RADJA, twee honderd jaren or CHRISTUS, over *Radjastan* en andere rijken regeerde, en lks, omdat hij volgens de overlevering de stichter dier gewen geweest is, welke aan God waren toegewijd.

De zuivere godsdienst der *Hindoes* schijnt het eerst verbasterd zijn, door de Natuur als eene Godin onder den naam van LAVANI te vereeren, aan wie, ten gevolge harer eigenschappen n voortbrengen, onderhouden en vernietigen, drie telgen wern toegeschreven, die BRAHMA (de Schepper), VISHNOE (de derhouder, en SIVA (de Verdelger) genaamd werden. Eenmaal regte spoor bijster zijnde, werden die krachten als afderlijke wezens, en weldra als Goden beschouwd en verd; er ontstonden verschillende sekten, en nu eens werd aan eene en dan weder aan de andere dier denkbeeldige godheden

goddelijke eer bewezen; doch, daar de dienst des waarachtigen Gods in het algemeen verwaarloosd en slechts door enkelen nog gehuldigd werd, is, vermoedelijk om de *Hindoes* weder tot het denkbeeld van eenheid terug te brengen, de *Trimoerti* of drieëenheid ontstaan. (*Trimoerti* beteekent: drie vormen). Een beeld dezer drieëenheid wordt in den tempel van *Elephanta* gevonden.

DE DIENST VAN DEN EENIGEN GOD.

Volgens de Vedant of slotsom van al de Veda's, die door BYAS of VYAS, de grootste Indische Godgeleerde, Wijsgeer en Dichter, zoon van POERASOER en SOETYOEBOETI, verzameld zijn, is de aanbidding van een Hoogst Wezen voorgeschreven; omdat in de Veda geschreven staat: « Aanbid God alleen.»

« Niemand dan het Hoogste Wezen moet gehuldigd, niets buiten »Hem door een wijs mensch aangebeden worden.» De waarachtige godsvrucht is volgens de Vedant, het verzaken van alle aardsche genietingen, het verdooven en vernietigen van alle zinnelijke gewaarwordingen, het op zich zelve staan van de ziel, onvatbaar voor de aandoeningen der zintuigen, immer peinzende op God, onafgebroken Hem aanbiddende, ten einde Hem alzoo meer en meer te naderen, en eindelijk Hem gelijkvormig wordende, in Hem opgelost te worden of te verzinken in zijn wezen, hetwelk als het toppunt van gelukzaligheid, door vele *Hindoes* op eene wijze gezocht wordt, die de menschelijke Natuur met huivering vervult.

De hoogste trap van zelfverzaking wordt *Sannyasi* genaamd en is eene ware vernietiging der menschelijke Natuur. De Brahmin, welke dien staat bereikt, leeft eenzaam in de wildernis, in eene grot of op eenen berg, schier zonder voedsel, bijna naakt; zich met genot aan de gloeijende zonnestralen of aan de stortregens en koude winden bloot stellende. Men heeft er gevonden, die als standbeelden, onbewegelijk in dezelfde houding bleven, doof voor bespotting, ongevoelig voor lofspraak, hoon of terging, en, die door het gedwongene der postuur, die zij jaren lang hadden aangenomen en schier altijd volgehouden, vergroeid of verlamd waren, terwijl zij door het niet noemenswaardig voedsel, dat zij gebruikten, het voorkomen van mumiën of van geraamten hadden, die met eene huid overspannen waren. Deze staat van onthouding stelt dien der Trappisten zeer ver in de schaduw. Dat ook hier de uitersten aan elkanderen grenzen, blijkt uit

DE DIENST VAN HET VEELGODENDOM.

In de Veda's worden zulke diepzinnige en afgetrokkene denkbeelden over God, zijne Natuur en eigenschappen aangetroffen, dat zij door den ongeoefenden mensch niet kunnen bevat worden. Niettegenstaande, zoo als bereids gezegd is, de aanbidding van den eenigen God in de Veda's wordt voorgeschreven, vindt men in dezelve de volgende teksten. «KRISHNOE, de God van Onderhouding is grooter dan al de hemelsche Goden, tot wien het gemoed zich moet neigen.» «Wij allen vereeren MOERHADEV, de God van Verdelging.» «Wij aanbidden de Zon.» «Ik huldig den hoog vereerden BOERON, de God der zee.» «Aanbid mij,» zegt lucht, «die het eeuwige en algemeene leven ben.» Deze en andere plaatsen zijn in tegenspraak met die, welke de dienst van den eenigen God bevelen; doch die weinige *Hindoes*, welke het veelgodendom verfoeijen, zeggen, dat deze teksten geene letterlijke bevelen zijn om de vermelde personen en voorwerpen te eeren, maar alleen om de zoodanigen te leiden, welke onmagtig zijn, het Hoogste wezen te aanbidden, ten einde hunne gemoederen liever door eenig ander middel tot hetzelve op te leiden, dan hun toe te staan, werkeloos te blijven. Het doel, om niet de Goden en de beelden, die hen voorstellen, te aanbidden, maar door middel van dezelve den bekrompenen mensch tot zuivere godsvereering op te leiden, moge welmeenend geweest zijn, doch het kon niet falen of de zinnelijke, van het geestelijke leven vervreemde, werktuigelijke aanbidder, nam het beeld voor het wezen aan, huldigde het en schreef er bovennatuurlijke krachten aan toe. Bij gebrek aan middelen om eenen afgod te koopen, vervaardigde de *Hindoe* zijne eigene Goden, bewierookte hen onder het prevelen van geheimzinnige woorden, om hen alzoo te bezielen en met bovenmenschelijke kracht te vervullen en daarna als godheden aan te bidden en er hulp en bijstand van af te smeeken; zonder te beseffen dat de maker meerder is dan het maaksel. Schier alle krachten, eigenschappen en hoedanigheden werden weldra als hoogere wezens beschouwd, en het getal afgoden en beelden is daardoor zoo aanmerkelijk vermenigvuldigd, dat het op dertig millioenen begroot wordt.

De Priesters, die van de afgodendienst veel meer voordeelen genoten dan van die des eenigen Gods, voedden het bijgeloof,

stichtten tempelen voor de afgoden, aan welke menschen moesten geofferd worden, en voerden zulke ontuchtigheden in die afgodendienst in, dat de beschaafde mensch er van terugdeinst. Enkele Brahmanen bleven echter nog aan de oorspronkelijke dienst van den eenigen, waren God getrouw, die zeker van de vroegste tijden der wereld bewaard gebleven en van het noorden naar het zuiden van *Azië* overgebragt is. In wijlen Radjah Rammohun Roy vereeren wij den echten Brahman, die in zijn, in het Engelsch geschreven en door mij vertaalde werk, handelende over den voornaamsten inhoud der Vedaas, zich als de man heeft doen kennen, die de dienst van Jehovah tegen de afgodendienaars ten koste van zijne vrijheid en met groote opoffering van tijdelijke goederen, waardiglijk verdedigde.

VERGELIJKING

DER GODEN VAN DE HINDOES MET DIE DER ROMEINEN.

De voorname Goden der *Hindoes* kunnen met die der *Romeinen*, naar den aard van den, aan hen toegeschreven werkkring, aldus vergeleken worden.

Aswinicamara	met	Castor & Pollux.	Pavana	met	Pan.
Aswicoelapa	»	*Geniussen*.	Prithivi	»	Cybele.
Atavi Devi	»	Diana.	Rama	»	Bacchus.
Bala Rama	»	Bacchus (als Wijngod.)	Rembha	»	Venus.
Brahma	»	Saturnus.	Skanda	»	Mars.
Camadeva	»	Cupido.	Soerya	»	*de Zon*.
Doerga	»	Juno.	Soeraswati	»	Minerva.
Ganesa	»	Janus.	Srie	»	Ceres.
Gopyah en Vidjah	»	*de Muzen*.	Swaha	»	Vesta.
Heracula	»	Hercules.	Siva	»	Jupiter.
Indra	»	Jupiter.	Tjandra	»	*de Maan*.
Kuvera	»	*de Styx*.	Varoena	»	Neptunus.
Krishna	»	Apollo.	Vayoe	»	Æolus.
Nareda	»	Mercurius.	Viswakarma	»	Vulkanus.
Oeshasa	»	Aurora.	Yama	»	Minos.

ZINNELIJKHEID EN WREEDHEID IN DE HINDOESCHE GODSDIENST.

In de Hindoesche godsdienst heerschen de grootste tegen-trijdigheden, hetwelk door eene verbastering van de oor-pronkelijke godsdienst veroorzaakt is. De Vedaas schrijven e grootste ingetogenheid, kuischheid en zachtzinnigheid voor, zodat vele Brahmanen de strengste boete doen, nimmer eenig ier dooden, en sommigen zoo ver gaan, dat zij alles vermijden, 'at aanleiding zou kunnen geven om zelfs bij ongeluk een isekt van het leven te berooven. Daarentegen worden er, oor de invoering van de afgodendienst, groote ontuchtigheden i de tempelen gepleegd, welke aan SIWA onder het beeld van en Lingam zijn toegewijd. Het vermoorden van pas geborene ochters is even als in *Japan* en *China*, in sommige oorden er algemeen; hoezeer ook dit tegen den anders zeer zachten ard der *Hindoes* strijdt, achten zij zich daartoe geregtigd en rpligt, zoodra zij vermoeden, dat er voor de jonggeborene en voedsel, of op rijpen leeftijd geen huwelijksgoed, over-nkomstig haren rang zijn zal. Deze ongelukkigen worden ver-onken, gewurgd of door opium omgebragt. De Engelsche ouverneur van *Bombay*, Mr DUNCAN heeft tijdens zijn bewind, t menschlievendheid, door voorzigtige en zachtzinnige maat-gelen, de bevolking aldaar eenigzins van dezen gruwelijken ndermoord teruggebragt; doch deze oude gewoonte, die reeds 00 jaren zou bestaan hebben, heeft zich weder doen gelden, en t is welligt voor het Christendom weggelegd, deze, de mensche-ke Natuur schokkende barbaarschheid, te doen ophouden.

Van het levend verbranden van weduwen is in het II Boek, dzijde 16 reeds gewag gemaakt; en hier wordt alleen mede-deeld, dat die zelfopoffering der vrouwen niet door de Vedaas voorgeschreven, en dat in de Sastras wel bepaald is, op welke ijze de verbranding zal plaats hebben, doch met uitdrukkelijke ijlating aan de weduwe, zich zelve, geheel vrijwillig in de immen te werpen of zich aan eenen staat van kuischheid en rbaarheid toe te wijden. De Priesters prediken echter, dat de lfopoffering het eerst wordt genoemd en alzoo de voorkeur de keus verdient, terwijl het slagtoffer na de verbranding lukzaligheid zal verwerven. Gierigheid en trotschheid van de

zijde der bloedverwanten nopen dikwerf eene weduwe zich tegen haren wil met het lijk haars echtgenoots te verbranden.

Er worden echter vrouwen aangetroffen, die met de grootste kalmte en vastberadenheid den brandstapel bestijgen. COOLEMAN deelt mede, dat de achttienjarige weduwe van KAUM TJOEND POENDIT zoo onveranderlijk van besluit was, dat zij, toen haar het folterende der verbranding werd voorgehouden, eenen vinger, gedurende eenen langen tijd in het vuur, en daarna in eene harer handpalmen eene gloeijende kool hield, waarop zij reukwerk brandde en er de Brahmanen mede bewierookte. Al de voorgeschrevene plegtigheden nam zij zorgvuldig in acht; plegtig en verheven was haar afscheid van hare bloedverwanten; zij zegende de, aan hare voeten neder gevallene Brahmanen, besteeg met waardigheid de houtmijt en stak die zelf in brand; doch bemerkende, dat zij zulks beneden den wind had gedaan, ontstak zij dat gedeelte, het welk windwaarts gelegen was en werd weldra eene prooi der blakerende vlammen. Het Britsche Gouvernement heeft zijne menschlievende pogingen om deze zelfopoffering tegen te gaan, op verscheidene plaatsen met goed gevolg zien bekroonen, en het tijdstip schijnt te naderen, dat in *Britsch Indië* die opoffering onder de zeldzaamheden zal behooren.

Onder de barbaarschheden behooren ook de feesten ter eere van het beeld te *Djuggarnat* of *Djagatnata*, dat is: Wereldheer. Dit beeld, dat op last van VISHNOE door VISWAKARMA vervaardigd doch slechts gedeeltelijk voltooid werd, bevat de beenderen van KRISHNA, die de achtste menschwording van VISHNOE was en door den pijl eens herders werd doodgeschoten. De tempelen van dezen afgod staan in *Orissa* en worden jaarlijks door tweemaal honderd duizend pelgrims bezocht, waarvan er onder weg ongeveer dertig duizend van gebrek, vermoeijenis en ziekten omkomen; de lijken blijven onbegraven ten prooi van honden en roofvogels, en de overschietende schedels en beenderen maken het strand wit, langs hetwelk de pelgrims trekken. Bij groote feesten wordt het afgodsbeeld op eenen troon geplaatst, welke op eene verbazend groote kar rust, die zestig voeten hoog en zoo zwaar is, dat zij den harden grond waarover zij met kabeltouwen door duizende menschen getrokken wordt, doorploegt. Bij zoodanigen optogt werpt zich menig dweeper en dweepster onder de raderen om de verdienste te verwerven, zich onder den afgod, die KRISHNAS beenderen bevat, vermorseld te worden.

Met groote vreugde vernemen wij, dat in de laatste jaren de lgrims, die naar *Djuggarnat* trekken, sterk in getal afnemen, er zelden meer dweepers gevonden worden, die zich onder raderen der afgodskar werpen.

DE HEMEL VAN INDRA,

)LGENS DE DICHTERLIJKE BESCHRIJVING VAN KASIPRASAD GHOSJ.

INDRA is de Koning der onsterfelijken en de Heer van het mament; hij rijdt op den olifant AIRAVAT, houdt eenen donrkloot in de hand, en wordt de duizendoogige god genaamd, ıdat zijn ligchaam vol oogen is, en zulks tot straf zijner poging ı AHILYA, vrouw van den godvruchtigen GOTAMA te verleiden. › Hemel van INDRA, SWARGA genaamd en vervaardigd door SWAKARMA, is de Olympus der *Hindoes* en volgens hun geelen aan den noordpool gelegen op den berg *Meroe*.

Zoo wel om een denkbeeld van de SWARGA als van de geestrmogens der *Hindoes* te geven, volgt hier, naar COOLEMAN, een deelte der beschrijving van dezelve, vervaardigd door den ndoeschen jongeling KASIPRASAD GHOSJ, die in het Britsch disch collegie van *Calcutta* zijne opvoeding genoten en zich or talenten bijzonder onderscheiden heeft.

SWARGA.

«*Great Surya* smiles with lustre gay,* (* De Zon.)
And flings through azure skies his ray;
The golden mountain's glittering brow
Is decked with many a sparkling gem,
Which shines, by Soerya's brightness, now
As if a halo circled them;
And on the mount beneath this beam
*The king of Swarga's garden** smiles,* (** Indra.)
In which by many a gurgling stream,
The God his time in pleasure whiles.
*Here Vayu*** through the charming wood* (*** De Noordwestewind.)
For ever creeps in gentlest mood:
Now o'er the bowing grass he goes,
Now stirs the fragrance of the rose.
Here many a flower of lovely hue,

Famed in the love of former time,
Blooms glittering with the diamond dew,
And sweetening the heavenly clime.
Young roses through the passing breeze,
To taste their sweets invite the bees.
Here fountains round the heavenly bowers
Perpetual fall, en glittering showers
Of diamonds, pearls and stars descend,
And sweet celestial music lend
Unto the ears of mortals, blessed,
For pious deeds, with heavenly rest.
The garden's edge is compassed round
With trees with lasting verdure crowned,
And in the garden's centre stands
A palace built by heavenly hands;
With sapphires decked, the golden walls
Of Satakratu's courtly halls,
Reflecting fling their beauteous light,
And glisten round all fair and bright.
The snow-white pavements made have been
Of chrysolites of brightest sheen,
Where sweetest flowers of lovely hue
Are strewed upon with drops of dew;
The outer wall is smooth all o'er
With rubies glittering more and more,
And through the garden's trees appear,
Like morning's light in winter's sky,
Ere the resplendent Surya rears
His glorious face of light on high.
As if in floods of ruby light,
The court is bathed and made so bright.
But lo! a throng afar appears,
Like vanished joys of former years:
So indistinct, that scarce the eye
Its faint progression can descry.
As when at morning's dubious light,
A star or two appears in sight;
And now behold, and now no more,
The glimmer in the growing shine;

So like a mass of dim light o'er
The garden move the gods divine;
And 'midst them those who greater are
Shine like so many stars afar.
Now more and more advance they nigh,
With breast erect and statues high,
With steps majestically slow,
With looks cast on the ground below.
Before them Indra, dignified
With royal mien and royal pride,
Proceeds."

Hieruit blijkt, wat opvoeding en beschaving ook bij den *Hindoe* ermogen; en de hoop, dat de barbaarschheid in den *Hindostan*, oor den weldadigen invloed van het Christendom, eenmaal voor dele gevoelens zal plaats maken, is zeker niet ongegrond. Het chte levensbeginsel in de godsdienst, de Liefde, is den *Hindoe* reemd en moet hem door de openbaring dierbaar worden. Dat eginsel bezittende, zal hij, als van nature zachtzinnig, doch oor afgoderij verbasterd, een uitmuntend mensch, een echt hristen worden.

DE KASTEN.

De indeeling in kasten is reeds in het II Boek, op bladzijde 0 vermeld en er dient hier alleen opgemerkt te worden, dat ij in den *Hindostan* in volle kracht bestaat, zoodat voor iederen nboorling, de kring, waartoe hij behoort en waarin hij zich beveegt, ten scherpste is afgeteekend. Hierdoor wordt het denkeeld van gelijkheid van standen volstrektelijk uitgesloten. De riesterskaste, die de eerste is en als heilig beschouwd wordt, rekt vele onwettige inkomsten van de afgodendienst, zoo dat ij het Christendom schuwt, hetwelk die inkomsten even als lie dienst ten strengste wraakt en verbiedt. De invoering van et Christendom onder de *Hindoes*, door de medewerking der riesters, kan alzoo op geene goede gronden verwacht worden. De derde en vierde kaste hebben volstrekt geenen invloed, en et is alleen door de tweede kaste, die uit Vorsten en Krijgs-

lieden bestaat, dat er iets goeds ten opzigte dier invoering kan verwacht worden. De gewoonte heeft de priesterkaste geheiligd; doch de Vorsten en Krijgslieden zouden de afschudding van het priesterdom wel begeeren, mits zulks op eene zachte wijze kon geschieden, daar anders de orde der gansche maatschappij ligtelijk zoodanig kon verbroken worden, dat een groot gedeelte der bevolking in eenen godsdienstoorlog zou omkomen. Naarmate nu de pogingen der *Britten*, om de barbaarschheden en menschenoffers te doen ophouden, meer en meer herhaald en gunstig bekroond worden, zal de invloed der Priesters van lieverlede verzwakken en het tijdstip naderen dat de Vorsten de priestermagt fnuiken en zelve het hoogste aanzien in den staat verkrijgen, hetwelk als noodzakelijk beschouwd wordt, om de invoering van het Chistendom in den *Hindostan* te bevorderen.

DE GEDAANTEVERWISSELINGEN DER GODEN.

Vele Goden der *Hindoes* hebben gedaanteverwisselingen ondergaan, die *Avatars* genaamd worden. VISHNOE heeft reeds negen vormen aangenomen met het doel om de wereld te redden, de verlorene Veda te herstellen, de reuzen te verstrooijen en de boozen te straffen. In de eerste *Avatar* nam VISHNOE den vorm van eenen visch aan en herstelde de verlorene Veda weder. Zie II. Boek, bladzijde 12. In de tweede *Avatara*, *koermavatar* of *Schildpadvorm* genaamd, nam VISHNOE de gedaante van eene schildpad aan om de aarde te schragen toen de Goden en geniussen er den Oceaan mede beroerden. De derde *Avatar* van VISHNOE is de *Vahara avatar* of *Beerenvorm*, waarin hij met eenen beerenkop wordt voorgesteld, waarop hij de wereld torscht, die door eenen boozen duivel omgekeerd en daarna op den bodem der zee gezonken was. In de vierde gedaanteverwisseling, *Nara Singa Avatar*, komt VISHNOE als een leeuw voor, om de slechtheid van den ongeloovigen en goddeloozen Koning HIRANYACASIPA te straffen, die VISHNOE niet wilde vereeren. De vijfde gedaanteverwisseling is de *Vamoena avatar* of *Dwergvorm* dien VISHNOE aannam, om den trotschen Koning MAHA BALI, welke zich met de goden gelijk stelde, te vernederen. In de zesde *Avatar* nam VISHNOE, daartoe uit ROENIKA geboren, de gedaante van

eenen jeugdigen held en den naam van PAROESA RAMA aan, om den Tiran DIROEDJ en zijne aanhangers te vernietigen. In de zevende *Avatars* verscheen VISHNOE als een heldhaftig en deugdzaam Vorst, onder den naam van RAMA TJANDRA, om den monsterachtigen reus RAWANA te verslaan. De dichter VALMIKI heeft de daden van RAMA TJANDRA in het beroemde heldendicht: RAMAJANA genaamd, vereeuwigd. In de achtste *Avatar* droeg VISHNOE den naam van KRISHNA en was de zoon van VASOEDEVA en DEVAKI, die te *Mathoera* woonden; hij beschermde de herders en wordt als een APOLLO vereerd; even als deze versloeg hij vele monsters, en in zijne honderdjarige regering, verrigtte hij zoo vele wonderen, dat zij nimmer kunnen beschreven worden. Dikwerf wordt hij met eenen stralenkrans om het hoofd afgebeeld, en schier overal in den *Hindostan* en vooral door de vrouwen met geestdrift aangebeden. De negende *Avatar* stelt VISHNOES menschwording in BOEDHA voor, en zijne tiende gedaanteverwisseling is nog aanstaande; gedurende dezelve zal de wereld vergaan.

BRAHMA, die met vier hoofden en vier armen wordt afgebeeld, heeft ook verscheidene vormen gehad waarvan die van DAKSJA met een ramshoofd, de voornaamste is.

SIWA onderging ook vele gedaanteveranderingen, en hij komt voornamelijk voor als MAHA DEWA, de groote God, KALA, de Tijd en ROEDRA, de Verdelger.

Deze *Avatars* hebben eenen nadeeligen invloed op de verspreiding van, en op het geloof aan het Christendom, daar de *Hindoes* CHRISTUS als eene menschwording van een' der goden beschouwen; echter hadden de *Grieken* en de *Romeinen* ook hunne Goden met derzelver metamorphosen, en evenwel heeft het rijk der waarheid bij hen over bijgeloof en afgoderij gezegepraald.

DIENST VAN BOEDHA.

De dienst van den eenigen BRAHM had in den *Hindostan* plaats gemaakt voor het veelgodendom; zuivere beginselen waren aldaar door valsche leeringen verdrongen, en zachtzinnigheid, ingetogenheid en godsvrucht er door wreedheid ongebondenheid en bijgeloof vervangen. Een buitengewoon man verscheen, die

Mythologisch door de *Brahmanen* voor de negende *Avatar* van VISHNOE gehouden wordt; hij was een zoon van SODODANA Koning van *Giamba Dwipa* en is bekend onder den naam van TSJAKYA, SJAKIJA en SAKIA; in *Japan* heet hij XAKA, in *China* SAKA en in *Tonkin* (*Tonquin*) TSJAKABOET. In het Birmansche rijk en op *Ceylon* wordt hij aangebeden onder den naam van GAUTAMA, GAUDAMA, CAUTAMOE en CANTOM wijders is hij bekend onder den naam van BOORO SINDO, SOMIMA, DATHA NINOE, THAT, THIKA MAINE POETH. Na een weelderig leven geleid te hebben, werd hij zeer ingetogen en in eene zesjarige boetedoening wischte hij zijne vroegere buitensporigheden uit, werd een heilige en ontving den naam van BOEDHA, welke ook BOEDHO, BOEDHA, BHAVAM, BOET, BODHA en WODHA geschreven wordt. Eenigen hebben hem voor NOACH, anderen voor MOZES, sommigen voor SESOSTRIS van *Egypte* en weder anderen voor WODAN gehouden. Over den tijd zijner geboorte verschillen de Hindoesche schrijvers; sommigen stellen dien twee duizend jaren, doch de meesten duizend jaren, en weder anderen vijf honderd jaren vóór J. C.

Thans neemt men, naar de oudheid der gedenkteekenen, zoo als zijn tempel en reusachtig beeld in de provincie *Behar* aan, dat hij duizend jaren voor J. C. geleefd heeft. Zijn beeld wordt staande en liggende, doch meestal op een lotus zittende, aangetroffen, hebbende den eenen voet onder het ligchaam en den anderen op de knie. De handen rusten gewoonlijk op den schoot; hij heeft kort, gekruld haar, waarvan men geene reden weet te geven, daar de Hindoes lang haar hebben. Zijn gelaat drukt minzaamheid, goedwilligheid en diepdenkendheid uit. Zijn eerste leerling was MAHA KAJA, aan wien hij zijn hervormingsplan toevertrouwde, dat ten doel had de godsdienst zijner landgenooten tot hare oorspronkelijke zuiverheid terug te brengen. Weldra verwierf hij grooten aanhang. Hoofdzakelijk verbood hij: het dooden van eenig schepsel, het stelen, de ontucht, het liegen en het gebruik van bedwelmende dranken. Deugd, goedwilligheid en ingetogenheid werden zijnen navolgers aanbevolen; de Priesters mogten niet huwen. Deze nieuwe leer, die door verscheidene Vorsten omhelsd werd, joeg de *Brahmanen* in het harnas, welke in den beginne in tegenwoordigheid der Koningen, openlijk en mondeling met de Boe-

Ihisten over hunne stellingen, die ongodisterij predikten, wedstrijd aielden: zoolang de regerende Vorsten BOEDHA beleden, zegevierden zijne aanhangers; doch moesten, toen de Vorsten weder voor den invloed der *Brahminen* bukten, het onderspit delven.

Reeds in de eerste eeuw na J. C. hadden er volksverhuizingen van den *Hindostan* naar *Java, Japan,* en *China* en in de zesde euw na J. C. eene verdelgende vervolging tegen de Boedhisten, p aanblazing van COEMARILA BHATTA plaats, die een hevig egenstander en een beroemd Brahminsch godgeleerde was, en ijne godsdienst even krachtdadig met de pen als met het zwaard ndersteunde. Bijna overal werden de vervolgden uit den *Hinostan* verdreven; zij vestigden zich op *Ceylon* in *China, Japan, ochin–China, Tartarye, Tonkin* en in het Birmansche rijk.

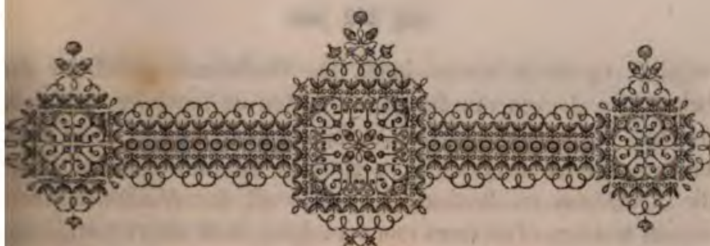
De Boedhisten gelooven niet in eene eerste oorzaak, erkennen eene schepping van het heelal, beschouwen de stof als eeuwig, eeren dat alle wezens uit zich zelve ontstaan en dat de wereld eeds dikwerf verwoest, doch door eene buitengewone werking elkens herschapen is. De dienst van BOEDHA stellen zij boven ie van al de overige goden, die zij als zijne ondergeschikten eschouwen; zij vereeren het vuur niet, gelooven in gedaanteverwisselingen en stellen vast, dat de braven in goden, en e boozen in dieren en duivelen zullen veranderen; doch dat de atsten door een goed gedrag weder in rang kunnen opklimmen.

Er zijn volgens hun gevoelen zes en twintig hemelen en ier en dertig hellen voor de verschillende trappen van deugd n ondeugd. De Brahmanen en Boedhisten haten, schelden en erachten elkander onderling. De hoogste staat van geluk is ivani of verzinking, doch niet in het Hoogste Wezen, dat zij iet erkennen; maar het is een staat, waarin het dierlijk lijden a alle verdere persoonsverandering ophoudt.

Het vergaan der wereld stellen zij aldus voor: Na hevige lasregens, zal er in honderd duizend jaren geen droppel van en hemel vallen; het dieren– en plantenrijk zullen vergaan; on en maan verdwijnen. Verscheidene andere zonnen zullen kanderen opvolgende, door eenen blakerenden gloed rivieren, ieren en zeeën uitdroogen, de zesde zon zal 1,010,000 werelen van een doen splijten, en de zevende zon zal den hemelschen erg *Mienmo* en al deszelfs bewoners verteeren. Het vernielende uur zal, geen voedsel meer vindende, uitdooven.

De invloed van het Boedhaïsmus is zeer groot geweest; millioenen Brahmanen hebben het omhelsd, en er de gruwelijkste vervolgingen voor verduurd. Zij werden aan handen en voeten gebonden en alzoo in menigte in het water geworpen en verdronken. Echter verkozen zij liever hunnen geboortegrond te verlaten dan tot de Brahminschen godsdienst weder te keeren. Hieruit blijkt, dat de Brahmanen wel tot het Boedhaïsmus, maar de Boedhisten niet tot het Brahmanismus zijn overgegaan; zoodat de eersten, als wankelbaarder dan de laatsten, eerder dan deze, tot verzaking van hunne Godsdienst en tot omhelzing van het Christendom, zouden te bewegen zijn; echter zouden er eeuwen moeten verloopen, alvorens de ingewortelde denkbeelden, die door het veelgodendom ontstaan zijn en de menigte beheerschen, door zuivere begrippen aangaande God en zijnen dienst zouden vervangen worden.

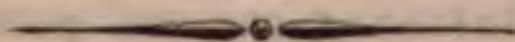
X. HOOFDSTUK.

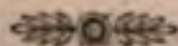
Oude Godsdienst der Javanen.
INVOERING VAN HET ISLAMISMUS OP JAVA.

INHOUD.

Vroegere betrekkingen der *Javanen* met den *Hindostan*, voornaamste volksverhuizingen naar *Java*. -- De dienst van BRAMA VISHNOE, SIWA en BOEDHA. -- Goden door de *Javanen* in vroegeren tijd en ook thans nog vereerd. -- De dertig *Woekoes* met de beschrijving in het *Javaansch* benevens de vertaling daarvan. -- Invoering van het Islamismus op *Java*. --

VROEGERE BETREKKING VAN JAVA MET DEN HINDOSTAN

VOORNAAMSTE VOLKSVERHUIZINGEN NAAR JAVA.

De vroeger vermelde gedenkteekenen, beelden en opschriften, welke op *Java* bestaan, getuigen, dat dit eiland in het naauwste verband met de vaste kust van *Indië* moet gestaan hebben: de Kawitaal, die in de oudste schriften der Javanen voorkomt en voor een groot gedeelte Sanskrit is, doch de buigzaamheid van de vormen dier taal verloren heeft, pleit even zoo zeer voor de naauwe verwantschap, die er tusschen de *Javanen* en *Hindoes* bestaat, als de oude godsdienst der *Javanen* daarvan voldoende getuigt. In het derde hoofdstuk van dit boek is het vermoeden ontwikkeld, dat de eerste bevolking van *Java* uit *Perzië* zou gekomen zijn, alwaar de vuurdienst veel overeenkomst met dien van BRAMA had, welke er later ingevoerd werd, zoodat reeds in de eerste eeuw na J.C. die dienst, ofschoon eenigzins ge-

wijzigd, op *Java* bestaan heeft. De vruchtbare grond en de bekoorlijke streken van dat eiland lokten de bewoners van den overwal uit, het te bezoeken, er handel op te drijven en er zich te vestigen. De bergspelonken strekten tot toevlugtsoord voor die *Boedhisten* en *Brahmanen*, welke uit den *Hindostan* verdreven werden, of uit vrees voor vervolging, zich elders vestigden. Volgens de overleveringen kwamen de landverhuizers van de kust van *Coromandel*, die gewoonlijk *Kelling, Kling, Kalinga* en ook *Teling'a* genaamd wordt. De naam van *Kling* is den inlander zeer bekend en wordt in de oudste handschriften aangetroffen; zoo staat in de geschiedenis van Isma Jatim, die op de kust van *Coromandel* leefde: «Maka Megah Nîra, *itoepon toeronlah tja deri benoewa Kling itoe laloelah tja meng'ikot pergi kapada negri Musalapatani*, dat is: En Megah Nîra kwam af van het landschap *Kling*, voortgaande, vervolgde hij de reis naar de stad *Musalapatani*. De Javaansche jaartelling is die van *Saka* of *Saliwana*, welke ook op de kust van *Coromandel* en op *Bali* gebruikt wordt en met het jaar 78 na J.C. aanvangt. Saka, ook Adji Saka genaamd, zou een magtig Vorst op die kust geweest zijn, op *Java* eene groote volkplanting gevestigd en er het schrift, de godsdienst en het bewind ingevoerd hebben. In sommige kronijken wordt die invoering aan een' persoon toegeschreven, welke den naam van *Tritrêsta* droeg, doch voor denzelfden als *Adji Saka* gehouden wordt. In de zesde eeuw na J.C. werd *Java* aanzienlijk door *Hindoes* bevolkt, die op dat eiland eene schuilplaats tegen de vervolgingen vonden, welke zij om het verschil in Godsdienstige gevoelens moesten verduren. Vele groote tempelen zijn in de dertiende en veertiende eeuw gebouwd, waaruit besloten wordt, dat er kort vooraf weder eene aanzienlijke volksverhuizing uit den Hindostan naar *Java* heeft plaats gehad.

DE DIENST VAN BRAMA, VISHNOE, SIWA EN BOEDHA.

BRAMA.

De dienst van Brahm, of de oorspronkelijk zuivere Godsdienst der *Brahmanen*, zonder goden heeft nimmer openlijk op *Java* bestaan, daar tijdens Boedhas verschijning, 1000 jaren voor J.C. die dienst reeds door het veelgodendom verdrongen was en *Java*,

o als gezegd is, veel later bevolkt werd. Daarentegen heeft
dienst van BRAMA reeds lang op *Java* bestaan en wordt er
g uitgeoefend. Tot dus verre heeft men wel geene beelden
n BRAMA in de groote tempelen op dat eiland gevonden,
ch het beeldhouwwerk in de tempelen van BRAMBANAN toont
or de *Toepiswoeris* of beelden, die *Hindoes* in eene godsdien-
ige houding ter eere van BRAMA voorstellen, dat zij voor die
dheid gesticht zijn. Nog heden ten dage zijn de *Brahmanen* op
va niet uitgestorven; in de Residentie *Pasaroewang* op het
ngersche gebergte, woont in de nabijheid van den brandenden
rg BRAMA, eene bevolking van ruim drie duizend zielen, die
n God, naar welken die berg genaamd is, mitsgaders VISHNOE
SIWA huldigen. Zij erkennen eene Opperste Magt, die waar-
hijnlijk BRAHM zijn zal, ofschoon zij er den naam van PRABOE
DEROE INGLOEHOER of *Opperleeraarvorst* aan geven. Het vuur,
t ook den naam van BRAHMA en BRAMA draagt, wordt ge-
dig door hen binnen 's huis onderhouden; zij bidden voor
t vuur en offeren aan hetzelve; na het gebed wenden zij zich
et gebogen hoofd naar den berg BRAMA en buigen zich driemaal
or denzelven. Bij de beschrijving van *Pasaroewang* zal er nader
n deze *Brahmanen* gewag gemaakt worden.

VISHNOE OF WISNOE.

Van VISHNOE zijn beelden in de tempelen van BRAMBANAN
vonden, en uit oude geschriftén blijkt, dat aan die Godheid
lde bewezen werd; zoo vind ik in een Kawisch handschrift
Sumbah ning hoelon nêng BATHARA HARI *sarwwa djatma boe
tyasa,*» dat is: Mijne godsdienstige hulde aan BATHARA WISNOE
alle eerbaarheid te allen tijde.
AWFURD heeft HARI door SIWA, doch in de Kawische schriften
nd ik dat woord door WISNOE vertaald. SANGHYANG wordt
k dikwerf voor den naam dezer godheid gevonden.

SIWA.

De dienst van SIWA of SIVA ook MAHA DEWA Oppergod,
WANG WENANG de magtige Heer, en DJAGATNATA de We-
ldheer genaamd, schijnt naar de beelden, in de groote hoofd-

tempels te oordeelen, alwaar zij niet met andere, dan met die zijner familie, worden aangetroffen, op *Java* de voornaamste geweest te zijn. Zijn beeld en de hem omringende zinnebeelden van zijne dienst verschillen echter zeer voordeelig van die, welke in den *Hindostan* de kieschheid grovelijk kwetsen; en, daar men, noch van kindermoord, noch van die wreede daden noch van die ontuchtigheden op *Java* gehoord heeft, welke de *Hindoes* ter eere van Vishnoe en Siwa plegen, zoo kan men, daar het karakter der *Javanen* goed en zachtzinnig is, vaststellen, dat de *Hindoes*, welke hun Vaderland verlieten, om zich op *Java* te vestigen, de wreede vervolgingen, die in den *Hindostan* plaats hadden, moede waren, en de bloedige en schandelijke offers, welke aan de Goden gebragt werden, verfoeiden, zoodat zij, door hunne Priesters daarin voorgegaan, op *Java* tot de oorspronkelijke godsdienst genaderd zijn en mildere beginselen omhelsd en ingevoerd hebben.

BOEDHA.

De dienst van Brama schijnt met dien van Boedha op *Java* zeer verwant te zijn geweest, en het blijkt niet, dat de *Brahmanen* en *Boedhisten* elkander op *Java* vervolgd hebben; de dienst van Boedha moet er alzoo niet zoo scherp afgebakend geweest zijn als in den *Hindostan*, en ofschoon de tempel van Boro Boedho vier honderd beelden van Boedha bevat, is het nog niet zeker, dat die tempel uitsluitend aan Boedha was toegewijd, want de Boedhabeelden kunnen ook voorstellingen van de Boedhisten zijn, die het Boedhaïsmus op *Java* hebben overgebragt. In gezegden tempel vindt men echter eene afbeelding van Goden, die in tegenwoordigheid van Boedha strijden, terwijl men elders ook beelden van hem, behalve in de ruïnen op den berg *Lawoe* aantreft. In hoe verre de dienst van Boedha op *Java* met die van de *Hindoes* verschild heeft, is moeijelijk te bepalen. De benaming van de godsdienst, den tijd en den dag van Boedha, zoo als in het VIII Hoofdstuk vermeld is, toont echter duidelijk aan, dat zijne dienst vroeger op *Java* bestond. De *Badouinen* in het zuiderregentschap van *Bantam*, die bij de invoering van het Islamismus hunne godsdienst ge-

trouw bleven, leven geheel afgezonderd en doen, daar zij geene tamme dieren slagten, en zeer kuisch leven, vermoeden, dat zij afstammelingen van *Boedhisten* zijn, ofschoon zij BOEDHA thans niet onder hunne Goden tellen en geene dan zeer onbepaalde denkbeelden van de godsdienst hunner voorvaderen hebben. In het algemeen kan men vaststellen, dat de godsdienst, die de *Hindoes* op *Java* overbragten, en welke in den *Hindostan* door het veelgodendom reeds zoo zeer van zijnen oorsprong verbasterd was, door de menigte niet verstaan werd en zelfs door de Priesters niet kon uitgelegd worden, daar het geheele stelsel op bijgeloof en logen gegrond was.

GODEN,
DOOR DE JAVANEN IN VROEGEREN TIJD EN NOG HEDEN VEREERD.

Ofschoon de *Javanen* zich thans Islamiten noemen, is het Hindoeïsmus bij hen op verre na nog niet uitgewischt. De gedenkteekenen der oudheid beschouwen zij altijd met heiligen eerbied, offeren nog in grotten, op geheiligde plaatsen en grafterpen, en ijlen met geestdrift naar die tooneelvertooningen, welke hunne verbeelding in de vroegste eeuwen terugvoeren.

Nadat WISNOE den ongelukkigen WATOE GOENONG gedood en zijne zeven en twintig Zonen in zeven en twintig weken, een voor een omgebragt, doch hunne rampzalige moeder SINTA, die onwetend met haren zoon WATOE GOENONG gehuwd was, in den hemel ontvangen had, stelde hij ter gedachtenis zijner overwinning dertig *Woekoes* of weken in, die op de zeven en twintig zonen, WATOE GOENONG, SINTA (SINTO) en hare zuster LANDAP zinspeelden. In een Javaansch handschrift, dat ik bezit, en hetwelk den titel van «*Kandaaning kang Wawoekon*» of: *Verhaal der weken* voert, is bij iedere *Woekoe*, die den naam van een dier zeven en twintig personen draagt en aan eene godheid is toegewijd, eene teekening gevoegd, die op eene monsterachtige wijs die *Woekoe* voorstelt. Deze teekeningen dragen het kenmerk van een tijd, waarin het gedrogtelijke, eene ruwheid in denkbeelden en kunst aanduidt, die gewis de hooge ontwikkeling, welke wij in vele tempelen en beelden op *Java* aantreffen, lang moet vooraf gegaan zijn. WATOE GOENONG regeerde in het 140e Javaansche jaar, en dierhalve kunnen, kort na zijnen dood, die

afbeeldingen der gezegde *Woekoes* vervaardigd zijn. Met een onbegrijpelijk genoegen hoort de *Javaan* het *Kandaaning kang Wawoekon* op eenen zingenden toon lezen, en het doet hem peinzende, in het verledene herleven.

Om zich in de taal, waarin de beschrijving van die *Woekoes* voorkomt, te oefenen en zich tevens met sommige geliefdkoosde denkbeelden der *Javanen*, hunne godenleer en offeranden bekend te maken, voeg ik hier een gedeelte van den tekst dier beschrijving bij, welke in eenen korten en afgebroken stijl vervat is. De letter *e* welke ik zonder eenig teeken voorstel en in het Javaansche met de *pepat* geschreven wordt, heeft den klank der stompe *e* in: *beknopt, bewaard,* enz. Op iedere plaat staat eene Godheid met een huis, een boom, een vogel, eene soort van banier, en somtijds een bloempot. De eerste plaat wordt hier onveranderd bijgevoegd.

I.
WOEKOE SINTO.

Woekoe SINTO *dhéwaanné,* JOMO KI PATI; *kajoenné kendajakan; manoekké* Gagak; *mandi hoemboel-loemboel; hakéh lobok baanjoe soekoe tengngen. Gedong nèng ngarso, pardhikaanné* Woekoe SINTO. *Hapeng ngawak boeto; manahhé heneng, sasami ngalanno, sring katiwassan. Kendajakan dhadhi pengngahoebbaanning ngaloro. Gagak waskithéng wangsit. Hawak wétto nom; mandi hoemboel-hoemboel; kéringngaanning sasami: hakedik kang radsjeki, lan semon lampah pandito; bilahiné dhéné somoho. Sedekahhé: hajam poetih, brassapitrah, hoetowo hajam pitik, bras sapikoelan.*

Woekoe SINTO, (vrouw en moeder van WATOE GOENONG) heeft tot Godheid, JOMO KI PATI; tot boom, den Kandajakan; tot vogel, de Kraai; vergiftig is de banier; veel lossen regen bevat haar regtervoet. Het huis vooraan is het verblijf van *Woekoe* SINTO. Zij heeft een monsterachtig ligchaam; haar hart is zwijgend, het beeld van veranderlijkheid, somtijds het onderspit delvende. De kandajakan is eene beveiliging tegen ziekten. De kraai is zeer ervaren in het voorspellen. Voorts is zij (SINTO) krachtig, jeugdig; vergiftig is de banier; desgelijks zijne hare uitwerkselen; weinig levensmiddelen verschaffende, en dubbelhartig is het gedrag der Leeraars. Haar ramp (vloek) baart droefgeestigheid. Haar zoenoffer bestaat in witte hoenders, een schepel rijst, of in kiekens en een pikol rijst.

nné, radjoek. Slawatté, lmang kětheng.

oekoe Woekir heeft tot Godheid, Moho Jekti; zijn boom is *Vagasari;* zijn vogel, *Mannjar.* Het huis voor het bloem-r, dat vooraan staat, is het verblijf van *Woekoe* Woekir;

(*) Ook Sosrijo.

(**) Ook Maksswolo.

II.
WOEKOE LANDAP.

Woekoe LANDAP *dhéwaanné*, MOHO DHÉWO(*); *kajoenné*, Kendajakan; *maannoekké*, Noeri; *Gedong néng ngarso*; *soekoe kiwo kebok baannjoe; pardikaanné* Woekoe LANDAP, *habagoes warnaanné. Kendajakan dhadhi pengngahoebbaanné ngaloro. Noeri dhadhi hamenghamengngaanné ratoe. Gedongngné kang ngarso ngatokkaken dhónjaanné; kebok warih soekoe kiwo. Jén printah hadem ming woeri. Bilahienné* Woekoe LANDAP, *kaissan. Sedekahhé: hiwak kali pinangngang; hadhi walik beras, ngo pitro dhén toempang. Dhongaanné, kaboello; slawatté, tang kétheng.*

Woekoe LANDAP heeft tot Godheid, MOHO DHÉWO; tot boom, n Kendajakan; tot vogel, de papepaai. Het huis staat vooraan; ar linkervoet is vol water; het verblijf van *Woekoe* LANDAP schoon van gedaante. De Kendajakan dient tot beveiliging en ziekten. De papegaai strekt tot vermaak der Vorsten. t huis dat vooraan staat, bevat hare goederen; vol water haar linkervoet. Hare bevelen zijn hard in den vervolge. De p (die zij aanbrengt) is duurte. Haar zoenoffer is geroosterde ervisch; het is goed ongekookte en gekookte rijst voor de storvenen op te stapelen. Hare voorspraak is welgevallig. huwelijkskosten (betaalt men) haar vier penningen.

III.
WOEKOE WOEKIR.

Woekoe WOEKIR *dhéwaanné*, MOHO JEKTI(**); *kajoenné*, Nagasari; *annoekké*, Mannjar. *Gedong néng ngajoen tojo djembangnan ng ngarso, pardikaanné* Woekoe WOEKIR; *hambek kapanditan, baanné hakéh kahasih.* Mannjar *tan kenno kahoengkoellan hi. Tojo néng ngarso pradah hing pangngan. Gedong néng rso ngatokhaken kadhonjaanné.* Nagasari *hakéh kademan, dhadhi klangngénnaanné ratoe. Bilahienné* Woekoe WOEKIR, *naningojo. Sedekahhé: hajam poetih, bras sapitrah. Dhoanné, radjoek. Slawatté, limang kétheng.*

Woekoe WOEKIR heeft tot Godheid, MOHO JEKTI; zijn boom is *Nagasari;* zijn vogel, *Mannjar.* Het huis voor het bloemwater, dat vooraan staat, is het verblijf van *Woekoe* WOEKIR;

(*) Ook SOEPIJO.

(**) Ook MAHESWORO.

het priesterdom genegen, wordt hunne verschijning zeer bemind. *Mannjar* kan niet in wijsheid overtroffen worden. Het vooraan staande water dient voor de spijzen. Het vooraanstaande huis bevat zijne schatten. De Nagasari is zeer koel van lommer en dient tot verlustiging voor Vorsten. De ramp die *Woekoe* WOEKIR aanbrengt, is: onderdrukt te worden. Zijn zoenoffer bestaat in witte hoenders, een schepel rijst. Zijne voorbede slaagt. Als huwelijkskosten offert men hem vijf penningen.

IV.

WOEKOE KOERANTHIL.

Woekoe KOERANTHIL *dhéwaanné*, BANGSOR (*); *kajoenné*, Kajoe tangngan; *manoekké*, Salindit; *hamandi hoemboel-loemboel. Kebok baannjoe soèkoe kiwo; gedong maloemah nêng ngarso, pardhikaanné* Woekoe Koeranthil; *handap roepaanné. Salindit sapolahhé kangélan. Kajoe tangngan panas baran sangnganggoer. Gedong maloemah nêng ngarso. Boros, toer liello hing dhoennjo, nangnging sreppen, tan biso simpen. Kebok baanjoe soekoe kiwo; parintah hadem ming woeri lan nadoh pegawé betljik. Bilahienné* Woekoe KOERANTHIL: *tibo, mênnêk. Sedekahhé: hajam loerik, bras sapitrah, tinoempang. Dhongaanné, slamet; slawatté, pitoeng kêthêng.*

Woekoe KOERANTHIL heeft tot Godheid, BANGSOR; tot boom, *Kajoe tangngan;* tot vogel, *Salindit;* vergiftig is de banier. De linkervoet is vol water; het achteroverliggende huis is het verblijf van *Woekoe* KOERANTHIL; hij is kort van gestalte. De *Salindit* vertoont kommer. De *Kajoe tangngan* neigt tot toorn, waar hij ook stilhoudt. Het achterover liggende huis, is vooraan. Hij is verkwistend en wereldsch, maar koud, kennende geene spaarzaamheid. Vol water is de linkervoet; zijne bevelen zijn hard in den vervolge en verwijderen den braven arbeider. Het ongeluk, dat *Woekoe* KOERANTHIL aanbrengt, is vallen en klimmen. Zijn offer bestaat in gestreepte hoenders, en een schepel rijst wordt uitgestort. Zijne gebeden zijn heilrijk. Als huwelijkskosten offert men hem zeven penningen.

V.

WOEKOE TALOE.

Woekoe TALOE *dhéwaanné*, BANJOE; *kajoenné*, Walikoekoen; *manoekké*, Brandjang'an; *hoemboel-loemboel hing woeri: gedong nêng ngarso, pardikaanné* Woekoe TALOE; *gedé hatienné*, Wa-

(*) Ook POERBOE SEKKORO.

likoekoen *toer koekoeh.* Brandjangngan *betah mellék; hoemboel-loemboel kawoeri. Bedjaanné kepanggih wingking. Gedong ngarso kangngatokkaké kadoenjaanné. Bilahienné kasyoeng hoetawi kasoengngoe. Sedekahhé : hajam, bras sapitrah : dhongaanné, kaboello; slawàtté, woloeng késthéng.*

Woekoe Taloe heeft tot Godheid Banjoe; tot boom, de *Walikoekoen;* tot vogel, *Brandjangngan;* de banier is achter hem; het vooraanstaande huis is de vrijplaats van *Woekoe* Taloe; trotsch is zijn hart, en stevig de *Walikoekoen. Brandjangngan* kan slapeloos blijven; de banier staat achteraan. De gunst van dezen God wordt naderhand verworven. Het vooraanstaande huis bevat zijne schatten. Het ongeluk, dat hij aanbrengt, is geslagtand of gehoornd te zijn. Zijn zoenoffer bestaat in hoenders, een schepel rijst geofferd. Zijne voorbede wordt verhoord; men offert hem acht penningen voor huwelijkskosten.

VI.

WOEKOE GOEMBREG.

Woekoe Goembreg *dhéwaanné,* Soerjo (*); *kajoenné,* Mandhéro; *manoekké, hajam halas. Soekoe teng'ngen kebok banjoe. Gedong, néng woeri, pardhikaanné* Woekoe Goembreg. *Barang satjiptaanné kang bettjik tinakén Kajoe* Mandhéro *dhadhi pangngahoebbaanné ngakéh hajam halas, hing nging'ngoe wong ngardhi. Kebokh banjoe soekoe tengngen, hadem ming ngarep; gedong kawoeri; lillo hing doenjo tan barono lahir. Bilahienné déneng ngoedjar lan kaleboe baanjoe; sedekahhé: hajam broeboen pinindang, bras habang sapitrah; kampoennan dhongaanné; slawatté, sangngang késthéng.*

Woekoe Goembreg heeft tot Godheid, Soerjoe; tot boom, de *Mandhéro;* tot vogel, een Boschhoen. Zijn regter voet is vol water. Het achter aan staande huis is de vrijplaats van *Woekoe* Goembreg. Alle billijke begeerten worden van denzelven gevraagd. De *Mandhéro* biedt beschutting aan vele boschhoenders, die door de bergbewoners aangefokt worden. Zijn regtervoet is vol water, en brengt vooraf koelte aan; het huis staat achteraan; hij is wereldschgezind en biedt geene schatten aan. Hij straft voor het veel spreken, met overstrooming; Het zoenoffer aan hem bestaat in offerhoenders tot kerrij gemaakt met een schepel rijst; zijne gebeden worden verhoord; men offert hem als huwelijkskosten negen penningen.

(*) Ook Soero.

VII.
WOEKOE WARIGALIT.

Woekoe WARIGALIT *dhéwaanné jang* NGASMORO; *kajoenné,* Soelastrie; *manoekké,* Kapodang. *Ngareppakên tjandi, pardikaanné habagoes warnaanné.* Soelastri, *tan nalap sariné, dhadhi kakembangngan bahé.* Kapodang *betjik tan kenno hing ngingngoe, hangreng, rekti hoenienné. Hangngareppaké tjandi; tan pegat prih hatin. Bilahienné hingngêmbet dênning wong. Sedekahhé: hiwak kebbo, dênnêlêh, bras sapitrah katoempeng; dhongaanné, toer bakal; slawatté, patang kêthêng.*

Woekoe WARIGO ALIT, heeft tot Godheid, NGASMORO; tot boom, de *Soelastrie;* tot vogel, *Kapodang.* De tempel vooraan, zijne vrijplaats, is schoon van gedaante. Van de *Soelastri* plukt men geene bloemen, hij bloeit slechts De *Kapodang* is heilzaam, maar kan niet opgekweekt worden, statig is zijn geluid. Vooraan staat de tempel; er is geen einde aan zijne droefgeestigheid. Zijne rampberokking bestaat in te klagen over de menschen. Zijn zoenoffer is buffelvleesch, dat voorgezet wordt, rijst een schepel opgestapeld; zijne gebeden bieden hulp; de giften bij het huwelijk bestaan in vier penningen.

VIII.
WOEKOE WARIGAGOENG.

Woekoe WARIGAGOENG *dhéwaanné,* PONTJO RESSI; *kajoenné,* Tjempoko; *manoekké,* Bêthêt; *hoemboel-loemboel kawoeri. Gedong ngarsêng poengkoer pardhikaanné, habot sangoenné;* Tjempoko, *kadep paparêntah, toer tinoembas witjaraanné;* Bêthêt *haremen koempoelan wong ngakéh, biso mêk pangngan, tan brono tinoeloeng; hoemboel-loemboel kawoeri; begdjaanné kapanggih woentat. Gedong ngarseng poengkoer; lilaanné kapaparon; bilahienné kabendhoenné dhêning mitraanné. Sedekahhé: bébék poetih, bras sapitrah; dhongaanné, radjoek; slawatté, limang kêthêng.*

Woekoe WARIGO AGOENG, heeft tot God, PONTJO RESSI; tot boom, de *Tjampaka;* tot vogel, de *Parkiet;* de banier is achter aan. De voor en achter staande huizen zijn zijne vrijplaatsen, zwaar beladen met proviand. De *Tjempaka* bevordert de bevelen, en (door denzelven) wordt raad geschaft. De *Parkiet* zoekt de bijeenkomst van veel menschen en weet de spijzen weg te nemen, hij brengt geene schatten aan; de banier staat achter aan; zijn

zegen wordt in het vervolg verkregen. De huizen staan voor en achter aan; hij is den middelstand genegen. Zijne rampverspreiding bestaat in den vloek van vrienden. Men brengt hem ten zoenoffer witte eenden, een schepel rijst. Zijne voorbede slaagt; de giften bij het huwelijk zijn vijf penningen.

IX.

WOEKOE DJOELOENG WANGNGI.

Woekoe DJOELOENG WANGNGI *dhéwaanné*, SAMBO; *kajoenné, Tjempoko; manoekké,* Goethilang; *hoemboel loemboel kuwoeri. Tojo djembangngan néng ngarso; pardhikaanné tatak tengginas. Tjempoko hakéh kang ngasih toetoek sedjaanné. Goethilang hing ngingoe wong ngagoeng. Hoemboel–loemboel ngatokkaké pasihaanné Dhewaanné. Djembangngan néng ngarso. Paradah hing boedhdhi, tanpo gedong, tannedijo sasimpen kang loewih. Bilahienné tjinebbak hing matjan. Sedekahé sego, kebo boelé. Dhongaanné, toer bakal. Slawatté, koetjing ginawé gelepoeng.*

Woekoé DJOELOENG WANGNGI heeft tot Godheid, SAMBO; tot boom, de *Tjempaka;* tot vogel, de *Goethilang;* de standaard is achteraan. Het bloemenwater staat voorop; zijne vrijplaats snijdt de onbedachtzaamheid af. De *Tjempaka* wordt door velen bemind, wier wenschen hij vervult. De *Goethilang* wordt door de Grooten opgekweekt. De banier brengt de toegenegenheid der Godheid mede. De bloemvaas staat vooraan. Hij bevordert het verstand, bezit geen huis en is niet bereid het overvloedige te bewaren; zijne rampaanbrenging is: door den tijger gepakt te worden. Men offert hem rijst, witte buffels. Zijne voorbede biedt hulp. Men offert hem bij het huwelijk, katten met meel toebereid.

X.

WOEKOE SOENGSANG.

Woekoe SOENGSANG *dhéwaanné*, GONO; *kajoenné*, Tangngan; *manoekké,* noeri, *Gedong maloemah hing woeri, pardhikaanné; hakoewat roso boédhiné. Kajoe tang'ngan tjengkilling loemoeh hatoer; noeri handhoewénni kaloenggoehhan hamrintah sesamaanné. Gedong maloemah hing poengkoer; lilo hing doenjo, tan brono lahir. Bilahiné kasekolo. Sedekahhé: hajam sarto bébék; sakareppé gonné rolas; bras sapitrah katoempeng; dhongaanné, kaboello; slawatté, sapoeloeh kéthéng.*

Woekoe SOENGSANG heeft tot Godheid, GONO; zijn boom is de *Tang'an;* zijn vogel, de Papegaai. Het achteroverliggende

huis is zijne vrijplaats; hij is magtig, sterk in verstand; de *Tangan* spoort degenen, die niet willen antwoorden; de papegaai bezit de verhevenheid om allen te regeren. Het achteroverliggende huis staat achteraan; hij is wereldschgezind en brengt geene schatten voort. Hij brengt dadelijk onheil aan. Men offert hem hoenders en eenden, hij verlangt er 12, een schepel rijst opgestapeld. Zijne gebeden worden verhoord; tien penningen offert men hem bij het huwelijk.

XI.

WOEKOE GALOENGNGAN.

Woekoe GALOENGNGAN *dhéwaanné*, KOMODJOJO; *kajoenné, kajoe tangngan; manoekké*, Bido; *gedong piennikoel; hangngareppaken kris ligan. Baanjoe djembangngan, hing ngarso; pardikaanné habagoes warnaanné. Kajoe tangngan pannas barem kangélan.* Bido *hardhi hing rono moerko; gedong piennikoel hangngatokkaké dhéwaanné. Kris ligan kaharso kapangngarep kawaannénné. Djembangngan hing ngarso handhaannakkaké hawakké. Biellahienné, tetoekaran. Sedekahhé: wedoes, hoelansi hajam mireng dhi pindang; bras sapitrah katoempeng.*

Woekoe GALOENGNGAN heeft tot Godheid, KOMODJOJO; tot boom, de *Tangngan;* tot vogel, *Bido;* het huis wordt (door hem) gedragen; hij houdt den kris Ligan vooruit. Het bloemvaaswater staat vooraan. Zijne vrijplaats is fraai. De boom *Tangngan* verwekt moeijelijken toorn. De bergvogel *Bido* is vratig in den krijg. Het gedragen wordende huis bevat zijne Godheid. De Kris *Ligan* staat vooraan, als voorlooper zijner dapperheid. De bloemvaas vooraan verzorgt hem. Zijne rampaanbrenging is twist. Zijn zoenoffer bestaat in schapen of zwarte hoenders in kerrij gekookt; een schepel rijst wordt er uitgestort.

XII.

WOEKOE KOENINGNGAN.

Woekoe KOENINGNGAN *dhéwaanné*, BATHORO HENDHRO; *kajoenné*, Djojo Koesoemo; *manoekké*, Rangoe–rangan; *gedong néng woeri pardhikaanné; rodo koemingsoen toer kagoeng'ngaanné. Kajoe* Djojo Koesoemo *betjik king joedho. Gedong kawoeri gemmi toer biso simpen hing harto. Bilahienné, kahamoek dhéning ngoewong. Sedekahhé: hiwak lemboe, bras, sapitrah. Dhongaanné, slamet lan kaboello. Slawatté, patang kéthéng.*

Woekoe KOENINGNGAN heeft tot Godheid, BATHORO HENDHRO; tot boom, de *Djojo Koesoemo;* tot vogel, *Ra'ngoe-ra'ngan;* het achteraan staande huis is zijne verblijfplaats. Hij bezit de hoog opstijgende pijlen. De Djojo Koesoemoe is heilzaam in den strijd. Het achteraan staande huis is spaarzaam en weet de schatten te bewaren. Zijne rampverspreiding is: door menschen vermoord te worden. Zijn zoenoffer bestaat in koevleesch, een schepel rijst. Zijne voorbede is heilzaam en welgevallig. Bij het huwelijk offert men hem vier penningen.

XIII.

WOEKOE LANGKIR.

Woekoe LANGKIR *dhéwaané,* KOLO; *hakaloeng, ngoesoes; kajoenné, tjemoro lan ningngas; manoekké, gemmak. Pardhikaanné ... lakoe pandito hatjendek hoemoerré; penga'wak boeto memongso; ...wat moerko manahhé. Kajoe tjemmoro lan hingngas watekké ... kenno dhên sesannak. Gemmak langkoeng tjandolo nora ...dhi. Sapadaanné harmemen penggawé ngiwo. Bilahienné ...djah halampah dhoersilo hoetawi kakerengngan. Sedekahhé, ...oelam, bras sapitrah. Dhongaanné, slamet. Tan slawat.*

Woekoe LANGKIR heeft tot Godheid, KOLO; tot halsband, een darm; tot boomen, de Taxis en de Hingngas; tot vogel, de Kwartel. Wanneer geestelijken zijn huis betreden, duurt hun leven kort; hij heeft het ligchaam van een monster; hij is bovenmate vraatzuchtig van aard. De taxis en de hingngas hebben (gebruikt wordende) de eigenschap, geene familie (kinderen) te krijgen. De kwartel baart groote ellende zonder schaamte. De voeten van LANGKIR vinden vermaak in slinksche wegen. (werken). Zijne rampverspreiding is de dood op den weg des verderfs, of in den strijd. Zijn zoenoffer bestaat in visch, een schepel rijst. Zijne voorbede is heilzaam. Men geeft geen huwelijksoffer.

XIV.

WOEKOE MANDASYO.

Woekoe MANDASYO *dhéwaanné,* BROMO; *kajoenné, hasem; manoekké,* Platoe bawang; *sarto mandi hoemboel-hoemboel; gedong miennep king ngarso pardikaanné; pannasbaran; kajoe hasem watekké hakoekoeh. Platoek bawang boros; hageng nanahhé, nangnging kanggé ngawoelo ratoe. Hoemboel-hoemboel poendi haloehoer dhardjatté. Gedong miennep hing ngarso nga-*

tokhaken dhongaanné; nangnging langkoeng koemet. Bilahienné kasengkolo. Sedekahé: hajam habang pinindang lan sego néng habang. Dhongaanné, slamet. Slawatté, patang poeloeh këthéng.

Woekoe Mandasijo heeft tot Godheid, Bromo; tot boom, de Tamarinde; tot vogel, de *Platoe bawang;* de banier is vergiftig; het huis om te overnachten, dat vooraan staat, is zijne verblijfplaats; de Tamarinde heeft de eigenschappen te versterken; de *Platoe bawang* is spilziek, hooghartig, maar den Vorsten dienstbaar. Waar de banier is, verhoogt zij de waardigheid. Het rusthuis, dat vooraan staat, bevat zijne schatten; maar hij is zeer inhalig. Zijne rampverspreiding is: ziekte. Zijn zoenoffer bestaat in roode hoenders tot kerrij gemaakt en roode rijst. Zijne voorbede is heilzaam. Het huwelijksoffer bedraagt veertig penningen.

XV.

WOEKOE DJOELONG POEDJOED.

Woekoe Djoelong Poedjoed *dhéwaanné,* Loeretno; *kajoenné,* Remboejoet; *manoekké,* Woeritjowang; *ngoengkoerraken tejo djembangngan; ngareppaken goenoeng pardhikaanné; kadoek meneng;* Remboejoet *hapelag warnaanné, tanpo sari, nangnging kiennaraketaken wong ngagoeng; woeritjowang ginoegoe; sahoedjarré ngoengkoerraken baannjoe; parintah hadem hing woeri; tanpo gedong, tanpo biso simpen ngarto; hoekoer tjoempoe; bilahienné, kenno taloeh. Sedekahhé: hajam mabang, pinanggang, segaanné toempeng; dhongaanné, koenoet; slawatté, teloeng poeloeh këthéng.*

Woekoe Djoelong Poedjoed heeft tot Godheid, Loeretno; tot boom, de *Remboejoet;* tot vogel, de *Woeritjowang;* hij plaatst het bloemvaaswater achter aan, (en) het gebergte, zijne verblijfplaats, vooraan; hij is trotsch, stilzwijgend; de *Remboejoet* is schoon van voorkomen, zonder schittering, maar wordt door de Grooten gezocht. De *Woeritjowang* wordt geloofd; het woord van Djoeloeng Poedjoed doet het water teruggaan; zijne bevelen zijn hard in den vervolge; hij heeft geene woning, weet geene schatten te verzamelen, bezittende het toereikend deel; zijne rampverbreiding is bedwelming; zijn zoenoffer bestaat in roode geroosterde hoenders, (en) een hoop rijst; zijne voorbede wordt opgevolgd; het huwelijksoffer bedraagt dertig penningen.

XVI.

WOEKOE PAHANG.

Woekoe PAHANG, *dhéwaanné* TONTRO; *kajoenné*, Kendajaken; *manoekké*, *Tjotjak; mandi lelandep; ngiwakhaken tojo djemangngan; pardhikaanné tan dherman;* Kendajakan *pangngaoebbaanné malarat; Tjotjak roemekso. Hanebihhi pasoetjèn; ilakienné kiennani'ngojo; sedekahhé: hajam poetih; dhongaanné, kboello; slawatté, patang poeloeh kèthéng.*

Woekoe PAHANG heeft tot Godheid TONTRO; tot boom, *Kendajaken*; tot vogel, *Tjotjak;* vergiftig is zijn speer; hij plaatst het bloemvaaswater links; zijne verblijfplaats is niet weldadig; de *Kendajakan* biedt eene schuilplaats aan de ellende; de *Tjotjak* is waakzaam. Hij verwijdert de reinheid; zijne rampverbreiding is: onderdrukt te worden; zijn zoenoffer bestaat in witte hoenders; zijne voorbede wordt aangenomen; het huwelijksoffer bedraagt veertig penningen.

XVII.

WOEKOE KOEROE WELOET.

Woekoe KOEROE WELOET *dhéwaanné*, BOTHORO WISNOE; *kajoenné*, Paridjoeto; *manoekké*, Sejahan; *mandi wahôs kaligan; tjakro néng ngarsaanné; gedong pinikoel, pardhikaanné; hambek kapanditan; kajoe Paridjoeto habetjik warnaanné; manoek sejahhan betjik. Toer prajitno hamantep boedhienné; mandhi wahos ligan remmen perrang; tjokro néng ngarso hanjokro tjoewi njokro manahhé; gedong hangngoenkoellaken pasihhaanné dhéwo: bilahinné, kenno sendjoto; sedekahhé: mendho poetih sarto bras pitrah sakareppé hangngolah; dhongaanné, slamet; slawatté, kèthéng mas.*

Woekoe KOEROE WELOET heeft tot Godheid, BOTHORO WISNOE; tot boom, de *Paridjoeto;* tot vogel, de *Sejahan;* de lans *Kaligan* is vergiftig; de werpschijf is vooraan; het gedragen wordende huis is zijne wijkplaats; het priesterdom is hij gunstig; de boom, *Paridjoeto* heeft een fraai voorkomen; de vogel *Sejahhan* is goedaardig. Hij is voorzigtig, heeft een vast verstand; de vergiftige lans *Ligan* haakt naar den strijd; de vooraanstaande werpschijf werpt bestendige ergenis in het hart; het huis bemagtigt de genegenheid der godheid; zijne rampverbreiding is: door de wapenen getroffen te worden; zijn zoenoffer bestaat in geiten en een schepel rijst, die men koken moet; zijne voorbede is heilzaam; als huwelijksoffer geeft men eenen gouden penning.

XVIII.

WOEKOE MARAKÉH.

Woekoe MARAKÉH *dhéwaanné,* SOERÊNGGONO; *kajoenné,* Tranggoeli; *tanpo manoek; hoemboel-hoemboel kabalik; gedong kapinikoel, pardhikaanné; kajoe tranggoeli tan nalap wohhé nangngin moenggoeh boedhienné. Tanpo manoek, tanpo kiennongkon kadoh; watekké lalên; mandi hoemboel kabalik; tan dhoewé kamoektas; gedong pinanggoel hangngatokhaken pasihkaanné dhéwo; bilahienné, kasamaran; sedekahhé: bèbék poetih, bras sapitrah; dhongaanné, toelak bolo; slawatté, satoes kêthêng.*

Woekoe MARAKÉH heeft tot Godheid, SOERÊNGGONO; tot boom, de *Tranggoeli;* hij heeft geen' vogel; de banier is achterwaarts gekeerd; het gedragen wordende huis is zijne wijkplaats; van den boom *Tranggoeli* plukt men geene vruchten dan voor het verstand. Hij bezit geenen volgel, wordt niet ver gezonden, is traag van aard; vergiftig is de achterwaarts gekeerde banier; hij bezit geene opgeruimdheid. Het op den schouder gedragen wordende huis bevat de toegenegenheid der Godheid; zijne onheilbewerking is: huichelarij; zijn zoenoffer bestaat in witte eenden, een schepel rijst; zijne voorbede weert de legers af; bij het huwelijk offert men hem honderd penningen.

XIX.

WOEKOE TAMBIR.

Woekoe TAMBIR *dhéwaanné,* SIWA; *kajoenné,* Hoepas; *manoekké,* Perdjak; *gedongngé tinengngo pardhikaanné; panastoer kulih boedhienné; kajoe Hoepas tan kenno dhennakoelli; Perdjak hamingnger witjaruanné. Gedé tekkaborré; bilahienné kenno pasangngan; sedekahhé: hajam poetih sarto bèbék kirang, podo pinandang, brassé, rong pitrah; dhongaanné, slamet; slawatté, pangngot wodjo lan dhom wodjo sidji.*

Woekoe TAMBIR heeft tot Godheid, SIWA; tot boom, de *Oepas;* tot vogel, de *Perdjak;* zijn, omhoog gezien wordend huis is zijne vrijplaats; hij is afgunstig en ook verstandig; de vergiftboom kan niet tot schuilplaats strekken; de *Perdjak* verdraait de woorden. Groot is zijne opgeblazenheid; zijne rampberokkening bestaat in aanslagen; zijn zoenoffer bestaat in witte hoenders en zwarte eenden tot kerrij gekookt, rijst twee schepels; zijne voorbede is heilzaam; bij het huwelijk offert men hem een krom stalen mes en eene stalen naald.

XX.

WOEKOE MANDO KOENGAN.

Voekoe MANDO KOENGAN *dhéwaanné*, SOKRO (*); *kajoenné*, ɔso; *manoekké*, Pelong; *ngoengkoerraken tojo djembangang; ɔng kawoeri, kapernah doewoer, pardhikaanné; jèn langkoeng dito, katemmoe betjikké; kajoe ploso dhadhi kembang nging o, tan kanggé prodjo; pèloeng remmen hing warih. Hang-ɔnkoerraken baannjoe; boedhienné pinanggih woeri; gedong ɪ woeri, kapernah doewoer; hakoemet watekké; bilahienné, idhro hing dajoh; sedekahhé: hajam koening ginôrèng, bras, trah; dhongaanné, pandjang ngoemoer; tanpo slawat.*

Voekoe MANDO KOENGAN heeft tot Godheid, SOKRO; tot boom, *Ploso;* tot vogel de *Peloeng;* het bloemvaaswater achter aan ısende; het huis dat achterwaarts immer in de hoogte staat, ijn verblijf; de voorbijgaande leeraren ondervinden zijne willendheid; de *Ploso* bloeijende in de wouden, wordt niet e steden gevonden; de *Peloeng* bemint het water. Hij doet water terug gaan; zijn verstand wordt eindelijk verworven; erwaarts immer in de hoogte staat het huis; hij is vrekkig aard; zijne rampberokkening is verdeeldheid in gezelschap-; zijn zoenoffer bestaat in gebraden gele hoenders, een sche- rijst; zijne voorbede schenkt een lang leven; hij ontvangt ı huwelijksoffer.

XXI.

WOEKOE MATAL

Voekoe MATAL *dhéwaanné*, TJONDROSO (**); *kajoenné*, Nagasari; *oekké, hajam malas; gedongngé katoempangngan. hoemboel-ɔboel; hanoeroennaken poro noto, hoetawi poro prijaji; na-ɪri satibaanné kadjèn karegan; hajam malas dhadhi kaleng-ɪnaanné wong ngagoeng; gedong nèng woeri katoempangngan ɔboel–hoemboel, kasoegihhaanné, bareng lan derdjatté; bila-ɪé, dhèné hanakké; sedekahhé: hajam lirring koenning bèbèk pengngolahhé dhi piendang sarto bras rong pitrah; ɪgaanné, noer boewat; tanpo slawat.*

Voekoe MATAL heeft tot Godheid, TJONDROSO; tot boom, de *asari;* tot vogel het boschhoen; zijne woning is opgevuld standaarden; hij doet al de koningen en al de aanzienlijken

(*) Ook BESOEKIE.

(**) Ook SAKRIE.

dalen: de *Nagasari* gevallen zijnde, wordt door de vorsten gewaardeerd; het boschhoen strekt tot vermaak der grooten; het achterstaande huis is opgevuld met banieren, rijkdommen en rangen; zijne rampberokkening geschiedt door kinderen; zijn zoenoffer bestaat in allerlei gele hoenders en eenden, waarvan het kooksel met kerri bereid wordt, en in twee schepels rijst; zijne voorbede beglanst den arbeid; hij ontvangt geen huwelijksoffer.

XXII.

WOEKOE WOEJÉ.

Woekoe WOEJÉ *dhéwaanné*, KOEWÉRO; *kajoenné*, Tal; *manoekké*, Kapodang; *hangngareppaké kerris ligan; gedong mloemah nêng ngarso pardhikaanné; tan sah nandang prih hatin; Tal, dhowo hoemoerré. Hagedé betareppaané; halandep hatienné; gedong mloemah hing ngarso lilo marang kekasihhé; bilahienné kennu taloeh; sedekahhé, hajam toelak, bras sapitrah, sakareppé ngolah; dhongaanné, toelak bolo; tanpo slawat.*

Woekoe WOEJÉ heeft tot Godheid, KOEWÉRO; tot boom, de *Tal*; tot vogel, *Kapodang*; hij houdt de kris *Ligan* vooruit; het voorwaarts achteroverliggende huis is zijne vrijplaats; onophoudelijk lijdt hij hartzeer; de Tal schenkt een lang leven. Groot is zijn minnennijd; hij is fel van gemoed; het voorwaarts achteroverliggende huis is welgevallig aan zijne gunstelingen; als ramp baart hij bedwelming; zijn zoenoffer bestaat in onheilwerende hoenders en een schepel rijst, die gekookt moeten worden; zijne voorbede weert de legers af; hij ontvangt geen huwelijksoffer.

XXIII.

WOEKOE MANNAHIL.

Woekoe MANNAHIL *dhéwaanné*, TJITRO GOTRO; *kajoenné*, Tigaron; *manoekké*, Sepahan; *ngoengkoerraken baannjoe djembang'an; toembak* Ligan *pinangkoe; haretjêh witjaraanné; Tigaron, loewih hadhi nangnging kedik gawênné; sepahhan demen hing ramé, toembak ligan hangnglantjippi mannah kanggan rono; baannjoe kang woeri hadekik pikiré kang sarêh; bilahienné kahamoek; sedekahhé: wedoes kendit, bras sapitrah, sakareppé ngolah; dhongaanné, toelak bolo; slawatté, sapoeloeh kêthêng.*

Woekoe MANNAHIL heeft tot Godheid, TJITRO GOTRO; tot boom, de *Tigaron*; tot vogel, de *Sepahan*; het bloemvaaswater

ıatst hij achteraan; de lans *Ligan* houdt hij geveld; hij is ɜr beleefd in zijne uitdrukkingen. De Tigaron is zeer fraai ıar van weinig dienst; de Sepahhan bemint de vrolijkheid; lans *Ligan* spitst het gemoed in den strijd; het achteraan ande water geeft weinig bedaarde gedachten; als ramp baart moord; zijn zoenoffer bestaat in gevlekte geiten, en een ıepel rijst, die men moet koken; zijne voorbede keert de scharen bij het huwelijk offert men hem tien penningen.

XXIV.

WOEKOE PRANG BAKAT.

Woekoe PRANG BAKAT *dhéwaanné*, DENDO; (*) *kajoenné*, risan; *manoekké*, *Rangngoerangngan; sikil tengngen kobok* rik; *hagedé wirangngé; tirisan hadowo hoemoerré; toer loe-*ıntoe *sandang pangngaanné; rangngoerangngan kebat barang* rjaanné; *toer gedé hatienné, jèn parèntah hadem ming ngarep;* lahienné, *dhi hoepassi; sedekahhé: hiwak sapi, sakareppé ngolah,* ıs *sapitrah tinoelèn; dhongaanné, slamet; slawatté, patjoel.*

Woekoe PRANG BAKAT heeft tot Godheid, DENDO; tot boom, de *risan*; tot vogel, de *Rangngoerangngan*; zijn regtervoet is vol ıter; hij is zeer beschaamd; de Tirisan leeft lang, (schenkt een ıg leven), bij voortduring zijn er kleeding en voedsel; de Rang-oerangngan is haastig in zijn werk, (bespoedigt het werk); Hij hooghartig; zijne bevelen zijn hard in den aanvang; zijne npberokkening is, vergiftigd te worden; zijn zoenoffer bestaat gekookt koevleesch, en een schepel gezuiverde rijst; zijne voor-le is heilzaam; bij het huwelijk offert men spaden.

XXV.

WOEKOE BOLO.

Woekoe BOLO *dhéwaanné*, BETHARI DHOERGO; *kajoenné*, moro; *manoekké, hajam malas; gedong nèng ngarso, pardi-*ınné; *gedé nepsoenné; kajoe tjemoro haloehoer pernahhé; haramé* ıgngoetjappé; *hajam malas dhadhi hingngon dhèning ratoe;* ong *nèng ngarso hangatokkakké kadhoenjaanné; pengngawak* o *tannadjrih sesamènné; bilahienné, mergo dhènning ngoed-*·é; *sedkahhé: hajam poetih dhi panggang, brassapitrah tinoe-*ı; *dhongaanné noer boewat; slawatté, sakoepang.*

(*) Ook BISNO.

Woekoe BOLO heeft tot Godheid, BETHARI DOERGA; tot boom, de Taxis; tot vogel, het boschhoen; het vooraan staande huis is zijne vrijplaats; hij heeft hevige driften; de Taxis is hoog van gestalte; Hij spreekt lustig; de boschhoenders worden gefokt door de Vorsten; het vooraan staande huis bevat zijne schatten; het monster vreest zijns gelijken niet; zijne rampberokkening ontstaat door woorden; zijn zoenoffer bestaat in witte, geroosterde hoenders, (en) een schepel uitgezochte rijst; zijne voorbede zegent het werk; het huwelijksoffer bedraagt een stuk kopergeld.

XXVI.

WOEKOE WOEKOE.

Woekoe WOEKOE *dhéwaanné*, SINGO DJALMO; *kajoenné*, Woenni: *manoekké*, Pojang; *gedongngé minep kawoeri* ... *hoemboel-hoemboel; hangngoengkoerrakĕn tojo djembangngan; par- dhikaanné djembar boedhienné; woenni singo dhoeloe kapĕngin; jĕn woes kelakon djellĕh hatienné; toer gedé hatienné; tan demen koempoelaanning ngakéh; gemi nistiti hing harto; bedjaanné ke- temoe boeri; ngoengkoerraken baannjoe; parintahhé kadem ... woeri; bilahienné, dhĕné boeron; sedekahhé: manoek merak, bras sapitrah, sakareppé ngolah; dhongaanné, toelak bolo; slawatté, sapoeloeh kĕthĕng.*

Woekoe WOEKOE heeft tot Godheid, SINGO DJALMO; tot boom, de *Woenni;* tot vogel, de *Pojang;* zijn rusthuis ... banier staan achteraan; het bloemvaaswater plaatst hij achter zich; zijne verblijfplaats bevat zijn uitgebreid verstand; onder den *Woenni* loert de vraatzuchtige tijger; als hij gaat is hij afkeerig van hart; ook is hij hooghartig; schept geen vermaak in groote bijeenkomsten; is zuinig en waakzaam op schatten; zijn zegen wordt in het vervolg ondervonden; hij doet het water wijken; zijne bevelen zijn hard in den vervolge; hij veroorzaakt ramp door wild gedierte; zijn zoenoffer bestaat in een' paauw, (en) een schepel rijst, die gekookt moeten zijn; zijne voorbede weert de legers af; het huwelijksoffer bedraagt tien penningen.

XXVII.

WOEKOE WAJANG

Woekoe WAJANG *dhéwaanné*, BETHARI SRI; *kajoenné, Tjem- poko; manoekké, hajam malas; gedongngé nĕng linggihhi; hang-*

bangngan; pardhikaanné pengngawak wadhon
; kajoe tjempoko hakéh hang ngasih tine-
las dhadhi hameng–hamengngaanning
artaanné; parèntahhé, hadem ming
; sedekahh hajam toelak walik
; dhongaanné, dhowo hoemoer;

de Godin Sri; tot boom,
; op zijn huis zit hij;
; hij is een toevlugt
boom wordt door
; het boschhoen
zijne schatten
hard; zijne ramp-
zoenoffer bestaat in voorbe-
hoenders en een schepel rijst, die
voorbede schenkt een lang leven; het
draagt vijf penningen.

XXVIII.

WOEKOE KOELAWOEH.

Woekoe Koelawoeh *dhéwaanné*, Jiwang Sewandhono; *ka-*
...enné, Tal; *manoekké, noeri; hamandi toembak ligan; gedong néng*
...garso pardhikaanné hadhi; kajoe tal hadhowo hoemoerré; noeri
...hadhi klangngennaanning ratoe; toembak ligan kapoendi lan-
...p hanistiti; gedong néng ngarso ngatokhaké pasihhaanné
...héwaanné; bilahienné, kenno wisajaanning wong; sedekahhé,
...ajam bras sapitrah sakareppé ngolah; dhongaanné, kaboello;
...dawatté, limang kèthèng.

Woekoe Koelawoeh heeft tot Godheid, Jiwang Sewandhono;
tot boom, de *Tal;* tot vogel, de *Noeri;* vergiftig is de lans;
het vooraanstaande huis is hem een goed verblijf; de Tal leeft
lang; de Noeri strekt tot vermaak van Vorsten; de lans *Ligan*
is overal scherp, waakzaam; het vooraanstaande huis bevat de
toegenegenheid der godheid; zijne rampberokkening is, door
de menschen verstrikt te worden; zijn zoenoffer bestaat in
witte hoenders en een schepel rijst, die gekookt moeten zijn;
de voorbede is welgevallig; het huwelijksoffer bedraagt vijf
penningen.

XXIX.
WOEKOE DOEKOET.

Woekoe DOEKOET *dhéwaanné*, KANÉKO; *kajoenné*, Pandan; *manoekké*, *hajam malas*; *ngareppaké kris ligan*; *gedongngé pinandi pardhikaanné*; *biso hangngoetjap*; *kajoe pandan hawr panggonnaanné*; *kris ligan hangnglandep hatienné*; *hagemi hing harto*; *bilahienné*, *hono hing paprangnan*; *sedekahhé*: *hajam poetih pinangngan*, *bras*, *sapitrah tinoeding*; *dhongaanné*, *slamet*; *slawatté*, *limang kêthêng*.

Woekoe DOEKOET heeft tot Godheid, KANÉKO; tot boom, de *Pandan*; tot vogel, het boschhoen; hij heeft de kris *Ligan* vooruit; zijn huis, dat hij op schouder draagt, is zijne vrijplaats; hij is vlug ter taal; de Pandan groeit op lage plaatsen; de kris *Ligan* spitst het gemoed; hij is spaarzaam op schatten; in den strijd brengt hij ramp aan; zijn zoenoffer bestaat in witte, geroosterde hoenders; zijne voorbede is heilzaam; hij ontvangt voor huwelijksoffer vijf penningen.

XXX.
WOEKOE WATOE GOENOENG.

Woekoe WATOE GOENOENG *dhéwaanné*, HONTO BOGO *lan* NOGO GENNI; *kajoenné*, WIDJOJO KOESOEMO; *manoekké*, Gogik, *hangngareppaken tjandi*, *pardhikaanné nogo loro*, *lanang wadhonné*. *Kajoè widjojo koesoemo habetjik warnaanné*; *manoekké* Gogik *hekiwo henggonné*; *tan pegat prih hatin*; *bilahienné*, *kiennani'ngoje*; *sedekakhé*: *hajam mabang lan beras habang*, *sakareppé ngolah*; *dhongaanné*, *kaboello*; *slawatté*, *satoes kêthêng*.

Woekoe WATOE GOENONG heeft tot Goden, HONTO BOGO en de VUURDRAKEN; tot boom, de *Widjojo Koesoemoe*; tot vogel, de *Gogik*; de tempel staat vooraan, zijnde de verblijfplaats der twee draken, (man en wijf.) De boom Widjojo Koesoemoe vertoont zich fraai; de vogel Gogik is ter linkerzijde van de verblijfplaats; onophoudelijk heeft hij hartzeer; zijne rampberokkening is: onderdrukt te worden; zijn zoenoffer bestaat in roode hoenders en roode rijst, die gekookt moeten zijn; zijne voorbede wordt aangenomen; hij ontvangt voor huwelijksoffer honderd penningen.

Wel verre, dat het Islamismus deze godenleer zou hebben verdrongen, leeft zij nog in de denkbeelden van zeer vele *Javanen* het zal moeijelijk zijn, dezelve daar uit te wisschen, omdat uit die leer vaste uitdrukkingen ontleend zijn, welke beiden

dage nog op personen, wier karakter met dat der vermelde
koes en *Goden* overeenkomst heeft, worden toegepast, even
als in *Europa* uit algemeen bekende Latijnsche schrijvers
ls worden gebezigd, die op eene kernachtige wijze dezen
genen in weinige woorden beschrijven.

Invoering van het Islamismus op Java.

let geloof aan den eenigen God was onder de *Brahmanen*
Java nimmer geheel verloren geraakt; wel had de dienst
het veelgodendom hetzelve verzwakt en dermate door het
loof omhuld, dat het bijna geheel verzaakt en schier der
etelheid ten prooi werd; doch de namen van SANGJANG
NGGAL, de eenige God; SANGJANG WENANG, de Almagtige,
le hemelen schiep, en SANGJANG WISÉSO, God de Almagtige,
en echter op *Java*, te midden der ontelbare namen van
den, onder de verlichtste *Brahmanen* bewaard, ten einde
naal een magtig middel te worden om de dienst van Hem,
er het voorwerp van was, weder met nieuwen luister te
blinken. Een groot gedeelte van *Java* was reeds met af-
tempels bedekt, wier dienst het verstand verduisterde en
hart verdwaasde; beelden, door menschenhanden gebeiteld,
ingen het geestelijk beeld van den Onzigtbare; nog ééne
de, en een volslagen heidendom had alle sporen van de
pronkelijke dienst van BRAHM uitgewischt, en de voet van *Kala*
den naam des eenigen Gods voor altoos op *Java* vertreden.
r neen, te midden der duisternis daagde een licht op,
schoon niet ontleend aan de zon der geregtigheid, en
welligt, om den overgang niet te verblindend te maken,
r zeer heilzaam in de gevolgen en het middel werd om
oog des gemoeds op te helderen, ten einde eenmaal het
re licht der waarheid te kunnen verdragen en er met vrucht
weldadige stralen van op te vangen.
e invoering van het Islamismus onder de *Javanen* werd
verschillende omstandigheden begunstigd. *De Javaan*, die
ligtgeloovig van aard is, liet zich spoedig tot het vreemde
alen; van de Hindoesche godsdienst, die hij aankleefde,

bezat hij zeer verwarde en duistere denkbeelden; zijne Priesters stonden hooger in achting dan de Vorsten; en deze, zoo als later bleek, wilden zich gaarne aan derzelver invloed onttrekken, zoodat de krachtdadige pogingen om de leer van MAHOMED op *Java* in te voeren, het Hindoeïsmus, na kortstondige oorlogen, onder de *Javanen* in verval bragten. De aanleidende oorzaak tot de verkondiging van het Islamismus, ontstond door de *Arabieren*, welke van *Maskat*, *Mokka* en *Mekka* op het oostelijk gedeelte van *Java* handel dreven.

Van deze *Arabieren* vestigden zich velen te *Grissé* en openden aan de Priesters in *Arabië* het vooruitzigt, om op *Java* hun geloof te kunnen invoeren; weshalve er van tijd tot tijd Priesters uit *Arabië* naar *Java* overkwamen en aldaar hunne woonplaats kozen. Het is onzeker, hoe vroeg de handelsbetrekkingen tusschen *Arabië* en *Java* bestaan hebben, doch het is bekend, dat zij reeds in de twaalfde eeuw plaats hadden.

De Arabische Priesters, die het bekeeringswerk op *Java* aanvaardden, waren omzigtige, verstandige ijveraars, die zich met de taal, het karakter en de godsdienst der *Javanen* bekend maakten en door geleerdheid eenen grooten invloed verwierven. De *Javaan*, wist destijds zeer weinig en luisterde, als uit zijnen aard nieuwsgierig, naar het nieuwe, het vreemde: de Arabische karakters werden door hem, even zoo als zulks thans nog plaats heeft, als geheimzinnige teekenen beschouwd, en het geloof aan een eenig God, dat, in vergelijking van vele afgoden, een rustpunt, eenen vasten grondslag aanbiedt, vond ingang bij de toehoorders, die, daar zij, dienaren van BRAMA, de *Boedhisten* nevens zich duldden, jegens de Arabische Priesters verdraagzaam waren.

Hoe de *Javanen* door het vreemde uitgelokt worden, is mij dikwerf op *Java* gebleken, wanneer ik des avonds met eenen Priester in mijn binnengalerij, een Javaansch of Maleisch handschrift las, of mij in den leestoon van den Koran oefende, daar inmiddels de *Javanen* uit den omtrek, zich zoo stil om mijne woning verzamelden, dat ik zulks niet eerder bemerkte voordat ik opstond om de buitenlucht te genieten; dan zag ik mannen, vrouwen en kinderen, die in de buitengalerij en buiten dezelve gehuikt nederzaten, terwijl sommigen verschooning voor hunne vrijpostigheid verzochten.

Op. *Java* bestond het Hindoeïsmus niet in die kracht, welke t in den *Hindostan* uitoefende; het gemoed der *Javanen* was noch door overweldigd, noch er ten volle door beheerscht; en t onbestemde en duistere, dat er, ten aanzien van het veeldendom in heerschte, was der bevordering van het Islamismus ar dienstig; en de onderdanigheid der bevolking aan hunne ·ooten, die het omhelsden, droeg veel bij om het te doen gevieren. In het westelijke gedeelte van den Archipel was t Islamismus reeds anderhalve eeuw vroeger ingevoerd, hetwelk laar, waar het Hindoeïsmus naauwelijks in naam bestond, einig tegenkanting ondervonden had. Van *Sumatra*, vooral n *Palembang*, kwamen dan ook Priesters naar *Java* over, e als geboren *Arabieren* of als *Maleyers*, zich spoedig met den rd der *Javanen* bekend maakten.

Uit een Javaansch handschrift, waarvan reeds melding geaakt, en dat *Babadhdhé noto rat Djowo*, of: geschiedenis der orsten van geheel *Java* genaamd is, volgen hier eenige opven, die op de invoering van het Islamismus op dat eiland gtstreeksche betrekking hebben, en tevens dienen kunnen om et den stijl der Javaansche kronijkschrijvers van vroegeren tijd kend te worden.

«*Sasédhaanné* SRI NORO PATI, *nagri* Padjadjaran *ressak; hanengkrah sami kadhangngé wahoe ki* TJIJOENG WANNORO, *oemenneng* Padjadjaran; *dhéné ki* DJOKO SASOEROEH *djoeenneng* MODJO LENGKO, *djoedjoeloek* SRI NORO PATI MOHO ODJO BROWIDJOJO; *tinoetoer malih kandaanné, hapoepoetro* ROKOEMORO *lenggah hing* MORJO LENGKO. *Nagri* Padjadjaran *mpoen sirno hing karatonniro, hasébo hing* MAHOS PAHIT. *oeroenné* TJIJOENG WANNORO *woes dhadhi sidji ratoené.*

Na het overlijden van den doorluchtigen NORO PATI (TJIJOENG VANNORO) werd het rijk van *Padjadjaran* verwoest; onderling vistten zijne bloedverwanten, om het bewind in *Padjadjaran* te oeren; wijders regeerde DJOKO SASOEROEH te *Madja Pahit*, nder den titel van NORO PATI MOHO RODJO BROWIDJOJO; wijders ordt er melding gemaakt, dat hij eenen zoon (BROKOEMORO) ewan, die zijnen zetel te *Madja Pahit* had. Het rijk van *Paadjaran* had zijne heerschappij verloren, was *Madja Pahit* nderdanig; een afstammeling van TJIJOENG WANNORO was er oning.

Hing Mahos Pahit *winarno*. *Sang Praboe* BROKOEMORO *tjinarito hasoessoeno, nomo* SANG NGARDHI WIDJOJO; HARDHI WIDJOJO *haànnenggih poepoetro* KARTO WIDJOJO; KARTO WIDJOJO *poetrané djoedjoeloek* HONGKO WIDJOJO *poenniko kang wekkassan satoeroenné papat ratoe, sami nomo:* BROWIDJOJO.

Er wordt van *Mahos Pahit* melding gemaakt, (en) medegedeeld, dat de Vorst BROKOEMORO eenen zoon gewan, genaamd: SANG HARDI WIDJOJO; HARDHI WIDJOJO had insgelijks eenen zoon KARTO WIDJOJO; KARTO WIDJOJO had eenen zoon, genaamd: HONGKO WIDJOJO, die de laatste was der vier Vorstelijke afstammelingen, allen BROWIDJOJO genaamd.

BROWIDJOJO *hingkang kari tjinatoer, satoerranniro nalindhro hakêh; garwaanné kang padhmi, poetri hing* Tjempo, *milo poetraanning rodjo.* RATOE MAS DHORO WATTÈKOE *tinoetoer kadhang tatigo; Poetri kang seppoeh karabbi* BROWIDJOJO MODJO LENGKO; *paannenggek dhadhos garwaanné poetro Seh* DJOEMADHIL KOEBBRO, *wong ngagong saking* Ngarab, *tedak saking kangdjeng rasoel. Kang ngangsal poepoetro paannêngngah, nomo Pandito* MOESTAKIM. *Rodjo Pandito poepoetro satoenggal djaler kang hanomo* RADHÊN RAHMAT *kêsah lalono ngadjawi, karsa panggih lan hoewo, sedérêkkipoen hiboenné, kang kagarwo* BROWIDJOJO. *Tjiennatoer* RADHÊN RAHMAT *nêng* MODJO LENGKO *tatemmoe lan kang hoewo sri Nalindhro, prameswari* DHORO WATTI, *wroeh poetro sannes hagomo.* BROWIDJOJO *tiemballaanné mring poetro sinoengan pernah pilenggah hing* Ngampêl, *tentoe nomo: Soenan* Ngampêl.

BROWIDJOJO, die het laatst vermeld wordt, had vele afstammelingen; zijne echte vrouw was eene Prinses van *Tjempo* en eene koninklijke telg; zij, RATOE MAS DHORO WATI was, volgens het verhaal, met drie gezusters; (zij) de oudste, huwde met BROWIDJOJO van *Madja Pahit;* de jongste werd de vrouw van eenen zoon van den Sjech DJOEMADIL KOEBRO, een voornaam man uit *Arabië,* een afstammeling van den doorluchtigen gezant, (profeet). Die de middelste telg nam, heette: Leeraar MOESTAKIM. Deze vorstelijke Leeraar gewan eenen zoon, genaamd RADÊN RAHMAT, die naar *Java* ging zwerven, om zijne moei te ontmoeten, zijn's moeders zuster, gehuwd met BROWIDJOJO. Er wordt verm[eld] dat RADÊN RAHMAT te *Madja Pahit* zijne moei, de doorluchtige

rstin DHOROWATI ontmoette, die wist, dat de Prins eene lere godsdienst (de Mahomedaansche) had. BROWIDJOJO riep ı Prins, schonk hem eenen zetel te *Ampel*, onder den naam ı Soenan van *Ampel*.

Sadhojo tan winangngenni wong tannah hing noeso Djowo, ŋg sadhyo mangsoel kagamaanné; hamasoekko poetro soe-nan Ngampêl; *nangnging reké* SANG PRABOE BROWIDJOJO *réng karso.*

Allen kunnen niet opgegeven worden van de bewoners van het nd *Java*, die geneigd werden van geloof te veranderen; de n van den Soesoehoenan van *Ampel* werd ingelijfd (in het Islamus); maar de Vorst BROWIDJOJO wilde er nu nog niet toe rgaan.

Dhadhyo sennengngan wong Djawi, hingkang miwitti hagomo ilam kandjeng Soennan Ampel.

Het strekte den *Javanen* tot genoegen, dat de Soenan van ıpel het eerst het Islamismus omhelsde.

Nadat er nu vermeld is, dat BROWIDJOJO bij eene Reuzin eenen n had, HARJO DAMAR genaamd, en zijne vrouw, de Prinses ı *Tjempo* minnenijdig was over zijne genegenheid voor eene oone Chinesche vrouw, gaf hij de laatst genoemde, terwijl zij nger was, aan HARJO DAMAR en zond hen beide naar *Pa-bang*. CRAWFURD vermoedt, uit hoofde van het onzedelijke stuitende dezer handelwijs, dat dezelve verdicht is, om aan DÊN PATAH, die de voorname stichter des geloofs werd, eene inklijke afkomst te geven; doch er staat immers ook vermeld, de oudste dochter van de Prinses van *Tjempo,* in het huwelijk l met HANDAJANNINGNGRAT, die een zoon haars vaders OWIDJOJO) bij eene andere vrouw was; zoodat ik dat ver-den van CRAWFURD niet kan aannemen, vooral, omdat WIDJOJO er naderhand over begaan was, zoo als later blijkt.

Aangaande RADÊN PATAH wordt wijders gemeld:

Poetraanné sang ngadji BROWIDJOJO *kangngaannéng* Palim-g, RAHHADHÊN PATAH *namaanné, kalawan narinipoen, ıkang toenggal sahiboenéki, tan toenggal hingkang romo;* TAN KOESÊN *namékoe poetraanné ki* HARJO DHAMAR, *dhoek ené tinarimaken sang Poetri Tjino mring* HARJO DHAMAR.

Kang winarno RADHÊN PATAH *kalih* RADHÊN KOESÊN *karo ha'ngadjowo.*

De zoon van den Koning BROWIDJOJO, die te *Palembang* was, heette RADÊN PATAH, hij was met zijnen jongeren broeder van ééne moeder, niet van éénen vader; RADEN KOESÊN (*) was de naam diens zoons van HARJO DAMAR, (geboren) tijdens zijne moeder als Chinesche Prinses aan HARJO DAMAR geschonken was. Er wordt gemeld, dat RADÊN PATAH en RADÊN KOESÊN naar *Java* wilden gaan.

Na volbragte reis ging RADÊN KOESÊN naar BROWIDJOJO, die hem genegen was, den naam PETJO TONDO en eenen zetel te *Terroeng* gaf.

RADHÊN PATAH *tannarso hangabdhi, sinadhyo prawitaanning lampah hangadji mring soenan* Ngampel.

RADÊN PATAH wilde niet dienen, den wensch koesterende om de Mahomedaansche Godsdienst te leeren bij den Soenan van *Ampel.*

De Soenan van *Ampel* moedigde hem daartoe aan, zeggende:

Siro ha'ngoelatto haglis ha'ngilênnò; lamoennono halas gelagak, haroem hambetté, hadekahho poetringsoen; hannerappenno hagomo soetji hing sarak krasoelloellah, mennowo hing bésoek lomo lomo dhadhi koetho, bojo siro wiwit ratoe gomo soetji.

Zoek gij spoedig westwaarts; wanneer er eene wildernis van geurig riekend riet is, bouw aldaar een dorp mijn zoon; voer er de zuivere godsdienst in volgens de instellingen van den Propheet Gods; indien er in vervolg van tijd eene stad ontstaat, moogt gij de eerste Vorst van de zuivere godsdienst zijn.

RADHÊN PATAH *toer sembah loemmaris tannono katjipto hing mannah; hamoeng toedhoehhé goeroenné hangilên lampahhipoen; tan tjinatoer lamienning margi, prapto manggih gellagah hambettipoen naroem; noelijo wahoe diennekkahan. Lomo lomo hakatkah hingkang toet woeri dadoekoeh nêng* Bintoro. RADHÊN PATAH *hamoeroek hagami, sojo kathah hingkang wong hawismo, woes sangngadeg djoemoewahhé; sojo kathahwong kang rawoeh, wong pasisir samiwo dateng hawismo nêng* Bintoro, *woes dhadhi prodjagoeng, wettormo wong salakso.*

(*) Niet HOESEN, zoo als RAFFLES heeft, want de KO gaat niet in KO over wanneer er geen KO voorafgaat.

Radên Patah bewees zijne hulde, met een onbekommerd gemoed vertrekkende; naar aanwijzing zijns leeraars westwaarts gaande; er wordt niet vermeld hoe lang hij op weg geweest is; bij geurig riekend riet komende, werd daar vervolgens een dorp gebouwd. Na verloop van eenigen tijd volgden er velen, die dorpen bouwden te *Bintoro*, Radên Patah onderwees de godsdienst, en vele ingezetenen woonden de godsdienstige bijeenkomsten bij; en vele aankomende menschen waren strandbewoners, komende allen te *Bintoro* wonen, dat eene groote stad was geworden, met ongeveer tien duizend menschen.

De strandvolkeren van *Soerabaja*, *Grissé*, *Toeban* en *Balambang'an*, benevens de bewoners van *Madura* en *Sumanap*, beleden reeds het Islamismus.

Sakathakhé kang masoek hagami, miljêng Demmak, *kingkang maksih Boedko, hanoet* Modjo Pahit.

Zoo velen als er het geloof omhelsden, volgden *Demak*; Zij die nog Boedhaasch waren, volgden *Madja Pahit.*

Vele Priesters en Heiligen kwamen uit *Arabië* en van de vaste kust van *Indië*, waardoor het den *Javanen* duidelijk bleek, dat het Islamismus zich in het oosten alom verspreidde, hetwelk veel afbreuk deed aan de Boedhasche dienst op *Java*. Browidjojo onbewust, dat zijn zoon Radên Patah de stichter van *Bintoro* was, vernam zulks van Petjotondo, die op 's Konings last hem ten hove deed verschijnen. Deze verschijning wordt aldus beschreven:

Handgandhiko wahoe sri Boepati : Tiemballono maring ngarsaanning wang.» Woes prapto moenggêng ngarsaanné sang Praboe, tanpo moewoes. Kalaanniro wahoe ningngali maring Radhen Patah, *pinantjar, ring semmoe,* Browidjojo *moendoet kotjo praptêng ngarso, noeljo sang Praboe ni'ngaalli wedhdhanêng pakêsan :* Browidjojo *tjiptaannirêng galih: « hyo hiki bojo tilêssing wang, kangsoen titipkan niboené, dhoek soen paringken nikoe king* Palimbang, *wrat tri sasi, hêstoe Radhên nak king wang.» Mangkêno sang Praboe* Rahhadhên *siennoeng laleng-gah maring* Dhêmmak, *kiewnon karjo nagari, djoenmennong* Bintoro; dat is:

De Vorst beval: « Roep hem in mijne tegenwoordigheid.» In tegenwoordigheid des Konings gekomen, sprak hij niet. Op

dat tijdstip zag (BROWIDJOJO) dat RADÊN PATAH in schoonheid uitblonk, nam eenen spiegel voor zijn gelaat, en de Vorst zag zijn aangezigt in denzelven, denkende bij zich zelven : dit is voorwaar mijn telg, die ik zijner moeder toevertrouwde, toen ik haar te *Palembang* wegschonk, (en zij) drie maanden zwanger was; de Radhên is mijn kind! Alzoo schonk de Vorst den Radhên eenen zetel te *Demak* met last er eene stad te bouwen en het bewind over *Bintoro* te voeren. *Demak*, werd de hoofdstad van het rijk; het had slechts enkele drooge plaatsen in eenen uitgestrekten moerassigen grond, en is eene verkorting van *Demalakan*, dat een zoodanig oord beteekent.

RADÊN PATAH begaf zich naar den Soesoehoenan te *Ampel* en verzocht vergunning de stad *Madja Pahit* te verdelgen, omdat zijn vader er als Heidensch Vorst regeerde en het Islamismus niet wilde omhelzen. De Soesoehoenan trachtte hem vruchteloos van dit voornemen af te brengen; zeer gemoedelijk zeide hij :

Hodjo siro mangkono to kaki; ramaanniro mapan tan nanjegah hing wong masoek hagamaanné, hopo dhêné maring soen siennakarep dhên paringi'i wawenneng dhadhi himam hing Soerabajékoe; hopo dhêné siro hyo pinaringngan Bintoro *wong salekseki rinilan mangngoen sarak. Hopo tjatjadhé ramanniradji saking dhoeroeng masoek hagomo hislam ? 'Allah dhoeroeng marengngaké.*» Dat is :

Handel zoo niet mijn vriend; uw vader toch verbiedt den menschen niet de godsdienst te omhelzen; wijders heeft hij gewild, dat ik gemagtigd werd, Hoogepriester te *Soerabaja* te worden; bovendien werd u *Bintoro* geschonken; tien duizend menschen werd toegestaan de wet (van MAHOMED) in te voeren. Welke is de fout uws koninklijken vaders, dat hij in het Islamismus nog niet is ingelijfd? Gode heeft het nog niet behaagd.

Te *Grissé* was de eerste moskee, en de tweede, waarvan melding gemaakt wordt, werd door vele Heiligen en Vorsten te *Demak* gebouwd. Nadat de laatstgenoemde voltooid was, ontstond er tusschen de Heiligen verschil over de *Kiblat* of het rigtingspunt bij het gebed; op zekeren nacht baden zij om dat punt te zien, en de tempel Gods van *Mekka* werd zigtbaar voor hunne oogen, zoodat zij de *Kiblat* bepaalden. In den morgenstond hing er in

r moskee een schapenvacht, waarin een kleed was, dat door
n Soesoehoenan BENANG voor het kleed van den Profeet
houden werd, waarop hij langen tijd gebeden had. Hierdoor
erd de moed aangevuurd, daar dit kleed de onderwerping van
va aan het Islamismus zou ten gevolge hebben.

Vele Islamsche Vorsten togen op ten strijde naar *Madja Pahit;*
ch werden door PETJO TONDO, veldheer van BROWIDJOJO
rslagen en hielden bij de Moskee van *Demak* eindelijk stand.
an bevelhebber Soenan OENDANG kwam om in dien strijd.
middels daagden er voor hen van alle kanten zoo als van
adura, Pronorogo, Sumanap, Pamakassan, Koedoes en *Giri*
ijdbenden op. De Soenan van *Goenong Djati* zond eenen buik-
rdel; de Soenan van *Giri* de heilige kris van zijnen vader
OLO MOENJENG, en HARJO DAMAR van *Palembang* eene kist;
ze voorwerpen moesten in den strijd geopend worden.

Weldra trok het leger der Bondgenooten onder aanvoering
n den Prins KOEDOES, zoon van den gesneuvelden Soenan
ENDANG, tegen dat van *Madja Pahit* op, hetwelk PETJO
NDO tot bevelhebber had.

De beschrijving der gevolgen van het uittrekken der gezondene
is en van het openen der, van *Palembang* ontvangene kist,
hoe fabelachtig ook, te belangrijk om niet woordelijk mede-
deeld te worden; de aangevangene strijd moest over het lot
n *Java* beslissen en de meeste Javanen gelooven nog heden
i dage aan de gevolgen, die door gezegde voorwerpen ver-
rzaakt werden. In kracht van uitdrukking overtreft die be-
rijving verre die van SOPHOCLES, als hij in zijne *Antigone,*
rs 417 een verschrikkelijk natuurverschijnsel vermeldt, ja
fs die, welke op bladzijde 2 van de Maleische geschiedenis
n ISMA JATIM voorkomt. In de *Babadh* lezen wij:

*Ki kolo moennjeng hingngoenoes woes medhdhal tawon ha-
ttan ngarbahhaken wong* Modjo Pahit. *Pethi kang saking
limbang woes binoeko djoemegoer pethi moeni hing ngawijat
ihi roeboeh langngit petteng limoenan dadet bajoe bodjro ha-
r. lesoes lir goendjing blah hing djagat genter pater mondhro
ndhraanning boemi wrakso rebah majangngan satoewono tatoe
sandjan hakéh bing'oeng dhéning tawon haliwerran.»* dat is:
(kris) *Kolo moenjeng* werd uitgetrokken en er kwamen mil-
enen bijen te voorschijn, omverwerpende het volk van *Madja*

Pahit. De kist van *Palembang* werd geopend; het gedruis der kist klonk in de lucht als of de hemel instortte; stikduisternis, wind en regen vermengden zich met orkanen; het was, als daverde het aardrijk; de stormen bulderden aan den kant der aarde; zware donder spleet de wereld; het rommelend geluid der vuurbergen schudde de aarde; het zwaar geboomte viel verbrijzeld neder; de wilde dieren des wouds werden geweld, tegen elkander stootende; velen werden verbijsterd door de zwermende bijen.

De bevelhebber PETJO TONDO aarzelde en deinsde; BROWIDJOJO verdween met zijne vrouwen; doch DORO WATI volgde hem niet, daar zij reeds Mahomedaansch was en zich naar Am- begaf. *Modjo Pahit* werd verwoest. Het jaargetal (*Sangkolo*) der voleindigde verwoesting wordt vermeld door:

Sirno	*Goeno*	*Kartining*	*Boemi.*
0	3	4	1.
Verdwenen	is het heil	van de vrede	des lands.

Gewoonlijk en ook hier moet de Sangkolo van achteren af gelezen worden, zoodat de bedoelde gebeurtenis in 1430 zou voorgevallen zijn; de verwoesting der stad *Madja Pahit* had volgens een ander handschrift in 1400 plaats; RAFFLES deelt van de geheele verwoesting des lands de *Sangkolo* van 14.. mede. Bij het lezen van eene *Sangkolo* hebben even als in eene Chronogramma omzettingen van cijfers plaats, zoodat 1430 hier ook 1403 kan zijn.

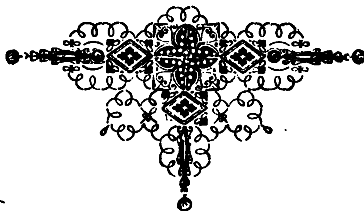
Het groote pleit was beslecht; de laatste Heidensche Vorst zocht, naar men vermoedt, heil in de vlugt naar het oostelijk gedeelte van *Java.* DEWA AGONG KATOET, zoon van BROWIDJOJO, vlugtte met een aanzienlijk getal volgelingen naar *Bali*, alwaar tot heden toe, de Brahminsche godsdienst nog de heerschende is. Het Islamismus zegevierde door het geloof aan een eenig God over de dienst van het veelgodendom, en het magtige rijk van *Madja Pahit,* dat door gansch *Java* en omliggende eilanden geëerbiedigd werd, ging te gronde. De omstandigheid, dat op verscheidene naburige eilanden het Islamismus reeds lang bestond, terwijl zich aldaar vele bloedverwanten van BROWIDJOJO bevonden, die reeds Mahomedaansch waren en hulptroepen zonden om hem te bestrijden; het volgzaam karakter der *Javanen;* het

alokkelijke van het vreemde, dat er in den zingenden leestoon an den Koran voor hen gelegen is; de overtuiging bij velen, at de leer van MAHOMED beter was dan die van BOEDHA of RAMA; en vooral de onzedelijke daad van BROWIDJOJO, waardoor ADÊN PATAH van ijver brandde, om het Islamismus als dekmantel voor zijnen doodelijken haat tegen zijnen vader aan te enden, werkte eendragtelijk te zamen om het Islamismus over heel *Java* te verspreiden, zonder dat echter de *Javanen* ware ahomedanen zijn geworden, zoo als later zal blijken.

In het westelijke gedeelte van *Java* had het bekeeringswerk middels even groote vorderingen gemaakt. SJECH IBNOE MOELANA, een Arabier, die in de zaken zijner godsdienst zeer varen was, alom gereisd en veel menschenkennis verkregen ad, vestigde zich in 1802 in *Cheribon*, op de heuvels *Goenong Jati*, van waar hij den naam van SOESOEHOENAN GOENONG JATI ontving; nadat hij aldaar eene melaatsche vrouw, die oor ongeneeslijk gehouden werd, gezond gemaakt had, schreef en hem de gaaf der wonderen toe, waardoor hij alom bekend door eene groote menigte bezocht werd. Op de ligtgeloovige zwakke *Javanen* vermogt hij veel, en zelfs verscheidene perhoofden, waaronder die van *Soekapoera*, *Limbang'an* en *aloe* omhelsden het Islamismus. De Sjech zond zijnen zoon MOELANA HASAN OEDIN naar *Bantam*, die zich op een uur stands van *Serang* (Ceram), te *Bantan Girang* als een kluizenaar in eene grot ophield, waardoor hij de aandacht der *Bantammers* tot zich trok, daar zij, als belijders van het Hindoeïsmus, immer veel eerbied voor kluizenaars hadden; er werd alzoo weldra veel van hem gesproken, en men beschouwde hem als en heilige; en toen hij het Islamismus begon te verkondigen, verwierf hij vele aanhangers, die hij door den zachten weg der overreding tot de nieuwe leer wist over te halen. Hij reisde met zijnen vader naar *Mekka*, en op den terugtogt bezochten zij den Koning van *Menang Kabau* op *Sumatra*, die hen met onderscheiding ontving en aan MOELANA eene vermaarde kris schonk. MOELANA keerde naar *Cheribon* terug en HASAN OEDIN huwde te *Demak* eene dochter van RADÊN PATAH, dien hij in den oorlog tegen BROWIDJOJO, doeltreffend ondersteunde. Hij nam vervolgens zijne vrouw mede naar *Bantam*, en om et bekeeringswerk in het rijk van *Padjadjaran*, aan het welk

Bantam onderworpen was, voort te zetten, reisde hij naar de *Lampongs* en langs *Sumatra's* zuidkust naar *Indrapoera*, van waar hij met een aanzienlijk leger naar *Bantam* overstak om Praboe Séda, Koning van *Padjadjaran*, die het Boedhaasch geloof met de zijne nog aankleefde, in zijn paleis te overvallen. De duisternis van den nacht begunstigde de onderneming; de hoofdstad, die te *Bogor*, nabij het tegenwoordige *Buitenzorg* lag, werd overrompeld en ingenomen; de regering van den laatsten heidenschen Vorst op *Java*, nam een einde. Praboe Séda schijnt met eenige aanhangelingen gevlugt te zijn en eene wijkplaats in het gebergte gezocht te hebben, alwaar thans de *Badoewen*, als afstammelingen dier vlugtelingen beschouwd worden.

Het bekeeringswerk was nu over geheel *Java* voltooid, en er is geen voorbeeld in de wereldgeschiedenis, dat in zoo weinige jaren eene gansche bevolking op eene zoo groote uitgestrektheid, met zoo weinig bloedvergieting, van godsdienst veranderd is; hetwelk voornamelijk aan eene zekere onverschilligheid en aan het leidelijke karakter der *Javanen*, die hunne Opperhoofden volgen, is toe te schrijven.

XI. HOOFDSTUK.

Islamismus.

INHOUD.

Toestand der Arabieren tijdens de komst van MAHOMED. — Levensloop des stichters van het Islamismus. — De Koran. — Gedrukte uitgaven en vertalingen van den Koran. — Oefening in de uitspraak van het Arabisch. — I en II Soera van den Koran in het Arabisch. — Woordelijke vertaling dier Soera's.

TOESTAND DER ARABIEREN TIJDENS DE KOMST VAN MAHOMED.

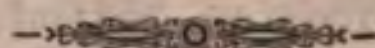
De *Arabieren* worden in twee hoofdtakken gescheiden: *vroegere* en de *latere*. De eersten worden ook de *Oude verrene*, en de laatsten: de *Tegenwoordige Arabieren* genaamd. e *vroegere* telden onder hunne beroemdste stammen die van AD, TZAMOD, THASM, DSJADIS, DSJORHAM en AMALEK, welke t straf hunner afgoderij door oorlogen, bloedwraak en verelende natuurverschijnselen schier geheel zouden verdelgd in. Van den eersten stam worden er nog nakomelingen te *'ekka* aangetroffen. De tegenwoordige *Arabieren* zijn volgens inne schrijvers, in twee hoofdtakken verdeeld, waarvan de rste uit de *Echte Arabieren* bestaat, die van JOKTAN, zoon n HEBER, zoon van SELAH, zoon van ARFAKHSAD, zoon van M, afstammen; terwijl de tweede, de stam van ADNAN naamd, uit ISMAËL, zoon van ABRAHAM en HAGAR is voortsproten en den naam van *Ingelijfde Arabieren* draagt. Deze

beide hoofdtakken worden in twee standen onderscheiden, als: de *Nomadische* en de *Gevestigde Stand.* De Nomadische is die der zwervende *Arabieren*, welke in draagbare tenten, de vlakten bewonen en met de kameelen, welke zij eten, heen en weder trekken naar die oorden, waar zij water in kuilen, weiden met voedsel voor hun vee en veldvruchten vinden. Den cirkel, waarin hunne tenten staan, bakenen zij door de pakgordels hunner kameelen af; zij leven in de vrije natuur onder hunne hoofden en hebben immer hunne onafhankelijkheid bewaard. Zij worden *Badoeïnen* genaamd, zijn immer gewapend en plunderen die karavanen, welke te zwak gewapend door de woestijnen trekken. De gevestigde *Arabieren* bewonen de steden en dorpen en zoeken hun levensonderhoud door den akkerbouw, palmboomen, kudden en koophandel.

Onder de oude *Arabieren* bestond de godsdienst van ABRAHAM, doch dezelve werd door de afgodendienst verbasterd; de stam van HEMJAR bad de zon, de stam van KENANAH de maan en de stam van MISAM het sterrenbeeld de *Stier* aan, terwijl de stam van TZAKHIF eenen afgod onder den naam van ALLAT huldigde. Omtrent de opstanding geloofden zij, dat diegenen welke kameelen op de graven offerden, op den jongsten dag als ruiters, en die zulks niet deden, als voetgangers zouden verschijnen. Echter waren zij niet ontbloot van kundigheden; zij beoefenden de taalkennis, welsprekendheid, dichtkunde en geneeskunst. Zij hadden kennis verkregen van de gezette tijden, van den loop der sterren, en uit deze laatsten deden zij voorspellingen. De wijsbegeerte en natuurkunde schijnen hun vreemd gebleven te zijn. Onder de Christenen, die in *Arabië* woonden, heerschten de grootste scheuringen, bijgeloof en ongeloof, en zij waren in vele sekten verdeeld. De afgodendienst bleef voortduren, doch werd door EMIR HAMZAH, de voorlooper van MAHOMED, veel afbreuk gedaan. Eenigen tijd voor de geboorte van MAHOMED, woonde er in *Mekka* een afstammeling van ISMAËL met name ABDUL MOTHALIB; deze eerwaardige man had elf zonen, en hield zich ijverig bezig met den tempel Gods te bedienen en te beschermen, dewijl de vijanden des Heeren dien wilden verwoesten. Uit diepen eerbied veegde hij de vloer des tempels met zijnen langen baard aan en bad den Allerhoogste om eenen zoon, die door moed en volharding de ongeloovigen mogt ombrengen, welke

et ware geloof vijandig waren, opdat hetzelve weder mogt evestigd worden. Na twaalf jaren alzoó den tempel bewaakt n gebeden te hebben, werd hij met eenen zoon begunstigd, dien ij tot zijnen vriend BAZRA bragt; deze het gelaat des kinds iende, sprong op, nam het in zijne armen, zag dat het een roen plekje tusschen de wenkbraauwen had, kuste het kind n zeide: «Dit is het teeken, dat dit kind van den Profeet BRAHAM, over wien vrede zij, afstamt.» Nu noemde hij het: *Imir il moemînin*, HAMZAH, dat is: de *Leidsman der geloovigen*, IAMZAH. «Dit kind» zeide hij, «zal den weg des geloofs van en Profeet MAHOMED, den zendeling Gods openen, den Koran erbreiden en de zeven hoeken der wereld oordeelen. De groote ijken zal hij doen verdwijnen; alle landen zullen in zijne magt ijn; allen zullen bij hem de geloofsbelijdenis afleggen; hij zal ijnen voorstanders ringen in de ooren doen dragen en allen ullen hem dienen.» Over deze en meer andere voorspellingen an BAZRA ontzetten zich al de inwoners van *Mekka*. BAZRA chonk veertig kameelen met schatten beladen aan ABDUL MOHALIB, zeggende: «Ik neem dezen HAMZAH voor altoos als ijnen zoon aan, voor wien deze schatten bestemd zijn.» Dit eggende, bemerkte hij van verre iemand, die een kind droeg n tot hem scheen te willen naderen. «Wie is die man?» vroeg IAZRA, en ABDUL MOTHALIB zeide: «Het is een mijner zenelingen, OMAR AMIJAH ZAMRI.» «Laat hem naderen,» zeide IAZRA, en OMAR AMIJAH kwam spoedig en boog zich ter aarde. Wat draagt gij daar?» vroeg BAZRA, en hij antwoordde: O voortreffelijke en verstandige gebieder, dit kind is een uwer ienaren in den afgeloopen nacht geboren. BAZRA nam het aan, ezag het, lachte en zeide: «Dit kind zal een fakkel worden oor de *Arabieren*, een zendeling van den Profeet MAHOMED; etzelve zal schatting eischen van de baarden der Vorsten, n van hunne heerlijkheid zal het de Koningen tot den trap an vernedering brengen; het zal het geloof van den Profeet BRAHAM, op wien Gods zegen zij! bevestigen.» Wijders gaf ij een kameel met goud beladen aan den vader, en noemde at kind OMAR AMIJAH. De vader kuste het kind zeggende: Door den zegen van dit kind verwierf ik deze schatten, meer an ik in mijn leven bezat; het betaamt alzoo, dat ik mijn ind verheerlijke.»

Emir Hamza en Omar Amijah werden te zamen opgevoed en in de leer van Abraham onderwezen, die zij vóór de komst van Mahomed weder ingang deden vinden bij vele afgodische *Arabieren*. Vele stammen onderwierpen zij door het zwaard en ook door wonderwerken en baanden alzoo den weg voor den Profeet Mahomed, zoo als zulks beschreven staat in de geschiedenis van Hamzah, den Leidsman der geloovigen.

LEVENSLOOP DES STICHTERS VAN HET ISLAMISMUS, VOLGENS DE ARABISCHE SCHRIJVERS.

De stichter van het Islamismus of liever de hersteller van hetzelve, omdat de ware geloovigen bij de *Arabieren* reeds vóór hem, den naam van Islamieten droegen, was Mahomed (eigenlijk Mohhammed,) dat is: de roemwaardige. Hij werd in 569 na J.C. in de steenachtige vallei van *Mekka* geboren. Elmacinus noemt hem in zijne geschiedenis der *Saracenen*: *Aboe'l* Kasimi Mohhammedoe *'bnoe* Abdi'llahi *'bni* l-Abdi Mothalibi *'bni* Hasjemi *'bni* Abdi Menâf, dat is: vader van Kasimi (*), Mahomed, zoon van Abdullah, des zoons Abdul Mothalib, des zoons Hasjem, des zoons Abdoe Menaf. De beroemde Arabische schrijver Abul Feda doet zijn geslacht hooger opklimmen door Abdoe Menaf te noemen zoon van Khasi, des zoons Kelab, des zoons Morra, des zoons Khaab, des zoons Lowa, des zoons Ghraleb, des zoons Fehr, des zoons Malek, des zoons Nadar, des zoons Kenana, des zoons Khazima, des zoons Modrekha, des zoons Elias, des zoons Modar, de zoons Nazar, des zoons Moad, des zoons Adnan en vervolgt dit tot Ismaël, Abraham en Adam.

De schrijver Eldsjarra noemt Adnan zoon van Aad, des zoons Adad, des zoons Elizé, des zoons Elhomaïsé, des zoons Salaman, des zoons Nahet, des zoons Hamal, des zoons Kidar, de zoons Ismaëls.

De moeder van Mahomed heette Emina, dochter van Waleb, zoon van Abdoe Menaf. Zijn stam, die der *Koreisjiten* werd voor de voornaamste gehouden. Twee maanden voor zijne geboorte stierf zijn vader en zes jaren na denzelven, zijne moeder; vervolgens ontving hij van zijnen grootvader, die zeer gods-

(*) Naar zijnen zoon Kasim bij Chadîdsjah.

ienstig was, zijne opvoeding tot aan zijn achtste jaar, wanneer ezelve, 110 jaren oud, overleed. Vervolgens voedde zijn oom ABOE THALIB hem op, zonder hem echter schrijven of lezen e leeren. Ten huize van dien oom, die met het tempelbestuur elast was en de aanzienlijkste *Arabieren* bij zich ontving, had ij gelegenheid zich in de menschenkennis te oefenen. Voorkomend, geestig, opregt en minzaam, werd hij algemeen bemind n om zijn edel voorkomen bewonderd. Op zijn veertiende jaar ocht hij reeds met zijnen stam tegen de *Kenaniten* en *Hawaeniten*, die beide overwonnen werden. Op zijn vijftiende jaar an eene reis naar *Syrië* terug gekeerd, trad hij in dienst van HADÎDSJAH, de rijke weduwe eens Emirs, behartigde hare andelszaken met vlijt en huwde haar, daar zij hem hare hand anbood; eene gebeurtenis, waardoor hij de magtigste Emir van ijnen stam werd.

Van het geen hij van zijn vijf en twintigste tot zijn veertigste ar verrigtte, vindt men geene melding gemaakt; hij schijnt ich echter van tijd tot tijd in eene grot bij *Mekka* afgezonderd e hebben, en werd, volgens zijne verklaring, op zijn veertigste ar tot Profeet geroepen. Eerst noodigde hij in het geheim tot et Islamismus en werd door zijne vrienden in die grot bezocht, ie hij zijne roeping mededeelde. De eersten, die in zijne profetie eloofden, waren zijne vrouw CHADÎDSJAH, ABOE BEKR, OTZMAN, OEBEIR, ABDUR RAHHMAN, SAID en OBEID ALLAH. In zijn ier en veertigste jaar verkondigde hij zijne roeping in het openaar en predikte aan het volk het geloof in den eenigen God n het verlaten van de dienst der afgoden. Aan de Pelgrims, ie de *Kabah* te *Mekka* bezochten, deelde hij de nieuwe leer ede, zoodat dezelve alom bekend werd. Weldra verwierf hij ch een menigte vijanden, vooral onder de *Koreisjiten*, (zijn gen stam), die hem uit *Mekka* verdreven. Nu vlood hij naar *athreb*, eene, *Mekka* vijandige stad, alwaar destijds de hoofdtel der Arabische geleerdheid was; in die stad tot priester Koning verheven, verwekte hij, door zijne welsprekendheid ijver bij zijne aanhangers eene vurige geestdrift voor zijne ieuwe leer en voor zijn persoon, daar hij als de vereerde rofeet geëerbiedigd werd, zoo dat zij onder zijne aanvoering et geloof met het zwaard uitbreidden. De stad *Jathreb* heette ervolgens: *Medîna* of *Il Medîna*, dat is: «de stad» en ook

Medînato'n-nabi, of «de stad des Profeets.» De tijd zijner vlugt derwaarts op den 16den of 22sten Julij 622 na J.C., is de aanvang van de *Hedsjrah*, verkeerdelijk *Hegirah* geschreven; *Il Hedsjratu* beteekent *de vlugt van den geboortegrond* en is de aanvang der Mahomedaansche tijdrekening. MAHOMED huwde na den dood van CHADÎSDJAH met AISJAH, dochter van ABOE BEKR, had naderhand twintig bijwijven en leerde in den Koran het geoorloofde der veelwijverij en verdedigde zijn gedrag naar aanleiding van het 47ste vers van het 33ste hoofdstuk des Korans. In de menigvuldige oorlogen, die hij voerde, verwierf hij veel krijgsroem door zijne persoonlijke dapperheid, ontving verscheidene wonden, en hield zware belegeringen uit. Hij onderwierp magtige volksstammen en ving in 629 na eene afwezigheid van zeven jaren eenen togt met 1400 man naar *Mekka* aan, in schijn, om eene bedevaart naar den tempel te doen; hij stelde echter zijn groot doel tot het achtste jaar zijner regering uit, waarin hij met 10,000 man *Mekka* eensklaps overviel, zoo dat het zich uit schrik en vrees onderwierp en zijne leer omhelsde. Hierop werd hij spoedig door geheel *Arabië*, behalve in *Jajama*, alwaar MOSEILAMA zich ook voor een Profeet uitgaf, als Profeet en Koning erkend. In 633 stierf hij te *Medina*, kort na zijne terugkomst van *Mekka*, werwaarts hij met 100,000 man eene bedevaart gedaan had, in den ouderdom van 64 jaren. Gansch *Medina* was in verslagenheid gedompeld; vele inwoners waren uitzinnig door wanhoop, en naauwelijks in hunne oproerigheid te beteugelen. Hij werd niet, gelijk sommigen wanen, in *Mekka* maar in *Medîna* begraven, en een urn aldaar in de heilige kapel besloten, dient om zijn grafteeken aan te duiden.

DE KORAN.

De Koran of eigenlijk *Khor-an* van het Arabische *Khoranoen*, dat afstammende van *Khara-a*, hetwelk *lezen* beteekent, *lezing* te kennen geeft, is het woord, dat voor den bijbel der Islamieten gebezigd wordt. MAHOMED deelde van tijd tot tijd eenige hoofdstukken en somtijds enkele verzen aan zijne hoorders mede, om hunne twijfelingen en twistredenen te doen ophouden en hen door de kracht en sierlijkheid der taal, die

hij voorgaf van God door den engel GABRIËL te ontvangen, beschaamd te maken. Wanneer men *Al koran* zegt, mag er het bepalende lidwoord *de* niet voor komen, dewijl hierdoor een pleonasmus ontstaat. *Al motshhaf*, dat *het boek*, namelijk: «het boek bij uitnemendheid.» beteekent, wordt ook voor dien bijbel gebezigd, even als: *Al forkhân*, hetwelk een *kenmerk* of *teeken van onderscheid* aanduidt. De geheele Koran is in 114 Hoofdstukken of *Soera's* verdeeld, wier cijfers alleen in sommige gedrukte exemplaren voorkomen. De *Mahomedanen* bedienen zich alleen van geschrevene exemplaren en hebben eene minachting voor de gedrukte. De Priesters, die door het overschrijven van den Koran hun brood verdienen, voeden die minachting en doen het voorkomen, dat de andere exemplaren, als door ongeloovigen gedrukt, de heiligheid van dat boek bezoedelen. Ieder hoofdstuk heeft eenen bijzonderen titel, die aan eenig onderwerp, dat er in voorkomt, ontleend is, zonder dat die titel van toepassing op het geheele hoofdstuk is. Sommige exemplaren van den Koran zijn prachtig geschreven en verguld, zoodat zij duizende guldens kosten en niet dan hoogst zeldzaam te bekomen zijn. Boven de hoofdstukken staat vermeld of zij te *Mekka* of te *Medina* geopenbaard zijn; echter wordt dit in sommige exemplaren verschillend opgegeven. De verzen zijn in de geschrevene exemplaren niet door cijfers, maar door cirkeltjes aangeduid, die van binnen gekleurd zijn.

Het woord *Vers* drukken de *Arabieren* door het woord *Ajatoen* of *Ajat* uit, dat *teeken*, *wonder*, te kennen geeft, zinspelende op de teekenen en wonderen Gods, die zij in de verzen lezen. In de groote moskeën zijn verscheidene lezers, en ten einde den Koran door hen op eenen dag te doen lezen, is dat boek in 30 en ook wel in 35 deelen verdeeld, die *Adsjzaoen* heeten van het enkelvoud *Dsjoez'oen* of *Dsjoez*.

De verdeeling der dertig *Adsjaz* is aldus:

Dsjoez	1	. . . .	1	Hoofdstuk,	1	Vers.
»	2	. . . .	2	»	136	»
»	3	. . . .	2	»	254	»
»	4	. . . .	3	»	86	»
»	5	. . . .	4	»	28	»
»	6	. . . .	4	»	107	»

Dsjoez	7	5	Hoofdstuk,	86 Vers.
»	8	6	»	111 »
»	9	7	»	39 »
»	10	8	»	42 »
»	11	9	»	95 »
»	12	10	»	8 »
»	13	12	»	53 »
»	14	15	»	2 »
»	15	17	»	1 »
»	16	18	»	74 »
»	17	21	»	1 »
»	18	23	»	1 »
»	19	25	»	23 »
»	20	27	»	57 »
»	21	29	»	45 »
»	22	33	»	31 »
»	23	36	»	27 »
»	24	39	»	33 »
»	25	41	»	47 »
»	26	46	»	1 »
»	27	51	»	31 »
»	28	58	»	1 »
»	29	67	»	1 »
»	30	78	»	1 »

Deze afdeelingen vormen afzonderlijke bundels en wor afzonderlijk verkocht. Behalve boven het negende hoofdst staat aan het hoofd van iedere *Soera;* het formulier. *In naam van God, den Barmhartige, den Ontfermer !* en formulier gebruikt de *Mahomedaan* dikwerf, even als de Chris bij het maken van het teeken des kruises, gebruik maakt de woorden, welke daarbij geuit moeten worden.

Negen en twintig hoofdstukken van den Koran vangen eenige letters aan, waarvan de beteekenis onbekend is. A.L.M. worden verschillende beteekenissen gegeven, zoo *Ana'llahoe àlimoe* d. i: ik ben de Alwijze God. GOLIUS vermo dat zij *Amara li Mohameddoe,* d. i: *Hij beval mij* MAHOM zou beteekenen.

Het kan ook zijn *Amara li moslimtna*, dat is: «Hij bev aan regtgeloovigen.»

Gedurende een tijdvak van drie en twintig jaren werd de Koran
›or MAHOMED geopenbaard, door zijne schrijvers op parkement
ı dadelbladeren geschreven en door zijne leerlingen van buiten
leerd. De afzonderlijke bladen werden niet in eene opvolgende
de, maar door elkander in eene kist bewaard. ABOE BEKR.
›eft die losse bladen na MAHOMEDS dood tot een boek ver-
meld, zonder daarbij eene andere volgorde dan die, welke
grootste hoofdstukken voor- en de kleinste achteraan plaatst,
acht te nemen.

Geen boek is zoo algemeen op aarde verspreid en in zoo
ler handen als de Koran; van *Europeesch Turkyë* tot *Af-*
kaas Zuidkust; van de *Middellandsche* tot aan de *Chinesche*
e; van de *Senegal* tot aan de *Ganges* en van *Mozambique*
t aan de *Philippynsche eilanden,* klinkt sedert eeuwen uit
illioenen en thans uit honderde millioenen monden het: *Eere*
Gode, den Heer der werelden! in het Arabisch.— De invloed
n den Koran is aan drie voorname redenen toe te schrijven:
Aan de welluidendheid en kracht van taal, die door het
m, hetwelk gewoonlijk in de zachte klanken van *Oena* of *Ina*
ıdigt, bijzonder het gehoor streelt, vooral, wanneer de
oran op eenen aangenamen toon door eene zware basstem
de maat gezongen wordt. 2. Aan het vreemde, het ge-
imzinnige, dat onbeschaafde volken zoo wel in de Arabische
rakters als in de Arabische taal, zien en vereeren. 3. Aan
heiligheid, welke aan den Koran wordt toegekend, daar
en Mahomedaan denzelven mag aanraken, zonder zich eerst
wasschen, en eene zegenspreking binnen 's monds geuit te
bben. 4. Aan het verhevene en aan het zinnelijke tevens,
t er in vereenigd is, daar het eerste het godsdienstig gevoel
het laatste het wereldsgezind gemoed aanlokt en bevredigt.
echte Mahomedanen beschouwen den Koran als een wonder,
t grooter is dan dat van dooden op te wekken. MAHOMED
unde zoo zeer op de schoonheid van taal en stijl in denzelven,
t hij een iegelijk uitdaagde, één hoofdstuk voort te brengen,
t er mede vergeleken kon worden; en de beroemde dichter
BID IBN RABIA, wie niemand als zoodanig den prijs der
erwinning durfde betwisten, had een dichtstuk aan de deur
s tempels van *Mekka* opgehangen; doch nam het schaamrood
g, toen hij later naast het zelve het tweede hoofdstuk

van den Koran vond opgehangen, en werd er dermate door verrukt, dat hij, die nog heiden was, den Islam omhelsde. In het lezen van den Koran wordt eene groote verdienste gesteld en er zijn Mahomedanen, die denzelven van buiten kennen.

Koen Wijit Wati, afgezant van den Koning van Siam, zich te mijnen huize bevindende, vroeg en verwierf een matje en tevens vergunning, zijne godsdienst uit te oefenen; zijne *Sumbahjang* gemaakt hebbende, begon hij, in eene knielende houding den Koran uit het hoofd op te zeggen en was daarmede den ganschen dag bezig; tegen den avond had hij denzelven geheel van buiten opgezegd en verheugde zich zeer, niet eenmaal daarin gehaperd en alzoo groote verdiensten verworven te hebben.

Mahomed heeft veel van de Joodsche en Christelijke godsdienst, zoo als van de Schepping der wereld, benevens spreuken en lessen overgenomen; de opstanding en de onsterfelijkheid ontleende hij aan het Evangelie; doch, daar hij niet lezen kon, heeft hij zich op zijn geheugen en welligt ook op dat van anderen moeten verlaten, ten minste heeft hij de zaken, die hij vermeldt, zoo ondereen verward, uit haar verband gerukt en misvormd, dat zij naauwelijks te herkennen zijn. Zijn Paradijs streelt alleen de zinnelijkheid, en ook vele verzen, die op het aardsche leven betrekking hebben, doelen op zingenot. Daarentegen zijn er zeer schoone en verhevene uitdrukkingen in dat tweeslachtige boek; zie b. v. hoofdstuk II Vers 172, 256 en meer anderen. Nu eens moet de Koran als het voortbrengsel eener hooge opgewondenheid des geestes beschouwd worden, waarbij zich eene dichterlijke verbeelding, paarde die somtijds aan buitensporigheid grensde, dan weder vertoonen zich vele teksten in denzelven als modellen van welsprekendheid en levenswijsheid; zoodat dit boek zoo wel voedsel aan de verbeelding als aan het verstand kan verschaffen.

Als hoofdpunten leert de Koran: de eenheid van God, de waardigheid van Mahomed als zijn Profeet, het zondige van de dienst der afgoden, het vasten in de maand *Ramedân* het vijfmaal daags bidden, het uitreiken van aalmoezen, het ten strijde trekken voor de dienst Gods en het doen eener bedevaart naar *Mekka;* het laatste echter als niet volstrekt noodzakelijk. Mozes en vele Profeten worden er in erkend, en

sus, als met den heiligen geest vervuld, er in voorgesteld. Het en van bloed, krengen en varkensvleesch, en al wat onrein kan eten, wordt er in verboden. Voorbeschikking en noodlot worn er in gehuldigd, en de magt en heerlijkheid Gods er luide verheven in verkondigd; daarentegen komen er vele plaatsen voor, die, volgens het gevoelen der westerlingen, met de baarheid strijden; even zoo als zulks in het oude Testament k dikwerf en somtijds nog erger wordt aangetroffen, doch or de Oosterlingen niet gewraakt wordt. Echter blijft de ran een zeer merkwaardig boek, daar het zoo krachtdadig eft medegewerkt om de dienst van het veelgodendom door van den eenigen God te doen vervangen.

GEDRUKTE UITGAVEN EN VERTALINGEN VAN DEN KORAN.

Van den Koran bestaan verscheidene gedrukte uitgaven en rtalingen.

In 1510 verscheen te *Venetië* de eerste uitgave van den oran in het Arabisch; In 1696 gaf HINCKELMAN te *Hamrg*, den Koran insgelijks in die taal uit. In 1698 gaf MAcci, een geleerd geestelijke de Korân te *Padua* in het licht et eene Latijnsche vertaling en aanteekeningen, waarover hij ertig jaren gewerkt had; woord voor woord heeft hij den kst vertaald, hetwelk een barbaarsch Latijn voortbragt. In ne aanteekeningen toont hij, door eenen blinden ijver geven, een zeer partijdig beoordeelaar van dat boek te zijn. OLUTHI deed den Koran in 1701 te *Berlyn*, in het Arasch, Perzisch, Turksch en Latijn verschijnen. CATHARINA II. t in 1788 te *Petersburg*, den Koran in het Arabisch drukn, ten dienste harer Mahomedaansche inwoners, die echter nzelven verwierpen; waarop de Keizerin de gedrukte exemaren zoo veel mogelijk liet terugvorderen en intrekken, zoo t er slechts zeer zeldzaam een exemplaar van voorkomt. Er rschenen nog andere uitgaven van denzelven; doch als de auwkeurigste wordt de tekst van REDSLOB beschouwd, die, ar na den tekst van FLÜGEL herzien heeft. TAUCHNITZ te *eipzig*, heeft dien tekst naauwkeurig en fraai uitgegeven.

Du Ryer, heeft eene slechte vertaling van den Koran in het Fransch gegeven, zonder de indeeling in verzen, in acht te nemen; deze kreupele vertaling heeft J. H. Glasemaker in het Nederduitsch overgebragt en daardoor de verkeerde gevoelens over dat boek versterkt. In 1734 verscheen er een zevende druk van.

De vertaling van den Koran in klassiek Engelsch door G. Sale (*Londen*, 1764) is een meesterstuk, even als de daarbij gevoegde aanteekeningen eenen schat van geleerdheid bevatten. In het Javaansch bestaat eene gebrekkige vertaling van den Koran. In het Hoogduitsch heeft men eene vertaling van D. F. Megerlein, *Frankfort*, 1772, en eene van F. E. Boysen, *Halle*, 1773, beide gebrekkig.

M. Savary leverde in 1783 eene Fransche vertaling, die zich door bevalligheid onderscheidt; hij vervaardigde haar in *Egypte* onder de oogen van kundige Arabieren; doch, hoezeer hij het Arabisch verstond, heeft hij te veel van het oorspronkelijke aan het aangename opgeofferd, en zoo als G. Pauthier zegt «*une belle infidèle*» geleverd.

D^{r}. D. Ullmann heeft in 1840 te *Crefeld* eene vertaling in het Hoogduitsch van den Koran gegeven, die dienstig is om den lezer met den inhoud van denzelven bekend te maken, doch geene aanspraak kan maken op hetgeen op den titel staat: «*Aus dem Arabischen wortgetreu neu ubersetzt.*» daar hij hier en daar regels overgeslagen en sommige plaatsen verkeerd vertolkt heeft; voorts heeft hij de afscheiding der verzen niet aangeduid.

De vertaling van den uitgewekenen Pool Kasimirski, Secretaris bij de Fransche legatie in *Perzië*, door G. Pauthier herzien en in 1840 te *Parys* uitgegeven, is bevallig, komt het oorspronkelijke van den stijl zeer nabij en heeft groote verdiensten.

Ik laat hier de twee eerste *Soera's* van den Koran met Arabisch karakter volgen, die bij Broese & Comp. te *Breda*, gedrukt zijn, nadat ik den zetter het Arabisch letterzetten, hetwelk ik mij, als Directeur der Inlandsche drukkerij te *Batavia* had eigen gemaakt, geleerd heb. Van een gedeelte van dezen tekst kan, zoo als hier boven op bladzijde 204 en 205 gezegd is, bij het oorlogvoeren in *Indië* een nuttig gebruik gemaakt worden, dezelve kan tevens dienen om met behulp der vertaling den leerling, bij het vertolken van den Koran

gemoet te komen. In mijne vertaling heb ik hoofdzakelijk op
oe letterlijke getrouwheid het oog gehad, zonder der Neder-
ndsche taal geweld aan te doen; echter was hier en daar eene
kere stroefheid schier onvermijdelijk, ten einde aan mijn doel
trouw te blijven. Het onvolmaakte, dat er nog in de vertaling
staat, zal verschooning bij hem vinden, die het moeijelijke,
t er in de bereiking van dat doel gelegen is, erkent.
Wanneer in het Arabisch het onderwerp, dat in het enkel-
ud in eene rede aanvangt, tegen den regel der spraakkunst,
het meervoud vervolgd wordt, heb ik zulks bij de verta-
ig insgelijks in acht genomen.

Oefening in de Uitspraak van het Arabisch.

Tot oefening in het lezen van het Arabisch volgen hier eenige
gelen van het begin des Korans, volgens de uitspraak van
ech ABDOEL KHADIR, die lezer in den tempel van *Mekka* en
er mijn' leermeester geweest is. Volgens zijne lezing moet de
hamma, die een woord sluit, als een zachte *oe*-klank doch
anneer die met de volgende letter éénen klank vormt als *o*
orden uitgesproken.

SOE-RA-TOE FA-TI-*H*A-TI 'L-KI-TÂ-BI.

Mek-ki-ja-ton wa a-joe-hâ sab-oe a-jâ-tin.

Bi's-mi 'l-la-hi 'r-rah-ma-ni 'r-ra-hi-mi!

1. Al-*h*am-doe lil-la-hi rab-bi 'l-à-la-mî-na! 2. 'r-ra*h*-ma-ni
-ra-*h*i-mi. 3. Ma-le-ki jau-mi 'd-dî-ni. 4. J-jâ-ka nà-boe-doe
a i-jâ-ka nas-ta-ì-noe. 5. Jh-di-na 'ts-tsi-ra-tha 'l-mos-ta-qî-ma.
tsi-ra-tha 'l-la-dzî-na an-àn-ta* à-lay-him. 7. ghray-ri 'l-maghr-
oe-bi à-lay-him, wa la 'dh-dhâl-lî-na.

---

* In plaats van *Anamta*, en zulks om de welluidendheid.

SOE–RA–TO 'L–BA–QA–RA–TI.

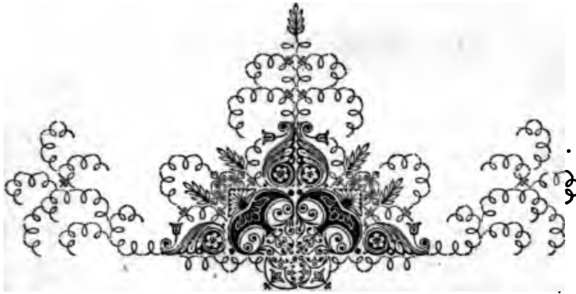
Ma–da–ni–ja–ton, wa a–joe–hâ mi–a–tâ–ni wa tza–mâ–noe–na a–ja–tan.

Bi's-mi 'l-la-hi 'r-rah-ma-ni 'r-ra-hi-mi!

1. Â. L. M. Dza–li–ka 'l–ki–tâ–boe la ray–ba fî–hi hoe–dan li 'l–mot–ta–qî–na 2. 'l–la–dzî–na joe–mi–noe–na bi 'l–ghray–bi wa joe–qi–moe–na ts–tsa–la–ta wa mim–ma ra–zaq–nâ–hom jon–fi–qoe–na. 3. Wa 'l–la–dzî–na joe–mi–noe–na bi–mâ on–zi–la i–lay–ka wa mâ on–zi–la ming † qab–li–ka wa bi 'l–a–chi–ra–ti hom joe–qi–noe–na. 4. Oe–la–î–ka à–lahoe–dam † mir † rab–bi–him wa oe–la–î–ka hoe–mo 'l–mof–li–*hoe*–na. 5. In–na 'l–la–dzî–na ka–fa–roe sa–wa–on à–lay–him a an–dzar–ta–hom am lam ton–dzir–hom lâ joe–mi–noe–na. 6. Cha–ta–ma 'l–la–hoe à–la qoe–loe–bi–him wa à–la sam–ì–him–wa–à–la ab–tsâ–ri–him ghri–sjâ–wa–ton wa la hom à–dzâ–bon–à–thî–mon. 7. Wa mi–na 'n–nâ–si man ja–qoe–loe a–man–nâ bi 'l–la–hi wa bi 'l–jau–mi 'l–a–chi–ri wa mâ hom bi–moe–mi–nî–na. 8. Joe–cha–di–oe–na 'l–la–ha wa 'l–la–dzî–na a–ma–noe wa mâ jach–da–oe–na il–lâ an–foe–sa–hom wa mâ jasj–oe–roe–na. 9. Fî qoe–loe–bi–him ma–ra–dhon fa–zâ–da–hoe–moe 'l–la–hoe ma–ra–daw † wa la–hom a–dzâ–bon à–li–mon bimâ kâ–noe joe–kadz–dzi–boe–na.

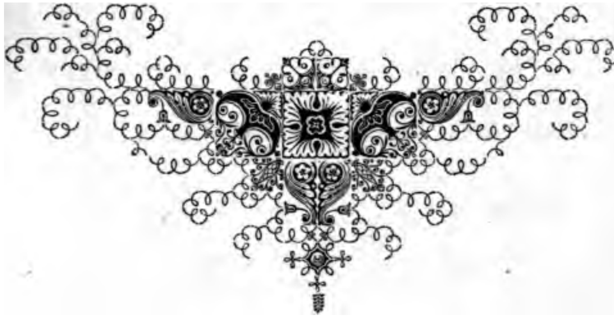

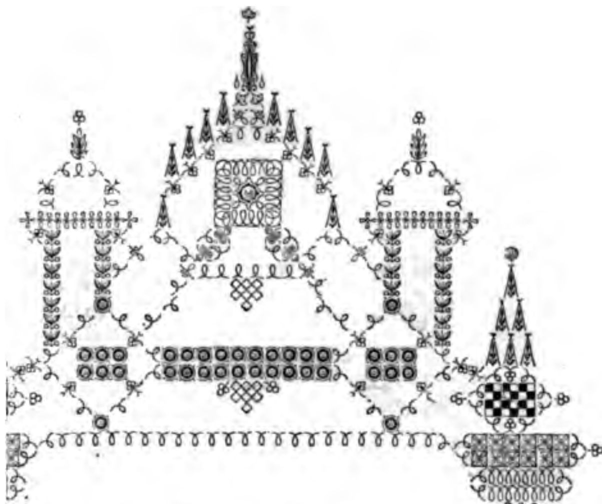
† Ter bevordering der welluidendheid is de *non* naar de volgende letter gewijzigd.

I. EN II. SOERA VAN DEN KORAN,

In het Arabisch.

سورة فاتحة الكتاب

مكية وآيها سبع آيات

بسم الله الرحمن الرحيم

١ الحمد لله رب العالمين ٢ الرحمن
الرحيم ٣ مالك يوم الدين ٤ إياك
نعبد وإياك نستعين ٥ اهدنا الصراط
المستقيم ٦ صراط الذين أنعمت عليهم
٧ غير المغضوب عليهم ولا الضالين

سورة فاتحة الكتاب

مكية وايها سبع آيات

بسم الله الرحمن الرحيم

١ الحمد لله رب العالمين ٢ الرحمن
الرحيم ٣ مالك يوم الدين ٤ اياك
نعبد واياك نستعين ٥ اهدنا الصراط
المستقيم ٦ صراط الذين انعمت عليهم
٧ غير المغضوب عليهم ولا الضالين

سُورَةُ البَقَرَةِ

مَدَنِيَّةٌ وَآيُهَا مِائَتَانِ وَسِتٌّ وَثَمَانُونَ آيَةً

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

١ الٓمٓ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًي لِلْمُتَّقِينَ ٢ الَّذِينَ يُومِنُونَ
بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَوٰةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ٣ وَالَّذِينَ يُومِنُونَ بِمَا
أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ٤ أُولَائِكَ
عَلَي هُدًي مِنْ رَبِّهِمْ أُولَائِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ٥ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُومِنُونَ ٦ خَتَمَ اللَّهُ عَلَي
قُلُوبِهِمْ وَعَلَي سَمْعِهِمْ وَعَلَي أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ
٧ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ
بِمُومِنِينَ ٨ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا
أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ٩ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا
وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يُكَذِّبُونَ ١٠ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا
فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ١١ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ
وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ١٢ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا
أَنُومِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَآءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَآءُ وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ

١٣ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَي شَيَاطِينِهِ
قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ ١٤ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُ
فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ١٥ أُولَائِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَي فَ
رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ١٦ مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَ
نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ
لَا يُبْصِرُونَ ١٧ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ١٨ أَوْ كَصَيِّبٍ
مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِ
مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ١٩ يَكَادُ
الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِ
قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَي
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ
مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ٢٠ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشً
وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقً
لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ٢١ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ
مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَي عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ
دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ٢٢ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُو
فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ٢٣ وَبَشِّ

الذين آمنوا وعملوا الصالحات أن لهم جنات تجري من تحتها
الأنهار كلما رزقوا منها من ثمرة رزقا قالوا هذا الذي رزقنا من
قبل وأتوا به متشابها ولهم فيها أزواج مطهرة وهم فيها خالدون
٢٤ إن الله لا يستحيي أن يضرب مثلا ما بعوضة فما فوقها
فأما الذين آمنوا فيعلمون أنه الحق من ربهم وأما الذين
كفروا فيقولون ما ذا أراد الله بهذا مثلا يضل به كثيرا ويهدي
به كثيرا وما يضل به إلا الفاسقين ٢٥ الذين ينقضون عهد
الله من بعد ميثاقه ويقطعون ما أمر الله به أن يوصل ويفسدون
في الأرض أولائك هم الخاسرون ٢٦ كيف تكفرون بالله وكنتم
أمواتا فأحياكم ثم يميتكم ثم يحييكم ثم إليه ترجعون ٢٧ هو
الذي خلق لكم ما في الأرض جميعا ثم استوي إلي السماء
فسواهن سبع سموات وهو بكل شيء عليم ٢٨ وإذ قال ربك
للملائكة إني جاعل في الأرض خليفة قالوا أتجعل فيها من يفسد
فيها ويسفك الدماء ونحن نسبح بحمدك ونقدس لك قال إني
أعلم ما لا تعلمون ٢٩ وعلم آدم الأسماء كلها ثم عرضهم علي
الملائكة فقال أنبئوني بأسماء هؤلاء إن كنتم صادقين ٣٠ قالوا
سبحانك لا علم لنا إلا ما علمتنا إنك أنت العليم الحكيم

٣١ قال يا آدم أنبئهم بأسمائهم فلما أنباهم بأسمائهم قال ألم أقل
لكم إني أعلم غيب السموات والارض وأعلم ما تبدون وما كنتم
تكتمون ٣٢ وإذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا الا إبليس
أبي واستكبر وكان من الكافرين ٣٣ وقلنا يا آدم اسكن أنت
وزوجك الجنة وكلا منها رغدا حيث شئتما ولا تقربا هذه
الشجرة فتكونا من الظالمين ٣٤ فأزلهما الشيطان عنها فاخرجهما
مما كانا فيه وقلنا اهبطوا بعضكم لبعض عدو ولكم في الارض
مستقر ومتاع إلي حين ٣٥ فتلقي آدم من ربه كلمات
فتاب عليه انه هو التواب الرحيم ٣٦ قلنا اهبطوا منها
جميعا فإما يأتينكم مني هدي فمن تبع هداي فلا خوف
عليهم ولا هم يحزنون ٣٧ والذين كفروا وكذبوا بآياتنا أولائك
أصحاب النار هم فيها خالدون ٣٨ يا بني إسرائل اذكروا
نعمتي التي أنعمت عليكم وأوفوا بعهدي أوف بعهدكم
وإياي فارهبون. وآمنوا بما أنزلت مصدقا لما معكم ولا
تكونوا أول كافر به ولا تشتروا بآياتي ثمنا قليلا وإياي فاتقون
٣٩ ولا تلبسوا الحق بالباطل وتكتموا الحق وأنتم تعلمون
٤٠ وأقيموا الصلوة وآتوا الزكوة واركعوا مع الراكعين . ٤١ أتأمرون

النَّاس بِالْبِرِّ وتنسون أَنفسكم وأَنتم تتلون الكتاب أَفلا تعقلون
٤٢ واستعينوا بالصبر والصلوة وإِنها لكبيرة إِلَّا علي الخاشعين
٤٣ الذين يظنون أَنهم ملاقوا ربهم وأَنهم إِليه راجعون ٤٤ يا
بني إِسرائل اذكروا نعمتي التي أَنعمت عليكم وإِني فضلتكم
علي العالمين ٤٥ واتقوا يوما لا تجزي نفس عن نفس شيأ
ولا يقبل منها شفاعة ولا يوخذ منها عدل ولا هم ينصرون ٤٦ وإِذ
نجيناكم من آل فرعون يسومونكم سوء العذاب يذبحون أَبناءكم
ويستحيون نساءكم وفي ذلكم بلاء من ربكم عظيم ٤٧ وإِذ فرقنا
بكم البحر فأَنجيناكم وأَغرقنا آل فرعون وأَنتم تنظرون ٤٨ وإِذ
واعدنا موسي أَربعين ليلة ثم اتخذتم العجل من بعده وأَنتم
ظالمون ٤٩ ثم عفونا عنكم من بعد ذلك لعلكم تشكرون ٥٠ وإِذ
آتينا موسي الكتاب والفرقان لعلكم تهتدون ٥١ وإِذ قال
موسي لقومه يا قوم إِنكم ظلمتم أَنفسكم باتخاذكم العجل فتوبوا
إِلي بارئكم فاقتلوا أَنفسكم ذلكم خير لكم عند بارئكم فتاب عليكم
إِنه هو التواب الرحيم ٥٢ وإِذ قلتم يا موسي لن نومن لك
حتي نري الله جهرة فأَخذتكم الصاعقة وأَنتم تنظرون ٥٣ ثم
بعثناكم من بعد موتكم لعلكم تشكرون ٥٤ وظللنا عليكم الغمام

مِنَ ٱلْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ ٱلْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ
فَيَخْرُجُ مِنْهُ ٱلْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ ٱللّٰهِ وَمَا ٱللّٰهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ٧٠ أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ
فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ ٱللّٰهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ
وَهُمْ يَعْلَمُونَ ٧١ وَإِذَا لَقُوا ٱلَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا
بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ ٱللّٰهُ عَلَيْكُمْ
لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ٧٢ أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ
ٱللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ٧٣ وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ
ٱلْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ
ٱلْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هٰذَا مِنْ عِنْدِ ٱللّٰهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ
ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا
يَكْسِبُونَ ٧٤ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا ٱلنَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ
أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ ٱللّٰهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ ٱللّٰهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى
ٱللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ٧٥ بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ
بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولٰئِكَ أَصْحَابُ ٱلنَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ٧٦ وَٱلَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا ٱلصَّالِحَاتِ أُولٰئِكَ أَصْحَابُ ٱلْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ٧٧ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ

ورفعنا فوقكم الطور خذوا ما آتيناكم بقوة واذكروا ما فيه لعلكم
تتقون ٦١ ثم توليتم من بعد ذلك فلولا فضل الله عليكم
ورحمته لكنتم من الخاسرين ولقد علمتم الذين اعتدوا منكم في
السبت فقلنا لهم كونوا قردة خاسئين ٦٢ فجعلناها نكالا لما
بين يديها وما خلفها وموعظة للمتقين ٦٣ وإذ قال موسي
لقومه إن الله يأمركم أن تذبحوا بقرة قالوا أتتخذنا هزوا قال
أعوذ بالله أن أكون من الجاهلين قالوا ادع لنا ربك يبين لنا
ما هي قال إنه يقول إنها بقرة لا فارض ولا بكر عوان بين ذلك
فافعلوا ما تؤمرون ٦٤ قالوا ادع لنا ربك يبين لنا ما لونها قال
إنه يقول إنها بقرة صفراء فاقع لونها تسر الناظرين ٦٥ قالوا
ادع لنا ربك يبين لنا ما هي إن البقر تشابه علينا وإنا إن
شاء الله لمهتدون ٦٦ قال إنه يقول إنها بقرة لا ذلول تثير
الارض ولا تسقي الحرث مسلمة لا شية فيها قالوا الآن جئت
بالحق فذبحوها وما كادوا يفعلون ٦٧ وإذ قتلتم نفسا فادارأتم
فيها والله مخرج ما كنتم تكتمون ٦٨ فقلنا اضربوه ببعضها
كذلك يحيي الله الموتي ويريكم آياته لعلكم تعقلون ٦٩ ثم
قست قلوبكم من بعد ذلك فهي كالحجارة أو أشد قسوة وإن

مِنَ ٱلْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ ٱلْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ
فَيَخْرُجُ مِنْهُ ٱلْمَآءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ ٱللَّهِ وَمَا ٱللَّهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ٧٠ أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ
فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ ٱللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ
وَهُمْ يَعْلَمُونَ ٧١ وَإِذَا لَقُوا ٱلَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا
بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمْ
لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ٧٢ أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ
ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ٧٣ وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ
ٱلْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ
ٱلْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ ٱللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ
ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا
يَكْسِبُونَ ٧٤ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا ٱلنَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ
أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ ٱللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ ٱللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى
ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ٧٥ بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ
بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ ٱلنَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ٧٦ وَٱلَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا ٱلصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ ٱلْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ٧٧ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ

إلا الله وبالوالدين إحسانا وذي القربى واليتامى والمساكين
وقولوا للناس حسنا وأقيموا الصلوة وآتوا الزكوة ثم توليتم إلا
قليلا منكم وأنتم معرضون ٧٨ وإذ أخذنا ميثاقكم لا تسفكون
دماءكم ولا تخرجون أنفسكم من دياركم ثم أقررتم وأنتم
تشهدون ٧٩ ثم أنتم هؤلاء تقتلون أنفسكم وتخرجون فريقا
منكم من ديارهم تظاهرون عليهم بالإثم والعدوان وإن يأتوكم
أسارى تفادوهم وهو محرم عليكم إخراجهم أفتؤمنون ببعض
الكتاب وتكفرون ببعض فما جزاء من يفعل ذلك منكم
إلا خزي في الحيوة الدنيا ويوم القيامة يردون إلى أشد
العذاب وما الله بغافل عما تعملون ٨٠ أولائك الذين
اشتروا الحيوة الدنيا بالآخرة فلا يخفف عنهم العذاب ولا
هم ينصرون ٨١ ولقد آتينا موسى الكتاب وقفينا من
بعده بالرسل وآتينا عيسى ابن مريم البينات وأيدناه بروح
القدس أفكلما جاءكم رسول بما لا تهوى أنفسكم استكبرتم
ففريقا كذبتم وفريقا تقتلون ٨٢ وقالوا قلوبنا غلف بل
لعنهم الله بكفرهم فقليلا ما يؤمنون ٨٣ ولما جاءهم
كتاب من عند الله مصدق لما معهم وكانوا من قبل

يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَآءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا
فَلَعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلْكَافِرِينَ ٨٤ بِئْسَمَا ٱشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْ
بِمَا أَنْزَلَ ٱللَّهُ بَغْيًا أَنْ يُنَزِّلَ ٱللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَ
مِنْ عِبَادِهِ فَبَآءُوا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَا
مُهِينٌ ٨٥ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ ٱللَّهُ قَالُوا نُو
بِمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَآءَهُ وَهُوَ ٱلْحَقُّ مُصَدِّقًا
مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَآءَ ٱللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُومِ
٨٦ وَلَقَدْ جَآءَكُمْ مُوسَى بِٱلْبَيِّنَاتِ ثُمَّ ٱتَّخَذْتُمُ ٱلْعِجْلَ
بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ٨٧ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْ
ٱلطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَٱسْمَعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَ
وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ ٱلْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ
إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُومِنِينَ ٨٨ قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ ٱ
ٱلْآخِرَةُ عِنْدَ ٱللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ ٱلنَّاسِ فَتَمَنَّوُا ٱلْمَو
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ٨٩ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِ
وَٱللَّهُ عَلِيمٌ بِٱلظَّالِمِينَ ٩٠ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ ٱلنَّاسِ عَ
حَيٰوةٍ وَمِنَ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ ،
وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ ٱلْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَٱللَّهُ بَصِيرٌ

يعملون ٩١ قل من كان عدوا لجبريل فإنه نزله على
قلبك بإذن الله مصدقا لما بين يديه وهدى وبشرى
للمؤمنين ٩٢ من كان عدوا لله وملائكته ورسله وجبريل
وميكال فإن الله عدو للكافرين ٩٣ ولقد أنزلنا إليك
آيات بينات وما يكفر بها إلا الفاسقون ٩٤ أوكلما عاهدوا
عهدا نبذه فريق منهم بل أكثرهم لا يؤمنون ٩٥ ولما
جاءهم رسول من عند الله مصدق لما معهم نبذ فريق
من الذين أوتوا الكتاب كتاب الله وراء ظهورهم كأنهم لا
يعلمون ٩٦ واتبعوا ما تتلوا الشياطين على ملك سليمان
وما كفر سليمان ولكن الشياطين كفروا يعلمون الناس
السحر وما أنزل على الملكين ببابل هاروت وماروت وما
يعلمان من أحد حتى يقولا إنما نحن فتنة فلا تكفر
فيتعلمون منهما ما يفرقون به بين المرء وزوجه وما هم
بضارين به من أحد إلا بإذن الله ويتعلمون ما يضرهم
ولا ينفعهم ولقد علموا لمن اشتراه ما له في الآخرة من
خلاق ولبئس ما شروا به أنفسهم لو كانوا يعلمون ٩٧ ولو
أنهم آمنوا واتقوا لمثوبة من عند الله خير لو كانوا يعلمون

٩٨ يَا أَيُّهَا ٱلَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا ٱنْظُرْنَا وَٱسْمَعُوا
وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ٩٩ مَا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ
ٱلْكِتَابِ وَلَا ٱلْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ
وَٱللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ
١٠٠ مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا
أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ١٠١ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ
ٱللَّهَ لَهُ مُلْكُ ٱلسَّمٰوَاتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ ٱللَّهِ
مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ١٠٢ أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا
سُئِلَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَتَبَدَّلِ ٱلْكُفْرَ بِٱلْإِيمَانِ فَقَدْ
ضَلَّ سَوَاءَ ٱلسَّبِيلِ ١٠٣ وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَابِ لَوْ
يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ
مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ ٱلْحَقُّ فَٱعْفُوا وَٱصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ
ٱللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ١٠٤ وَأَقِيمُوا
ٱلصَّلٰوةَ وَآتُوا ٱلزَّكٰوةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ
عِنْدَ ٱللَّهِ إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ١٠٥ وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ
ٱلْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ
هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ١٠٦ بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ

لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا
هُمْ يَحْزَنُونَ ١٠٧ وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ لَيْسَتِ ٱلنَّصَارَى عَلَى
شَيْءٍ وَقَالَتِ ٱلنَّصَارَى لَيْسَتِ ٱلْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ وَهُمْ
يَتْلُونَ ٱلْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ
فَٱللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ
١٠٨ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ ٱللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا
ٱسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا أُولَائِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا
إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي ٱلدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي ٱلْآخِرَةِ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ١٠٩ وَلِلَّهِ ٱلْمَشْرِقُ وَٱلْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ
ٱللَّهِ إِنَّ ٱللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ١١٠ وَقَالُوا ٱتَّخَذَ ٱللَّهُ وَلَدًا
سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي ٱلسَّمَوَاتِ وَٱلْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ
١١١ بَدِيعُ ٱلسَّمَوَاتِ وَٱلْأَرْضِ وَإِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ
لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ١١٢ وَقَالَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا
ٱللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَلِكَ قَالَ ٱلَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ
قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا ٱلْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ١١٣ إِنَّا
أَرْسَلْنَاكَ بِٱلْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ
ٱلْجَحِيمِ ١١٤ وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ ٱلْيَهُودُ وَلَا ٱلنَّصَارَى حَتَّى

تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَى ٱللّٰهِ هُوَ ٱلْهُدَى وَلَئِنِ ٱتَّبَعْ
أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ ٱلَّذِى جَآءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ ٱللّٰهِ
وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ١١٥ أَلَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ ٱلْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَ
تِلَاوَتِهِ أُولَائِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَائِكَ
ٱلْخَاسِرُونَ ١١٦ يَا بَنِى إِسْرَائِيلَ ٱذْكُرُوا نِعْمَتِىَ ٱلَّتِى أَنْعَمْ
عَلَيْكُمْ وَأَنِّى فَضَّلْتُكُمْ عَلَى ٱلْعَالَمِينَ ١١٧ وَٱتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِ
نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَ
شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ١١٨ وَإِذِ ٱبْتَلَى إِبْرٰهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَا
فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّى جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّ
قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِى ٱلظَّالِمِينَ ١١٩ وَإِذْ جَعَلْنَا ٱلْبَيْ
مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا وَٱتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِ
إِلَى إِبْرٰهِيمَ وَإِسْمٰعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّائِفِينَ وَٱلْعَاكِفِ
وَٱلرُّكَّعِ ٱلسُّجُودِ ١٢٠ وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ رَبِّ ٱجْعَلْ
بَلَدًا آمِنًا وَٱرْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ ٱلثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِ
وَٱلْيَوْمِ ٱلْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِ
عَذَابِ ٱلنَّارِ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ١٢١ وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرٰهِيمُ ٱلْقَوَا
مِنَ ٱلْبَيْتِ وَإِسْمٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ ٱلسَّمِ

العليم ١٢٢ ربنا واجعلنا مسلمين لك ومن ذريتنا أمة
مسلمة لك وأرنا مناسكنا وتب علينا إنك أنت التواب
الرحيم ١٢٣ ربنا وابعث فيهم رسولا منهم يتلوا عليهم
اياتك ويعلمهم الكتاب والحكمة ويزكيهم إنك أنت العزيز
الحكيم ١٢٤ ومن يرغب عن ملة إبرهيم إلا من سفه
نفسه ولقد اصطفيناه في الدنيا وإنه في الاخرة لمن
الصالحين ١٢٥ إذ قال له ربه أسلم قال أسلمت لرب
العالمين ١٢٦ ووصى بها إبرهيم بنيه ويعقوب يا بني إن
الله اصطفي لكم الدين فلا تموتن إلا وأنتم مسلمون ١٢٧ أم
كنتم شهداء إذ حضر يعقوب الموت إذ قال لبنيه ما
تعبدون من بعدي قالوا نعبد إلهك وإله ابائك إبرهيم
وإسمعيل وإسحق إلها واحدا ونحن له مسلمون ١٢٨ تلك
أمة قد خلت لها ما كسبت ولكم ما كسبتم ولا تسألون
عما كانوا يعملون ١٢٩ وقالوا كونوا هودا أو نصارى تهتدوا
قل بل ملة إبرهيم حنيفا وما كان من المشركين ١٣٠ قولوا
امنا بالله وما أنزل الينا وما أنزل إلى إبرهيم وإسمعيل
وإسحق ويعقوب والاسباط وما أوتي موسى وعيسى وما أوتي

ٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ
مُسْلِمُونَ ١٣١ فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنتُم بِهِ فَقَدِ ٱهْتَدَوا
وَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِى شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ ٱللَّهُ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ
ٱلْعَلِيمُ ١٣٢ صِبْغَةَ ٱللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ ٱللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ
لَهُ عَابِدُونَ ١٣٣ قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِى ٱللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ
وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ١٣٤ أَمْ
تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرٰهِيمَ وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطَ
كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ أَأَنتُمْ أَعْلَمُ أَمِ ٱللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ
مِمَّن كَتَمَ شَهَادَةً عِندَهُ مِنَ ٱللَّهِ وَمَا ٱللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا
تَعْمَلُونَ ١٣٥ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم
مَّا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ١٣٦ سَيَقُولُ
ٱلسُّفَهَاءُ مِنَ ٱلنَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَن قِبْلَتِهِمُ ٱلَّتِى كَانُوا عَلَيْهَا
قُل لِّلَّهِ ٱلْمَشْرِقُ وَٱلْمَغْرِبُ يَهْدِى مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ
مُّسْتَقِيمٍ ١٣٧ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا شُهَدَاءَ
عَلَى ٱلنَّاسِ وَيَكُونَ ٱلرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ١٣٨ وَمَا جَعَلْنَا
ٱلْقِبْلَةَ ٱلَّتِى كُنتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يَتَّبِعُ ٱلرَّسُولَ
مِمَّن يَنقَلِبُ عَلَى عَقِبَيْهِ وَإِن كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى

ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ
ٱللَّهَ بِٱلنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ١٣٩ قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ
فِي ٱلسَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ
ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ
وَإِنَّ ٱلَّذِينَ أُوتُوا ٱلْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ
وَمَا ٱللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ١٤٠ وَلَئِنْ أَتَيْتَ ٱلَّذِينَ
أُوتُوا ٱلْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ
قِبْلَتَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَئِنِ ٱتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ
مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ ٱلظَّالِمِينَ
١٤١ ٱلَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ ٱلْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ
وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ ٱلْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ١٤٢ ٱلْحَقُّ
مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ١٤٣ وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ
مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا ٱلْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ ٱللَّهُ
جَمِيعًا إِنَّ ٱللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ١٤٤ وَمِنْ حَيْثُ
خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ
مِنْ رَبِّكَ وَمَا ٱللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ١٤٥ وَمِنْ حَيْثُ
خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا

كنتم فولوا وجوهكم شطره لئلا يكون للناس عليكم حجة
إلا الذين ظلموا منهم فلا تخشوهم واخشونى ولأتم نعمتى
عليكم ولعلكم تهتدون ١٤٦ كما أرسلنا فيكم رسولا منكم
يتلوا عليكم اياتنا ويزكيكم ويعلمكم الكتاب والحكمة ويعلمكم
ما لم تكونوا تعلمون ١٤٧ فاذكرونى أذكركم واشكروا لى ولا
تكفرون ١٤٨ يا أيها الذين امنوا استعينوا بالصبر والصلوة إن
الله مع الصابرين ١٤٩ ولا تقولوا لمن يقتل فى سبيل الله
أموات بل أحياء ولكن لا تشعرون ١٥٠ ولنبلونكم بشىء
من الخوف والجوع ونقص من الاموال والانفس والثمرات
وبشر الصابرين ١٥١ الذين إذا أصابتهم مصيبة قالوا إنا
لله وإنا إليه راجعون ١٥٢ أولائك عليهم صلوات من
ربهم ورحمة وأولائك هم المهتدون ١٥٣ إن الصفا والمروة
من شعائر الله فمن حج البيت أو اعتمر فلا جناح
عليه أن يطوف بهما ومن تطوع خيرا فإن الله شاكر
عليم ١٥٤ إن الذين يكتمون ما أنزلنا من البينات والهدى
من بعد ما بيناه للناس فى الكتاب أولائك يلعنهم الله
ويلعنهم اللاعنون ١٥٥ إلا الذين تابوا وأصلحوا وبينوا فأولائك

أتوب عليهم وأنا التواب الرحيم ١٥٦ إن الذين كفروا
وماتوا وهم كفار أولائك عليهم لعنة الله والملائكة والناس
أجمعين ١٥٧ خالدين فيها لا يخفف عنهم العذاب ولا
هم ينظرون ١٥٨ وإلهكم إله واحد لا إله إلا هو الرحمن
الرحيم ١٥٩ إن في خلق السموات والأرض واختلاف
الليل والنهار والفلك التي تجري في البحر بما ينفع
الناس وما أنزل الله من السماء من ماء فأحيا به الأرض
بعد موتها وبث فيها من كل دابة وتصريف الرياح
والسحاب المسخر بين السماء والأرض لآيات لقوم يعقلون
١٦٠ ومن الناس من يتخذ من دون الله أندادا يحبونهم
كحب الله والذين آمنوا أشد حبا لله ولو يرى الذين
ظلموا إذ يرون العذاب أن القوة لله جميعا وأن الله
شديد العذاب ١٦١ إذ تبرأ الذين اتبعوا من الذين
اتبعوا ورأوا العذاب وتقطعت بهم الأسباب ١٦٢ وقال
الذين اتبعوا لو أن لنا كرة فنتبرأ منهم كما تبرءوا منا
كذلك يريهم الله أعمالهم حسرات عليهم وما هم بخارجين
من النار ١٦٣ يا أيها الناس كلوا مما في الأرض حلالا

طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ ٱلشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ
١٦٤ إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِٱلسُّوٓءِ وَٱلْفَحْشَآءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى ٱللّٰهِ
مَا لَا تَعْلَمُونَ ١٦٥ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱتَّبِعُوا مَآ أَنْزَلَ ٱللّٰهُ قَالُوا
بَلْ نَتَّبِعُ مَآ أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَآءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا
وَلَا يَهْتَدُونَ ١٦٦ وَمَثَلُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ ٱلَّذِى يَنْعِقُ بِمَا
لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَآءً وَنِدَآءً صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ
١٦٧ يَآ أَيُّهَا ٱلَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ
وَٱشْكُرُوا لِلّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ١٦٨ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ
ٱلْمَيْتَةَ وَٱلدَّمَ وَلَحْمَ ٱلْخِنْزِيرِ وَمَآ أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ ٱللّٰهِ فَمَنِ
ٱضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ ٱللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ
١٦٩ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَآ أَنْزَلَ ٱللّٰهُ مِنَ ٱلْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ
بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَآئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ إِلَّا ٱلنَّارَ وَلَا
يُكَلِّمُهُمُ ٱللّٰهُ يَوْمَ ٱلْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
١٧٠ أُولَآئِكَ ٱلَّذِينَ ٱشْتَرَوُا ٱلضَّلَالَةَ بِٱلْهُدَى وَٱلْعَذَابَ بِٱلْمَغْفِرَةِ
فَمَآ أَصْبَرَهُمْ عَلَى ٱلنَّارِ ١٧١ ذَلِكَ بِأَنَّ ٱللّٰهَ نَزَّلَ ٱلْكِتَابَ
بِٱلْحَقِّ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ ٱخْتَلَفُوا فِى ٱلْكِتَابِ لَفِى شِقَاقٍ بَعِيدٍ
١٧٢ لَيْسَ ٱلْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ

ولكن البر من آمن بالله واليوم الآخر والملائكة والكتاب
والنبيين وآتى المال على حبه ذوى القربى واليتامى
والمساكين وابن السبيل والسائلين وفى الرقاب وأقام الصلوة
وآتى الزكوة والموفون بعهدهم إذا عاهدوا والصابرين فى
البأساء والضراء وحين البأس أولائك الذين صدقوا
وأولائك هم المتقون ١٧٣ يا أيها الذين آمنوا كتب
عليكم القصاص فى القتلى الحر بالحر والعبد بالعبد
والأنثى بالأنثى فمن عفى له من أخيه شىء فاتباع
بالمعروف وأداء إليه بإحسان ١٧٤ ذلك تخفيف من
ربكم ورحمة فمن اعتدى بعد ذلك فله عذاب أليم
١٧٥ ولكم فى القصاص حيوة يا أولي الألباب لعلكم تتقون
١٧٦ كتب عليكم إذا حضر أحدكم الموت إن ترك خيرا
الوصية للوالدين والأقربين بالمعروف حقا على المتقين
١٧٧ فمن بدله بعد ما سمعه فإنما إثمه على الذين
يبدلونه إن الله سميع عليم ١٧٨ فمن خاف من موص
جنفا أو إثما فأصلح بينهم فلا إثم عليه إن الله غفور
رحيم ١٧٩ يا أيها الذين آمنوا كتب عليكم الصيام كما

كتب على الذين من قبلكم لعلكم تتقون ١٨٠ أياما
معدودات فمن كان منكم مريضا أو على سفر فعدة من
أيام أخر وعلى الذين يطيقونه فدية طعام مسكين فمن
تطوع خيرا فهو خير له وأن تصوموا خير لكم إن كنتم
تعلمون ١٨١ شهر رمضان الذى أنزل فيه القران هدى
للناس وبينات من الهدى والفرقان فمن شهد منكم الشهر
فليصمه ومن كان مريضا أو على سفر فعدة من أيام أخر
يريد الله بكم اليسر ولا يريد بكم العسر ولتكملوا العدة
ولتكبروا الله على ما هداكم ولعلكم تشكرون ١٨٢ وإذا
سألك عبادى عنى فإنى قريب أجيب دعوة الداع إذا
دعان فليستجيبوا لى وليؤمنوا بى لعلهم يرشدون ١٨٣ أحل
لكم ليلة الصيام الرفث إلى نسائكم هن لباس لكم وأنتم
لباس لهن علم الله أنكم كنتم تختانون أنفسكم فتاب
عليكم وعفا عنكم فالان باشروهن وابتغوا ما كتب الله
لكم وكلوا واشربوا حتى يتبين لكم الخيط الأبيض من
الخيط الأسود من الفجر ثم أتموا الصيام إلى الليل ولا
تباشروهن وأنتم عاكفون فى المساجد تلك حدود الله

فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ
١٨٤ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِٱلْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى ٱلْحُكَّامِ
لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ ٱلنَّاسِ بِٱلْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ
١٨٥ يَسْأَلُونَكَ عَنِ ٱلْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَٱلْحَجِّ
وَلَيْسَ ٱلْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا ٱلْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ ٱلْبِرَّ مَنِ
ٱتَّقَى وَأْتُوا ٱلْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَٱتَّقُوا ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ
١٨٦ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا
إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ١٨٧ وَٱقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ
وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَٱلْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ ٱلْقَتْلِ وَلَا
تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ
فَٱقْتُلُوهُمْ كَذَٰلِكَ جَزَاءُ ٱلْكَافِرِينَ ١٨٨ فَإِنِ ٱنْتَهَوْا فَإِنَّ ٱللَّهَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ١٨٩ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ ٱلدِّينُ
لِلَّهِ فَإِنِ ٱنْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى ٱلظَّالِمِينَ ١٩٠ أَلشَّهْرُ
ٱلْحَرَامُ بِٱلشَّهْرِ ٱلْحَرَامِ وَٱلْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ ٱعْتَدَى عَلَيْكُمْ
فَٱعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا ٱعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَٱتَّقُوا ٱللَّهَ وَٱعْلَمُوا
أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلْمُتَّقِينَ ١٩١ وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا
تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى ٱلتَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ

ٱلْمُحْسِنِينَ ١٩٢ وَأَتِمُّوا ٱلْحَجَّ وَٱلْعُمْرَةَ لِلّٰهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ
فَمَا ٱسْتَيْسَرَ مِنَ ٱلْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ
ٱلْهَدْيُ مَحِلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ
رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ
فَمَنْ تَمَتَّعَ بِٱلْعُمْرَةِ إِلَى ٱلْحَجِّ فَمَا ٱسْتَيْسَرَ مِنَ ٱلْهَدْيِ
فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ أَيَّامٍ فِي ٱلْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا
رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي
ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ وَٱتَّقُوا ٱللّٰهَ وَٱعْلَمُوا أَنَّ ٱللّٰهَ شَدِيدُ
ٱلْعِقَابِ ١٩٣ ٱلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ
ٱلْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي ٱلْحَجِّ وَمَا
تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ ٱللّٰهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ ٱلزَّادِ ٱلتَّقْوَى
وَٱتَّقُونِ يَا أُولِي ٱلْأَلْبَابِ ١٩٤ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ
تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَٱذْكُرُوا ٱللّٰهَ
عِنْدَ ٱلْمَشْعَرِ ٱلْحَرَامِ وَٱذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ
قَبْلِهِ لَمِنَ ٱلضَّالِّينَ ١٩٥ ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ
ٱلنَّاسُ وَٱسْتَغْفِرُوا ٱللّٰهَ إِنَّ ٱللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ١٩٦ فَإِذَا
قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَٱذْكُرُوا ٱللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا

فَمِنَ ٱلنَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي ٱلدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي
ٱلْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ١٩٧ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي
ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي ٱلْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ
١٩٨ أُولَائِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَٱللَّهُ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ
١٩٩ وَٱذْكُرُوا ٱللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي
يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ ٱتَّقَى
وَٱتَّقُوا ٱللَّهَ وَٱعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ٢٠٠ وَمِنَ ٱلنَّاسِ
مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَيُشْهِدُ ٱللَّهَ عَلَى
مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ ٱلْخِصَامِ ٢٠١ وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي
ٱلْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ ٱلْحَرْثَ وَٱلنَّسْلَ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ
ٱلْفَسَادَ ٢٠٢ وَإِذَا قِيلَ لَهُ ٱتَّقِ ٱللَّهَ أَخَذَتْهُ ٱلْعِزَّةُ بِٱلْإِثْمِ
فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ ٱلْمِهَادُ ٢٠٣ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَنْ يَشْرِي
نَفْسَهُ ٱبْتِغَاءَ مَرْضَاتِ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ رَؤُوفٌ بِٱلْعِبَادِ ٢٠٤ يَا
أَيُّهَا ٱلَّذِينَ آمَنُوا ٱدْخُلُوا فِي ٱلسِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ
ٱلشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ٢٠٥ فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ
مَا جَاءَتْكُمُ ٱلْبَيِّنَاتُ فَٱعْلَمُوا أَنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ٢٠٦ هَلْ
يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ ٱللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ ٱلْغَمَامِ وَٱلْمَلَائِكَةُ

وَقُضِيَ ٱلْأَمْرُ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ٢٠٧ سَلْ بَنِي
إِسْرَائِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ ٱللَّهِ
مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ٢٠٨ زُيِّنَ
لِلَّذِينَ كَفَرُوا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ ٱلَّذِينَ آمَنُوا
وَٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَامَةِ وَٱللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ
بِغَيْرِ حِسَابٍ ٢٠٩ كَانَ ٱلنَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ
ٱللَّهُ ٱلنَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ ٱلْكِتَابَ
بِٱلْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ ٱلنَّاسِ فِيمَا ٱخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا
ٱخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا ٱلَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ
ٱلْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ آمَنُوا لِمَا ٱخْتَلَفُوا
فِيهِ مِنَ ٱلْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَٱللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ ٢١٠ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا ٱلْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ
مَثَلُ ٱلَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ ٱلْبَأْسَاءُ وَٱلضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا
حَتَّى يَقُولَ ٱلرَّسُولُ وَٱلَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ ٱللَّهِ
أَلَا إِنَّ نَصْرَ ٱللَّهِ قَرِيبٌ ٢١١ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ
قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ وَٱلْيَتَامَى
وَٱلْمَسَاكِينِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ

بِهِ عَلِيمٌ ٢١٢ كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ ٢١٣ وَعَسَى
أَنْ تَكْرَهُوا شَيْأً وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْأً وَهُوَ
شَرٌّ لَكُمْ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ٢١٤ يَسْأَلُونَكَ عَنِ
ٱلشَّهْرِ ٱلْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ
سَبِيلِ ٱللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ
أَكْبَرُ عِنْدَ ٱللَّهِ وَٱلْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ ٱلْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ
حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ ٱسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ
عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَائِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ
فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْآخِرَةِ وَأُولَائِكَ أَصْحَابُ ٱلنَّارِ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ٢١٥ إِنَّ ٱلَّذِينَ آمَنُوا وَٱلَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا
فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أُولَائِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ٢١٦ يَسْأَلُونَكَ عَنِ ٱلْخَمْرِ وَٱلْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ
كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ
مَا ذَا يُنْفِقُونَ ٢١٧ قُلِ ٱلْعَفْوَ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ
ٱلْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ٢١٨ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ
عَنِ ٱلْيَتَامَى قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ ٢١٩ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ
فَإِخْوَانُكُمْ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ ٱلْمُفْسِدَ مِنَ ٱلْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ ٱللَّهُ

لأعنتكم إن الله عزيز حكيم ٢٢٠ ولا تنكحوا المشركات
حتى يومن ولامة مومنة خير من مشركة ولو أعجبتكم
ولا تنكحوا المشركين حتى يومنوا ولعبد مومن خير من
مشرك ولو أعجبكم ٢٢١ أولائك يدعون إلى النار والله
يدعوا إلى الجنة والمغفرة بإذنه ويبين آياته للناس لعلهم
يتذكرون ٢٢٢ ويسالونك عن المحيض قل هو أذى فاعتزلوا
النساء في المحيض ولا تقربوهن حتى يطهرن فإذا تطهرن
فاتوهن من حيث أمركم الله إن الله يحب التوابين
ويحب المتطهرين ٢٢٣ نساوكم حرث لكم فاتوا حرثكم
أنى شئتم وقدموا لأنفسكم واتقوا الله واعلموا أنكم ملاقوه
وبشر المومنين ٢٢٤ ولا تجعلوا الله عرضة لأيمانكم أن
تبروا وتتقوا وتصلحوا بين الناس والله سميع عليم ٢٢٥ لا
يواخذكم الله باللغو في أيمانكم ولكن يواخذكم بما كسبت
قلوبكم والله غفور حليم ٢٢٦ للذين يولون من نسايهم
تربص أربعة أشهر فإن فاوا فإن الله غفور رحيم ٢٢٧ وإن
عزموا الطلاق فإن الله سميع عليم ٢٢٨ والمطلقات
يتربصن بأنفسهن ثلثة قروء ولا يحل لهن أن يكتمن ما

خلق الله في أرحامهن إن كن يؤمن بالله واليوم الآخر
وبعولتهن أحق بردهن في ذلك إن أرادوا إصلاحا ولهن
مثل الذي عليهن بالمعروف وللرجال عليهن درجة والله
عزيز حكيم ٢٢٩ الطلاق مرتان فإمساك بمعروف أو تسريح
بإحسان ولا يحل لكم أن تأخذوا مما آتيتموهن شيئا إلا
أن يخافا ألا يقيما حدود الله فإن خفتم ألا يقيما حدود
الله فلا جناح عليهما فيما افتدت به تلك حدود الله
فلا تعتدوها ومن يتعد حدود الله فأولئك هم الظالمون
٢٣٠ فإن طلقها فلا تحل له من بعد حتى تنكح زوجا
غيره فإن طلقها فلا جناح عليهما أن يتراجعا إن ظنا أن
يقيما حدود الله وتلك حدود الله يبينها لقوم يعلمون
٢٣١ وإذا طلقتم النساء فبلغن أجلهن فأمسكوهن بمعروف
أو سرحوهن بمعروف ولا تمسكوهن ضرارا لتعتدوا ومن يفعل
ذلك فقد ظلم نفسه ولا تتخذوا آيات الله هزوا واذكروا
نعمت الله عليكم وما أنزل عليكم من الكتاب والحكمة
يعظكم به واتقوا الله واعلموا أن الله بكل شيء عليم
٢٣٢ وإذا طلقتم النساء فبلغن أجلهن فلا تعضلوهن أن ينكحن

أزواجهن إذا تراضوا بينهم بالمعروف ذلك يوعظ به من
كان منكم يؤمن بالله واليوم الآخر ذلكم أزكى لكم وأطهر
والله يعلم وأنتم لا تعلمون ٢٣٣ والوالدات يرضعن أولادهن
حولين كاملين لمن أراد أن يتم الرضاعة وعلى المولود
له رزقهن وكسوتهن بالمعروف لا تكلف نفس إلا وسعها لا
تضار والدة بولدها ولا مولود له بولده وعلى الوارث مثل
ذلك فإن أرادا فصالا عن تراض منهما وتشاور فلا جناح
عليهما وإن أردتم أن تسترضعوا أولادكم فلا جناح عليكم
إذا سلمتم ما آتيتم بالمعروف واتقوا الله واعلموا أن الله
بما تعملون بصير ٢٣٤ والذين يتوفون منكم ويذرون أزواجا
يتربصن بأنفسهن أربعة أشهر وعشرا فإذا بلغن أجلهن فلا
جناح عليكم فيما فعلن في أنفسهن بالمعروف والله بما
تعملون خبير ٢٣٥ ولا جناح عليكم فيما عرضتم به من
خطبة النساء أو أكننتم في أنفسكم علم الله أنكم ستذكرونهن
ولكن لا تواعدوهن سرا إلا أن تقولوا قولا معروفا ٢٣٦ ولا
تعزموا عقدة النكاح حتى يبلغ الكتاب أجله واعلموا
أن الله يعلم ما في أنفسكم فاحذروه واعلموا أن الله

غفور حليم ٢٣٧ لا جناح عليكم إن طلقتم النساء ما لم
تمسوهن أو تفرضوا لهن فريضة ومتعوهن على الموسع قدره
وعلى المقتر قدره متاعا بالمعروف حقا على المحسنين
٢٣٨ وإن طلقتموهن من قبل أن تمسوهن وقد فرضتم لهن
فريضة فنصف ما فرضتم إلا أن يعفون أو يعفوا الذى
بيده عقدة النكاح وأن تعفوا أقرب للتقوى ولا تنسوا الفضل
بينكم إن الله بما تعملون بصير ٢٣٩ حافظوا على الصلوات
والصلوة الوسطى وقوموا لله قانتين ٢٤٠ فإن خفتم فرجالا
أو ركبانا فإذا أمنتم فاذكروا الله كما علمكم ما لم تكونوا
تعلمون ٢٤١ والذين يتوفون منكم ويذرون أزواجا وصية
لأزواجهم متاعا إلى الحول غير إخراج فإن خرجن فلا
جناح عليكم فى ما فعلن فى أنفسهن من معروف والله
عزيز حكيم ٢٤٢ وللمطلقات متاع بالمعروف حقا على
المتقين ٢٤٣ كذلك يبين الله لكم آياته لعلكم تعقلون
٢٤٤ ألم تر إلى الذين خرجوا من ديارهم وهم ألوف حذر
الموت فقال لهم الله موتوا ثم أحياهم إن الله لذو فضل
على الناس ولكن أكثر الناس لا يشكرون ٢٤٥ وقاتلوا

فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱعْلَمُوا أَنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ٢٤٦ مَنْ
ذَا ٱلَّذِي يُقْرِضُ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً
وَٱللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ٢٤٧ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلْمَلَإِ
مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ
ٱبْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ
إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ
فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا فَلَمَّا
كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ بِٱلظَّالِمِينَ
٢٤٨ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ ٱللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا
قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ ٱلْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِٱلْمُلْكِ
مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ ٱلْمَالِ قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَاهُ
عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي ٱلْعِلْمِ وَٱلْجِسْمِ وَٱللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ
مَنْ يَشَاءُ وَٱللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ٢٤٩ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ
مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ ٱلتَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا
تَرَكَ آلُ مُوسَى وَآلُ هَرُونَ تَحْمِلُهُ ٱلْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي
ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ٢٥٠ فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ
بِٱلْجُنُودِ قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ

مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ ٱغْتَرَفَ غُرْفَةً
بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَٱلَّذِينَ
آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا ٱلْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ
ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا ٱللَّهِ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ
فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ مَعَ ٱلصَّابِرِينَ ٢٥١ وَلَمَّا بَرَزُوا
لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا
وَٱنْصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَافِرِينَ ٢٥٢ فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ ٱللَّهِ وَقَتَلَ
دَاوُدُ جَالُوتَ وَآتَاهُ ٱللَّهُ ٱلْمُلْكَ وَٱلْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ
وَلَوْلَا دَفْعُ ٱللَّهِ ٱلنَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ ٱلْأَرْضُ
وَلَكِنَّ ٱللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلْعَالَمِينَ ٢٥٣ تِلْكَ آيَاتُ ٱللَّهِ
نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ٢٥٤ تِلْكَ
ٱلرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ ٱللَّهُ وَرَفَعَ
بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ٱلْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ
بِرُوحِ ٱلْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ ٱللَّهُ مَا ٱقْتَتَلَ ٱلَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ
مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَاتُ وَلَكِنِ ٱخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ
آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ ٱللَّهُ مَا ٱقْتَتَلُوا وَلَكِنَّ ٱللَّهَ
يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ٢٥٥ يَا أَيُّهَا ٱلَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ

مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ
وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ٢٥٦ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ
لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ
وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ
وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَؤُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ
الْعَظِيمُ ٢٥٧ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ
فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى
لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ٢٥٨ اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا
يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ٢٥٩ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ
الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ
النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ٢٦٠ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَهِيمَ
فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي
يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَهِيمُ فَإِنَّ
اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ
فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ٢٦١ أَوْ
كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى

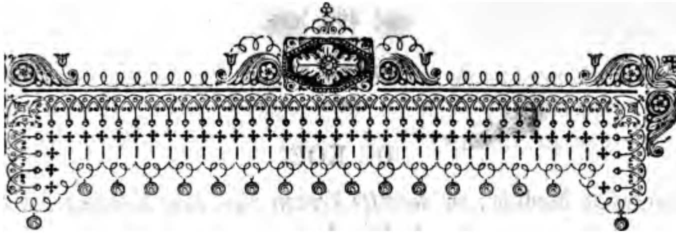
يحيى هذه الله بعد موتها فأماته الله مائة عام ثم بعثه
قال كم لبثت قال لبثت يوما أو بعض يوم قال بل
لبثت مائة عام فانظر إلى طعامك وشرابك لم يتسنه
وانظر إلى حمارك ولنجعلك آية للناس وانظر إلى
العظام كيف ننشزها ثم نكسوها لحما فلما تبين له قال أعلم
أن الله على كل شىء قدير ٢٦٢ وإذ قال إبرهيم رب
أرنى كيف تحيى الموتى قال أولم تؤمن قال بلى ولكن
ليطمئن قلبى قال فخذ أربعة من الطير فصرهن إليك ثم
اجعل على كل جبل منهن جزءا ثم ادعهن يأتينك سعيا
واعلم أن الله عزيز حكيم ٢٦٣ مثل الذين ينفقون
أموالهم فى سبيل الله كمثل حبة أنبتت سبع سنابل
فى كل سنبلة مائة حبة والله يضاعف لمن يشاء والله
واسع عليم ٢٦٤ الذين ينفقون أموالهم فى سبيل الله
ثم لا يتبعون ما أنفقوا منا ولا أذى لهم أجرهم عند
ربهم ولا خوف عليهم ولا هم يحزنون ٢٦٥ قول معروف
ومغفرة خير من صدقة يتبعها أذى والله غنى حليم
٢٦٦ يا أيها الذين آمنوا لا تبطلوا صدقاتكم بالمن والأذى

كالذى ينفق ما له رئاء الناس ولا يؤمن بالله واليوم
الآخر فمثله كمثل صفوان عليه تراب فأصابه وابل فتركه
صلدا لا يقدرون على شىء مما كسبوا والله لا يهدى
القوم الكافرين ٢٦٧ ومثل الذين ينفقون أموالهم ابتغاء
مرضات الله وتثبيتا من أنفسهم كمثل جنة بربوة أصابها
وابل فآتت أكلها ضعفين فإن لم يصبها وابل فطل والله بما
تعملون بصير ٢٦٨ أيود أحدكم أن تكون له جنة من نخيل
وأعناب تجرى من تحتها الأنهار له فيها من كل الثمرات
وأصابه الكبر وله ذرية ضعفاء فأصابها إعصار فيه نار
فاحترقت كذلك يبين الله لكم الآيات لعلكم تتفكرون
٢٦٩ يا أيها الذين آمنوا أنفقوا من طيبات ما كسبتم
ومما أخرجنا لكم من الأرض ولا تيمموا الخبيث منه
تنفقون ٢٧٠ ولستم بآخذيه إلا أن تغمضوا فيه واعلموا أن
الله غنى حميد ٢٧١ الشيطان يعدكم الفقر ويأمركم
بالفحشاء والله يعدكم مغفرة منه وفضلا والله واسع عليم
٢٧٢ يؤتى الحكمة من يشاء ومن يؤت الحكمة فقد أوتى
خيرا كثيرا وما يذكر إلا أولوا الألباب ٢٧٣ وما أنفقتم

مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ
أَنْصَارٍ إِنْ تُبْدُوا ٱلصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا
ٱلْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرٌ ٢٧٣ لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ
وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنْفُسِكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ٱبْتِغَاءَ وَجْهِ ٱللَّهِ
وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ لِلْفُقَرَاءِ
ٱلَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي ٱلْأَرْضِ
يَحْسَبُهُمُ ٱلْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ ٱلتَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا
يَسْأَلُونَ ٱلنَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ
٢٧٥ ٱلَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِٱللَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ
أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ٢٧٦ ٱلَّذِينَ
يَأْكُلُونَ ٱلرِّبَوٰا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ ٱلَّذِي يَتَخَبَّطُهُ ٱلشَّيْطَانُ
مِنَ ٱلْمَسِّ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا ٱلْبَيْعُ مِثْلُ ٱلرِّبَوٰ وَأَحَلَّ
ٱللَّهُ ٱلْبَيْعَ وَحَرَّمَ ٱلرِّبَوٰا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَٱنْتَهَىٰ
فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى ٱللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ
ٱلنَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ٢٧٧ يَمْحَقُ ٱللَّهُ ٱلرِّبَوٰا وَيُرْبِي ٱلصَّدَقَاتِ
وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ إِنَّ ٱلَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

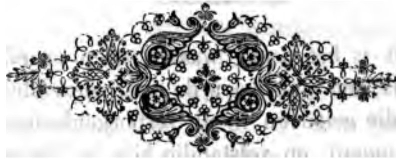
الصالحات وأقاموا الصلوة وآتوا الزكوة لهم أجرهم عند
ربهم ولا خوف عليهم ولا هم يحزنون ٢٧٨ يا أيها الذين
آمنوا اتقوا الله وذروا ما بقي من الربوا إن كنتم مومنين
٢٧٩ فإن لم تفعلوا فأذنوا بحرب من الله ورسوله وإن
تبتم فلكم روس أموالكم لا تظلمون ولا تظلمون ٢٨٠ وإن
كان ذو عسرة فنظرة إلى ميسرة وأن تصدقوا خير لكم إن
كنتم تعلمون ٢٨١ واتقوا يوما ترجعون فيه إلى الله ثم
توفى كل نفس ما كسبت وهم لا يظلمون ٢٨٢ يا
أيها الذين آمنوا إذا تداينتم بدين إلى أجل مسمى
فاكتبوه وليكتب بينكم كاتب بالعدل ولا يأب كاتب أن
يكتب كما علمه الله فليكتب وليملل الذي عليه الحق
وليتق الله ربه ولا يبخس منه شيأ فإن كان الذي عليه الحق
سفيها أو ضعيفا أو لا يستطيع أن يمل هو فليملل وليه
بالعدل واستشهدوا شهيدين من رجالكم فإن لم يكونا رجلين
فرجل وامرأتان ممن ترضون من الشهداء أن تضل إحداهما
فتذكر إحداهما الأخرى ولا يأب الشهداء إذا ما دعوا ولا
تسأموا أن تكتبوه صغيرا أو كبيرا إلى أجله ذلكم أقسط عند

ٱللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً
تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا
تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ
وَٱتَّقُوا ٱللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ ٱللَّهُ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ٢٨٣ وَإِنْ
كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ
بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ ٱلَّذِى ٱؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ ٱللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا
ٱلشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ
٢٨٤ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمٰوَاتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِى
أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ ٱللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ
مَنْ يَشَاءُ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ٢٨٥ آمَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَا
أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَٱلْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِٱللَّهِ وَمَلَٰئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ
وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ
رَبَّنَا وَإِلَيْكَ ٱلْمَصِيرُ ٢٨٦ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا
كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا ٱكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ
أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى ٱلَّذِينَ
مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَٱعْفُ عَنَّا وَٱغْفِرْ
لَنَا وَٱرْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَٱنْصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَافِرِينَ

Woordelijke Vertaling

DER I. EN II. SOERA VAN DEN KORAN.

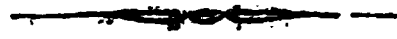

SOERA I.

OPENINGSBOEK VAN DEN KORAN.

Gegeven te Mekka, *en deszelfs Verzen zijn zeven Verzen*.

n naam van God, den Goedertierene, den Ontfermer!

Lof zij Gode, den Heer der Heirscharen!
Den Goedertierene, den Ontfermer!
Souverein op den dag des oordeels!
U aanbidden wij, en U smeeken wij om hulp;
Leid ons op den regten weg,
Den weg van hen, over welke gij weldadig geweest zijt;
Niet van hen, op welke getoornd wordt, en niet van de afdwalenden.

SOERA II.

DE KOE.

Gegeven te Medina, *en deszelfs Verzen zijn twee honderd zes en tachtig Verzen.*

In naam van God, den Goedertierenen, den Ontfermer!

1. A. L. M. Dit is het boek, waarin geen grond van twijfel bestaat; het is een gids voor de godvreezenden.
2. Voor hen, die gelooven in de verborgenheden (geestelijke, toekomende dingen), en volstandig zijn in het gebed, en van hetgeen wij hun schonken, mededeelen.
3. En voor hen, die gelooven in hetgeen aan u geopenbaard is, en in hetgeen geopenbaard is vóór u; en die van het toekomende leven vergewist zijn.
4. Zij volgen de leiding huns Heeren, en zij alleen zullen gelukkig zijn.
5. Maar de ongeloovigen, het is hun om het even, of gij hen waarschuwt of niet, zij gelooven niet.
6. God heeft een zegel gezet op hunne harten en op hunne ooren; en op hunne oogen is een blinddoek; en voor hen is eene zware straf.
7. Er zijn onder de menschen, die zeggen: wij gelooven in God en in den jongsten dag, en toch zijn zij niet van de geloovigen.
8. Zij trachten God te misleiden en hen, die gelooven; maar zij misleiden niet dan zich zelve, en zij beseffen het niet.
9. In hun hart is krankheid, en God verergert hunne krankheid; voor hen is eene smartelijke straf, omdat zij de (Profeten) logenstraften.
10. En als hun gezegd wordt: sticht geen kwaad op aarde, antwoorden zij: wij zijn enkel nutstichters.
11. Zij, zijn zij voorwaar geene kwaadstichters? Maar zij beseffen het niet.

2. En als hun gezegd wordt: Gelooft zoo als anderen gelooven, zeggen zij: zullen wij gelooven zoo als de dwazen gelooven? Maar waarlijk, zijn zij geene dwazen? maar zij weten het niet.
3. En als zij geloovigen ontmoeten, zeggen zij: wij gelooven; maar als zij zich met hunne verleiders afzonderen, zeggen zij: voorwaar, wij houden het met u, wij hebben louter (met hen) gespot.
4. God zal met hen spotten en hen doen voortgaan in hunne overtredingen; zij zullen her- en derwaarts doolen.
5. Zij zijn het, die de dwaling gekocht hebben ten koste van de regte leiding; maar niet winstgevend was hun handel, daar zij niet ten goede geleid werden.
6. Hun beeld is het beeld van dengenen, die vuur aansteekt; wanneer het rondom hem licht, en God (hem) van deszelfs licht berooft, laat hij de menschen in duisternis, dat zij niet zien.
7. Doof, stom, blind, keeren zij niet (van hunne dwaling) terug.
8. Of zij gelijken aan diegenen, die, wanneer eene wolk, waarin duisternis, donder en bliksem zijn, regen van den hemel nederstort, hunne vingeren uit doodsangst voor het gedonder, in hunne ooren steken, terwijl God de ongeloovigen omsingelt. (of insluit, dat zij zich nergens wenden kunnen.)
9. Het scheelt weinig of de bliksem berooft hen van het gezigt; zoo dikwerf hij hen bestraalt, gaan zij er in voort, en als het duister over hen is, staan zij stil. En, indien God wilde, nam hij hun gehoor en hun gezigt weg, want God is almagtig. O menschen! aanbidt uwen Heer, die u en hen geschapen heeft, die vóór u waren. Mogt gij Hem vreezen.
0. Hij is het, die voor u de aarde tot bed gegeven heeft en den hemel tot gewelf, en die van den hemel water doet nederdalen, en door hetzelve uit de vruchten levensonderhoud voor u doet voortspruiten. En stelt Gode geen evenbeeld; want gij weet beter.
1. En indien gij in twijfel verkeert over het boek, dat wij nederzonden tot onzen dienaar, brengt een hoofdstuk voort, daaraan gelijk, en roept, indien gij opregt zijt, uwe getuigen op, die gij nevens God hebt.

22. Maar indien gij het niet doet, en gij doet het immers niet, schuwt dan het vuur, waarvan de menschen en de steenen de brandstof zijn.
23. Verkondig hun, die gelooven en goede werken doen, dat voor hen een Paradijs bestaat, aan welks lager gedeelte stroomen vlieten. Telkens, wanneer zij uit hetzelve gevoed worden met der vruchten voedsel, zullen zij zeggen: ziedaar, hetgeen ons weleer tot voedsel verstrekt werd; dewijl daaraan de uiterlijke vorm van hetzelve gegeven is. En voor hen zijn in dat Paradijs reine vrouwen; en daar zullen zij eeuwig wonen.
24. God is niet beschaamd, dat hij tot gelijkenis eene mug of iets geringers, neemt. Zij toch, die gelooven, weten dat die gelijkenis de waarheid van hunnen Heer bevat; maar zij, die ongeloovig zijn, zeggen: Wat heeft God toch bedoeld door deze gelijkenis? Hij leidt door dezelve dikwerf van den regten weg af, en geleidt door dezelve dikwerf op den regten weg; maar leidt daardoor niemand van den regten weg af dan de goddeloozen,
25. Die het verbond Gods schenden, na de sluiting van het zelve, en scheiden, wat God daarbij bevolen had, dat vereenigd zou zijn, en die kwaad stichten op aarde; zij, dat zij schade lijden!
26. Hoe kunt gij ondankbaar jegens God zijn? Gij waart dood en hij maakte u levend; later zal hij u doen sterven, daarna u doen herleven, alsdan zult gij tot hem wederkeeren.
27. Hij is het, die voor u al wat op aarde is, geschapen heeft; en zich daarna tot den hemel bepaalde en er zeven hemelen van vormde, Hij, de Alwetende.
28. En toen uw Heer tot de Engelen zeide: Ik zal op aarde eenen stedehouder plaatsen, antwoordden zij: zult gij daar een wezen plaatsen, dat er kwaad zal stichten en bloed vergieten, terwijl dat wij uwen lof verheffen en u als heilig loven? — Hij antwoordde: voorwaar, ik weet, wat gij niet weet.
29. En Hij leerde Adam de namen van alle wezens, daarna toonde hij hen aan de Engelen en zeide: Meldt mij hunne namen? indien gij regtschapen zijt.

0. Zij antwoordden. Geloofd zij uw naam! wij weten niets dan hetgeen gij ons geleerd hebt; want gij zijt de kenner, de wijze.
1. Hij zeide: o ADAM, meld hun derzelver namen, en toen hij hun derzelver namen gemeld had, zeide GOD: heb ik u niet gezegd, dat ik de geheimen weet van den hemel en van de aarde? En ik weet wat gij openlijk doet en wat gij verbergt.
2. En toen wij tot de Engelen zeiden: Buigt u voor ADAM neder, bogen zij zich neder, behalve IBLIS; hij weigerde en was opgeblazen, en behoorde tot de ondankbaren.
3. En wij zeiden: o ADAM, bewoon gij en uwe vrouw het Paradijs; geniet daarvan den overvloed, waar gij ook wilt, maar nadert dezen boom niet, opdat gij niet zijt onder de ongeregtigen.
4. En de Satan deed hen uit hetzelve vallen en verdreef hen uit het oord, waar zij in waren; en wij zeiden: daalt af, de een van u den ander vijandig; en voor u zij op de aarde eene woonplaats, en onderhoud voor eenen tijd.
5. En ADAM ontving van zijnen Heer woorden (des gebeds) en GOD wendde zich tot hem, want hij is de Verzoenlijke, de Ontfermende.
6. Wij zeiden: daalt gij allen uit het Paradijs af; maar u zal eene leiding van mij geworden; en wie mijne leiding volgen, geene vrees zal over hen komen, en zij zullen niet treuren.
7. Maar, die ongeloovig zijn en onze teekenen logenstraffen, zijn deelgenooten van het helsche vuur, waarin zij eeuwig zullen blijven.
8. ô Kinderen ISRAËLS! gedenkt mijner weldaden, waarmede ik over u weldadig geweest ben, en houdt mijn verbond, en ik zal het uwe houden; en mij, vreest mij dan, en gelooft in het geen ik geopenbaard heb, bevestigende het geen bij u is, en zijt niet de eerste miskenners van hetzelve; en koopt voor mijne teekenen geene nietigheden; en mij, vreest mij.
9. Hult de waarheid niet in den logen, noch verbergt de waarheid, terwijl gij haar kent.
0. En neemt de gebeden getrouw waar, en geeft aalmoezen, en buigt u neder met de aanbidders,
. Zult gij den menschen de regtschapenheid bevelen, en u zelve verwaarloozen; en leest gij de schrift, zult gij dan niet verstaan.

42. En zoekt hulp in de lijdzaamheid en in het gebed; en het gebed is een last, behalve voor de ootmoedigen,
43. Die denken, dat zij hunnen Heer zullen wederzien, en dat zij tot Hem wederkeeren.
44. ô, Kinderen ISRAËLS, gedenkt mijne weldaden, waarmede ik over u weldadig geweest ben, en dat ik u heb voorgetrokken boven de volken!
45. En vreest den dag, dat geene ziel voor eenige ziel zal voldoen, en er geene voorbede van haar zal toegelaten en geene genoegdoening van haar zal aangenomen, en zij niet zullen geholpen worden.
46. En (gedenk) dat ik u heb uitgeleid uit het volk van FARAO, dat u eene kwellende straf oplegde, en uwe zonen vermoordde en uwe vrouwen spaarde. En daarin was voor u eene zware beproeving van uwen Heer.
47. En (gedenk) dat wij de zee voor u scheidden, dat wij u uitleidden, en het volk van FARAO bedolven, terwijl gij het aanschouwdet.
48. En dat wij met MOZES gedurende veertig nachten een verbond maakten, en gij toen bij zijne afwezigheid een kalf genomen hebt; en gij waart ongeregtig.
49. Vervolgens schonken wij u daarna vergiffenis, of gij welligt dankbaar mogt zijn.
50. En toen wij MOZES de schrift gaven en de openbaring (de Pentateuchus), of gij welligt op den regten weg geleid werdt.
51. En toen MOZES tot zijn volk zeide: O mijn volk! voorwaar, gij hebt u zelve ongeregtig gemaakt, dat gij u het kalf genomen hebt. Bekeert u dan tot uwen Schepper, en verslaat de schuldigen, dat is u beter bij uwen Schepper, en dan wendt hij zich tot u, want Hij is de Toenaderende, de Barmhartige.
52. En toen gij zeidet: O MOZES, wij zullen geen geloof in u stellen, tot dat wij GOD duidelijk zien. En de kastijding heeft u ijlings aangegrepen, (de bliksem heeft u met ontzetting vervuld) terwijl gij toeschouwdet.
53. Daarna hebben wij u opgewekt na uwen dood, of gij dankbaar mogt zijn.

4. En wij gaven u tot schaduw eene wolkkolom, en wij zonden u manna en kwakkels, (en wij zeiden:) Eet van de goederen, die wij u verstrekten. En zij schaadden ons niet, maar zij schaadden zich zelven.

5. En toen wij zeiden: Gaat binnen deze stad en eet er, waar gij wilt, den overvloed der goederen; en treedt de poort binnen (u) eerbiedigIijk nederbuigende, en zegt: *Hhiththaton;* opdat wij u uwe zonden vergeven, en het (heil) der vromen vermeerderen.

6. Maar zij, die ongeregtig waren, stelden een ander woord in plaats, dan dat hun gezegd was, en ik deed op die ongeregtig waren, smaadheid van den hemel nederdalen, omdat zij goddeloos waren.

7. En toen Mozes zijn volk wenschte te drenken, zeiden wij: Sla met uwen staf de rots, en er vloeiden twaalf bronnen uit; en een iegelijk der menschen kende zijne drenkplaats. Eet en drinkt van de gave Gods en verergert het kwaad niet op aarde door goddeloosheden.

8. En toen gij zeidet: O Mozes, wij houden het op eene spijs niet uit; bid dus voor ons uwen Heer, dat hij doe voortkomen voor ons van het geen de aarde voortbrengt van hare moeskruiden, en hare komkommers, en haar knoflook, en hare linzen en hare uijen; zeide hij: wilt gij het geen slechter is verruilen voor het geen beter is? Gaat dan naar *Egypte* en daar is gewis voor u, wat gij vraagt. En er werd vernedering voor hen geslagen en armoede, en zij berokkenden zich weder den toorn Gods, en dat, dewijl zij niet geloofden in de teekenen Gods, en de Profeten op eene wederregtelijke wijs doodden, omdat zij oproerig en goddeloos waren.

9. Voorwaar zij, die gelooven, het zij Joden, het zij Christenen, het zij Sabeërs, al wie gelooft in God, en in den jongsten dag en het goede doen, voor hen is hun loon bij hunnen Heer, en geene vrees komt over hen en zij zullen niet treuren.

0. En toen wij uw verbond aannamen en verhieven boven u den berg *Sinaï*, zeggende: neemt volijverig aan, het geen wij u gaven (de wet) en gedenkt, wat er in staat. Misschien dat gij God vreest.

61. Daarna hebt gij u vervolgens afgekeerd; en indien niet de weldadigheid Gods en zijne genade over u geweest waren, voorzeker waart gij onder de verlorenen. En gij kent hen, die afdwaalden onder u op den Sabbat; en wij zeiden hun: Wordt verworpene apen.
62. En wij hebben hen gesteld tot een voorbeeld aan hunne tijdgenooten en aan hunne nakomelingschap, en tot eene waarschuwing voor de godvreezenden.
63. En toen Mozes zeide tot zijn volk: Voorwaar God beveelt u, dat gij eene koe zult slagten, antwoordden zij: drijft gij met ons den spot? Hij zeide: God verhoede, dat ik onder de dwazen zou behooren. Zij hernamen: Bid voor ons uwen Heer ons te verklaren, welk eene. Hij antwoordde: voorwaar God zegt, dat het eene koe zij, niet oud en geene vaars, van middelbare jaren, tusschen die in. Doet dus wat u bevolen wordt.
64. Zij zeiden: Bid voor ons uwen Heer ons te verklaren, welke hare kleur is: Hij antwoordde: God heeft gezegd: het zij eene koe, bruin van kleur; zij streelt (het oog) der aanschouwers.
65. En zij zeiden: Bid uwen Heer voor ons, ons aan te duiden welk eene zij (zijn moet) daar het rundvee bij ons elkander gelijk is; en zie, wanneer God wil, zullen wij (in onze keus) bestierd worden.
66. (Mozes) zeide: Hij heeft gezegd, zij moet eene koe zijn niet onder het juk gebragt om de aarde te ploegen, en die niet besproeid heeft de akkers, ongedekt, en waaraan geene vlek is. Zij zeiden: Nu komt gij met de waarheid. Zij offerden haar dan, en zij waren niet op het punt geweest, dat zij het deden. (Dat is: en zij waren op het punt geweest, het niet te doen.)
67. En (gedenkt er aan) toen gij iemand gedood en er over getwist hebt; maar God brengt aan het licht, wat gij verbergt.
68. En wij gelastten: slaat den doode met eene harer ledematen; op zoodanige wijs wekt God de dooden op en toont u zijne teekenen, of gij welligt verstaan mogt.
69. Vervolgens verhardden zich uwe harten na die (teekenen). Zij (werden) als steen of vaster (in) hardheid; want onder de steenrotsen zijn er, waaruit stroomen vloeijen, en er zijn er onder geweest, die gespleten zijn, daaruit vloeide water

voort; en ook waren er, die omstortten uit vrees voor God; en God verzuimt niet op te merken, wat gij doet.

0. Maakt gij dan aanspraak, dat zij (de Joden) u gelooven? Er was een gedeelte van hen, dat het woord Gods hoorde, en zij verdraaiden het, nadat zij (het) begrepen hadden, terwijl zij (het) wisten.

1. En wanneer zij hen ontmoeten, die gelooven, zeggen zij: Wij gelooven, en wanneer een gedeelte van hen afzonderlijk bij den anderen is, zeggen zij: Zullen wij hun verhalen, hetgeen God u geopenbaard heeft? opdat zij daarover met u twisten voor uwen Heer? of weet gij niet?

2. Of weten zij niet, dat God weet, zoowel wat zij verbergen, als wat zij openbaar maken.

3. En onder hen zijn ongeletterden, die (van) de schrift niet verstaan dan de begeerde dingen (in dezelve), en zij, zij zijn niet dan slechts meenende. Wee hen, die de schrift eigenhandig overschrijven en dan zeggen: zie daar het geen van God is, opdat zij daarvoor een' geringen prijs trekken. Wee over hen, wegens het geen hunne handen geschreven hebben, en wee, over het geen zij er van trekken.

4. En zij zeggen: Ons zal het vuur niet aangrijpen dan voor een bepaald getal dagen: Zeg (hun): Hebt gij er de belofte Gods van? en hij zal zijne (vroegere) belofte niet verloochenen of spreekt gij ook over God, wat gij niet weet?

5. Voorwaar, wie de boosheid najaagt, en wien zijne zonde omschanst, zij zijn deelgenooten van het helsche vuur; zij zullen daar eeuwig in blijven.

6. Maar zij, die gelooven en de deugd betrachten, zij zijn deelgenooten van het paradijs, zij, zij zullen daar eeuwig in wonen.

7. En toen wij het verbond der kinderen Israëls aannamen, (zeiden wij): Bidt niet aan dan God, en hebt voor de ouders weldadigheid, alsmede voor de naastbestaanden, en voor de weezen en voor de armen; en spreekt jegens de menschen minzaam; neemt de gebeden volstandig waar, en geeft aalmoezen. Daarna hebt gij den rug toegekeerd, behalve weinigen van u, en gij zijt wederspannig geworden.

8. En toen wij uw verbond aannamen, dat gij elkanders bloed niet zoudt plengen, noch elkander uit uwe woonplaatsen verdrijven, hebt gij het daarop bevestigd en betuigd.

79. Daarop zijt gij het toch geweest, die elkander vermoord en een gedeelte onder u uit hunne woonplaatsen verdreven hebt; elkander helpende tegen hen met onregtvaardigheid en vijandschap; en als men gevangenen tot u brengt, koopt gij hen los; maar het was u ook verboden hen uit te drijven (uit hun land). Gelooft gij in het eene gedeelte der schrift en zijt gij ongeloovig in een (ander) gedeelte? En er is geen ander loon voor dien genen, die aldus handelt onder u, dan schande in het leven op aarde; en op den oordeelsdag zullen zij overgeleverd worden aan de strengste straf; want God ziet niet met onverschilligheid wat gij doet.

80. Zij zijn het, die het aardsche leven gekocht hebben ten koste van het toekoemende, en van hen zal de straf niet ligt zijn, en zij, zij zullen niet gered worden.

81. En wij gaven Mozes den Pentateuchus en wij hebben hem doen opvolgen door de gezanten, en wij schonken aan Jezus, zoon van Maria, openbare kenteekenen, en wij hebben hem versterkt door den heiligen geest. Zijt gij niet telkens als er gezanten tot u kwamen met het geen gij niet bemint, hoovaardig geweest; gedeeltelijk hebt gij hen voor logenaars uitgekreten, en gedeeltelijk hebt gij hen vermoord.

82. Zij hebben gezegd: Onze harten zijn onbesneden; maar God heeft hen vervloekt om hun ongeloof; en weinigen zijn het, die gelooven.

83. En nadat tot hen kwam het boek van God, bevestigende het geen bij hen was, en zij vroeger hulp tegen de ongeloovigen hadden verzocht, en nadat het tot hen gekomen was, erkenden zij het niet, zij geloofden er niet aan; en de vloek Gods rust op de ongeloovigen.

84. Gering is dat, waarvoor zij hunne zielen verkocht hebben, daar zij niet geloofden in hetgeen God zond; wrevelmoedig, daar God van zijne weldaden deed nederdalen op wie hij wilde van zijne dienaren, zijn zij van toorn tot toorn vervallen; voor de ongeloovigen is eene verachtelijke straf.

85. En wanneer hun gezegd wordt: Gelooft in hetgeen God gezonden heeft, antwoorden zij: Wij gelooven in hetgeen ons gezonden is; en zij wraken het nadere, hetwelk waarachtig is, bekrachtigende hetgeen zij bezitten; zeg (hun): waarom hebt gij de voormalige profeten Gods gedood, indien gij regtgeloovigen waart?

En tot u kwam MOZES met de openbare kenteekenen, daarna hebt gij het kalf genomen bij zijne afwezigheid, en gij waart ongeregtig.

Toen wij uw verbond aangenomen en boven u den berg *Sinaï* verheven hadden, (zeiden wij): Neemt, het geen wij u doen geworden, met ijver aan, en hoort het. Het volk zeide: Wij hebben gehoord en wij zijn ongehoorzaam, en in hun hart werd het kalf ingedronken door hunne ongeloovigheid. Zeg: Heilloos is dat, hetwelk u iets aanbeveelt, waarin uw geloof bestaat, indien gij een geloof bezit.

Zeg (hun): Indien er voor u een toekomstig verblijf bij GOD is, afgescheiden van de overige menschen, wenscht dan den dood, indien gij opregt zijt.

En zij wenschen hem nimmer, omdat hij (het werk) hunner handen, de vervalsching der schrift, vooruitzendt.

En gij zult hen meer dan anderen aan het leven verknocht vinden, dan die, (welke) afgoden dienen: de een hunner begeert, dat hij duizend jaren zal leven; doch hij zou niet onttrokken worden aan de straf, al leefde hij lang; want GOD ziet wat zij doen.

Zeg: Wie zal een vijand van GABRIËL zijn? want hij heeft (den Koran) nedergelaten op uw gemoed, met vergunning van GOD, bevestigende hetgeen voorhanden was, strekkende als rigtsnoer en blijde boodschap voor de geloovigen.

Wie zal een vijand zijn van GOD en van zijne engelen, en van zijne gezanten en van GABRIËL en van MICHAËL? Want GOD is den ongeloovigen een vijand.

En wij hebben tot u gezonden klaarblijkelijke teekenen, en niemand loochent die, dan de goddeloozen.

Verwerpt telkens, dat zij een verbond sluiten, een gedeelte van hen het zelve? Dat niet alleen, maar de meesten hunner gelooven niet.

En toen tot hen kwam een gezant van GODS wege, bevestigende (de schrift) hetgeen bij hun was, wierp een gedeelte van hen, aan wien het woord gegeven was, het woord GODS achter hunnen rug, als of zij het niet kenden.

En zij volgden hetgeen het duivelendom verzon tegen het koningrijk SALOMONS; en SALOMON was niet ongeloovig, maar de duivelen zijn ongeloovig; zij leerden den menschen tooverij en

hetgeen afgezonden werd tot de twee Engelen te *Babel*, HAROT en MAROT. En deze leerden niemand, voor dat zij gezegd hadden: Wij zijn eene verzoeking, en zijt dierhalve niet ongeloovig. De menschen leerden van deze twee hetgeen, waardoor zij verdeeldheid konden verwekken tusschen den man en zijne vrouw; maar zij schaadden daardoor niemand dan met Gods vergunning; en (de menschen) leerden hetgeen hun schadelijk en hun niet voordeelig was; en zij wisten, dat wie (die kunst) kocht, voor zich in de eeuwigheid geen deel van gelukzaligheid zou hebben. Armzalige prijs, waarvoor zij hunne zielen verkochten; indien zij het geweten hadden!

97. Maar als zij geloofd en GOD gevreesd hadden, voorwaar eene belooning van GODS wege zou beter geweest zijn; indien zij het geweten hadden!

98. O geloovigen! Zegt niet: *Raina*, maar zegt *Ondhorna* en gehoorzaamt; want voor de ongeloovigen is eene zware straf.

99. Zij willen niet, die ongeloovig zijn onder de schriftbezitters, noch onder de afgodendienaars, dat tot u zoude afdalen van het goede uws Heeren; maar GOD zal bedeelen met zijne genade, wien hij wil; want GOD is overvloedig en groot.

100. Welk vers wij ook afschaffen of doen vergeten, wij zullen een brengen beter dan dat, of er aan gelijk: weet gij niet, dat GOD over alles magt heeft?

101. Weet gij niet, dat aan GOD (de) heerschappij van den hemel en van de aarde en voor u, buiten GOD, geen beschermer en geen helper is?

102. Zult gij vorderen, dat men uwen Apostel vraagt, zoo als weleer MOZES gevraagd werd? Maar wie het ongeloof heeft in plaats gesteld van het geloof, is reeds afgeweken van den regten weg.

103. Velen der schriftbelijders begeeren u, nadat gij geloofd hebt, weder ongeloovigen te maken, uit nijd hunner zielen, nadat de waarheid hun geopenbaard is; maar vergeeft en vermijdt (hen) tot dat GOD zijne bevelen zendt, want GOD is over alles almagtig.

104. En zijt volstandig in den gebede en geeft aalmoezen; en het goede, dat gij voor uwe zielen vooruit gezonden hebt, zult gij bij GOD vinden; voorwaar GOD ziet alles, wat gij verrigt.

5. Zij zeggen: Niemand zal in het Paradijs gaan, dan die Joden en Christenen zijn; dit is hun wensch; zeg: geeft uw bewijs, indien gij regtschapenen zijt.

6. Het zij verre; wie zijn gelaat tot God neigt, en regtschapen is, voor hem is zijn loon bij zijnen Heer, en geene vrees zal over hen komen, en zij zullen niet gegriefd worden.

7. De Joden zeggen: De Christenen steunen op niets, en de Christenen zeggen: De Joden steunen op niets, en zij lezen de schriften. Desgelijks spreken zij, die (de schrift) niet kennen overeenkomstig derzelver woorden; maar God zal tusschen hen oordeelen op den dag der opstanding, over hetgeen waarover zij thans verschillen.

8. Wie is er ongeregtiger, dan die de tempelen Gods verbiedt, dat zijn naam er in zou herdacht worden; en zich met derzelver verwoesting bezig houdt? en zij kunnen er niet ingaan, dan vreesachtig; voor hen is in deze wereld schande, en voor hen in de eeuwigheid zware straf.

9. Aan God behoort het oosten en het westen; en werwaarts gij het gelaat wendt, daar is het aangezigt Gods, want God is onbegrensd en alwetend.

0. Zij zeggen: God heeft kinderen verwekt; verre van hem die godslastering! Want Hem behoort alles, wat in de hemelen en op de aarde is; alles gehoorzaamt Hem.

1. Schepper van de hemelen en van de aarde, zoodra hij een besluit neemt en slechts tot het (beslotene) zegt: «Besta!» dan bestaat het.

2. En zij zeggen, die (de schrift) niet kennen: Indien God niet tot ons spreekt, of een teeken tot ons komt, (gelooven wij niet). Desgelijks spraken hunne voorgangers even als zij spreken; hunne harten zijn eenerlei. Wij hebben teekenen geopenbaard aan het volk, dat vast gelooft.

3. Wij hebben u gezonden met de waarheid, (als) een blijde bode, en een prediker; en gij zult niet gevraagd worden naar de deelgenooten der hel. (De verdoemden).

4. Maar noch de Joden noch de Christenen zullen genoegen in u nemen, voordat gij hunne godsdienst volgt. Zeg: De leiding van God is toch de ware leiding; en inderdaad, indien gij hunne begeerten opvolgt, na hetgeen u van de kennis gegeven is, zal voor u geen God, geen beschermer, geen helper zijn.

115. Zij, aan wie wij den Koran gezonden hebben, denzelven lezende volgens de ware lezing, zij gelooven er in, en al wie er niet in gelooven, zij zijn dwalende op den weg.

116. O kinderen ISRAËLS! gedenkt mijne weldaden, waarmede ik over u weldadig geweest ben, en dat ik u heb voorgetrokken boven de volken.

117. Vreest den dag, dat geene ziel voor eenige ziel zal voldoen, en eene genoegdoening van haar niet zal aangenomen worden, en eene voorspraak haar niet zal baten, en zij niet zullen geholpen worden.

118. En toen zijn Heer ABRAHAM beproefde door woorden, en deze dezelve vervulde, zeide Hij: voorwaar ik zal u stellen voor de menschen als Hoogepriester; en (ABRAHAM) zeide: en mijne nakomelingschap? (GOD) hernam: mijn verbond omvat niet de ongeregtigen.

119. En toen wij den tempel van *Mekka* stelden tot eene plaats van vereeniging voor de menschen, en van veiligheid (en wij zeiden): Neemt de standplaats van ABRAHAM tot bidplaats; en een verbond sloten met ABRAHAM en ISMAËL, dat zij mijn huis zouden zuiveren voor die het rondgaan zouden en voor de toegewijden en voor de buigers der aanbidding (d.i. die zich bij het gebed nederbuigen),

120. En toen ABRAHAM zeide: Heere, maak dit eenen veiligen grond, en bedeel die van deszelfs bewoners met vruchten, welke gelooven in GOD, en in den jongsten dag. (GOD) antwoordde; Alwie ongeloovig is, ik zal hem weinig laten genieten; daarna zal ik hem drijven naar de straf van het helvuur; eene booze reis zal het zijn!

121. En toen ABRAHAM en ISMAËL de grondslagen van het huis optrokken, zeggende: Onze Heere! neem het van ons aan, want gij, gij zijt de Alhoorende, de Alwetende.

122. Onze Heere! maak ons alzoo u toegewijd, en onze nakomelingschap, een, u toegewijd volk, toon ons onze heilige plegtigheden en wend u tot ons, want gij zijt de Verzoenlijke, de Barmhartige.

123. Onze Heere! zend onder hen eenen gezant uit hun midden, dat hij voor hen leze uwe teekenen, en hun leere het Boek en de wijsheid en hen reinige; want gij, gij zijt de Heerlijke, de Alwijze!

4. En wie zal afkeerig zijn van de godsdienst ABRAHAMS, dan wiens gemoed verdwaasd is? want voorzeker hebben wij Hem in deze wereld uitverkoren, en in de toekomende zal hij zijn onder de regtvaardigen.
5 Toen zijn Heer tot hem zeide: Wijd u aan mij toe, antwoordde hij: Ik heb mij toegewijd aan den Heer der heirscharen.
6. En ABRAHAM vermaakte dezelve (Godsdienst) aan zijne kinderen; desgelijks deed JAKOB, (zeggende): Mijne kinderen! GOD heeft eene Godsdienst voor u verkoren; sterft alzoo niet, ten zij gij Muzelmannen zijt.
7. Waart gij getuige toen de dood JAKOB verscheen, toen hij (JAKOB) tot zijne zonen sprak: Wat zult gij na mij (na mijnen dood) aanbidden? Zij antwoordden: Wij zullen aanbidden uwen GOD, den GOD uwer Vaderen ABRAHAM en ISMAËL en IZAÄK, een eenig GOD, en wij zullen Hem toegewijd zijn.
8. Dat is een volk, aan hetwelk eigen is, (ten deel valt) wat het verdiende, en aan u is eigen, wat gij verdiend hebt; en gij zult niet ondervraagd worden naar het geen zij gedaan hebben.
9. Zij zeggen: wordt Joden of Christenen, opdat gij goed geleidt wordt; zeg: integendeel, (wij volgen) de godsdienst van ABRAHAM, die regtzinnig (was), die niet was van de afgodendienaren.
0. Zegt: Wij gelooven in GOD en in het geen aan ons is gezonden, en in hetgeen is gezonden aan ABRAHAM en ISMAËL, aan IZAÄK en JAKOB en aan de stammen, en in hetgeen MOZES en JEZUS geworden is, en in het geen den Profeten geworden is van hunnen Heer; wij maken geen onderscheid tusschen één hunner, en wij zijn Hem toegewijd.
1. Indien zij (de Joden en de Christenen) nu gelooven zoo als gij gelooft, dan zijn zij op den regten weg; en indien zij zich afkeeren, dan zijn zij voorwaar in scheuring; maar GOD zal u genoegzaam zijn tegen hen, daar Hij alles hoort en weet.
2. De inlijving (de besnijdenis) is van GOD, en wie is bevoegder dan GOD om de inlijving (te bepalen)?
3. Zeg (hun): Zult gij met ons over GOD twisten? Hij is onze Heer en uw Heer; wij hebben onze werken, en gij hebt uwe werken; en Hem dienen wij opregtelijk.

134. Zult gij zeggen: Zie, ABRAHAM en ISMAËL en IZAÄK en JAKOB en de stammen waren Joden of Christenen? Zeg dan: Zijt gij wijzer of GOD? En wie is ongeregter dan die eene getuigenisse, die bij hem is van GOD, verdonkert? En GOD verzuimt niet op te merken, wat gij doet.

135. Dat is een volk, aan hetwelk eigen is, wat het verdiende; en aan u is eigen, wat gij verdiend hebt; en gij zult niet ondervraagd worden naar hetgeen zij gedaan hebben.

136. De dwazen onder de menschen zullen zeggen; Wat heeft hij (MAHOMED) hen van hun rigtingspunt afgewend, dat zij hadden? zeg: Aan GOD behoort het oosten en het westen; hij leidt wien hij wil, op den regten weg.

137. En alzoo hebben wij u gesteld (als) een tusschenvolk, opdat gij getuigen zijt tegen de menschen, en de Gezant ten opzigte van u getuige.

138. En wij hadden dat rigtingspunt niet bepaald, werwaarts gij u wendet, dan opdat wij hem zouden onderkennen, die den Apostel (Profeet) volgt, van hem, die zich afkeert op zijne hielen, (d.i: die er zich van afkeert); en dat is gewis een bezwaar behalve voor hen, die GOD bestiert; en GOD is niet de zoodanige, die uw geloof vruchteloos maken zou; GOD is den mensch genadig en barmhartig.

139. Wij zien, dat gij uw gelaat naar alle kanten des Hemels wendt, maar wij willen u doen wenden naar eene rigting, waarin gij genoegen zult nemen; zoo rigt dan uw gelaat naar den kant des gewijden tempels; en waar gij u ook bevindt, wendt uw aangezigt naar deszelfs zijde. En zij, wie de schrift geworden is, die voorzeker weten, dat het de waarheid is, (die) van hunnen Heer (komt). En GOD (ziet) niet met onverschilligheid, wat zij doen.

140. En voorzeker, of kwaamt gij tot de schriftbezitters met alle kenteekenen, zij zouden uw rigtingspunt niet volgen; en gij zult het hunne niet volgen; en een gedeelte hunner volgt niet het rigtingspunt van het andere; en indien gij hunnen wil opvolgt, na de kennis, die u geworden is, dan behoort gij voorwaar onder de ongeregtigen.

141. Die wij de schriften gegeven hebben kennen hem (den Profeet) zoo als zij hunne eigene kinderen kennen; maar een gedeelte hunner verbergt gewis de waarheid, terwijl zij het weten.

42. De waarheid is van uwen Heer, en dus zult gij niet onder de twijfelaars behooren.
43. En voor een ieder is een punt, tot hetwelk hij zich wendt. En wedijvert gij in goede werken; waar gij ook zijn moogt, zal GOD u allen vereenigen; want GOD is magtig over alles.
44. En van waar gij uitgaat, wendt uw gelaat naar den kant des geheiligden tempels, want dat is het regt van uwen Heer. En GOD (ziet) niet met onverschilligheid, hetgeen gij doet.
45. En van waar gij ook uitgaat, wendt uw gelaat naar den kant des geheiligden tempels, en waar gij ook zijn moogt, wendt uw gelaat naar dien kant; opdat er voor de menschen geene getuigenis tegen u besta, dan alleen voor hen, die duisterlingen onder hen zijn; vreest hen niet; maar vreest mij, opdat ik mijne genade over u voltooije en gij welligt nog op den regten weg geleid wordt.
46. Zoo als wij u gezanten uit uw midden zonden, opdat zij u onze wonderen lezen, en u reinigen, en u de schrift en de wijsheid leeren, en u leeren, hetgeen gij niet weet.
47. Alzoo gedenkt mijner, ik gedenk uwer; zijt dankbaar jegens mij en niet ongeloovig (ondankbaar.)
48. ô Gij geloovigen! roept de hulp (des Hemels) in door de lijdzaamheid en het gebed, want GOD is met de lijdzamen.
49. En zegt niet van hen, die op den weg GODS (d. i: in den strijd of dienst GODS) sneuvelden: zij zijn dood. 't Zij verre, zij zijn levend; maar gij verstaat het niet.
50. Wij zullen u werpen (of beproeven) door eenige vrees en honger, en schade in bezittingen en personen en vruchten. Maar verheugt de lijdzamen door eene blijde boodschap,
51. Die, wanneer hun ongeluk treft, zeggen: Zie, wij zijn GODE, en wij keeren tot hem weder.
52. Deze, over hen is zegen van hunnen Heer, en genade; en deze, zij zijn de welgeleiden.
53. Ook *Safa* en *Merwa* zijn onder de gedenkteekenen GODS, en wie in bedevaart naar den tempel gaat of (dien) bezoekt, het is hem geene zonde, dat hij om hen beide rondgaat, en zoo iemand uit eigene beweging weldoet, zie GOD is erkentelijk (en) alwetend.

154. Zij, die verbergen, wat wij gezonden hebben van de openbaringen, benevens de ware leer, na hetgeen wij geopenbaard hebben aan de menschen in de schrift, hen zal God vervloeken, en hen zullen vervloeken, die vervloeken kunnen;

155. Ten ware zij zich bekeeren en verbeteren en de waarheid openbaren; tot hen wend ik mij weder, want ik ben de Verzoenlijke, de Barmhartige.

156. Zie, die ongeloovig zijn en sterven, zij zijn de ongeloovigen op wie rust de vloek Gods ende der Engelen ende van al de menschen.

157. Zij zullen er eeuwig onder verkeeren, en van hen zal de straf niet verminderd worden, en zij worden niet gade geslagen.

158. Uw God is een eenig God, er is geen God dan Hij, de Barmhartige, de Ontfermer.

159. In de Schepping des Hemels ende der aarde, en in de afwisseling van den nacht en den dag, en in de schepen, die zeilen op zee met hetgeen den mensch dienstig is; en in hetgeen God nederzendt van regen, waardoor hij de aarde na haren doodslaap herleven doet en over dezelve verspreidt van alle gedierte; en in de verandering der winden en in de winden, die genoopt worden te dienen tusschen den hemel en de aarde, (zijn) gewis wonderteekenen voor menschen, die verstand hebben.

160. En onder de menschen (zijn er) die nevens God goden aannemen, dezelve liefde betoonen, zoo als met de liefde voor God; maar, die gelooven, hebben vuriger liefde voor God: mogten de ongeregtigen het inzien, wen zij de straf zullen zien, dat alle kracht bij God berust, en dat God streng van straf is.

161. Wanneer zij, die nagevolgd werden (de voorgangers) afgescheiden zijn van de navolgers en de straf zullen zien, en de betrekking met hen zal afgesneden worden,

162. Zullen de navolgers zeggen: konden wij terugkeeren, wij zouden ons van hen afscheiden, gelijk zij zich thans van ons afscheiden; op die wijze zal God hun hunne werken aantoonen; gesteen zal over hen komen en zij zullen niet uit het helvuur gaan.

163. ô Menschen! eet van hetgeen op aarde geoorloofd en smakelijk is, en volgt niet het voetspoor des Satans, want hij is u een openbare vijand.

164. Hij beveelt slechts het kwade en het goddelooze en dat gij van God zult zeggen, hetgeen gij niet weet.

165. En wanneer men tot hen zegt, volgt hetgeen God gezonden heeft, zeggen zij: het zij verre, wij volgen hetgeen wij bevonden, dat onze vaderen deden. Hoe? ofschoon hunne vaderen niets verstonden en niet goed geleid werden?

166. En, die ongeloovig zijn, gelijken op een, die luid schreeuwt tegen hetgeen niet hoort dan geroep en geschal; doof, stom, blind, verstaan zij niet.

167. ô Geloovigen! eet van het smakelijke, dat wij u tot onderhoud gegeven hebben, en dankt God indien gij hem dient.

168. Hij heeft u alleenlijk verboden het gestorvene en het bloed en het zwijnenvleesch, en dat, waarover een andere dan Gods naam is aangeroepen; maar, wie gedwongen, zonder begeerte en zonder overtreding (er van at), het strekt hem tot geene schuld, want God is verzoenlijk en barmhartig.

169. Zie, die verbergen, wat God van de schrift gezonden heeft, en daardoor een nietig loon inruilen, die zullen niets inzwelgen in hunnen buik dan vuur; en God zal op den dag des oordeels niet tegen hen spreken, noch hen regtvaardigen; en voor hen is eene zware straf.

170. Dit zijn diegene, die de dwaling voor de ware leiding en de straf voor de vergiffenis inruilen; doch wat heeft hen gedwongen op den weg ten vure?

171. Dit is, omdat God het boek met de waarheid nederzond, en voorwaar zij, die het oneens zijn over het boek, in eene wijde scheuring zijn.

172. Het is geene geregtigheid, dat gij uw gelaat naar het rigtingspunt van het oosten of van het westen wendt, maar hem is geregtigheid, die gelooft in God, en aan den jongsten dag en aan de Engelen en aan de schrift en aan de Profeten; en om de liefde van Hem geld uitdeelt aan zijne naasten, aan wezen en armen, en aan de pelgrims en aan de smeekenden, en voor de gevangenen; en volstandig is in het gebed, en aalmoezen geeft, en vaststaan op hunnne verbindtenis, wan-

neer zij eene verbindtenis aangaan, en lijdzaam zijn in den tegenspoed en in het ongeluk en in tijden van geweld, zij (die zoo handelen) zijn regtschapenen, en zij zijn ware godvreezenden.

173. ô Geloovigen! u is de wet van wedervergelding met betrekking tot den vermoorde, voorgeschreven. De vrije voor den vrije, en de slaaf voor den slaaf, en de vrouw voor de vrouw; maar de geen, die door zijnen broeder vergeven wordt, zal met gematigdheid vervolgd en eene schadevergoeding van hem naar billijkheid gevorderd worden.

174. Dit is eene toegevendheid van uwen Heer en eene barmhartigheid; maar, wie daarna overtreedt, voor hem is eene smartelijke straf.

175. En voor u is in de wedervergelding (het) leven; ô mannen van verstand! mogt gij welligt God vreezen.

176. U is voorgeschreven, wanneer de dood een uwer genaakt, zal, indien hij goederen nalaat, het Testament (dezelve vermaken) aan de ouders en bloedverwanten met billijkheid; dit is het regt voor de godvreezenden.

177. Maar, wie het vervalscht, nadat hij het gehoord heeft, voorwaar! schuld rust op die het vervalschten; want God is alhoorend, alwetend.

178. Echter hij, die vermoedt van den Testamentmaker eene dwaling of eenen misslag, en zulks onderling herstelt, laadt geene schuld op zich, want God is verzoenlijk, barmhartig.

179. ô Geloovigen! Er is uitgeschreven eene vaste over u, zoo als uitgeschreven werd over hen, die voor u bestonden, of gij welligt God mogt vreezen,

180. Een bepaald getal dagen. Maar hij, die onder u ziek of op reis zal zijn, (zal) dan een getal van andere dagen, (vasten) en voor dengenen, die het heeft kunnen doen, is het rantsoen: het voeden eens arme; en die uit eigen beweging weldoet, dien is het beter, en dat gij (daarbij) vast, is nog beter, indien gij (de wet) kent.

181. De maand Ramadhan is die, waarin de Koran werd nedergezonden, zijnde een rigtsnoer voor den mensch en eene verklaring van het rigtsnoer en van onderscheid (tusschen het goed en het kwaad); dus zal een ieder uwer, die te huis zal zijn in die maand, vasten, en wie ziek of op reis

zal zijn, dan een getal van andere dagen. God wil het u gemakkelijk maken en wil het u geene moeijelijkheid maken, opdat gij het getal vervullet en God prijzet, omdat hij u geleid heeft, en of gij soms dankbaar zoudt zijn.

182. En wanneer u vragen mijne dienaren naar mij, voorwaar! ik ben nabij. Ik wil hooren het gebed des bidders, wanneer hij bidt tot mij, doch men moet mij hooren en in mij gelooven, opdat men regt geleid worde.

183. Het is geoorloofd aan u in den nacht van de vaste te naderen tot uwe vrouwen; zij zijn een kleed voor u, en gij zijt een kleed voor haar. God weet, dat gij u zelve daarin misleid hebt, doch hij keert zich tot u en vergeeft u. En bekent haar, en begeert vuriglijk, wat God voor u bepaalt, en eet en drinkt tot dat duidelijk kenbaar is voor u de witte draad van den zwarten draad bij den dageraad; daarna vervult de vaste tot den nacht en nadert niet tot haar, maar vertoeft in het bedehuis. Dit zijn de grenzen van God (bepaald), komt die niet te na, zoodanig openbaart God zijne teekenen aan de menschen, opdat zij God vreezen.

184. En verteert gij uw vermogen niet onderling onnuttiglijk, noch koopt er den regter mede om, ten einde te verteeren een deel van het vermogen der menschen, misdadiglijk, (op eene misdadige wijze) tegen uw beter weten aan.

185. Zij zullen u vragen over de nieuwe manen; zeg: zij zijn bepaalde tijden voor den mensch en voor de bedevaart. En het is geene vroomheid, dat gij in de huizen gaat van de achterzijde; maar het is vroomheid, dat men God vreest; gaat dus de huizen in door middel van derzelver deuren; en vreest God, opdat gij gelukkig zijn moogt.

186. En bevecht op den weg Gods, diegenen, welke u bevechten: maar zijt geene overtreders, want God bemint de overtreders niet.

187. En doodt hen, waar gij hen aantreft en verdrijft hen vanwaar zij u verdreven hebben; want de verzoeking is erger dan de doodslag; doch bevecht hen niet nabij den geheiligden tempel, tot dat zij u daarin bevechten; maar indien zij u bevechten, verslaat hen. Dat is het loon der ongeregtigen.

188. Maar, indien zij uitscheiden, is voorwaar God genadig en barmhartig.

189. En bevecht hen tot er geene verzoeking besta en de dienst Gods gevestigd zij, maar indien zij aflaten, dan zij er geene vijandschap tenzij tegen de goddeloozen.

190. De maand Moharam (voldoet) voor de maand Moharam, en (in) de heilige grenzen van *Mekka*, wederverdelging; en wie tegen u overtreedt, overtreedt gij tegen hem, gelijkerwijs hij tegen u overtreedt, en vreest God, en weet dat God met de godvreezenden is.

191. Geeft uw aandeel in den strijd Gods en stort niet u zelve met uwe eigene handen in het verderf; en doet goed, want God bemint de goeddoenden.

192. Volbrengt de bedevaart en het bezoek van het huis Gods, en zoo gij verhinderd wordt, (zendt dat) wat het gemakkelijkste is als offerande, en scheert uwe hoofden niet, tot dat het offer zijne plaatse bereikt heeft. Maar, alwie van u ziek is of een letsel heeft aan het hoofd, de boetdoening (geschiedt) door eene vaste of aalmoezen of offerande. Wanneer gij veilig zijt, zal hij, die het tempelbezoek vervult tot aan de bedevaart, (en deze verschuift of uitstelt) wat het gemakkelijkste is, als offer offeren. Maar wie niet offert, vaste drie dagen op de bedevaart, en zeven als gij teruggekeerd zijt; dat zijn tien volle (dagen). Dat geldt ook voor hem, wiens familie niet tegenwoordig is in den geheiligden tempel. En vreest God en weet, dat God streng is in straffing.

193. De bedevaart (geschiede) in de bekende maanden; wie dan wil in dezelve ter bedevaart gaan, laat hij niet bijslapen en niet overtreden, en niet twisten in de bedevaart. En wat gij goeds betracht, weet God. En proviandeert u; maar, de beste proviand is de vreeze Gods; en vreest mij, ô verstandigen!

194. Het is niet voor u eene misdaad, dat gij zoekt voordeel van uwen Heer. En wanneer gij voortijlt van den berg *Arafat*, dan gedenkt God bij de geheiligde plaats, en gedenkt Hem, hoe Hij u geleid heeft, alhoewel gij vroeger (waart) van de afdwalenden.

195. Daarna, ijlt voort, vanwaar voortijlt de menigte, en bidt God om genade, want God is verzoenend en barmhartig.

196. En wanneer gij volbragt hebt uwe plegtigheden, gedenkt God zoo als gij gedenkt uwen vaderen of met sterker aan-

denken. Onder de menschen (zijn), die zeggen: Onze Heer! begiftig ons in deze wereld. En niet voor hen zal in de volgende wereld een deel (zijn).

97. En onder hen (zijn), die zeggen: Onze Heer! geef ons in deze wereld goed, en in de volgende wereld goed, en bevrijd ons van de straf des helschen vuurs.

98. Deze, zij zullen erlangen, naar gelang zij verdienen; en God is vaardig in het berekenen.

99. En gedenkt God in de bepaalde dagen; maar, wie zich weg spoedt in twee dagen, het zal geene misdaad voor hem zijn; maar wie langer toeft, het zal geene misdaad voor hem zijn, voor den genen, die God vreest. Dierhalve vreest God en weet, dat gij tot hem zult verzameld worden.

00. Er is een der menschen, wiens woorden over het leven dezer wereld u verbazen, en die God tot getuige aanroept over het geen in zijn hart (is); en hij is de hevigste der tegenstanders.

01. En wanneer hij henen gaat, snelt hij de wereld door om te verderven in dezelve, en het bouwland en het gewas te verwoesten; maar God bemint niet de verderving.

02. En als men tegen hem zegt: vreest God, bevangt hem de hoogmoed op eene misdadige wijze; maar zijn rantsoen (is) de hel. En welk eene rampzalige rustplaats!

03. En er is een der menschen, die zich zelven verkocht heeft, uit verlangen naar het welbehagen Gods. En God is verzoenlijk voor (zijne) dienaren.

04. ô Geloovigen! gaat allen in de ware Godsdienst, en volgt niet het voetspoor des Satans, want hij is u een openbaar vijand.

05. Indien gij uitglijdt, nadat u de openbaring geworden is, zoo weet, dat God is magtig, wijs.

06. Wachten zij (de ongeloovigen) iets ander dan dat God tot hen komen zal in duisternis der wolken, benevens de engelenschaar? Dan zal de zaak beslist zijn. En tot God zullen de dingen terugkeeren.

07. Vraagt den kinderen Iraëls hoe veel gegeven zijn aan hen van de duidelijke teekenen; en wie verruilen zal de genade Gods, nadat zij zal geworden zijn aan hem, voorwaar! God zal streng zijn in straffing.

208. Toebereid is voor die ongeloovig zijn, het tegenwoordige leven, en die spotten met die gelooven; maar die God vreezen (staan) boven hen in den dag der verrijzenis; want God bedeelt, wien hij wil, boven mate.

209. Het menschdom was één volk, en God zond de Profeten om heil te verkondigen en te bedreigen, en zond met hen het boek met de waarheid, om te rigten tusschen de menschen over hetgeen, waarover zij verschilden; en er verschilde niemand over, dan zij die, tot hetzelve gebragt zijn, nadat tot hen gekomen waren de klaarblijkelijke teekenen (en dat) uit onderlinge ijverzucht. En nu geleidde God diegenen, welke geloofden, tot dat gene der waarheid, waarover zij verschild hadden met zijne toelating; want God geleidt, wien hij wil, op den regten weg.

210. Denkt gij, dat gij zult binnentreden het paradijs, wanneer u dat nog niet overkomen is, zooals hen overkwam, die u voorgegaan zijn. En hen drukte de onspoed en het verdriet, en zij waren bedroefd, zoodat de Apostel zeide en degenen, die met hem geloofden: «Wanneer (komt) de hulp Gods?» Is dan niet de hulp Gods nabij?

211. Zij zullen u vragen, wat zij zullen uitdeelen; zeg: wat gij uitdeelt van goederen, dat zij den ouderen, en den bloedverwanten, en den weezen, en den armen, en den zoon des wegs (d.i. reiziger, bedevaartganger, bedelaar); en wat gij goeds verrigt, voorwaar God is er mede bekend.

212. U is voorgeschreven de (heilige) krijg, en die is u een voorwerp van afkeer.

213. Maar het is mogelijk, dat gij iets haat, hetwelk goed is voor u, en het is mogelijk, dat gij iets bemint, hetwelk slecht is voor u; maar God weet het, en gij weet het niet.

214. Zij zullen u vragen over de maand Moharam, aangaande den krijg in dezelve: te oorlogen in dezelve is erg, maar af te wijken van den weg Gods, en verloochening van Hem en van den geheiligden tempel, en te verdrijven zijn volk uit denzelven, erger bij God; en de verzoeking is erger dan de doodslag; en zij zullen niet aflaten u te beoordeelen, tot dat zij u afbrengen van uw geloof, indien zij (het) kunnen bewerken; doch alwie van u afvalt van zijn geloof, en sterft, dat hij is een ongeloovige, ijdel zijn

hunne werken in deze wereld en in de toekomende; en zij (zullen zijn) deelgenooten van het helvuur; in hetzelve blijven zij eeuwig.

215. Maar, die geloovig en uitlandig zijn en strijden op den weg Gods, zij mogen verwachten genade van God; want God is verzoenlijk en barmhartig.

216. Zij zullen u vragen over wijn en spel; zeg: in beide is groote zonde en nut voor den mensch; maar het zondige dier twee is grooter dan de nuttigheid dier beide. En zij zullen u vragen, wat zij zullen uitdeelen.

217. Zeg: Het overvloedige; zoodanig openbaart God aan u de teekenen; of gij ernstig mogt denken

218. Over deze en de volgende wereld. En zij zullen u ook vragen over de Weezen; zeg: weldadig te zijn jegens hen, is het beste.

219. En indien gij u met hen bemoeit, zij zijn uwe naasten. God kent den ongeregtige van den geregtige; en indien God wil, hij kan u bedroeven; want God (is) magtig, wijs.

220. Huwt geene afgodendienaressen, tot dat zij gelooven; waarlijk eene geloovige slavin (is) beter dan eene afgodendienares, zelfs wanneer deze u in verrukking brengt, en huwt niet uit aan afgodendienaars, tot dat zij gelooven; want een geloovige slaaf (is) beter dan een afgodendienaar, zelfs wanneer deze u in verrukking brengt.

221. Zij noopen tot het helvuur, en God noopt tot het paradijs en tot de vergiffenis volgens zijne toelating; en hij openbaart zijne wonderen (verzen van den Koran), of zij zich die mogten herinneren.

222. Ook zullen zij u vragen over de reinigingen; zeg: dat is een bezwaar, onthoudt u dus van de vrouwen gedurende dezelve, en nadert haar niet tot dat zij gereinigd zijn; maar wanneer zij gereinigd zijn komt tot haar, van waar God u bevolen heeft; want God bemint de berouwhebbenden en hij bemint de gereinigden.

223. Uwe vrouwen zijn een bouwland voor u en gaat derhalve in tot uw bouwland, op welke wijze gij wilt; maar doet eerst iets voor uwe zielen en vreest God; en weet, dat gij Hem zult ontmoeten; en brengt goede tijdingen den ongeloovigen.

224. En maakt God niet tot een voorwerp voor uwe eeden, dat gij weldadig, vroom en vredelievend zult zijn onder de menschen; God is alhoorend, alwetend.

225. God zal u niet bestraffen over eene ligtvaardigheid in uwe eeden, maar Hij zal u straffen over hetgeen uwe harten aannemen; God is verzoenlijk en goedertieren.

226 Voor die zweeren, zich te onthouden van hunne vrouwen, zij hebben eenen tijd om zich te bedenken van vier maanden; maar indien zij (tot haar) wederkeeren, is God voorwaar verzoenlijk en barmhartig.

227. En indien zij tot de echtscheiding besluiten, is (het) voorwaar God (die) hoort en weet.

228. De gescheidene vrouwen zullen voor zich zelven drie reinigingen afwachten; en het is haar niet geoorloofd, dat zij verbergen, wat God geschapen heeft in hare baarmoeders, indien zij gelooven in God en in den jongsten dag; en hare echtgenooten handelen beter met haar (als dan) terug te brengen, indien zij eene bevrediging erlangen. En zij (de vrouwen hebben een regt over de mannen) als deze over haar, volgens de billijkheid; maar aan den man is over haar de voorrang. God (is) magtig, wijs.

229. Gij moogt tweemaal scheiden, en (haar) dan met menschelijkheid behouden of haar met minzaamheid laten gaan; maar het is u niet veroorloofd, dat gij iets neemt van hetgeen gij haar geschonken hebt, ten zij, zij bij beide vreezen, dat zij niet kunnen houden de grenzen (bepalingen) Gods, en indien gij vreest, dat zij beide niet kunnen houden de grenzen Gods, zal er geene misdaad voor hen beide zijn, in hetgeen, waarmede zij zich loskoopt. Zoodanig (zijn) de grenzen Gods; en overschrijdt hen dan niet, want alwie de grenzen Gods overschrijdt, zijn ongeregtigen.

230. Maar als hij haar (ten derde male) wegzendt, dan is zij niet eerder geoorloofd voor hem, tot zij een' anderen man huwe, en indien deze haar verstoot, dan zal het voor hen geene misdaad zijn, dat zij (tot elkander) wederkeeren, indien zij meenen, dat zij de bepalingen Gods kunnen houden: en dit zijn de bepalingen Gods, die hij openbaart aan het verstandige volk.

31. En wanneer gij vrouwen verstoot, en zij vervuld hebben haren bepaalden tijd, moet gij haar met menschelijkheid houden of haar met minzaamheid laten gaan; en wederhoudt haar niet door geweld, zoodat gij overtreedt; en alwie dat doet, benadeelt zich zelven. En houdt de teekenen GODS niet voor spot; maar gedenkt de weldaden GODS uwaarts; en hetgeen hij heeft afgezonden tot u van de schrift en van de wijsheid, vermanende u daardoor; en vreest GOD, en weet, dat GOD met alle dingen bekend is.

32. En wanneer gij vrouwen verstoot, en zij vervuld hebben haren bepaalden tijd, verhindert haar niet, dat zij hare (vorige) mannen huwen, wanneer zij onderling overeenstemmen in hetgeen billijk is; hiermede worden vermaand, die onder u gelooven in GOD en in den jongsten dag. Dit is uitmuntend voor u en zeer rein. GOD weet en gij weet niet.

33. En de moeders zullen zogen hare kinderen twee volle jaren, voor dengenen, die wil, dat het zuigen voltooid worde. En op den vader (rust) hun onderhoud en hunne kleeding naar billijkheid. Niemand zal gedwongen worden boven zijn vermogen. Eene moeder wordt niet bezwaard ten aanzien van haar kind, en geen vader ten aanzien van zijn kind; en op den erfgenaam desgelijks. Maar wanneer zij beide begeeren de spening naar onderling goedvinden en overleg, zal zulks geene zonde voor hen zijn; en indien gij wilt, dat gij minnen zoekt voor uwe kinderen, is u zulks geene zonde, als gij maar voldoet, wat gij naar billijkheid geeft, (haar geven moet). En vreest GOD, en weet, dat GOD hetgeen gij doet, ziet.

34. En wie van u sterft en vrouwen achterlaat, zullen zij voor zich zelven vier maanden en tien dagen wachten, en wanneer zij haren bepaalden tijd hebben vervuld, zal het u geene misdaad zijn, wat zij met zich zelve naar redelijkheid doen; en GOD is met hetgeen gij doet, bekend.

35. En het is u geene misdaad, dat gij gedurende dien tijd laat blijken van een voorstel aan eene vrouw, of dat gij het in u zelven verbergt. GOD weet, dat gij haar zult gedenken; maar doet haar geene beloften in het geheim, ten zij gij bescheidene woorden spreekt.

236. En stelt u niet voor, den huwelijksband (te sluiten), tot gekomen zij de scheidbrief tot zijnen voorgeschreven tijd, en weet, dat God weet, wat in u omgaat; ontziet Hem dan, en weet, dat God verzoenlijk en barmhartig is.
237. Het zal u geene misdaad zijn, dat gij de vrouw verstoot, wanneer gij haar nog niet aangeraakt, noch haar een huwelijksgift bepaald hebt; en bezorgt haar, de gegoede naar zijn vermogen, en de behoeftige naar zijn vermogen het noodige naar billijkheid; dit is de pligt voor de braven.
238. Maar, wanneer gij haar verstoot, voordat gij haar aangeraakt hebt en nadat gij haar een huwelijksgift bepaald hebt, behoudt zij de helft van hetgeen gij bepaaldet, ten zij zij toegeven, of hij toegeve, in wiens handen het huwelijksverband is; en dat gij kwijtscheldt, is nader tot de vroomheid. En verzuimt onderling de weldadigheid niet, want God ziet al, wat gij doet.
239. Neemt de gebeden in acht en het tusschengebed, en staat Gode gehoorzaam.
240. Maar indien gij (gevaar) ducht, (bidt) dan te voet of te paard; en wanneer gij veilig zijt, gedenkt God, hoe hij u geleerd heeft, wat gij nog niet wist.
241. En, die onder u sterft en vrouwen nalaat, vermaakt zijner vrouwen een onderhoud voor een jaar, zonder (haar) uit te drijven; en indien zij vrijwilliglijk vertrekken, is het u geene zonde, wat zij met zich zelve naar redelijkheid doen. God is magtig en wijs.
242. En voor de gescheidene vrouw is een onderhoud naar billijkheid; dit is de pligt voor de godvreezenden.
243. Dus verklaart God u zijne teekenen, opdat gij verstaan moogt.
244. Hebt gij niet gezien op hen, die uit hunne huizen togen, (en zij waren duizenden) uit vreeze des doods? En God zeide tot hen: sterft: daarna maakte hij hen weder levend; want God is een weldoener voor de menschen; maar de meeste menschen zijn niet dankbaar.
245. Strijdt op den weg Gods en weet, dat God alhoorend en alziende is.
246. Hij, die aan God leent op goeden woeker, dien geeft Hij het veelvoudig verdubbeld weder; want God trekt

(de hand) te zamen en breidt (haar) uit. (d. i. God sluit en opent de hand of neemt en geeft;) en tot Hem zult gij wederkeeren.

247. Hebt gij niet geblikt op de verzameling der kinderen Israëls na Mozes (dood); toen zij tot hunnen Profeet zeiden: zend ons eenen Koning, dat wij op den weg Gods strijden. Hij antwoordde: zou het kunnen zijn, wanneer het u wordt voorgeschreven te kampen, dat gij niet streedt? Zij zeiden: wat zou het ons baten, dat wij niet strijden zouden op den weg Gods, daar wij toch uit onze woningen en van onze kinderen verdreven zijn. Maar, toen hun de strijd voorgeschreven werd, vloden zij, behalve weinigen hunner, en God kent de ongeregtigen.

248 En hun Profeet zeide tot hen: voorwaar God heeft Thalot tot u als Koning gezonden; zij zeiden: hoe zal aan hem het koningschap over ons zijn, daar wij waardiger voor het koningschap zijn dan hij, en hij geenen rijkdom van goederen bezit? En hij zeide: voorwaar God heeft hem over u verkoren en hem bedeeld met voortreffelijkheid in kennis en gestalte; en God geeft de heerschappij aan wien hij wil; God is onbegrensd, alwijs.

249. En hun Profeet zeide tot hen: voorwaar een teeken zijner heerschappij zal zijn, dat de ark tot u zal komen, waarin het teeken van de tegenwoordigheid uwes Heeren is, benevens heilige overblijfsels (reliquiën) van hetgeen de familie van Mozes en Aäron nagelaten heeft; de engelen zullen haar brengen. Hierin is voor u een teeken, indien gij geloovig zijt.

250. En toen Thalot (Saul) uittoog met de krijgslieden, zeide hij: voorwaar God zal u beproeven door de rivier, en wie er uit drinkt, is niet op mijne zijde, en wie er niet van begeert of die er een schepje met de hand uitschept, is op mijne zijde. En nu dronk (een iegelijk) van hen, behalve weinigen hunner; wanneer hij nu over de rivier was, hij en die geloofden met hem; zeiden zij: wij vermogen heden niets tegen Goliath, en zijne krijgers. Maar nu zeiden zij, die dachten, dat zij tot God zouden komen: Hoe dikwerf heeft een klein heir een groot leger overwonnen door den wil Gods! En God is met de volhardenden.

251. Toen zij uittogen tegen GOLIATH en zijne krijgers, zeiden zij: o Heere! stort geduld over ons uit, en bevestig onze voeten en help ons tegen het ongeloovige volk.

252. Zij sloegen den vijand op de vlugt door den wil GODS; en DAVID sloeg GOLIATH dood; en GOD gaf hem het koningrijk en de wijsheid, en leerde hem zijnen wil; en indien GOD niet de menschen, den een' door den anderen verhinderd had, voorzeker ware de aarde verdorven; maar GOD is een weldoener jegens het heelal.

253. Dit zijn de teekenen GODS; wij deelen u die mede in waarheid, en gij zijt zekerlijk van de gezondenen.

254. Die Apostelen hebben wij den eenen boven den anderen van hen de voorkeur gegeven, waartegen GOD sprak; en een gedeelte van hen verhief hij in rang, en wij gaven aan JESUS, zoon van MARIA, zigtbare teekenen, en wij versterkten hem met den heiligen Geest; en indien GOD gewild had, zouden zij, die na hen kwamen, niet onderling getwist hebben, nadat duidelijke teekenen hun geworden waren; maar zij verschilden onderling; eenigen hunner geloofden niet; indien GOD gewild had, zouden zij niet onderling getwist hebben; maar GOD doet, wat hij wil.

255. ô Geloovigen! geeft aalmoezen van hetgeen wij u bedeelden, eer den dag komt, waarin geen handel noch vriendschap noch voorbede plaats heeft. De ongeloovigen zijn de ongeregtigen.

256. GOD! Er is geen GOD dan hij, de levende, de zelfbestaande; Hem grijpt geene sluimering aan noch slaap. Hem behoort, wat in den hemel en op de aarde bestaat. Wie kan bemiddelaar zijn bij Hem, dan met zijne toestemming? Hij weet, wat voor hen was, en na hen komt; en zij bevatten van zijne kennis niets dan het geen Hij wil. Zijn troon omvat het hemelrijk en de aarde; en hunne instandhouding bezwaart Hem niet! en Hij is de Verhevene, de Grootmagtige.

257. Er zij geen dwang in de godsdienst; nu is het echte van het valsche onderscheiden; wie dan *Thâghroet* zal verloochenen en in GOD gelooven, wenscht zich aan een stevig handvatsel te houden, hetgeen niet zal verbroken worden; GOD hoort en weet alles.

8. **God** is de vriend der geloovigen, hij voert hen uit de duisternis in het licht.

9. Maar zij, die niet gelooven, hunne beschermers zijn *Thâghroet,* die voeren hen uit het licht in de duisternis; zij zijn deelgenooten van het helvuur; zij zullen er eeuwig in blijven.

0. Hebt gij niet op hem gezien, die met Abraham twistte over zijnen heer, omdat God hem de regering geschonken had. Toen Abraham zeide: mijn Heer is het, die levend maakt en dood, zeide hij: ik maak levend en ik dood. Abraham zeide: voorwaar God brengt de zon van het oosten; breng gij haar dan van het westen; en nu verstomde de ongeloovige; want God geleidt het ongeregtige volk niet.

1. Of, zoo als hij, die eene stad voorbijging, verwoest tot op hare grondvesten, zeide: Hoe zal God deze levend maken na haren dood? En God liet hem sterven voor honderd jaar, en wekte hem daarna op, en vroeg! Hoe lang hebt gij (hier) vertoefd? en hij antwoordde: ik vertoefde (hier) een' dag of een gedeelte van eenen dag. God zeide: neen, gij hebt hier honderd jaren vertoefd; zie nu op uwe spijs en drank, nog zijn zij niet bedorven; en zie op uwen ezel, en dit, om u tot een teeken te stellen onder de menschen; en zie naar deze beenderen, hoe wij hen in elkander zetten en met vleesch bekleeden; toen hem zulks getoond werd, zeide hij: nu weet ik, dat God over alles magtig is.

2. En toen Abraham zeide: Heere! toon mij, hoe gij de dooden levend maakt; zeide Hij: gelooft gij dan niet? Hij antwoordde: ja, maar opdat mijn hart gerust zij; God zeide: neem vier vogels, verdeel ze voor u, en plaats op iederen berg een stuk van hen, roep hen vervolgens en zij zullen ijlings tot u komen; en weet, dat God heerlijk is en wijs.

3. De gelijkenis van hen, die hun vermogen besteden voor de dienst Gods, is als die van een' graankorrel, welke zeven aren voortbrengt, en in iedere aar zijn honderd graankorrels, want God geeft rijkelijk, wien hij wil. God is onbegrensd en wijs.

4. Zij, die hun vermogen uitleggen op den weg Gods, en niet, wat zij uitlegden, door verwijt, noch verongelijking,

noch beleediging achtervolgen, zullen hun loon van hunnen Heer hebben; geene vrees zal over hen komen, en zij zullen niet bedroefd worden.

265. Een goedgunstig woord en barmhartigheid zijn beter dan giften, gevolgd door verongelijking. God is rijk en goedertieren.

266. ô Geloovigen, maakt uwe giften niet te niet door verwijt en verongelijking, zoo als zij, die hun geld besteden voor het oog der menschen en niet gelooven in God en in den jongsten dag. En hunne gelijkenis is als die van eenen keisteen, bedekt met aarde, en wanneer er een plasregen op nederstort, laat die denzelven hard. Zij vermogen niets met hetgeen zij gewonnen hebben; want God geleidt het ongeloovige volk niet.

267. En de gelijkenis van hen, die hun vermogen besteden, uit begeerte om aan God te behagen en om hunne eigene zielen te sterken, is als die van eenen hof op eenen heuvel, waarop een plasregen nederstort, en die zijne vruchten dubbel voortbrengt, en wanneer er geen plasregen uitgestort wordt, dan toch dauw; en God ziet wat gij doet.

268. Wenscht een uwer, dat hij eenen hof bezitte met palmboomen en wijnstokken, waaronder stroomen vlieten, (en) waarin hij alle soorten van vruchten heeft; en dat dan de ouderdom hem overvalle en hij een zwak kroost hebbe, en een hoos er op nederstorte, waarin vuur is, en denzelven verteere? Zoodanig openbaart God de teekenen aan u, opdat gij nadenkt.

269. ô Regtgeloovigen, deelt mede van de goederen, die gij verworven hebt, en van hetgeen wij voor u hebben doen voortkomen uit der aarde, en hebt niet het voornemen (dat gij) het slechtste daarvan uitdeelt,

270. Dat gij zelve niet aannemen zoudt, tenzij welstaanshalve; en weet, dat God overvloedig is, en hoog geprezen.

271. De Satan dreigt u met armoede, en beveelt u gierigheid; maar God belooft u zijne vergiffenis en zegen; en God is grenzeloos en wijs.

272. Hij geeft wijsheid, wien hij wil; en wien hij wijsheid geeft, heeft veel goed ontvangen; en niemand bedenkt dat dan de wijze van hart (verstand).

3. En welke uitdeeling gij ook doet, of welke gelofte gij aflegt, God weet het, maar voor den ongeregtige is geen hulp. Maakt gij de vrijwillige giften bekend, dan is het wel; maar verbergt gij haar en geeft gij die den arme, dan is dat beter voor u, en het zal van u uwe zonden bedekken; en God is met hetgeen gij doet, bekend.

4. Hunne leiding rust niet op u; maar God geleidt, wien hij wil. En wat gij geven zult aan goederen, dat zal tot uw voordeel zijn; en déelt niet uit, dan uit begeerte naar het aangezigt Gods, en wat gij aan goederen zult geven, het zal u beloond worden; en gij zult niet onregvaardiglijk behandeld worden; wat de armen betreft, die in den strijd Gods bezig gehouden worden, zij kunnen niet uitgaan om het levensonderhoud te zoeken op aarde; hen acht de dwaze rijk uithoofde (hunner) bescheidenheid; gij zult hen kennen aan hun teeken; zij vragen geen mensch (iets) met onbescheidenheid. En wat gij geven zult aan goederen, voorwaar, daarmede is God bekend.

5. Zij, die hun vermogen bij nacht en bij dag uitdeelen, in het verborgen en in het openbaar, zullen hun loon van hunnen Heer ontvangen; en over hen komt geene vrees en zij zullen niet bedroefd worden.

6. Zij, die den woeker verslinden, zullen niet anders opstaan dan hij, wien de Satan door aanraking bezoedelt; dit valt hun ten deel, omdat zij zeggen: voorwaar, koophandel staat gelijk aan woeker. Maar God heeft den koophandel veroorloofd en den woeker verboden. Hij dierhalve, wien eene vermaning van zijnen Heer gewordt en (van woeker) afstaat, (zal vergiffenis erlangen) van het geen voorbij is en zijne belangen Gode opgedragen; maar, wie terugkeert (tot woeker,) worden deelgenooten van het helvuur, waarin zij eeuwig zullen blijven.

77. God zal den woeker zegen onthouden, en uit de aalmoezen winst doen spruiten, en God bemint geene ongeloovigen (of) goddeloozen. Maar zij, die gelooven en de deugd betrachten, en in het gebed volharden, en hunne wettige aalmoezen geven, zij zullen hun loon van hunnen Heer hebben; over hen zal geene vrees komen, ook zullen zij niet bedroefd worden.

278. ô Ware geloovigen! vreest GOD en scheldt hetgeen van den woeker overschiet, kwijt, indien gij waarachtig gelooft.

279. Maar doet gij het niet, kent dan den krijg van GOD en zijne gezanten; maar indien gij berouw hebt, zult gij het kapitaal van uw vermogen behouden; handelt niet wederregtelijk, en gij zult niet wederregtelijk behandeld worden.

280. En heeft (een schuldenaar) tegenspoed, wacht tot (zijnen) voorspoed; en indien gij (de schuld) schenkt, is het beter voor u; mogt gij (het) inzien.

281. En vreest den dag, waarop gij tot GOD zult wederkeeren; dan wordt iedere ziel betaald, wat zij gewonnen heeft; en zij zullen niet wederregterlijk behandeld worden.

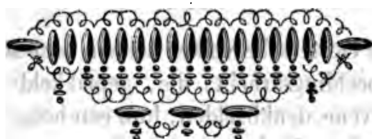
282. ô Ware geloovigen! wanneer gij u voor eene schuld voor eenen bestemden tijd verbindt, doet het schriftelijk; en een schrijver beschrijve het tusschen u volgens regt, en laat hij, die het schrijft, niet weigeren te schrijven, zoo als GOD het hem geleerd heeft; maar laat hij schrijven en laat (de schuldenaar) het voorzeggen en laat hem GOD, zijnen Heer vreezen; hij vermindere niets; maar indien de schuldenaar verstandeloos of zwak of niet in staat is, dat hij voorzegt, laat dan zijn gemagtigde het naar billijkheid doen, en neemt twee getuigen onder u tot getuigen; maar indien er geene twee mannen zijn, laten er dan zijn een man en twee vrouwen van die, welke gij wilt, tot getuigen; opdat (indien) eene harer dwaalt, de eene de andere herinnere; en de getuigen mogen niet weigeren, wanneer zij ook geroepen worden. En versmaadt het niet de schuld neder te schrijven, het zij veel of weinig, met bepaling van den termijn tot den tijd harer (betaling.) Dit is regtmatiger bij GOD, en juister voor de getuigen en gemakkelijker, opdat gij niet twijfelt; ten zij het een dadelijke koop is, die gij onder u afdoet; dan is het u geene zonde, dat gij denzelven niet ter nederschrijft. En neemt getuigen, wanneer gij koopt; en laat noch den schrijver noch den getuige leed geschieden. Doet gij het, voorwaar, het zal u ongeregtigheid zijn; en vreest GOD, en GOD zal u onderrigten, want GOD is van alles onderrigt.

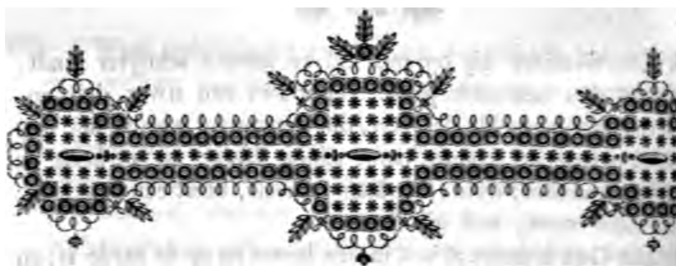
83. En, wanneer gij op reis zijt en geenen schrijver vindt, neemt dan een onderpand. Vertrouwt een uwer den anderen, zoo vergelde de geen, die vertrouwd wordt, het ververtrouwde en vreeze God, zijnen Heer; en verheelt de getuigenis niet; want, wie haar verheelt, heeft een boos hart; en God weet, wat gij doet.

84. Aan God behoort al wat in den hemel en op de aarde is; en of gij het openbaart, wat in u is, of het verbergt, God zal u daarvan rekenschap vragen en vergiffenis schenken aan wien hij wil, en straffen wien hij wil. God is over alles Almagtig.

285. De Profeet gelooft in het geen hem gezonden is van zijnen Heer; en de geloovigen gelooven allen in God en aan zijne engelen en aan zijne schriften en aan zijne gezanten (zeggende :) wij maken geen onderscheid tusschen een' zijner gezanten; ook zeggen zij: wij hooren en gehoorzamen; wij bidden u om genade, o Heere! want tot u is de wederkeering.

86. God legt geene ziel leed boven hare krachten op; haar wordt te goed geschreven, wat zij verdiende, en te kwaad geschreven, wat zij verdiende. ô Heere! straf ons niet, indien wij vergeten of zondigen; ô Heere! leg ons geen, last op, zoo als gij dien aan hen hebt opgelegd, die voor ons geweest zijn; ô Heere! en leg ons niet op, waartoe wij niet in staat zijn; en zijt ons goedgunstig, en vergeef ons en begenadig ons; gij zijt onze beschermer, help ons alzoo tegen het ongeloovige volk.

XII.

HOOFDSTUK.

Islamismus.

INHOUD.

DE EERBIED VOOR MAHOMED,
DOOR DE ARABISCHE SCHRIJVERS OP EENE OVERDREVENE WIJZE BEVORDERD.

De meeste Oostersche volken hebben eene sterke, ja dikw gloeijende verbeeldingskracht, die, geprikkeld door buiten rige en overdrevene denkbeelden, hun een hoog genot versc dat den bedaarden, koelen, verstandigen mensch noch str noch voedsel voor zijnen geest verschaft, en dikwerf door h als belagchelijk beschouwd wordt. MAHOMED vuurde zoowel d zijne weelderige beschrijving van het hemelsche paradijs als

iet folterende der helsche straffen die verbeelding aan en boeide ijne hoorders door zijne wegslepende taal. Zijne bewonderaars, ie zijne leer omhelsden, hebben zijn voetspoor gedrukt en van em hunnen afgod gemaakt.

ABOE SOLEIMAN de *Addaraniër* zegt: «Alwie God om het oodige wil vragen, moet de plegtige zegespreking voor den rofeet opzenden.» En de Profeet zeide: «Alwie gebeden voor iij opzendt op Vrijdag, hem worden de zonden vergeven ichtig jaren.»

IBA HOERAYRAT zegt: «Dat de Profeet Gods gezegd heeft: Alwie voor mij bidt, is een glans op den levensweg, en alwie p den levensweg onder de glansrijke menschen behoort, zal iet van de doemelingen zijn.»

ABDUR RAHMAN zoon van AUF zegt: «De Profeet zeide: De agel GABRIËL, over wien vrede zij! kwam bij mij en sprak: MAHOMED! er bidt niemand voor u of zeventig duizend gelen bidden voor hem: en MAHOMED zeide: De zegenrekingen over mij worden den genen, die dezelve uitspreekt, glansen ten jongste dage op de brug der reis van vijfhonderd en en God geeft hem voor iedere zegenspreking een paleis den hemel.» Verder zegt de schrijver: «God schept uit iedere enspreking, eenen vogel met zeventig duizend vleugelen; aan eren vleugel, zeventig duizend pennen; aan iedere pen, zeventig izend hoofden; aan ieder hoofd, zeventig duizend monden; n iederen mond, zeventig duizend tongen, en op iedere tong, n lof des Allerhoogste in zeventig duizend talen.»

Behalve overvloedige loftuitingen, is de gewone zegenspreking er MAHOMED «*Tsalla 'llahoe alayhi wa salamma!*» dat is: od begenadige en begelukzalige hem! welke woorden na de elding van zijnen naam, het zij schriftelijk, het zij mondelijk, middellijk moeten volgen. Daar de *Europeaan* deze zegenreking bij het uiten van dien naam, achterwege laat, vult echte Mahomedaan, dit gebrek aan, door de gezegde woorden f hoorbaar of in stilte er bij te voegen. De verhevene hoeigheden van MAHOMED worden door twee honderd woor-, waarvan velen deelwoorden zijn, beschreven; achter er dier woorden volgt de gezegde zegenspreking met rooden t binnen eenen cirkel geschreven. Hij wordt alzoo genaamd: Lofwaardige, de Lovende, de Zuiveraar, de Profeet, de

Apostel, de Bestrijder der ongeloovigen, de blijde Bode, de Geest des regts, de Geest der regtvaardigheid, de Heer of bezitter der wonderwerken, de Heer der hemelvaart, van den *Borak* enz.

Achter de namen van de vier voorname vrienden en medearbeiders van MAHOMED, die ABOE BEKR, OMAR, OTZMAN en ALIE genaamd zijn, volgt in de Arabische en Maleische geschriften, de zegenspreking *Radhija 'llahoe anhoe!* of «In wien God een welbehage hebbe!»

HEMELVAART VAN MAHOMED.

MAHOMED besefte, dat hij, om eenen grooten invloed op zijne tijdgenooten en nakomelingen uit te oefenen, in het wonderdadige bij andere Profeten of stichters van eenige Godsdienst, niet moest ten achter staan, maar hen daarin overtreffen. Van daar dan ook *zijne hemelvaart* (*Miradsjon*), die thans ook op *Java* en andere eilanden van den Archipel gelezen en geloofd wordt. Dezelve streelt de verbeelding der Muzelmannen en is in een Maleisch handschrift vervat, hetwelk in mijn bezit is en 249 bladzijden beslaat. Uit dit handschrift laat ik hier een kort uittreksel, dat ik vertaald heb, volgen, om die geschiedenis juist zoodanig te kennen, als zij door de *Javanen*, die Maleisch verstaan, gelezen en als een punt des geloofs aangenomen wordt.

MAHOMED wordt, als tegen ABAS en zijne vrienden sprekende, aldus voorgesteld. «He ABBAS! Alwie dit verhaal mijner hemelvaart leest of hoort of schrijft, erlangt vergiffenis zijner zonden.»

«God beval aan GABRIËL en MICHAËL gaat gij beide naar de aarde en roept mijnen geliefde, den Profeet MAHOMED; ik wil hem ontmoeten en met hem spreken; neemt eene kroon en kleederen uit den hemel mede, mitsgaders eenen *Borak*, (*) kiest er een' goeden uit van al de *Boraks*. Dit geschied zijnde, kwamen zij bij mij; ik stond op en zij deelden mij eerbiediglijk de reden van hunne komst mede; mijn hoofd werd nu gekroond en mijn ligchaam met hemelsche kleederen versierd.» Stijg op den *Borak* zeide MICHAËL, en ik zag, dat de *Borak* een menschengelaat en een paardenligchaam had en zeer geurig was. Toom en

(*) Een fabelachtig paard.

zadel waren prachtig van parelen, robijnen en goud. MICHAËL hield den toom links en GABRIËL regts vast. Ik wilde het beest bestijgen, maar het begon te balken en wilde zich niet laten bestijgen. Nu zeiden de engelen: wel *Borak!* kent gij dan MAHOMED niet, den geliefde Gods; gij zult u in het ongeluk storten. En de *Borak* zeide: ik balkte niet omdat ik niet wilde bereden worden, maar ik wilde vooraf de verzekering hebben, dat mijn gebieder geen anderen *Borak* dan mij zou berijden tot aan den jongsten dag. En de engelen zeiden: «Wel nu MAHOMED! beloof hem dat maar;» ik deed zulks en besteeg denzelven. Nu zeiden mij de engelen, dat ik niet moest antwoorden, al hoorde ik links of regts eene stem. Het was nu de 12de van Rabio 'l-awal, op maandag. Er kwamen nu vele engelen, die ik groette en welke mijnen groet beantwoordden. Vervolgens hoorde ik hunnen lofzang en daarna lieten MICHAËL en GABRIËL de teugels los van mijn' *Borak*, die zijne vleugelen uitspreidde en mij bliksemsnel wegvoerde. Ik hoorde gedurig stemmen, doch antwoordde niet; ook zag ik eene schoone vrouw, die zeide: wacht even, ik zal u iets goed mededeelen; doch ik ging voort en kwam aan den tempel van *Jeruzalem*, alwaar de twee engelen met anderen mij een blad met twee bekers aanboden, de eene gevuld met drank, de andere met melk: ik dronk uit den laatsten en GABRIËL zeide: dat dit zeer gelukkig voor mij was; ik zeide: «Mijn vriend GABRIËL, dan zal ik denzelven maar uitdrinken;» maar hij zeide: neen MAHOMED, daar gij den beker niet in eens uitgedronken hebt, moeten er eenigen van uw volk in de hel komen. Hadt gij den beker met arak gedronken, dan waart gij met uw volk vervloekt geweest. Hadt gij naar de stem ter linkerzijde geluisterd, dan zou al uw volk Joodsch zijn geworden; hadt gij de stem ter regterzijde beantwoord, al uw volk zou Christen geworden zijn, en indien gij der vrouwe gehoor hadt gegeven, zou al uw volk Heidensch geworden zijn. Wijders gingen wij in den tempel van *Jeruzalem*, alwaar ik moest bidden, en eenen steen willende betreden om water voor het gebed te nemen, moest ik denzelven beloven, dat niemand dien na mij zou betreden. Ik trad den tempel binnen en werd Hoogepriester en de steen werd opgeheven in de lucht en hield daar stil, op ongeveer derdehalf honderd jaren afstands van de aarde. Wijders besteeg ik weder

den *Borak*, snelde voort en kwam aan eene groene zee tusschen hemel en aarde en eindelijk aan de deur des eersten hemels. En GABRIËL riep: He ISMAËL! doe ons de deur open; en hij zeide: Wie zijt gij daar buiten de deur? Dit vernemende, liet hij ons binnen, groette mij en ik groette hem terug. Hij verhaalde mij, dat ik eene bijzondere gunst genoot en dat deze hemel vijfhonderd jaren gaans was. Ik hoorde den lofzang der engelen en zag velen hunner in rijen geschaard, wier getal onnoembaar en alleen bij God bekend was. Deze eerste hemel heette *Rafioen* (de verhevene). Ik zag den Profeet ADAM en groette hem; hij noemde mij zeer gelukkig, daar er nog geen Profeet eene zoodanige gunst verworven had. Verder voortgaande, zag ik doemelingen, met lippen zoo dik als van kameelen; engelen goten hun koper, dat op het helsche vuur gekookt was, in den mond, zoodat zij hevig schreeuwden. Deze ongelukkigen hadden weduwen en weezen bestolen. Wijders zag ik eene vrouw, die met hare borsten aan gloeijende haken hing omdat zij ontucht gepleegd en haar kind vermoord had. Ik zag er, die geketend waren en wier vleesch verrotte omdat zij nimmer aan God gedacht hadden. Ook zag ik er, die hevig gestraft werden, door op gloeijende platen te zitten; dit waren de grooten der aarde, die onschuldig bloed vergoten, onderdrukt en schatten geroofd hadden. Zij, die ik in het vuur zag liggen, waren de grooten, die niet regtvaardig geweest waren en de regters, die onregtvaardig gevonnisd hadden. Zij, wier monden met vuur gevuld werden, waren de nijdigaards en lasteraars. De dronkaards gingen waggelende door het vuur en vielen er telkens in. Zangers en muzikanten, die de zinnelijke lusten opgevolgd en God vergeten hadden, waren zwart verbrand. Zij, die de bevelen Gods en den Koran niet hadden opgevolgd, hadden eenen ondragelijken geur en hunne verrotte lippen, die vol wormen waren, hingen tot aan hunne voeten. Zware straffen leden zij, die hunne ouders ongehoorzaam geweest waren. Wijders zag ik twee engelen met zwarte aangezigten, zij zagen er verschrikkelijk uit; hunne stem klonk als de donder, hunne oogen vlamden; ieder hield eene vreesselijk vlammende knods; ik beefde, want zij zouden er eenen berg, dien zij er mede troffen, doen verstuiven. Dit waren de doodsengelen MONKIR en NAKIR; zij zongen eenen lofzang: zij zijn het, die alle menschen in het graf vragen: wie is uw

er? wie is uw Profeet? welke is uwe Godsdienst? wat is uw
oof? werwaarts wendt gij u in het gebed? en wie zijn uwe
eders? Alwie hierop antwoordt: God de Allerhoogste is mijn
er, de Profeet MAHOMED mijn Profeet, de ware godsdienst
nijne godsdienst, de Koran bevat mijn geloof, naar den tempel
Mekka wend ik mij in het gebed en alle regtgeloovigen
mijne broeders, is van de rampen der knodsen bevrijd.
lat ik die engelen gegroet had, welke mij wederom groetten,
g ik voort en ontmoette eenen zeer fraaijen haan met allerlei
eren en allerliefst kraaijende; hij had eenen zeer hoogen kop,
tot aan den troon Gods kwam, en hij zong eenen lofzang; deze
nt om des morgens al de hanen op aarde te wekken, die
tond klapwiekende, beginnen te kraaijen. Nu zag ik eenen
el, MICHAËL genaamd, die uit zijnen regtervleugel den blik-
en uit zijnen linker den regen voortbrengt. Over eene zee
schitterend gepolijst Chorasansch staal, welke vijfhonderd
n gaans was, kwamen wij aan de poort des tweeden hemels,
aar de engel CHÂJIL ons op dezelfde wijs ontving als ISMAËL
eger gedaan had, echter omhelsde en kuste hij mij. Hier
ik lofzingende engelen geknield liggen, en als dienaren Gods
r alle oorden snellen.

k ontmoette den Profeet MOZES, wij groetten elkander, hij
elsde en kuste mij en zong eenen lofzang. Voortgaande, zag
enen engel met zeventig aangezigten, ieder aangezigt met
ntig monden, iedere mond met zeventig tongen, iedere tong
zeventig lofzangen, dit was NABATION, die den dienaren
s levensonderhoud schenkt. Over eene zee van wit water,
door ontelbare engelen omgeven was, kwamen wij aan den
len hemel, welke van glinsterend koper was. KHAJIL opende
, hetwelk, even als de ontmoeting met de Profeten JOZEF
D en SALOMON, ingevolge de vroeger vermelde wijze, ge-
dde. Hier zag ik engelen met zeventig duizend hoofden
eventig duizend vleugelen; zij straften de wederspannelingen.
trokken nu over eene zee van bloed en vuur, waarin het
van den Profeet LOTH gestraft werd; ik zag wijders eene
van vuur waarin zich mijne ouders bevonden, doch ik mogt,
e ik mijn volk behouden, niet voor hen bidden. De vierde
el, dien wij bereikten was van blinkend zilver. CHAJAL
de ons en mijne zending vernemende, loofde hij God. Den

doodsengel ziende, die onbewegelijk op de tafel des [illegible] staarde, groette ik hem, maar hij beantwoordde dien gro[illegible] doch op de vraag van MICHAËL, waarom hij niet weder[illegible] deed hij zulks, omhelsde, kuste en verhaalde mij, da[illegible] ventig duizend aartsengelen onder zich had, die, wan[illegible] op de tafel des noodlots zag, dat iemands naam uit[illegible] wordt, zijne ziele wegnemen. Wijders zag ik eene[illegible] waaraan bij de geboorte van een mensch een blad to[illegible] werd; terwijl er, wanneer er een blad afviel, een[illegible] stierf.

Wij trokken nu over de zee *Zamhariron* (Felheid de[illegible] het water dezer zee was zeer koud en diende tot ve[illegible] allen, die huidziekten hadden. Vervolgens kwamen wij[illegible] vijfden hemel, die van blinkend goud en vijfhonderd u[illegible] was; de ontmoeting en ontvangst was gelijk aan de[illegible] de engel TAJIL liet ons binnen. Wij ontmoeten hier [illegible] feten ABRAHAM, ISMAËL, IZAÄK, JAKOB en LOTH; zij [illegible] mij regt gelukkig en zongen eenen lofzang. Wij zag[illegible] bare engelenscharen, die in eerbied neêrgebogen den lof Gods zongen. Ik zag eenen engel, die zoo groot was, dat zijne voeten tot aan de zevende verdieping der aarde en zijn hoofd tot aan de zevende verdieping des hemels kon reiken; hij kon het oosten en het westen omvademen en moest hen straffen, die Gods woord niet bekrachtigen en geene vergiffenis van God den Allerhoogste afsmeeken; hij zong eenen lofzang, en ik ging verder. Aan eene zwarte en vlammende zee gekomen, wier golven ontzaggelijk bruisten, verschrikte en bezwijmde ik. GABRIËL nam mij op en zeide: «Vrees niet, want deze zee staat onder mijn bewind en heet de bliksemzee.» Wij gingen voort en de zesde hemel werd ons door THLAJAL geopend, die ons even als de vorige wachters ontving. Behalve ontelbare engelen zag ik den vreesselijken engel KANZA 'N-NÁR (Bewaarder des vuurs). Wij groetten elkander, doch hij antwoordde mij niet. GABRIËL zeide tegen hem: «He KANZA 'N-NÁR kent gij MAHOMED, Gods geliefde niet, wiens naam op al de hemelpoorten geschreven staat?» Dit hoorende, vatte hij mij bij de hand en betoonde mij zijnen eerbied. Ik ontmoette de Profeten NOACH en ENOCH, die mij na wederkeerige groeten, zeer gelukkig noemden; zij zongen voorts lofzangen en ik zag

a engel MICHAËL genaamd, die eene balans hield, welke van het westen tot het oosten uitstrekte, en wier schalen groot als het aardrijk waren. Na mij gehuldigd te hebben, zag ik, dat hij de aanteekeningen van de goede en kwade der menschen woog, die, wanneer de kwade zwaarder dan de goede, in ter helle, doch wanneer de goede zwaarst wogen ten hemel voeren. Hij zong den lof Gods, kwamen aan den zevenden hemel, die van zeer schitroode robijnen en vijfhonderd jaren gaans was; de tusschen de hemelen was ook zoo ver. De ontvangst er zoo als in de vorige hemelen; het getal der engelen er grooter en hunne gedaanten en manieren waren dan die, welke in de andere hemelen waren. Ik zag zeer grooten engel; hij had 70,000 hoofden, ieder 70,000 aangezigten; ieder aangezigt, 70,000 monden; mond, 70,000 tongen; iedere tong, 70,000 lofzangen God, den luisterrijke en heerlijke. Hij had 70,000 vleuen baadde zich dagelijks in eene zeer uitgestrekte zee, water zeer wit was; wanneer hij zich gebaad had, schudde zijne vleugelen af en uit de droppelen, die er afvielen, tonden vele tienduizende engelen. Verder zag ik eenen engel vier hoofden, een, als dat van èen' mensch; een, als dat een' os; een, als dat van een' leeuw en een, als dat van n paard. Uit iederen mond kwamen lofzangen voort. Wijders g ik ASRAFIL omringd door 70,000 aartsengelen. Na wederdsche groeten, zeide GABRIËL tegen ASRAFIL: Toon MAHOD de bazuin genaamd: *Sangka-kala.* Ik verzocht, dat hij er blazen zoude; doch hij zeide, dat daardoor al de dooden de graven zouden verschrikken en dat hij er alleen op den des oordeels op zou blazen; op mijn verzoek echter, blies er zeer zachtjes op, waardoor ik van schrik in zwijm viel. BRIËL vatte mij aan en bemoedigde mij, vertrouwde mij aan AFIL en keerde naar zijnen hemel terug. ASRAFIL bragt mij eene vuurzee, wijders aan eene stikdonkere en eindelijk eene lichtzee. Nu zag ik eenen muur, die eene lengte en edte van vijfhonderd jaren gaans had; op het geroep van AFIL werd de poort geopend; ik trad binnen en ASRAFIL f buiten. Na wederzijdsche groeten zeide de poortwachter, aan geen sterveling dan aan mij de eer was te beurt ge-

vallen, hier binnen gelaten te worden. Wijders zag ik zeven muren, de eerste van staal, de tweede van koper, de derde van zilver, de vierde van goud, de vijfde van parelen, de zesde van groene smaragd, de zevende van roode robijnen. Ieder dier poorten werd door 70,000 engelen bewaakt. Voortgaande, kwam ik aan een rood robijnen paleis. ASRAFIL zeide mij, dat God bevolen had, dat ik voor deszelfs aangezigt zou verschijnen; ik besteeg het paleis, gevolgd door een overgroot getal engelen. Ik verscheen in de tegenwoordigheid Gods, en mijn hart werd verlicht; maar toen ik de heerlijkheid van God den Allerhoogste aanschouwde, bezwijmde ik; doch de engel MOKRABIN ondersteunde mij, en God zeide: O mijn geliefde, mijn Apostel! en ik antwoordde: «Ik gehoorzaam, ik gehoorzaam u in uwe tegenwoordigheid.» Ik wilde nu mijne voetzolen afleggen, maar God zeide: betreed mijnen troon, want dezelve is begeerig naar uwe voetzolen. Ik vroeg waarom de Profeet MOZES zijne voetzolen had afgelegd bij het beklimmen van den berg *Sinaï?* En God zeide: «Hij was mijn Woord, en gij zijt mijn Geliefde; Sla uwe oogen naar boven.» En ik zag geschreven *La ilaha illa 'llahoe, Mohhammedoen rasoeloe 'llahi*, of «Er is geen God dan God, MAHOMED is zijn Apostel.» En God zeide: Ziet gij eens anders naam met den mijnen geschreven? Stijg op mijnen troon! Ik deed dit en hij zeide: welke is uwe hulde? en ik zeide: O mijn Heere! «Ik ben u toegewijd; God verleent genade en weldadigheid aan zijne dienaren die hem aanbidden.» God zeide: «Mijn zegen, mijne genade en mijne gunst verleen ik u meerder dan aan alle Profeten.» MOKRABIN zeide: «Heil over u en alle godvruchtigen.» En ik getuigde: «Er is geen God dan God.» en God getuigde: «MAHOMED is mijn Apostel.» Op de vragen, mij gedaan wordende, antwoordde ik, dat ik alle geboden van God opvolgde en dat alle geloovigen schuldvergiffenis afsmeekten; en God zeide: Ik schenk vergiffenis aan uwe sekte, ik bescherm haar en geef u de overwinning over al uwe vijanden; wilt gij den hemel voor u bestemd, aanschouwen? Op mijn eerbiedig toestemmend antwoord, moest ASRAFIL mij naar GABRIËL en MICHAËL geleiden. Ik zag om den troon eenen engel in de gedaante eener slang met duizend hoofden, ieder hoofd had duizend aangezigten, ieder aangezigt duizend monden, iedere mond duizend tongen, iedere tong duizend lofzangen; de naam dezes

ngels was AJATO 'L-KABRA: ASRAFIL bragt mij bij GABRIËL n MICHAËL, welke mij naar het paradijs bragten, alwaar de ngel RADHAWANI ons eerbiedig ontving. Ik zag paleizen van oud, van parelen, van robijnen en van zilver. In ieder paleis waren zeventig zalen, in iedere zaal zeventig rustbanken van ostbaar metaal en parelen, met kostbare spreijen. In een der aleizen waren zeventig cherubijnen. GABRIËL bragt mij aan enen stroom van wit water, dat zoeter was dan honig; wijders ij eenen stroom van melk, bij eenen van arak, en bij eenen an zoet water, dat zeer koel was. De oever dezer stroomen was an safier en albast, en het gras was saffraan. Er was een zoo roote boom, dat geen snel paard denzelven in zeven jaren on rondrennen. Deze boom had eenen gouden stam, zilveren vortels, robijnen takken, vruchten van parelen, en geborduurde laderen met karbonkelsteenen; een blad van denzelven zou eene ansche stad bedekken. «De zeer lekkere vruchten» zeide GABRIËL, »zijn voor u en uwe sekte, en de boom buigt zich neder om »de vruchten aan te bieden.» Wijders zag ik de hoofdrivier *Kautzar*, die zeer zoet water en juweelen oevers heeft. Ik kwam in een paleis met duizende zalen, prachtige rustkoetsen en versierselen, allen voor mij en mijne sekte bestemd. Ik keerde in de tegenwoordigheid Gods en God zeide: «Gij hebt al de heerlijkheid gezien, die voor u en de uwe bestemd is.» Op Gods last werd ik nu door GABRIËL en MICHAËL naar de hel gevoerd. Wij gingen naar de zeven verdiepingen der aarde, en ik zag eenen engel, die de aarde bewaakte, staande op eenen koehoren, die 70,000 takken had en op eenen steen stond, en de steen stond in zee, en de zee stond op den wind en daaronder was duisternis; vervolgens kwamen wij aan de helpoort die door ZABANCH bewaakt en geopend werd. De naam der eerste hel is; *Dsjehennamon*; der tweede: *Saqaron;* der derde: *Hoethamaton;* der vierde: *Sâïron;* der vijfde: *Dsjahimon;* der zesde: *Hawijaton* en der zevende: *Lathlan.* In de eerste hel waren 70,000 slangen, duizende vuren, vuurbergen en vuurvelden. Ik zag den stroom *Dsjahimon*, waarvan een droppel den aardbodem zou verbranden; de boom *Zaqqoemon* stond er bij, wier helsche vruchten naar varkenskoppen geleken. Ook zag ik eenen stroom van etter en bloed, walgelijk van reuk; wijders waren er kokende stroomen en ketens van vuur. De zevende hel was

voor de ongeloovigen bestemd. Nu werd ik tot God teruggevoerd, die tegen mij zeide: «o MAHOMED! indien gij van de helsche straffen wilt bevrijd zijn, bemin dan de weezen gelijk hunne ouders hen beminden; bescherm de weduwen zoo als hare echtgenooten haar beschermden; bevorder de deugd en verbied de ondeugd.» Boven den troon was geschreven: *Subhâna 'l-malik'o dsdsjabâroe; Subhâna 'l-azîzo 'l-ghraffâroe; Subhâna 'l-wahido 'l-qahhâroe; Subhâna 'l-kabiro 'l-motààla; Subhânahoe wa tààla wahidoe, la sjarika lahoe,* dat is: Geloofd zij de magtige Koning; geloofd zij de goedertierene Vorst; geloofd zij de Almagtige, die eenig is; geloofd zij de Alvermogende, die de Allerhoogste is; geloofd zij Hij; en de Allerhoogste is eenig, hij heeft geen evenbeeld. En God zeide: «Leer dezen lofzang aan uwe sekte, opdat ik haar al hare zonden vergeve om uwent wille.» Wijders beval God in ieder etmaal vijf en twintig bidstonden en in ieder jaar drie vastemaanden te houden. Ik boog mij en zeide: «Mijn Vorst, mijn Koning! uw volk is daartoe onmagtig.» Nu sprak God: «Uwe sekte zal daags vijf bidstonden houden en gedurende de maand *Ramadhan* vasten.» Op bevel van God werd ik naar de aarde terug gevoerd; MOKRABIN bragt mij tot ASRAFIL, welke mij tot GABRIËL en MICHAËL bragt. Ik besteeg den *Borak,* die met mij bliksemsnel door al de hemelen vloog; in den ondersten hemel gaf ik al de engelen de hand, die mij zegenden; de *Borak* rende met mij naar *Jeruzalem,* alwaar ik Christenen ontmoette. Ik zeide hun: «De tijd van JEZUS is verstreken, omhelst mijne godsdienst, ik ben Gods Apostel, en zegt het geloofsformulier op;» zij deden dit en werden ware geloovigen. Vervolgens werd ik in een oogenblik weder naar mijn huis gevoerd. Ik steeg van den *Borak* af, die mij zeide: «o Profeet Gods! verbreek uw, mij gegeven woord, niet; ik beloofde dit; de *Borak* nam afscheid van mij, vloog in de rondte en verdween.»

Toen MAHOMED deze hemelvaart openlijk verkondigde, was er een Jood, die daaraan geen geloof sloeg en naar huis ging, alwaar hij door zijne vrouw eenen vogel liet braden en zich inmiddels ging baden; hij dook onder water en toen hij weder boven kwam, had hij zooveel ondervonden en gezien, dat hij zeide: Indien ik in dezen korten tijd zoo veel ondervonden heb, dan kan de magt Gods MAHOMED ook hebben doen zien, wat hij verhaald heeft.

Deze hemelvaart zou plaats gehad hebben in het twee en ftigste jaar van MAHOMED, die aanvankelijk vele leerlingen nd, welke er niet aan geloofden en er den spot mede dre- n, doch ABOE BEKR bevestigde er de waarheid van, zoodat weldra niet meer, tenzij door eenige verlichte mannen, aan twijfeld werd.

MAHOMEDS WONDERWERKEN.

Van MAHOMED staan verscheidene wonderwerken geboekt, e veel bijgedragen hebben en nog bijdragen om de zwakken misleiden en zijne leer te doen omhelze. Wij betwisten n Muzelmannen de waarheid dier wonderwerken even zoo s zij geen geloof slaan, aan die, welke wij als onbetwistbaar schouwen. Enkele dier wonderwerken, door MAHOMED ver- gt, deelen wij hier mede, om te weten, wat de Islamieten k op *Java* van de bovennatuurlijke krachten huns Profeets elooven.

Nadat MAHOMED aan ABOE BEKR gezegd had, dat het tijd as om te vlugten, ontsnapten zij den sluipmoordenaars, die em op last der *Koreisjiten* moesten vermoorden. SOERAQA, die em echter met eenige anderen achterhaalden, rende met gevelde ns op hem af, zoodat ABOE BEKR uitriep: «Hier is uw rvolger,» «Vrees niet,» sprak MAHOMED «God is met ons,» n zich omwendende, riep hij: «SOERAQA!» Hierop stortte eszelfs paard verschrikt ter aarde, SOERAQA smeekte om ge- ade en werd den Islam toegedaan.

Een meer bekend wonderwerk is het volgende: De Koning GJANOEWAMALEK wilde MAHOMED niet als Profeet erkennen, oordat hij de maan van den hemel geroepen en deze neder- omende, de geloofsbelijdenis afgelegd, en, nadat zij door de nker en regtermouw van zijn opperkleed doorgegaan was, zich ı tweeën verdeeld had, om zich, nadat de eene helft west- n de andere helft oostwaarts gegaan was, weder te vereeni- en zonder eenig teeken van die verdeeling achter te laten.

Na, in den avondstond gebeden te hebben, riep MAHOMED o maan! komt gij door de kracht Gods, overeenkomstig den ensch van zijnen dienaar.»

Dit gezegd hebbende, kwam de maan en ging zevenmaal de *Kàbah* rond, daarna kwam zij op zijde van den Profeet, hield daar stil en zeide de geloofsbelijdenis met eene heldere stem op, zoodat degene, die niet in hem geloofden, allen verschrikt in zwijm vielen. Vervolgens ging de maan de linkermouw van MAHOMED in, en de regtermouw uit, deelde zich in tweeën, gaande het eene gedeelte oost- en het andere westwaarts; eindelijk omhoog stijgende, vereenigden zich beide gedeelten aan den hemel zoo als vroeger, zonder eenig teeken der deeling achter te laten.

Nu wierpen zich de Koning DSJANOEWAMALEK en zijne Grooten aan de voeten van MAHOMED, omhelsden het Islamismus en zeiden de geloofsbelijdenis op.

Deze beide wonderwerken zijn uit Maleische geschriften, die op *Java* gelezen en geloofd worden, overgenomen.

BESCHOUWING OVER MAHOMED.

Onder de buitengewone mannen, welke door hunne bedrijven op het tooneel der wereld groote veranderingen te weeg brengen, bekleedt MAHOMED gewis eene zeer voorname plaats. De tijden, waarin hij met allerlei scheldnamen begroet werd, zijn voorbij; onpartijdigheid vervangt het oordeel, dat door onkunde, haat en verkeerden godsdienstijver geveld werd; de eeuwig zegenvierende waarheid zegepraalt ook eindelijk in de beschouwing van MAHOMED, en duldt evenmin zijne vergoding als zijne verguizing. MAHOMED bezat groote talenten, eenen vluggen geest, helderen blik, vastberadenheid, zeldzame dapperheid en vele edele beginselen. Zijn doel om de dienst van den eenigen God in plaats van die der afgoden te stellen, in eenen tijd, dat honderde beelden den tempel van *Mekka* ontheiligden, stichtte hem eene eerzuil, die noch door den tijd noch door eerroovers zal verdelgd worden. De barbaarschheid was in zijne jeugd in *Arabië* ten top gestegen, de moeders doodden haar eigene kinderen, hetzij uit armoede, hetzij omdat de band des huwelijks schier niet meer bestond; en deze, de menschheid onteerende wreedheid, deed hij ophouden en door milde be-

nselen vervangen. Van zijne wording af aan was het lot hem ıgunstig; zijn vader stierf eer hij geboren werd; spoedig ›rloor hij zijne moeder en daarna zijnen grootvader, die hem ›voedde. In zijne jongelingsjaren reisde hij naar verre landen ı deelde in de moeijelijkheden en gevaren des krijgs met ıverschrokkenheid. Overal zag hij zijne landgenooten aan bij- loof en ongeloof ten prooi, de Christenen onderling en in ›rscheidene sekten verdeeld, terwijl de Joden de wet van lozes hardnekkig aankleefden. Nergens zag hij eenheid in ›ginselen; dit wilde hij door eene algemeene godsdienst her- ellen. Zijn doel was groot, was edel. De middelen, die hij ır bereiking van hetzelve bezigde, verdienen echter afkeu- ng, omdat zij op onwaarheid steunden. Hij gaf zich uit oor den gezant Gods, en den Koran voor het woord Gods; jne hemelvaart was een logen en zijne wonderwerken waren erdichtselen. Hij was dus ten dien opzigte een misleider, en at wordt in hem gewraakt. Doch hij wist ook, dat hij door ewone redeneringen op de buitensporige Arabieren niets ver- ıogt, en dat hij ter bereiking van zijn oogmerk zich van buiten- ewone middelen moest bedienen. Hij kende verscheidene daden an Mozes en Jezus en had daardoor de overtuiging, dat het ovennatuurlijke en het wonderdadige zijne leer zouden bevor- eren. Hij wist zich de Arabische taal, die zoo rijk en wel- uidend, zoo krachtig en zoo juist geschikt is, om de gedachten a hare fijnste opvattingen en verste vlugt weder te geven, odanig eigen te maken, dat hij, zonder te kunnen lezen, aar beheerschte en zoo meesterlijk aanwendde, dat zijne vrienden oo wel als zijne vijanden hem bewonderden. Zijne afzondering ı de eenzaamheid getuigt van zijne menschenkennis; dáár on hij zijne plannen rijpelijk overwegen en zich van de ge- igtige taak, die hij ondernemen zou, geheel doordringen; áár noodigde hij zijne vrienden, maakte hen met zijn voorne- en bekend, hoorde hunne aanmerkingen aan en deed er zijn oordeel mede; en van dáár trad hij na langdurigen tijd als n herschapen mensch, openlijk te voorschijn, om den eenigen od te verkondigen. Grootsch, veel omvattend en verheven was jn doel om woeste horden, afgodendienaars en barbaren te keeren; geen gewoon mensch kon zulks ten uitvoer brengen: elk eene vastheid van geest, welk een doorzigt, welk een

moed werd er toe vereischt! De *Koreisjiten* voor den val hunner afgoden beducht, loerden er op, om hem te vermoorden; de Christenen kreten hem voor eenen bedrieger uit, en de Joden, die in hem hunnen Messias, dien zij verwachtten, niet erkenden, trokken het zwaard tegen hem. Wie zou voor zoo vele en groote hinderpalen niet terugdeinzen, wie zou dezelve overwinnen? MAHOMED aarzelde echter niet; hij volhardde in zijn ontwerp en koos die middelen, welke het bevorderden. Met zijne kleine keurbende *Mekka* moetende verlaten, wapent hij *Medina* tegen hetzelve; overtuigd dat geene overtuiging kon baten, neemt hij toevlugt tot de wapenen en weet zijne strijdgenooten te ontvlammen door de heiligheid der zaak van den eenigen God, dien zij beleden. Hij schildert hun de glorie, die hen als overwinnaars hier of hier namaals wacht, en de martelingen, die zij als overwonnelingen zouden ondergaan. Van tijd tot tijd zegt hij, legioenen van engelen te ontwaren, die hem de zegepraal verzekeren; nu eens spoort hij zijne medestrijders door de hoop op buit aan, en bij de overwinningen schenkt hij hun werkelijk hun aandeel in dezelve. Zijne marschen zijn snel; hij overvalt zijne vijanden, mengt zich in de hitte des strijds en wordt, noch door wonden, noch door eene nederlaag ontmoedigd. Overal is hij de ziel der handeling, terwijl hij de ervarenste mannen kiest om hem te ondersteunen. Na acht jaren strijdens opent *Mekka* zijne poorten voor hem als overwinnaar, en hij schrijft aan die stad zijne wetten voor. *Mekka*, de stad des heiligen tempels, wijst hij den Muzelmannen als het rigtingspunt in het gebed aan, om de aandacht der aanbidders over den geheelen aardbol op één punt te vestigen, en alzoo op eene krachtige en vindingrijke wijze, het denkbeeld van eenheid te voeden. De verzen van den Koran laat hij overschrijven en naar alle oorden zenden, en alom werd de Islam door dezelve of door het zwaard ingevoerd; het gansche schiereiland tusschen de Perzische golf en de Roode zee, ontvangt weldra zijne bevelen. De afgodstempelen storten in, de afgoden worden vermolzeld en de knieën der afgodendienaars buigen zich voor den eenigen God. De dood overviel hem, toen hij nog groote plannen koesterde, die echter door zijne opvolgers werden ten uitvoer gelegd; zijne geestdrift deelde zich aan hen mede; en *Perzië*, *Egypte*, *Syrië*, *Afrika* en zelfs

Spanje bukten voor hunne wapenen en omhelsden den Islam, die thans door een derde gedeelte des menschdoms beleden wordt.

Nimmer verscheen er een zoon van stervelingen op aarde, wiens woorden en daden dien algemeenen invloed hebben gehad, welken MAHOMED zich verschafte; en nimmer werd een godsdienststelsel zoo algemeen verspreid en beleden, als dat, waarvan hij de Stichter was.

MAHOMED heeft ten aanzien van zijn Apostelschap het menschdom misleid, en hij had ook grove gebreken, daar hij aan de zinnelijkheid verslaafd was; maar DAVID en SALOMON waren zulks niet minder en pleegden daden, die verfoeijing verdienen; echter worden beide om hunne deugden hoog vereerd. Men beoordeele MAHOMED alzoo niet te gestreng, daar hij het geweest is, die te midden der barbaarschheid belooning aan de deugd, en straffen aan de ondeugd toekende, en het geloof aan de opstanding der dooden, en aan de onsterfelijkheid, niettegenstaande alle tegenkantingen, weder opbouwde en algemeen maakte. Wel verre, van MAHOMED als een Godsgezant te huldigen, zal de onbevooroordeelde echter in hem den man niet miskennen, die gunstig op het menschdom werkte en het, zonder zulks te bedoelen, voorbereidde om JESUS, wien de Muzelmannen op MAHOMEDS voorbeeld vereeren, eenmaal als den Verlosser derwereld te erkennen.

DE GODSDIENSTPLIGTEN,
DEN MAHOMEDANEN, VOORGESCHREVEN IN HET WERK TSIRATHO 'L- MOSTHAQIM, OOK OP JAVA IN ACHT GENOMEN.

Onder de Mahomedanen zijn zoo vele hoofdsekten ontstaan, die weder in zoo vele ondersekten verdeeld zijn, dat de beschrijving daarvan een boekdeel zou vullen; het is hier voldoende, aan te merken, dat de voornaamsten die der *Sunniten* en *Sjiïten*, alom in den Archipel en ook op *Java* bestaan. De *Sunniten*, die navolgers van SJAFEI zijn beschuldigen de *Sjiïten*, dat zij ALI te hoog vereeren, daar zij hem aan MAHOMED gelijk en zelfs boven hem stellen; dat zij den Koran vervalscht hebben

en deszelfs voorschriften verwaarloozen. Wijders nemen de *Sunniten* de overleveringen aan, die *Sunna* of *Sonnaton* heeten, waardoor een boek verstaan wordt, dat als een tweede wetboek wordt opgevolgd en de bevelen, woorden en daden van MAHOMED bevat.

De *Sjiïten*, die zoo als gezegd is, ALI zoo bijzonder vereeren, verwerpen de drie eerste Chalifs, ABOE BEKR, OMAR en OTZMAN die zij als geweldenaren beschouwen, en slaan geen geloof aan de *Sunna*.

De *Javanen*, zoo als bereids vermeld is, zijn geene der ijverigste Mahomedanen en verschillen alzoo veel van de *Maleyers*, vooral van die van *Sumatra;* echter moet er een groot onderscheid tusschen de *Berg–* en *Strandjavanen* gemaakt worden. De eersten benevens die, welke de minder bergachtige streken der binnenlanden bewonen, zijn nog van het Hindoeïsmus doortrokken; doch de *Strandjavanen* zijn door den omgang met de *Maleyers*, die zich aldaar gevestigd hebben, en door de onmiddellijke aanraking met de Arabische Priesters, welke zeer stipt op het stuk hunner godsdienst zijn, van den geest des Islams doordrongen, en velen hunner zijn ijveraars in denzelven. Onder deze, die langs de noordkust zeer talrijk zijn en ook onder sommige in de binnenlanden, worden de Mahomedaansche plegtigheden getrouw betracht; doch men vindt onder de strandvolkeren ook onverschilligen zoo als elders; echter worden die voorgeschrevene pligten in beginsel algemeen erkend. Een der voorname handschriften is de *Tsiratho 'l–Mostaqimoe* of *de regte weg*, zijnde een werk, dat het leerstelsel van SJAFEI of SJAFÏ bevat, hetwelk bekend is onder den naam van *Ilmoe 'l-fiq-hi*, dat is : « De kennis der wetenschap en van het regt begrip van het regt en van de goddelijke zaken. » Dit werk werd in het jaar 1044 van de Hedsjrah uit het Arabisch in het Maleisch met invoeging van vele Arabische woorden, vertaald door Sjech NOER OEDDIN MAHOMED, de *Dsjilanier*. Uit hetzelve blijkt, dat er veel studie en kennis vereischt wordt om met al de pligten, welke op een' Mahomedaan rusten, bekend te worden; en men mag vaststellen, dat die pligten, opzettelijk vermenigvuldigd werden, om daardoor het leerstelsel van het Islamismus ingewikkeld te maken, den Priesters, die het verstaan, aanzien te verschaffen en het algemeen te verblinden door de geheim-

zinige beteekenis, welke het in al die pligten meent te ontdekken. Die godsdientspligten volgen hier naar aanleiding van het bovengenoemde werk, dat ik daartoe vertaald heb. Door de kennis dier pligten, kan zich de *Europeaan* vele vreemde gewoonten, welke hij niet kent, en die hij dikwerf onbezonnen bespot, verklaren, een denkbeeld van het innerlijke van het Islamismus verkrijgen en zich overtuigen, dat er veel schoons, veel edels in hetzelve bestaat.

WASCHWATER.

Het waschwater moet zuiver, zuiverend en helder zijn, het zij regen–, rivier–, bronwater of dauw, zelfs ook zeewater. Het waschwater wordt in vier soorten onderscheiden. 1° *Ajer Mothlaq* of algemeen water. 2° *Ajer Makroh* of onaanzienlijk water. 3° *Ajer Mostàmiloe* of water dat bewerkt of gebruikt is. 4° *Ajer Nedjis* of bezoedeld water. Het algemeene water kan op driederlei wijzen veranderen 1° van smaak, 2° van kleur en 3° van geur. Indien het nu in eenig opzigt verandert door eenig rein voorwerp, gaat de naam van *Mothlaq* verloren, doch het kan bij eene geringe verandering echter nog zuiver, en zuiverend blijven. De aard der verandering is weder driederlei; 1° door iets, dat *Modsjawaratoe* genaamd wordt en iets aanduidt, dat in de nabijheid en niet onrein is, zoo als agila- of sandelhout of welriekende olie; zelfs wanneer daardoor de reuk van het water geheel verandert, is zulks niets; 2°. door *Morawwahoe,* dat is, «van geuren doortrokken,» hetzij door wierook of door een lijk in de nabijheid, doch dat schaadt niet, en 3° door *Mochálathatoe* of vermenging, door eenig rein voorwerp zoo als mos, kroost, stof, aarde, zout, kurkuma, saffraan, krijt, *hinei* (*Cawsonia inermis*) suikerrietwater en boombladeren, welke voorwerpen het water niet onrein maken, zoodat het voor badwater kan dienen, doch niet voor de gewijde wassching.

Het water wordt *Makroh,* door overgroote hitte of koude, door felle uitdrooging: deze uitdrooging heeft op driederlei wijze plaats; 1° door felle hitte, zoo als te *Mekka* en elders; 2° In geslagene koperen en ijzeren vaten. 3° Door de wasschingen van zieken, lijken en dieren. Al het water is *Makroh,* dat door God vervloekt is, zoo als de binnenlandsche zeeën der steden *Tzamod, Babel* en van de stad van den Profeet LOTH.

Het water wordt *Mostàmiloe* door de onzuiverheid van personen, die er zich in baden; en *Nedjis* door allerlei bedorvene stoffen, vochten en verwerpelijke voorwerpen, zoo als honden en varkens. Een iegelijk, die weet, dat eenig water verontreinigd is, zal daarvan diengenen onderrigten, die zulks niet weet en het wil gebruiken.

Over ditzelfde onderwerp zijn nog twaalf bladzijden in folio vol geschreven, die wij maar stilzwijgend voorbijgaan.

VATEN.

Het is ongeoorloofd gouden, zilveren, gouden met koper vermengde, of zilveren met koper vermengde spijs- of wierookvaten te gebruiken; de Profeet heeft zulks verboden, omdat de aanzienlijken zich daarop verhoovaardigen, en de armen daardoor vernederen. De spijsvaten mogen van steen, leder, hout, aarde en wat dies meer zij, vervaardigd zijn.

KLEEDING EN VERSIERSELEN.

De Profeet zegt, dat God aan de mannen het dragen van goud en zijde verboden, maar het aan de vrouwen veroorloofd heeft. Ook mag men geene gouden banden om de vingers dragen ter lengte van een vingerlid, en geen goud gebruiken voor ringen of tot versierselen van den Koran, die echter met zilver mag beslagen worden. Gouden en zilveren versierselen aan andere boeken, inktkokers, pennemessen, scharen, spiegels, kandelaren, lampen en kroonen zijn verboden; doch gouden neuzen en tanden mogen de ontbrekende vervangen. Het is den mannen geoorloofd eenen zilveren ring te dragen, bij voorkeur aan den regterpink. Onbetamelijk is het dragen van meer dan twee ringen en van ijzeren ringen. Den mannen is het geoorloofd zilver beslag aan allerlei wapens te dragen; doch goud en zilver zijn aan voer- en rijtuigen, zadel, tuigen en toomen verboden. Half zijden en half garen stoffen, mitsgaders zijden boorden of slippen ter breedte van vier vingeren, zijn den mannen geoorloofd, vooral bij hitte en huidziekten. In geval van nood mag men van allerlei stoffen kleeding dragen. Het is verboden violet- of purperkleurige stoffen, onbetamelijk lange slippen, en onkuisch de kleederen boven de enkels te dragen. Der vrouwen betaamt het, dat het kleed eenen elleboog over de voetzolen hangt. Vrouwen en onmondige kinderen mogen gouden en zilveren versierselen dragen tot niet

meer dan eene waarde van twee honderd dukaten, tenzij er aalmoezen voor betaald worden. De vrouwen mogen geene gouden of zilveren muntstukken op de kleeding of in de ooren, en geene wapens dragen.

SPIJS EN DRANK.

Arak, toewak en soortgelijke dranken zijn verboden, mitsgaders honden- en varkensvleesch, onreine voorwerpen, lijken en krengen, benevens horens, hoeven en huiden, die van levende dieren afvallen. Pitten, die door eenig dier uitgeworpen en daarna gewasschen worden, zijn niet onrein en mogen geplant worden. Sterke drank, die van zelven zonder vermenging ontstaat, is rein; alle gelooide huiden, behalve van honden en varkens zijn rein. Wormen, die uit lijken ontstaan, zijn niet onrein. Eenig voorwerp, dat door honden of varkens is aangeraakt, wordt door zeven wasschingen gezuiverd. Alle zuivere eijeren zijn rein. Dranken en olie, die verontreinigd zijn door muizen of andere onreine dieren, kunnen niet rein gemaakt worden.

NATUURBEHOEFTEN.

De voorschriften tot het vervullen der Natuurbehoeften zijn zeer menigvuldig en getuigen van eene kieschheid, die zonder wederga is; echter bevatten zij te veel kleine bijzonderheden die, alhoewel het bevorderen der kieschheid bij onkiesche volken ten doel hebbende, onkiesch in kiesche ooren zouden klinken en dierhalve stilzwijgend voorbijgegaan worden.

HET ZUIVEREN DER TANDEN.

Te allen tijde, voornamelijk vóór het gebed, is het goed de tanden te borstelen, dewijl daardoor het gebed verdienstelijker wordt; ook vóór het lezen van den Koran, of het houden eener predikatie is zulks nuttig; insgelijks na den maaltijd, vóór het intreden in den tempel, eer men gaat slapen en bij het ontwaken. De borstel moet van den doornboom (*Arak*) of van den dadelboom gemaakt en geslagen zijn. Het borstelen vangt van de regterzijde aan tot aan de voortanden en daarna van den linkerkant; ook moet de tong gereinigd worden; hierbij moet men reine gedachten hebben. Voor dat men de reiniging begint, moet men zeggen *Audzoen bi'llahi!* (God helpe mij!). Het is onbetamelijk den mond in de vaste te zuiveren na zonsopgang. In tegenwoordigheid van anderen mag men zonder hun verlof de tanden niet reinigen. Na het zuiveren van den mond mag

men den knevel opstrijken, zoodat het roode van den lip zigtbaar wordt; ook is het geoorloofd de randen der oogen met roode zalf te bestrijken.

HET SNIJDEN DER NAGELS.

Men snijdt de nagels van den wijsvinger tot de pink en daarna van den duim der regter- en desgelijks van de linkerhand. Aan de voeten begint men aan den nagel van den linkerteen en eindigt men met dien van den regtervoet.

REINIGING DES LIGCHAAMS EN VERSIERINGEN VAN HET HOOFD, DE HAREN EN NAGELS.

Alle gewrichten, leden, neus en ooren moeten van onreinheid gezuiverd, de baard gekamd en de kruin des hoofds rood of geel gekleurd worden. Zwarte kleur mag alleen in den krijg tegen de ongeloovigen om ontzag in te boezemen en door die vrouwen gebezigd worden, wier mannen zulks begeeren. Met toestemming der mannen, mogen de vrouwen de nagels rood verwen, van de regterzijde aanvangende. Ongehuwde vrouwen mogen noch de haren zwart, noch de nagels rood maken, noch de vingeren versieren, noch de lippen blanketten. Gehuwde en ongehuwde vrouwen mogen geene haren van onreine dieren noch van menschen dragen. Het is ongeoorloofd de tanden te slijpen of die van elkander te verwijderen of te scherpen. Het scheren van het hoofdhaar is in ziekte en in bijzondere omstandigheden geoorloofd, doch het dragen van valsche knevels of baard en het wit maken van baard en knevels om een oud voorkomen te hebben, verboden. *Pubes virorum tondetur mulierumque evellitur.*

WATER VOOR HET GEBED.

Omtrent het water, dat voor het gebed gebruikt wordt, bestaan voornamelijk die bepalingen, welke voor het waschwater zijn voorgeschreven; bij gebrek aan water, kan men zich met zand of iets diergelijks reinigen.

VERONTREINIGINGEN.

Al wat reinig, heilig of eerbaar is, mag niet verontreinigd worden. De verontreinigingen zijn hoofdzakelijk die, welke in het boek *Leviticus* voorkomen; zij zijn echter in het handschrift zoo breedvoerig en tot in de kleinste bijzonderheden toe, beschreven, dat zij acht en twintig bladzijden in folio beslaan, doch niet wel kunnen vermeld worden om de kieschheid der lezers niet te kwetsen.

TIJDEN DES GEBEDS.

lod beveelt vijf bidstonden; 1° *Sumbahjang tsubh*, aanvande met den dageraad en eindigende met zonsopgang; 2° *nbahjang thlohor*, die des middags even na twaalven begint te één uur eindigt; deze bidstond is het eerst door Gabriël Mahomed bevolen; 3° *Sumbahjang àtsar* van des namiddags r tot vijf uren; 4° *Sumbahjang meghrib* van den ondergang ' zon tot dat het avondrood verdwenen is; 5° *Sumbahjang* l, van het begin der duisternis tot aan den dageraad. Deze eden moeten juist op de bepaalde tijden getrouw in acht omen worden, hetwelk verdienstelijker is dan alle betalijke werken; zij zijn de verpligte gebeden. Alwie de tijden t kent, moet zich door kundigen dienaangaande doen inten. Alle geloovigen, die meerderjarig zijn en alle reine vrouwen sten deze gebeden doen; den kinderen zal men die van zevende jaar af leeren, doch ongeloovigen en onzinnigen gen die niet verrigten. Tevens zal men de kinderen voor ondeugden waarschuwen, opdat zij die zonde kunnen kennen haar alzoo vermijden. Behalve deze verpligte gebeden zijn og anderen, die men naar verkiezing verrigt, zoo als *tahdjud* a en anderen.

HET ROEPEN TOT HET GEBED.

Het roepen tot het gebed heet *Bang* en moet in het Arabisch chieden. De *Bang* bestaat in deze woorden: *Allahoe akbar! ahoe akbar! Allahoe akbar! Allahoe akbar! asjhadoe an laha illa'llahoe, wa asjhadoe an Mokhammedoen rasoeloe hi, haya àla'tstsalata haja àla'-'l-falahi, Allah akbar! ah akbar! la ilaha illa'llahoe*, dat is: God is groot! God is ot! God is groot! God is groot! ik belijd: dat er geen God an God, en ik belijd dat Mahomed de gezant Gods is. laan! komt toch hier om de gebeden te doen, Welaan! t toch hier tot de redding. God is groot! God is groot! is geen God dan God!

le woorden der belijdenis en der roeping worden ook herhaald. die tot het gebed roept, doet zulks staande op eene hooge ts of op den toren des tempels, met het gelaat naar den oel van *Mekka* gewend, en met luider stemme, stekende wijsvingeren in de ooren. Bij de eerste roeping tot het d wendt hij het hoofd regts en bij de tweede, naar de erzijde.

VOORBEREIDING DES GEBEDS.

Om het gebed te mogen verrigten, moet men regtgeloovig zijn, weten te onderscheiden, de tijden des gebeds kennen, ernstige en goede gedachten hebben, en rein zijn aan ligchaam en kleeding. Verontreiniging onder het gebed, vernietigt de verdiensten van hetzelve. Voor den aanvang des gebeds wascht men aangezigt, handen, ellebogen, voeten en enkels. Ten opzigte der kleeding zijn zeer vele bepalingen gemaakt om alle onkieschheid te vermijden.

AARD DES GEBEDS.

Het gebed in deszelfs geheelen omvang rust op drie grondslagen; 1° op het gemoed, dat is, op het doel; 2° op de tong dat is, op de woorden; 3° op de bewegingen, die zijn, het staan, het buigen, het half vooroverbuigen, het knielen, het rusten en het zitten bij de laatste zegenspreking. Er zijn verpligte gebeden op de bepaalde tijden; vrijwillige, verdienstelijke gebeden, waarbij men aan geene bidstonden gebonden is, zoo als de zegenspreking in den tempel, het bidden bij het wasschen, bij het verzoeken om iets, bij het naderen of verdedigen van hetgeen heilig is, zoo als de tempel van *Mekka*, en bij de rondgangen in denzelven; en vrijwillige, verdienstelijke gebeden op bepaalde tijden, zoo als de gebeden vóór *Sumbahjang thlohor*, en na *Sumbahjang meghrib* en *isjâ*, bij het feest na de vaste van de maand *Ramedhân* en bij dat der offerande van schapen in de helft der maand *Dzoe'l-hidsjah* (*Doel hadji*).

De negentien onderdeelen of verrigtingen van de *Sumbahjang* heeten *Arkânon* en ieder deel *Roknon*, die men niet verwarren moet met de *Roko-oen* (*Rokong*), die de ligchaamsbuiging aanduidt of met de *Rak-àt*, die de hoofdbuiging beteekent.

De 1° *Roknon* of *Roknoe* is de toewijding des harten met eene godsdienstige toegenegenheid.

De 2° is de verheffing van Gods heilige glorie, bij het uiten der woorden *God is Groot!* Na het woord *God* kan men een oogenblik zwijgen. Ook mag men tot die woorden andere toevoegen, zoo als: *God is magtig over alles* en meer andere van dien aard; echter zijn er verscheidene uitdrukkingen, die ofschoon zij verheerlijkingen bevatten, niet mogen gedaan worden; ook is voorgeschreven, dat men de woorden juist ingevolge de

fteekens, zonder de minste verandering moet uitspreken.
onoplettendheid, door het spreken met iemand, door te of te drinken tusschen de verheerlijkingen, worden de ensten van deze *Roknoe* vernietigd.

ı 3° geschiedt staande, hetzij bij het doen eener gelofte God of na eene bevrijding; de ruggegraat moet behalve ıvermogen, regtstandig zijn; de vooroverbuiging geschiedt ıagte der knieën; echter is het beter het voorhoofd tot len grond te brengen. Die onmagtig is om te staan of te ı, moet op de regterzijde en zoo zulks niet kan, op den rug ı, in dier voege dat de uitgestrekte handen naar den tempel *Mekka* gerigt zijn. Het hoofd van den zwakke of zijne ı, en zoo die te zwak zijn, zal het hart de bewegingen ıken. De verdienste van het staan is de grootste.

ɜ 4° geschiedt staande, en, door bij iedere hoofdbuiging peningsrede van den Koran te herhalen, zonder éénen k te veranderen, en dus niet *Ghrani 'l-maghrdoebi* in s van *Ghrayri'l-maghrdloebi*, of *alladîna* in plaats van *lzîna* te lezen. Ook moet er op het verheffen en dalen stem en op de tusschenpoozen gelet worden, die niet ɜr dan eene ademhaling mogen duren, of de verdienste de *Sumbahjang* gaat verloren. Indien, door te niezen, een thoud plaats heeft, zal men *Alhamdoe lillahi!* (Lof zij ɜ!) zeggen.

ɜ 5° *Roknoe* geschiedt staande en vordert eene buiging ten te tot aan de handpalmen.

ɜ 6° *Roknoe* bestaat in te rusten en de buigingen te staken.

ɜ 7° *Roknoe* is de herneming van den regten stand en ıiten van lofspraken.

ɜ 8° *Roknoe* bestaat in te rusten.

ɜ 9° *Roknoe* bestaat in acht bepalingen. 1° Het plaatsen knieën op het bidkleed of matje. 2° Het uitstrekken der en. 3° Het uitstrekken van een' der teenen. 4° Het voorɜrengen van hoofd en hals. 5° Het voorovervallen. 6° Het ɜffen der lendenen, zoodat zij hooger komen dan het nederɜen hoofd. 7° Het vermijden van eene bidplaats, die bebaar is. 8° Het vermijden van eenig zacht voorwerp om t voorhoofd op te doen rusten, tenzij in ziekte.

ı 10° *Roknoe* bestaat in te rusten.

De 11e *Roknoe* is het opstaan uit den knielenden stand.

De 12e *Roknoe* bestaat in te rusten tusschen twee nederknielingen.

De 13e *Roknoe* eischt de nederknielingen met in achtneming der voormelde bepalingen.

De 14e *Roknoe* veroorlooft het rusten.

De 15e *Roknoe* bestaat in het lezen der laatste zegenspreking.

De 16e *Roknoe* bestaat in het kleinste gedeelte der zegenspreking.

De 17e *Roknoe* eischt de lofspraak over MAHOMED bij de laatste zegenspreking.

De 18e *Roknoe* eischt den groet: *Assalam alaykom* (Heil u!) deze woorden mogen niet verkort, noch bij tusschenpoozen uitgesproken worden.

De 19e *Roknoe*, bestaat in *Tartib*, zijnde eene gesteldheid waarin de voormelde *Roknoes* op eene eenvoudige wijs herhaald worden.

Indien er iets van het voorgeschrevene verzuimd wordt, is het gebed ijdel. Behalve het voormelde is er nog zoo veel ten aanzien der gebeden, het rusten en knielen, het reine en onreine voorgeschreven, dat zulks stof voor een geheel boekdeel zou opleveren.

PRIESTERS.

Het is gepast, dat regerende Vorsten voorgangers in de godsdienst of Priesters zijn, en tot Priesters personen kiezen, die een vast verblijf hebben en hetzelve huren; doch beter is het, mannen te kiezen, die eigendommen en bedienden hebben, en voornamelijk mannen van aanzien en bijzonder de zoodanigen, welke in de zaken des regts en der godsdienst ervaren, gastvrij, ingetogen, van goede geboorte, beroemd door deugden, zindelijk, en in kunsten ervaren zijn, eene goede stem en een goed voorkomen hebben. Indien er eenigen zijn, die in al deze eigenschappen gelijk staan, zal het lot onder hen beslissen; doch regtvaardigheid en godsvrucht zijn de uitmuntendste hoedanigheden. Echte zonen zal men boven bastaardtelgen verkiezen, of boven hen, die hunnen vader niet kennen. De Priester zorgt, dat de moskee niet aan den grooten weg gebouwd worde, dat de reizigers zoo wel te land als ter zee hunne godsdienst op weg of op zee, zooveel mogelijk waarnemen, en daar-

zij aanlanden, om er vier dagen te blijven, de moskee
zoeken; hij zal de gemeente aansporen, de moskee te be-
·n, want indien er minder dan veertig mannen in dezelve
zijn de predikatie en gebeden ijdel, tenzij er geene veertig
ıen in de gemeente zijn, die de godsdienst kunnen bij-
·n. Op dienstknechten, vrouwen, kinderen en personen, die
ziek zijn, rust geene verpligting, doch wel op blinden, die
l worden, den tempel bezoeken.

PREDIKATIEN.

ı Priester, die de predikatiën of de dienst in de moskee
;t, leest in het Arabisch of, indien die taal niet verstaan
t, in de landspraak: 1° Het formulier, dat de lof Gods ver-
;, ingevolge de voorschriften; 2° De zegenspreking over den
et; 3° Godsdienstige voorschriften; 4° Eenig vers uit den
n; 5° Gebeden voor alle geloovigen en Vorsten; echter mogen
orsten, die niet uitmunten, niet geprezen worden, tenzij
'iester er toe gedwongen wordt. De Leeraar is niet verpligt
: het gebed de handen te verheffen, doch wanneer hij
fwering van rampen bidt, zal hij het bovenste der handen
ıemel heffen. In den tijd, die *Thlohor* heet, worden er
predikatiën gehouden, die staande worden aangehoord,
j men daartoe te zwak mogt zijn. De predikatiën worden
en predikstoel gehouden, en bij gebrek aan denzelven, op
verhevene plaats. Wanneer de Priester den tempel intreedt,
hij de aanwezigen, bestijgt den kansel, groet nogmaals
emeente en gaat dan op den trap van denzelven zitten
itrusten, terwijl de voorlezer de *Bang* leest; vervolgens
de Priester op den predikstoel en doet zijne lezingen
uider stemme. Zoodra hij de zegenspreking over den Pro-
oet, doen de aanwezigen zulks plegtiglijk met verheffing
tem; inmiddels mag de Priester een uitgetogen zwaard,
ıoog of een stok met de linkerhand vasthouden, terwijl
gterhand op den kansel rust. Indien de genoemde voor-
en niet voorhanden zijn, mag hij de regterhand op de
' en beide alzoo onder de borst plaatsen.

ı de prediking gaat de Prediker in de kerkekamer. Iedere
katie wordt door een *Sumbahjang* voorafgegaan. De Pre-
' mag op den kansel zich noch links, noch regts, noch
rwaarts wenden, noch met de handen teekens geven,

noch met den stok of met de voeten op de trappen van den kansel slaan, wanneer hij op iederen trap stilhoudt om te bidden, noch zich overhaasten, noch den toon zijner stem laten dalen, noch de Vorsten prijzen onder het gebed. Alvorens naar den tempel te gaan, moet men zich baden. Des vrijdags zijn er verscheidene predikuren, waarvan de bijwoning verdienstelijk is; de verdienste der bijwoning van het eerste uur staat gelijk aan die van het wegschenken van een' kameel; die van het tweede uur, aan die van het schenken van een' os; die van het derde, aan die van het geven van een gehoornd schaap; die van het vierde, aan die van het wegschenken van een hoen; die van het vijfde, aan die van het geven van een ei. Zonder toestemming van haren man, mag geene vrouw naar den tempel gaan. De Priester mag in het wit, doch niet in het zwart gekleed gaan en een tulband dragen. Hij moet zich vooraf wasschen, den knevel opmaken, de nagels snijden en de tanden borstelen. Hij mag zich van muskus bedienen, moet statig naar den tempel treden en onder het lezen van den Koran of van de lofzangen, ernstig zijn.

Niemand mag onder de lezing spreken of beweging maken, of iemand, die binnentreedt, begroeten; doch indien iemand niest en «Lof zij Gode!» zegt, mag men antwoorden: «God zegene u!» Op den predikdag (vrijdag) mag men des namiddags geen werk verrigten, doch moet men zich met de godsdienst bezig houden. Indien de prediker het gebed niet volgens de voorschriften verrigt, moet hij dadelijk daarin door een ander vervangen worden, die daartoe de bevoegdheid heeft.

BIJZONDERE GEBEDEN.

Behalve de voorgeschrevene gebeden, zal de Islamiet bidden in tijden van angst, van oorlog, geoorloofde vlugt uit gevangenschap; bij het naderen van wilde dieren, overstrooming, moordenaars en dieven, en dan behoeft hij zich niet naar *Mekka* te wenden en ook niet al de voorschriften voor het gebed bepaald, in acht te nemen. Op het feest van de vaste wordt niet alleen door de mannen, maar ook door de vrouwen, de oudste niet uitgezonderd, de *Sumbahjang*, en voor zoo ver de vrouwen betreft, binnen hare woningen waargenomen. Zoodra eenige menschen de maan der maand *Sjawal* zien, wordt de vaste geopend en vangt de *Sumbahjang* van het feest aan. Bij zons- en maansverduistering heeft de *Sumbahjang* plaats, en zulks niet ter eere dier hemellichten.

: van God, die hen schiep. Indien er voor een lijk gebeden
t worden, zal de *Sumbahjang* daarvan die, welke voor de
sen bepaald zijn, voorafgaan. Bij aardbeving, zwaren donder,
em en stormwind zullen alle mannen zich zeer verootmoedi-
bidden en de *Sumbahjang* verrigten, doch niet naar de
kee, maar bij aardbeving, naar het open veld gaan en al-
bidden. Bij hevige droogte zullen er gebeden om regen
den opgezonden, en kan de Vorst of namens hem de Kadhi
evelen, dat er liefdedaden plaats hebben, slaven vrijgegeven
den, de menschen zich bekeeren en de onregtmatige bezit-
en aan de benadeelden terug gegeven worden; ook kan hij,
neer de bouwlieden naar den akker gaan, vier vastedagen
hrijven, waarna feest gehouden wordt. Zij, die naar den
r gaan, moeten zeer ootmoedig en bedeesd zijn en hun
oed tot God, den Allerhoogsten rigten, hunne familie en
de ouden van dagen en hun vee met zich voeren. On-
ovigen mogen zij niet medenemen, maar hen echter bij
elver komst niet afwijzen, doch hen op zijde van hunne
en of woningen eene plaats vergunnen. Op de velden wor-
de godsdienstpligten waargenomen, doch naar den aard
omstandigheden gewijzigd. Indien er regen valt, zullen
lankzeggingen worden opgezonden. Bij donder en bliksem
et verboden naar den hemel te zien, omdat daardoor het
gt kan verloren gaan; ook mag men den storm niet bezwee-
. De Vorst des lands heeft het regt die Islamieten, welke
ne godsdienst verzaken en de voorgeschrevene *Sumbahjangs*
waarnemen, te doen dooden, tenzij er wettige redenen
verontschuldiging voor hen bestaan; echter moeten de
tigen eerst aangemaand worden, hunne godsdienstpligten
etrachten, en, indien zij daarna ongehoorzaam blijven, met
zwaard onthalsd worden; ten aanzien van hun lijk worden
gewone plegtigheden in acht genomen en aan hetzelve wordt
erlijke begrafenis vergund.

STERFGEVALLEN EN LIJKPLEGTIGHEDEN.

emand, die in stervensnood is, zal met hart en mond zijne
den belijden en liefdewerken verrigten, en al wat ongeoorloofd
verwijderen. Het is pligt eenen zieke te bezoeken, al ware hij
vijand of ongeloovige, tenzij hij zulks niet verlangt of een
ter, een goddelooze of een onderdrukker is, die niet tot de

familie of buurt des bezoekers behoort. Indien men weet, dat men door den zieke gehaat wordt, zal men niet lang, noch digt bij hem zitten, maar voor hem bidden. Men zal den zieke troosten en hem eenig verhaal van Profeten of Heiligen mededeelen om zijn hart te bevredigen; hem aan het berouw en het maken van een testament herinneren; hem nuttigen raad en leering geven en de huisgenooten en dienaren het noodige, en hun lijdzaamheid, zonder hen te kwetsen, aanbevelen en hen op God wijzen, die alle zonden vergeeft. Zoo lang de zieke nog de hoop op Gods genade niet verloren heeft, zal hij bij zijne hoop vreeze paren; doch indien die hoop vervliegt, zal hij God zeer vreezen. De zieke moet niet ongeduldig zijn, niet veel zuchten, geen pijnlijk gelaat vertoonen en niet klagen, indien hij in Gods wegen berust.

Hij zal den Geneesheer en zijnen vrienden, die hem naar zijnen toestand vragen, denzelven zonder weeklagten mededeelen; voorts zal hij den rozenkrans lezen en Gods lof vermelden, en de komst des doods als geen onheil beschouwen. Indien hij den dood vreest, zal hij God aldus bidden: «O God! laat mij leven, zoo lang mijn leven mij nuttig is, en laat mij sterven, zoodra mijn sterven mij gewin geeft.» Hij zal geneesmiddelen gebruiken, doch niet in eene groote hoeveelheid om de ziekte met geweld te dwingen. In het stervensuur moet de zieke op de regterzijde gelegd en zijn gelaat naar den tempel van *Mekka* gewend worden; indien dit niet geschieden kan, moet hij op de linkerzijde of op den rug gelegd worden, met de handen en het aangezigt naar dien tempel gekeerd, en het hoofd rustende op een kussen; men zal nu en dan zeggen: «Er is geen God dan God,» doch er niet bijvoegen: «MAHOMED is Gods gezant.» Indien de zieke in den doodsnik zegt: «Er is geen God dan God» vaart hij ten hemel. Wanneer hij dood is, moet men zijne oogen sluiten, zijnen baard vastbinden, om zijnen mond voor het binnenkomen van kruipende dieren en het nederzitten van vliegen op denzelven en wat dies meer zij, te beveiligen. De ledematen worden lenig gehouden door de handpalmen tegen elkander en daarna opwaarts, mitsgaders de knieën tegen het onderste der dijen en deze tegen den buik te plaatsen, en dezelve daarna weder uit te strekken, om het lijk gemakkelijk te kunnen baden en in het doodkleed te wikkelen; men zal

oe de leden met olie kunnen wrijven. Het lijk wordt af-
d, doch tevens in een lijkkleed gewikkeld en alzoo niet
oot; onder het hoofd en de voeten wordt een kleed ge-
st en de buik wordt door een zwaard of een' spiegel of
aarde, doch door geen Koran of een boek nedergedrukt,
welling voor te komen. Men plaatst het lijk met het gelaat
Mekka en leest gedurig gebeden voor hetzelve en betaalt
ig de schulden des overledene; ook volvoert men zoodra
lijk zijnen uitersten wil en geeft alom onmiddellijk ken-
an zijn overlijden, ten einde velen zijn lijk volgen,
niet om vrolijk te zijn en zich op de menigte gasten te
ovaardigen.

lijken der Islamieten, met uitzondering van die der marte-
, worden gewasschen en voor dezelve wordt de *Sumbahjang*
uden. De bloedverwanten van eenen overledene moeten iets
deren voor de lijkplegtigheden of zij bezondigen zich. Na
assching wordt er water op het lijk uitgestort en hetzelve
a in een kleed, in eene afgezonderde plaats, op eene kiesche
gebaad, terwijl het hoofd van hetzelve inmiddels bedekt
zijn. Het is goed het gelaat van eenen overledene, die
uchtig was, te kussen. Wanneer zij, die het lijk baden,
teeken van godsvrucht aan hetzelve ontdekken, zoo als
ein gelaat of eenen welriekenden geur, moeten zij dat,
het tegenovergestelde niet verhalen. Het baden moet met
water, doch mag niet met water uit den put *Zemzem*,
ij den tempel van *Mekka* is, gebaad worden; bij de derde
hing doet men een weinig kamfer in het water en na
evende wassching is het baden voltooid, dat door man-
an overledene mannen, en door vrouwen aan overledene
wen verrigt wordt. De lijken worden in linnen gewik-
de handen en het hoofd blijven bloot, en de vrouwen
en in zijden stoffen gewikkeld worden. Bij gebrek aan
, wordt het lijk in leder, en bij gebrek aan leder in
en bij gebrek aan hooi, in slijk gewikkeld. Het lijkkleed
an aanzienlijke mannen tot vijfmaal toe, en van de vrou-
tot zevenmaal, om het ligchaam gewikkeld worden; ook
het lijk over het linnen aangekleed en het hoofd der
en met eenen tulband gedekt worden. Tusschen het lin-
nogen welriekende geuren, zoo als kamfer, agila- en sandel-

houtpoeder gestrooid, en er moet in de nabijheid van het lijk reukwerk gebrand worden. Neus en ooren worden met katoenen watten toegestopt en de lendenen er mede ondersteund. Het lijk moet door mannen deftiglijk op de lijkbaar gelegd worden, die bij voorkeur driekantig en van deze gedaante ◁ moet zijn; het hoofd wordt aan het breede einde geplaatst, en door een oneven getal dragers gedragen; de vierkante lijkbaren worden door vier of een grooter, even getal gedragen; het lijk wordt zonder kist onder eenen sluijer, die noch van goudstof noch van zijde mag zijn, gedragen. De lijkgenooten volgen het lijk te voet; doch zij, die daartoe te zwak zijn, moeten vooróp rijden. De lijkdragers gaan schielijk, tusschen loopen en draven in. De lijkgenooten mogen noch in het heengaan, noch in het wederkeeren, overluid spreken, en ook geene lofzangen of spreuken opzeggen; doch zij moeten aan den dood, en en het vergankelijke der wereld denken. Het is niet betamelijk met fakkels of kaarsen het lijk te vergezellen, of vuur of lampen bij het graf te branden. Vrouwen volgen het lijk niet, echter kunnen zij dat doen, indien zij geene opspraak vreezen. Bij het graf worden gebeden door zes personen opgezonden, die bij het lijk eens mans bij het hoofd, en bij dat eener vrouw aan hare zijde, op drie rijen staan. De *Sumbahjang* geschiedt niet eerder voordat het lijk in het doodkleed gewikkeld is, en betaamt ook te geschieden over het lijk, als het begraven is, mitsgaders in den tempel. De Priester en naastbestaanden moeten de *Sumbahjang* verrigten; doch voor hen, die in den heiligen strijd tegen de ongeloovigen sneuvelen, mag niet gebeden, noch de *Sumbahjang* verrigt worden, ten einde het teeken hunner heiligheid niet uit te wisschen. Voor dood-geborene kinderen worden geene plegtigheden verrigt. Indien er een ligchaamsdeel, ja zelfs een enkel hoofdhaar van een Is-lamiet, die gesneuveld is, gevonden wordt, zullen daar voor al de voorschrevene plegtigheden mitsgaders de begrafenis plaats hebben. Na de *Sumbahjang* wordt een lijk in een graf gelegd, zoodat het tegen wilde dieren beveiligd is; het mag in geen spelonk of grot gelegd worden, ten einde geene mannen bij vrouwen te plaatsen; ook mag geen lijk op een ander, dat nog niet vergaan is, begraven worden, tenzij er eene laag aarde tusschen beide of gebrek aan grond is. Het gelaat van den

wordt naar den tempel van *Mekka* geplaatst, en indien
ees voor wilde dieren bestaat, mag er een gebouw op
'af gemaakt of het lijk in eene kist gelegd worden. Het
is echter hetzelve in eene opening te leggen, welke op
van het graf is uitgehoold; het begraven geschiedt door
ieven getal personen; zij, die het lijk in het graf leggen,
n de woorden uit: *Bi'smi'llahi wa àla millati rasoeli
wa àlayhi salamma* dat is: «In den naam Gods! en
de godsdienst van den gezant Gods en over hem zij
!» Onder het lijk mag geen kleed en onder het hoofd geen
ı, maar wel een zuivere steen, die niet gebakken is, ge-
'orden, terwijl men zorg drage, dat het lijk op de regterzijde
De grafkuil moet met eenen steen of met aarde toege-
, de aarde boven den grond eene span opgehoogd, en
er zij zeer droog is, besproeid worden, opdat de wind
niet wegvoere. Het is goed boomen rondom het graf te
n, en eene zerk of een stuk hout aan het hoofden- en
an het voeteneinde overeind te plaatsen. De begrafenis
der uur plaats hebben, doch het beste is, het lijk bij dag bij
sgenooten te begraven. Aan boord zal een lijk, indien er
and in de nabijheid is, gewasschen, in linnen gewikkeld
ıdat de *Sumbahjang* er voor geschied is, tusschen twee
n gebonden en met eenige zwaarte aan hetzelve, in zee
ten worden. Het is niet goed des nachts op de graven te
ven, tenzij men niet beangstigd is, en aan den dood ernstig
kt. Het is nuttig des vrijdags bij de graven stil te houden
or de dooden vastheid in het geloof en vergiffenis van
n af te smeeken, en voor meerderjarigen lijklessen te le-
ook zullen de bloedverwanten en vrienden van den over-
tot onderlinge vertroosting bijeenkomen. De mannen, die
ven bezoeken, moeten de doodgravers milddadigheid be-
ı en mogen niet op het graf loopen, noch in deszelfs nabij-
hertsen; de vrouwen mogen de graven niet bezoeken om
ı opspraak te komen en niet te zeer te weenen; doch
goed voor haar, het graf van den Profeet MAHOMED
andere Profeten mitsgaders van hoog vereerde godvruch-
e bezoeken en formulieren te lezen. De bloedverwanten,
en en buren van den overledene zullen spijzen aan zijne
nooten brengen, indien zij getroost zijn en niet weenen;

echter is het weenen kort voor en na het overlijden geoorloofd; doch het is verboden luid te klagen, den doode te prijzen, zich zelven op de wangen of op de borst te slaan, de kleederen te scheuren, van kleeding te veranderen, en de haren te laten hangen of dezelve af te scheren. Het is ook ongeoorloofd den naam des overledene of eenig vers uit den Koran of den naam Gods op de grafzerken te plaatsen; ook is het verboden den doode, al mogt hij zulks bepaald hebben, door eene andere stad of dorp te dragen, dan die, waarin hij gestorven is. Het is echter geoorloofd de dooden uit den omtrek van *Mekka* en *Medina* in die steden te begraven; doch geen lijk mag opgegraven worden, tenzij er de voorgeschrevene plegtigheden niet voor verrigt zijn of dat hetzelve niet met het gelaat naar den heiligen tempel van *Mekka* gekeerd is, of dat men zware overstroomingen of instortingen van den grond vreest, of dat bijzondere omstandigheden de schouwing of opening van een lijk mogten vorderen.

VERPLIGTE AALMOEZEN.

De verpligte aalmoezen (*Zakat*) zijn reinigend, heilzaam, vermeerderen de deugden en zegeningen. Vrije Islamieten zijn verpligt aalmoezen uit te reiken, en indien zij daarin nalatig zijn, moeten zij daartoe gedwongen worden. De aalmoezen bestaan in kameelen, buffels, ossen, geiten of schapen, naar gelang van den rijkdom des gevers, en moeten van één tot twee jaren oud zijn. Kameelen, buffels en ossen behoeven niet gegeven te worden, tenzij de gever er dertig stuks van bezit. Het is beter wijfjes dan mannetjes te geven, en naarmate iemand rijker in vee is, geeft hij meer; zoodat hij van de dertig stuks runderen eenen stier; van de veertig, eene koe; van de zestig, twee stieren; van de zeventig, eene koe en eenen stier; van de tachtig, twee koeijen; van de negentig, drie stieren, en van de honderd, eenen stier en drie koeijen zal geven. Van veertig geiten of schapen wordt er één, van honderd en twintig, twee; van twee honderd en een, drie; van de vier honderd, vier, en van iedere honderd daarenboven, één meer gegeven. Al de dieren, die men geeft, moeten gaaf en gezond zijn.

Men moet ook aalmoezen van frissche, gezonde en voedzame veldvruchten geven, zoo als: dadels, druiven, tarwe, gerst, rijst en soortgelijke voortbrengselen, wanneer de oogst niet minder dan vijf *Wasqoe* bedraagt; staande 1 *Wasqoe* gelijk

aan 60 *Tsáoe;* 1 *Tsáoe* aan 4 *Moddoe* en 1 *Moddoe,* aan 1 1/3 *Rathloe,* en 1 *Rathloe* aan 1/12 ons of aan 11 *Tahil,* en 10 *Majam* van een *Bangkal* volgens het standgewigt van *Achin.* Wanneer de vruchten door de Natuur van water voorzien worden, wordt er 1/10 en wanneer die door den landman met water, dat geput of gehaald wordt, besproeid worden, 1/20 van den oogst tot aalmoezen gebezigd.

Van gemunt of ongemunt, gegraven of ongegraven goud en zilver worden ook aalmoezen gegeven. Van 20 *Mitzqal,* wordt 1/2 *Mitzqal, Mekkaas* gewigt gegeven. 1 *Mitzqal* heeft 1 3/7 *Derham* of 24 *Quirath* en 1 *Quirath* 72 getopte ongebolsterde graankorrels, of 1 *Tahil* en 14 *Majam* van het gewigt *Bangkal,* en volgens het Achinsche goudgewigt: 8 *Tahil,* 7 *Amas* : 1 *Amas* weegt 5 roode erwten (*Sága*).

Van schatten, die in den heidenschen tijd begraven zijn, wordt 1/5 en van koopwaren, met uitzondering van die, waarvan reeds aalmoezen gegeven zijn, zoo als paarden, ossen en wat dies meer zij, 2 1/2 ten honderd 's jaars weggeschonken, tenzij de handel met schade gedreven wordt.

Er worden bij het feest tot het sluiten der vaste, aalmoezen die *Zakato'l-fithri* heeten, aan het einde der maand *Ramedhan* gegeven; deze bestaan in kleedingstukken.

De aalmoezen moeten met een milddadig gemoed en met goede bedoelingen onder acht klassen van menschen, zoo als bedelmonniken, armen, schuldenaars, ongelukkige dienaren, inzamelaars van liefdegiften, reizigers en onder die Islamieten, welke sedert kort den Islam omhelsd hebben, mitsgaders aan hen, die den heiligen strijd Gods strijden, verdeeld worden; in dier voege, dat iedere klasse hetzij dezelve sterk of zwak is, 1/8 ontvangt, wanneer er eene of meer dier acht klassen ontbreken, worden hunne aandeelen niet onder de andere klassen, maar in andere dorpen onder soortgelijke klassen, als die, welke ontbreken, verdeeld, omdat ieder gedeelte der aalmoezen aan zoodanige personen moet worden uitgereikt, voor welke het bestemd is. De menigvuldige bepalingen omtrent de genoemde acht klassen zijn zeer mild, zoodat bij voorbeeld door armen niet uitsluitend de ongelukkigsten, maar ook die personen bedoeld worden, welke bij nijverheid en braafheid hun levensonderhoud niet ten vollen kunnen verdienen.

VRIJWILLIGE LIEFDEGIFTEN.

Deze giften heeten *Tsedeqat*, zijn van godsdienstigen aard en alhoewel de gever er niet toe verpligt wordt, acht hij zich toch gehouden, dezelve uit te reiken; er worden groote verdiensten aan toegekend, mits zij niet aan onwaardige personen geschieden. De gever moet het verbergen, dat hij milddadig is, dan wordt hij onder de troongenooten Gods geteld, zoo dat de linkerhand niet weet, wat door de regterhand gegeven wordt.

Wanneer men echter melding van de gedane liefdegiften maakt, alleen met oogmerk om bij anderen de liefdadigheid op te wekken en niet om zich te verhoovaardigen of eenen naam te maken, en men den bedeelde door de giften niet beleedigt, is zoodanige vermelding beter dan het verzwijgen derzelve. Bij het doen van liefdegiften moeten de verarmde naastbestaanden eerder in aanmerking komen dan de vreemden; doch beter is het vijanden en vooral diegenen, welke het vijandigst zijn, te bedeelen; want daardoor worden zij beter gezind en hunne driften tot zwijgen gebragt; ook moet men aan godvreezenden de voorkeur boven de naastbestaanden geven. De geschikste tijden voor het bedeelen, zijn de vrijdagen, de maanden *Ramedhan* en *Dzoel Hidsjah*, en de beide feestdagen. Het is zeer verdienstelijk, liefdegaven aan verhevene plaatsen, zoo als *Mekka* en *Medina* te doen; mitsgaders in den heiligen strijd Gods, bij ziekten en plagen, en aan bedevaartgangers. De liefdegiften moet men in persoon met een blij gemoed en een vriendelijk gelaat doen; doch zij mogen niet in geld of goed bestaan, waarop geen zegen rust. Het is groote zonde, iemand te laten verhongeren, en men mag het gegevene ook niet terugkoopen. Indien de persoon, voor welken eene gift bestemd is, niet gevonden wordt, moet de gift niet teruggehouden, maar aan een ander gegeven worden.

DE VASTE.

De vaste (in het Maleisch *Poewâsa*, in het Javaansch *Poewoso*, L, en *Syam*, H, en in het Arabisch *Tsaumoe* en *Tsyâmoe* genaamd) is eene verpligting, en alwie haar niet houdt, is een ongeloovige. Zij wordt gedurende de maand *Ramedhan* gehouden. Zij, die zonder wettige redenen en uit onwil niet vasten, moeten gekerkerd en hun moeten spijs en drank ont-

houden worden, opdat zij leeren vasten. De vaste vangt aan met het zien der nieuwe maan, *Ramedhan* genaamd, en moet met de bedoeling om zich te beheerschen, gehouden worden. De vaste wordt iederen dag der maand *Ramedhan* met het aanbreken des dageraads aangevangen en eindigt bij zonsondergang. Van het vasten zijn kinderen onder de zeven jaren, ouden van dagen, reizigers, zieken en zwakken uitgesloten. Na iederen vastedag zegt men; *Allahomma! laka tsoemtoe wa àla rizqika afthartoe*, dat is: o God! voor u vast ik, en met uwe gaven houd ik op (te vasten).

Het eindigen der vaste noemen de *Maleyers* de vaste openen, en dit geschiedt met drie dadels of minder, en bij gebrek aan die vruchten, met drinkwater: tegen het aanbreken van den dageraad, baadt men zich en verrigt men de *Sumbahjang Tsubh*.

ONTHOUDINGEN.

Zoo lang men vast, zal men zich van spijs en drank onthouden en zelfs geen speeksel doorslikken. Reeds voor den dageraad moet men zich van voedsel onthouden en des daags niet, dan uit noodzakelijkheid spreken; zelfs wanneer men gescholden wordt, scheldt men niet weder, maar beantwoordt men de beleediging met eene godvruchtige spreuk. Men zal noch lagchen, noch schertsen of boerten, maar ernstig gestemd zijn en dikwerf de moskee bezoeken en zorg dragen, dat men noch door het een noch door het andere de verdienste van het vasten verijdele; gedachtig, dat een vastedag, dien men stiptelijk houdt, zeventig jaren van de helsche straffen vermindert.

SLAGTOFFERS.

Slagtoffers zijn Gode aangenaam, vooral op den feestdag der bedevaart; hij, die een offerdier slagt, moet zeggen: *Li'llahi alaya 'l-adlhijati*, dat is: «Ter zake van God, rust op mij, een slagtoffer te geven;» en hij mag niet zeggen: *Dsja'àltoehoe adlhijatan*, dat is: «Ik stel Hem (dit) tot een slagtoffer.» Het vrijgeven van dienstbaren of slaven wordt insgelijks als eene offerande aangerekend. De slagtoffers moeten zijn: kameelen, ossen, buffels, schapen of geiten. In de benedenwindsche landen (welke in den Indischen Archipel liggen) is het beter buffels dan ossen te slagten; echter mogen er geene wilde buffels geofferd worden, noch woudezels. De slagtoffers moeten wit of bruin, of vaal, of zwart, of rood, of gevlekt, van het

mannelijk geslacht, en goed gemest zijn. De dieren, welke geslagt worden, zullen den offeraar tot rijdieren verstrekken op de brug der hel. De kameelen, die geslagt worden, moeten vijf, de buffels en ossen vier, en de schapen en geiten een jaar oud zijn. Bij of reeds vóór het slagten moet men een eed voornemen hebben of eene goede gelofte doen. Op den feestdag wordt het offerdier na zonsopgang geslagt, en het slagten kan tot op den derden dag voortduren. Van het offerdier mag men een gedeelte voor zich zelven behouden, doch het overige moet men als *Tsedeqat* uitdeelen; de rijke zal er echter niets van mogen behouden. Bij het slagten zal men aanvangen met den aanhef van den Koran: *Bi'smi 'llahi rahmani 'rrahimi*; en daarna: *Allahomma! Hadza minka wa ilaka*, dat is: «God! dit komt van U, en keert tot U weder.» Nu wordt het mes gescherpt, terwijl het offerdier voortgetrokken wordt, dat men op de regterzijde legt. De offeraar neemt het mes met de regterhand en drukt den kop van het dier met de linkerhand; drie pooten van hetzelve worden gebonden, doch een der regterpooten blijft los: nu keelt de offeraar het dier, gaat op deszelfs hals staan en snijdt de twee groote aderen af, die op zijde van den hals zijn. Nadat het offerdier geslagt en verdeeld is, worden de genoodigde gasten onthaald en de feestdagen vrolijk gevierd.

HET HAARSNIJDEN VAN PAS GEBORENE KINDEREN.

Op den zevenden dag na de geboorte van kinderen, zal er een offerdier geslagt en hetzelve even zoo als reeds gezegd is, verdeeld worden. Arme ouders zijn van deze offerande verschoond. Voor een' zoon zullen twee rammen en voor eene dochter een ram geslagt worden. Indien zulks niet op den zevenden dag kan geschieden, zal het op den veertienden of een en twintigsten, en zoo vervolgens kunnen plaats hebben. De regterbout wordt aan de vroedvrouw gegeven en het overige kan gekookt en behoorlijk toebereid, aan bedelmonniken en armen verstrekt worden. Na het slagten wordt het hoofd van het jeugdige kind geschoren en goud of zilver, ter zwaarte van deszelfs hoofdhaar, als liefdegift uitgedeeld; vervolgens laat men het kind een stukje van een dadel of eenige zoetigheid, mits ongekookt, inslikken; het wordt door een vroom mensch gedragen en ontvangt er den zegen van, dewijl de spijs, die

kind gebruikt heeft, door denzelven in den mond geweekt alzoo geheiligd is. Het is ongeoorloofd bloed op het hoofd le borst van het kind te smeeren, want dit was het teeken den heidenschen tijd, toen de Arabieren nog geen geloof den; doch het is geoorloofd duivelsbrood of dikke melk op hoofd of voorhoofd te smeeren.

Bij de geboorte van een kind wordt aan deszelfs regteroor *Bang*, hier boven op bladzijde 417 vermeld, en aan deszelfs ıkeroor de *Qamat*, gelezen, die van de *Bang* niet anders rschilt dan in de woorden « Zijt volstandig in het gebed. » ok is het goed aan het regteroor te zeggen: « Ik bewaar het or u, o God, en al deszelfs nakomelingen voor de aanslagen n snoode verleiders. De kraamvrouw moet bezocht, en aldus groet worden: « Door God worde u zegen geschonken over tgeen, waarmede Hij u begunstigd heeft; zendt dankzeg-ıgen tot Hem op voor die gunst; en moge God uw kind ıen volmaakten ouderdom doen bereiken en u zijne weldaden rleenen. » Hetwelk beantwoord wordt met de woorden: « God loone u door zijne weldaden. » Des avonds moet de deur sloten worden, omdat volgens sommige overleveringen de Sa-ıs langs alle wegen gaan, doch geene geslotene deuren kunnen enen. De deksels moeten op de vaten gelegd en de lampen het vuur des nachts uitgedoofd worden. Op den zevenden g of bij de geboorte moet aan het kind een goede naam ge-ven worden, want op den oordeelsdag wordt het bij denzelven noemd. De beste namen zijn: *Abdullah, Abdur Rahman, ıritz* en *Hoemam* en de slechtste namen zijn: *Harboe, Marihoe, ıhaboe, Qabihoe, Sjéthânoe, Himaroe.* Het is ongeoorloofd een ıd: Dienaar des Profeets of des heiligen tempels, of Engel r Engelen te noemen. Op den jongsten dag worden diegenen t eerst uit de hel gevoerd, die naar Profeten genoemd zijn, alwie Mahomed heet, zal het eerst ingaan in den hemel. inderen, leerlingen en dienstbaren mogen hunnen vader, ester en heer niet bij den naam roepen.

HET SLAGTEN VAN WILD.

Het wild, dat met pijlen of messen gedood, in netten, kooi-ı, nesten en bergkloven gevangen wordt, mag, indien het in, en nadat het geslagt is, gegeten worden. Doode visschen sprinkhanen, die pas gestorven zijn mogen gegeten worden,

doch geene andere doode dieren, die niet op de jagt gedood zijn. Het bloed van het geschoten wild mag gedronken worden. De plaats, waar eenig wild door den jagthond gebeten is, moet zevenmaal gewasschen en met aarde gewreven worden. Het wild moet niet dadelijk afgestroopt worden; men mag het den hals noch eenig lid breken; ook mag het niet gemarteld worden; indien het nog leeft, zal men het laten drinken alvorens het te slagten. Wanneer de jager de honden loslaat, of de netten uitzet, zal hij de spreuk: *Bi'smi'llahi* enz. opzeggen. Het wild, dat men slagt, om booze geesten of Satans te verdrijven, mag men niet eten.

REINE EN ONREINE SPIJZEN.

De reine en onreine spijzen zijn bij de wetten van de godsdienst, mitsgaders de zeer zware straffen op het eten van onreine spijzen bepaald, daar zulks erger is dan het eten van het helsche vuur. Alle levende dieren der zee, die niet op het land leven, mogen, met uitzondering van zeehonden, zeevarkens en diergelijken gegeten worden. Van de zeedieren zijn onrein: krokodillen, slangen, schildpadden, kikvorschen, krabben en alle vergiftige dieren. Onder de landdieren zijn rein: Kameelen, buffels, runderen, geiten, schapen, paarden, herten, konijnen, wilde buffels, woudossen, woudezels, wilde geiten, leguanen, hyenaas, hazen en vossen. Onreine dieren zijn: muilezels, ongeboren dieren, tamme ezels, gedroogd vleesch (tenzij het op reis gebruikt wordt), tijgers, beeren, jakhalzen, rinocerossen, leeuwen, honden, varkens, inkhorens, haagdissen, civetkatten, wilde katten, muizen, ratten, schorpioenen, mieren, duizendpooten, bloedzuigers enz.

Tamme en wilde vogels, die niet onder de roofsoorten behooren zijn rein. Maar alle dieren, die van tweederlei soort afstammen, zijn onrein zoo als een jong van een Hyena en van het wijfje van een jakhals, en muilezels. Wijders zijn die voorwerpen onrein, welke het ligchaam of den geest bezoedelen zoo als amfioen (*opium*), hennipsap, muskaatnooten, kurkuma, amber en vergift, tenzij het laatste in ziekte nuttig kan zijn.

Alle bedwelmende dranken zijn onrein, zoo als: arak, toewak, en alle andere soorten, die het vérstand verduisteren. Bij gebrek van reine spijzen en dranken, mag men echter op verre reizen gebruik van de onreine maken. Bij hongersnood

ag men heidenen dooden en eten, en indien iemand van nger zou moeten sterven, is het hem geoorloofd, een gedeelte n zijn dijvleesch te eten, doch daarmede mag hij geene ngerigen spijzen. Het is eindelijk onrein, te veel te eten.

Iedere maaltijd wordt: «In den naam Gods!» aangevangen, geëindigd met de woorden: «Geprezen zij God met veelldigen, reinen lof, waarin zegen is;» of «Geloofd zij God, » ons begenadigt met spijs en drank en ons onder de geloogen geschapen heeft!»

BESNIJDENIS.

De Koran zoo wel als het voormelde werk spreken niet n de besnijdenis: in het 132e vers van den Soera II van n Koran wordt echter van de *Tsibghratoe* gesproken, waardoor besnijdenis vermoedelijk bedoeld wordt, ofschoon dit woord owel voor de inlijving, als voor den doop en de godsdienst zelve bruikt wordt. Op *Java* ondergaan de kinderen van beider kunne : besnijdenis, en die plegtigheid wordt als een belangrijk punt n de godsdienst beschouwd en door maaltijden gevierd.

STAAT VAN HET ISLAMISMUS OP JAVA.

De voorschriften, die hierboven vermeld zijn, worden op *va* in het algemeen en door de *Strandvolkeren* vrij stipt acht genomen. In de binnenlanden, alwaar zelden *Arabieren* orden aangetroffen en de Priesters niet zoo ervaren zijn als :, welke aan de kusten wonen, wordt het Islamismus niet ondig gekend en flaauw behartigd. Hieruit moet echter niet sloten worden, dat de *Javaan* aldaar onverschillig blijft, nneer de Priesters zeggen, dat het geloof bedreigd wordt in gevaar is. «De *Javanen* zegt men,» zijn slechte *Mahodanen* en dus zal de invoering van het Christendom bij hen inig tegenstand ontmoeten,» doch men vergist zich in de volgtrekking. Naarmate de menigte in de binnenlanden onndiger is, is zij des te ligter te verleiden, en volgt te gereeder, en zoo als zulks in *Europa* het geval is, de aanblazingen n Priesters en raddraaijers. Getuige de laatste vijfjarige oorlog *Java,* die duizende menschen het leven en der schatkist llioenen gekost heeft. De oorlog woedde in de Vorstenlanden

waar het Islamismus op een' lagen trap staat, en toch waren één DIPO NEGORO, één KYAHI MODJO meer dan voldoende om het oproervuur onder die zwakke Mahomedanen te doen ontvlammen. Getuige iedere Commandant eener Colonne, hoe heftig, hoe razend de *Bulkios* streden, die in eene blinde geloofswoede onder den woesten kreet van « *La ilaha illa'llahe* MOHHAMMEDOEN *rasoeloe'llahi,* » tegen geweer- en schrootvuur inrenden en geheele colonnes op de vlugt sloegen en somtijds ganschelijk vernietigden. Één Priester, één Opperhoofd is voldoende, om op zoodanig verblind gemeen te werken. De eerste proclamatiën van DIPO NEGORO en de brieven van MANGKOE BOEMI NGABDOEL NGARIB en anderen, die voor mij liggen, waarbij gelast wordt, de heïdenen en ongeloovigen te verdelgen, tenzij zij het Islamismus omhelzen, met aanmaning al de *Hollanders* te verdrijven en den Islam in luister te herstellen, onder belofte, geene belastingen meer te zullen betalen; die proclamatiën en brieven vonden bij het ligtgeloovige gemeen, dat zeer weinig kennis van den Islam had, gereeden ingang en hadden al die schrikkelijke gevolgen, welke geheel *Java* met verwoesting bedreigden en ons nog te versch in het geheugen liggen, om die alhier te herhalen. Op grond der ondervinding wordt alzoo vastgesteld, dat de poging om de *Javanen* tot het Christendom te brengen, vooreerst nog als eene zeer gevaarlijke moet beschouwd worden.

« Maar zegt men, » moeten de *Javanen* dàn immer *Islamieten* blijven? moeten al de volken niet onderwezen worden? Het antwoord hierop is: dat voorzigtigheid en wijsheid vorderen, geene pogingen aan te wenden om de *Javanen* Christenen te maken, voordat men op menschkundige gronden kan vaststellen, dat die pogingen niet tot hun verderf maar tot hun geluk zullen strekken. Zoowel de hevige voor- als tegenstanders der bekeering bederven de zaak en zouden de oorzaak kunnen zijn, dat het Christendom op *Java* zou ophouden te bestaan. Alleen eene kalme, onpartijdige beschouwing kan misschien tot eene uitkomst aanleiding geven, die, alhoewel nog in het verschiet, eenmaal aan het oogmerk van verstandige Christenen zal beantwoorden.

Vooreerst moet men weten, wat men eigenlijk wil; wordt er beoogd de *Javanen*, even als de Moluksche volkeren, enkel naamchristenen te maken, of wel om hen tot ware Christenen.

›etere menschen te vormen ? Gewis zal het laatste beoogd en ; doch hoe zal zulks geschieden ? De ondervinding heeft, s! bewezen, dat de *Javanen* van de Christenen verwijderd de, stille, eenvoudige, gehoorzame menschen gebleven, doch nabij de hoofdsteden, verbasterd en bedorven zijn ; zoodat te waar is, dat bij ieder uur, dat men zich van de hoofdstedat is, van de Christenen verwijdert, de *Javanen* een' trap ›r in braafheid staan. Het is waarheid, dat de *Javanen* ıdere Inlanders, die in de nabijheid der Christenen lederzelver menigvuldige ondeugden en geenszins hunne len hebben overgenomen. Het is bekend, dat de fatsoenlijke ›medanen niet dansen, geene bedwelmende dranken ge-.en, niet woekeren met hun geld en zeer ingetogen leven ; kan dit van de Christenen gezegd worden ? Zijn zij vij-ı van dat alles of toonen zij dikwerf hetzelve hartstogtelijk ninnen ? « Maar, » zegt men, « het Christendom kan toch mensch niet slechter, maar moet hem beter maken ; » dat ne ontegenzeggelijke waarheid, mits de belijders de lessen ıetzelve betrachten : geschiedt dit niet, dan zal men den *ın* niet kunnen overtuigen, dat het betere vruchten draagt ıet Islamismus. Men denke echter niet, dat in het algemeen ıristenen in *Indië* bij die van *Europa* ten achteren staan, zins ; maar de geest der eeuw heeft eene vrijheid doen ontin denken, spreken en handelen, die de *Javaan* afkeurt. Wat n de *Javanen*, die in *Europa* gereisd hebben ? Zij zeggen, le Europesche Maatschappij eene bedorvene Maatschappij ndat de eerbied voor de godsdienst, het ontzag voor de lers, wetten en ouders er te zeer gedaald en ongodsdienid, verdeeldheid en uitspattingen er ten top gestegen zijn. h *Javanen* gesproken, die het innerlijke der Europesche schappij hebben leeren kennen en verklaarden, dat zij ımmer een denkbeeld hadden kunnen maken van de benheid, die er onder zoo vele Christenen wordt aangen, en dat zij niet konden begrijpen, hoe de belijders van leer, die door dezelve als de volmaaktste genoemd wordt, liep kunnen dalen. Niet, dat zij alleen op het gemeen og hadden, maar ook op andere standen der *Europeanen*, ıt zij niet konden beseffen, dat men hen Christenen wilde n. Het is voorzeker beschamend, dit te moeten hooren ; maar

het te verzwijgen, zou verkeerd zijn, door geen behoorlijk licht over deze, zoo belangrijke zaak te verspreiden. (Een iegelijk, die nog op vooruitgang boogt, leze de procedures van geheel *Europa*.) In *Indië* heb ik dikwerf over de verhevenheid van het Christendom met brave en wel onderwezene Inlanders gesproken; doch zij wezen mij op de belijders van het Christendom en zeiden, dat, zonder over de waarde van hetzelve te twisten, eene leer geene navolging wekt, wanneer de belijders derzelve haar niet betrachten. Om kort te gaan, de *Javaan* is volgzaam van aard, neemt ligtelijk het verleidelijke aan, en kan alzoo alleen door het voorbeeld van de ware betrachting des Christendoms tot hetzelve gebragt worden; want wil men hem Christen in naam maken, dan maakt men van hem, die zich van de Mahomedaansche pligten ontslagen ziet, een slecht mensch; dit is eene bewezene waarheid; dus dient men in *Europa* eerst werkzaam te zijn om de beoefening van het Christendom onder de *Europeanen* tot eene hoogte te brengen, dat hetzelve in *Indië* overgeplant, de aandacht van den Inlander trekt en bij hem de lust opwekt om het te leeren kennen, en dan eerst zal men op het regte spoor zijn om iets goeds voor hetzelve op *Java* te kunnen verrigten.

De vraag: Hoe zijn de *Javanen* Mahomedanen geworden? is van te veel belang, om haar niet te beantwoorden; daar het antwoord op dezelve in ommiddellijk verband met het onderwerp staat. De Javaansche huishouding en instellingen zijn op zulke hechte grondslagen gevestigd, dat zij geene onderlinge schudding of scheuring gedoogen, zonder het maatschappelijk gebouw te doen instorten. Wat de Hoofden en Priesters willen of begeeren, dat willen en begeeren de onderdanen en leeken.

Toen voor vier eeuwen eenige Vorsten, Hoofden en Priesters het Islamismus uit overtuiging omhelsden, omdat het veel beter was dan het Hindoeïsmus, werd het na eenen gelukkig gevoerden oorlog weldra algemeen; toen de koepokinënting op *Java* ten gevolge der wijze maatregelen van den verlichten VAN DER CAPELLEN, door Hoofden en Priesters werd bevorderd, vond dezelve weldra geenen tegenstand meer, vooral toen men er de heilzame vruchten van zag en erkende. Toen de verschillende belastingstelsels op *Java* met medewerking der

ɔpperhoofden werden ingevoerd, ontstonden door dezelve geene elangrijke botsingen. Om nu het Christendom, zonder de schier lles vermogende medewerking van Priesters of Hoofden op *ava* te willen invoeren, is, zoolang de tegenwoordige instelngen op *Java* bestaan, en buiten welke *Java* verwoest wordt, ene wiskunstige onmogelijkheid. Komt er echter eene guntige verandering, zoodat de bewoners van *Europa* weder vare, echte belijders en betrachters van het Christendom woren, dan is het geenszins onmogelijk de *Javanen*. mits door e medewerking en door het voorbeeld hunner Hoofden en Priesters tot hetzelve te brengen; doch zonder die medewering ontstaat er tegenwerking en kunnen geene pogingen tot et voorgestelde doel, baten. Wordt een algemeen geacht en eleerd Vorst of Priester eenmaal Christen, en weet hij op ijne onderhoorige Hoofden te werken, dan zal het Christenom, door den volgzamen *Javaan* op die treffende voorbeelen te wijzen, veel vermogen. Wil men echter bij den tegenvoordigen toestand van het Christendom, in het geheim of in et openbaar, de *Javanen* tot hetzelve brengen, en worden r enkele hunner in naam belijders van het Christendom, an geschiedt zulks in de onmiddellijke nabijheid der Christenen n men kan niet verwachten, dat de zwakke *Javaan*, die uit ijnen kring gerukt en van de Mahomedaansche pligten ontlagen, bij handelingen, die hij onder de Christenen opmerkt, en in deugden zou overtreffen en een beter mensch worden.

Om nu niet met enkele bespiegelingen op te treden, laat k hier de vertaling van eenen, voor mij liggenden brief van ACOBUS DE COENRAAD volgen, die voor eenige jaren, op *Java* veder Mahomedaansch is geworden.

« Deze brief geworde aan de voetzolen van den doorluchigen Heer . . . . . die in luister gezeteld is te . . . . .

Weleer droeg ik den naam van JACOBUS DE COENRAAD thans eet ik ABDUL NGARIP, en bevind mij in arrest te. . . . . ik eef u de redenen te kennen waarom ik den Islam omhelsd eb; ik doe zulks in waarheid, omdat ik niet durf te liegen oor God, noch voor U. Van Christenouders geboren, heeft nen mij van der jeugd af, in onkunde en armoede gelaten; nijne moeder heeft mij Nederduitsch laten leeren, maar even ls de vogel *Béa*, die spreekt zonder te weten, wat hij zegt.

Ik spreek en versta alleen Maleisch; klerk geworden zijnde, diende mijne onkunde tot mijn ongeluk: als Christen, moest ik mij als Christen kleeden en ik kon zulks niet betalen; als Islamiet ga ik eenvoudig gekleed en kan nu mijne godsdienst waarnemen; als Christen kan ik dat niet; want nimmer wordt er godsdienst gehouden; er bestaat geene kerk, er is geen leeraar noch ander onderwijs, en nu ga ik naar de moskee, dien den eenigen God en ontvang onderwijs van menschen, die ik versta. Ik hoop op uwe vergiffenis om uit mijn arrest ontslagen te worden; moet ik echter gestraft worden om mijne verandering van geloof, dan zal ik mijne straf ondergaan; want ik wil het Islamismus niet verzaken, noch in deze, noch in de volgende wereld. UEd.G. hebt de magt mij te verlossen.

(was get.) Abdul Ngarip.

Deze man, dien ik gekend heb, en die niet van besluit was te veranderen, is kort daarna als Mahomedaan, gestorven.

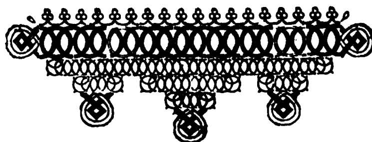
Zoo lang het Christendom in *Indië* geen toonbeeld wordt, van dat geen, wat het zijn moet, zal het vruchteloos wezen, de Mahomedanen tot hetzelve te bekeeren; en indien men uit eenen verkeerden ijver, de achterdocht van Grooten en Priesters gaande maakt, kan er op *Java* een godsdienstoorlog ontstaan, waarvan de rampen, tot verderf van het schoonste land der wereld en tot onberekenbaar nadeel van Nederland zouden strekken, zonder eenig nut voor de zaak, die men ontijdig wilde doorzetten, te stichten.

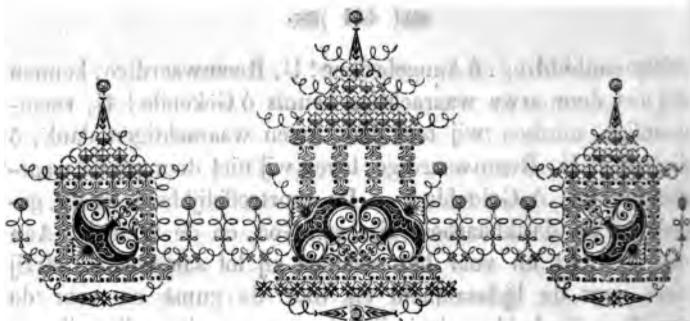
Onder de Mahomedanen op *Java* worden godsdienstige mannen aangetroffen en zij hebben Arabische gebeden, die in het Maleisch en Javaansch vertaald zijn. Van een dier gebeden volgt hier een gedeelte, door mij uit het Arabisch vertaald, ten einde zij, die het niet mogten kennen, zich overtuigen, dat de *Mahomedanen* diepen eerbied voor God hebben. Het oorspronkelijke stuk berust bij mij.

«ô Bedekker! ô Bedekker! ô Verhevene! ô Vergever! ô »Luisterrijke! ô Almagtige! ô Bekeerder van hart en oog! »ô Verzorger van nacht en dag! Verlos ons van de straf des »grafs en van het vuur! Bedek onze ondeugd, vergeef onze »zonde, en heilig ons hart. Verlicht ons graf, open ons gemoed »bedek van ons het kwaad, en laat ons sterven in godzalig»heid! U Roemwaardige, aanbidden wij niet door uwe waar-

:htige aanbidding, ô Aangebedene! U, Roemwaardige, kennen
'ij niet door uwe waarachtige kennis ô Gekende! U, roem-
·aardige, danken wij niet door uwen waarachtigen dank, ô
edankte! U, Roemwaardige, loven wij niet door uwen waar-
:htigen lof, ô Geloofde! — De voortreffelijkheid en de ge-
ıde en de dankbaarheid zijn van God, en de vreugde. Aan
od zij Lof! en voor het weldoen zij lof aan God! Lof zij
ode voor de lijdzaamheid en voor de gunst en voor de
:rgiffenis Gods (den glorierijken), onzer zonden, die wij met
ızet bedreven hebben en over onze nalatigheid en onvol-
aaktheid en te kortkoming. God! aan U worde overvloedig
f toegebragt voor uwen zegen en hij beantwoorde aan uwe
rervloedigheid! wij loven u met allen lof. In al wat wij
eten en niet weten van iedere zaak, God! verbeteraar
ın daden en zaken, verbeter onzen staat ten goede. Wij
:rmelden bij ieder begin, den naam Gods; bij ieder wonder,
:n roem Gods; bij iedere zonde, de vergiffenis Gods, en
ı iederen nood, de algenoegzaamheid Gods; en bij ieder
:sluit en lotbeschikking berusten wij in God, en bij iedere
odsdienstplegtigheid bezitten wij noch middelen, noch krach-
n dan van God.»

Ik heb alzoo mijn gevoelen omtrent den staat van het Is-
ıismus op *Java* en het invoeren van het Christendom onder
Javanen op dat gewigtige eiland, hetwelk meer dan zeven
lioenen inwoners heeft, ontvouwd en vertrouw, dat de
ıartijdige, ware Christen, de gronden billijken zal, waarop
lie invoering onder de inboorlingen, als nog in een ver
:chiet beschouw, terwijl dezelve onder de *Chinezen* aldaar
le vruchten belooft.

XIII. HOOFDSTUK.

Godsdienst der Chinezen.

INHOUD.

Chinezen in den Indischen Archipel. — Het godsdienststelsel van Confucius. — De godsdienst Taoe. — De godsdienst van Boedha. — Gevoelens der Roomsche Zendelingen. — Slotsom der drie stelsels.

CHINEZEN IN DEN INDISCHEN ARCHIPEL.

Het getal der *Chinezen* in den *Indischen Archipel* zal ongeveer 300,000 zielen bedragen, die uit *China* afkomstig of uit Chinesche voorouders, gesproten zijn. Het grootste gedeelte der, uit *China* verhuizende personen, wordt met den naam van *Water Chinezen* bestempeld, die op vaartuigen of op eilanden wonende, in geene achting zijn. Uit *China* hunne godsdienst medegebragt hebbende, blijven zij dezelve in onzen Archipel bij voortduring aankleven.

HET GODSDIENSTSTELSEL VAN CONFUCIUS.

Er bestaan in *China* drie godsdiensten : 1°. De staatsgodsdienst, waarvan de Keizer en de hooge Ambtenaren zelf de dienst of mis verrigten ; zijnde *Choo-foo-tsze* (Confucius) gedeeltelijk de Vernieuwer en Leeraar derzelve. 2° De godsdienst *Taoe*

of het oorspronkelijk vernuft, door den Wijsgeer LAOETSEU, 600 jaren vóór CHRISTUS gegrond. 3° De godsdienst van To of de Boedhasche, die uit *Indië* naar *China* werd overgebragt; van het hoofd van dezelve staat de DALAI LAMA. Joden en Mahomedanen worden in *China* geduld. De minzame behandeling, die de Christen Zendelingen in de 16de eeuw in *China* ondergingen, heeft eenige vruchten gedragen; in alle provinciën zijn 215,000 Roomsche Christenen, waarvan er te *Macao* 13,000 onder zeven Priesters staan.

CONFUCIUS werd 551 jaren vóór J. C. in den staat *Loe*, thans de provincie *Sjantoeng* genaamd, geboren. Omtrent zijne geboorte worden wonderen verhaald, zoo als het hooren van eene hemelsche muzijk in de lucht, het aanwezig zijn van draken rondom zijne woning enz. Vroeg Wees geworden, legde hij zich op de regeringskunst toe: op zijn vijftigste jaar werd hij Opperhoofd van een distrikt. Hij leerde den eerbied voor ouders en meesters en voor de afgestorvenen; stelde in, dat mannen en vrouwen niet langs den zelfden kant van den weg mogten gaan, en dat, hetgeen op straat verloren was, niet mogt opgeraapt, en noodelooze opschik moest vermeden worden. Daar hij veel aanhang verwierf, vreesde de Vorst zijnen invloed, zoodat hij afstand van zijnen post deed, en rondzwervende, veel moest lijden, doch tevens door nuttige leeringen veel goeds stichtte. Naderhand in zijne geboorteplaats terug gekeerd, beoefende hij het lierdicht en de muzijk. Hij verwierf eenen grooten naam, en had 3000 leerlingen, waarvan er velen beroemd werden. Het laatst door hem vervaardigde werk was de Geschiedenis zijner Tijdgenooten, waarin hij vleijers en dwingelanden zoo scherp gispte, dat zij hem vreesden. In 479 jaren vóór J.C. stierf hij, 72 jaren bereikt hebbende.

Zijn stelsel handelt meer over staatkunde en tijdelijk geluk dan over godsdienst en eeuwig heil. Zoodat hij geene afzonderlijke godsdienst stichtte. Zijne voorname voorschriften zijn: zelfsbeheersching, reine gemoedsgesteltenis, en dat wij onzen naasten doen, zoo als wij willen, dat ons geschiede.

Kinderlijke liefde stond op den voorgrond, daarna goedhartigheid, regtvaardigheid, beleefdheid, waarheid en in alles wijsheid.

Omtrent het Opperwezen had hij geene opgeklaarde begrippen; hij sprak van het noodlot en van een beginsel van orde,

en het schijnt, dat de Natuur zijn God was. Over de wording van het geschapendom, had hij zeer verwarde denkbeelden.

Thans stellen de *Chinezen* eene drieëenheid vast, *hemel, aarde,* en de *wijze mensch;* de wijze mensch volmaakt zich zelven, andere menschen en de natuur der dingen, en ondersteunt de natuur in het onderhouden van het geschapene.

Aan CONFUCIUS wordt goddelijke eer bewezen, daar er aan hem 1560 tempels zijn toegewijd, en aan hem worden jaarlijks 6 ossen, 26,000 speenvarkens, 5,800 schapen, 2,800 herten en 27,000 konijnen geofferd, benevens 27,000 stukken zijden stoffen; al het welk door de regering bezorgd wordt.

Voor het woord *God* bestaat geen woord, want *Sjin* beteekent eene godheid, een geest, en drukt het Opperwezen niet uit.

Over het toekomstige leven wilde CONFUCIUS niet spreken en zich liever met de pligten van het tegenwoordige bezig houden.

Het stelsel van CONFUCIUS voor zoo ver het deze wereld betreft, is zeer schoon en nuttig, maar ontbreekt de ware ziel, namelijk, de liefde tot God.

DE GODSDIENST TAOE.

De tweede Godsdienst, *Taoe* genaamd, ontleent haren naam van dat woord zelve, hetwelk een beginsel aanduidt, waaruit hemel, aarde, natuur en menschen ontstaan zijn. De stichter van dezelve was LAOE-TAN ook LAOE-TSEU genaamd; een tijdgenoot van CONFUCIUS. De eeuwige rede, of het beginsel *Taoe* is ongeschapen, dus zonder oorsprong, en heeft overeenkomst met het λόγος der Grieken.

Ofschoon de genoemde stichter op aarde leefde, wordt hem eeuwigheid toegekend; daar er van hem gezegd wordt: «De eerwaardige Vorst, het beginsel der eerste stof, de wortel van hemel en aarde, de bezitter der eeuwige ruimte, de aanvang en het begin van alles, verder terug rekenende dan het uiterste der getallen bereiken kan, is de Schepper van het heelal.

Aangaande zijne menschwording staat beschreven:

«De eerwaardige Vorst bestond vóór de schepping, maar werd »vleesch ten tijde van YANG KEA, (ten jare 1407 vóór CHRISTUS,) »toen uit de luchtstreken der groote reinheid en eeuwige rede

eene fijne vloeibare stof nederdaalde, zijnde het hoogere beginsel ler natuur, welke veranderd werd in eene donker gele zelfstandigheid, ter grootte eener erwt. Deze rolde in den mond van eene beparelde jonge maagd, terwijl zij sliep, waardoor zij zwanger werd, en na 81 jaren een kind met een grijs hoofd voortbragt; van hier ontleende hij den naam van LAOE TSE, of de eerwaardige.»

De aanhangelingen dezer Godsdienst gelooven, dat deugd in nthouding en boetedoening bestaat; zij verzaken leed en vreugd, ijkdom en aanzien, en verdooven ieder gevoel, vermijden den mgang met menschen en hebben veel van de Trappisten.

Zij beoefenen de Alchymie, trachten den steen der wijzen te inden en eenen drank van onsterfelijkheid voort te brengen, n verkoopen den gewaanden tegen zeer hoogen prijs.

De aanhangers dezer godsdienst zijn zeer bijgeloovig en zeggen, dat zij omgang met de booze geesten der andere wereld ebben, en in zekere mate magt over hen bezitten.

Het Opperhoofd der *Taoe* Sekte stelt de verschillende Godheden er onderwereld aan en ontslaat hen naar goedvinden. Zijne og vereerde handteekening wordt duur verkocht, daar alle emons voor het schrift van den Vorst der duivelen terugbeven. n naam is CHANG-TEËN-SZI; hij wordt voor onsterfelijk geuden.

Bij ziekte en overlijden worden er offeranden gedaan en plegtheden verrigt, waarbij de aanhangers van TAOE blootsvoets er gloeijende kolen gaan, ten einde de booze geesten te beerschen.

Eens in het jaar vieren zij het feest van den verheven Keizer er duistere hemelen, en gaan in processie tot voor zijnen tempel, onder het zingen van gebeden, het luiden der klokken, het azen van horens, het sprengen van wijwater en het zwaaijen n zwaarden; in de nabijheid des tempels ligt een vuur van intig voeten in de lengte, waardoor zij met veel ernst heentren, in de overtuiging, dat zij, indien zij eene heilige gemoedsteldheid hebben, geen letsel van het vuur zullen hebben.

Het geloof, dat men door den duivel kan worden bezeten, algemeen; zelfs zijn er, die bezetenheid kunnen doen ontan, door het blazen op eenen horen en het luiden met bellen; arop een ander stuip- en kramptrekkingen krijgt, terwijl

zijn ligchaam zich in bogten wringt en zijn mond eenige klanken uit, die opgeschreven en nader uitgelegd worden, om gevaarlijke zieken te genezen.

Zij beoefenen ook de tooverkunst en steken dolken door hunne wangen, zonder zich te kwetsen.

Zij vereeren de *Eeuwige Rede* als hoogste God en hebben verscheidene afgoden.

DE GODSDIENST VAN BOEDHA.

Aangaande BOEDHA en zijne dienst gelooven de *Chinezen* het volgende.

De stichter der Boedha Godsdienst, was SAKYA MOENI BOEDHA, die, volgens de *Chinezen*, 1027 vóór CHRISTUS te *Magadha* in de Provincie *Zuid-Bahar* in den Hindostan geboren werd; hij zou eene negende menschwording van VISHNOE geweest zijn. Hij wilde door wijsheid alle ziekten, den ouderdom en den dood vermijden; en in eene zware beproeving van zestien jaren, onderdrukte hij al zijne neigingen, zoo dat hij den trap van gewaarwordingloosheid bereikte; in 948 vóór CHRISTUS, werd hij in den oorsprong van het heelal verzwolgen.

In het jaar 66 na CHRISTUS, liet de Chinesche Keizer MINGTI eenige Boedhasche Priesters en de boeken van BOEDHA uit *Indië* komen.

Die boeken leeren de vereering der vernietiging, het niet mogen dooden van eenig levend wezen, de gedaanteverwisseling der geesten of zielsverhuizing en belooning voor goed en kwaad.

In *China* zijn thans zeer vele Boedhasche tempels: eene menigte van priesters, zwerven overal rond, verzaken alle banden van bloedverwantschap, leven ongehuwd, onthouden zich van dierlijk voedsel, scheren hunne hoofden en bestaan van de giften des volks.

Zij hebben drie Boedhabeelden, die te zamen een denkbeeld van eenheid uitdrukken; zij vertegenwoordigen het verledene, het tegenwoordige en het toekomstige. Ook hebben zij verscheidene godinnen en heiligen.

De drie Boedhas worden half naakt voorgesteld met wollig hoofdhaar, in eene zittende houding; één draagt den aardbol op zijnen schoot; één houdt den heiligen draad vast, en de

lerde heeft den wijsvinger opgeheven. Zij hebben ieder een afzonderlijk beeld ter hunner eere. De dagelijksche dienst geschiedt in de Sanscritische taal, die de Priesters niet eens verstaan.

De hemel van Boedha is van goud; de paleizen en tuinen zijn vol edelgesteenten. Er zijn prachtige boomen in denzelven met schitterende, welluidende vogels.

De groote God O-LO-HAN, de godin der barmhartigheid, de halve Goden en de wijzen zullen aldaar wonen. Vrouwen zijn er niet, want zij worden vooraf in mannen veranderd.

De belijders van Boedha kunnen dien hemel verwerven door het herhaaldelijk uitspreken van den naam O-ME-TO-FUH die zoo dikwerf met groot geschreeuw wordt herhaald tot dat de adem uitgeput is. Hij, die dien naam 200,000 maal herhaalt, gevoelt in zich het verstand van Boedha ontkiemen, en die denzelven 300,000 maal herhaalt, wordt met eene verschijning van den God O-ME-TO begunstigd.

Er wordt voor de zielen der afgestorvenen geofferd, en verguld papier verbrand van allerlei gedaante, dat in wezenlijke voorwerpen verandert, als geld, kleeding, gereedschap, meubelen en slaven.

Er worden ook spijzen geofferd, met wier geuren zich de geesten voeden.

Sommige Priesters zijn door vasten en verzaking van genot, uitgeteerde geraamten gelijk, en ontvangen schier goddelijke hulde; doch worden door de Confuciërs veracht.

GEVOELENS DER ROOMSCHE ZENDELINGEN.

De Roomsche Zendelingen vonden bij hunne komst in *China* onder de Boedhisten den ongehuwden staat, het afscheren van het hoofdhaar, eene Priesterkleeding, den rozenkrans, wierook, wijwater, altaar- en kerksieraden, het verrigten der dienst in eene vreemde taal; wonderwerken, de heilige Moeder, de Koningin des hemels, met het beeld eener maagd, hebbende een kind en een kruis in hare armen.

Hierover waren zij zeer verstoord en van gevoelen, dat de duivel deze Heidenen verleid had, om de plegtigheden der moederkerk na te bootsen, hetwelk streed met de geschied-

kundige waarheid, daar ongeveer 1000 jaren vóór CHRISTUS die dienst reeds in *Indië* bestond.

SLOTSOM DER DRIE STELSELS.

CONFUCIUS leerde niets bepaalds aangaande God of het eeuwige leven; zijne redenering over de wording van alles is ongerijmd, en zijne inschikkelijkheid omtrent bijgeloovigheden, als laakbaar te beschouwen; overigens bevatten zijne leeringen veel nuttigs.

In de Godsdienst van *Taoe* is de eeuwige rede even ongerijmd als het alles beheerschend onbegonnen beginsel; terwijl de afgoderij in dezelve bedroevend is.

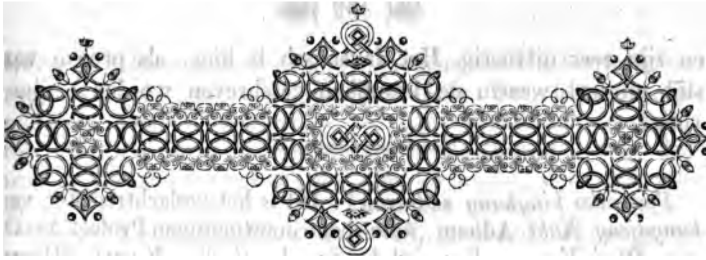
In de Godsdienst van *Boedha* is het ontkennen van God en het vergoden der gewaarwordingloosheid en het terugkeeren tot het niet, dat nog grooter zaligheid geacht wordt dan zijn ongerijmde hemel, beneden de waarde van den onsterfelijken mensch.

Het verdient opmerking, dat in al de drie genoemde Godsdiensten eene drieëenheid erkend wordt. De Confuciërs erkennen de drie krachten der Natuur.

De navolgers van *Taoe* spreken van de drie reinen, die het wezen der eeuwige rede in zich vereenigen en de Buddhisten van de drie onschatbaren, het verledene, het tegenwoordige en het aanstaande.

Eindelijk hebben de *Chinezen* in *China* overal afgoden; elke woning, kamer, hoek, deur en venster is met tooverwoorden, draken en gedrogten beplakt; op *Java* is dit echter zeldzaam, ofschoon zij eenen heilige in huis hebben en dien vereeren. Hij is onder den naam van *Topêkong* bekend; doch is geenszins de duivel, waarvoor zoo vele *Europeanen* hem houden.

Bedroevend is het, dat 360,000,000 medemenschen, een derde der bevolking des aardbodems uitmakende, in eene, zoodanige duisternis verzonken zijn!

XIV. HOOFDSTUK.

Javaansche Kronijken.

INHOUD.

orsprong van deze Kronijken. — Geslachtregister van Adam. — Sangngyang Toenggal. — Bathoro Goeroe. — Bathoro Wisnoe. — Trimo Poenggoeng. — Praboe Tjitro Bojo. — Praboe Madroe Manoso. — Pandoe Dréwo Noto. — Radhen Koendoes Prodho. — De Vorst van *Djenggolo*. — Kyahi Satami. — Praboe Moegi Wati. — Praboe Hongko Widjojo. — Browidjojo. — Raden Boendan Kadjawan. — Soesoehoenan Pakoe Boewono. — Keizer Mangkoe Rat. — Geslachtregister van Mahommed tot op de Javaansche Vorsten. — De Kinderen van den Keizer Ratoe. — De Kris *Kolo Moennjeng*. — Soesoehoenan Dhalem. — Tegal Waroe. — Bahie Gedé Wiroe. — Soesoehoenan Ratoe te *Giri*. — Soesoehoenan Koelon te *Giri*. — Soesoehoenan Prapén. — Geslachtlijsten van den Keizer Ratoe in de lijn van Bahi Gedé Sowo, in die van Soesoehoenan Tegil Wangi en in die van Soesoehoenan Koelon. — Geslachtregister van Panumbahan Kawis Goewo. — Geschiedkundige aanteekeningen van enkele hoofdgebeurtenissen. — Aanteekeningen van verscheidene hoofdgebeurtenissen tot op onzen tijd.

De hier medegedeelde en vertaalde kronijken heb ik aan e welwillendheid van den Generaal Majoor, Raad van *Indië* :. P. J. Elout, een ijverig voorstander en beoefenaar van kunten en wetenschappen te danken. Z. H. E. G. heeft dezelve a de Vorstenlanden bekomen. De *Javanen* houden van beıngrijke gebeurtenissen zorgvuldig aanteekeningen, die zij *ᵓratélo* noemen.

Deze aanteekeningen hebben veel overeenkomst met oude ronijken; de afzonderlijke geschiedenissen heeten *Babadh*

en zijn zeer uitvoerig. Het Javaansch is hier, als proeve van stijl en taal, waarin de kronijken geschreven worden, bijgevoegd.

Poenniko hingkang sadjarah kangdjeng Nabi Adham, *kalajan Déwi* Kawa; *hanggadahi poetro djaler.*

Hingkang satoenggal, nami: Abil; *satoengallipoen malih nami:* Kabil, *kalajan hanggadahi poetro malih.*

Kangdjeng Nabi Adham *boten mawi garwo.*

Poetro nomo Nabi Hessis, *pikantoek perrih, wernaanné hédhah.*

Hapoepoetro Noertjojo; *hinggih maksih hanembah hing Ngalah. Mongko* Noertjojo *hapoepoetro* Noer Roso.

Mongko Noer Roso, *hapoepoetro* Sangngyang Wenning; *hinggih maksih hanembah hing Ngalah.*

Mongko Sangngyang Wenning *hapoepoetro* Sangngyang Toenggal

HINGKANG KAPING 2.

Poenniko pratélannipoen Sangngyang Toenggal.

Kolo hanggadahi pangngrahos, jén hingkang pasariran bóten wonten hingkang dhadhossaké, dhadhós kalajan sakersaanné pijambak.

Dhadhos Goesti Allah hingkang hagoeng hangnglilaanni kalawan bongso hangnglatjoettaken dateng pijambaké.

Soho hamboetjal Goesti Allah hing Sangngyang Toenggal, *dateng noeswo Djawi.*

Sarto kaparingngan kasakten; nomo kandjeng Kastoebo. *Jén*

Dit is het geslachtregister van den doorluchtigen Profeet ADAM en de Godin KAWA (Hawa Hewa) zij bezaten zonen.

De eene was genaamd ABEL; de ander weder was genaamd KABIL. En zij bezaten nog meer kinderen.

De doorluchtige Profeet ADAM had geene vrouw.

De zoon, genaamd de Profeet HESSIS, geraakte verhit, als of hij verschil had.

Hij gewan NOERTJOJO; ook bewees hij nog hulde aan God. NOERTJOJO gewan NOER ROSO.

En NOER ROSO gewan SANGNGYANG WENNING, ook hij nog diende God.

En SANGNGYANG WENNING gewan SANGNGYANG TOENGGAL.

TEN TWEEDE.

Dit is de mededeeling aangaande SANGNGYANG TOENGGAL.

Toen hij gewaarwording bezat, was er niemand, die zijn ligchaam schiep, geschiedende (zulks) door zijnen eigenen wil.

Want de Heere God, de Allerhoogste, staat den geslachten toe, dat zij aan zich zelven overgelaten worden.

En de Heere God wierp SANGNGYANG TOENGGAL uit naar het eiland *Java.*

En hij werd bedeeld met bovennatuurlijke kracht; onder

ahinggo haloe menggah godong-gipoen hoegi, wonten hannak oetoenné hingkang hangnglah, in sakinggo roentoeh, wonten annak poetoenné hingkang pejah.

Sarto handhéwaanni hing angsannipoen pijambak.

Mongko hapoepoetro Sangngyang Toenggal *woloe ; nomo :* Bathoro Goeroe, *hingkang haoeroennaken Noto hing tanah Djawi; dhenten sadérékkipoen* Bathoro Goeroe *tatigo, dhenten hingkang sepoeh, nomo* Radhèn Poegoeh, *noenten* Radhèn Poenggoeng, *kalijan* Radhèn Pahat.

HINGKANG KAPING 3.

Poenniko pratélannipoen Bathoro Goeroe, *hingkang hang gentossi kratonnipoen hingkang romo* Sangngyang Toenggal. *Mongko* Bathoro Goeroe *hang gadahi poetro kalih, hingkang satoenggal, nami* Bathoro Bromo, *satoenggal nami* Bothoro Wisnoe ; *dhenten* Bathoro Bromo *hapoepoetro* Birman ; Birman *hapoepoetro* Birmaanni Wati.

HINGKANG KAPING 4.

Poenniko pratélannipoen Bathoro Wisnoe, *hapoepoetro* Kalé Kamoeno; Kalé Kamoeno *hapoepoetro* Djati Patoetoer.

Djati Patoetoer *hapoepoetro tatigo :* Dhéwi Sinto *kalajan* Dhéwi Landep, *kaping tigo* Bermono Kodo. *Mongko* Dhéwi Sinto *hapoepoetro nomo :* Watoe Goenoeng ; *dhenten* Watoe Kondo *hapoepoetro* Tri Troestho; Tri Troestho *hapoepoetro nomo* Paritno ; Paritno *hapoepoetro* Trimo Poenggoeng.

den naam van den doorluchtigen KASTOEBO. Toen het gebeurde, dat de rijststamper tegen het gebladerte kwam, was daar zijn kleinkind, dat ziek was, (en) toen dezelve viel, stierf.

Hij vergoodde zijn eigen geslacht.

Nu gewan SANGNGYANG TOENGGAL acht kinderen; (een) BATHORO GOEROE genaamd, was het, die de Vorsten op *Java* deed ontstaan; BATHORO GOEROE had drie broeders, daar de oudste RADHEN POEGOEH de volgende RADHEN POENGGOENG en de andere RADHEN PAHAT heette.

TEN DERDE.

Mededeeling aangaande BATHORO GOEROE, die in het rijksbewind zijns vaders SANGNGYANG TOENGGAL opvolgde. En BATHORO GOEROE had twee zonen, de eene was genaamd BATHORO BROMO, en de andere BATHORO WISNOE; BATHORO BROMO gewan wijders BIRMAN; BIRMAN gewan BIRMAANNI WATI.

TEN VIERDE.

Mededeeling aangaande BATHORO WISNOE, hij gewan KALÉ KAMOENO; KALÉ KAMOENO gewan DJATI PATOETOER.

DJATI PATOETOER gewan drie kinderen: DHEWI SINTO en DHEWI LANDEP, en de 3° was BERMONO KODO. En DHEWI SINTO gewan eenen zoon, genaamd WATOE GOENOENG; wijders WATOE KONDO gewan eenen zoon, genaamd TRI TROESTHO; TRI TROESTHO gewan PARITNO; PARITNO gewan TRIMO POENGGOENG.

HINGKANG KAPING 5.

Poenniko pratélannipoen Trimo Poenggoeng, *gadahi poetro tigo; hingkang sepoeh, nomo:* Praboe Madhoe Manoso, *panengngah* Madoe Dhéwo, *woeragillé* Radhên Getah Bandjaran, *dhêné* Madhoe Dhéwo *hapoepoetro nomo*: Bromo Rodjo; Bromo Rodjo *hanggahahi poetro gangsal, hidji, hingkang sepoeh:* Praboe Tjitro Bojo, *noenten:* Soeksoro, *panengngahhé* Radhên Soemangngli, *noenten* Mangngli Mawan, *kalajan* Radhên Djomo Manring.

HINGKANG KAPING 6.

Poenniko pratélannipoen Praboe Tjitro Bojo ; *hanggadahi poetro nennem, kang sepoeh, nomo:* Praboe Dhoso Moeko, *noenten* Bibi Sono , Misrah Wono, Biso Warno, Koembo Karno, Serpo Kennoko; *dhenten* Praboe Tjitro Bojo *djoemenneng nagari* Lengko.

HINGKANG KAPING 7.

Poenniko pratélannipoen Praboe Madhoe Manoso, *hapoepoetro* Pagawan Sakoetrem; Pagawan Sakoetrem *hapoepoetro* Pagawan Sakri ; Pagawan Sakri *hapoepoetro* Poelo Soro ; Poelosoro *hapoepoetro* Habyoso; *dhenten* Pagawan Habijoso *hanggadahi poetro tatigo, hingkang sepoeh , nomo :* Doestho Roto *noenten* Pandoe Dhéwo Noto, Romo Widhoero.

HINGKANG KAPING 8.

Poenniko pratélannipoen Pandoe Dhéwo Noto, *hapoepoetro gangsal; sidji kang sepoeh nomo* Poento Dhéwo, *noenten* Radhen Walkoe Dhoro , Hardjoeno ,

TEN VIJFDE.

Mededeeling aangaande Trimo Poenggoeng, hij gewan drie zonen ; de oudste , genaamd Praboe Madhoe Manoso, de middelste Madhoe Dhewo, de jongste Radhen Getah Bandjaran. Madhoe Dhewo gewan een zoon, genaamd Bromo Rodjo; Bromo Rodjo had vijf zonen, de eene, de oudste : Praboe Tjitro Bojo, dan : Soeksoro de middelste Radhen Soemangngli, voorts Mangngli Hawan en Radhen Djomo Manring.

TEN ZESDE.

Mededeeling aangaande Praboe Tjitro Bojo; hij bezat zes zonen , de oudste, genaamd Praboe Dhoso Moeko, voorts Bibi Sono, Misrah Wono, Biso Warno, Koembo Karno, Serpo Kennoko; wijders regeerde Praboe Tjitro Bojo te *Madja Pahit.*

TEN ZEVENDE.

Mededeeling aangaande Praboe Madhoe Manoso, hij gewan Pagawan Sakoetrem; Pagawan Sakoetrem gewan Pagawan Sakri ; Pagawan Sakri gewan Poelo Soro; Poelo Soro gewan Habyoso; wijders had Pagawan Habyoso drie zonen, de oudste , genaamd Dhoesto Roto, wijders Pandoe Dhewo Noto, Romo Widhoero.

TEN ACHTSTE.

Melding aangaande Pandoe Dhewo Noto, hij gewan vijf zonen; dé oudste was genaamd Poento Dhewo, voorts Radhen Walkoe Dhoro, Hardjoeno,

Sahang Nakoe, Loso Dhéwo; *dhenten* Radhen Poento Dhéwo *hapoepoetro* Radhen Pontjo Wolo; Radhen Walkoe Dhoro *hapoepoetro* Radhen Pringgadhaanni; Hardjoeno *hapoepoetro* Radhen Habimannjoe; Habimannjoe *hapoepoetro* Parikesit: Parikesit *hapoepoetro* Hoedhojono; Hoedhojono *hapoepoetro* Gendhrojono; Gendhrojono *hapoepoetro* Djojo Dhermo; Djojo Dhermo *hapoepoetroe* Djojo Hamidjojo; Djojo Hamidjojo *hapoetra* Djojo Hamiséno; Djojo Hamiséno *hapoepoetro* Djojo Bojo; Djojo Bojo *hapoetro* Hangngling Dhryo; Hangngling Dhryo *hapoepoetro* Tjitro Somo: Tjitro Somo *hapoepoetro* Soemmawi Tjitro; Soemmawi Tjitro *hapoetro* Sri Mo Poenggoeng; Sri Mo Poenggoeng *hapoepoetro* Kandihawan; Kandihawan *hapoepoetro* Wersi Kandoejoe; Wersi Kandoejoe *hapoepoetro* Kolo Soerjo; Kolo Soerjo *poepoetro* Radhen Koedhoes Prodho.

HINGKANG KAPING 9.

Poenniko pratélannipoen Radhen Koedhoes Prodho, *hangnadahi poetro gangsal; hidji, hingkang sepoeh, héstri, nomo:* Kili Soetji, Panggoelo Lembo Hamiloehoer, *halenggah hing negari* Djenggolo; *hing panéngngah* Lemboe Marpadhoe *halenggah hing nagari Dhoho: poemendienné,* Lembo Mengngarang *halenggah hing nagari Gagelang; woeragillé héstri, nomo* Pergi Wongso, *gagarwo* Lemboe Hawidjojo *hangngienggahhi nagari* Singo Sari, *kolo*

SAHANG NAKOE, LOSO DHEWO; RADHEN POENTO DHEWO gewan RADHEN PONTJO WOLO: RADHEN WALKOE DHORO gewan RADHEN PRINGGADHAANNI; HARDJOENO gewan RADHEN HABIMANNJOE; HABIMANNJOE gewan PARIKESIT; PARIKESIT gewan HOEDHOJONO; HOEDHOJONO gewan GENDHROJONO; GENDHROJONO gewan DJOJO DHERMO: DJOJO DHERMO gewan DJOJO HAMIDJOJO; DJOJO HAMIDJOJO gewan DJOJO HAMISÉNO; DJOJO HAMISÉNO gewan DJOJO BOJO; DJOJO BOJO gewan HANGNGLING DHRYO; HANGNGLING DHRYO gewan TJITRO SOMO; TJITRO SOMO gewan SOEMMAWI TJITRO; SOEMMAWI TJITRO gewan SRI MO POENGGOENG; SRI MO POENGGOENG gewan KANDIHAWAN; KANDIHAWAN gewan WERSI KANDOEJOE; WERSI KANDOEJOE gewan KOLO SOERJO; KOLO SOERJO gewan RADHEN KOEDHOES PRODHO.

TEN NEGENDE.

Berigt aangaande RADHEN KOEDHOES PRODHO; hij bezat vijf kinderen; een, de oudste, (eene dochter) was genaamd KILI SOETJI, (een ander) PANGGOELOE LEMBO HAMILOEHOER, wonende in de stad *Djenggolo;* de middelste, LEMBOE MARPADHOE, woonde in de stad *Dhoho;* eene jongere, LEMBO MENGNGARANG, woonde in de stad *Gagelang;* de jongste eene dochter, genaamd PERGI WONGSO, huwde met LEMBOE HAWIDJOJO, woonde te *Singo Sari,* tijdens de Vorst te *Djeng-*

Pandjenengngan hing Djenggolo, *kadatengngan mengsah, Noto king sabrang, nomo* Praboe Kalono Soepan Dhono, *hanakkipoen* Bromono Sekti; *nangnging djaler joedhaanné, Noto* Djenggolo.

HINGKANG KAPING 10.

Poenniko pratélannipoen Praboe hing Djenggolo; hapoepoetro Radhên Koedho Wani Pati; Radhên Koedho Wani Pati *hapoetro* Radhên Koedhoe Laléjan, *halenggahhi,* Mendang Kamoelan; *hapoepoetro* Radhên Bandjaran Sari *soho hanggentossi pandjennenggaanné, kang romo; lami-lami* Radhên Banjaran Sari *moesno hing pasarénnipoen ; dhadhos nagari Mendang Kamoelan sami handhamel kapolo pijambak pijambak, nomo Hoemboel sawellas.*

HINGKANG KAPING 11.

Poenniko pratélannipoen Kyahi Satami, *klajan* Njahi Satami *nomo tijang sepoeh hing Mendang Kamoelan; kolo poenniko mijarso soeworo sangking ngawang-ngawang, hoedjarré soeworo: hijo* Kijahi Satami! *jên koedhoe redjo nagaramoe, hang ngoelattono siro hing ratoemoe; jên woes katemoe, hikoe merganné redjo malih.*

Mongko hangngoelati, noeli kapanggih, djoemenneng Noto hing nagari Djonggaloehan, mengko lami-lami dhadhos satoenggil nagari Mendang Kamoelan Kalajan nagari Djonggaloehan. Mongko Radhên Bandjaran Sari *hapoepoetro,* Praboe Moedeng Sekar, *hinggih lenggih hing nagari*

golo. bezocht werd door eenen vijand, eenen Koning van den overwal, genaamd PRABOE KALONO SOEPAN DHONO, zoon van BROMONO SEKTI; doch de man des strijds (de overwinnaar) was de Vorst van *Djenggolo.*

TEN TIENDE.

Berigt aangaande de Vorst van *Djenggolo;* hij gewan RADHEN KOEDHO WANI PATI; RADEN KOEDHO WANI PATI gewan RADHEN KOEDHOE LALÉJAN, wonende te *Mendang Kamoelan;* hij gewan RADEN BANDJARAN SARI en verving zijnen vorstelijken vader; eindelijk verdween hij in zijne ruste; zoodat het land *Mendang Kamoelan* zijne eigene hoofden aanstelde, die de elf *Hoemboels* heetten.

TEN ELFDE.

Berigt aangaande KYAHI SATAMI en NJAHI SATAMI, zijnde de namen van een paar oude lieden te *Mendang Kamoelan;* destijds hoorden zij eene stemme uit de wolken, zeggende: ô KYAHI SATAMI! indien gij den bloei van uw land verlangt, zoek naar uwen Koning; hem gevonden hebbende, strekke hij tot vernieuwden bloei.

Nu zoekende, en (hem) vindende, werd dezelve Koning in het land *Djonggaloehan,* en in het vervolg werden *Mendang Kamoelan* en *Djonggaloehan* één rijk. En de RADEN BANDJARAN SARI had eenen zoon, PRABOE MOEDENG SEKAR, die woonachtig was te *Mendang Kamoelan-Djonggo-*

Mendang Kamoelan-Djonggaloehan; mongko Praboe Moedeng Sekar, *hapoepoetro* Praboe Moedeng Wangi, *hinggih lenggah nagari Mendang Kamoelan Djonggaloehan; mongko Praboe* Moedeng Wangi *hapoepoetro Praboe* Moegi Wati, *halenggah hing nagari Padjadjaran, noedjoe tahoen Djawi séwoe kalih hatoes.*

HINGKANG KAPING 12.

Poenniko pratélannipoen Praboe Moegi Wati; *hanggadahi poetro sakawan; hingkang sepoeh nami* Sijoeng Wennoro, *hingkang pannengngah*, Radhên Tandhoeran *soho malih hêstri nami* Loro Woedoe, *kaboetjal hing poelo Hoendhroes; kapendet hingkang hageng Wlandhi, hanoeroennaken bongso Wlandhi kalajan bongso Hinggrisman, soho bongso Seppannjoel; noenten hêstri malih, nomo* Bok Loro Bisoe, *kahesot dateng kang romo, soho kaboetjal hing ngardhi Koembang. Kolo pandjennengngan poenniko* Praboe Moegi Wati *tjawengngah kalajan hingkang poetro* Radhên Sijoeng Wennoro, *dhadhos hingkang romo dhipoen kapoessi, kalebettaké gedong tosan, kaboetjal hing lahoet, mergi sangking pijambakkipoen boten dhipoenhaken poetro.* Radhên Sijoeng Wennoro *habondko joedho kalajan sadérékhipoen, hingkang nomo* Radhên Tandhoeran; *sami rebat pandjennengngan, hanangnging sami koewattipoen, boten wonten hing kang kasorran, dhadhos Tanah Djawih kapalih.* Sijoeng Wennoro *pangnglenggahhi Padja-*

loehan; en Praboe Moedeng Sekar gewan Praboe Moedeng Wangi, die vertoefde in het land *Mendang Kamoelan-Djonggaloehan;* en Praboe Moedeng Wangi gewan Praboe Moegi Wati, die woonde te *Padjadjaran* in het Javaansche jaar 1200.

TEN TWAALFDE.

Dit is eene mededeeling aangaande Praboe Moegi Wati; hij bezat vier kinderen; de oudste was genaamd Syoeng Wennoro, de middelste, Radhen Tandhoeran en eene dochter genaamd Loro Woedoe, die verbannen werd op het eiland onrust; opgenomen door eenen voornamen *Hollander*, deed zij de Hollandsche natie benevens de Engelsche natie en de Spaansche natie dalen (*) voorts had hij nog eene dochter, genaamd Bok Loro Bisoe (die) vervloekt was door haren vader en verbannen werd naar den berg *Koembang*. Tijdens zijne regering verschilde Praboe Moegi Wati met zijnen zoon Raden Syoeng Wennoro, zoodat de vader misleid wordende, in een ijzeren hok gebragt, in zee geworpen werd, om dat zijn zoon door hem niet erkend werd. Raden Syoeng Wennoro streed (en) vocht met zijnen broeder, die Radan Tandhoeran genaamd was; beide aanvaardden de regering, maar even magtig, was er geen die onderdeed, zoodat het eiland *Java* in tweeën verdeeld werd. Syoeng Wen-

(*) (Het kan ook zijn: *afstammen*).

djaran ; Radhên Tandhoeran *halenggahhi Modjo Pahit, nomo* Praboe Hongko Widjojo. *Kolo hawit hing pandjennengngan Mahos Pahit, noedji tahoen Djawi, séwoe kalih hatoes pitoe.*

HINGKANG KAPING 13.

Poènniko pratélannipoen Praboe Hongko Widjojo *hing Mahos Pahit, hapoepoetro* Marto Widjojo; Marto Widjojo *hapoepoetro* Prakoe Brakoemoro; Brakoemoro *hapoepoetro* Praboe Browidjojo; *kolo pandjennengngen poenniko, noedjo Noto Tjaremên dateng tanah Djawi soho hambekto poetro hêstri kalajan hing kang sentono, nomo* Malik Hibrahim, Moelono Sarip Bin Hibrahim Makroep, Moelono Chapoer, Moelono Chakib, Moelono Sajidhin Moehammed, Sajidh Djinangpar, Sarip Oel Djalal, *dhoemoegi hing Tannah Djawi, masanggrahan hing doesoen* Lérên, *siti* Tandes, *noedjoe tahoen Djawi, séwoe, tigang ngatoes sadhoso tigo, noeli hoetoessan tijang kawan dhoso, sarto kapolo, nomo,* Malik Hibrahim, Moelono Sajidhin Sarip Bin; *sarto mawi ngatoeri dhali mo, winadahan gendogo; sareng katoer, hangngendhiko* Browidjojo: « *Hopo! nora Werroeh » noto Tjaremên jên nagoro Djowo » hakéh woh dhalimo, kojo wong » medjannaanni?* » *Mongko hoetoessan moendhoer, tan pamit, sawab woenningo jên Noto* Browidjojo *poenniko Ratoe Boedho. Mongko sahoendhoerré hoetoessan, mongko* Browidjojo *sigro*

NORO woonde te *Padjadjaran;* RADEN TANDOERAN woonde te *Madja Pahit*, onder den naam van PRABOE HONGKO WIDJOJO. Het tijdstip van den aanvang der Regering van *Madja Pahit* was juist in het Javaansche jaar 1207.

TEN DERTIENDE.

Dit is de opgaaf aangaande PRABOE HONGKO WIDJOJO te *Madja Pahit*, hij gewan MARTO WIDJOJO; MARTO WIDJOJO gewan PRABOE BRAKOEMORO; BRAKOEMORO gewan PRABOE BROWIDJOJO; onder zijne regering kwam de Koning van *Tjaremên* op het eiland *Java* en bragt eene dochter en bloedverwanten mede, genaamd MALIK HIBRAHIM, MOELANA SARIP BIN IBRAHIM MAKROEP, MOELANA CHAPOER MOELAN CHAKIB, MOELANA SAJIDIN MAHOMED, SAJID DJINANGPAR, SARIP OEL DJALAL, die op *Java* aankwamen en huisden in het dorp *Lérên*, in het land *Tandés*, in het Javaansche jaar duizend drie honderd dertien, mitsgaders veertig afgezanten benevens de Hoofden, genaamd MALIK IBRAHIM, MOELONO SAJIDHIN SARIP BIN; en zij boden eenen granaatappel, geplaatst in een kistje, aan; na de aanbieding, sprak BROWIDJOJO: « Wat! weet de Koning van » *Tjaremên* niet, dat het land » *Java* vele granaatappelen heeft, » 't is als of men (mij) veracht. » En de afgezant trok af, geen afscheid nemende, omdat hij wist, dat de Koning BROWIDJOJO een Buddaasch Vorst was. En na het vertrek van den afgezant,

moetjang; hangngrahos taloch, mongko noeli metjah dhalimo, katiengaallan hisi sasotijo, hing kang hêndah; gawok Noto Browidjojo; *noeli hoetoesan hanoetoetti, boten katoettan, mongko sentanaanné Praboe Tjaremên soho sabalaanné sami kénging wawelek, kathah pedjah, wonten hing siti* Lérên.

Mongko poetri noeli sakit sangnget, sarto dhipoen soendang klajan kang romo.

Soho hangandhiko, «jên siro »hêstoe dhadhi djodono ratoe »Djowo, hijo dhowoho hoemor»riro; jên si hora, tjendekko »hamoeriro.»

Bôten dangngoe, noeli sédho; kakoeboer hing Lérên. *Sampoen dhoemoegi pitoeng dhienten, noedjoe dhaloe metjoek silo tjoengkoeppipoen kang poetro, mongko Noto Tjaremên sareng sadhaloe, sigro boedal mantoek hing nagari Tjaremên.*

HINGKANG KAPING. 14.

Poenniko pratélannipoen Noto Browidjojo, *hingkang hanggadahi poetro nennem, patoetan sangking poetri* Tjempo *hêstri kapitedakhaké* Radhên Handhajanningngrat, *hing Pengging; dhenten hing kang djaloe malih nami* RadhênLemboePeteng, *halenggah hing Madhoenten; dhenten djaloe malih nomo* Radhên Goentoer, *patoettan sangking poetri* Dhennowo. *Djaloe nomo*

at Browidjojo spoedig pinang; zich bedwelmd gevoelende, brak hij den granaatappel, denzelven met kostelijk edelgesteenten gevuld ziende, was de Vorst Browidjojo zeer verwonderd; vervolgens volgde men de afgezanten, (zij) konden niet ingehaald worden. En de bloedverwanten van den Vorst van *Tjarémên* en zijn volk kwamen allen in moeijelijkheid, velen stierven, zich bevindende in het landschap *Lérên*.

De Prinses werd vervolgens zeer ziek, en met haren vader verdreven.

En dezelve sprak: «Indien »gij inderdaad de echtgenoot van »den Vorst van *Java* wordt, »dan verlenge (zich) uw leven; »indien niet, zij uw leven kort.»

Niet lang daarna stierf zij; zij werd begraven te *Lérên*. Toen er tot 7 dagen verloopen waren, kwam er des nachts een schitterende glans uit het grafgesteente der Prinses, en op eenen nacht reisde de Koning van *Tjaremên* terug naar het land *Tjaremên*.

TEN VEERTIENDE.

Aanteekening van den Vorst Browidjojo, die bezat zes zonen bij de Prinses Tjempoe, voortgesproten uit Raden Handajaningngrat, te *Pengging*; wijders was een zoon genaamd Raden Lemboe Peteng; wonende te *Madura*; wijders een zoon genaamd Raden Goentoer, bij de Prinses Dhennowo. Een zoon genaamd RadenHarjo Dhamar woonde te *Palembang*

Radhên Harjo Dhamar *halenggahhi king Palembang, patoettan sangking Poetri Pagelen; Djaloe, nomo* Radhên Djaran Pannolih, *halenggah hing Soemennep, patoettan sangking Poetri Tjienno. Djaloe, nomo* Radhên Patah, *halenggah hing Dhemmak patoettan sangking poetri Pronoragi. Djaloe, nomo* Bothoro Katong, *patoettan sangking* Wandan Koening; *Djaloe, nomo* Radhên Bondan Kadjawan, *halenggah hing Taroep. Kolo pandjennengngan poenniko, haprang kalajan hingkang poetro pijambak, nomo* Pangngeran Bintoro, *soho kahidhên hing sakathahhé hoellyo tanah Djawi sadhojo, kadhi Soehoennan Koedhoes, Soennan Ngoendhoeng, Soennan Tjarebon, Soennan Kali Djogo, kangdjeng Soennan Ratoe hing Giri kadaton; mongko djaler joedhaanné Pangéran* BINTORO. *Sirno pandjennengngan Mahos Pahit, noedjoe tahoen Djawi, séwoe kawannatoes, kagentossan hing Dhemmak,*

(bij de Prinses van *Page*[illegible] een zoon genaamd RADEN [illegible]RAN PANNOLIH, woonde te [illegible] *manap*, (bij eene Chinesche [illegible]ses.) Een zoon, genaamd RA[illegible] PATAH, woonde te *Damak*, [illegible] eene Prinses van *Pronor*[illegible] Een zoon genaamd BATHARA [illegible] TONG bij WANDAN KOENI[illegible] een zoon, genaamd Raden B[illegible] DAN KADJAWAN, woonde [illegible] *Taroep*. Ten tijde zijner re[illegible]ring oorloogde hij met zijn [illegible] eigenen zoon, genaamd: Pan[illegible]éran BINTORO, hetwelk t[illegible] gestaan werd door alle heilig[illegible] op *Java*, zoo als de Keizer [illegible] *Koedoes*, de Keizer van *Ngo*[illegible]*dhoeng*, de Keizer van *Cheribo* [illegible] de Keizer van *Kalidjogo*, [illegible] doorluchtige Keizer, te *Giri* *Kadaton*; en de held des strijds was Pangeran BINTORO. De Regering van *Madja Pahit* verdween in het Javaansche jaar 1400, vervangen wordende te *Damak*.

HINGKANG KAPING. 15.

Poenniko pratélannipoen Radhên Bondan Kadjawan; *hapepoetro* Kyahi Getas Pendowo; Kyahi Getas Pendowo *hapoepoetro* Kyahi Hageng Sobo; Kyahi Hageng Sobo *hapoetro* Kyahi Hageng Sasélo, K.H.S. *hapoepoetro* Kyahi Hageng Pamannahhan; *kolo poenniko* Kyahi Pamannahhan *soewito dateng Soeltan Padjang.* Kyahi Pamannanahhan *hapoepoetro* Sénopati Ngalogo, *djoemenneng hing nagari Metaram.*

TEN VIJFTIENDE.

Aanteekening aangaande RADEN BONDAN KADJAWAN; hij gewan KYAHI GETAS PENDHOWO: KYAHI GETAS PENDOWO gewan KYAHI HAGENG SOBO; KYAHI HAGENG SOBO gewan KYAHI HAGENG SASÉLO. K.H.S. gewan KYAHI HAGENG PAMANNAHHAN; destijds diende KYAHI PAMANNAHHAN bij den Sultan van *Padjang*. KYAHI PAMANNAHHAN gewan SENOPATI NGALOGO, regerende in het rijk *Mataram*.

olo poenniko hajoedhdho
an Soeltan Padjang. Djaler
dhaanné : Sénopati Nga-
S. N. *hapoepoetro* Panem-
Sédho Krapiak, P.S.K.
poetro kangdjeng Soeltan
e Tjokro Koesoemmo :
K. *hapoepoetro kangdjeng*
an Tegil Haroem ; *kolo*
ennengngan poenniko noe-
*errang klajan poen*Troenno
; *djaler joedhdaanné poen*
no Djojo. *Soennan* Tegil
m *sah sangking kadaton*
gsi dateng Tegal. Mongko
an Tegil Laroem *hapepoe-*
kangdjeng Soennan Mang-
adh; *kolo pandjennengngan*
en kangdjeng Soeltan Mang-
radh *noedjoe tahoen djawi*
oe nemmatoes kalih. Mongko
g ngrikoe kangdjengSoennan
ngkoeradh *kadateng 'ngan*
ropati, *kaboedjengngan sang*
g toewan Djendhral hing
ari Batawyah, noehoen ges-
g dateng Soennan Mangkoe-
h. *Mongko dateng hoetoesan*
gking toewan Djendhral,
o kapitan Tak, *soho Joedho*
jan poen Soero Pati; *sami*
kdjajannipoen; mongko hang-
arihi Pangngéran Poeger ;
gko noeli pedjah kapitan
: *dhenten Soennan* Mang-
radh *hapoepoetro Soennan*
s, *noedjoe hannjoepataanni,*
to hambethéki hing paman
ngngéran Poeger, *dhadhos*
g nagari Selokarto *wonten*
rowong pitoeng dhienten ba-
wonten haniengngaalli ser-
ngé; dhadhos hingkang pa-
n kawedhallaken sangking

In dien tijd oorloogde hij met den Sultan van *Padjang.* De man des strijds was SENOPATI NGALOGO; S. N. gewan PANUM-SÉDHO KRAPIAK. P.S.K. gewan den doorluchtigen Sultan PRABOE TJOKRO KOESOEMO. P.T.K. gewan Z. H. den Keizer TEGIL HAROEM; tijdens zijn bewind, was er oorlog met TROENNO DJOJO; de man (overwinnaar) des strijds was TROENNO DJOJO. Soennan TEGIL HAROM deed afstand van den troon tot *Tagal* vervolgd wordende. De Keizer TEGAL HAROEM gewan Z. H. den Keizer MANGKOERAD; tijdens de regering van Z. H. den Sultan MANGKOERAD telde men het Javaansche jaar 1602. En destijds werd de Keizer MANGKOERAD bezocht door SOEROPATI, (die) door den Heer Generaal van *Batavia* vervolgd werd, vragende lijfsbehoud aan den Keizer MANGKOERD. En er kwam een afgezant van den Heer Generaal, genaamd Kapitein TAK, en hij oorloogde met SOERO PATI; beide waren even heldhaftig; de Pangeran POEGER vlugtte; vervolgens sneuvelde de Kapitein TAK: wijders gewan Keizer MANGKOERAT den Keizer MAS en zwoer en sprak eenen vloek uit over zijnen oom, den Pangéran POEGER, zoodat hij te *Selokarto* vertoefde in een hol, ziende in zeven dagen geen zonnelicht: toen die oom van den vloek ontslagen werd, vlugtte hij (Pangeran POEGAR) eindelijk naar *Samarang* te paard afgehaald wordende door SOERO

pabethékkan, lami-lami Pangngéran Poeger *larot dateng Soemawis, kapethoek kapal dateng* Socro Hadhi Menggolo; *dhoemoegi Soemawis, dhipoen hangkat dhadhos Noto, dateng Pangéran* Tjokro Dhi Ningngrat *hing Madhoenten, sarto Toewan Koemendhoer hing Djaporo, toewik Boepati pasisir sadhojo, kabekto hing Sélokarto; dhoemoegi hing Sélokarto, Soennan* Mas *boten waget hamilaanni; dhadhos Soennan* Mas *larot dateng hing Panaragi. Pangéran* Poeger *lestantoen djoemenneng Noto hing Sélokarto, nomo Kangdjeng soehoennan* Pakoe Boewono.

HADHI MENGGOLO; te *Sam*[illegible] werd hij tot Vorst [illegible] door den Pangeran T[illegible] DHI NINGNGRAT van *Ma*[illegible] den Heer Kommandeur [illegible] *para* en al de strandreg[illegible] (en) gebragt naar *Sélo*[illegible] komende te *Sélokarto*, [illegible] Soennan MAS zich niet te [illegible] digen, zoodat Soennan MA[illegible] *Ponorogo* vlugtte. Pa[illegible] POEGER regeerde in vr[illegible] Vorst te *Sélokarto*, onde[illegible] naam van Z. H. de Soe[illegible] PAKOE BOENOWO.

HINGKANG KAPING 16.

Poenniko pratélannipoen kangdjeng Soehoennan Pakoe Boewono; *hapoepoetro Soehoennan* Praboe; *Soehoennan* Praboe *hapoetro Soennan* Sédho Langkoennan S. L. *hapoepoetro kangdjeng soennan* Sédho Kedaton; *kolo pandjennengngan* S. K. *noedjoe hingkang paman Pangngéran* Mangkoe Boemi *soho hingkang sadérék missaannan hingkang nomo Pangngéran* Soerjo Koesommo, *sami kadhamel babéko hing salebetté nagari Sélokarto, sarto hambang'oen joedho, dhadhos hingkang hageng koempenni hangngatoerri pitoeloeng dateng Kangdjeng Soennan; dhadhos pradjoerit koempenni sami datengngi joedho kalajan Pangngéran* Soerjo Koesoemmo; *dhenten Pangngéran* Mangkoe Boemi *toemoet dateng Wlandhi, sami hamarangngi dateng Pangngéran* Soerjo Koe-

TEN ZESTIENDE.

Aanteekening over Z. H. den Soehoenan PAKOE BOEWONO; hij gewan den Soehoenan PRABOE Soehoenan PRABOE gewan den Soennan SÉDHO LANGKOENNAN. S. L. gewan zijne hoogheid den Soennan SÉDHO KEDATON; tijdens de regering van S. K. toen de oom Pangeran MANGKOE BOEMI en de neef, genaamd Pangeran SOERJO KOESOEMMO gezamenlijk misnoegen verwekten in de stad *Sélokarto* en krijg voerden, zoodat de magtige Compagnie hulp verleende aan Z. H. den Soennan, (en) de troepen der Compagnie allen oorlog voerden met den Pangéran SOERJO KOESOEMMO; wijders volgde de Pangeran MANGKOE BOEMI de Hollanders, te zamen vechtende tegen Pangéran SOERJO KOESOEMMO; doch allen waren Helden in den strijd, zoodat de Keizer benevens de magtige

ngnging sami djaler-
ngah joedhannipoen,
ng Soehoenan kala-
g hageng koempenni
an kimawon; poen-
edaanné kangdjeng
; Mangkoe Boemi,
ennan kalajan hing
j koempenni hami-
adhos Pangngéran
emi *djoemmenneng*
Ngajogijo; dhenten
, Soerjo Koesoemoe
ti, wonten hing na-
omo Pang'éran Pa-
).

ANG KAPING 17.

ratélannipoen kang-
nan Mangkoeradh,
lho kedhaton, hapoe-
jeng Soehoenan hing
o pandjennengngan
onten habdhinipoen
mi Kyahi Bahman
emenggoeng Wiro
Radhén Santri *hang-*
eran kalajan kang-
nan, jén pyambakké
ggap hangngroesak
serto hametokhaken
kadhigdjajannipoen.
wan Ilidhlir (Edele
ngempallaken poro
pasisir sadhojo, kar-
poeng hing karaton
oening boten hami-
hadhos tijang hing-
p hangngroesak da-
ni wahoe poennikq
aparingngaken da-
Ilidhlir, kabekto
Soemawis, sakinggo
ngngilén.

Compagnie slechts eene schikking verlangden; in het verzoek van den doorluchtigen Pangeran MANGKOE BOEMI stemden Z. H. de Keizer en de magtige Compagnie in; zoodat de Pangeran MANGKOE BOEMI Sultan te *Djokjokarta* werd; wijders volgde de Pangeran SOERJO KOESOEMO in vrede, wonende te *Solo* onder den naam van Pangeran PAKOE AGOMO.

TEN ZEVENTIENDE.

Aanteekening over den Keizer MANGKOERAD, die in zijne regering overleed, gewan Z. H. den tegenwoordigen Keizer: (*) gedurende zijn bewind hadden zijne onderdanen met name KYAHI BAHMAN benevens Tomonggong WIRO DHIGDO en Raden SANTRI eene afspraak met Z. H. den Keizer, dat zij zelve allen ondernamen de Compagnie te verderven, en haar door hunne magt te verdrijven. Zoodat de Edele Heer alle strandregenten verzamelde, willende het paleis te *Solo* omsingelen. Toen men geenen tegenstand bood, gebeurde het, dat zij, die onderstaan hadden de Compagnie te verderven, gevangen genomen, aan den Edelen Heer overgeleverd, naar *Samarang* gebragt werden, in diervoege westwaarts verbannen wordende.

---

nan MAS, die in 1631 te *Kediri*, hof hield.)

HINGKANG KAPING 18.

Poenniko hingkang sadjarah kangdjeng Rasoe'lloelah, hingkang dateng kangdjeng Soehoennan Ratoe *hing Giri Kedaton. Nabi* Moehammat *hapoepoetro dhéwi* Patimah; *dhéwi* Patimah *hapoepoetro* Bagédo Hasan; Bagédo Hasan *hapoepoetro* Djénal Ngalim; D.N. *hapoepoetro* Djénal Ngabidin; D.N. *hapoepoetro* Djénal Kobro; D. K. *hapoepoetro* Sajidh Djoemadhil Kobro; S.D. K. *hapoepoetro* Maholan Hîskak; M. H. *hapoepoetro kangdjeng Soennan* Ratoe *hing Giri Kadaton.*

HINGKANG KAPING 19.

Poenniko pratélannipoen hingkang poetro kangdjeng Soehoennan Ratoe *hing Giri Kadaton; goeng sadhoso poetro; sangking Padhmi nomo* Bahi Ratoe *hapoepoetro woloe; hingkang sepoeh* Bahi Gedé Koekoesan, *noenten kangdjeng Soennan* Dhalem, *Pangngéran* Tegal Wangngi, *Bahi* Gedé Sélo Loehoer, *Pangeran* Kidhoel, *Bahi* Gedé Sowo, *kangdjeng Soennan* Koelon, *hing Giri, kangdjeng Soehoennan* Woeroedjoe. *Poetro sangking garwo haannem, nomo Bahi* Wardah, *mijos satoenggil, nomo Pangngéran* Pasir Batang; *Poetro sangking garwo hampijan, satoenggil hêstri.*

HINGKANG KAPING 20.

Poenniko pratélannipoen kolo pandjennengngaanné kangdjeng Soennan Ratoe, *kolo perrang hing Modjo Pahit; Soennan* Ratoe *paring pitoeloeng dateng Pangngéran* Bintoro, *werni*

TEN ACHTTIENDE.

Dit is de geslachtlijst van den verhevenen zendeling Gods, tot op Z. H. den Keizer RATOE Vorst te *Giri Kedaton.* De Profeet MAHOMED gewan de edele FATIMAH; de edele FATIMAH gewan BAGÉDO HASAN; B. H. gewan DJÉNAL NGALIM; D. N. gewan DJÉNAL NGABIDIN; D. N. gewan DJÉNAL KOBRO; D. K. gewan SAJIDH DJOEMADIL KOBRO; S.D.K. gewan MAHOLAN IZAK; M. I. gewan Z. H. den Keizer RATOE te *Giri Kadaton.*

TEN NEGENTIENDE.

Aanteekening over de kinderen van zijne Hoogheid den Keizer RATOE te *Giri Kadaton*; hij bezat tien kinderen; bij zijne echte vrouw genaamd BAHI RATOE gewan hij acht; de oudste, Bahi Gedé KOEKOESAN, vervolgens Z. H. de Keizer DALEM, de Pangeran TEGAL WANGNGI, Bahi GEDÉ SÉLO LOEHOER, Pangeran KIDHOEL, Bahi GEDÉ Sowo, Z.H. de Keizer KOELON te *Giri*, Z. H. de Keizer WOEROEDJOE. Bij zijne jonge vrouw, genaamd, Bahi WARDAH had hij eenen zoon, genaamd Pangéran PASIR BATANG; het kind bij zijne bijzit was eene dochter.

TEN TWINTIGSTE.

Dit is eene aanteekening over het tijdstip der regering van Z.H. den Keizer RATOE, toen er oorlog was met *Madja Pahit*; hij verleende hulp aan den Pangeran BINTORO, bestaande in

woeng, westo : Kolo-moen-ng ; katjarijos menggah doe-ng poenniko, ngamoek pri hi; sateng'ah tjarijos, ka-to dateng Soehoennan Koe-es, *kolo mangsah hing ngro-*

HINGKANG KAPING 21.

enniko pratélannipoen kang-g Soennan Dhalem *hing Gi-hingkang poenniko kolo pan-nengngan, hing Boepati* ggoeroeh *hang loerock dateng g Giri; sasampoenning dhoe-gi hing Giri, Soehoennan* lem *boten hamilawaanni larot dateng hing doesoen mno.*

Boepati Senggoeroeh *karso gngedoek pakoeboerannipoen gdjeng Soennan* Ratoe ; *sigro oe tawon medhal sangking oeboeran, langkoeng kathah hallé, sarto hangngantoeppi ng Boepati* Senggoeroeh ; *laanné hébat haniengngaalli gngroeboengngé tawon, sarto dhi-mandhi pangngantoep-hadhos Boepati* Senggoeroeh *gal sami mantoek sabalaan-dhenten Soennan* Dhalem *toek dateng nagari malih. ngko poetrannipoen Soehoen-* Dhalem *sangking padhmi g nennem : Soehoennan* ho Margi ; *Soehoennan* Pra- ; *Bahi* Gedé *hing Ngoe-g-goeroegan ; Bahi* Gedé oelokan ; *Pangngéran* Lor; *ngngéran* Deket. *Sangking wo haannem hanggadahi poe-sakawan: Pangngéran* Boeng-s, *Kyahi* Gedé Waroe, *Pang-éran* Hamboeloe, *Pangngéran*

een kris, genaamd: *Kolo-moennjeng;* er wordt verhaald aangaande die kris, dat hij zelf moordde; sommigen verhalen, dat hij gebruikt werd door Soehoennan Koedhoes, toen hij ten strijde trok.

TEN EEN EN TWINTIGSTE.

Aanteekening over Z.H. den soennan Dhalem te *Giri;* onder zijne regering, kwam de Boepati Senggoeroeh naar *Giri;* toen hij nu te *Giri* gekomen was, bood de Keizer Dhalem geenen wederstand en vlugtte naar het dorp *Goemno.*

De staatsdienaar Senggoeroeh wilde het graf opdelven van Z.H. den Keizer Ratoe; dadelijk kwamen er bijen uit het graf, zeer velen kwamen er uit en staken den Boepati, Senggoeroeh; zijne heirbende was verbaasd, de omsingeling der bijen te zien; en haar angelsteek was vergiftig, zoodat Boepati Senggoeroeh spoedig met zijn volk naar huis keerde; de Keizer Dhalem keerde voorts naar zijne stad terug. De kinderen van den Keizer Dhalem bij zijne echte vrouw waren zes in getal: Soehoennan Sédhomargi; Soehoennan Prapen; Bahi Gedé te *Goeroeg-goeroegan;* Bahi Gedé Ngoelokan; Pangéran Lor, Pangéran Deket. Bij zijne jongere vrouw had hij vier zonen: Pangéran Boengkoes, Kyahi Gedé Waroe, Pangéran Hamboeloe, Pangéran Sédo Lahoet, die kindskinde-

Sédo Lahoet, *hingkang poenniko kapernah wajah dateng kangdjeng Soehoennan* Ratoe.

HINGKANG KAPING 22.

Poenniko pratélannipoen hingkang poetro kangdjeng Soehoennan Tegal Wangngi; *kakalih: Bahi* Gedé Dhalimo, *Bahi* Gedé *hing Toempang; hingkang poenniko, kapernah wajah kangdjeng Soehoennan* Ratoe.

HINGKANG KAPING 23.

Poenniko pratélannipoen hingkang poetro Bahi Gedé Sélo Loehoer, *nami Bahi* Gedé Wiroe, *hingkang poenniko kapernah wajah kangdjeng Soehoennan* Ratoe.

HINGKANG KAPING 24.

Poenniko pratélannipoen kangdjeng Soehoennan Ratoe *hing kidhoel hing Giri, sangking garwo sepoeh, sakawan: Pangngéran* Dhalimo, *Pangngéran* Hoeroegan, *Pangngéran* Gethek, *Bahi* Gedé Werroedjoe; *hingkang sangking garwo haannem, segangsal: Pangngéran* Koentji, *Pang'éran* Kerto Sono, *Pang'éran* Sobo, *Bahi* Gedé Kawisto, *Pang'éran* Sénopati, *hingkang poenniko kapernah wajah kangdjeng Soehoennan* Ratoe.

HINGKANG KAPING 25.

Poenniko pratélannipoen kangdjeng Soehoennan Koelon *hing Giri, goeng kawan wellas; sangking garwo sepoeh, Ratoe* Hagoeng: *Pangéran* Pakampoehan; *sangking garwo nem: Bahi* Gedé Madé, *Bahi* Gedé Kethek, *Bahi* Gedé Kaboennan, *Bahi* Gedé Barang; *sakawan garwo hampy-*

ren waren van den
RATOE.

TEN TWEE EN TWINT

Aanteekening over d
van Z. H. den soehoen
GAL WANGGNI; zij ware
Bahi GEDÉ DHALIMO, (e
GEDÉ te *Toempang;* zij
kindskinderen van den
RATOE.

TEN DRIE EN TWINTI

Aanteekening over d
van Bahi GEDÉ SÉLO Lo
hij heette Bahi GEDÉ
zijnde een kleinzoon v
Soehoennan RATOE.

TEN VIER EN TWINTI

Aanteekening over d
hoennan RATOE in het
te *Giri*, bij zijne oudste
4: Pangéran DHALIMO,
ran HOEROEGAN, Pangér
THEK, Bahi GEDÉ WERRO
bij zijne jongere vrouw
Pangéran KOENTJI, Pa
KERTO SONO, Pangéran
Bahi GEDÉ KAWISTO, Pa
SÉNOPATI, zijnde nakom
van Soehoenan RATOE.

TEN VIJF EN TWINTIG

Aanteekening over d
hoenan KOELON te Gi
had 14 (kinderen); h
oudste vrouw Ratoe A
den Pangeran PAKAMP
van zijne jongere vrou
GEDÉ MADÉ, BAHI GE
THEK, Bahi GEDÉ KABO
Bahi GEDÉ BARANG;

Pang'éran Kebek, *Pang'é-n* Doekoeh, *Pang'éran* Wier-adhdhi; *sangking hampyan alih: Pang'éran* Djolo Dhisih, *ahi* Gedé, Sonto Bojo, *Pang-éran* Brangsi, *Pang'éran* Woe-eh, *Pang'éran* Wiro Sobo; *ngkang poenniko kapernah wa-h dateng kangdjeng Soennan* atoe.

HINGKANG KAPING 26.

Poenniko pratélannipoen kang-eng Soennan Prapên *hingkang nggentossi hing pandjenneng-an Giri; kolo poenniko kang-eng Soeltan Padjang, hanoe-en hidhin hing Giri, sarto mbekto poro Boepati sadhojo rto Ki* Pamannahhan *toemoet iring, dhoemoegi hing Giri. angdjeng Soehoennan* Prapên *rso joso tlagi kanaman Tel-gi–Patoet. Kolo hamatoettaken kathahé poro boepati kalajan o tlagi, malih tijang Pathi ngkang dhipoen karsakhaken amel tlagi, kanaman Tlagi-ati sarto paring hidhin jên kya-* Pamanahan *sahannak poetoen- hanoeroennaken Ratoe hing anah Djawi. Mongko soeroet ndjennengnganė kangdjeng ennan* Prapên, *kagentossan nembahan* Kawis Goewo; *kojo enniko boten wonten perrang, ngnging Panembahan* Kawis ewo *hangjasaanni tjoengkoep-oen kangdjeng Soehoennan* toe. *Mongko soeroet Panem-han* Kawis Goewo, *kagentos- hingkang Panembahan Ha-ng; kolo pandjennengngan nniko boten wonten perrang ngnging tjawengngah kalajan*

bijzitten, Pangéran Kebek, Pangéran Doekoeh, Pangéran Wierjadhi; van andere bijzitten: Pangéran Djolo Dhisih, Bahi Gedè, Sonto Bojo. Pangéran Brangsi, Pangéran Woeloeh, Pangéran Wiro Sobo; zijnde kindskinderen van Z.H. den Soehoennan Ratoe.

TEN ZES EN TWINTIGSTE.

Aanteekening over Z.H. den Soennan Prapên, die in de regering te *Giri* opvolgde; destijds verzocht Z. H. de Sultan van *Padjang* vergunning aan *Giri*, en bragt alle Regenten mede, en Kyahi Pamannahhan volgde in den stoet naar *Giri*. Z.H. Soehoennan Prapèn wilde een meer maken, het werd genaamd het *Patoet–meer*, Toen nu alle Regenten het werk aan het meer regelden, moest het volk van *Pati* ook een meer maken, het *Pati–meer* genaamd, en (Z. H.) gaf verlof, dat zijn kleinzoon Pammannahan Vorsten op *Java* deed afstammen. En zijne doorluchtige Hoogheid de Soennan Prapên ontsliep, vervangen wordende door den Panembahan Kawis Goewo; alzoo was er geen oorlog, maar de Panembahan Kawis Goewo stichtte een praalgraf voor Z. H. den Soehoennan Ratoe. En de Panembahan Kawis Goewo ontsliep, vervangen wordende door den Panembahan Hagoeng; tijdens zijne regering was er geen oorlog, maar tweedragt met zijnen ouderen broeder Pangéran Babeloek; vervolgens vlugtte

kingkang roko Pangngéran Babeloek; *dhénten Pangngéran* Babeloek *larot késah dateng Tannah* Sembowo. *Mongko soeroet Panembahan* Hagoeng, *kagentossan hingkang poetro Mas* Witan. *Kolo pandjennengngan poenniko Panembahan Mas* Witan *joedho klajan kangdjeng Soehoennan* Mangkoerat; *noedjoe tahoen Djawi* 1602. *Dhénten hingkang malawaanni perrang hingkang poetro nami Pangngéran* Sing'o Sarie, *soho kapoepoe joedhaanné; dhénten Panembahan Mas* Witan *dhipoen wennang margi sangking boten poeroen hangngidhénni kalajan poesoko doewoeng kapoendhoet; Panembahan Mas* Witan *boten hangngatoerraké: kalajan poetro hing kang gesang kalih, hingkang kantoen, djaler satoenggal, hèstri satoenggal, kabojong, kabekto dateng hing Sélokarto; mongko lami lami poetro kahantoekhaken djoemeneng hing Giri. Kolo pandjenengaanne Mas* Witan, *poenniko boten wonten perrang. Mongko Pangngéran Mas* Witan *hapoepoetro Pangngéran* Poespo Hito, *hinggih hagentossi pandjenengngaannipoen hingkang romo. Kolo poenniko boten wonten perrang; mongko Pangngéran* Poespo Hito *kagentossan Pangngéran* Sing'o Nagoro; *hinggih boten wonten perrang. Pangngéran* Sing'o Nagoro *kagentossan hingkang poetro Pangngéran* Sing'o Sari. *Kolo pandjennengngan poenniko perrang kalajan kangdjeng kijahi Toemenggoeng* Djojo Nagoro *hing*

P. B. gaande naar *Sumbawa*. En de Panembahan Hagoeng stierf, vervangen wordende door zijnen zoon Mas Witan. Tijdens de regering van den Panembahan Mas Witan voerde hij oorlog met Z. H. den Soesoehoennan Mangkoerat in het Javaansche jaar 1602. Die wederstand bood in den strijd, was de zoon genaamd Pangéran Singo Sari, die sneuvelde in den strijd; wijders werd de Panembahan Mas Witan overwonnen, omdat hij niet wilde toestaan dat de erfkris gehaald werd; Panembahan Mas Witan bood die niet aan; met zijne beide in leven zijnde kinderen, die overbleven, een zoon, eene dochter, werd hij gevangen genomen, naar *Sélokarto* gebragt; in vervolg van tijd werd zijn zoon teruggebragt in de regering te *Giri*. Tijdens de regering van Mas Witan was er geen oorlog. En Pangéran Mas Witan gewan den Pangéran Poespo Hito, die zijnen vader in de regering opvolgde. Destijds was er geen strijd; en de Pangéran Poespo Hito, werd opgevolgd door den Pangéran Singo Nagoro: voorwaar er was geen krijg. Pangéran Singo Nagoro werd opgevolgd door zijnen zoon Pangéran Singo Sari. Tijdens diens regering was er oorlog met den doorluchtigen Kyai Tommonggong Djojo Nagoro te *Tandes* in het Javaansche jaar 1607; maar de Pangéran Singo Sari delfde het onderspit in den

Tandes, noedjoe tahoen Djawi 1607; *nangnging, kandap joedhaanné Pangngéran* Sing'o Sari *larot dateng doesoen Makoekoer, siti Ngajogio. Mongko sirno pandjennengngan Giri, sawab karangkeppan mengsah Wellandhi.*

HINGKANG KAPING 27.

Poenniko sadjarah kangdjeng Soehoennan Ratoe, *kang dateng Bahi* Gedé Sowô; *Bahi* Gedé Sowo *hapoepoetro Pangngéran* Waringin Pitoe, *palenggah Madhoeroten, kolo poenniko boten wonten perrang; mongko Pangngéran waringin*Pitoe *kagentossan hingkang poetro Pangngéran Mas* Paugnganten; *Mas* Pangngantên *kagentossan hingkang poetro Pangngéran* Ronggo; *hinggih boten wonten perrang; Pangngéran* Ronggo *kagentossan hingkang poetro* Ratoe Mas. R.M. *kagentossan hingkang poetro Panembahan* Tjokranningngrat ; *kolo poenniko noedjoe ngangkat Pangngéran* Poeger, *djoemenneng Noto hing Sélokarto. Mongko Panembahan* Tjokranningngrat *kagentossan Pangngéran* Tjokranningngrat, *joedhdho klajan Wellandhi, nangnging kandap joedhaanné Pangngéran* Tjokranningngrat. *Mongko kagentossan hingkang poetro Pangngéran* Sédho Moekti. *Kolo pandjennengngan poenniko wahoe, Pangngéran* Sédho Moekti *perrang, djaler joedhaanné kangdjeng Pangngéran*Sédho Moekti; *noenten késah ngloeroeg dateng Blambangngan, sarto kanthi kalajan pradjoerit koempenni; mongko djaler joedhaanné dhên-*

strijd, vlugtende naar het dorp *Makoekoer,* op het grondgebied van *Ngajogijo.* En de Regering te *Giri* verviel door de dubbelzinnigheid van deHollandsche vijanden.

TEN ZEVEN EN TWINTIGSTE.

Geslachtlijst van Z. H. den Keizer Ratoe in de lijn van Bahi Gedé Sowo; Bahi Gedé Sowo gewan den Pangéran Waringin Pitoe, die gezeteld was te *Madura,* destijds werd er niet geoorloogd; de Pangeran Waringin Pitoe werd opgevolgd door zijnen zoon Pangéran Mas Pangnganten; Mas Pangnganten werd opgevolgd door zijnen zoon Pangéran Ronggo; er had toen geen oorlog plaats. Pangéran Ronggo werd opgevolgd door zijnen zoon Ratoe Mas. R. M. werd opgevolgd door zijn zoon Panembahan Tjokroningrat; destijds verhief men den Pangéran Poeger, die als Vorst te *Sélokarto* heerschte. De Panembahan Tjokroningrat werd opgevolgd door den Pangéran Tjokroningrat, die met de Hollanders oorloogde, maar het onderspit delfde in den strijd. Hij werd opgevolgd door zijnen zoon Pangéran Sédo Moekti. Tijdens de regering van den Pangéran Sédo Moekti ontstond er oorlog; de overwinnaar was de doorluchtige Pangéran Sédo 'Moekti; voorts ging hij voort tot *Blambang'an* en verbond zich met het leger der Compagnie ; Séhdo Moekti

ten kangdjeng Panembahan Sédho Moekti, *kagentossan hingkang poetro kangdjeng Soeltan hingkang mangké.*

HINGKANG KAPING 28.

Poenniko pratélannipoen sadjarah kangdjeng Soennan Ratoe *hingkang dateng Soehoennan* Tegil Wang'i; *Soehoennan* Tegil Wang'i *hapoepoetro Bahi* Gedé Toempang; *Bahi* Gedé Toempang *hapoepoetro Pangngéran* Hing Toempang. P. H. T. *hapoepoetro Radhèn* Harjo Dhi Koro. R. H. D. K. *hapoepoetro kyahi Mas* Wiro Dhi Koro; *Mas* Wiro Dhi Koro *hapoepoetro Mas* Rogo. M. R. *hapoepoetro Mas* Kerto Soeto.

HINGKANG KAPING 29.

Poenniko pratélannipoen hingkang sadjarah kandjeng Soennan Ratoe *hingkang dateng Soehoennan* Kidhoel *hing Giri; kangdjeng Soennan* Kidhoel *hapoepoetro Pang'éran* Kethek. P. K. *hapoepoetro Pangngéran* Margo Bogo; P. M. B. *hapoepoetro Pangngéran* Nradhoe Koenning.

HINGKANG KAPING 30.

Poenniko pratélannipoen kingkang sadjarah kangdjeng Soehoennan Ratoe *hingkang dateng kangdjeng Soehoennan* Koelon, *hing Giri. Kangdjeng Soehoennan* Koelon *hapoepoetro Panembahan* Dekah; *Panembahan* Dekah *hapoepoetro Pangngéran* Widodo; P. W. *hapoepoetro Pangngéran* Tjili; P. T. *hapoepoetro Pangngéran* Kelang'en; *Pangngéran* Kelang'an *hapoepoetro Pangngéran* Poespo Hito;

bleef vervolgens overwinnaar en werd door zijnen zoon den tegenwoordigen Sultan vervangen.

TEN ACHT EN TWINTIGSTE.

Aanteekening van het geslachtregister van Z. H. den Soennan RATOE in de lijn van Soehoennan TEGIL WANGI; soehoennan TEGIL WANGI gewan Bahi GEDÉ TOEMPANG; Bahi GEDÈ TOEMPANG gewan Pangéran HING TOEMPANG. P. H. T. gewan Raden HARYO DHI KORO R. H. D. K. gewan Kyahi Mas WIRO DHI KORO; M. W. D. K. gewan Mas ROGO; M. R. gewan Mas KERTO SOETO.

TEN NEGEN EN TWINTIGSTE.

Aanteekening van het geslachtregister van Z. H. den Soennan RATOE in de lijn van den Soehoennan KIDHOEL te *Giri*, Z. H. Soennan KIDHOEL gewan Pangéran KETHEK P. K. gewan Pangéran MARGO BOGO, P. M. B. gewan Pangéran NRADHOE KOENING.

TEN DERTIGSTE.

Aanteekening van de geslachtlijst van Z. H. Soehoennan RATOE in de lijn van Z. H. Soehoennan KOELON te *Giri*. Z. H. Soehoennan KOELON gewan Panembahan DEKAH; Panembahan DEKAK gewan Pangéran WIDODO; P. W. gewan Pangéran TJILI; P. T. gewan Pangéran KELANGEN; Pangéran KELANGEN gewan Pangéran POESPO HITO, P. H. gewan Raden SOETO WIDJOJO; wijders

P. H. *hapoetro Radhên* Soeto Widjojo; *dhyan* Soeto Widjojo *hapoepoetro Radhên* Merto Widjojo; *R.* M. W. *hapoepoetro Rakdhên* Merto Koesoemmo.

HINGKANG KAPING. 31.

Poenniko pratélannipoen kang sadjarah Panembahan Kawis Goewo, *kapernah boejoet kalajan Soehoennan* Nratoe, *goeng sekawan, sami djaloe; Panembahan* Hagoeng, *Panembahan* Kellangênnan, *Panembahan* Hardhi Hênggal, *Panembahan* Sekanten Maben.

gewan Soeto Widjojo; Radhên Merto Widjojo; R.M.W. gewan Radhên Merto Koesoemo.

TEN EEN EN DERTIGSTE.

Aanteekening van het geslachtregister van Panembahan Kawis Goewo, een achterkindskind van den Soesoehoennan Ratoe; het getal zijner kinderen bedroeg vier, alle zonen; als Panembahan Hagoeng, Panembahan Kelangennan, Panembahan Hardhi Henggal, Panembahan Sekanten Maben.

—

GESCHIEDKUNDIGE AANTEEKENINGEN
VAN EENIGE HOOFDGEBEURTENISSÈN UIT EENE JAVAANSCHE KRONIJK.

Dhadhossipoen kerraton Padjadjaran hing tahoen.

Sirnannipoen Padjadjaran dhadhossipoen kerraton Mahos Pahit.

Sirnannipoen karaton Mahos Pahit, soho djoemenengngipoen Soeltan Demmak.

Sédhannipoen kangdjeng Soeltan Dhemmak, soho djoemenengngipoen Soeltan hingkang poetro kang kaping kalih.

Djoemenengngipoen Soeltan Padjang.

Sédhannipoen Soeltan Padjang sarto djoemennengngipoen Panumbaham Sénopati *hing Mantawis hing tahoen.*

Sédhannipoen Panumbahan Sénopati, *sarto djoemenengngi-*

De vestiging van het rijk van *Padjadjaran* had plaats.

De ondergang van *Padjadjaran* had plaats bij de vestiging van het rijk van *Madja Pahit.*

De ondergang van het rijk van *Madja Pahit* en de regering van den Sultan van *Damak.*

Het overlijden van den Sultan van *Damak*, en de aanvaarding van het bewind door zijnen zoon den tweede.

De Sultan van *Padjang* aanvaardde de regering.

Het overlijden van den Sultan van *Padjang*, en het aanvaarden der regering van *Mataram* door den Panumbahan Sénopati hadden plaats in het jaar.

Het overlijden van den Panumbahan Sénopati en de

poen hingkang poetro Panumbahan Mantawis.

1530. *Sédhannipoen Panumbahan Mantawis, sinaré hing Krapijak, sarto djoemennengngipoen hingkang poetro Soeltan Mantawis.*

1568. *Sédhannipoen Soeltan kang sinaré Magiri, sarto djoemennengngipoen kang poetro, Soesoennan* Mangkoerat, *hing* Mantawis.

1600. *Sédhannipoen Soeltan* Mangkoerat *Mettawis, kang sinaré Tegil; sarto sirnané nagari Matawis, kabedah* Troenno Djojo; *kang poetro Soennan* Mangkoerat, *djoemenneng Soennan* Mangkoerat *wonten hing nagari Tegil; poennopo dhéné poetro Pangngéran* Poeger *djoemenneng Soennan* Ngalogo *hing Mettawis, sami noenggil tahoen.*

1602. *Katjeppengngé* Troenno Djojo.

Soesoennan Mangkoerat *ngedaton hing Karto Soero.*

1603. *Pannoengkoellé Soennan* Ngalogo *dateng kang roko Soennan* Mangkoerat *hing Soero Karto.*

1604. *Soero* Pati *prang klajan kapitan* Tak, *wonten hing ngaloennaloen Karto soero*

1609. *Sédhannipoen Soennan* Mangkoerat *Karto Soero, sarto djoemennengngé kang poetro Soennan* Mangkoerat *Mas.*

1628. *Pangngéran* Poeger *djoemenneng Soennan* Pakoe Boewono, *hing Karto Soero, sarto kadangngipoen Soennan* Mangkoerat *Mas kabekto dateng Sélong.*

aanvaarding van het bewind door zijnen zoon den PANUMBAHAN van *Mataram.*

De Panumbahan van *Mataram* overleed, werd begraven te *Krapyak*, en de regering aanvaard door zijnen zoon, den Sultan van *Mataram.*

De Sultan overleed, werd begraven te *Magiri*, en de regering aanvaard door zijnen zoon den Soesoenan MANGKOERAT, te *Mataram.*

De Sultan van *Mataram*, MANGKOERAT overleed, hij werd begraven te *Tegil*; het rijk *Mataram* geraakte in verval, gescheurd door TROENNO DJOJO; de zoon van den Soennan MANGKOERAT regeerde onder den titel van Soesoenan MANGKOERAT te *Tegil;* terwijl de zoon Pangeran POEGER onder den titel van Soenan NGALOGO te *Mataram* regeerde, in hetzelfde jaar.

TROENNO DJOJO werd gevangen genomen.

De Soesoennan MANGKOERAT hield zijn hof te *Karta Soera.*

De onderwerping van den Soennan NGALOGO aan zijnen ouderen broeder den Soennan MANGKOERAT te *Soero Karta.*

Soero PATI oorloogde met den Kapitein TAK op het plein van *Karta Soera.*

De Soenan MANGKOERAT van *Karta Soera* overleed en zijn zoon MANGKOERAT MAS aanvaardde het bowind.

De Pangéran POEGER regeerde als Soennan PAKOE BOEWONO te *Karta Soera;* zijn broeder de Soennan MANGKOERAT MAS werd naar *Ceylon* gebragt.

Pedjahipoen Soero Pati *wonten hing Pasédahan.*

Sédhannipoen Soesoehoennan Pakoe Bowono, *kinoeboer Giri, sarto djoemennengngipoen kang poetro Soesoehoennan* Praboe *hing Karto Soero, hing tahoen.*

Sédhannipoen Soennan Praboe, *kinoeboer Magiri, sarto kang poetro djoemenneng Soennan* Pakoe Boewono, *hing tahoen.*

Lolossipoen Soennan Pakoe Boewono *dateng Panorogo; perrang kalajan Tjienno, kangngendhi kraton Soennan* Koenning, *sarto wangsoellé ngadaton malih sangking Panorogo; Soennan* Koenning *katjepeng kabekto dateng Bettawi. Pangngéran* Dhipati Mangkoe Nagari *medhal sangking nagari Soera Karta.*

Pisahhipoen nagari pasisir sangking KartoSoero, sarto Pangéran Mangkoe Boemi *medhal sangking nagari hing tahoen.*

Sédhannipoen Soesoehoennan Pakoe Boewono, *kang kinoeboer Laléjan, sarto djoemennengngipoen poetro Soesoehoennan* Pakòe Boewono *hing SoloKarto, hing tahoen.*

Pangngéran Mangkoe Boemi *djoemenneng Soeltan wonten hing Ngajogiokarto hing tahoen.*

Loemebettipoen Pangéran Dhipati Mangko Nagoro *wonten hing nagari Soera Karto hing tahoen.*

Sédhannipoen Soehoennan Pakoe Boewono *hing Solo Karto, kinoeboer Magiri; kang poetro djoemenneng Soesoehoennan* Pakoe Boewono *hing Solo Karto.*

Soero Pati overleed te *Pasédahan.*

De Soesoehoenan Pakoe Boewono overleed, hij werd begraven te *Giri,* en zijn zoon de Soesoehoennan Praboe aanvaardde het bewind te *Karta Soera* in het jaar.

De Soesoehoennan Praboe overleed, hij werd begraven te *Magiri,* en zijn zoon regeerde als Soesoehoennan Pakoe Boewono in het jaar.

De Soesoehoennan Pakoe Boewono vlood naar *Ponorogo,* hij beoorloogde de *Chinezen* bij het paleis van den Soesoehoenan Koening; teruggekeerd regeerde deze weder over *Ponorogo,* de Soesoehoennan Koening werd gevankelijk vervoerd naar *Batavia.* Pangéran Dhipati Mangkoe Negari verliet het rijk van *Soera Karta.*

De strandgewesten werden van *Kerta Soera* gescheiden, en de Pangéran MangkoeBoemi verliet het rijk in het jaar.

De Soesoehoenan PakoeBoewono everleed, hij werd begraven te *Lalejan,* en zijn zoon de Soesoehoennan Pakoe Boewono regeerde te *Solo Karta* in het jaar.

De Pangéran Mangkoe Boemi regeerde als Sultan te *Djocjokarta* in het jaar.

De Pangéran Dhipati Mangko Nagoro kwam in het rijk van *Soera Karto* in het jaar.

De soesoehoennan Pakoe Boewono overleed te *SoloKarto,* werd begraven te *Magiri;* zijn zoon aanvaardde de regering als Pakoe Boewono te *Solo Karto.*

1714. *Sédhannipoen Soeltan hing Ngajogijokarto, sarto djoemennengngipoen kang poetro, hing tahoen.*

De Sultan van *Djocjokarta* overleed, en zijn zoon aanvaardde de regering in het jaar.

1718. *Sédhannipoen Pangngeran* Dhipati Mangkoe Nagari, *kagentossan kang wajah, Pangngéran* Praboe Prang Wedhdhono, *hing tahoen.*

De kroonprins (Pangéran DHIPATI), MANGKOE NAGORO overleed en werd door den kleinzoon, Pangéran PRABOE PRANG WEDHONO vervangen in het jaar.

1722. *Kadangngipoen Soeltan king Ngajogijokarto dateng Poeloe Pinang, sarto djoemennengngipoen kang poetro, Pangngéran* Dhipati, *kang paparap Rodjo* Poetro Sri Nalêndhro, *hagentossi kang romo, djoemenneng Soeltan.*

De broeder des Sultans van *Djokjokarta* ging naar POELOE PINANG, en deszelfs zoon kwam aan het bewind, zijnde Pangéran DHIPATI, die den titel voerde van Rodjo POETRO SRI NALENDRO, die zijnen vader in het bewind als Sultan verving.

1739. *Sédhannipoen kangdjeng Soeltan kang djoedjoeloek Rodjo* Poetro Sri Nalêndhro, *sarto kang poetro Pangngéran* Hadhipati *hanggentossi kang romo djoemenneng Soeltan hingkang kaping sakawan.*

De Sultan overleed, die den titel voerde van Rodjo POETRO SRI NALENDRO, en zijn zoon de Pangéran DHIPATI verving zijnen vader in de regering als Sultan IV.

Sédhannipoen kangdjeng Soeltan kang kaping sakawan, hagentossan hingkang poetro, Pangngéran Dhipati, *saweg Jogijo, kalih warso.*

De Sultan IV. overleed, wordende vervangen door zijnen zoon den Pangéran DHIPATI, die twee jaren te *Djokjokarta* is V.

GESCHIEDKUNDIGE AANTEEKENING
VAN EENIGE HOOFDGEBEURTENISSEN OP JAVA,
VOLGENS EENE ANDERE JAVAANSCHE KRONIJK

De stad *Padjadjaran* heeft 100 jaren bestaan.
De stad *Madja Pahit* heeft 99 jaren bestaan.
De stad *Demak* heeft 100 jaren bestaan.
De stad *Padjang* heeft 36 jaren bestaan.
De regering van den Penumbahan SÉNOPATI duurde 14 jaren.

De regering van den Soesoehoennan KRAPYAK duurde 12 jaren.

De regering van den Vorst Soesoehoennan MANGKOERAT te *Tegil*, duurde tot aan zijnen dood, 25 jaren.

De regering van den Soesoehoennan PAKA BOEWONO duurde 15 jaren.

De regering van den Soesoehoennan PRABOE duurde 8 jaren.

De regering van de Soesoehoenan SOEMARÉ NGLANKOENGAN duurde 25 jaren.

De regering van den Soesoehoennan SOEMARÉ MAGIRI duurde 39 jaren.

AANTEEKENINGEN

UIT EENE GESCHIEDENIS TOEBEHOORENDE AAN DEN KEIZER VAN SOERAKARTA HADHINNINGNGRAT.

Die uitdrukkingen, welke achter de gebeurtenissen eene bijzonderheid vermelden, zijn in het oorspronkelijke in vier woorden vervat, die gezamenlijk het jaarcijfer of chronogramma te kennen geven.

Komst van *Adji Soko* op *Java*.

De oppervlakte van het eiland *Java* veranderde van gedaante.

Vermoedelijke vestiging op *Noesa Tambini*, *Noesa Barong* en *Bawéan*.

Vermoedelijke vestiging op den berg *Moeria*.
» » » » » *Tegal*.
» » » » » *Bromo*.
» » » » » *Semiroe*.
» » » » » *Soembing*.
» » » » » *Hala Hoela*.
» » » » » *Lawoe*.
» » » » » *Bengkok*.
» » » » » op het zuidergebergte.
» » » » » *Wilis*.
» » » » » *Pendam*.
» » » » » *Prawoto*.
» » » » » *Ardjoeno*.
» » » » » *Ingel*.

Stichting der *Tjandi Maling*.

De invoering van Turksche tarwe op *Java*.

308. Vestiging op den berg *Merapi*.
343. » » » » *Anjer*.
551. Stichting van *Singa Sari*.
752. Dood van NYAHI SOEKOWATI.
808. Het verbranden des tempels te *Goenong Wedi*.
924. Stichting van gebouwen op de westelijke bergen. Er gemeld, dat in vroegere tijden de eilanden *Sumatra*, *Bali*, *Lombok* en *Sumbawa* vereenigd waren en later in deelen gescheiden werden, en dat zij na verloop va duizend regensaizoenen weder vereenigd zullen worde
1018. De duizend tempels werden gebouwd. Draken verw het aardrijk.
» Stichting der *Tjandi Séwoe* of duizend tempels te *Bram*
1055. Ontstaan van *Telogo Pasir* in *Banjoemas*.
1067. » » *Randoe Doening* in »
1114. Scheiding der landen van *Palembang* en *Java*.
1164. Verschijning van het eiland *Mangeré* boven de oppe der zee, bij *Soerabaya*.
1204. Scheiding van *Bali* en *Java*.
1217. Vestiging te *Pagoenoegan*.
1218. De tempels van *Kali Bening* werden gebouwd. Een sloeg het aardrijk.
1280. Scheiding van *Selo Parang* (*Lembok* of *Sasak*) van *Sum*
1300. De steenen tempel te *Salatiga* werd gebouwd. De me verdwenen.
» Het rijk van *Padjadjaran* werd verwoest. De deu menschen verdween.
» Stichting van eenen steenen tempel te *Salatiga*.
1301. De stad *Madja Pahit* verrees. Er werd eenen, geh vonden steen gezien.
1308. Bouwing van den vijver te *Pangging* bij *Ambaraw*
1360. De stad *Madja Pahit* werd verwoest. De welvaart de verdween.
1400. De stad *Demak* verrees. Het vuur werd uitgedoofd de menschen besproeid.
1419. Vestiging van *Gegelang*.
1420. De moskee van *Demak* verrees. Twee menschelijke d bleven over.
1421. Vestiging van *Soerabaya*.

Tijd van *Kaniten*.

» » den Vorst van *Pati*.

Dood van KAJOERDRALIT.

Kadjoran omsingeld.

Dood van de drie Prinsen.

Verovering van *Kediri* door Soesoennan INGALOGA.

» » *Toeban*.

» » *Wirosari*.

» » *Gegelang*.

» » *Mendang Koengan*.

De ligging van *Soerabaja* veranderd.

Verovering van *Pasoeroewan*.

» » *Panaroekan*.

Nederlaag van de zonen der Hoofden van *Lamongan*, *Blitar* en *Wirosobo*.

Verovering van *Panangoengan*.

» » *Pamenang*.

» » *Singga*.

» » *Balembangan* en *Banjoewangi*.

Verovering en verbranding van *Singoro*, eene onderhoorigheid van *Balambangan*.

Verovering van *Djapan*.

Komst van den Prins van *Giri* in het district *Kediri*.

Grondlegging der lusthoven van *Poengkoeran* aan den voet van het gebergte.

Verbranding van *Doko* en verdwijning aldaar van den Prins PRAWOTO.

Oorlog van SOEROWI.

KYAHI WIRO SOMO gaat naar *Djipang*.

Verovering van het district *Blora*.

» » » » *Baléga* op *Madura*.

Verdwijning van den ADIPATI van *Kediri* en zijne vrouw, na het omhelzen van den Islam.

Verovering van *Katoedjan*, *Wirosobo* en *Pronorogo*.

Voor het eerst gebruik gemaakt van lansen en zwaarden.

De stad *Padjang* verrees. De palingen stierven, door de menschen vergiftigd.

De Soennan PARWOTO stierf. Vier menschelijke instellingen gingen verloren.

1506. Groote aardbeving.
1509. Eerste verwoesting van *Padjang*.
1510. Verwoesting van *Demak*, de bevolking scheept zich in en ve
1513. Het volk van *Djipang* na den slag van *Kalidadoeng* i vangenschap gebragt.
1515. Stichting van het witte kasteel te *Mataram*.
1517. Gevechten van SÉNOPATI te *Djatasari*.
1521. Het paleis te *Karto* afgebrand zijnde, wordt het ho *Poero* verplaatst.
» De Panumbahan van *Cheribon* komt te *Mataram*.
1522. De ADIPATI van *Poegar*, zoon van den SÉNOPATI, gaa *Demak*, alwaar hij den troon bestijgt.
1525. Soesoehoennan KRAPYAK omsingelt en bestormt *Dem*
» Terwijl de oorlog naar *Grissé*, wordt overgebragt, de Soesoehoennan KRAPYAK te *Mataram*.
1526. Gevecht van *Kaliranan*.
1531. Kyahi HAGENG PAMANAHAN was te *Mataram*. Rijksg werden vergiftigd.
1532. De Sultan van *Padjang* verscheen te *Giri*. Drie Rijk ten werden tot Vorsten verheven.
» Dood van ADIPATI MERTO LOJO.
1535. Kyahi HAGENG van *Mataram* overleed. De instelling Rijksgrooten werden geschonden.
1536. Het volk van *Mataram* valt onder Sultan KERTO *Mala*
1539. Het rijk van *Padjang* werd verdeeld.
1540. De Panumbahan SÉNOPATI regeerde een jaar na d woesting van *Padjang;* de oorlog met *Toeban* viel vo wapens werden door den vloed medegesleept.
1541. De tijd van SINGO PADOE.
1543. De Panumbahan SÉNOPATI kwam van *Madyon*. Vier bestierders regelden het bewind des lands.
1545. De Maduresche oorlog.
1546. De verkiezing van Panumbahan SÉNOPATI tot Sult *Mataram*.
1547. De Panumbahan SÉNOPATI ging oostwaarts; vier P regelden de zaken des lands.
» Eene groote plaag te *Mataram*, en de oprigting des van *Mataram*.
1549. De burgt *Batjingah* verrees. Vier poorten werden d Vorst veroverd.

De oorlog van *Pati* en het bouwen van den burgt van
ıtaram.

Dood van SÉNOPATI, opgevolgd door zijnen zoon. Er ontstond
‹dom door de instellingen des Profeets.

De eerste Bataviasche oorlog.

Bepaling van de tijdmaat en de tweede Bataviasche oorlog.

Pangéran POEGER werd van *Demak* geplaatst te *Koedoes;*
əstelijken bestierden het land.

Pangéran DJONOJO-ROGO werd vertoornd, en verjaagd van
ətaram; de kracht van het koningschap verdween.

De oostelijke volken komen te *Mataram* om heerendiensten
verrigten.

Overwinning van *Balembang'an* en onderwerping van Ra-
n KEMBAR.

De Sultan verhuist naar *Tembajat.* Eene groote koornschuur
ɔrdt te *Gading* door vuur vernield.

De oorlog van *Cheribon* en de eerste verschijning der *Eu-
peanen* aan het hof van *Mataram.*

De gramschap van den Vorst tegen den Minister van *Palem-
ng;* verschijning aan het hof van *Mataram* van het volk van
ınjermasing.

Z. H. de Soesoehoennan KRAPYAK overleed en werd door
nen zoon vervangen. De krachtige instellingen worden ver-
ɱd in het land.

Tweede groote ziekte te *Mataram.* Vervaardiging van de
oote gong, genaamd Kyahi GOBNTOER AGNI. Een kunstmeer
ordt te *Plérêt* gemaakt.

Het rijk van *Wiro Sobo* werd verdeeld. Sultan HADI week
ıar *Mataram.*

Dood van Sultan KERTO, opgevolgd door zijnen zoon.

Sultan HADI rukte met het leger uit *Mataram* en streed bij het
ɔrp *Pasélan* om achterstallige grondlasten van verschillende
oofden. *Lasem* werd verdeeld. De heerschappij werd door
ən Vorst gegrondvest.

Marsch van het volk van *Mataram* naar *Balambang'an* en
'ali en de onderwerping van die volkeren.

De ADIPATI van *Sambang* onderwerpt zich. De leermeesters
ijn vrij van de vorstelijke instellingen.

Het landschap *Pati* werd verdeeld. De geestelijke leera-
en door de Vorsten ingesteld, verdwenen.

1571. De Pangeran MANDHOERO werd gedood te *Lipèn Ta*
» De bouw van de moskee en het huwelijk van den S
met de Prinses KRANON. Het rondzwervende volk (
begeeft zich naar de oostzijde van de *Solorivier*.
1572. Vestiging van het hof te *Plérêt*. Des Keizers lust
meisjes. De Hoofden van alle rangen, de krijgslieden, de k
woners en de bewoners van het binnenland, worden
bevolen twee vrouwen te huwen.
1573. De Minister van *Cheribon* verschijnt en brengt eenen
ten geschenke. Verschijning van den Minister van *Djambi*
dende het overlijden des Sultans. Het eerste Hollandsch
zantschap komt te *Mataram* en biedt een geschenk aa
vier stukken geschut.
1574 Tweede gezantschap der *Hollanders* met verscheiden
schenken.
1575. Groote overstrooming te *Mataram*, en verschijnin
eene staartstar.
1576. Onderwerping van het volk van *Sukadana* op *Borneo*
1577. Onderwerping van de *Siammers*. De Hollandsche Co
nie zendt een groot paard.
1578. De Sultan AGOENG overleed en werd door zijnen
opgevolgd. De stem der landswetten zweeg.
1579. De Vorst te *Malang* stierf. De leering des Profeets
alom.
1580. Het afmaken van eenen olifant.
1582. Invoering van koperen penningen (*Pitjis*.)
1591. De Pangeran SILARONG overleed.
1592. Bevel van den Keizer aan ARIA POERBOJO om WIRO MEN
te dooden.
» Het springen van het kruidmagazijn, waarbij de schil
ten op eene schrikkelijke wijs gedood worden.
» De *Hollanders* geven te *Mataram* twee paarden ten gesc
1594. Het lijk van Raden DOBRAS wordt begraven.
» Buitengewone uitbarsting van een volkaan.
1595. Komst der *Boeginezen* te *Demong*; de magt van *Ma*
vereenigt zich met die van *Montjonegoro* en van de zee
1596. Terugtogt der troepen; *Madura*, *Sumenap* en *Grissé* on
zich van de gehoorzaamheid aan *Mataram*, volgende de
roerling TROENO DJOJO.

De Pangeran Poerbojo, overlijdt. Men strijdt man tegen man.

Het rijk van *Mataram* werd verdeeld door Troeno Djojo De kracht der menschen verzwakte.

De strandvolkeren vereenigen zich, vallen *Mataram* aan en verwoesten het. De Soesoennan verlaat met zijne familie het hof, na het verbrand te hebben en sterft te *Tegal Wangi*; zijn zoon Mangkoerat wordt in zijne plaats verkozen.

Sultan Mangkoerat regeerde te *Tegil*. Aan het uitspansel zag men menschen, door welke een oproer werd voorgesteld.

Troenno Djojo werd overwonnen en het land *Kediri* verdeeld.

Mangkoerat marcheert over *Japara* naar *Kediri* om met behulp van de Compagnie den muiter Troenno Djojo te verdelgen.

Kediri ingenomen; Troenno Djojo geeft zich over.

Karta Soera verrees. De dapperheid scheen rond te dwalen.

Troenno Djojo wordt gedood. De Soesoennan gaat naar *Padjang* en vestigt zijn hof te *Kerta Soera*. Pangeran Poegar wordt oproerig tegen hem.

Pangeran Dipati Poeger werd onderdanig aan *Kerta Soera*. Het stijgende licht schudde de maan.

Opstand van den oproerling Radjoe Nemroed te *Salingo*; het paleis wordt verbrand.

Komst van Afgezanten van *Djohor* en *Palembang* te *Kerta Soera* met eenen olifant ten geschenke.

Tijd van Wono Kasoemmo.

Oorlog van Senopati met Tak. Hij (De verrader Soeropati) stijgt door zijne dapperheid.

Besnijdenis van den Pangeran Adipati; toebereidselen tot eene groote jagtpartij te *Kerta Soera*.

Overwinning op de zuidelijke bergvolkeren. De Panumbahan Romo verdween uit de vesting *Palambang*.

Dood van Kapitein Tak en andere *Europeanen*; opstand der oostervolken, die zich bij Soeropati voegen. Verscheidene persoonlijke gevechten hebben in de gehoorzaal plaats om den Keizer te vermaken.

Deerniswaardige toestand van het hof van *Kerta Soera*.

Brand in de moskee te *Kerta Soera*.

1616. Marsch van het volk van *Balambangan*, komende van het zuiden over *Kediri*, waar zij mannen en vrouwen vermoorden.

1620. Het volk van *Balambangan* marcheert naar *Pasoeroean*, doch wordt te *Patjatan* aangevallen en verslagen, met een verlies van duizend man.

» Het hof te *Kerta Soera* met eenen steenen muur omgeven.

1621. De Pangeran DIPATI huwt eene schoone en beminnelijke Prinses uit het geslacht van POEGER, genaamd Raden AJOE LEMBAH.

» Verovering van *Pronorogo*.

1622. Dood van Raden SOEKRO.

1624. Tweegevecht tusschen de Javanen TÉKO en DJONOLO, waarin beide sneuvelden.

1625. Raden HARJO SINDOER REDJO. Twee monsters verslonden de menschen.

» Marsch van den Soesoehoennan naar *Mataram*, en een gezantschap door hem naar *Mekka* gezonden, ten einde den rang van *Hadji* te bekomen.

1627. De Soesoehoennan MANGKOERAT sterft. Twee bergen schudden de aarde.

1628. De zoon volgt in de regering op en Raden SOERYO KASOEMO matigt zich den rang en titel aan. Laatstgenoemde wordt door het volk van *Kerta Soera* verslagen en gevangen genomen. Pangeran POEGER wordt gevangen genomen en weder losgelaten. Gebelgd zijnde, begeeft hij zich naar *Samarang*.

» Pangeran POEGER vliedt naar *Karto Soera*. Twee draken schudden de aarde.

1629. De Pangeran POEGER wordt tot Keizer verheven; dit geschiedde te *Samarang*. WESTO MERTO JOEDO wordt Secretaris.

1630. Tijdens het bewind van Z. H. den Keizer PAKOE BOEWONO werd er een verbond gesloten met de Compagnie. Er kwam een Admiraal van *Batavia*, die een jaar aan het hof van *Soera Karta* vertoefde. Pangeran POERBOJO kwam te *Pasoeroean*. Het heil van het gansche land ging verloren.

» Het volk van de westelijke zeekust verovert *Kerta Soera* en verdrijft den Soesoenan uit zijn paleis, die oostwaarts gaat en zich met duizend man bij SOEROPATI voegt. De *Hollanders* komen te *Kerta Soera*, vinden het ontruimd en plaatsen den Pangeran POEGER op den troon onder den naam van PAKOE BOEWONO.

Iet rijk van *Pasoeroewan* wordt verdeeld. Drie personen gegen zich dapper.
De gevlugte Soesoehoennan MAS houdt zijn hof te *Kediri*.
De Keizer LÉDANG gaat aan boord en wordt naar *Djakatra* ggevoerd.
Pangeran POERBOJO marcheert tegen den Soesoehoennan MAS overwint hem. SOEROPATI wordt gedood. De Soesoehoennan ft zich aan den Hollandschen Admiraal over, die hem naar *abaja* zendt, van waar hij met de Keizerin en den Minister JENG RONO naar *Batavia* wordt gezonden.
e Dipati DJANBRONO sterft. DJOJO POESPITO wordt begif- met eenen brief, kleeding en twee duizend Spaansche en.
oemenggoeng TJOKRO DJOJO wordt Patih.
noeming van DJOJO POESPITA tot Adipati van *Soerabaja*.
noeming van den Toemenggoeng TJOKRO DJOJO tot Mi- r, welke in het volgende jaar naar *Batavia* gezonden wordt.
eis van den Soesoehoennan naar *Mataram*.
» » » » » *Gading*.
orlog te *Soerabaja*. DJOJO POESPITO keert terug. Het was of het aardrijk bewogen werd.
angeran BALITAR komt te *Kadoeweng*. Pangeran DIPO SONO dt de wacht te *Djojorogo*. Beide Prinsen gedragen zich braaf.
erste krijgstogt van den Commandeur naar *Soerabaja*. Ver- ing van *Soerabaja*, waarbij de Admiraal VAN DER LEE ivelt, die door BRINKMAN wordt opgevolgd.
e Keizer PAKOE BOEWONO sterft en wordt door zijnen sten zoon opgevolgd.
e Admiraal BRINKMAN komt te *Mataram*, en verslaat den geran POERO BOJO.
e Pangeran HARJO MATARAM overlijdt te *Japara*.
angeran BALITAR, die als oproerige door den Admiraal lagen is, vliedt naar *Kamagetan*; hij sterft, zijn lijk wordt *Kerta Soera* gebragt.
e Admiraal wil eene verdeeling maken. De schuddende vermengt zich met het aardrijk.
angeran POERBOJO, ARYO DIPO NEGORO en SOEROPATI wor- gevankelijk naar *Batavia* opgezonden, van waar ARYO er teruggezonden wordt.

1649. Kyahi Toh Djojo voert oorlog met Raden Ibrahim.

1650. De Keizer Prabo sterft, opgevolgd door zijnen zoon. De instellingen gaan verloren; er komt eene schudding onder de menschen.

1651. Zending van den Toemenggoeng Niti Nagoro naar *Batavia*. Dood van den Pangeran Poerbojo.

1652. Aankomst van het lijk van Pangeran Poerbojo, met zijne vrouw en kinderen.

» Reis van Kyahi Adipati naar *Samarang* ter betaling van de schuld des Soesoenans aan de Compagnie.

1653. Pangeran Harjo wordt naar *Djakatra* gebragt. De monsters slagen door dapperheid.

» Gevangenneming van Pangeran Aryo Mangkoe Nagoro en zijne uitlevering aan de Compagnie.

1655. Z. H. de Keizer heeft hofdansers. De vijf zonen van Pandoe beroeren de aarde.

» Dood van den Pangeran Mangkoe Boemi. Aankomst van den Commandeur te *Kerta Soera*.

1656. De grootmoeder des Keizers sterft. H. H. de Keizerin Mas baart eenen zoon. De monsters worden op aarde ten tooneele gevoerd.

» Kyahi Adipati wordt naar *Samarang* gezonden, alwaar hij in het fort der *Hollanders* gevangen wordt gehouden. Komst van den Commandeur te *Kerta Soera*.

1657. H. H. de Keizerin Mas komt van eenen plaiziertogt naar *Mataram* terug. Kyahi Dipati gaat naar *Samarang*. De Keizer begeert het verrigten van godsdienstplegtigheden in de moskee.

1660. Raden Hadipati keert van *Batavia* terug.

1664. Reis van den Keizer naar *Mataram*.

1667. Oorlog met de *Chinezen*. Het rijk van *Karta Soera* wordt verdeeld. Zes Geestelijken beroeren de aarde.

1668. Z. H. de Keizer komt van *Pronaragi*, en *Karta Soera* wordt nogmaals verdeeld; ter zelfder tijd wordt *Randoe Lawang* verdeeld. Zes olifanten schudden het aardrijk.

1670. Overplaatsing van het hof van *Karta Soera* naar *Solo*, onder den naam van *Soera Karta Hadi Ningngrat*.

1671. Er komt een Gouverneur Generaal (Imhoff), te *Soera Karta* met den Pangeran Mangkoe Boemi.

1675. Soesoenan Pakoe Boewono II sterft, en Pangeran Aryo Mangkoe Boemi verklaart zich zelven Keizer.

Veldslag van MANGKOE BOEMI te *Djenar*. Verovering van *Pakalong'an* door hem.

Het regende asch. Eene stemme des donders werd gehoord p de wereld.

Pangeran HAMANGKOE NAGORO boog zich voor *Soerokarta*.

Pangeran ADIPATI wettige troonopvolger heeft eene bijeenomst met Pangeran MANGKOE BOEMI. De vrede wordt hersteld.)e landen worden verdeeld en de Pangeran wordt Sultan an *Jogyo Kerto Hadiningngrat*.

SOKO PROBOJO van *Soerabaya* regeert. De schriftgeleerden vorden aan het hof geroepen.

De Keizer verplaatst het hof westwaarts. De wil des Keizers chittert.

Steenen siridoozen, en de derde binnendeuren der paleizen :omen in gebruik.

Pangeran DJOEROE kwam te *Soera Karta*.

Opstand van Pangéran ARYO MANGKOE NAGORO te *Soera Karta*. De Keizer betrekt zijn nieuw paleis.

De Keizer gaat uit op het plein en doet een pilaar in de ;roote moskee te *Soera Karta* oprigten.

De pilaar wordt door den bliksem getroffen.

De *Siti-tinggil* (*Sitinggil*) of de verhevene grond, waar de Vorst zich vertoont, wordt te *Soera Karta* daargesteld.

De muur wordt rondom het paleis gebouwd te *Soera Karta*.

Pangeran PRABOE DJOKO wordt gevangen genomen.

Z. H. de Keizer PAKOE BOEWONO III, heeft eene ontmoeting net den Raad van Indië POST te *Asem*, waarna de laatstgeioemde naar *Samarang* terugkeert.

In den hof van het paleis van *Soera Karta* wordt een spion evat, genaamd ADI WARSO. De Keizer laat heuvels in den hof naken en dezelve met levende boomen beplanten. De Geeselijken beroeren het land.

De opene luchthuizen worden gebouwd. Men hoort de stem an olifanten.

Er wordt door de Hollanders een nieuw fort te *Soera Karta* ;ebouwd.

Pangeran DIPATI HANOM komt aan de regering te *Soera Karta*.

Raden DIPATI SASRO DININGNGRAT verschijnt te *Samarang* om de heilwenschen en hulde des Keizers den Gouverneur Ge-

neraal REINIER KLERK aan te bieden. De oude instellingen gaan verloren.

1706. Raden MANGKOE KOESOEMO van *Soera Karta* wordt ontslagen.

1707. Pangéran ADIPATI HANOM geraakt in moeijelijkheid. De Compagnie vraagt hulp, op de tijding, dat *Batavia* door de Engelschen zal worden bezocht. Z. H. de Keizer laat duizend man en veertig uitgelezene manschappen oprukken. Het aanzien des lands wordt verhoogd.

1708. Adipati SASRO DININGNGRAT wordt vervangen door Adipati SINDOE REDJO Z. H. de Keizer laat eene beek tot aan het hof maken.

Huwelijk van den Pangeran HADI PATI ANOM met eene Prinses van *Pamekasan*.

1710. Dood van Raden Adipati SINDO REDJO, opgevolgd door Raden Adipati DJAJA NINGNGRAT. De geestelijke leeraren verdwijnen.

1714. Komst van den Edelen Heer GREVING. Dood van Z. H. den Keizer PAKOE BOEWONO III. opgevolgd door zijnen zoon Pangeran ADIPATI ANOM. onder den titel van Z. H. de Soesoehoenan PAKOE BOEWONO IV.

1715. Stichting der groote moskee te *Soera Karta*, waarin Z. H. de Keizer des vrijdags de godsdienst bij woont.

1717. De Edele Heer JAN GREVING komt om de geschillen, die tusschen *Soera Karta* en *Djokjokarta* bestaan, bij te leggen; daarin niet slagende. keert hij naar *Samarang*. Vervolgens verscheen de Admiraal HARTMAN, gevolgd door troepen van de Compagnie, en strandvolkeren, door Tomonggongs van *Tegal*, *Japara*, *Soerabaya*, hulptroepen van *Madura*, en volk van *Djokjokarta* uit de Montjanegarasche landen ; omsingelende *Soera Karta*.

1718. Dood van den Pangéran POERO BOJO en van den Sultan van *Djokjokarta*, die opgevolgd werd door zijnen zoon Pangeran DIPATI.

1720. Dood van den Pangeran MANGKOE DININGNGRAT.

1723. Z. H. de Keizer begeeft zich naar de *Sitinggil* en teekent eene akte van *Batavia*.

1724. Er komen voor het eerst kameelen te *Soera Karta*.

1725. Er komt een Kommissaris Generaal van de magtige Compagnie te *Salatiga*, gaat voorts naar *Soera Karta* en *Djokjokarta*. en keert naar *Batavia* terug. Monsters onderdrukken het land door logens.

Z. H. de Keizer komt te *Salatiga* en heeft aldaar eene bijeenkomst met eenen Edelen Heer.

Raden ARYO TJOKRO WINOTO wordt gevat, toen hij den Vorst in de gehoorzaal opwachtte. Raden DIPATI MANGKOE PRODJO wordt naar *Tojo Mas* verbannen.

Toemenggoeng TJOKRO DJOJO wordt *Pathi* onder den naam van Raden ADIPATI DANOE NINGNGRAT. Er wordt door de Hollanders een fort te *Klathen* (*Klatten*) gebouwd : het getal der kanonnen wordt in het fort te *Soera Karta* vermeerderd. Er heeft eene aardbeving plaats.

De Keizer PAKOE BOEWONO IV sterft op den eersten dag der week, den 13. der maand *Dzoel Hidsjah* (*Doel Hadji* of *Sasi besaar*); hij wordt opgevolgd door zijnen zoon Pangeran DIPATI ANOM, onder den titel van PAKOE BOEWONO V.

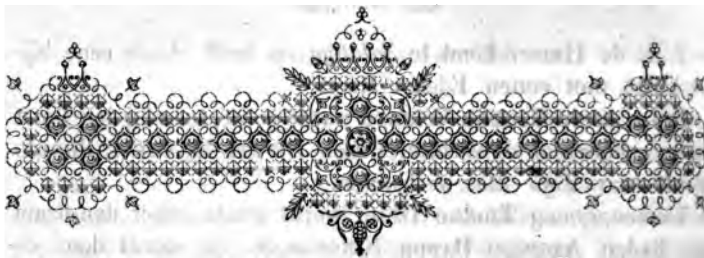
De Keizerin Ratoe KENTJONO echtgenoot van PAKOE BOEWONO V. sterft.

De Keizerin Ratoe KENTJONO, echtgenoot van wijlen PAKOE BOEWONO IV. sterft; zij was de moeder van Pangeran POERO BOJO.

Z. H. de Keizer PAKOE BOEWONO V. sterft op vrijdag den 29. der maand *Dzoel Hidsjah*, zijn zoon volgt hem op onder den titel van PAKOE BOEWONO VI, in de maand *Moharam* (*Soera*).

De Javaansche kronijken melden eenvoudiglijk de gebeurtenissen in opvolgende orde, zonder in bijzonderheden te treden, die op oorzaken of zamenhang betrekking hebben. De Chronogramma's zinspelen echter op oorzaken en gevolgen; doch laten dikwerf veel te gissen over. Wanneer deze van draken of monsters gewagen, worden daardoor gewisselijk vijanden, hetzij *Indianen* of *Europeanen* verstaan.

XV. HOOFDSTUK.

Geschiedenis van Java,

TOT EN MET DE INVOERING VAN HET ISLAMISMUS.

INHOUD.

INLEIDING.

Te midden van het dikwerf onaangename en moeijelijke, dat er aan het boeken van geschiedenissen verbonden is, wordt de schrijver niet zelden door karakters van zoodanige personen opgebeurd, welke door verhevenheid en vastheid van geest, de bewondering en de hulde, of door edele daden en beminnelijke hoedanigheden, de liefde en de hoogachting van tijdgenoot en nakomelingschap verdienen; maar de geschiedenis van *Java*,

voor zoo ver de inboorlingen betreft, biedt in dat opzigt een zeer schraal veld ter bearbeiding aan. Hier verschijnt geen, de eer boven het leven stellende REGULUS of BYLING, maar een zamenzwerende CATILINA; hier geen beschavende NUMA POMPILIUS, geen, de vrijheid grondvestende WILLEM I, maar een wellustige SEXTUS, een bloeddorstige CALIGULA, een wreede DOMITIANUS. Nergens die adel der menschheid, die grootheid van ziel, die uitmuntendheid van karakter, welke in de geschiedenis van *Grieken* en *Romeinen*, van *Germanen* en *Batavieren*, van *Gallen* en *Britten* zoo gedenkwaardig als onvergetelijk, en niet zeldzaam zijn.

Maar dit gemis aan geestkracht, aan volhardenden ijver, moet eensdeels gezocht worden in het volkskarakter, dat van de vroegste eeuwen af, door de Hindoesche godsdienst in eene kwijnende weekelijkheid en tevens in eene laffe, dikwerf onverschillige wreedheid ontaardde, die geenszins met de wreedheid van eenen woesten, maar krachtigen NERO moet vergeleken worden; anderdeels zijn de verwijfdheid en het terugdeinzen van honderd duizenden voor een gering getal dapperen aan het weelderige klimaat, dat inspanning van krachten onnoodig en schier onmogelijk maakt, toe te schrijven, en het zelfde, wat hier van de *Javanen* tegen over de *Nederlanders* geldt, is in den Hindostan ten opzigte van de Hindoes tegen over de *Britten* van toepassing; terwijl aldaar dezelfde oorzaken als op *Java*, ook dezelfde gevolgen gehad hebben. In de geschiedenis van *Java* komen echter enkele mannen voor, die op den algemeenen regel eene uitzondering maken en zich boven hunne landgenooten verheven, doch nimmer dat standpunt bereikt hebben, hetwelk aan eenen ALEXANDER, eenen KAREL XII., eenen WILLEM I., eenen FREDERIK *den Groote*, doet denken.

OUDE GESCHIEDENIS VAN JAVA.

De oude geschiedboeken der *Javanen*, die de gebeurtenissen welke der invoering van het Islamismus op *Java* voorafgaan, vervatten, zijn met mythologische overleveringen, die van den Hindostan afstammen, doorwreven; doch op eene zoo

ongeordende wijze, dat er geen geregeld stelsel van fabelkunde uit opgemaakt kan worden. Onderling verschillen de schrijvers ook zoo zeer in belangrijke opgaven, dat het geheel naauwelijks eenig vertrouwen verdient. Sommigen toch, noemen ADJI SAKA als de eerste Javaansche Vorst met wiens bewind de Javaansche tijdrekening eenen aanvang zou hebben genomen; anderen vermelden hem als de tiende Vorst, die in het Javaansche jaar 1002, en weder anderen als de twee en twintigste Vorst, die in 701 zou geregeerd hebben. Wanneer er nu in de vermelding van hoofdgebeurtenissen een tijdverschil van duizend jaren bestaat, kan er op het boeken van geringere zaken weinig staat gemaakt worden. Wijders zijn velen dier oude geschiedenissen met zoo vele ongerijmdheden en kinderachtige fabelen opgevuld, dat zij geene de minste belangstelling wekken, tenzij bij hem die alleenlijk wenscht te weten, hoe zonderling en verward de gebeurtenissen van den ouden tijd geboekt zijn. Bij RAFFLES in zijne *History of Java* kan de nieuwsgierige dienaangaande inlichting ontvangen; terwijl de kronijken in het vorige Hoofdstuk vervat, alhoewel nog onvolmaakt, eene volledigheid bezitten, die tot heden toe door geenen schrijver is medegedeeld.

De wijze, waarop *Java* zou ontstaan en bevolkt zijn, is reeds vroeger vermeld, terwijl later de manier, waarop het Islamismus op dat eiland is ingevoerd, werd beschreven. Eenige punten moeten hier echter nog aangestipt worden.

GEBRUIKEN DER VROEGERE JAVANEN.

De eerste Opperhoofden der *Javanen* zouden uit de oudsten des volks gekozen zijn en de plaats van verblijf of van rondzwerving, naarmate de behoefte zulks bij den onontwikkelden staat des landsbouws vorderde, bepaald hebben. Waarzeggerij, sterrenwigchelarij en vogelvlugt hadden bij hen groot gezag. Bij gewigtige aangelegenheden hielden zij feesten in het open veld en lieten eenige spijzen over, om eene soort van kraai (*Hoeloeng gagak*) te lokken, terwijl door jongelingen de *Anglong*, zijnde een speeltuig van bamboezen van verschillende

lengten, die van boven open zijn en dunne stokjes bevatten, in eene zekere maat geschud en het geluid van dien vogel nagebootst word.

Wanneer de vogel niet van de spijzen at, of, na er van gegeten te hebben, in de lucht zweefde, op eenen boom ging zitten of eene andere rigting volgde dan zij wenschten te nemen, werd de reis uitgesteld: doch indien dezelve van de spijzen at, en naar hunne bedoelde rigting vloog, werd er eene geit of lam geslagt en een tweede feest aangerigt om de godheid dankbaarheid te betoonen. Bij de afreis werd het Opperhoofd met zijn gezin op eenen olifant of buffel geplaatst of in eene draagkoets gedragen, terwijl de *Angklong* onder luid geschreeuw geschud werd om het Opperhoofd hulde te bewijzen en de wilde dieren te verjagen, die destijds op het eiland menigvuldig waren. *Java* was destijds nog niet van den vasten wal van *Azië* gescheiden, en de olifanten, die er thans niet meer worden aangetroffen, vond men er toen in de wildernissen.

VOORNAME KONINGRIJKEN VAN VROEGEREN TIJD.

De Javaansche geschiedenissen maken melding van verschillende rijken, die vroeger op *Java* zouden bestaan hebben, als: *Gilang Wesi, Astino, Doho Brambanan, Mendang, Kamoelan, Djanggolo, Singasari, Padjadjaran* en *Madja Pahit.*

Wat het eigenlijke *Gilang Wesi* betreft, het heeft nimmer op *Java* bestaan, alhoewel het nu eens gezegd wordt, op het oostelijke gedeelte van dat eiland aan den voet van den berg *Semiroe,* en dan eens in het westelijk gedeelte, waar naderhand *Padjadjaran* gebouwd is, gebloeid te hebben.

Astina wordt verondersteld, nabij *Pakalongan* gelègen te hebben, doch heeft insgelijks nimmer op dat eiland maar in den Hindostan bestaan. De oude *Javanen* en ook nog de hedendaagsche droomen zich nog gaarne in de oudste tijden terug, en na de vestiging van de Hindoes op *Java,* zijn de Heroïsche gedichten van *Indië* vertaald en omgewerkt; en, welligt om de *Javanen* dezelfde gevoelens voor hun land, als de Hindoes voor het hunne bezaten, in te boezemen, is de

Mahabârata, naar de opgaaf van den schranderen DJOJO BOJO, welke volgens sommigen in 701 te *Mendang Kamoelan*, en volgens anderen in 800 te *Kediri* regeerde, door den dichter EMPOE SÉDO vertaald, en den, destijds domme, kinderachtig ligtgeloovige *Javanen* als een nationaal dichtstuk in handen gegeven, hetwelk zij als zoodanig aangenomen en de daarin vermelde personen en steden, (die in den Hindostan te huis behooren), als op *Java* bestaan hebbende, beschouwd hebben. Hieruit is de grootste verwarring ontstaan, want in de oude geschiedenis der *Javanen* komen nu Hindoesche Souvereinen en steden, als Javaansche voor, en zelfs de hedendaagsche *Javanen* zweren als het ware, nog bij dezelven en zijn zoo zeer van hun gevoelen dienaangaande overtuigd, dat zij de plekken nog aanwijzen, waar die personen geleefd en die steden zouden gestaan hebben.

Het Koningrijk *Doho* heeft in de *Kediri* nabij de zuidkust, en het Koningrijk *Brambanan* ter plaatse bestaan, waar thans *Djokjokarta* wordt aangetroffen; het eerste wordt dikwerf vermeld in de geschiedenis van DAMAR WOELAN. *Mendang Kamoelan*, bestond vermoedelijk in het district *Wirosobo*, nabij *Soerabaya*; er worden nog ruïnen van een paleis aangetroffen. Sommige kronijkschrijvers echter melden, dat het hetzelfde rijk was, dat later *Brambanan* heette.

Djanggolo en *Singasari* lagen in het oostelijke gedeelte van *Java*, niet ver van *Soerabaya*, en thans ontmoet men nog *Djanggolo* beoosten die stad; en in het district *Malang* worden bezuiden den berg *Ardjoena*, de ruïnen van *Singasari* gevonden.

Het Koningrijk *Padjadjaran* lag in de nabijheid van het tegenwoordige *Buitenzorg* ter plaatse van het dorp *Bogor*; de verwoesting van hetzelve is reeds vermeld.

Het Koningrijk *Madja Pahit*, dat in de geschiedenis van DAMAR WOELAN ook *Mahos Pahit*, *Modjo Lengko* en *Modjo Leng'oe* genoemd wordt, lag in het distrikt *Wirosobo*, bezuiden de bogt der rivier *Kediri*, in de nabijheid van het dorp *Djapan*.

ADJI DJOJO BOJO.

)e geschiedenis van ADJI DJOJÒ BOJO is in duisternis ge- en het is niet bewezen, dat hij op *Java* geleefd heeft, ıoon dit door de *Javanen* als eene onbetwistbare waarheid ıouwd wordt. In eene der aanteekeningen wordt hij als ragtig Vorst van *Astina* beschreven, die zijnen eersten ster uitzendt om vreemde landen te bezoeken en vreemde n te beschaven. Op *Java* aangeland, ontmoet deze Mi- r een reuzenras, en na menig avontuur en na menig ht met de reuzen, verlaat hij *Java*, keert naar *Astina* terug elt aan ADJI DJOJO BOJO schriftelijk zijn wedervaren mede. ıit blijkt duidelijk, dat DJOJO BOJO niet op *Java* geregeerd , terwijl er nog verder vermeld wordt, dat zulks in het e jaar der Javaansche jaartelling voorviel. In een andere ıiedenis, die aan zijne pen wordt toegeschreven, komt ls de zesde Vorst van *Java* voor, die in het jaar 800 te *ri* geregeerd en vele voorspellingen over *Javaas* toekomst gedaan hebben. De *Javanen*, die DJOJO BOJO als een on- aar Profeet beschouwen, spreken met eerbied van hem gelooven aan zijne Profetiën, waarvan eenigen hier wor- medegedeeld.

n het Javaansche jaar 1801 of 1877 van J.C. *Soera Karta* meer bestaande, zal de zetel des bestuurs naar *Katangga* egd worden, dat naderhand verwoest zal worden, waarna etel in 1870 (1946) naar *Karang Bojo* zal worden verplaatst.)e zetel van het bestuur zal in 1950 (2026) naar *Kediri* egd worden, waar dezelve van ouds was. Het *Pringi* volk *Europeanen*) zal komen, en *Java* veroverd hebbende, zal 1955 (2031) een Gouvernement daarstellen. De Vorst van *ıg* (*Koromandel*) de verovering en ondergang van *Java* nemende, zal eene magt zenden, welke hetzelve zal verslaan van *Java* verdrijven; het eiland aan het Javaansche Gou- ıement teruggeven hebbende, zal die magt in 1960 (2036) r *Koromandel* terugkeeren.

let nieuwe Javaansche Gouvernement zal de hoofdstad *Ka- g Bojo*, zijnde eene ongelukkige plaats, verlaten, en dezelve r *Waringin Koeboe* verplaatsen, nabij den berg *Marto Lojo*. zal geschieden in 2020 (2096). Geheel *Java* zal ophouden ›estaan in 2100 (2176).

De *Javanen* stellen zeer hoogen prijs op deze en andere voorspellingen van DJOJO BOJO, die de Javaansche LUDEMAN is. Het ware goed, een afschrift van zijn werk te bezitten en het te vertalen; want de sluwe Hoofden of Priesters, die iets kwaads in hun schild voeren, gebruiken den naam van DJOJO BOJO tot dekmantel hunner aanslagen, die spoedig bijval vinden, wanneer den ligtgeloovigen *Javaan* wordt diets gemaakt, dat zij door dien waarzegger zijn voorspeld.

LOTGEVALLEN VAN PANDJI INO KARTO PATI.

DÉWO KASOEMO was een groot Vorst met heldere begrippen en hij beminde de jagt. In 846 stichtte hij de stad *Djanggolo*, en hij zond zijne vier zonen en eene dochter naar *Koromandel* om in de godsdienst van BRAMA opgevoed en onderwezen te worden. De oudste zoon, na aldaar eene dochter van een' der grootste Vorsten gehuwd te hebben, keerde met drie groote schepen, beladen met stoffen van waarde, en kunstenaren, die in verschillende vakken bekwaam waren, benevens duizend uitgelezene krijgsknechten hem door zijnen schoonvader als lijfwacht geschonken, medebrengende, naar *Java* weder. Na de terugkomst dezer kinderen uit *Indie*, werden de instellingen, letterkunde en kunsten op *Java* ingevoerd en verspreid. DÉWO KASOEMO verdeelde zijn koningrijk onder hen; aan den oudsten zoon AMI LOEHOER gaf hij *Djanggolo*, aan AMI DJOJO het land *Singasari;* aan LEMBOE MENG'ARANG het land *Arawan* of *Browerno* en aan LEMBOE AMI LOEHOER het land *Doho* of *Kediri*. Zijne dochter DÉWI KILI SOETJI bleef ongehuwd en bevorderde den bouw der tempelen te *Singasari*, wier ruïnen nog gezien worden. AMI LOEHOER, onder wiens regering de aanraking met vreemdelingen bijzonder toenam, had eenen zoon PANDJI INO KARTO PATI genaamd, wiens avonturen stof tot tooneelstukken gegeven hebben, welke thans nog vertoond en in Javaansche en Maleische geschriften bezongen worden. Deze PANDJI wordt, als voor liefde en krijg ontvlamd, beschreven. Ofschoon hij reeds vroeg met ANGGRENNÉ of SEKAR TADJI, eene dochter van zijns vaders rijksbestuurder gehuwd was, deed

zijn vader, die hem met eene dochter van een Opperhoofd van *Kediri* wilde vereenigen, de door hem beminde ANGGRENÉ ombrengen. PANDJI hierover ontroostbaar, scheept zich met het lijk zijner gade in, en in eenen storm vergaan velen der hem vergezellende vaartuigen, zoodat verondersteld wordt, dat hij mede vergaan is. Echter bereikt hij het eiland *Tanah abang* en, na het lijk zijner beweende ANGGRENÉ verbrand te hebben, landt hij met eenige volgelingen op *Bali* aan, alwaar hij den naam van KLONO DJAJANG SARI (De op eene schitterende wijze onverwinnende Jongeling), aanneemt. De Vorst van *Bali* ANDOJO PRONO, (de magtige strijder) verleent hem bijstand en geeft hem zijne dochter de POETRI BALI, (de Prinses van *Bali*) ten huwelijk. Naar *Balambang'an*, het oostelijke gedeelte van *Java* overstekende, huwt hij aldaar met de Prinses van het land, erlangt vele hulptroepen en gaat westwaarts naar *Kediri*, om de Prinses TJONDRO KIRONO (de glanzende maan) te ontmoeten, wier schoonheid en hoedanigheden wijd vermaard waren. Zijne naamsverandering en het vermoeden, dat hij vergaan was, gaven aanleiding, dat hij voor een magtig Vorst, van den overwal van *Indië* gehouden werd; nadat hij zich bij het Opperhoofd van *Kediri* vervoegd heeft, maakt hij zich aan deszelfs dochter bekend, die hij huwt.

In sommige romans wordt melding gemaakt van eenen Prins van het *Goudeiland* (welligt *Borneo*), die met twee Prinsessen te *Djanggolo* komt, zich voor den verlorenen PANDJI uitgeeft en als zoodanig door den vader doet erkennen. Nu treedt KLONO DJAJANG SARI als de wezenlijke PANDJI te voorschijn en wordt na een gevecht met den valschen, als de echte erkend.

De lotgevallen van PANDJI en ANGRENÉ worden op verschillende en zeer uiteenloopende wijzen verhaald; de *Balinezen* noemen hem in hunne tooneelvertooningen, *Si Meldjoe*, dat een rondzwerver beteekent. Het is onzeker of PANDJI een Javaansche Prins of een avonturier uit den Hindostan geweest is; doch hij wordt bij de *Javanen* zeer hoog geschat, daar zij hem als eene menschwording van VISHNOE, en zijne tweede vrouw TJONDRO KIRONO als eene menschwording van SRI, onder den naam van DÉWI GÉLOE voorstellen. Alhoewel er nu op de geloofwaardigheid van sommige punten, PANDJI betreffende, schier geen staat is te maken, blijft zijne geschiedenis immer

een merkwaardig stuk, dat over den vroegeren toestand der *Javanen*, hunne Hindoesche godsdienst, hunne zeden en gewoonten, welke destijds met die der *Balinezen* zouden overeengestemd hebben, licht verspreidt.

Pandji wordt gezegd, het eerst den kris (Inlandsche dolk) op de oostereilanden te hebben ingevoerd, alwaar hij nog hoog vereerd wordt. De invoering der Javaansche speeltuigen en der tooneelvoorstellingen, die een zoo belangrijk deel der volksvermaken vormen, en zoo kenmerkend het eigenaardige der nationale letterkunde bevatten, wordt ook aan hem toegeschreven.

Volgens sommigen zou Pandji zijnen vader bij deszelfs dood opgevolgd en verscheidene jaren geregeerd hebben; volgens anderen zou hij gedurende het leven zijns vaders gestorven zijn. Praboe Djojo Sangoro, Opperhoofd van het eiland *Madura* dat destijds *Noeso antoro* genaamd was, naijverig over de magt van *Djanggolo*, zou op *Java* geland zijn en Pandji met eenen pijl van zijnen eigenen boog gedood hebben, en zulks ter vervulling der profetie, dat niets hem zou kunnen kwetsen dan de ijzeren staf van Djojo Langkoro, waarvan hij zijnen boog gemaakt had. In de volksverhalen op *Madura* wordt dienaangaande het volgende medegedeeld.

« De Vorst van *Noeso Antoro*, genaamd Klono Praboe Djojo beraadslaagde met Goeroe Bramono Kondo en anderen uit zijnen raad over de mogelijkheid, dat hij als Opperhoofd over de nabijgelegene landen zou heerschen. Goeroe merkte aan, dat, dewijl Déwo Kasoemo nog leefde, hij den aanslag niet konde toestaan; maar de Prins hem mededeelende, dat er tijding van den dood van dien Vorst was ontvangen, zeide Goeroe » het is wel, het is u veroorloofd uw ontwerp des noods door geweld ten uitvoer te brengen; doch beproef vooreerst den weg van onderhandeling. Een, op een boomblad geschreven brief werd afgezonden, en toen de zendeling te *Djanggolo* kwam, vond hij den Vorst Angromo Widjojo (Ami Loehoer) gezeten op den *Sitinggil*, in tegenwoordigheid van zijne *Pati's* Koedo Nawarso en Brodjo Noto. Zij spraken over de bedoeling van den Vorst om zijnen titel op zijnen zoon Pandji (Ino Karto Pati) over te dragen, en hadden dit punt nog niet beslist, toen de zendeling verscheen. De

it weigerde den brief zelf te lezen, maar begeerde, dat Minister het zou doen.

oen nu BRODJO NOTO het verzoek van den Vorst van o *Antoro* las, om als Opperheer te worden erkend, onder eiging, de landen van *Java*, in geval van een weigerend voord, te zullen verwoesten, werd hij in den hoogsten d verwoed, en verscheurde den brief zonder er den in- l van mede te deelen, greep de zendeling bij den nek, p hem de stukken in het aangezigt en beval hem on- lellijk tot zijnen meester terug te keeren. PANDJI, die weldra zaak vernam, verzocht zijnen vader om vermomd naar o *Antoro* te gaan.

oen de zendeling bij zijne terugkomst op *Noeso Antoro* gebeurde had medegedeeld, rustte de Vorst eene krijgsmagt m *Djanggolo* aan te vallen, en de bevelhebber ontving titel van DJOJO SANGKORO. Doch alvorens de troepen ver- en waren, wist PANDJI 's Vorsten vrouw, DÉWI SÉNAWATI ijn paleis te doen vervoeren, waardoor de vijandschap der partijen ten toppunt steeg. De Vorst van *Djanggolo* riep broeders ven *Ngarawan* en *Singosari* op, die zich met vereenigden om den vijand af te slaan. De drie Vorsten en een mondgesprek, toen hun de tijding gebragt werd, alrijke vijandelijke troepen geland waren. Zij rukten uit, r werd een slag geleverd, waarin de Vorst van *Noeso ro* vele Hoofden en minderen verloor. Nu herinnerde zich de t den raad, dien GOEROE BRAMONO KONDO hem gegeven ook dacht hij aan het verlies zijner vrouw en aan andere digingen, die hij van PANDJI ondergaan had: hij vermomde dierhalve in het gewaad van eenen daglooner, wapende met eenen boog, voegde zich bij het volk van *Djanggolo* erde op de gelegenheid, PANDJI te ontmoeten. Naauwe- zag hij hem, of hij schoot den boog af, en PANDJI INO TO PATI viel dood ter neder, en zulks naar luid der ge- e profetie, daar de boog, de kris en het mes van DJOJO GORO van den ijzeren staf van DJOJO LANGKORO vervaar- l waren.

RODJO NOTO meldde zijnen Vorst den val van PANDJI, rop de Vorst opstond en in het digtste van den strijd rende; viel den Vorst van *Noeso Antoro* met den kris aan en sloeg hem.

GOEROE BRAMONO KONDO den Vorst verslagen ziende, wilde ontsnappen; doch zijne bovennatuurlijke kracht verdween, en door den Vorst van *Djanggolo* gegrepen zijnde, werd hij, benevens al het volk van *Noeso Antoro* omgebragt, hetwelk zich niet door de vlugt kon redden. Daarop vergaderde ANGROKO WIDJOJO zijnen raad even als vóór den krijg, en op den *Sitinggil* gezeten, verklaarde hij, dat dewijl PANDJI INO KERTO PATI niet meer bestond, hij zijnen kleinzoon MAHESSO LALÈJAN tot zijnen opvolger wilde benoemen, dewelke alzoo in het jaar 927 Opperhoofd van *Djanggolo* werd; na eenigen tijd geregeerd te hebben, benoemde hij zijnen oom BRODJO NOTO tot *Tomonggong* van *Djonggolo* en begaf zich naar de *Koedoe*. Hij werd aldaar door zijnen zoon BANDJARAN SARI opgevolgd; deze gewan MOEDANINGKOENG, wiens zoon MOEDA SARI, RADEN PANGKAS gewan, welke het bewind van *Java* in het jaar 1084 aanvaardde. Hij vestigde zijne hoofdstad te *Padjadjaran*.

De faam, die de daden van PANDJI wijd en zijd verspreidde, overschaduwde zijne opvolgers en plaatste hunne verrigtingen op den achtergrond. Het schijnt echter, dat MAHÊSSO LALÉJAN door de afzonderlijke opperhoofden van *Browerno*, *Singasari* en *Kediri* de oppermagt van *Djanggolo* deed erkennen; doch hij werd zelf door de zamenspanning van zijnen loozen Minister BOKO, die met een' zijner broeders hem van zijn erfregt wilde berooven, genoopt, zijne hoofdstad te verlaten, en bij de scheuring van zijn oostelijk Koningrijk, werd hij de stichter van een rijk, dat op een westelijker gedeelte van *Java* lag. Niet alleen aan de trekken van zijnen Minister, maar ook aan eene verschrikkelijke ziekte, welke destijds in de oosterdistricten van *Java* heerschte, wordt de oorzaak van zijne verhuizing toegeschreven. De eerste uitbarsting van den berg *Kloet*, waarvan melding gemaakt wordt, had te dezer tijd plaats, en deed zich als de donder hooren, terwijl de asch, door den berg uitgeworpen, het land in eene tastbare duisternis hulde. Toen de ziekte nog bleef voortwoeden, zouden volgens de overlevering, de inwoners, welke den Vorst niet gevolgd hadden, zich ingescheept en zee gekozen hebben, zonder dat er van hen verder iets vernomen is.

MAHÊSSA LALÉJAN, ook KOEDA LALÉJAN genaamd, ging met zijne moeder TJONDRO KIRONO naar *Blora*, alwaar hij den

ındslag eener nieuwe hoofdstad legde, die hij naar de oude
ɔfdstad van het eiland *Mendang Kamoelan* noemde. Ook
ı hier moest hij voor de voortdurende lagen van Boko,
naar het Oppergezag stond, vlugten, en hij zag zich
ldra verpligt bij eenen heilige, toevlugt te nemen, tot dat
Hoofd van *Giling Wessi*, genaamd Prau' Tjator, krijg
t Boko voerde, waardoor hij gelegenheid vond, zijn gezag
herwinnen. In vereeniging met de strijdkrachten van dat
ofd, overwon hij Boko, verwoestte zijne hoofdstad en ver-
ındde dezelve.

Boko wordt gezegd, eene misdadige neiging voor zijne
ene dochter gevoed te hebben, die hij, daar zij hem ont-
ek, in een nabijgelegen woud afzonderde. Hij had eenen man
zijne dienst, Bandoeng Prakoeso genaamd, een afstam-
ling van Aroe Bandoeng van *Balambangan*, en alzoo van
rang Kalang, het laatste Opperhoofd van *Brambanan*. Deze
n verlangde zijne dochter ten huwelijk; de vader stemde
rin toe, mits hij de tempelen van het oude naar het nieuwe
ndang Kamoelan zou verplaatsen. Nadat hij aan den *Sanggar*
ɔfferd en veertig dagen slapeloos boete gedaan had, stond
het midden van den laatsten nacht eene vrouw op, die,
ıder te ontwaken, op het rijstblok sloeg. (Dit heeft hetzelfde
ɔl als bij ons het luiden van de alarmklok.)

Nu meenende, dat het dag was, staakte hij zijne boetdoe-
ıg, en bevindende, dat de starren nog schenen; sprak hij
ıen vloek uit over de vrouwen van *Brambanan*, dat zij
nmer zouden huwen voordat zij grijs waren. Deze man zou
arop in eenen hond herschapen of een rondzwerver, even
ı de boschhonden geworden zijn; vervolgens zou hij de
ıchter van Boko in het woud ontmoet hebben. Een zoon uit
ınnen onechten staat geboren, vermoordde zijnen vader en
ıwde zijne moeder. Uit dit huwelijk zou het volk afgestamd
n, dat thans den naam van *Kalang* draagt en zich door
n zwervend leven onderscheiden heeft, doch thans voorna-
lijk in *Demak*, *Kendang* en *Kali Woengoe* gevestigd is.

Tjitro Aroeng Bojo, ook Tjamoro Gading genaamd, broe-
van Mahesso Laléjan door Boko bedrogen zijnde, ver-
ɔrf eenen aanhang te *Djanggolo*, scheepte zich in en vertrok
ır *Celebes*, waar hij zich zelven vestigde, en vooronderstеld

wordt dezelfde te zijn, die onder den naam van SAWIRO GADING de eerste Vorst was, waarvan de *Boeginezen* gewag maken.

MAHÊSSO LALÉJAN door de hoofden van *Banjoe Mas*, *Loerong Tengah* en *Tegal* om hulp tegen de *Chinezen* verzocht zijnde, die door hunne afpersingen en onderdrukkingen de bevolking kwelden, viel hen aan, doodde hun Opperhoofd en verloste de inwoners van hunne uitzuigers en onderdrukkers. Van dit tijdstip af hebben de *Chinezen* zich over het geheele eiland verspreid. MAHÊSSO LALÉJAN ging westwaarts voort tot aan *Gilang Wessi*, dat in de zuidelijke provinciën gelegen was, nabij het gebergte van *Tjidamar*, een district van het latere district *Soekapoera*, dat in de fabelachtige verhalen gezegd wordt, de oude hoofdstad van *Watoe Goenong* geweest te zijn. Twee metalen kanonnen vindende, beschouwde hij die als eene aanduiding voor de stichting zijner nieuwe hoofdstad; hij bouwde eene stad en een paleis op de plaats, die hij *Padjadjaran* of eigenlijk *Pakoewan Padjadjaran* noemde, naar eene rij (*Djadjar*) van boomen, die *Pakoe* heeten. Het opperbewind over het land aanvaardende, nam hij den titel aan van BROWIDJAJA MAHÊSSO TANDRAMAN. Deze Vorst was een groot voorstander van den landbouw en moedigde de volksklasse door zijn eigen voorbeeld tot het akkerwerk aan. Hij was het, die den rijstbouw in de westelijke landschappen invoerde en de buffels onder het juk brak, waardoor hij den naam van MAHÊSSO en zijne afstammelingen die van MOENDING ontvingen, beteekenende de eerste naam in het Javaansch, en de laatste in het Soendasch een buffel. Volgens de Soendasche overlevering kwamen de wilde buffels onder de regering van dezen weldadigen Vorst uit eigene beweging uit de wouden om hunnen nek ter dienste der menschen onder het juk te krommen.

De oudste der twee zonen van dezen Vorst, vond geen behagen in het huisselijke leven, begaf zich in vreemden handel en ging over zee, terwijl de jongste zijnen vader in het jaar 1112, onder den naam van PRABOE MOENDING SARI, in de regering opvolgde. Er verliepen zeven jaren alvorens hij zijne regering bestendiglijk kon bevestigen; en kort daarna keerde zijn oudere broeder uit *Indië* terug, die het Islamismus omhelsd hebbende, den titel verwierf van HADJI POERWA of eerste Pelgrim. Hij trachtte vergeefs zijnen broeder tot hetzelfde geloof over

te halen, en door eenen *Arabier*, afstammeling van SEID ABAS ondersteund, verwekte hij onlusten, die aanleiding gaven, dat de Vorst zijnen zetel westelijker verplaatste alwaar, thans nog de naam van *Padjadjaran* in het district *Bogor*, nabij *Buitenzorg* is bewaard gebleven.

HADJI POERWA, ongelukkig in zijne pogingen, en voor de woede des volks beducht zijnde, vlugtte naar *Cheribon*, destijds eene onbewoonde wildernis, alwaar hij eene schuilplaats vond.

De volgende Vorst van *Padjadjaran* was MOENDING WANGI (de welriekende buffel) die in het jaar 1179 aan het bewind kwam.

Hij had vier wettige kinderen, het oudste, eene dochter, werd op hare weigering, om in het huwelijk te treden, naar de zuidkust verbannen, alwaar haar geest nog heden onder den naam van RATOE KIDOEL wordt aangeroepen; het tweede kind, insgelijks eene dochter, werd blank en ziekelijk geboren en naar een eiland van *Djakatra* verbannen, dat daardoor den naam van *Poeloe Poetri* of Prinsesseneiland ontving, van waar zij door de Blanken zou weggevoerd zijn, die, volgens de Javaansche Schrijvers, op dat tijdstip handel op *Java* dreven; het derde was een zoon, genaamd ARIA BABANG'A, die tot Vorst van *Galoe* benoemd, en het vierde, Raden TANDOERAN, die tot zijnen opvolger benoemd werd. Hij had ook eenen zoon bij een bijwijf; doch ten gevolge der verklaring van eenen boeteling (die onregtvaardiglijk door MOENDING WANGI was omgebragt) dat deszelfs dood zou gewroken worden, indien hij immer eenen onechten zoon kreeg, wilde hij denzelven in zijne jeugd ombrengen; maar de schoonheid van het kind belette hem zulks zelf te doen; hij sloot het in een kistje en liet het door een' zijner Grooten in de rivier *Krawang* werpen. Het kistje door den stroom de rivier afgevoerd wordende, werd door een' visscher opgenomen, die het kind als zijn eigen opvoedde tot aan deszelfs twaalfde jaar, toen hij het, daar het veel aanleg toonde te bezitten, naar *Padjadjaran* bragt om zich te bekwamen, en onder het opzigt zijns broeders plaatste, die in het vervaardigen van ijzer- en staalwerken ervaren was. Hij gaf het den naam van BANJAK WÉDI. De jongeling werd weldra een bedreven smid, en zou volgens de fabelachtige overleve-

ring, het gloeijende ijzer met de vingers gesmeed hebben. Hij werd het hoofd der *Pandi* of ijzersmeden, en in den dagelijkschen omgang met zijnen vader Moending Wangi toegelaten. Eene ijzeren kamer of kooi gemaakt hebbende, die bijzonder de aandacht van den Vorst trok, slaagde hij er in, hem in dezelve te doen slapen, waarna hij de deur sluitende, hem, volgens sommige verhalen, levend verbrandde, en volgens andere, bij *Kandang Wessi* in de zuidzee liet werpen, waardoor de profetie van den boeteling vervuld werd.

Banjak Wedi verklaarde nu, wie hij was en aanvaardde het bewind; doch, door zijnen broeder Tandoeran wederstaan wordende, die tot opvolger zijns vaders bestemd was, verliep er eenige tijd, alvorens zijn gezag erkend werd. In een algemeen gevecht zijnen broeder verslaande, vlugtte dezelve met drie volgelingen, en Banjak Wedi werd als Souverein erkend onder den titel van Brawidjaja Tjioeng Wenara (of Wannoro).

Raden Tandoeran aan de rivier *Goentoeng* gekomen, zocht eene schuilplaats ten huize eener weduwe, en naderhand zijne zuster ontmoetende, die eene boete op den berg *Tjermai* deed, werd hij door haar aangemoedigd, oostelijker te gaan, en tot dat einde eenen vogel los te laten, die hem zou voorgaan tot aan het district *Wirosobo*. Hier vond hij eene plant, genaamd *Madja* (*Modjo*), die zich om eenen boom slingerde. Hij wilde van de vrucht eten, doch vond die zeer bitter, wierp haar weg, en vroeg Kyahi Wiro naar de oorzaak harer bitterheid, «Ik heb gehoord,» zeide Kyahi Wiro, «dat uwe voorvaders alhier, in de *Broto Joedho* (strijd der telgen van Broto) vochten.» «Dan zullen wij» zeide de Vorst «hier stil houden, en ons Koningrijk vestigen onder den naam van *Madja Pahit.*»

Dit was in het Javaansche jaar 1221. In het Javaansch beteekent *Pahit* bitter, en *Madja* even als *Mahos* de naam des booms, zoodat het rijk in de hooge taal ook *Madja Pahit* genaamd werd. Raffles verklaring en gissing ten dien opzigte, vervallen alzoo; de naam *Madja Lengko* wordt ook aan *Madja Pahit* gegeven.

Raden Tandoeran werd het eerst ondersteund door het volk van *Toeban*, dat de aankomst van eenen Prins van koninklijke afkomst vernemende, zich onmiddellijk onder zijnen standaard schaarde. Aria Babanga, die door zijnen broeder

Tjioeng Wenara van *Galoe* verdreven was, voegde zich bij zijnen jongeren broeder Raden Tandoeran, en werd belast met de zorg der oosterlijke landen langs de rivier van *Solo*, onder den titel van Aryo Panoelar. Weldra hadden er aanzienlijke volksverhuizingen uit *Padjadjaran* ten gevolge van zware lasten, plaats.

Brama Dedali zou, aan het hoofd van acht ijzersmeden insgelijks *Padjadjaran* verlaten hebben. Zij werden tot aan de rivier *Pamali* in *Brebès* vervolgd; het gelukte hun te ontkomen en zij werden te *Madja Pahit* met vreugde ontvangen.

Tjioeng Wenoro de uitlevering der ijzersmeden eischende, ontving eene stellige weigering en verklaarde alzoo zijnen stiefbroeder den oorlog, wiens gezag zich tot *Batang* uitstrekte.

De twee Vorsten trokken met hunne legers naar het midden des eilands; de magt van *Madja Pahit* was te *Oengaran* en die van *Padjadjaran* te *Kaliwoengoe* gelegerd. Een algemeen gevecht had plaats, hetwelk tot geene beslissing leidende, door een persoonlijk gevecht tusschen de beide Hoofden zoude gevolgd zijn, indien zij niet onderling overeengekomen waren, dat voortaan de westelijke landen aan *Padjadjaran*, en de oostelijke aan *Madja Pahit* zouden onderworpen zijn. Er werd nu eene lijn zuidwaarts van eene steenen kolom getrokken, die nabij deze plek ter gedachtenis aan de overeenkomst geplaatst werd. Dit verdrag, dat in het Javaansche jaar 1247 zou gemaakt zijn, schijnt met den dood van Tjioeng Wenara te hebben opgehouden, want verscheidene der beste landen, vooral beoosten *Tji Pamali*, werden verwoest en de volgende Opperhoofden, niet in staat, de orde en onderdanigheid te herstellen, zouden zich onder de onmiddellijke bescherming van *Madja Pahit* gesteld hebben. Zij stonden het kanon *Njai Stomi* en andere stukken van minder kaliber af, die als de *Poesaka* of erfenis van *Padjadjaran* beschouwd werden, en ook thans nog door de Vorsten van *Java* als heilig beschouwd worden.

De verdere lotgevallen van de Rijken *Madja Pahit* en *Padjadjaran* zijn bij de beschrijving der *Invoering van het Islamismus op Java*, blz. 293, en vervolgens, reeds vermeld.

XVI. HOOFDSTUK.

Geschiedenis van Java.

LOTGEVALLEN VAN DAMAR WOELAN,

OF HET INNERLIJKE LEVEN DER HOOGERE EN MINDERE STANDEN IN DE DERTIENDE EEUW, AAN DE HOVEN VAN *MADJA PAHIT* EN *BALAMBANGAN*.

INHOUD.

Browidjojo sterft. — Zijne dochter Kasoemboe Kentjono Woengoe vervangt hem. — Haar roem. — Gehoorgeving ten hove. — Rijkssieraden. — Gesprek tusschen de Vorstin en den Rijksbestierder. — Hanjasmoro zijne dochter. — Ki Pati Hoedoro doet boete in de holen van *Si Golo-Golo* en smeekt om eenen zoon. — Geboorte van zijnen zoon Damar Woelan. — Zijne droefheid over zijnen, hem onbekenden vader. — Zijne gesprekken met zijne moeder en haren vader Ki Boejoet. — Hij maakt zich gereed om naar *Madja Pahit* te gaan. — Zijne reis. — Aankomst en slechte behandeling aldaar. — Hij wordt stalknecht. — Zijne makkers. — De Prinses Hanjasmoro bespiedt hem. — Gesprekken. — Damar Woelan volgt haar, en wordt door hare broeders aangevallen, die hij op de vlugt drijft. — De Rijksbestierder wil hem laten vermoorden, maar Hanjasmoro verwerft genade voor hem. — Zij beide worden opgesloten.

In de geschiedenis van *Madja Pahit* bekleedt Damar Woelan ook Damar Sasi genaamd, eene voorname plaats; het Javaansche handschrift, dat zijne lotgevallen bevat en bij mij berust, is een heroïsch gedicht, zeer geschikt om den aard der hofgebruiken van dat rijk mitsgaders het innerlijke leven, de woorden en daden van de hoogere standen der *Javanen* van de dertiende eeuw, te doen kennen; het werpt een, tot nog toe bij

den *Europeaan* onbekend licht over de Javaansche huishouding van vroegeren tijd, en leert ons, bij vergelijking, dat de hedendaagsche *Javanen* niet veel van hunne voorvaderen verschillen.

Eenige gebeurtenissen zoo als zij in hetzelve voorkomen, deel ik tot dat einde hier getrouwelijk mede. Onder het artikel *Letterkunde* zal een gedeelte van den Javaanschen tekst voorkomen.

Browidjojo had zijns gelijken niet; hij was een regtvaardig Vorst, behulpzaam, zonder wedergade op aarde, voorwaar een verheven Vorst, gevreesd in den strijd; alle landen op *Java* en op den overwal bragten hem schatting. Browidjojo verdween (overleed) en bezat geenen zoon, maar eene dochter, een verheven meisje op aarde; genaamd Koesoemoë Kentjono Woengoe (gouden purperbloem); zij was veertien jaren en wilde niet huwen, vervangende haren vader in het bewind als Vorstin van *Madja Pahit*. Geheel het bestuur ging op haar over; het volk van *Madja Pahit*, raadslieden, leeraren en boetelingen, die vermolmd hout aten, getuigden eenparig, dat de Vorstin geen evenbeeld had. Ouden van dagen, wijzen, pelgrims, leeraren, leerlingen, ambtenaren, kunstenaren verzochten haar te dienen. Haar bewind was bloeijend, rustig; als stroomend water, hare weldadigheid. Zij zocht het welzijn des lands, benoemde Logender tot Rijksbestierder en eerde hem als haar vader. Hare bevelen waren zoet als suiker; het landvolk werd verheugd en rijk.

Zij leefde zeer teruggetrokken; wanneer zij kwam om te beraadslagen, bleef zij achter eene gordijn, gezeteld op eenen gouden troon. De gordijn had gele franjes. De bevolking, de rijksraden en ambtenaren kenden haar gelaat niet, maar hoorden slechts hare stem; als zij sprak, verteederde zij op eene liefelijke wijze, als of zij de zielen aangreep. Wanneer zij in de gehoorzaal zat, was dezelve vervuld met dienaren; de ambtenaren zaten op eenigen afstand.

Schitterend waren zij, die verschenen. De Rijksbestierder zat vooraan; er waren ook zeer schoone kinderen, gesnedenen, papoewas, tweelingen, zwarten, aan elkander gegroeiden, gebogchelden en dwergen; (deze behoorden zoo wel tot de staatsie der Javaansche Vorsten als de volgende voorwerpen,) digt bijeen gevoegde lansen met goud beslagen, gele zonnescher-

men. De draagsters der rijkssieraden zaten links en regts, houdende op den schoot, Japansche wapens met juweelen omzet, rekken om zakdoeken op te hangen, gouden hanen, gouden herten, gouden slangen, blinkende schotels met diamanten omzoomd, gouden nappen met gouden kruiken. Op een teeken van de Vorstin naderde de Rijksbestierder en zij zeide: «Vader Rijksbestierder! wat staat mij te doen, daar ik, eene Koningin, mijnen Vader vervang? In opregtheid wil ik regeren.» De Rijksbestierder antwoordde: «Ik verbid uwen toorn, (dat is: verschoon mij); alle menschen, (nu worden alle rangen opgenoemd) vertrouwen op de opregtheid der geliefde Vorstin.» De Vorstin beval (vroeg): «Vader! hoe is thans de welvaart van het geringere volk in vergelijking met die van vroegeren tijd?» De Rijksbestierder antwoordde: «Thans is er welvaart, o Gebiedster! in vergelijking met voorheen.» De Vorstin glimlachte inwendig.

De Rijksbestierder sprak verder: «Meesteres! geliefde Vorstin! Er zijn twee schepen ten anker gekomen met Afgezanten van den Koning van *Wandan* en van dien van *Engeland* (?) om het hof aan de Gebiedster te maken en morgen ochtend de schatten dier beide vaartuigen aan te bieden. Het ware goed in den echt te treden, waarde Koninklijke Gebiedster; het is niet goed alleen te zijn, maar goed, te huwen, om kinderen te verwekken, en wanneer uwe Majesteit ontslaapt, eenen opvolger te hebben.» Bijna werd de toorn zigtbaar op het gelaat der Koningin. Zij zeide: «Thans wil ik niet huwen; doch mijn Vader, waar zijn vrouwen den mannen niet genegen?

In het vervolg wil ik huwen, wanneer ik den man mijns harten zie; een Rijksgroote van *Madja Pahit*, die dapper, onversaagd en van gelijke geboorte is, met eene ruige borst en zware knevels. Laat de Afgezanten wederkeeren; thans wil ik niet huwen. Al zijn hunne Vorsten rijk, schatten aanbiedende; ik zelf ben rijk. Zijt omzigtig mijn vader of gij vergert de zaak. Mijne rampafweerders, mijne dienaren, en mijn volk, hetwelk durft te sterven, dragende het zwaard, roep die spoedig; roep alle grenswachters, het volk der Montjonegorosche landen, den Adipati van *Doko*, mijne bondgenooten; rust hen uit ten strijde; behartig die zaak.» De Vorstin deinsde af en ging in het binnenste van het paleis, gevolgd door hare hofjuffers.

Van HANJASMORO, jongste kind van den Rijksbestierder, wordt alleen gezegd: Zij was onvergelijkelijk, schoon als een gouden beeld, ervaren in allerlei werk, borduren en vlechten en bedreven in het lezen der Kawitaal.

KI BOEJOET van PALOEH HAMBO, was een welgesteld en ervaren man; hij had eene dochter; zij was gehuwd met KI PATIH HOEDORO, welke vroeger PEPATIH te *Madja Pahit* was geweest, doch na den dood van BROWIDJOJO zich beleedigd achtte, omdat zijn broeder KI LOGENDER hem verving, en beschaamd zijnde, het land verliet onder den naam van KI SAMBODJO. Hij begaf zich in den handel, matte zich zeer af, en werd door den ouden POLO HAMBO tot schoonzoon aangenomen. Toen zijne vrouw zwanger was, begaf hij zich in de holen *Si Golo-Golo* genaamd, eene plaats, waar ieder, die er komt, dood valt. Hij martelde zich zelven, ten einde zijn verzoek aan de godheid vervuld te zien, om eenen zoon te erlangen, die het Koningrijk *Madja Pahit* mogt regeren; wijders beval hij zijner vrouw. «Indien mijn kind een zoon is, noem hem DAMAR SÀSI; indien het eene dochter is, noem haar zoo als gij wilt. Zij bragt eenen zoon ter wereld, en noemde dien DAMAR SASI, H (Maanlicht) of DAMAR WOELAN, L.

Een jongeling geworden zijnde, spoorde zijne moeder en grootvader hem onophoudelijk aan om te huwen, doch hij weigerde zulks, en nam geen genoegen in de beschikkingen der oude, bejaarde en jonge weeuwtjes, noch in die der vrijsters. Weenend vroeg hij naar zijnen vader; drie nachten schreide hij bij zijne moeder, die bedrukt werd van gemoed, zeggende: «voorwaar, gij zijt mijn kind, ik heb u ter wereld gebragt; ik was eene pisangmaagd, ongehuwd; gij ontstondt door den wil van BATHORO.»

DAMAR WOELAN antwoordde: «o moeder! al hadt gij eenen pisang tot echtgenoot gehad, zoudt gij dien hebben kunnen planten, indien het de wil van BATHORO geweest ware.» De moeder werd zeer bedroefd, weende, klaagde met een gebroken hart en zeide snikkende: «Daar het blijkt, dat ik verlaten ben, kan ik niet blijven; het is beter dat ik sterve, daar ik mijnen zoon niet kan beschermen.» Door haren zoon om inlichting over zijnen vader lastig gevallen, vlugtte zij weenende. Hare reis wordt niet vermeld. Zij knielde aan de knieën haars va-

ders. Ki Boejoet zeide: «Vrouwe, wat weent gij? zij antwoordde zachtjes:» de oorzaak van mijn weenen is de bedroefdheid mijns gemoeds omdat de kleinzoon mijns geliefden meesters, weenende naar zijnen vader vraagt:» Ki Boejoet zeide: «Het is fraai; het ware beter, dat mijn kleinzoon Damar Sasi vroeg om te huwen, om zijn gemoed te stillen; geef hem goudgeld; laat hem dobbelen, tollen of hanen doen vechten.» Damar Sasi verscheen vervolgens op bevel zijns grootvaders, boog zich terstond aan deszelfs voeten als een gevouwen stuk papier. Ki Boejoet zeide: «Ach ziel van mijn kleinzoon! het ware u beter te trouwen; al hebt gij geene spijs, gij zijt frisch en welvarend; huw tot troost van u zelven. Ik kan voor u eene dochter vragen van voorname mannen, van hovelingen, van kunstenaren.» Damar Sasi antwoordde zachtjes: «Mijn geachte grootvader, ik weiger te huwen; wat ik vraag, is slechts te weten, waar mijn vader is; stierf hij, men wijze mij zijn praalgraf; indien hij leeft, waar is hij? Allervurigst verlang ik daar ik nog leef, «Vader!» te kunnen zeggen. Mijn hart is gekweld: ik kom bij hen, die met vogelen spelen, dobbelen, tollen of het pitjesspel spelen; ik kom, allen stuiven uit elkander, in spotternij uitroepende: Damar Sasi heeft geenen vader, hij is een vuurtelg, een kind van heet water, een mensch uit eenen boomtronk met een kleed ombangen; Damar Woelan heeft geenen vader.» — Ach, mijn grootvader! duid mij de plaats mijns vaders aan; ik neem afscheid om te gaan rondzwerven in eenzame grotten, in heilige wouden;» Ki Boejoet zeide: «Ga niet mijn zoon; gij bezit eenen vader, genaamd Ki Patih Hoedoro, weleer Rijksbestierder van *Madja Pahit;* maar uw vader is Pelgrim geworden, boete doende; uwe wording afsmeekende, heeft hij zich zelven uitermate gemarteld, opdat gij *Madja Pahit* zoudt regeren. Doch ik ontwaar in mijn hart, dat uw vader gestorven is; want als hij nog leefde, zou hij voorzeker spoedig gekomen zijn; de plaats, waar uw vader zich doodgekweld heeft, ken ik niet. «Damar Woelan herhaalde zijn besluit, doch Ki Boejoet zeide: «Waartoe zou het dienen, dat gij op weg gingt?» Nu omhelsde zijne moeder hem weenende, zeggende: «Ach! ziel van mijn kind, ga niet mijn meester; ik zou het besterven indien ik uwe oogleden niet zag.» Ki Boejoet zeide:

«Dien liever *Madja Pahit;* de broeder uws vaders is er Rijksbestierder; hij heet LOGENDER. Heeft hij zulks vergeten volgens de gewoonte van dezen tijd, keer dan terug; gij moet u niet te zeer opdringen.» DAMAR WOELAN nam afscheid; op het voorplein gekomen, zeide zijne moeder, weenende: «Kom eerst in huis mijn kind, kleed u fraai aan, indien gij u als een gering persoon aankleedet, zouden velen zulks aan mij wijten. Uw vader had weleer het bewind over al de onderdanen van *Madja Pahit.»* Nu trok hij een oranjekleurig kleed aan met geborduurde slippen, zette eenen vorstelijken hoed op, trok eene gele broek aan, stak eenen uitgesnedenen kris op zijde en omgordde zich met eene zijden sjerp. De moeder zeide: «Wat hebt gij een schoon ligchaam, o meester uwer moeder!» De grootmoeder zeide zacht en liefelijk: » ach mijn ziel! blijf niet lang weg, wat zou er van uwe moeder worden, die vroeger door uwen vader verlaten is.» Onder het koesteren van de beste zegenwenschen, worden betel, tabak, pinang en gambir toebereid ten einde zijne lippen rood mogen zijn, en een geopende zakdoek (die in de hand of over den schouder gedragen wordt,) wordt hem gegeven.

DAMAR WOELAN nam afscheid, zijne lijfbedienden volgden hem. In de buurt kwamen de oude vrouwen, vrouwen van middelbare jaren, getrouwde vrouwen, vrijsters en weduwen om hem te zien; zij verdrongen elkander op de kleine wegen. De koopvrouw SAMBIROWO zeide: «zijne schoonheid is zonder evenbeeld, zijne kleeding is prachtig.» Eene maagd zeide; «waar is de woning van dezen reiziger, die bovenmate schoon is?» «Het is een jongeling van *Paloe Hambo,»* zeide eene andere «welriekend is het hart van dezen jongeling, die eenen goeden reuk achterlaat; hij roert het gemoed; *Paloe Hambo* zal doodsch en eenzaam worden; voorwaar! de bloem gaat verloren door het vertrek van DAMAR WOELAN, de schoonste jongeling van *Paloe Hambo.»* Eene harer vriendinnen zeide: «welligt gaat hij naar het hanengevecht, en, neemt hij mijn kapitaal aan, ik wil het hem geven.» SAMBIROWO zeide: «Kom aan mijne kraam, voorzie u van lange cigaren.» Eene andere zeide: «Kom aan mijne kraam, ik zal u betel bereiden met bloemen, welriekende pinang, gele sirih en fijne kalk.» Hare buurvrouw zeide: «SOELASTRI heeft veel praats;» nu ontstond er een

gevecht en de kramen werden omvergeworpen; NOJO GINGGONG raapte spoedig de goederen op en stak de gebakken koekjes met stroop in den zak; hij vlugtte met SABDO PALON; hunne kleederen (zijnde sarongs) vlogen omhoog, en vrouwen en vrijsters schertsen daarover op eene onvoegzame wijs.

DAMAR WOELAN reisde voort en kwam te *Madja Pahit;* hij begaf zich naar het paleis van den Rijksbestierder; de eerste poort doorgegaan zijnde, kwam hij aan de tweede, alwaar het volk hem aanstaarde, terwijl hij rondzag; velen dachten: hij is een voorname bloedverwant, en durfden hem niet aanspreken, daar hij zich zoo luisterrijk voordeed, en geenen eerbied betoonde. LAJANG SÉTRO oudste, en LAJANG KOEMITIR jongste zoon van den Rijksbestierder, verschenen voor hunnen vader door eenen grooten stoet gevolgd; de Helden gingen voorop, de geregtsdienaren achteraan; allen waren gewapend, met lange en korte sabels en korte pieken. LAJANG SÉTRO zag met verbazing, en LAJANG KOEMITIR met genoegen den schoonen jongeling. Dadelijk werd hij geroepen en ondervraagd en hij antwoordde zachtjes: hij zat in eene gebogene houding neder en werd van alle zijden omringd. LAJANG SÉTRO vroeg: «Gij mijn vriend, wie zijt gij om hier aan de deur te gluren; hoe wordt gij genoemd?» DAMAR WOELAN zeide: Raden! mijn huis is in het dorp *Paloe Hambo,* mijn naam, DAMAR WOELAN, en KI BOEJOET te *Paloe Hambo* mijn grootvader.» LAJANG KOEMITIR vroeg bedaardelijk: «DAMAR WOELAN! wat is uw verlangen, dat gij herwaarts komt?» DAMAR WOELAN antwoordde: «Men zegt van den Rijksbestuurder, dat hij de broeder mijns vaders is, want mijn vader heet KI PATIH HOEDORO, en ik kom hier om te dienen; het behaagt mij een grasmes te dragen, met de grasmanden te loopen en eenen singel tot gordel te gebruiken. Indien het zijn kan, geleid mij voor den Rijksbestierder.» LAJANG SÉTRO antwoordde grof: «Gij spreekt nog al stout; het is zoo de manier, dat het dorpsvolk de hoffelijkheid niet kent en den eerbied te kort doet. Zijt gij een doorluchtig Rijksbestierder, dat gij zonder Afgezant komt en voor de middeldeur staat? De Rijksbestierder is uw voorvader niet, en uw broeder niet, en uw vriend niet, en uw slaaf niet, en uw bloedverwant niet. Gewis kan ik er niet in toestemmen, een' dorpeling tot bloedverwant te hebben; een

dorpeling blijft altoos een dorper; buiten de grenzen, ver van het bewind, heeft hij grillen; misschien zijt gij een mislukt mensch, daar gij de hofwetten niet kent. Gij komt aangeloopen als de vogel *Kadak* (dat is: met de handen in de zijden, vormende die vogel met zijne vleugelen een zoodanig figuur) voor de deur der Grooten!» NOJO GENGGONG zeide: «wat is dat, dat iemand vóór de deur staat, als hij maar niet in de kamer treedt?» SABDO PALON zeide: «Het volk van *Madja Pahit* is nog al aardig; ga maar niet verder vriend, gewoonlijk zijn de deuren van hout, maar dat is eene deur van goud; men mag dezelve niet even aanraken; zou zij er door beschadigd worden?» LAJANG KOEMITIR sprak hem heftig aan: «Ten uwen huize te *Paloe Hambo,* zijn zeker geene bejaarde lieden; welligt zijn er oude gebogchelden; en indien gij beide onderwezen zijt, zijt gij zeker gek; het schijnt, dat er geene gezonden zijn; inderdaad gij zijt boeren.» DAMAR WOELAN zeide bescheiden: «Gewis vraag ik vergiffenis, om mijn bekrompen gemoed; want naar den aard van dorpelingen, ben ik nog niet bekend met de hofgebruiken; naauwelijks ken ik de verbodschriften, ik vraag alzoo verschooning, daar ik geen inwoner van *Madja Pahit* ben, want indien ik zulks ware en zoodanig handelde, zou ik gedood worden, Raden! Aan dorpelingen wordt vergiffenis geschonken, omdat zij dorpers zijn.» LAJANG SÉTRO toornde, en bovendien zeide LAJANG KOEMITIR op eene ruwe wijze: «Geef spoedig uw' kris, hond! daar gij het verbod overtreedt; spoedig, of ik neem u dien af; dezelve vergoede uw leven.» DAMAR WOELAN sprak bedaard: «Niet alzoo vriendje! ik vraag verschooning; het is een kris van een' dorpeling, naauwelijks biedt men er een *Biting* voor (de waarde van drie stuivers). Ik stel er mijn leven voor.» LAJANG SÉTRO wenkte spoedig de dienaren en oppassers, met het oog; allen omringden DAMAR WOELAN; sommigen schoten met bogen, anderen trokken hunne zwaarden, eenigen staken met lansen; LAJANG SÉTRO en LAJANG KOEMITIR staken van voren met de lansen, zoodat de stokken er van braken; uitermate volhardend was DAMAR WOELAN; hij braakte bloed, doch gaf zijnen kris niet over. SABDO PALON en NOJO GINGGONG werden geslagen, wentelende over den grond; hunne krissen vielen, en zij beweenden hunnen mees-

ter. SABDO PALON zeide: «Gewelddadig is het volk van *Madja Pahit;* iemand, die zijne familie zoekt, wordt vermoord.» De stem van het volk klonk nu als de donder; DAMAR WOELAN lag achterover door LAJANG SÉTRO met de lans gestoken wordende. SABDO PALON zeide boosaardig: «Verwaten is het volk van *Madja Pahit* in zijne eigene stad; laat het in het dorp komen, zou ik daar LAJANG SÉTRO en LAJANG KOEMITIR vreezen? door honderd omringd, zou ik hen met den linkervoet afweren.» LAJANG SÉTRO hoorde de snorkerij; SABDO PALON werd met den stok van de lans door LAJANG SÉTRO geweldig gestooten. De Rijksbestierder LOEGENDER verschrikte, kwam uit en dacht in het gemoed: al het volk schreeuwt luidkeels, het zal bij het hanengevecht zijn. LAJANG SÉTRO en LAJANG KOEMITIR hadden nu veel te zeggen, de Rijksbestierder zeide: «Begiet hem met water en roep hem voor mij.» Toen DAMAR WOELAN begoten was, rekte hij zich uit en kwam weder tot zich zelven; hij hoestte en gaf bloed over, hief zijne handen op, kwam voor den Rijksbestierder, die hem ondervroeg, zijne afkomst vernam en bij zich zelven dacht: deze jongeling is een zoon mijns broeders, hij heeft een fraai, jeugdig voorkomen; indien Hare Majesteit dit verneemt, zullen mijne ervarene, verstandige en hoffelijke zonen achtergesteld worden. Mijn streven bij de Vorstin moet zijn, dat geene andere dan mijne eigene kinderen begunstigd worden. Nadat DAMAR WOELAN op de vragen van den Rijksbestierder geantwoord had, moest hij stalkleederen aantrekken, doch wilde de kris niet afgeven, daar dezelve eene erfenis zijns vaders was. Nu werd hij stalknecht en moest tien paarden oppassen. SABDO PALON en NOJO GENGGONG sporen hem aan tot de vlugt, doch hij weigert zulks, zeggende: «het is de wil der Goden en van BATHARA; mogelijk verandert de ellende weldra in voorspoed.» Zijne makkers hielden aan, klagende over de drooge rijst met muizenkeutels; doch DAMAR WOELAN zeide: «Indien gij het niet verduren kunt, keert dan spoedig terug, ik zal de tien paarden verzorgen;» doch zij wilden hem niet verlaten, maar met hem leven en sterven. Het marktvolk was DAMAR WOELAN zeer genegen en behulpzaam om hem gras te bezorgen, zoodat de paarden des Rijksbestierders vet werden. Allerlei gesprekken en gissingen ontstaan over hem; HANJAS-

o, dochter des Rijksbestierders, was zeer schoon en het
ste kind; zij wilde niet huwen. Alle Rijksraden en Staatsdie-
n van *Madja Pahit* had zij van de hand gewezen. Zij
tegen hare Voedster. «Ik heb gehoord; dat bij mijnen
nden vader pas iemand gekomen is, om als stalknecht
enen, afkomstig van *Madja Pahit;* hij zou zeer schoon
toen hij naar de gehoorzaal ging, is hij door mijne broe-
gewelddadig behandeld.» De Voedster antwoordde: «Ja
gebiedster, het is een jongeling van *Paloe Hambo,* die
echt geworden is; jammer voorwaar! een schoon mensch
I wordt stalknecht; het is de wil uws vaders hem uiter-
te onderdrukken; dagelijks wordt hij gekweld; wan-
er een weinig gras ontbreekt, geeft men hem een tinnen
es; hij wordt met drooge rijst gevoed en zijne schotels
arden scherven;» De Prinses werd ontroerd door die
den, het was als of haar gemoed met ontferming door-
a werd; zij zeide: «ach mijne moeder! laat ons hem
eden;» zij gingen naar den stal, alwaar hij te slapen lag.
rinses stond aan het voeteneinde en zeide in zich zelven;
ou hij heeten; hij is schoon.» SABDO PALON niet we-
, dat HANJASMORO achter hem stond te spreken, ver-
kte en wilde DAMAR WOELAN opwekken.
aar zij sprak: «Vriend, laat hem rusten.» DAMAR WOELAN
nder eenen Nagasariboom, een pisangblad diende hem tot
zijn gelaat blonk als de maan bij den dageraad. De Prinses
verteederd en dacht: «Welligt is hij, de, door mijnen
r mij toegedachte echtgenoot.» SABDO PALON verhaalde
afkomst; de Prinses verheugde zich, werd onrustig, en
gemoed haakte naar DAMAR WOELAN; zij keerde terug,
e huis gekomen, kleedde zij zich aan, stak roode, schit-
nde krabben in de ooren, sloeg een oranjekleurig borst-
l met franjes om, stak twee paren juweelen ringen aan
ingeren en blankette zich het voorhoofd met violetkleur.
zeide tegen de Voedster: «Ga spoedig naar de markt, koop
en en maak welriekend blanketsel gereed, ik wil DAMAR
ELAN, mijn bloedverwant ontmoeten, dien ik zeer beklaag
zoo schoon mensch, grassnijder te maken, kon alleen mijn
er doen, die gewis pas bedwelmd (dronken) was, toen hij
en bloedverwant vergat.» HANJASMORO ging spoedig naar

het verblijf van DAMAR WOELAN; juist scheen de volle maan; schoon en opregt was het meisje; eene huivering greep haar aan, los en lenig ging zij; welriekende geuren spreidde zij in het rond.

Aan het verblijf van DAMAR WOELAN gekomen, vlugtte hij; zij volgde hem romdom den paardenstal en greep zijnen gordel. Hij wilde zich loswringen; zij zeide: waarom vlugt gij, nu ik kom; ik ben geen monster, geen tijger of vergiftige adder; zie ik er zoo uit, dat gij mij ontvliedt? Kom, vlugt nu, nu ik uwen gordel vasthoud; indien ik toetrek, zouden uwe ribben breken. «DAMAR WOELAN buikte neder, en weende. HANJASMORO zeide: welk een man is dit? eilieve, een beschroomd man; schoon, jeugdig, maar vrouwenschuw.» Hij zeide: «Prinses, laat mij los; ik ben geen schuldenaar, dat gij mij vasthoudt.» Hij was ontroerd en zeide: «toen ik hier kwam werd ik met lansen en krissen geslagen; wat zal er nu van mij worden, wanneer dit ter ooren van den Rijksbestierder komt, word ik voorzeker gedood.» HANJASMORO zeide: «zal ik, indien gij stierft, overblijven? het gewonde hart volgt in den dood!» DAMAR WOELAN wederstaat haar, doch daar zij zegt zijne beschermster te willen zijn, volgt hij haar, en verwisselt ten haren huize van kleederen. Hare broeders LAJANG KOEMITIR en LAJANG SÉTRO hoorden nu eene andere stem dan naar gewoonte; zij werden toornig en riepen: «wie is daar bij u.» Zij antwoordde: «het is uw bloedverwant; dien gij veronachtzaamt.» Nu ontstonden er van weerskanten verwijtingen. De broeders gloeiden van toorn, braken het houten beschot open en vielen DAMAR WOELAN regts en links aan; maar het was als of zij naar eene schaduw grepen. Zij sloegen met hunne zwaarden, doch raakten hem niet. LAJANG KOEMITIR hieuw als een duivel met zijn zwaard, verscheurde de gordijnen, vernielde de kussens, schermen en versierselen. HANJASMORO brulde als eene leeuwin. De broeders vielen DAMAR WOELAN heviger aan, doch schaadden hem geen zier. HANJASMORO werd onstuimig. DAMAR WOELAN greep LAJANG SÉTRO bij den gordel, wierp hem tegen eenen pilaar, zoodat zijn voorhoofd opzwol als eene kleine kokosnoot; bij het vallen werd hij door eene kat gekrabd. LAJANG KOEMITIR werd ook door DAMAR WOELAN uitgeworpen, dat hij hijgende nederviel en met olie overgoten werd, als of hij gezalfd werd. De dag brak

; beide broeders vlugtten en verhaalden hunnen vader het
eurde. De Rijksbestuurder toornde zeer en zeide: «Wat
men met een slecht mensch doen? Doodt DAMAR WOELAN;
JASMORO zult gij niet dooden.» De geregtsdienaren, volge-
en, oppassers en krijgslieden verschenen gewapend en om-
elden hem als bloedzuigers, zij vielen hem met allerlei lansen
; NOJO GINGGONG beschermt hem. Het volk heft een doode-
geschreeuw aan; DAMAR WOELAN valt op het midden
, alwie hij raakt, sneuvelt; alwie hij aanvalt, vliedt.
)e lansen en pieken glijden op hem af. Met eenen naga-
knods verwondt hij er velen; zij vlugten met gebrokene
)uders; velen der uitgelezene mannen van den Rijksbestier-
vallen. SABDO PALON slaat met eenen paal verwoed in het
d en doet menigeen tuimelen; NOJO GINGGONG vecht met zijn
mes, werpt zich op eenen geregtsdienaar, die nedervalt,
snijdt hem in den buik; de gewonde roept lagchende:
ch! ik heb buikpijn:» wordt de hals afgesneden en verdraait
oogen. NOJO GINGGONG hemt, springt, strekt de handen
en roept: «Zie, hij is volkomen dood; ik deed hem den
l aan met een ellendig grasmes.» De Rijksbestierder werd
vergramd; nu snelde HANJASMORO toe, knielde aan de
en haars vaders, en riep weenende: «o verheven Vader!
wilt gij doen? hebt gij geen medelijden op het zien uwer
ter? Wilt gij mijnen vriend dooden; eilieve dood mij veeleer,
mijne schande bij mijn leven te verlengen; want al werd
en kramer, ik zou hem volgen! Ontferming! welk een spijt!
k wensch te huwen, zal mijne geliefde vermoord worden!»
e vader werd bewogen op het zien van het hevige mede-
n zijner dochter, en diep geroerd, daar dit meisje hem
)onlijk omgord, de kleederen aangetrokken en den hoed
zet had. Hij sprak in zich zelven: «Eilieve, het is nu
bepaald, dat ik om u beschaamd gemaakt word; het is
il der verhevene godheid; indien ik hem laat ombrengen,
leze maagd hem in den dood volgen: daar het dan zoo
al ik HANJASMORO en DAMAR WOELAN opsluiten.» HAN-
[ORO zeide: «Al moge een muur ons omgeven, laat ons
scheiden.» Nu werden beiden in eenen hof opgesloten,
er dat hun voedsel gegeven werd.

XVII. HOOFDSTUK.

Geschiedenis van Java,

VERVOLG DER GESCHIEDENIS VAN DAMAR WOEL

INHOUD.

De Koning MÈNAK DJINGGO openbaart zijnen Grooten zijn huwe met *Madja Pahit.* — Hij zendt afgezanten met eenen brief. — sprek aan den maaltijd met PAMENGGER, die hem zijne kwets meldt. — Hij tergt zijne vrouwen en bijwijven en wordt d gevreesd en gehaat. — De gezanten overhandigen den brief *Pahit.* — Inhoud van denzelven. — Toorn der Koningin. — De ten worden mishandeld, keeren naar MÈNAK DJINGGO en berigt hun wedervaren. — Hij toornt en spreekt met PAMENGGER, die h oorlog afraadt, hem den dood voorspellende. — Hij rust zich krijg; beschrijving der strijders. — Hij kweh zijne vrouwen, d optrekken. — Hare gesprekken. — Opsomming der legerhoofde Dipati van *Toeban.* — Zijn afscheid van de zijnen. — Zijne ho De Dipati van *Doho.* — Verschillende gevechten. — Heldendood Dipati van *Toeban.*

De Koning van *Balangbangan* komt nu in de geschi voor; hij was een moedig, heldhaftig Vorst in den strijd bijzondere titel was MÈNAK DJINGGO; hij was onkwet noch steen, noch vijl, noch ijzer kon hem deren.

Alle Vorsten van het oosten van *Java* waren hem worpen en boden hem hunne dochters aan. De Rijksb der van *Bali* verscheen voor hem, benevens die van *Ge*

Tjantjangan, *Padjarakan*, *Probolinggo*, *Waléri*, *Renggalek*, *Këntjang*, *Kedoeng Saroewoeng*, *Wadjak* en *Watoe Hoerip*. Al die landen bragten ieder jaar schatting aan MÊNAK DJINGGO; zij bogen zich en boden geschenken aan den standvastigen Koning aan.

MÊNAK DJINGGO wilde zijn hof maken aan de regerende Koningin van *Madja Pahit* en koos eene uitgelezene heldenschaar van Opperhoofden uit al de landen. Het waren dapperen, ervaren in het overvallen van de grenzen der vijanden, en in het wegnemen van sterkten. Zij, zoowel als de krijgslieden vertoonden zich als tijgers; sommigen hadden het voorkomen van monsters, anderen van reuzen en gedrogten, zijnde manhaftig, zwaar en groot van gestalte; hunne kostbare kleeding schitterde als een glinsterende berg.

Even als eene golvende zee bewogen zich de scharen. Er waren strijders met eene ruige borst; eenigen hadden eenen gekrulden baard; sommigen droegen zware bakkebaarden, als mos; anderen hadden knevels, die eene span lang, met was bestreken en aan doode bloedzuigers gelijk waren. De kleeding was schitterend. Men zag gouden buikgordels, gouden krisheften, zoo groot als beeldjes; tooverschrift; natuurlijke bloemen in het haar gewikkeld; ook waren er, die gouden en zilveren bloemen en bladeren droegen.

MÊNAK DJINGGO verscheen des morgens in de gehoorzaal, dragende eene blinkend gouden kroon, uitgewerkte gouden armbanden, opgestoken haar en vele gouden halsketens; hij zat op eenen verhevenen grond. Alle Rijksraden en Regenten op de roepstem des Konings verschenen, bewezen hunne hulde. MÊNAK DJINGGO zeide, een iegelijk bij den naam noemende: «Gij moet mij uithuwen; ik heb gehoord, dat de Vorstin van *Madja Pahit* eene schoone vrouw is; haar wilde ik huwen, indien gij eenstemmig met mij denkt.» Alle Rijksgrooten zeiden tegen den Vorst: «Wij denken eenstemmig met den Gebieder en volgen met duizend dankbetuigingen; indien de Vorstin ongenegen mogt zijn, wordt *Madja Pahit* aangevallen; doch indien het goedgekeurd wordt, moet een Afgezant eenen brief aan de groote Koningin overbrengen.

MÊNAK DJINGGO zeide vriendelijk: «Broeder MÊNAK PANATAS, schrijf zoo als het aan Grooten betaamt.» Toen deze den brief

geschreven had, was dezelve fraai en wellevend. De Koning MÊNAK DJINGGO verheugde zich toen die brief hem werd aangeboden. HANGKAT BOETO en KOT BOETO werden door den Rijksbestierder voor zijn aangezigt geroepen en de Koning sprak heftig: «Ik vaardig u af naar *Madja Pahit*, overhandig den brief aan de Koningin van *Madja Pahit*, de schoone Vorstin: op heden vertrekt gij, en zoo lang mijn brief niet ontvangen wordt, moet gij niet terugkeeren.» Zij bogen zich eerbiediglijk, droegen den brief, in gele zijde gewikkeld, en werden door ongeveer drie honderd dienaren gevolgd. MÊNAK DJINGGO trok zich van de verhevene plaats naar het binnenste van zijn paleis terug. De Afgezanten hadden in het woud versche bladeren tot spijs, die zij aten; nacht noch dag hielden zij stil, volgens den aard der Oosterjavanen, die gebard waren en den dood trotseerden; alleen hielden diegenen stil, welke stierven. MÊNAK DJINGGO, die achtergebleven was, verlustigde zich in het banketteren met alle Rijksgrooten. Na den maaltijd waren er, die door den Koning «Vader» genaamd werden, zoo als de geestelijke PAMENGGER, die in het geheel niet met MÊNAK DJINGGO overeenstemde; men keuvelde als duizende parekieten, als vruchten etende vogelen. PAMENGGER zeide: «Niet alzoo o Koning! dat Gij uw hof maakt aan *Madja Pahit*; voorzeker zal hij onheil ontmoeten, die zijne meerdere het hof maakt; de vallei dient toch om het afstroomend water te ontvangen, zoo als vroeger de gewoonte was en niet zoo als thans uwe Majesteit handelt. Weleer werd *Belangbang'an* door *Madja Pahit* geregeerd. Het ware beter, dat uwe Majesteit spoedig verscheen om hulde aan de verhevene Meesteres te betoonen. Gij moest schatting aan de Vorstin van *Madja Pahit* aanbieden; gij hebt grootelijks verkeerd gehandeld door haar zoo even schriftelijk het hof te maken, verschooning vragende aan de Gebiedster van *Madja Pahit*.»

MÊNAK DJINGGO zeide heftig: «Zijt toch stil, Vader! kom terug van uwe vrees; het is immers de gewoonte, dat de man den echten staat met de vrouw zoekt. Spreek niet over den ouden tijd, maar over den tegenwoordigen slechts; want ik heb een hevig verlangen naar de Vorstin, de schoone Koningin van *Madja Pahit*. Of gij wilt of niet, ik spreek over haar. Indien zij ook elders om hulp verzocht, zou ik dan vreezen

Vader! wie toch kan mij dooden? ik ben een magtig Koning en word door geen staal gewond.» De Leeraar PAMENGGER zeide: «Zijt niet verwaten o Koning! de plaats om u te dooden is de linkerslaap uws hoofds, en hetgeen u dooden zal, o Koning! is een stuk geel ijzer (koper); zijt wel op uwe hoede.»

MÊNAK DJINGGO toornde, dat PAMENGGER zoo gesproken had en zeide: «Vader! gij schijnt krankzinnig, men kan u niet tot rede brengen.» Nu trok hij zich terug, begaf zich te midden zijner hofdames en schertste en boertte zonder ophouden. Zijne vrouwen en bijwijven vreesden en haatten hem, omdat hij een dwingeland was. Hij zeide tot haar: «Indien ik in het vervolg hartzeer heb, moet gij allen uwe opwachting maken bij de schoone Vorstin van *Madja Pahit,* en indien zij op mij vergramd wordt, moet gij haar dienen, opdat zij u beminne. Gij moet haar verzoeken, dat zij u in de ooren knijpt; al trok zij u ook aan de wangen of aan de lippen, dat die scheurden, en al sloeg zij u de tanden uit den mond, zou ik dan toornen, wanneer zij vergramd was? integendeel, ik zou haar liefkoozen: indien zij weende, zou ik haar dragen, streelen en minneliederen zingen.» Al de vrouwen verbitterden zich en zeiden in stilte: «Gij zult liederen zingen als een van den booze bezetene: een kalebas is zoo rond als uw hoofd; uw bloed zal weldra gestort worden als ziltig zout; ik kan het niet dulden, u mijn echtgenoot te noemen.» MÊNAK DJINGGO had de gewoonte, zijne vrouwen, wanneer hij die niet beminde, te laten ombrengen; zoodat zij hem zeer vreesden en haatten. Het geschiedverhaal van MÊNAK DJINGGO wordt afgebroken.

De Vorstin van *Madja Pahit* was omgeven door hare legerscharen, Rijksgrooten, LAJANG SÉTRO, LAJANG KOEMITIR en vele andere voorname personen. Hunne kleederen blonken als een glinsterende berg en verdonkerden de stralen der zon. Elk was stil; niemand weende. De Koningin kwam uit het binnenhof en plaatste zich achter de gordijn, alwaar zij onzigtbaar was; alleen werd hare stemme gehoord. Toen zij in statie zat, kwamen de Afgezanten van *Balangbangan*, KOT BOETO en HANGKAT BOETO, die den brief plegtig droegen. Allen, die hen zagen, verwonderden zich. Nu werd der Vorstin

hiervan kennis gegeven en zij beval hen voor haar te roepen, en zeide: «Gij allen moet mij beschermen.» De beide Afgezanten kwamen in de nabijheid der Koningin, en zeiden bij zich zelve: «Hoe is haar voorkomen?» (Want zij bleef, gedurende de gehoorgeving onzigtbaar), «Indien wij door onzen meester daarnaar gevraagd worden, wat zullen wij dan antwoorden, daar wij haar uiterlijk niet kennen?» De Koningin sprak: «He Afgezanten, wat wordt gij gezonden, dat gij mij nadert, wat is uwe begeerte?» De Afgezanten konden niet spreken, hun mond was vol vliegen; (*) dit duurde een pot rijst kokens (tijdmaat om rijst te koken) Hare stemme hoorende, overlegden zij in hunne harten: «Indien ik eene bloem leelijk, en bitter zoet noem, zal de honig vergald worden.» Zij antwoordden zachtjes: «Gebiedster! wij zijn door den Koning Mênak Djinggo afgevaardigd om eenen brief aan te bieden.» Zij boden nu den brief aan, en de Vorstin zeide: «Vader Rijksbestierder! reik denzelven aan, opdat ik dien leze.» De Rijksbestierder gaf den brief aan de Koningin, die zeer ervaren was in de letteren. De brief was slechts gevouwen, en luidde aldus: «Deze mijn brief geworde der schoone, jeugdige Koningin van *Modjo Lengko*, omdat Mênak Djinggo de Koningin wil dienen; moge door de Goden haar leven verlengd worden in ongestoorde welvaart, voorspoed en rust. Mênak Djinggo wil de Koningin dienen en het zwaard in leven en sterven voeren: des nachts kan hij niet slapen, des daags kan hij niet eten; hij is als een zinneloos mensch, geene gedachten hebbende dan voor de Vorstin, de schoone Koningin van *Madja Pahit*. Indien zij Mênak Djinggo toegenegen is, opdat hij de wachtpoort zij, is hij niet ongenegen met al het oostersche volk der Koningin te dienen.» De Koningin dit vernemende, verergerde zich, zeide in zich zelve: «Eilieve, het is de wil der Goden, dat de aarde beroerd wordt; weleer werd *Balangbang'an* door *Madja Pahit* bestierd tijdens de regering mijns vaders; en thans komt het mij het hof maken; al wilde ik huwen, het zou geen Oosterjavaan zijn.» Zij spuwde op den brief, wierp dien weg, trok zich terug en ging in het paleis, met woede in het hart.

(*) Zij zaten met den mond vol tanden.

LAJANG KOEMITIR, die nog in de gehoorzaal was, nam den brief, denzelven gelezen hebbende, werd zijn hart gewond; den inhoud verstaande, toornde hij, verscheurde den brief en trok den kris. LAJANG SÉTRO greep zijne hand, (zeggende) «Mijn broeder bezwalkt zijnen naam door het vechten met Afgezanten.» LAJANG KOEMITIR (zeide): «Zeg aan dien MÊNAK DJINGGO, uwen meester, dat hij zeer dwaas is, en dat de Koningin niet wil huwen. Indien uw meester naar *Madja Pahit*, hetzij bij nacht, hetzij bij dag oprukt, zal ik eene borstwering gereed hebben van zonen en dochteren van *Madja Pahit:* misschien verlies ik wel den strijd met dien MÊNAK DJINGGO.»

Hij toornde zonder ophouden en draaide de knevels om van HANGKAT BOETO, die hem wilde terugslaan, doch door KOT BOETO teruggehouden werd, maar onophoudelijk de tanden liet zien. KOT BOETO zeide: «Niet alzoo mijn broeder; hoe zou zijne Majesteit toornen, indien gij eenen Rijksgroote van *Madja Pahit* dooddet; laat ons verzoeken te vertrekken om gezamenlijk het gebeurde aan den Koning over te brengen.» Wijders vroeg hij heftig aan LAJANG KOEMITIR: «Wat zal uw herkenningsteeken zijn?» Hij antwoordde: «Mijn teeken zal bij den aanval zijn: eene vlag met roode randen, tusschen wimpels vastgemaakt.» De Afgezanten namen geen afscheid; de bijzonderheden hunner reis worden niet vermeld; dag en nacht reisden zij door. Te *Balangbangan* aangekomen, zat MÊNAK DJINGGO in staatsie, door zijne Grooten omgeven; toen de Afgezanten kwamen, vroeg hij haastig: «He, Rijksbestierder! slaagt mijne zaak?» Deze boog zich en zeide: «Ik breng de woorden over van uwe Majesteit:» De Afgezanten bogen zich, (zeggende) «Wij verbidden den toorn des Konings; de Koningin van *Madja Pahit* wil niet huwen; maar wij kennen haar gelaat niet, want bij de gehoorgeving kwam zij niet uit de gordijn te voorschijn; hare dienaren en legerscharen zien haar niet; de Koningin, uwe Majesteit, heeft geene neiging voor U.» Het gelaat des Konings scheen vuur uit te werpen, hij toornde, zeggende onstuimig: «Ik zal *Madja Pahit* aanvallen; het zal voorwaar asch worden; ik zal het tot eene groote woestenij maken: roep den geestelijken Vader. «PAMENGGER kwam; MÊNAK DJINGGO zeide: «Vader! wat nu te doen?

Ik wil naar *Madja Pahit* gaan.» PAMENGGER antwoordde: «Mijn Gebieder! niet alzoo; zoudt gij willen verliezen? beter ware het aan *Madja Pahit* cijnsbaar te worden; de gebieder moet aldaar niet huwen, zeker zoudt gij omkomen. Al kwamen ook al de Vorsten van *Java* en van de vaste kust, dan zou *Madja Pahit* niet ten ondergaan, al, ik zeg het mijn gebieder, bleef er slechts een stuk van over, zoo groot als een zonnescherm.» MÊNAK DJINGGO toornde: «Vader wek geen onrust, vader is gek; ik noodig u uit te beraadslagen en gij ontmoedigt de harten.» De Rijksgrooten verwijderden zich; de Rijksbestierder sloeg de gong voor den optogt; nu raasden de kleinere gongs; de legers kwamen, zoo talrijk als de bloedzuigers, met hunne wapenrusting, kleeding, vorstelijke lansen, pieken, zwaarden, korte pieken en lange, met geel geschakeerde pieken. Allen, die lansen droegen, durfden den dood trotseren; zij schitterden als de zon. Vlaggen en wimpels waren prachtig; de standaarden, de vaandels blonken en wapperden.

De menigte vorstelijke en gele zonneschermen verduisterden even als een zwerm griffioenen, de lucht. Sabels, lange messen, kapmessen, hellebaarden, handbogen, houten schichten, blaasroeren met pijlen, waren de wapens. De krijgers vertoonden zich als tijgers; zij droegen maliënkolders en kettingjes, die een fijn geluid gaven. De lijfwachters droegen lakensche kleederen met goud afgezet, oranjekleurige tulbanden, witte pantalons en zwaarden; allen hadden regts en links krissen op zijde. De lijfbedienden waren in geel laken gekleed en droegen purperkleurige hoeden. Vijf honderd man hadden gordels van doerian-katoen; allen droegen lansen. Ongeveer tachtig oppassers hadden een groen lakensche uniform, korte pieken, roode pantalons en spinsbekken hoofddeksels. Tachtig herauten droegen zwarte kleeding, gouden hoofddeksels, en korte zwaarden. MÊNAK DJINGGO zeide tegen al de vrouwen: «Houdt u allen gereed mijne vriendinnen, ik zal u medevoeren naar *Madja Pahit* om de vrede te bevorderen. Gij vindt vermaak in het gevangen nemen der Koningin van *Madja Pahit;* weldra mijne geliefden, zult gij zulks doen en daarna moet gij haar vleijen, opdat zij mij in het vervolg beminne.» Al de vrouwen voedden vrees en wrok; allen zeiden in zich zelven: «Ik smeek den verhevenen Goden, dat MÊNAK DJINGGO te

Madja Pahit sneuvele. De vrouwen waren spoedig prachtig gekleed. MÊNAK DJINGGO droeg eene schitterende kroon, toovermiddelen en eenen buikgordel met zilver vermengd. Hij toog henen, berijdende eenen olifant. De Vrouwen zaten in kostbare en de bijwijven in eenvoudige draagkoetsen. De vrouwen fluisterden: «Ik wensch, dat de Koning eenen tegenpartijder aantreffe, en *Madja Pahit* eenen schoonen, jeudigen held verwerve, die den Koning doodt. Het is mij onverschillig of ik gevangen genomen word, daar ik eene gevangene van MÊNAK DJINGGO ben, die een dwingeland is.»

Het gedruisch van het leger geleek naar het bruisen der zee; de lansen kletterden; het gebriesch der paarden klonk als de donder.

Voorop gingen de heldhaftige Dipatis van *Gending*, van *Kintjang* en van *Toegoerono*, die den snavel (spits) van het leger vormden; zij zaten te paard en droegen ter regter- en linkerzijde krissen. De Adipatis van *Bali*, van *Djapan*, *Bandoeng* en *Tjangtjang'an* vormden de achterhoede. Het was een indrukwekkend gezigt. MÊNAK DJINGGO kwam in de Montjonegorosche landen, alwaar hij het volk medenam, dat *Madja Pahit* onderdanig was. Buffels en ossen werden geslagt. Veel werd verwoest; al wie wederstand bood, werd vermoord. Reeds waren de grenzen van *Madja Pahit* door den Dipati van *Gending* betreden; het gebied van *Doho* wordt geschonden; de Vorst van *Doho* geeft hiervan kennis aan *Madja Pahit;* de Koningin spoort hem tot wederstand aan, en roept de hulp in van den Dipati van *Toeban*, die zijne dapperen verzamelt en door tachtig bloedverwanten ondersteund wordt. Hij neemt afscheid van zijne vrouwen en kinderen, die hem weenend omhelzen; zijne dochter SEKATI smeekt hem, niet lang weg te blijven; hij belooft dit. Zijne zeer jeugdige zonen, Raden BOENTARAN en Raden WATANGNGAN willen hem in den strijd volgen: hij zeide tegen den Demang GATOEL: «Breng mijne zonen vooruit,» deze zijne meening verstaande, bragt hen in het woud om te spelen; spoedig vergaten zij hunnen vader. De Dipati van *Toeban* deed zijne wapenrusting, oorkrabben, armbanden en enkelringen aan, die van goud en zilver vervaardigd en met juweelen omzet waren; hij steeg te paard en rukte op met al het volk van *Toeban*, dat zich als een digte regen vertoonde;

KILAT THATIT was aan de spits. Het volk der naburige landen verzamelde hij, hetzelve op weg in den wapenhandel oefenende. Hij werd gevolgd door de Dipatis van *Lassem*, *Sidajoe*, *Waroe*, *Grobogan*, *Japara*, *Rembang*, *Grissé*, *Wirodéso*, *Kalangbret*, en *Bloro*, mitsgaders door de Dipatis van *Djipang*, *Panolan*, *Djinggan*, *Badolang*, *Kadoewang* en *Pamagattan;* de Dipatis van *Koedoes Patang* en *Djapan* bleven niet achter; *Soerabaja* liet zich niet wachten; *Kapoetran* en *Panaragan* vereenigden zich ook. Het geheele leger had het voorkomen van eenen brandenden berg. Het gedruisch van hetzelve verwekte een gevoel, als dat, hetwelk door de koelte van bloeijende boomen ontstaat. De Dipati van *Doho* ontving eenen brief van de Koningin van *Madja Pahit* waarin geschreven stond: «Indien uw vel nog niet gekwetst is, laat dan hulptroepen oprukken, indien gij den dood vreest.» De Dipati zeide: «Het is verdrietig eene Vorstin te dienen;» hij toornde, knarsetandde en draaide zijne knevels om, zeggende: «Ik zal *Probolinggo* woedend aanvallen; mijne kinderen mogen niet meer verzorgd worden, wanneer ik in den rug gewond word.» Hij steeg te paard, zijne krijgslieden waren in den krijg bedreven; zij vielen den Adipati van *Gending* het eerst aan; verwoed werd er van weerskanten gemoord; ijverig vervolgende of vervolgd wordende; de pijlen snorden hevig; de brekende wapens rinkinkten; over en weder werd er met de lansen gestoken: men kende den makker niet meer; men rukte elkander heen en weder bij de aanvallen. Het donderend krijgsgeschreeuw scheen in den hemel gehoord te worden. Het leger van *Probolinggo* viel dat van *Doho* in den rug en versloeg hetzelve. De Dipati van *Padjadjarakan* viel hetzelve ook van achteren aan; de Dipati van *Wadjah* viel het in de flank. LAJANG KOEMITIR ziende, dat de Dipati van *Doho* gesneuveld was, vlugtte met zijn volk. Het leger van den Dipati van *Toeban* hield stand. LAJANG KOEMITIR zeide tegen hem: «Wat is uw voornemen KYAHI! de Dipati van *Doho* is gesneuveld; *Doho* is reeds door den vijand bezet; indien gij het goedvindt, moesten wij het volk van *Probolinggo* aanvallen, daar het nog niet over de rivier getrokken is.» De Dipati zeide tegen de Hoofden van *Lasem*, *Sidajoe*, *Gorobogan*, *Damak*, *Rembang*, *Lamong'ngan*, *Koedoes* en *Soerabaja*: «Ik plaats u aan den linkervleugel; LAJANG

;TRO en LAJANG KOEMITIR plaats ik aan de spits.: niemand jve achter; alwie eene schrede terugdeinst, rijg ik van achten aan mijne lans.» Al de Dipatis ondervraagd zijnde, verıarden zich strijdvaardig. De Dipati van *Toeban* beval: «Zalt de paarden, roert den krijgstrom, hijscht mijne vlaggen ͽt het wapen der witte apen.»

Het volk van *Toeban* sloeg den krijgsmarsch; de kleine kkens herhaalden, en de groote krijgstrom beantwoordde ;. De gamelan werd bespeeld en paarde hare klanken n die der trommen en aan het gebriesch der paarden; het f een vreesselijk geluid. De legerscharen kwamen onder de ıpens. De scharen der Oosterjavanen zagen den vijand. De ısen werden geveld bij den aanval; de buskruiddamp ver.isterde den dampkring als de nacht. Men stak en kerfde ιander; als bliksemstralen flikkerden de vlammen van het kruid. ɔgels en pijlen vielen als een stortregen. De kogels der slangıkken (*Léjlas*) vlogen bij duizenden. KOT BOETO en HANGKAT ›ETO zagen het aan, voerden het volk van *Kedoeng Saroeeng* in den strijd en vielen op LAJANG KOEMITIR aan. De ʼier werd vechtende overgezwommen, men rukte elkander, heen weder; vele lansen braken; men doodde elkander; en worsteıde, werd over en weder lustig gestoken. De moord werd eesselijk: LAJANG KOEMITIR vlugtte zoo snel als een kogel. Het lk van *Madja Pahit* werd geheel verstrooid. HANGKAT BOETO ərd verwaten (en zeide): «Kom eens hier, waarom vlugt gij?» ⱠJANG SÉTRO zeide: «Op die wijze dapper te zijn, geeft n kort leven; het is beter het leven lang te genieten.» De ipatis van *Probolinggo*, *Padjarakan*, *Gending* en *Kintjang'an* erden omsingeld en aangevallen, doch deinsden niet; er erd hevig gevochten; geene vrees beving de scharen; het ›lk van *Toeban* wankelde niet, het stond als boomstammen. et water was vol vlaggen; veel volk kwam om, de lijken ıpelden zich op; de aandrang van achteren was sterk Het ›lk van het Oosten trok de rivier over. De strijd werd ›ortgezet door de Dipatis van *Djipang*, *Djinggan* en *Madion*; ȝ lansen werden gedrild; al die lafhartig waren, deinsden in ilte. De strijd was hevig, het bloed vloot als eene volle beek; ȝ vijand kende zich zelven niet; als het graan verstuivende; ɔ elkander dringende; het brieschen der paarden vermengde

zich onderling. Gebrokene lansen dreven als spaanders op het water. Onder elkander vermengd, was er niemand, die deinsde; geen geschut bulderde; het was enkel worsteling; wie volhardde, sneuvelde; op elkander gedrongen stonden de scharen; het volk van het Oosten werd niet bevangen door schrik. Men hoorde als schudde de wereld; het geschutgebulder klonk; het kletteren der lansen geleek aan splijtende boomstammen en mengde zich met het krijgsgeschrei; als een stortend gebergte klonken de bulderende stukken. De strijd was hevig, het bloed vloot als eene volle beek ; de bekkens klonken niet, drijvende als schildpadden in de moeras; kleeding en lansen, werden gelijk aan spaanders en steenen, door olifanten vertrapt; kleederen dreven als planten op het water. De strijd was hevig, het bloed vloot als eene volle beek, de lijken hoopten zich op; even als tijgers moordde het volk van *Toeban*; die geraakt werd, sneuvelde; het volk van het Oosten had er velen met wonden. Bij het aanschouwen vertoonden zich de stapels lijken als heuvelen; die aangevallen werden, vielen hevig aan; anderen stierven in het water; de beweenden werden door hunne makkers gedragen.

Het leger van het Oosten bereikte den overkant en werd met vrees bevangen bij het betreden van den grond van *Doho;* de strijd werd moorddadig; het gehuil der gewonden klonk als een stormwind. Velen riepen om hunnen Vader en klaagden: «Ach! mijne moeder, ik sterf.» De Dipati van *Toeban* wankelde niet; hij zeide in zich zelven: «Ik dacht niet, dat het Montjonegorosche volk zoo magtig was; het valt een oud mensch zwaar, den last des lands te dragen; de vijand is ontelbaar. Wat staat mij te doen? Het is als of een nederstortende berg op mij drukt.» Hij wierd in het hart geroerd en weende, zeggende: «Smaak rust en welvaart, Gebiedster! Koningin! nu uw oom zal sterven. Vraag niet naar hem; hij viel in den strijd door onmagt, bij het bewaken des rijks. Ik smeek den verhevenen Goden, dat mijn kind, de Koningin niet gevangen worde; moge er iemand komen die den strijd van MÈNAK DJINGGO wederstaat.» Zijn gezigt werd door zijne tranen verduisterd. Hij dacht aan zijne zonen Raden BOENTARAN en Raden WATANGNGAN, die een schoon voorkomen hadden, en zeide: «Gij zijt nog overgebleven, op-

dat gij de Koningin moget dienen, en eenen goeden naam verwerven.» Hij dacht ook aan zijne ongehuwde dochter SEKATI en zeide: «Mijn kind! vraag niet naar Vader; alle mijne vrouwen beweenen mij, bij mijn vertrek weeklaagden zij en wilden mij niet laten vertrekken. Ik gevoel mij afgemat.» Nu werd hij aangespoord om te wijken; doch hij zeide: «Alwie zijne fijne knevels lief heeft, moge vlieden; weet KILAT THATHIK, dat, indien ik van het slagveld vlugt, er een kluchtspel op gemaakt zou worden; wie zou mijne zonen willen dienen; indien ik vlood, zouden mijne zonen zulks gelooven? Een Rijksgroote moet bedachtzaam, getrouw en dapper tot in den dood en milddadig zijn. Het is beter in den strijd om te komen dan gewond zijnde, te wijken. O scharen! van *Toeban*, indien gij allen den dood vreest, vliedt! bergt allen uw leven!» Nu riepen de Hoofden uit: «Wij volgen in den dood!» Woedend werd de strijd voortgezet. De Dipati van *Djoerang Gerawan* zeide tegen den Dipati van *Toeban:* «Meester! wat zullen wij doen? er is veel volks gesneuveld; welaan! laat ons terugtrekken.» De Dipati van *Toeban* toornde zonder ophouden en besteeg het ros SANG'OE PATI genaamd, dat dartelde en trippelde als het in den strijd ging, en zoo weergaloos, dat het eene hofdanseres scheen. Het volk van *Probolinggo* werd verpletterd door dat van *Toeban*, hetwelk, door al de hulptroepen van MÊNAK DJINGGO aangevallen, niet wankelde. De scharen van *Toeban* vielen door de gevelde pieken als het hooge riet door de vlammen.

MÊNAK SOPAL toornde zeer, rende te paard, drilde de lans, ontmoette den Dipati van *Toeban* en sprak onbesuisd: «Kom, maak u voort, gij Dipati van *Toeban*, het zou jammer van uw fraai figuur zijn, dat gij sneuveldet.» De Dipati van *Toeban* sprak in toorn: «o Ik wil met u niet strijden, die een overlooper zijt.» MÊNAK SOPAL drilde in woede de lans met kracht, dezelve werd door den Dipati van *Toeban* afgeweerd, die hem bij het vallen derzelve doodstak. De Dipati van *Probolinggo*, sneuvelde op dezelfde wijs; de Dipati van *Toeban* bewerkstelligde den overtogt over de rivier, betrad het grondgebied van *Doho* en werd door den nacht overdekt.

In dien nacht komt MÊNAK DJINGGO voor. De Dipatis zeiden hem: «Uw jongere broeder, de Dipati van *Tjangtjang'an*

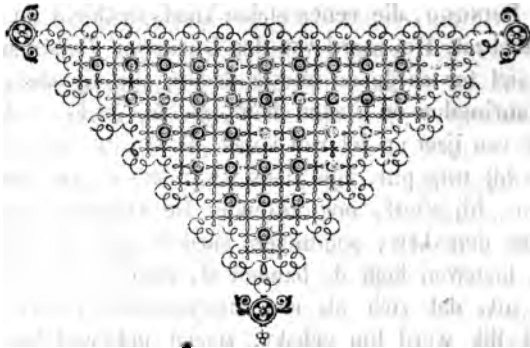
sneuvelde; die van *Djapan* kwam om, en uw jongere broeder van *Probolinggo* viel in den strijd.» MÈNAK DJINGGO werd gloeijend van toorn, zeggende: «Indien de Dipati van *Toeban* ten strijde rukt, neemt dan de slagorde aan, die het figuur van eenen kreeft heeft; en HANGKAT BOETO moet met duizend man nakomen.» De nacht werd met dansen doorgebragt. Des morgens rukten de legers op; MÈNAK DJINGGO trok mede: de scharen verdrongen elkander als de golven der zee. HANGKAT BOETO voerde duizend man aan, die hij in het woud verborg.

De Dipati van *Toeban* liet zich niet bewegen om te vlieden: KILATHATHIK en zijne Hoofden moordden woedend, hij versloeg vijf en twintig man en sneuvelde; ROEDJAK BÉLING volgde hem, versloeg vijftien man, werd gewond en sneuvelde. De Dipati van *Toeban* rende op den vijand in, zeggende in stilte: «KILATHATHIK ik volg u in den dood.» Zijn leger rukte op en werd gedrongen; HANGKAT BOETO overvleugelde het van de regter- en KOT BOETO van de linkerzijde; de Dipatis van *Wangsoelan*, *Toenggorono* en *Bali* dekten het front. Het volk van *Toeban* werd de mikschijf en kreeg vele gewonden, het kermde en smeekte den Dipati om terug te trekken; doch hij zeide: «Al mijn volk sneuvelt om mij te beschermen, zou ik nu vlieden? liever sterf ik duizendmaal; doch de ziel verhuist slechts eenmaal.» Nu vatte hij eene lans; zijn paard trippelde langzaam, en hij zeide: «Welaan! ik werp mij in den strijd.» Nu rende hij voort, zijn gouden voorhoofdplaat viel door de waarschuwing der Goden: «Deins Adipati!» De vijand snelde toe; negen duizend man, die aanvielen, werden met de lans afgeweerd. De Dipati van *Toeban* was nog hooghartig; alwie hij aanviel, stoof henen. Het volk van het oosten begon te weifelen, verstrooide zich en wilde niet strijden. De Dipati van *Toeban* deed zijn paard trippelen en riep den vijand stoutmoedig toe: «Gij moet geene scharen uittarten; welaan! kloeke mannen, komt allen hier.» HANGKAT BOETO en KOT BOETO vielen hem aan; de Dipatis van *Tjangtjangan Sarengat* en *Bali* omsingelden hem, zeggende: «Volg ons, zoo lang gij nog niet gesneuveld zijt; geef uwe dochter de Koningin van *Madja Pahit* als uwe schatting; dan zult gij beloond worden.» De Dipati van *Toeban* antwoordde: «Eilieve! mor-

gen, wanneer ik dood ben, zal ik haar overleveren; ik zal deinzen, wanneer ik uwe koppen vastgegespt heb.» Nu werd hij van alle zijden aangevallen, en hij daagde MÊNAK DJINGGO uit: de scharen openden zich; de Koning werd zigtbaar; hij toornde zeer; zijne borst was als rood koper; hij velde de lans, zeggende herhaaldelijk: «Dipatih! gij wilt niet, dat ik u weldoe; kom toch, lever mij uwe dochter over.» De Dipati antwoordde: «Wanneer de strijd verloren is, worde de Koningin overgeleverd; thans ben ik nog de steunpilaar van *Madja Pahit.*» MÊNAK DJINGGO toornde en zeide tegen al de *Boepatis*: «Slaat dien *Toebanner* en wel onmiddellijk:» Al de Oosterjavanen snelden met al de Hoofden ter hulp. MÊNAK DJINGGO zag het aan, dat zij hevig vochten. De lans van den Dipati van *Toeban* werd verbrijzeld; nu trok hij zijnen kris, verdedigde zich dapper; doch hij werd overmand, geslagen en gestoken, tot dat het gevest van zijnen kris brak; nu werd hij door de Oosterjavanen met vele pieken geworpen; door allerlei wapens werd hij bestormd. Zulks te zien, verheugde MÊNAK DJINGGO, die eenen stalen knods vasthield en op eenen ivoren stoel zat. Het paard van den Dipati van *Toeban* sneuvelde, hij zelf viel ter aarde en huikte neder; alle vijandelijke krijgslieden omringden en staken hem, en hij dacht: «Al had ik gebeente van ijzer en vel van koper, ik zou dit niet verduren.» Nu was hij uitgeput, zijn glans verduisterde, en zijn uiteinde was daar; hij stierf, nog zittende. De Oosterjavanen korven hem met den kris; sommigen sneden hem den buik open, anderen hieuwen hem de handen af, eenigen trokken zijn ingewand uit, dat zich als een zamengestelde ruiker vertoonde. Het lijk werd fijn gehakt, zoodat het niet kon opgetild worden. MÊNAK DJINGGO verheugde zich zeer en bezette het gebied van *Doho* om der Koningin schrik aan te jagen.

WONGSO PATI van *Toeban*, die zeven wonden had, vlugtte met zijn volk. LAJANG KOEMITIR en LAJANG SÉTRO vloden. Hunne hollende paarden spitsten hunne ooren, vielen het onderste boven, snelden de wouden in, bevreesd voor de tijgers. De beide broeders lachten en aten wilde vruchten (*Kameloka*), die zij kraakten en welke wrang waren. Zij hoorden de zwarte apen schreeuwen, vlugtten verder, uit vrees, dat zij door HANGKAT BOETO en KOT BOETO vervolgd werden, en kwamen

bij de Rijksgrooten van *Madja Pahit,* die hulp in den strijd wilden verleenen. Hunne harten sloegen hevig op het hooren, dat de Dipati van *Toeban* gesneuveld was; zij allen deinsden terug, ja, vreesden, bij het vernemen van die tijding. LAJANG SÉTRO en LAJANG KOEMITIR stegen te paard en galoppeerden zonder om te zien, ten einde die maar der Koningin mede te deelen.

XVIII. HOOFDSTUK.

Geschiedenis van Java.

VERVOLG DER GESCHIEDENIS VAN DAMAR WOELAN.

INHOUD.

ugde en droefheid te *Toeban* en te *Madja Pahit*. — De Koningin belooft lengenen tot Koning te verheffen, die MÈNAK DJINGGO zal dooden. — De Prinsen van *Toeban* worden terug ontboden, doch willen strijden en erslaan de Afgezanten der Koningin; zij wreken den dood huns vaders n vinden zijn lijk. — MÈNAK DJINGGO wordt door hen te vergeefs bevochten n doet hen kerkeren. – Demang GATOEL, die dit der Koningin wil berigten, omt op den berg *Wilis* bij den kluizenaar HAMONGBRONGTO, wiens aangeomen zoon KONTJAR met veertig edelen onder geleide van GATOEL de 'rinsen van *Toeban* verlost. – Zij allen, benevens de Prinses DÉWI RARASATI aan naar *Madja Pahit*; op weg wordt de Prinses door den Prins BOENTARAN ergezeld, wien zij bekoort. — Aankomst te *Madja Pahit*; MÈNAK DJINGGO ervaardigt een gouden beeld, dat de Koningin voorstelt. — De Koningin chrijft eenen brief aan MÈNAK DJINGGO, die er door misleid wordt. — ene zijner vrouwen doet hem een scherp verwijt. — Zijne lage geardheid. — De Koningin ontvangt eene openbaring, dat DAMAR WOELAN et rijk zal redden; zij doet hem opsporen en schrijft hem. — Zijn teeder fscheid van HANJASMORO. — Hij vertrekt, komt des nachts in de vijanelijke legerplaats, hoort de gesprekken der vrouwen van MÈNAK DJINGGO. AMAR WOELAN maakt zich bekend, wordt door MÈNAK DJINGGO geroepen n veroorloofd de wapens tegen hem te beproeven. — DAMAR WOELAN ordt door hem met het zwaard ter aarde gehouwen en door de dienaren oor dood weggedragen. — De Koning besluit, DAMAR WOELAN des anderen aags te onthalzen, en al de hofdames om te brengen.

De vrouwen van den Dipati van *Toeban* waren te huis ven, zij zaten te zamen met hare kinderen. De Vorstin : « In den afgeloopen nacht droomde ik, den Dipati te

zien te midden des strijds, zittende op eene koninklijke strijdkar in witte, welriekende kleederen en in zee springende. Hij stond niet toe, dat ik hem volgde en toornde zeer op mij; vervolgens brak de dag aan.» De beide Prinsen zeiden: «Indien Vader overwint, zal ik, als hij morgen komt, een' der gevangenen uitzoeken om dien te leeren; het moet een donkergele zijn.» De Vorstin verheugde zich ongestoord; nu eerst kon zij opgeruimd spreken. Eensklaps verschijnt WONGSO PATI; allen verschrikten, hem ziende; het volk in de gehoorzaal raast. Voor de Vorstin gekomen, weent WONGSO PATI, buigt zich voor de beide Prinsen en zegt op eenen hartverscheurenden toon: «Uw Vader! Uw Vader! is bezweken; te midden des strijds werd hij door vele krijgslieden aan stukken gesneden en zoodanig vermorzeld, dat hij niet kon opgeligt worden. Hij was overmand door de krijgslieden van de Dipatis van *Wadjak*, *Bandoeng*, *Padjarakan*, *Bali*, *Toenggorono* en *Djipang*.

Dit gezegd hebbende, viel WONGSO PATI dood neder. Raden WATANGAN zeide tegen den Deman GATOEL: «Vader! geef mij geld om mijns Vaders uitvaart te vieren. Als de donder was het gehuil der vrouwen; zij weenden, wreven zich de beenen, huilden op den grond gevallen, wentelden zich rond, sloegen zich op de dijen, en op de borst; sommigen werden ijlhoofdig, trokken zich de haren uit, en allen riepen: «Ach Meester! het was wreed uwe vrouwen te verlaten; wien zal ik dienen? niemand vind ik gelijk aan den Dipati van *Toeban*.»

Alle vrouwen weeklaagden, spraken luide over zijn roerend afscheid en noemden de treurmare eenen logen. De twee Prinsen stegen spoedig te paard; zij wilden op den vijand met duizend krijgslieden inrennen. Nu huilde de Vorstin zeer hevig en ging op reis naar de Koningin van *Madja Pahit*.

De Koningin van *Madja Pahit* was door hare onderdanen en door den Rijksbestuurder LOEGENDER omgeven. LAJANG SÉTRO en LAJANG KOEMITIR kwamen, weenden en zeiden tegen de Koningin: «Der Gebiedster geven wij te kennen, dat Vader RONGGO LAWÉ (Dipati van *Toeban*) gesneuveld is. In den strijd gevangen genomen, is hij geheel vermorzeld; zijn lijk is gekorven. De Dipati van *Doko* viel, de Dipati van *Djinggan* kwam om, de Dipatis van *Rembang* en *Demak* sneuvelden, de Dipatis van *Djogorogo*, *Blora*, *Grissé* en *Soerabaya* vonden den dood,

mitsgaders de Rijksgrooten en lijfstrawanten; zij werden vermorzeld; die terugkeerden, waren allen gewond. SABOEK GIWANG sneuvelde, SABOEK LOEMPANG viel, SABOEK KALOE stierf, SABOEK DJANGNGET bezweek; SABOEK DJANOER en SABOEK KERÉ kwamen om; SABOEK TAMPAR ontsliep.» Bijna weende de Koningin, zeggende in haar edel gemoed. «Ach! mijn oom, welk een toestand is de mijne; wien zal ik om raad vragen; de bejaarden, die dapper waren, zijn dood; eene Koningin is niet gevreesd op aarde. Goden! het is beter te sterven. Ik had het niet gedacht, niet gedroomd, dat mijn oom zou sneuvelen. Ik had hem bevolen de beweging slechts te bestieren en hij mengt zich verwoed in den strijd. Wien zou ik om raad vragen? Gewis zal de stad *Madja Pahit* verwoest worden. Goden! bedelft mij!»

Alle hofgrooten werden door vrees in het gemoed aangegrepen en streken de knevels naar beneden. Hun hart werd zoo klein als een rijstkorrel uit angst voor MÊNAK DJINGGO. De Rijksbestierder werd bloedeloos bleek. De Koningin beval hem: «He Vader! roep een iegelijk op, die den Koning van *Balangbangan* durft aanvallen en (hem) MÊNAK DJINGGO dooden; groot zal mijne vergelding zijn; hij zal als Koning over *Madja Pahit* regeren. Ik zal hem den koninklijken wrong laten dragen; ik zal slechts beschermster zijn. Indien hij jeugdig is, zal ik hem Broeder, indien hij oud is, Vader noemen.» Al de Rijksgrooten verkropten hunnen toorn, zij wilden hun leven aanbieden, doch vreesden MÊNAK DJINGGO. Sommigen legden hunne betrekking neder en gaven den Vorstelijken zonnescherm over; anderen durfden hun vel niet te wagen, uit buitensporige vrees voor MÊNAK DJINGGO, die beroemd en door geene wapens te kwetsen was. De Koningin beval: «Gij moet geen volk uitkiezen, Vader, maar alle dorpbewoners oproepen, ja zelfs de stalknechten, grassnijders, bleekers en visschers, of zij den strijd met MÊNAK DJINGGO durven wagen.

Men kan niet weten of een kind van een trassie- of kalkverkooper de zaak durft ondernemen; indien hij slaagt, ontvangt hij de stad *Madja Pahit.*» Nu eerst sprak zij opgeruimd: eensklaps verschijnt de Vorstin van *Toeban*, die zich niet bedwong, weende en tegen de Koningin zeide, dat haar echtgenoot gesneuveld was. De Koningin zeide: «Tante, het is de wil van BATHARA. De Prinses SEKATI weende, wierp zich aan de voeten

der Koningin en jammerde zielroerend over den dood haars Vaders. De Koningin zeide: «Vriendin! het is de beschikking van BATHARA en ik zal er immer over treuren.» Zij voegde er zachtjes bij: «Weleer bezat oom twee zonen.» De Prinses SEKATI antwoordde: «Ja, zij zijn ten strijde getogen om Vaders dood te wreken, duizend man aanvoerende.» De Koningin beval: «Oom HARJO SILIMPING! ga met de Mantris en breng de Prinsen BANTOERAN en WATANGAN huiswaarts; dat zij niet vechten; breng hen terug, het zijn nog kinderen; wat weten zij? Indien zij sneuvelen, wie zou hunnen vader vervangen?» HARJO SISIMPING nam afscheid en vertrok met duizend Mantris.

De Koningin ging in het paleis. De Vorstin van *Toeban*, de Vorstin van *Doho* en de uitstekend schoone Prinses weenden te zamen, snikten en weeklaagden in het paleis. De Koningin verborg haren toorn en zeide: «Tante! het is de wil van BATHARA; de beste dood voor den man is, op het slagveld te sneuvelen; hij wordt door de Goden bemind en verwerft het hemelrijk. Indien de verhevene BATHARA een stalen gebouw wilde doorhouwen, wie zou het beletten?» De Prinses SEKATI diep geroerd, beweende haren vader, (zeggende): «Ach! mijn eigen Vader, hij had vele kinderen, slechts mij beminde hij; als ik weende, droeg en hielp en prees hij mij, (zeggende): «Wanneer gij eenmaal huwt, zult gij een verstandig man krijgen, die u beminnen zal; ik zal mijne kleinkinderen opvoeden en dragen.» Nu is hij in den strijd bezweken; het was wreed, zijne dochter te verlaten; wie zal mij nu beminnen?» De Koningin zeide zachtjes, op eene innemend, vriendelijke wijs: «Mijne vriendin! wees bedaard, staak uwe groote droefheid.»

De beide Prinsen van *Toeban* waren inmiddels onafscheidelijk bij hunnen voogd, den Demang GATOEL, een jeugdig dapper mensch, doch thans een oud man, onder weg schreijende, daar hij zijne Gebieders tot den terugtogt aanspoorde, doch zij zulks weigerden. Zij gaven elkander de hand, en beweenden op weg hunnen Vader. Eensklaps ontmoet hen HARJO SISIMPING, die hen den weg afsnijdt en beleefdelijk zegt: «Mijne Gebieders, keert terug op de roepstem der Koningin; trekt niet ten strijde, daar zulks geenszins door de Koningin bedoeld wordt.» De beide Prinsen toornden uitermate: «Wat! zouden wij terugkeeren,» zeide Raden WATANGNGAN driftiglijk; «in-

dien ik morgen sneuvel, breng dan mijn lijk aan de Koningin van *Madja Pahit;* zoo lang ik leef, zal ik bloedwraak nemen over allen, die Vader gekorven hebben. Mijn hart is nog niet verzadigd; indien ik mij niet op het volk van *Balangbangan* wreek, is het beter, dat ik Vader in den dood zoek; het leven wordt verzwolgen, zulks zal morgen blijken voor het aanschijn der *Toebanners.* Indien ik het strijdperk verlaat, word ik van achteren doorstoken. Geen heldenzoon vreest den dood.» Raden WATANGNGAN zeide bedaardelijk: «Broeder! laten wij ons wreken; mijne taak zij, de *Balinezen* te bevechten, om mijn hart bij het vechten met den kris, te verzadigen.» Zij beide zeiden verder: «Indien ik van achteren gewond word, werp dan mijn lijk in de groote rivier; indien ik in de borst gekwetst word, breng het voor de Koningin. Mijne moeder zal weenen, daar ik geen zoon van den Dipati van *Toeban* ben, indien ik geene bloedwraak neem over hen, die Vader gekorven hebben.» Beide weenden van wraaklust. De Demang GATOEL weende en zeide: «Ach! Prinsen, keert toch terug; de Mantri van *Madja Pahit* heeft het verordineerd;» voorts spoorde hij hen aan om naar huis te keeren. Nu toornden de Prinsen en wierpen zich op de Mantris van *Madja Pahit,* die uit elkander stoven; sommigen vielen het onderst boven, eenigen waren verbijsterd, anderen werden de ribben door de lans gebroken, vielen flaauw, en braakten bloed. De beide Prinsen snelden vooruit, en DEMANG GATOEL bereed eene merrie, die eene groote wond had, ligtrood en zeer mager was en onder het rennen struikelde. De duizend *Toebanners* hieven een krijgsgeschrei aan, dat als de donder in de verte klonk. Nu verschrikte de linkervleugel van den Dipati van *Waléri* mitsgaders het volk van *Toenggorono;* de Dipati van *Pragoenan* met zijne scharen benevens de Dipati van *Bali* en al het volk van *Montjongerogo* hadden achterwaarts front gemaakt en stonden in slagorde, met het front naar *Madja Pahit* gekeerd om het te slaan. MÊNAK DJINGGO belette dit nog, omdat hij, het leger van verre in slagorde scharende, verlangde, dat de Koningin van *Madja Pahit* genoopt wordende, hem zou willen huwen. De beide Prinsen vroegen den Demang GATOEL naar het oosterleger en naar dat der overloopers; nu galoppeerde hij er kwam niet lang daarna terug en berigtte, dat het Montir

gorosche leger aan den linkervleugel stond en het eerst moest aangevallen worden, omdat het, wanneer het den strijd verloor, zou overloopen. De Prinsen antwoordden: «Voorzeker zullen wij eenen, ons onderhoorigen vijand, overwinnen; de troepen van *Montjo Negoro* zijn onze makkers: SISIMPING, stalknecht van *Madja Pahit*, is gelast om een krijgsgeschreeuw aan te heffen, ten einde de Oosterjavanen te verschrikken.» Nogmaals werd een krijgsgeschreeuw gehoord; DEMANG GATOEL ontrolde de strijdvaan, die als het weerlicht schitterde; de klank der gongs klonk ten hemel. De Prinsen wilden aanvallen; de Dipatis van het Oosten meenden, dat de Dipati LOEGENDER oprukte, en vielen aan. Demang GATOEL spoorde het leger aan; de Prins WATANGAN werd zeer vertoornd, zijn volk van *Toeban* keerde de lansen om; hij zeide: «Strijdt niet; ik alleen zal mij met hen meten. Het is de gewoonte van mannen, in den strijd te rennen; al volgt niemand mij, ren ik naar het slagveld; roept naar achteren, dat men mij, indien ik vlied, van achteren doorsteke.» Nu rukten de beide Prinsen van *Toeban* op, hunne paarden trippelden; zij slingerden de lansen en draaiden die rond, en wierpen die, zoo snel als de lichtstralen, grepen die weder aan en moordden onder de strijders, die uitriepen: «Ziet! dat zijn de zonen van den Dipati van *Toeban*, maar zij zijn nog ongehuwd; welaan mengt u in den strijd, volgt uwen Vader en bevecht niet de gemeenen.» Al de Boepatis gevoelden zich reeds op hun gemak, renden nu in den strijd en omsingelden Raden WATANGAN; zijn paard vloog als eene zwevende danseres. De kogels deden geen nadeel; het leger van *Toeban* schreeuwde geduriglijk. Als leeuwen vochten de beide Prinsen van *Toeban*; zij drongen op den vijand in, woedend als tijgers, die aanvangen te vreten. Zij moordden in het rond; het volk van *Pragoenan*, dat wederstand bood, had vele dooden. Op de Prinsen gleden de pieken af, even als stroohalmen op porseleinen borden. Van het volk van *Toenggorono* hadden zich velen verborgen; de gewonden klaagden: «Ach Vader en Moeder! ik sterf.» Kletterend klonk de klank der op elkander stuitende lansen; de op de paarden gedrilde pieken braken krakend; de wapens knakten rinkinkend af. De beide Prinsen hielden stand, de ver af zijnde vijanden wierpen zij met de lans, de nabij zijnde

doodden zij met den kris. Alwie vlood, was gewond; alwie wederstand bood, sneuvelde. Het leger van het oosten werd verbroken; vele strijders kwamen om. Het volk van *Toenggorono* vlugtte; het volk van *Bali* vlood; al de scharen van *Waléri* keerden den rug toe. De Prinsen verhoovaardigden zich: (roepende) «Grijpt de Edellieden van *Toeban;* waar is het gelaat van hen, die Vader gekorven hebben?» MÊNAK DJOJO vlugtte, vreesselijk toornende: hij spoorde zijn paard terug, greep de lans en zeide in drift: «Vliedt sukkels; gij zijt nog kinderen; het is voorwaar jammer, volgt uwen Vader niet.» Raden WATANGAN glimlachte, (zeggende): «Bespuw mij, indien ik in den strijd terugdeins! Misschien zijn de *Toebanners* oude wijven, met glinsterende oorkrabben en borstplaten. De zonen van Helden weten van geenen terugtogt, zoo lang zij uwen kop nog niet aan den gordel gegespt hebben.» DJOJO MIROEDO stak met de lans; Raden WATANGAN weerde die af; over en weder sloeg men hevig; Raden BOENTARAN weerde de slagen af en stak hem met den kris van de regter- door de linkerzijde: Raden WATANGAN stak hem de lans door borst en rug; DJOJO MIROEDO viel. De beide Prinsen stegen dadelijk van hunne paarden af, en korven hem, dat hij op zamengesteld bloemwerk geleek. Zij blanketten hem met bloed en vertrapten hem met hunne paarden door de hitte huns harten. De Adipati van *Pandoeng* toornde. DJOJO PRALOGO zat te paard, sloeg met het zwaard naar Raden WATANGAN, die hem afweerde. Hij zeide: «Uwen Vader, dien heb ik gedood en vermorzeld.» De Raden zeide bedaard: «Dood mij spoedig, bespuw mij;» en stak hem onmiddellijk door de zijde in den rug, zoodat het bovenste van het lemmer van den kris bedekt was. Onmiddellijk sloeg Raden BOENTARAO zoo hevig, dat DJOJO PRALOGO stierf; zijne wonden gaapten als de openingen van eenen korf. Hij viel ter aarde, werd fijn gekorven en door de paarden vertrapt. Zijne ingewanden werden gevierd en tot eene halsketen der paarden gemaakt, die huppelende, trotsch den vijand uitdaagden. De Dipati van *Waléri* daagde op; Raden BOENTARAN bevocht hem; lustig drillen zij de lansen; toen de Dipati doorstoken was, werd hem door Raden WATANGAN het hoofd afgehouwen. De beide Prinsen moordden nu toomeloos voort. De *Balangbangers*, die wederstand boden, sneuvelden; die vlugtten, waren gewond. Die

op de grenzen waren, vloden tot MÊNAK DJINGGO. De vijand werd vermoord of op de vlugt geslagen. De Prinsen trokken *Doho* voorbij en kwamen aan een oord, waar zij nederzaten ter plaatse, waar de Dipati van *Toeban* gesneuveld was; er groeide geen gras op de plek, waar de Dipati gekorven was. Er was geen vleesch meer aan het lijk huns Vaders; de beenderen werden nog gevonden. De beide Prinsen weenden, lieten dezelve verzamelen en huldigden die; Raden BOENTARAN zeide: «Oom HARJO SISIMPING keer eerst naar huis, overhandig dit lijk, doe het toch, daar ik nog aanvallen moet en nog niet verzadigd ben van hart, voordat ik den kop van MÊNAK DJINGGO heb aangegord. Bied mijne hulde aan de Koningin aan, en meld, dat ik moordend zal aanvallen en op het volk van *Probolinggo* instormen.» HARJO SISIMPING ijlde henen. De beide Prinsen moordden regts en links.

HANGKAT BOETO zag den strijd dier Prinsen en rukte op; tegen over hen gekomen, streed hij; over en weder verjoeg en sloeg men elkander. KOT BOETO stak met de lans en weder gestoken wordende, tuimelde hij, stond op en vlugtte. HANGKAT BOETO buikte neder, en vlugtte, het gevaar beseffende. De Prinsen trokken den kris en joegen hen toomeloos na, en tartten hen uit: «Komt hier, meet u met ons, Prinsen van *Toeban;* wij zijn de steunpilaren van *Madja Pahit*, de woudstieren van *Toeban*.

MÊNAK DJINGGO door zijnen hofstoet omgeven zijnde, verschenen HANGKAT BOETO en KOT BOETO eensklaps en zeiden tegen den Koning: «De beide zonen van den Dipati van *Toeban* vallen woedend aan; beide zijn dapper en onkwetsbaar; velen der scharen van den Gebieder kwamen om; de Dipati van *Bali* sneuvelde; de Dipati van *Bandoeng* bezweek, niemand kon terugkeeren door hunne heldhaftigheid.»

MÊNAK DJINGGO ontbrandde in hevigen toorn, sloeg de gloeijende borst ten teeken zijner gramschap en zeide: «Er is zeker een verbod om de Prinsen van *Toeban* niet te bevechten, opdat zij tot mij komen en ik hen zal grijpen.» Onverwijld kwamen de beide Prinsen, overluid, hooghartig zeggende: «Waar is de gedaante, die MÊNAK DJINGGO heet; welaan hij beproeve den strijd, wij zijn de zonen van *Toeban*.» MÊNAK DJINGGO zeide zachtjes; «Maakt gij allen plaats, opdat zij tot mij komen.

Toen zij voor hem gekomen waren, dwarlde het stof in de rondte; MÊNAK DJINGGO, die aanhoudend door hunne lansen gestoken werd, zat op zijn gemak onder eenen zonnescherm en lachte hartelijk, hen aansporende om te steken. De lansen braken. Nu trokken beide den kris en stootten daarmede. MÊNAK DJINGGO zeide: «Het is nu wel, volgt mij, ik neem uw tot zwagers aan.» De beide Prinsen weenden om te kunnen steken. MÊNAK DJINGGO zeide: «Kom, het is nu genoeg, weent niet.» De Prinsen verzochten naar hunne vriendin, de Koningin van *Madja Pahit* te gaan. De jongste werd vergramd en in het gemoed verbitterd. Beide werden nu in den nek geslagen. Raden BOENTARAN werd bij den sabelkoppel gevat, en beider handen werden gegrepen, zoodat zij zich niet konden bewegen, ten einde nu onthoofd te worden. DAJOEN zeide in drift: «Ach Gebieder! niet alzoo; schenk hun het leven, het zijn bloedverwanten van de Koningin; wanneer zij sterven, zal de Koningin van *Madja Pahit* hen gewis wreken; zoo zou de Vorst zich zelven wonden; mogt de Vorst het begeeren, zoo konden zij een hulpmiddel worden; want voorzeker zal de Koningin ten hove verschijnen om hen van u te verzoeken.» MÊNAK DJINGGO zeide: «Uw raad is juist, DAJOEN! het is beter, dat ik hen laat leven, opdat de toegenegenheid der Koningin ontsta. Neemt mijne gevangenis, plaats er hen achter in; DAJOEN! gij bewaakt hen.» Nu werden de beiden Prinsen gekerkerd. Hun voogd, de Demang GATOEL weende, ziende zijne Gebieders door MÊNAK DJINGGO gevangen genomen; hij nam de vlugt, keerde terug om aan de Koningin van *Madja Pahit*, te berigtten, dat de Prinsen gevangen genomen waren. Vervolgens verdwaalde hij op weg en hield stil op den berg *Wilis*. Het geschiedverhaal wordt afgewisseld.

Op den berg *Wilis* woonde een kluizenaar, genaamd de Leeraar HAMONGBRONGTO; hij leefde zeer heilig en had twee kinderen, eenen zoon en eene dochter; de zoon was genaamd Raden KONTJAR, die welgevormd was; de dochter, die uitnemend schoon was, heette: DÉWI RARASATI; het waren kinderen, die vroeger gevlugt waren, zij stamden af van eenen Boepati, die door den vijand overwonnen en gesneuveld was in den strijd tegen den Koning MÊNAK DJINGGO, welke hem niet ten onder kon brengen. KONTJAR week zijwaarts naar

den berg *Wilis*, zich niet willende onderwerpen. Zij hadden nu eenen fraaijen hof met ivoren kokos- en pinangboomen en gewassen; jonge, zoete kokosnoten achter in denzelven, benevens limoenen en doeriannen, lanen van koele oranjeboomen, zoete oranjeappelen, doekoes en hoog riet; op zijde waren fraaije rijstvelden, turksche tarwe, waartusschen fraaije zwarte peulvruchten voortkropen, roode boonen, watermeloenen en allerlei fraaije planten; het leverde een verrukkelijk gezigt. Er waren paauwen, die zich aan de kanten deden hooren.

De bloemhof was begeerlijk voor het oog, aan den oever van het water. De langwerpige, tulpvormige, gele bloemendragende tjampakaboomen stonden zwaar beladen, zeer prachtig in lanen. Gambir, melatie, kananga, groeiden liefelijk in rijen; Manoer en rozen bloeiden in boschjes; Waterlelies dobberden op het water.

Raden Kontjar ging ter jagt op rheebokken, herten en steenbokjes. Dagelijks was hij in de wouden met veertig lijfknechten, die hij bij zijne vlugt had medegenomen, allen edelaardige mannen. Zij waren verbaasd iemand te hooren weenen; het was de Demang Gatoel, die schreide en hevig weeklaagde. Raden Kontjar beval: «Roept hem voor mij.» De Demang Gatoel kwam weenende en werd dadelijk gevraagd: «Waarom weent gij vriend?» Hij antwoordde: «Ik vraag verschooning, mijne Gebieders zijn door den vijand gevangen genomen, en worden door Mênak Djinggo teruggehouden. Ik vraag verschooning; het waren zonen van den Dipati van *Toeban*, genaamd Raden Boentaran en Raden Watangan.» Raden Kontjar zeide minzaam: «Ik zal het den kluizenaar mededeelen.» Hij nam den Demang terstond mede en kwam spoedig voor den eerwaarden Vader. Mênak Kontjar boog zich en verhaalde hem alles. De Kluizenaar zeide: «Weet dan, dat de zonen van den Dipati van *Toeban* uwe bloedverwanten zijn; uws vaders zuster was de vrouw van den Dipati van *Toeban*, die twee zonen had: Boentaran en Watangan. «Mênak Kontjar zeide: «Als het zoo is, zal ik ten strijde trekken, daar ik met mijne neven bevriend moet zijn.» De kluizenaar zeide: «Gij moet nog geenen open krijg voeren, zoo lang gij nog geene vijanden hebt; gij moet op uwe hoede zijn; Mênak Djinggo is een uitgelezen Koning, die onder zijne scharen uitmunt; zijn gezag is

zeer groot; het is beter in den nacht bedrog te plegen, zoo dat al zijne Helden er niets van vernemen.» MÊNAK KONTJAR zeide: «Ja, voorwaar, ik zal de bevelen van den eerwaarden Vader opvolgen.» Spoedig verliet hij deszelfs tegenwoordigheid; de Demang GATOEL volgde. De veertig lijfbedienden gingen mede, met zwaarden en hartsvangers op zijde, voerende lange en korte lansen. Nu daalde de heerscher des daags, vervangen wordende door het licht der maan. Hunne reis wordt niet gemeld. Het volk van *Probolinggo* was aangekomen bij MÊNAK DJINGGO.

De lijfwachters van KONTJAR bleven buiten; alleen MÊNAK KONTJAR en de Demang GATOEL gingen in de legerplaats en staken zeer vergiftige angels in den grond. Alle krijgslieden sliepen. Al de dienaren en al de Mantris, die MÊNAK DJINGGO bewaakten en de Patih snorkten hard, sommigen als of het klinkende metalen bekkens waren; anderen waren voorover gevallen; eenigen hielden de viool in de hand en waren zoo ingeslapen. Sommigen lagen bij de gambang (Harmonica), als of zij denzelven eerbied bewezen, voorover in slaap gevallen zijnde. Er waren er, die gezamenlijk hadden gelezen, en voorover in slaap gevallen, het boek huldigden. Allen sliepen te zamen.

De Demang GATOEL zocht naar de gevangenis aan de zuidzijde. MÊNAK DJINGGO rustte. De beide Prinsen BOENTARAN en WATANGAN leden veel. Zij zeiden zachtjes: «Wie zou daar zijn? Misschien MÊNAK DJINGGO, de Koning, met het doel om ons te dooden; het is onduldelijk in den kerker te zijn.» Demang GATOEL beweende zijne Gebieders (zeggende): «Ach! zielen mijner Meesters!» MÊNAK KONTJAR zeide zachtjes: «Neen, ik ben MÊNAK DJINGGO niet, maar uw bloedverwant en ik kom om u te redden; komt er nu uit.» BOENTARAN zeide: «Waar zullen wij er uit komen?» MÊNAK KONTJAR wreef met zijne handen den ijzeren kerker, dat dezelve geheel verdween. Beide broeders hielden elkander omarmd, zij beklaagden elkander en weenden. MÊNAK KONTJAR zeide minzaam: «Welaan Prinsen! weent niet meer.» Zij keerden terug; de lucht was bewolkt, zij kwamen nu met hun vieren buiten aan de plaats hunner dienaren, de voormelde lijfwachters. MÊNAK KONTJAR zeide: «He! makkers, past goed op; gij moet niet aarzelen in het gevecht; laat hen allen opstaan; welaan gaat spoedig voort.» Aangemoedigd, verschenen de veertig mannen met

trotschheid. Hunne stemmen donderden als of een berg instortte; zij schreeuwden niet te zullen deinzen. Dit werd door het leger van *Balangbangan* gehoord, het greep de wapens, de lansen geraakten door elkander; de zwaarden lagen op het dekriet. De krijgslieden verschrikten als sidderalen, mitsgaders de dienaren en Mantris; in de legerplaats werd door de veertig man gemoord, die met de krijgers handgemeen werden, lustig op elkander stootende. De vijand kende zijne makkers niet. Hevig rukte men elkander. Velen sneuvelden van het leger des Konings. Die aangevallen werden, stoven uit een. Er kwamen dertig duizend strijders van *Balangbangan*, die moedig aanvielen. MÊNAK DJINGGO sliep zeer gerust, onbewust, dat de krijgslieden lustig vochten. Het bloedbad werd algemeen. De veertig Helden spoorden den dood. MÊNAK KONTJAR moordde met het zwaard. Zijne trotschheid verbaasde (zeggende): «Welaan! grijpt mij, den gevlugten Prins, Raden KONTJAR; zoo even verlaat ik het kluizenaarsleven op den berg *Wilis.*» Lustig drilde men de lansen, velen bezweken. Makkers staken elkander, door het duister elkander niet kennende. Allen werden oproerig, den vijand niet onderscheidende. De maan ging onder, de grond van alles was donker. Op die wijze gingen de veertig lijfwachters buiten. Van de *Balangbangers* waren velen omgekomen. MÊNAK KONTJAR woedde als eene brandende toorts; hij werd gestoken, doch niet gewond. Hij tartte allen uit en werd door vlaggen, vaandels, dolken, pieken, hartvangers en zwaarden omringd. Schichten uit blaasroeren en pijlen werden op hem afgeschoten. Dondersteenen en het gedonder van den berg *Kawi*, ratelden en rommelden als schudde het aardrijk.

De dageraad begon te schemeren en MÊNAK KONTJAR sprak zachtjes, roepende de veertig dapperen, die in welstand waren: «Welaan laat ons terugkeeren, eer het dag worde.» Zij snelden voort en kwamen op den berg *Wilis*. Het was reeds dag, zij verschenen voor den kluizenaar, en bogen zich voor hem. Hij zeide: «Het is wel, gaat nu uwe diensten aan de Koningin aanbieden.» Zij bewezen hunne hulde, en trokken weg van voor zijn aanschijn. De zuster van KONTJAR, RARASATI genaamd, ging mede. Zij scheen eene engelin des hemels; hare schoonheid was uitnemend. Raden BOENTARAN vergezelde haar. blikken ontmoetten elkander als lichtstralen. De Raden

ontvlamde voor haar, bij het onafgebroken aanstaren onder weg. MÊNAK KONTJAR, ging voorop; Raden BOENTARAN kwam achteraan. RETNO DÉWI RARASATI ging nabij hem; hij haar aanstarende, wist niet wat hij in zijn hart gevoelde. Zij scheen een gedeelte van haar hart verloren te hebben en wist niet wat zij ontwaarde. BOENTARAN ging achter haar zingende:

Een edelman vindt op zijn pad,
Een schoone purperbloem;
Hij plukt haar, prijst haar roem
En 't jeugdig loof, dat zij bezat.
Haar geur verteedert, wekt de lust
Bij heel den heldenstoet;
Een lichtstraal zet zijn hart in gloed,
't Schijnt, dat haar kelk hem kust.

Hij liep bedremmeld, kon zich niet van haar verwijderen of snelde weder naar haar toe; en zeide: Wat deert mij toch? Wie kan mij genezen? Zijn gemoed werd gedurig onrustiger en hij dacht te sterven.

De reizigers verlatende, wordt er melding gemaakt van de Koningin van *Madja Pahit*, die nog zat te treuren, dat de beide Prinsen door den vijand gevangen genomen waren. Hunne moeder weende zeer. De Prinses SEKATI lag en rolde over den grond, roepende: «O Goden! bedelft mijne ziele! Mijn vader sneuvelde en mijne broeders worden door MÊNAK DJINGGO gevangen gehouden, of zijn welligt reeds dood. Wie weet waar mijn lijk zal blijven; het ware beter, dat ik stierve om mijnen edelen vader te zoeken.» Door de stemmen der weenenden beefde een ieder in de zaal. De Vorstin van *Toeban* was geheel gedachteloos. De Koningin van *Madja Pahit* was verduisterd in het gemoed, daar de beide Prinsen gevangen genomen waren. Gestadig werd het haar donkerder. Zij verscheen in de gehoorzaal, omgeven door de Hoofdambtenaren, bloedverwanten en den Rijksbestuurder LOEGENDER, die dezelfde stemming hadden. MÊNAK KONTJAR verschijnt eensklaps in hunne tegenwoordigheid, stelt Raden BOENTARAN voor, en hem omhelzende, weenen zij beide. De Vorstin van *Toeban* vraagt of zij ook droomt, nu haar zoon komt; DÉWI SEKATI weent, door haren broeder omhelsd, zeggende: «Dit dacht, noch droomde ik; ik waande u reeds dood.» De Vorstin vroeg; «Wie is deze vreemdeling?» Raden WATANGAN antwoordde: «Het is MÊNAK

KONTJAR, een zoon van den Dipati van *Loemadjang*, hij heeft als kluizenaar geleefd op den berg *Wilis;* dat ik nog leef, heb ik aan hem te danken.» Nu omhelsde zij MÊNAK KONTJAR teederlijk. RETNO DÉWI RARASATI omhelsde DÉWI SEKATI en weende. De Koningin zeide: «Opdat men strijde, zal mijne naijver nog niet morren; indien gij doodt waart, wie zou *Toeban* bezitten, om uwen Vader op te volgen? Morgen zal het leger voor mijn aangezigt onder de wapens komen en met mij sneuvelen. Uw Vader viel en ook gij zult weten te sterven.» Wijders beval zij aan HARJO SISIMPING: «Schrijf aan den Koning MÊNAK DJINGGO, dat ik mij onderwerpen wil en dat ik verschijnen zal om hem te dienen, indien hij *Madja Pahit* niet nadert, en afstand doet van *Probolingo*.» HARJO SISIMPING schreef spoedig den brief en wikkelde dien in gele zijde. De Koningin zeide: «Wie zal mijnen brief aanbieden?» Al de Rijksgrooten, Mantris, Ambtenaren en minderen durfden dit niet ondernemen en gaven der Koningin de aankomst te kennen van eenen ijzersmid, LOEBANG genaamd, die zulks durfde te onderstaan. Hij was reeds oud en zeide eerbiediglijk: «Indien uwe Majesteit mij wil afvaardigen, om den brief aan MÊNAK DJINGGO, den Koning, over te brengen, verzoek ik slechts, indien mijne reis gelukt, o Gebiedster! dat ik alle ijzersmeden een geschenk moge geven.» De Koningin stond hem dit toe, en nadat hij den brief verzocht had, vertrok hij te paard zonder gezellen, behalve een, die zijn paard vasthield. De krijgslieden, die op den grooten weg en alzoo den dood ontkomen waren, zeiden: «Het bewaken van de Montjonegorosche landen is de wil van MÊNAK DJINGGO; de steden moeten bewaakt worden, opdat de Koningin verschijne en dienstbaar worde; MÊNAK DJINGGO is zeer vertoornd op de Koningin en zulks wordt van dag tot dag erger.» De krijgslieden, die zich in den wapenhandel oefenden, waren op het grondgebied van *Doho*. De Pati HANGKAT BOKTO bevond zich aldaar en LOEBANG kwam, den brief dragende en ging voorbij, roepende: «Ik breng eenen brief, doe mij geen leed, de Koningin heeft mij gezonden om denzelven aan niemand te overhandigen dan aan den Koning MÊNAK DJINGGO.» De Pati verheugde zich, lachte en zeide: «Wat gij verzoekt, zal ik dadelijk aanbieden;» hij steeg te paard en LOEBANG volgde hem.

Mênak Djinggo was dagelijks bezig met het vervaardigen van een gouden beeld, hetwelk de Koningin van *Madja Pahit* voorstelde en dat hij gestadig liefkoosde, kuste en aansprak. Hij toornde gedurig op zijne bijwijven, omdat zij niet zeiden: «Haal de schoone Koningin van *Madja Pahit*, die verslagen is.» Het deed hem goed, zijne vrouwen te kwellen, zeggende: «Al werd de Koningin misnoegd en verstoord op al mijne vrouwen, dan zouden zij haar nog niet willen dienen omdat zij verstandeloos zijn.» Wijders tergde hij de vrouwen, zoodat zij hem wenschten te vermoorden.

Het gouden beeld plaatste hij op eenen ivoren stoel. Terwijl hij het ten spijt zijner vrouwen streelde, die het dierhalve op den grond wierpen, kwam de Pati, zich buigende en tegen den Koning zeggende: «Er is een Afgezant overgekomen, brengende eenen brief van de Koningin van *Madja Pahit*. Den brief aannemende, vroeg Mênak Djinggo: «Hoe is de naam van den Patih?» Loebang antwoordde eerbiediglijk: «Hempoe Loebang is mijn naam, o Koning!» Mênak Djinggo knikte bij het openen van het geel zijden omkleedsel. De brief werd gelezen en luidde als volgt:

«Deze brief van de ongehuwde Koningin geworde Mênak Djinggo, daar ik vroeger zijnen brief ontving: de Koning neme het niet euvel, dat eene Koningin den open oorlog verklaart, dewijl ik bevestigd en toegerust ben. Mijn vader de Koning Browidjojo heeft mij doen opvoeden, ten einde ik huwen zoude, en nu mijne opvoeding voltooid is, hoor ik, dat er alom geoorloogd wordt; dat het bloed in den fellen strijd stroomt; dat de lijken zich ophoopen als heuvelen, en de dood vreesselijk woedt. Ik vuur den open oorlog aan, en gewisselijk zal Mênak Djinggo, indien hij mij toegenegen is, thans met mijn gemoed niet verschillen; daar ik op hem (mijnen ouderen broeder) verbitterd en zeer vertoornd ben; gij maakt, dat ik spoedig heldhaftig ben; indien ik weldra verscheen, zou ik de bijzit des Konings en mijn naam geschandvlekt zijn. Doch heb nu wat geduld; wordt niet vertoornd op mij; maak eerst het geen eene Koningin draagt: eene gouden kroon, oorkrabben, armbanden en halsketens. Voorts verzoek ik den Koning niet te *Madja Pahit* te komen en afstand van *Probolinggo* te doen. Dan moet gij bij mij verschijnen om mij het hof

te maken; zulks geschiedt het best te *Probolinggo*, en indien ik daar kom, zal ik verder zien; wijders geef ik den Koning te kennen, dat het jammer zou zijn, dat *Madja Pahit* zou verwoest worden; indien zulks geschiedde, zou het mij smerten.»

Den brief gelezen hebbende, legde de Koning dien op zijnen schoot; hij verheugde zich zeer en dartelde. Al zijne vrouwen en bijwijven verergerden zich en wenschten den dood. Hare veinzerij kon niet zwijgen. Een harer zeide: «MÊNAK DJINGGO! Koning! het is ongeoorloofd bloed te zwelgen; de rijkssieraden van het zwijn zijn er mede bevlekt; dag en nacht eet het onrijp ooft.» MÊNAK DJINGGO vroeg bedaardelijk: «Wie heeft den brief geschreven?» HEMPOE LOEBANG antwoordde: «De Koningin schreef dien, Sire!» (De Koning sprak nu op eene zoo onkiesche wijs over de Koningin, dat daaruit de verbastering van zeden ten dien tijde ten volle blijkt.) Wijders ontving HEMPOE LOEBANG andere kleederen en eenen fraai bewerkten kris; hij werd beschaamd en verwonderd over de lagé taal van den Koning, en hij verzocht terug te keeren. De Koning zeide tegen den Patih. «Laat het leger voorbij mij trekken, maar *Madja Pahit* niet omsingelen, daar de Koningin gewis uwe Gebiedster en het volk van *Madja Pahit* mij onderworpen is. Laten allen naar hun land terugkeeren en de Koningin huldigen. Het beste volk moet gij aan de grenzen plaatsen, en daarna keert gij spoedig terug, opdat *Madja Pahit* niet ongerust zij.» De Patih ging henen; HEMPOE LOEBANG nam afscheid.

HANGKAT BOETO bewees zijne hulde en vertrok uit de tegenwoordigheid des Konings. Alle Rijksgrooten morden. De Koning zag in den brief en lonkte de letters toe. Alle vrouwen keerden hem den rug toe. (Nu voerde de Koning eene zoo lage en onkuische taal, dat er bij geene schrijvers een voorbeeld van te vinden zal zijn.) Het geschiedverhaal zwijgt nu van MÊNAK DJINGGO.

HEMPOE LOEBANG verscheen voor het aanschijn zijner eigene Koningin, die, nadat hij haar de geaardheid des Konings had medegedeeld, bij zich zelve dacht: «Hoe zou ik vreugde genieten? Ik verga van spijt; door mijnen Vader verlaten, bezit ik geenen broeder, die Koning wordt.» Zij beloonde LOEBANG en benoemde hem tot Tomonggong; gedurende verscheidene dagen at noch sliep zij, wenschte, dat er een tegenpartijder

van MÊNAK DJINGGO opstond en zij het hoofd van dien Koning mogt zien. Insluimerende, hoorde zij eene stemme, zeggende: «O mijn kleinkind! vertrouw op de Goden; de stad *Madja Pahit* is nog bloeijende; weiger geene spijs; ga niet uit uw paleis. Al bleef er slechts een gedeelte van uw rijk, zoo groot als een stroohalm, zoudt gij toch regeren en *Madja Pahit* niet verwoest worden; zijt onbekommerd en opgeruimd van hart. Ja mijne kleindochter! hij, die het werk goed voleinden zal, is DAMAR WOELAN; spoor hem op, want hij moet gevonden worden.» Toen de openbaring verdween, ontwaakte zij als jeugdig loof. De hofjuffers weenden, zoekende de Gebiedster in de lusthoven, en waanden, dat zij door eenen roover geschaakt was: toen nu de Koningin bij haar kwam, verwonderden zij zich en knielden voor haar, zeggende: «Ach! dierbare Vorstin! al uwe dienaressen waren bedroefd, daar gij eenzaam sliept; wij waanden, dat gij door eenen roover geschaakt waart.» De Koningin vertoonde zich vrolijk, liet den maaltijd in haar vertrek opdisschen en de gamelan bespelen, terwijl al de hofdanseressen gezamenlijk dansten. De Koningin werd honigzoet, en verscheen des anderen daags, omringd door de hofgrooten en ambtenaren; zij sprak tegen den Rijksbestierder: «Welaan, Vader, vorsch gij naar DAMAR WOELAN tot hij gevonden wordt; gij zoudt niet schrander zijn Vader, indien gij niet slaagdet.» De Rijksbestierder deinsde van schrik terug; zijn gemoed zwol op. De Koningin zeide minzaam: «Gij moet gelasten, dat hij, zoodra men hem ontmoet, voor mij gebragt wordt; indien men hem niet vindt, zal ik u straffen.» De Rijksbestierder snelde naar huis en deelde het zijner vrouw mede, zonder te weten, wat de bedoeling der Koningin was; zeggende: «Vrouw! ga nu eens zien naar den stalknecht, dien ik opgesloten heb; hij is mijn bloedverwant, zijn vader was de Patih HOEDORO, mijn ouder broeder.» Zijne vrouw zeide: «Gij moest hem als uw schoonzoon aannemen, want HANJASMORO bemint hem.» Daarop ging zij henen. DAMAR WOELAN was bleek als gewasschen Javaansch papier. Alle vrouwen weeklaagden en HANJASMORO weende en omhelsde de voeten van haren geliefde; zij had berouw, dat hij om harent wille was opgesloten geworden. Zij zong minneliederen en klaagde zeer uit vrees van hem te verliezen. Hij werd kostelijk gekleed en stak den schit-

terenden kris op zijde. De Rijksbestierder nam hem als schoonzoon aan en HANJASMORO nam een teeder afscheid van hem.

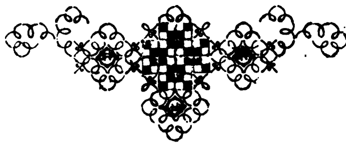
De Koningin zat luisterrijk door den ganschen hofstoet omgeven en vroeg aan den Rijksbestierder naar DAMAR WOELAN; hij antwoordde: «Hij staat voor uwe Majesteit en is mijn schoonzoon, de echtgenoot van HANJASMORO.» De Koningin opende het voorhangsel en wierp eenen blik op het gelaat van DAMAR WOELAN, zeggende: «Vader! vroeger hebt gij mij niet gemeld, dat gij eenen schoonzoon hadt.» De Rijksbestierder antwoordde: «Het is nog niet lang geleden; hij is van geringe afkomst.» De Koningin zeide tegen hare Voedster: «Vraag naar den ouderdom van DAMAR WOELAN.» en daarna vernemende, dat hij vijf en twintig jaren oud was, zeide zij: «Hij verschilt niet veel met mij, daar ik een en twintig jaren tel.» Nu keerde de Koningin in het paleis terug, schreef eenen brief aan DAMAR WOELAN en liet dien door de juffer SEPPET MADOE overbrengen. DAMAR WOELAN ontving den brief, die fraai geschreven was en las er den inhoud van, die aldus luidde: «Deze brief van de Koningin geworde DAMAR WOELAN, omdat zij broeder noch iemand heeft om hare belangen te behartigen. Alle Rijksgrooten, Mantries en Dipaties vreezen MÊNAK DJINGGO; zij zijn niet dapper en keeren naar huis. Maar DAMAR WOELAN vaardig ik af; het doet mij leed, iemand te verzoeken, die nog niet welgemoed is.» Het was als of het hart van DAMAR WOELAN van een gereten werd en hij zeide: «Voorwaar, de Koningin stelt volkomen vertrouwen in mij, gewis moet ik daaraan beantwoorden.» De vergadering ging uit elkander en hij keerde naar huis. De Koningin vroeg aan de voedster aangaande DAMAR WOELAN, datgene, wat zij reeds wist.

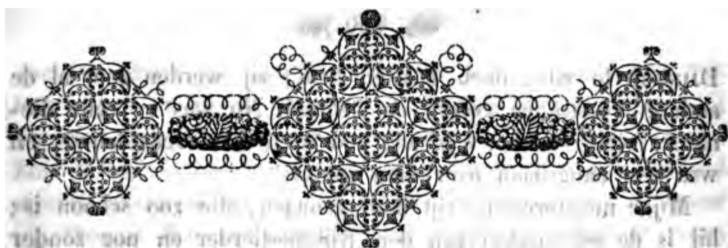
HANJASMORO verbeidde met ongeduld zijne komst, sprak over hem en weidde in zijnen lof uit. Hem ziende komen, ontving zij hem liefkozend, en hij zeide: «Vaarwel mijne weldoenster! Ik moet ten strijde trekken en mij aan het hoofd des legers stellen; vaarwel, ik zal MÊNAK DJINGGO bevechten: wanneer ik sneuvel, moet gij niet bedroefd zijn.» Zij weende en snikte en hield hem voor, hoe de ervarene en dappere Dipati van *Toeban* MÊNAK DJINGGO niet had kunnen wederstaan; doch zij verklaarde, hem aan de spits van het leger te

zullen volgen en met hem in den dood te gaan. Hij dacht: Zij bemint mij uitermate. Hunne gesprekken werden nu zeer teeder, doch hij nam afscheid van haar en haren Vader en ging op weg door wouden en wildernissen, latende Hanjasmoro ziek van hartzeer achter. De Koningin vernemende, dat Damar Woelan geheel alleen ten strijde was getogen, toornde zeer; en verweet haren Grooten hunne lafhartigheid: nu snelden allen te wapen; Lajang Sétro zeide: «Vader! blijf gij hier; de vlugge snaak is gevlugt.» Lajang Koemitir zeide: «Uw schoonzoon, die mager en verwelkt is, vlugt; het is als of die halve gek gestolen heeft en zich wegmaakt.» Te middernacht was Damar Woelan in de legerplaats van *Probolinggo* aangekomen; het was volle maan, Sabdo Palon volgde hem. De vrouwen van Mènak Djinggo, die allen hartzeer hadden, smeekten, dat hij sterven mogt; zij waren in de voorgalerij en spraken eensgezind. Eene harer zeide: «Ach! Vorstin van *Madja Pahit*, er is nog geen held gekomen, mogt er een overwinnaar opdagen.» Eene andere zeide: «Een kluizenaar heeft mij gezegd, dat de Koningin eenen vriend zal verwerven, die bovennatuurlijke kracht zal bezitten en de held der strijders zijn zal; het zou mij verheugen, indien hij Mènak Djinggo overwon; het ware beter krijgsgevangen te worden dan dat wij allen hartzeer hebben.» Damar Woelan hoorde en kuchte; de Prinsessen verschrikten en meenende, dat Mènak Djinggo naderde, slopen zij stilletjes henen. Damar Woelan zeide: «Ik ben geenszins Mènak Djinggo, doch kom van *Madja Pahit* en word door de Koningin gezonden;» zij lieten hem zitten, en op hare vragen, openbaarde hij haar, wie hij was, en dat hij het hoofd van Mènak Djinggo zocht. De Prinsessen boden hem kleederen en reukwerk aan en begonnen onderling te stoeijen.

Mènak Djinggo was in het paleis gegaan en zeide: «Al mijne vrouwen schijnen zinneloos; ik wil drinken en niemand bedient mij. Morgen komt de Koningin van *Madja Pahit*, en dan maak ik haar allen tot dienaressen.» Nu zond hij Dajoen om de Vorstinnen te roepen. Dajoen bragt het bevel aan haar over en vernam, dat er een gast van *Madja Pahit* was gekomen met last om dit aan den Koning te berigten, die aan Dajoen vroeg of het een man of eene vrouw was; Dajoen zeide:

«Voorwaar, het is een man, die een jeugdig en schoon voorkomen heeft; al de vrouwen verzorgen hem.» MÊNAK DJINGGO sprak: «Dat smert mij; waarom hebt gij hem niet gekrist? vermoedelijk is het een vagebond.» DAJOEN antwoordde: «Ik wilde geene doodschuld op mij laden; mijn hart is rustig en opregt.» MÊNAK DJINGGO stoof op en riep: «Te wapen! gij strijders!» Hij schreeuwde en riep. DAMAR WOELAN verschrikte en wilde naar buiten gaan, doch hij werd opgeëischt en zeide: «Ik veins niet, ik kom van *Madja Pahit*, afgevaardigd door de Koningin om den Koning den hals af te snijden.» Allerlei gesprekken werden nu hierover door de vrouwen gevoerd en DAMAR WOELAN werd door MÊNAK DJINGGO veroorloofd, zijne wapens op hem te beproeven. DAMAR WOELAN kon hem niet wonden en brak zijne wapens op deszelfs onkwetsbaar ligchaam. De Koning lachte en sprak vernederend over de Koningin van *Madja Pahit*. DAMAR WOELAN weende van spijt. De Koning zeide: «De Koningin is wel opgeblazen; doch zij zal mij de nagels snijden, mij de leden wrijven en mij kammen; ween dus maar niet.» SABDO PALON, de makker van DAMAR WOELAN stond binnen de poort, die gesloten was, en werd niet door het volk opgemerkt, dat lustig dronk bij de muzijk van de gamelan; DAJOEN ziende, wilde hij met hem vechten, doch DAJOEN verzekerde hem een opregt gemoed te bezitten, en zij werden bevriend; SABDO PALON werd door hem op rijst en vischkerrie onthaald. Inmiddels viel de Koning DAMAR WOELAN met het zwaard aan en sloeg hem ter aarde, dat hij bloed spuwde. Meenende, dat hij dood was, zeide de Koning. «Welaan DAJOEN! zie naauwkeurig toe of hij dood is; morgen ochtend zal ik hem onthalzen.» Al de vrouwen zagen het met ontferming aan; hare tranen stroomden. MÊNAK DJINGGO toornde op de jonge vrouwen, verzamelde, beschimpte en schold haar, zeggende: «Voorwaar, morgen vroeg zal ik u allen ombrengen.» Vervolgens ging hij opgeruimd van gemoed, aangenaam slapen.

XIX. HOOFDSTUK.

Geschiedenis van Java.

VERVOLG DER GESCHIEDENIS VAN DAMAR WOELAN.

INHOUD.

Angst onder de Prinsessen. — Twee halen het wapen waarmede MÉNAK DJINGGO te kwetsen is en geven het DAMAR WOELAN, die met hem strijdt en hem nedervelt. — Dankbaarheid der Vorstinnen, die alleen gelaten worden. — DAMAR WOELAN keert naar *Madja Pahit* terug en laat het hoofd van MÉNAK DJINGGO door SABDO PALON dragen, die het wegwerpt. — Ontmoeting met LAJANG SÉTRO en LAJANG KOEMETIR die DAMAR WOELAN doodslaan. — Een kluizenaar wekt hem uit den dooden op, geeft hem een zwaard en verdwijnt. — DAMAR WOELAN keert naar *Probolinggo* terug, alwaar hij KOT BOETO en HANGKAT BOETO met hetzelve verslaat. — Karaktertrekken van NOJO GENGGONG en SABDO PALON. — De Grooten van *Probolinggo* onderwerpen zich aan DAMAR WOELAN, die met hen en de Vorstinnen in staatsie naar *Madja Pahit* gaat. — De Rijksbestierder meldt aan de Koningin, dat zijn zoon den Koning MÉNAK DJINGGO onthoofd heeft. — Schilderachtige beschrijving der getrouwheid van HANJASMORO, die DAMAR WOELAN opzoekt en wedervindt. — Beschrijving van den optogt naar en van de aankomst te *Madja Pahit*. — De Koningin laat onderzoeken, wie MÉNAK DJINGGO onthoofd heeft.

Al de Prinsessen waren zeer beangstigd, zeggende: «Morgen moeten wij sterven.» Slechts haar dood stond haar voor oogen. Sommigen weeklaagden, weenden en riepen: «Ach mijn Vader! Ach mijne moeder!» Er wordt van twee Prinsessen melding gemaakt; de eene RETNA DÉWI, afkomstig van *Djapan*, de andere POEJENGAN, van *Waléri;* beide konden niet geëvenaard worden; zij waren gedwongen bij MÉNAK

DJINGGO te zijn, doch haatten hem; zij werden door al de andere Vorstinnen geëerd en bemind. Nu was er eene dienares, welke zeide: «Ik zag zoo even den vreemdeling, en was zeer aangedaan over dien spion.

Mijne meesteressen, zijt hem genegen, die zoo schoon is; hij is de schoonzoon van den Rijksbestierder en nog zonder waardigheid!» De beide Prinsessen zeiden: «Wij zullen hem beschermen, al vernam MÊNAK DJINGGO het, wat zou dat zijn, al stierven wij?» De dienares zeide: «MÊNAK DJINGGO slaapt.» Beide gingen, gewikkeld in witte kleeding als engelinnen; DAMAR WOELAN lag onder het geboomte en kwam weder tot zich zelven en zeide: «HANJASMORO! mijne geliefde meesteres! ik moet hier sterven; gij betoont mij geen medelijden, edele Gebiedster! ik sterf weldra, door mijne schoone verlaten.» RETNA DÉWI kwam nu voor hem en vatte zijne regter- en POEJENGAN zijne linkerhand en geleidden hem bij de hand. SABDO PALON en NOJO GENGONG lagen gerust bij de middelpoort te slapen, onbewust, dat hun meester weder bijkwam.

DAJOEN zat zeer vast te slapen, vergetende de bewaking van DAMAR WOELAN, daar hij niet onderzocht had of deze nog leefde. DAMAR WOELAN, welke geleid werd kwam ten huize der beide Prinsessen, wiesch zich spoedig en was ongerust daar hij misschien spoedig sterven moest; de Prinsessen waren droevig; zij aten betel, begoten zijn hoofd met water en gaven hem geneesmiddelen; zij toonden zoo veel belangstelling in zijn lot, dat zij het dreigend gevaar schier vergaten; beide wenschten den dood van MÊNAK DJINGGO, en RETNA DÉWI zeide: «Hij kan door geene wapens, maar alleen door geel ijzer (koper) gedood worden; het heeft de gedaante van een piek en is boven zijne slaapplaats gelegd. Ik weet dit, daar de Leeraar PAMENGGER hem zulks gezegd heeft; de overige Prinsessen weten dit niet;» zachtjes voegde zij er bij: «Ik onderneem het om hetzelve te halen; doch wanneer gij overwinnaar en Koning wordt, moet gij mij niet vergeten.» De beide Prinsessen slopen steelsgewijs even als een dief naar binnen. Al de Vorstinnen lagen doodstil; MÊNAK DJINGGO snorkte, lag als een boomstam en droomde overluid van de Koningin van *Madja Pahit*. Nu gingen beide westwaarts van MÊNAK DJINGGO en sidderden; zij voelden geenen grond, maar

dachten alleen aan Damar Woelan. Zij namen de kist met het wapen en gingen hopende en vreezende naar buiten*; bij Damar Woelan gekomen, zeide Retno Déwi: « Vriend! hier is het; » Hij lachte en kuste beide. De kist geopend zijnde, glinsterde de piek en Retno Déwi zeide: « Wanneer gij Mènak Djinggo bevecht, moet gij hem hiermede tegen den linkerslaap des hoofds slaan, dan zal hij gewis sterven. » De dageraad begon te schemeren; de Leeraar Pamengger kwam en zeide: « Nader gij Mènak Djinggo nu hij nog slaapt en tref den slaap zijns hoofds. » Damar Woelan antwoordde: « Een openbaar krijgsman doodt geenszins iemand in den slaap; liever zou ik terugkeeren. » Vervolgens ging hij Sabdo Palon en Nojo Genggong wekken, die zware steenen haalden en dezelve op de borst van den slapenden Mènak Djinggo wierpen; doch de steenen verstoven tot stof en hij verroerde zich niet; nu bragten zij een vat arak en goten het uit op zijn aangezigt; hij ontwaakte even, sliep weder in en droomde overluid van de Koningin van *Madja Pahit*. Sabdo Palon haalde eene fakkel en verzengde zijne haren; nu ontwaakte Mènak Djinggo en toen beide vlugtten, zag hij, dat de kist met het koperen wapen er niet meer was. Woedend toornde hij, schopte de eene vrouw en sloeg de andere, roepende: « Waar is mijn eigendom? » Damar Woelan riep trotschelijk op het voorplein: « Ik ben niet dood, dat nu de krijgslieden uitkomen, om hunnen moed te meten. » Mènak Djinggo verschrikte, trok het zwaard en viel hem aan, doch wondde hem niet. Damar Woelan zeide: « Buig u ter aarde, zijt terstond stil en smeek den Goden; voorwaar! uw val is nabij. » Mènak Djinggo beefde. Damar Woelan viel hem onmiddellijk aan en trof zijnen linkerslaap, dat hij stierf. Mènak Djinggo had het voorkomen van gloeijend ijzer, dat door water begoten wordt. Sabdo Palon hieuw hem het hoofd af en deed het in eene kist. Damar Woelan riep al de vrouwen, en al de jeugdige schoonen kwamen. Hij zeide: « Al de Vorstinnen worden gevraagd, wie den Koning uit liefde in den dood wil volgen? Die zulks verlangen, zal ik dooden. » Al de vrouwen antwoordden: « Wij ondergaan den liefdedood niet; neem ons gevangen; daar wij u duizendwerf verpligt zijn, dat Mènak Djinggo dood is; » nu gingen zij naar buiten, doende allerlei geloften. De Prin-

sessen RETNO DÉWI en POEJENGAN glimlachten en zeiden, DAMAR WOELAN in den dood te zullen volgen; dit herhaalden al de Prinsessen. «Aan u hebben wij ons leven te danken, zeiden RETNO DÉWI en POEJENGAN; zij omhelsden hem regts en links en kusten hem. Het morgenlicht was doorgebroken en DAMAR WOELAN zeide: «Al de Vorstinnen blijven hier; morgen keer ik terug; doch ik beveel u te veinzen; het volk van *Balungbangan* is zeer onoplettend, laat het nu niet vernemen, dat MÊNAK DJINGGO dood is.» DAMAR WOELAN keerde terug, alleen de beide Prinsessen RETNO DÉWI en POEJENGAN gingen mede; SABDO PALON kwam achteraan, dragende de kist met het hoofd van MÊNAK DJINGGO. Onder weg hield DAMAR WOELAN niet stil, de hemel was helder en hij trok door wouden en wildernissen. Al de Vorstinnen waren getrouw, bespeelden de gamelan en verborgen den dood van MÊNAK DJINGGO. Vermoeid zijnde, zeide NOJO GENGGONG: «Het is moeijelijk eene taart te dragen, wanneer de drager uitgeput is; vriend SABDO, laten wij elkander vervangen.» SABDO PALON zeide: «Ach! ik ben geheel lusteloos, als ik maar geen toeval krijg; het hoofd des Konings, wiens bevel onherroepelijk was, riekt al; het geluid zal ik kennen als het te *Majapahit* zal rondrollen; doch ik kan niet te huis komen.» NOJO GENGGONG weende, wierp het hoofd weg, ging voort en zeide: «Wie wil het dragen, al volgt de fout ons op de hielen?» SABDO PALON zeide: «Al verlaat gij het, het zal u achterhalen en in den rug bijten.» NOJO GENGGONG weende en was diep ontroerd in het gemoed; hij maakte zijnen gordel los sloeg dien over den schouder en droeg de kist er aan. LAJANG SÊTRO en LAJANG KOEMITIR waren in het midden der wildernis met ongeveer vijf honderd man, zij zaten te paard; het volk liep verstrooid voort. Beide werden verrast op het zien van DAMAR WOELAN en konden zulks niet verbergen; het volk hem ziende, hief een geschreeuw als van honderd duizend man.

De beide Prinsen omarmden DAMAR WOELAN en LAJANG KOEMITIR vroeg hem: «Wat hebt gij als afgevaardigde uitgerigt?» DAMAR WOELAN antwoordde: «Door de gunst der Koningin, wordt het hoofd van MÊNAK DJINGGO overgebragt, het is in die kist.» LAJANG KOEMITIR vroeg: «In welke be-

trekking stonden deze twee Prinsessen tot MÊNAK DJINGGO?» Zij antwoordden: «Wij waren zijne bruiden.» LAJANG SÉTRO hernam: «Deze beide schoone vrouwen zal ik geleiden, want de weg is onveilig;» zij werden in draagkoetsen geplaatst en vermomd; DAMAR WOELAN volgde. Op eene pleisterplaats gekomen, zeide LAJANG KOEMITIR: «Ik verwonder mij zeer; MÊNAK DJINGGO was zoo kloek; hoe hebt gij het aangelegd om hem te dooden?» DAMAR WOELAN zeide: «Ik heb hem met een stuk koper geslagen, dat hij stierf, en hem daarna het hoofd afgehouwen.» LAJANG KOEMITIR vroeg: «Waar is het?» SABDO PALON zeide, terwijl hij DAMAR WOELAN eenen wenk gaf: «Ik heb het onder weg gelaten omdat er vele roovers waren en het is door LAJANG KOEMITIR opgeraapt.» Nu liep hij op zijde van DAMAR WOELAN, die hem sloeg en zich radeloos op den grond wentelde, en in klaagtoonen, weenende uitriep: «Ik gevoel mij onschuldig, wreedelijk word ik mishandeld; verlaat uwen meester.» LAJANG SÉTRO zeide: «Veins maar niet en geef u over.» DAMAR WOELAN antwoordde: «Ik geef mij bij dag en bij nacht aan de Goden, doch niet aan u over.» Nu vielen beide hem aan, maar wondden hem niet; eindelijk wierpen zij hem ter aarde en sloegen hem; klagende riep hij zijne geliefde, HANJASMORO toe, dat hij haar in den hemel zou wederzien. LAJANG SÉTRO sloeg hem, dat hij stierf. Zijn lijk schitterde en SABDO PALON wierp het in eenen droogen put onder eenen waringinboom. LAJANG SÉTRO en LAJANG KOEMITIR verheugden zich zeer over den dood huns vijands en voegden zich weder bij hunne krijgslieden, die uit elkander gerend waren en de paarden lieten trippelen.

Nu wordt er melding gemaakt van eenen kluizenaar, die zeer heilig was, genaamd KYAHI HADJAR TOENGGOEL MAANNIK zijne verhevene kluis was aan den voet des berg *Mahméroe* in de holen *Si-Golo-Golo*, eene plaats, waar ieder, die er komt, doodvalt. Deze kluizenaar had twee aangenomen kinderen, een jongen en een meisje, die op hun zevende jaar bij hem gekomen waren, zonder dat hij hunne afkomst of namen kende; doch zij schenen van eene hooge geboorte te zijn. De kluizenaar was er niet vreemd van, dat zij van koninklijke afkomst waren en welligt van den Koning van *Padjadjaran*. De kluizenaar daalde van het gebergte, gevolgd door stormen, on-

weders en regen; hij rigtte zijne schreden naar het aardrijk. Het lijk geleek de bewolkte maan, het scheen te slapen en geen lijk te zijn; vele raven vlogen rondom hetzelve. De kluizenaar kwam aan de plaats van den gewonde en zag, dat hij schoon was en schitterende glanzen verspreidde als blinkend goud; het was als of hij glimlachte, liggende onder eenen zwaren boom. De kluizenaar zeide: «Welke doodzonde heeft hij begaan, dat hij zoo diep gewond is; voorzeker is hij verraderlijk behandeld; welk een schoon voorkomen! indien hij nog leefde, was hij voor Koning geschapen om te *Madja Pakit* te regeren. Jammer, dat hij gestorven is! het blijkt, dat hij pas ontslapen is, zijn bloed is nog vloeibaar; doch ik vermoed, dat deze edele jongeling nog niet dood is.» Hij wreef hem de borst en werd met innerlijke ontferming getroffen, den doode aanstarende. Nu kwam het bevel van eenen der verhevene Goden. «Ziele, sta op!» De doode verroerde zich nog niet. De kluizenaar glimlachte en zeide bedaard. «Sta op doode zoon, uit kracht van mijn bevel!» Nu stond Damar Woelan op; zijne wonden waren genezen: hij betoonde zijnen eerbied aan den kluizenaar en was zeer ontroerd; weenende, zeide hij: «Trek mijne bedienden uit den kuil.» Sabdo Palon riep: «Wie zijn daar buiten? zijt gij knechten van Lajang Koemitir om mij te dooden?» De Kluizenaar zeide minzaam: «Ik ben een geestelijke Leeraar, die u wil helpen.» Sabdo Palon hernam: «Trek er mij spoedig uit en verzend de suikertaart.» De Kluizenaar lachte en na lang over en wedertrekken en na tegen elkander gestooten te hebben, kwamen Sabdo Palon en Nojo Genggong er uit, zij waren droog en lachten. Damar Woelan was zeer aangedaan, en zeide tegen den kluizenaar: «Ach, mijn meester! ik dacht noch droomde dit, daar ik dood was; toen ik weleer naar mijnen Vader zocht, ben ik niet bij u gekomen.» De Kluizenaar riep overmeesterd uit: «Ach! mijn eigen zoon! vraag niets; de man die weent, wordt verwijfd; o mijne ziel, verhaal mij uwe lotgevallen.» Toen Damar Woelan dezelve had medegedeeld, zeide de Kluizenaar: «Ik ben zeer getroffen, dat gij onschuldig gedood zijt.

Het is de bestemming van het leven den weg des doods te betreden om van ziekte en dood bevrijd te zijn. Gij, mijn geliefd kind, zult, dit is door de Goden en Bathara bepaald, te

Madja Pahit als Koning regeren en met eene hoog adelijke huwen; keer alzoo spoedig naar *Madja Pahit* terug.» DAMAR WOELAN zeide: «Ik weiger terug te keeren; in leven en sterven wil ik u volgen; ook kan ik geen Koning worden.» De Kluizenaar zeide glimlagchende: «Wie zou u verderven, als de verhevene BATHARA u beschermt en hulp verleent? Dan voorwaar zal het einde gezegend zijn. Ik ben er trotsch op, mij zelven te beheerschen; ik verlang reeds vurig in het vervolg bij u te komen, wanneer gij als Koning regeert: welaan keer spoedig terug.» DAMAR WOELAN bleef onbewegelijk en de Kluizenaar werd verdrietig, zeggende: «Achterhaal gij te *Probolinggo* de gevangene Prinsessen; bewaar en bewaak dit zwaard met zorg.» Toen DAMAR WOELAN het zwaard ontvangen had, werd de Kluizenaar onzigtbaar, en na zijn verdwijnen, weende DAMAR WOELAN van spijt, en herinnerde zich deszelfs laatste woorden en zeide: «Ik wil niet naar *Madja Pahit* terugkeeren, indien ik niet al de achtergeblevene Vorstinnen aan de Koningin kan aanbieden; DÉWI RETNO en HANJASMORO zouden mij vragen naar de oorzaak, dat ik niets verkregen had, en ik zou schaamte inoogsten. Wellig weent HANJASMORO bij het berigt van mijnen dood; ik smeek den Goden, dat zij zich niet uit liefde voor mij opoffere, daar haar geliefde niet dood is; zij toch is de aanlokster des harten.»

Er wordt melding gemaakt van de vrouwen van MÊNAK DJINGGO. Zij dansten lustig en vermaakten zich zeer; de groote poort was gesloten; het volk meende, dat MÊNAK DJINGGO zich in zijn vrouwentimmer ophield. Toen nu DAMAR WOELAN bij het verblijf van den Pati kwam, dacht de menigte, dat hij wilde binnengaan. De Pati vroeg aan HANGKAT BOETO: «Wie is hij, die voor ons front staat?» DAMAR WOELAN antwoordde: «Iemand van *Madja Pahit*, door de Koningin afgevaardigd om uwen hals te halen en al de Prinsessen gevankelijk weg te voeren.» De Pati ontvlamde in toorn, en trok het zwaard. DAMAR WOELAN werd van alle zijden aangevallen met zwaarden, lansen, pijlen en pieken; hij zwaaide het zwaard van den Kluizenaar, dat *Koemitir* heette: het vlamde en kliefde in het rond, de lijken stapelden zich op; hij moordde als een tijger. KOT BOETO zeide: «Gij zult sterven,» en viel hem met de lans aan. DAMAR WOELAN ontrukte hem dezelve en

hieuw hem den hals af; nu drilde HANGKAT BOETO de lans, dezelve brak in drieën, en nu werden zijne schouders door het zwaard gescheiden, dat hij stierf. Toen HANGKAT BOETO onthoofd was, stoven de Rijksgrooten uit elkander. SABDO PALON en NOJO GENGGONG droegen reeds veroverde pantalons, gingen in het huis en roofden gebak, dat zij elkander vechtende betwistten. De Dipatis van de Oosterjavanen vloden, geen enkele hield stand. De lucht werd stikdonker, en een hevige storm stak op; de dapperheid van DAMAR WOELAN schitterde. Nu was er een Rijksraad, die amfioen schoof en van het gebeurde geene kennis droeg; hij werd heen en weder gerukt, naakt uitgeschud en door beide vastgehouden. NOJO GENGGONG sloeg en rukte hem, trof hem met den kris en volgde hem, toen hij vlood; nu waren er juist twee Hoofden, die te zamen aten en het aanbrandsel van de rijst uitschraapten; zij werden gegrepen en vastgehouden; de aarden pot brak: NOJO GENGGONG raapte de vallende rijst op en stak die in zijn' zak: vervolgens zag hij een' man, die suiker droeg, belaagde en beroofde hem en scheurde zijne kleederen los. Wijders was er een bediende, welke in eenen kokosboom klauterde; SABDO PALON zag het en slingerde eenen steen, die deszelfs beide oogen kwetste, zoodat dezelve tastende en voelende, langzaam afklauterde. Beide wachtten hem beneden af, grepen hem en schudden hem uit; daarna vlugtte hij. Nu verdween de regen van het onweder en het werd helder. Al de Hoofden, die overgebleven waren, onderwierpen zich aan DAMAR WOELAN, welke zich in de stad *Probolinggo* begaf, alwaar hij door de hofdames van wijlen MÊNAK DJINGGO ingehaald werd, die voor hem knielden, veel geraas maakten en door elkander liepen. Sommigen boden hem welriekend poeder, anderen, bloemen aan; eenigen wreven hem met zalven. Den Boepatis werd gelast, draagstoelen en draagkoetsen gereed te maken. Toen zij gereed waren, kwamen de vaandels, en de rijen sloten op. Er wordt over de reis van DAMAR WOELAN gezwegen.

Er wordt verhaald, dat de Rijksbestierder aan de Koningin had medegedeeld, dat zijn zoon den Koning MÊNAK DJINGGO onthoofd had. De Koningin vroeg bedaard: «Het was zeker een koevoet, waarmede gij hem bevocht?» LAJANG KOEMITIR antwoordde: «Het was een stuk geel koper, afkomstig van

eenen Kluizenaar; toen de Koning kwam, sloeg ik hem daarmede dood.» De vrouwen van MÊNAK DJINGGO namelijk de Prinses van *Waléri* en DÉWI POEJENG'AN boden het koperen wapen aan; het werd door de voedster aangenomen en aan de Koningin overhandigd, die naar het binnenste van het paleis ging, door die beide Vorstinnen gevolgd. Zij vroeg haar dagelijks naar die zaak en dezelve antwoordden, dat DAMAR WOELAN en niemand anders MÊNAK DJINGGO geveld had. De Koningin verkropte hare spijt en begaf zich met wrevel ter rust, even als vroeger toen zij eenen brief aan MÊNAK DJINGGO gezonden had, doch thans in eenen heviger graad. De zoon van den Rijksbestierder werd nu door den vader verheerlijkt en dagelijks werd er ten zijnen huize muzijk gemaakt.

HANJASMORO wordt vermeld. Zij had gehoord, dat DAMAR WOELAN door krijgslieden vermoord was en liep onstuimig henen; geheel gedachteloos, dat zij hare ouders verliet, vlood zij vallende en opstaande en weeklagende. Zij berstte uit in geween en drong in de wouden van verbazende bergen, den dood niet achtende. Den ganschen weg over, weende zij zonder ophouden; te *Probolinggo* gekomen, zocht zij het lijk haars echtgenoots. Haar gejammer verbrijzelde het hart: «Ach mijn geliefde! ik volg u in den dood;» dus jammerde de schoone: «Ik kon noch denken noch droomen, dat mijn geliefde in staat zou zijn zijne vrouw te verlaten; waar is de plaats van uw lijk? ik zal het met zorg behandelen. Mijn ligchaam zal u tot geel en groen treurloof verstrekken. Ik zal uw lijkgeregt zijn, mijn geliefde; wanneer ik dood zal zijn, zullen de golven ons voortwentelen, elkander omklemmende als drijvende rietvruchten; en wie ons zal ophalen zal slechts één verwerven.» Zij struikelde, stond op en vlood, en ontzag dorens, noch distels, noch scherp klimop; sloeg zich gestadig op de borst en had een' afkeer van het leven. Zij klaagde en riep: «Kon ik eene vrucht en mijn geliefde een vogel worden, hij zou mij eten. Mogt hij eene bij worden, ik zou eene bloem zijn.» Zij ijlde voort door woestijnen en wildernissen, wondde zich aan het scherp riet en ontzag geene dreigende rotsen; hare kleederen waren geheel gescheurd, haar ligchaam werd door distels opengereten. Zij daalde van het gebergte af; een zwaar onweder brak los, en het was als of haar geliefde haar toelachte, even als bij het huwelijk.

Damar Woelan volgde de gevangenen, die op palankins en draagkoetsen vervoerd werden. Hij reed te paard. Hanjasmoro staarde verwilderd rond en zeide in stilte: «Mijn geliefde, leeft nog.» Verbijsterd roept zij uit: «Mijn geliefde, die dood was, leeft door de gunst der Goden.» Zij vlood en werd niet gezien: Damar Woelan dacht niet aan de komst zijner beminde. Zij verborg zich, zieltogend weenende. Zij was groot van ziel en liet de gevangenen voorbijgaan; hij naderde, zij zag op en hij zag nederwaarts, sprong van het paard, weende, diep geroerd op het zien zijner geliefde: hij omhelsde en kuste haar en zag met verbazing hare gescheurde kleederen en haar door distelen gewond ligchaam; weenend, liefkoosde hij haar. Hij droeg haar, daar zij van de pijn weende en ter aarde zou gevallen zijn, en hij plaatste haar bij zich op het paard; haar hoofd schudde van vermoeidheid heen en weder. Beide volgden de gevangenen; doch zij zag vrouwen noch kinderen en zeide: «Werp mij, die zoo ellendig ben, hier maar neder; weet, dat ik nog leef; doch bekommer u niet meer over mij. Toen ik van vele menschen vernam, dat gij in den strijd gesneuveld waart, zag ik uw lijk onafgelegd, ten prooi van roofvogels, die uw ingewand uitpikten. Ik geloofde het niet, uit huwelijksmin; doch gij verwaarloosdet en verliet mij om te overwinnen. Ik smeekte den Goden boete te doen en eerder vermorzeld te worden dan u te gelooven. Kom, werp mij hier maar neder; ik zal de doornen uittrekken, die mijne voeten openrijten.» Nu trok hij haar de doornen uit, en kleedde haar met zijnen gordel en noemde zijne geliefde een juweel, een edelgesteente onder de vrouwen. Nu kwamen beide bij de gevangenen vrouwen, die haar vereerden; doch zij nam er geen genoegen in; beide namen in eenen draagzetel plaats. De draagkoetsen raakten tegen elkander aan en verscheidene gevangene gingen te voet. De gevangene Vorstinnen kwamen achteraan in draagkoetsen. De Dipatis, welke zich aan Damar Woelan onderworpen hadden, vergezelden hem in staatsie, zij gingen in negen gelederen met muzijk, lansen en pieken, staatsietijgers, en zoo vele vlaggen en vaandels, dat het wolken schenen, die voorbij de zon trekken. De voorste der vrouwen was de Prinses van *Kintjang*, genaamd: Tjempoko Wati, zij ging in eene kost-

bare draagkoets, overschaduwd door eenen gelen zonnescherm; nu volgde de Prinses van *Bali* in eenen deftigen draagzetel, met eenen rooden zonnescherm; zij heette Kennoko Wati; daarna kwam de Prinses van *Probolinggo*, genaamd: Nilo Wati in eene aanzienlijke draagkoets met eenen gelen zonnescherm. Vervolgens de Prinses van *Grénggalék*, Gendro Wati genaamd, in eene eenvoudige draagkoets, met eenen glazen zonnescherm. De Prinses van *Padjarakkan*, genaamd: Déwi Wijati, volgde in eenen draagzetel; de Prinses van *Pasaroewan*, Roso Wati, volgde desgelijks met eenen witten zonnescherm, even als de Prinses van *Tinandang*, Kilas Wati, met eenen paarschen zonnescherm, gevolgd door wachters met lansen en geschakeerde pieken; zij allen hadden allerlei kussens, die op zijde met gouddraad geborduurd waren. Raras Wati volgde in eenen fraaijen draagzetel met eenen groenen zonnescherm. De kleeding der Prinses van *Wadjak* schitterde; zij werd door eenen bruinen zonnescherm overschaduwd. De staatsie ging in de nabijheid der Prinsessen en omringde haar te paard; de paarden waren zeer vermoeid: het volk des lands kwam alom in beweging om Damar Woelan, die volgens de tijdingen reeds dood was, te zien. De gevangene Prinsessen werden door de Tomenggongs gevolgd; het volk van *Madja Pahit* kwam in rep en roer; de achterblijvers verdrongen elkander in de vlugt. Langs de wegen werden vreugdeschoten gelost. Groot en klein zagen naar den statelijken optogt, zich in dat gezigt verheugende. Sommigen wenkten elkanderen toe, anderen fluisterden, en er waren er, die te zamen spraken, zeggende: «Het is nog al een aardig berigt van den dood van Damar Woelan, die zich nog schoon voordoet als echtgenoot van Hanjasmoro.» Te *Madja Pahit* aangekomen, hield Damar Woelan stil; de Grooten vernachtten in ééne woning: de Vorstinnen verheugden zich. Des anderen daags verschenen zij ten hove, alwaar Damar Woelan de gevangenen aan de Koningin aanbood. Hanjasmoro ging naar haar huis. Toen Damar Woelan de gehoorzaal naderde, bogen zich alle toeschouwers. De Rijksbestierder boog zich veinzend voorover, zeggende: «Men zegt, dat de Koningin zeer bedroefd is, door de tijding, dat Damar Woelan dood is; ik geloofde het niet, doch vermoedde, dat hij slecht behandeld was, en thans komt

hij als bruidegom in de stad *Madja Pahit;* ik dacht noch droomde zulks.»

Toen de Koningin de aankomst van DAMAR WOELAN vernam, liep zij op en neder, vallende en opstaande, zeggende: «Het is aardig, dat HANJASMORO mij dwarsboomt; waartoe strekken mijne gunstbewijzen? Het is gemakkelijk mij zoo te verruilen, en alzoo door eenen man tegengewerkt te worden; het baart mij leed.» Zij was peinzende, vol bekommering, zeggende bij zichzelven: «Indien ik LAJANG KOEMITIR ontmoet, kunnen er moeijelijkheden ontstaan en indien ik hem huwde, zou het rijk van *Madja Pahit* geen geluk genieten.» De Rijksbestierder was beschaamd, DAMAR WOELAN en HANJASMORO prachtig uitgedost te zien. De Koningin had veel hartzeer en zeide tegen de Prinsessen: «Mijne vriendinnen, ik vraag u, wie MÊNAK DJINGGO gedood heeft.» Zij antwoordden eerbiediglijk: «Wij deelen u, onze Gebiedster mede, dat DAMAR WOELAN hem inderdaad gedood heeft aan den linkerslaap des hoofds in eenen strijd te middernacht. Het leger droeg er geene kennis van. Hij kwam even als een vogel, die des nachts vruchten haalt. De Prinses HANJASMORO bood aan de Koningin de gevangene Vorstinnen benevens de veroverde schatten aan. DAMAR WOELAN, die in de gehoorzaal was, bood zijne hulde en diensten aan met eerbiedig verzoek, dat de Koningin mogt onderzoeken, wie MÊNAK DJINGGO gedood had: zij zeide: «Indien het een jongeling is, zal ik hem als mijn broeder, en indien hij bejaard is, als mijn vader erkennen. Nadat nu de namen van al de Vorstinnen door HANJASMORO waren opgeven, verklaarden zij allen, dat DAMAR WOELAN en niemand anders MÊNAK DJINGGO had omgebragt. De Koningin van *Madja Pahit* zeide bedaardelijk: «Dan heeft men geene onwaarheid gesproken met te zeggen, dat de twee zonen van den Rijksbestierder gek zijn, daar zij gekomen zijn en zichzelven die daad toeëigenen; zij zijn beide bedriegers,» en na dat zij den Rijksbestierder had doen roepen, zeide zij hem: «Onderzoek ten strengste, wie MÊNAK DJINGGO gedood heeft.»

